K. MARX

B. ENGELS

SPISY

37

DOPISY

11

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ

USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU

KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY
37

(DOPISY SVAZEK 11)

1972

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA

B 54

Ze svazku Karl Marx-Friedrich Engels, Werke, Band 37, vydaného Institutem marxismu-leninismu při ÚV SED, Dietz Verlag, Berlín 1967, a z fotokopií rukopisů přeložila Bohumila Žežulková aj. Český překlad přehlédla Miluše Svatošová. Jak německé, tak české vydání se opírá o ruské vydání K. Marx i F. Engels, Sočiněnija, tom 37, vydané Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, Gospolitizdat, Moskva 1965. Předmluvu k českému vydání napsal doc. dr. Karel Rychtařík, CSc.

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Engelsovy dopisy z let 1888—1890 jsou svědectvím o životě člověka, kterému nemohlo postačit svět jen vykládat. V zápasech o jeho změnu revolucionář překračuje sám sebe. Není nic smysluplnějšího, není nic lidsky šlechetnějšího, než revoluční zápas, který vedou konkrétní lidé.

Engelsovy dopisy dávají nahlédnout do rozsáhlé teoretické a politické práce tohoto velkého a skromného člověka.

Konec osmdesátých let minulého století je dobou postupného přechodu kapitalismu volné soutěže ke kapitalismu monopolnímu, k imperialismu.

Vzrůst koncentrace výroby se projevuje ve vzniku velkých podniků, prvních kapitalistických monopolů. Postupné srůstání zájmů průmyslových a finančních monopolů se zájmy junkerů dodává německému imperialismu buržoazně junkerský charakter. Koloniální expanze evropských mocností jen zesilují jejich rozpory vnitřní. Výraznou osobností evropské politiky, mnohokráte komentovanou v Engelsových dopisech, se stal Bismarck. V letech jeho vlády se Německo zmocňuje prvních kolonií v Africe a získává severovýchodní část ostrova Nová Guinea.

Panovačného Bismarcka lekají úspěchy socialistického hnutí a snaží se je potlačit násilím. V říšském sněmu prosazuje od roku 1879 několikrát za sebou po tříletém až čtyřletém období tzv. „výjimečný zákon". Jeho „výjimečnost" je v tom, že staví dělnické hnutí do zvláštních podmínek, totiž mimo zákon. Zakazuje exis-

tenci socialistické strany, dělnické organizace jsou rozpouštěny, podobně jako organizace odborové, dělnické spolky apod. Zakazuje se vydávání socialistických časopisů a novin, literatura je konfiskována atd. Straničtí pracovníci jsou zatýkáni a bez soudu vypovídáni ze svých domovů a působišť.

Dělnické hnutí však nebylo možno zlomit. Bouřlivý rozvoj průmyslu je zvláště v druhé polovině osmdesátých let provázen růstem dělnické třídy, která v této době dosahuje velkých úspěchů.

Vliv Marxových idejí se stává základní složkou masových socialistických stran, které vznikají v Německu, Francii, v Rakousku, Maďarsku, Itálii, Belgii, Holandsku, Švýcarsku a ostatních zemích Evropy. V Rusku ideje marxismu šíří marxistická skupina „Osvobození práce".

Proletářské organizace a strany získávají důležité zkušenosti v boji proti kapitalismu a usilují o mezinárodní semknutí.

Velké hornické stávky v Porúří se na konci osmdesátých let zúčastnilo 100 000 dělníků. Ve stávce, jakou Německo dosud nepamatovalo, dochází ke krvavé srážce s policií.

16. května 1889 píše Bedřich Engels o této stávce Paulu Lafarguovi: „Stávka horníků u nás doma... je událostí velkého významu... Napříště patří horníci v celém Německu nám — a to už je nějaká síla."

Marxismus se v německém dělnickém hnutí prosazoval stále zřetelněji. Do třídního boje je vtahován stále větší počet dělníků, v jejichž řadách sílí vliv sociálně demokratické strany. Ta, úzce spjata s dělnickou třídou, se učí bojovat proti prusko-německému státu a je postupně schopna postavit proti politice Bismarckovy vlády účinný alternativní program.

Engelsova korespondence s Augustem Bebelem a Wilhelmem Liebknechtem ukazuje na jeho úzké spojení s vůdci strany. Rady, připomínky posílané německým sociálním demokratům umožnily rozpracovat taktiku a provádět politiku, která odpovídá komplikovaným podmínkám politického zápasu.

Zákon proti socialistům tedy nepřinesl očekávané výsledky. Bismarck předpovídá, že „bez krve se neobejdeme". Velká část

buržoazie má však obavy z důsledků, které by přineslo použití nejostřejších prostředků proti dělnické třídě.

V roce 1890 ve volbách do říšského sněmu dostali sociální demokraté půldruhého miliónu hlasů. Byl to ohromný úspěch sociální demokracie, která si vybojovala právo na legální existenci. Rozhodující pro toto vítězství německého dělnického hnutí bylo sepětí s marxismem, revoluční politika a taktika hnutí, které vedly k vytvoření masové politické strany. Sociálně demokratická strana se stala nejsilnější stranou Německa. Engelsovy dopisy jsou naplněny hrdostí nad dělnickou třídou a vírou v její budoucnost. Na rozdíl od jiných vůdců však Engels nikdy neztratil smysl pro realitu. Slova, která píše v této situaci, 9. března 1890 Wilhelmu Liebknechtovi, jsou varovná a poučná:

„...Nesmíme se nechat svést ze své vítězné cesty, nesmíme zmařit svou vlastní hru, nesmíme zabránit svým nepřátelům, aby pracovali za nás."

Korespondence z let 1888—1890 ukazuje na významný ideologický a politický vliv Bedřicha Engelse na jednotlivé národní revoluční dělnické strany.

Rozsáhlá korespondence s představiteli těchto stran byla pro něho důležitým prostředkem k ovlivnění jejich činnosti, k posílení mezinárodní jednoty a solidarity, k výchově k proletářskému internacionalismu.

Zprostředkovává materiální podporu stranám i různým funkcionářům, pomáhá k vzájemné výměně informací a všemožně podporuje úsilí o mezinárodní sjednocení proletářských stran.

Pro Engelse nebylo jistě lehké přerušit práce na třetím dílu Kapitálu a aktivně se zapojit do příprav pařížského kongresu, který se konal 1889.

Engelsovi bylo tehdy 68 let, a prolistujeme-li jeho korespondenci, cítíme obdivuhodnou energii, se kterou se pouští do šarvátek s posibilisty ve Francii a s vůdci Sociálně demokratické federace v Anglii. Engels rozpoznal nebezpečí, že snaha dělnické třídy po mezinárodním sjednocení by mohla být zneužita oportunistickými proudy v dělnickém hnutí.

Dopisy Paulu a Lauře Lafarguovým a Wilhelmu Liebknechtovi

jsou tu nejčastější. Engels podstatně přispěl k rozbití oportunistických záměrů a vykonal nemalou organizátorskou práci při přípravě kongresu. Mohl proto 17. července 1889 napsat Friedrichu Adolphu Sorgovi: „Náš kongres zasedá a je to skvělý úspěch."

14. července 1889, sto let po dobytí Bastily, se sešli v Paříži delegáti dělnických stran a organizací, aby projednali program a taktiku mezinárodního proletářského hnutí v boji za uskutečnění aktuálních dělnických požadavků. Tím pařížský Mezinárodní socialistický dělnický kongres položil základ pro vybudování nové, II. internacionály. Ve všech základních bodech stál na půdě marxismu. Požadoval spojení každodenních zájmů dělnické třídy s bojem za dobytí politické moci. Usnesl se vyhlásit první máj 1890 za den mezinárodní solidarity proletariátu, za světový svátek a den boje dělnické třídy.

Engelsovy dopisy z této doby dávají nahlédnout i do jeho rozsáhlé teoretické práce. Psal je revolucionář, který vedl boj za čistotu idejí marxismu, proti všem projevům měšťáckých a maloměšťáckých vlivů, proti oportunismu i proti sektářství mezinárodního dělnického hnutí.

Engels se v těchto letech snaží o nové vydání základních Marxových a svých prací. Tak např. koriguje anglický překlad Marxovy práce „O svobodě obchodu", píše úvod pro svoji práci „Ludwig Feuerbach a vyústění německé klasické filosofie". Připravuje druhé vydání své knihy „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu". Poznámkami a novou předmluvou opatřil německé vydání „Manifestu Komunistické strany". V těchto předmluvách a poznámkách ukazuje na nové ekonomické a politické skutečnosti, poskytuje dělnickým stranám výklad nejdůležitějších otázek vývoje hnutí.

Pracovní entuziasmus Engelsův nemůže snížit ani vleklá a nepříjemná oční choroba. Často můžeme číst podobnou poznámku, jakou je povzdech v dopise Augustu Bebelovi 5. ledna 1889: „...mlha mi pro dnešek znemožňuje psát dál".

Přes rozmanitost činností zůstává Engelsova teoretická práce soustředěná na to, aby připravil k vydání třetí díl Kapitálu. Nejednou upozorňuje, že chce a musí odložit, odsunout a přerušit

všechny ostatní naléhavé práce, protože třetí díl, toto „skvělé a naprosto nedostižné dílo" je dovršením Marxova systému politické ekonomie.

Dopisy zveřejněné v tomto svazku ukazují, jakou namáhavou a složitou práci musel vykonat Engels pro vydání třetího dílu. Jediný Marxův rukopis byl neúplným textem, byl „v takovém stavu, kdy bez důkladné revize a zčásti i nového uspořádání" by nemohl být vydán. Engels sám dokončuje započaté pasáže, píše jednu kapitolu a s pomocí rozsáhlých dovětků ukazuje na některé nové momenty hospodářského života spojené s přechodem kapitalistické společnosti do stadia imperialismu.

Engels pozorně sleduje vlivy a účinky, zájem a ohlas na prvý a druhý díl Kapitálu. Směšnou odvahou nazývá pokusy těch, kteří chtějí vyvracet nebo různě poopravit Marxovo učení. Conradu Schmidtovi píše 8. října 1888:

„Vždyť ještě dnes to dá mnohým profesorům dost práce — když podle svého zvyku vykrádají Marxe — aby se alespoň s trochou slušnosti ubránili důsledkům, které nutně vyplývají z toho, co si přivlastnili."

Engelsův zápas s těmi, kteří se pokoušejí proti marxismu postavit různé módní teorie jako nejnovější vědecké objevy, neztratil nic na svém významu ani dnes. Buržoazní teoretická apologetika se dnes jako včera obává nebezpečných důsledků, které vyplývají ze základních premis marxismu. Epigoni včera jako dnes zkoušejí své štěstí, jak pro potřeby svých pánů vhodně upravit Marxe a učinit jeho učení přijatelnějším.

K základním metodologickým otázkám se vrací Engels tam, kde odmítá vulgárně materialistické pojetí společenského vývoje. Materialistické pojetí vzniklo v zápase proti idealismu. Jak je známo, historický materialismus dokázal, že určující úlohu ve vývoji společnosti má ekonomická základna. Produkce a reprodukce materiálních statků je určujícím momentem v dějinách.

Marx však nikdy netvrdil, že život společnosti lze odvozovat jedině a výhradně z ekonomických příčin, že ekonomický faktor je jediný určující a že všechny ostatní společenské jevy jsou pouze pasívním odrazem tohoto faktu. Marx odhaluje celý složitý proces

společenských skutečností, které vystupují jako aktivní, významné i když druhořadé příčiny v celkovém vzájemném působení.

Engels v dopise Paulu Ernstovi 5. června 1890 analyzoval relativně samostatný vývoj a aktivní úlohu idejí, politických, právních, filosofických a náboženských názorů a rozličných institucí nadstavby. Zdůrazňuje jejich střídavé vlivy, mnohotvárnost a rozmanitost jejich působení, přičemž ekonomický pohyb tu je určující v poslední instanci.

Vulgárně materialistický výklad společnosti Engels odmítá na více místech. Např. i v souvislosti s tím, když v dopise Conradu Schmidtovi (27. října 1890) objasňuje otázku zpětného působení státní moci na ekonomický vývoj a když analyzuje zvláštní úlohy, které přijímají politické události v rámci své všeobecné závislosti na ekonomických podmínkách.

Celá oblast společenského vědomí nese s sebou „...pozůstatek předhistorických dob, který historické období převzalo v ustálené podobě — dnes bychom ji nazvali nesmyslnou. Všelijaké ty nesprávné představy o přírodě i o podstatě člověka, duších, kouzelných silách atd. mají většinou jen negativně ekonomický základ; nízký stupeň ekonomického vývoje předhistorického období doplňují, ale občas i podmiňují, ba přímo způsobují mylné představy o přírodě... Dějiny věd jsou dějinami pozvolného odstraňování tohoto nesmyslu, respektive jeho nahrazování novým, stále méně absurdním nesmyslem."

Vulgárně materialistické přístupy jsou falešným gnoseologickým předpokladem o existenci a bezprostřední sepjatosti nadstavby se základnou společnosti. Poskytovaly příležitost zamlčet, že reálně existuje celá oblast sociálních jevů a procesů, v jejichž vzájemném působení nejdůležitější místo přísluší společenským třídám.

K realizaci společenských procesů je třeba praktické činnosti lidí, rozdělených do určitých tříd, malých i velkých sociálních skupin, profesí atd.

V Kapitálu, o jehož vydání se Engels tolik zasloužil, verifikoval Marx meritorní premisu marxismu. Povaha základního konfliktu kapitalistického společenství lidí je dána rozporem mezi antagonistickými třídami. Určujícím dějinným zájmem proletariátu se

stává svržení a vybudování socialistické a komunistické společnosti.

Engelsovy teoretické práce, a nemůže tomu být jinak, vycházejí a jsou úzce spjaty s praktickými potřebami a cíli dělnického hnutí.

Proto Engels v korespondenci svým partnerům (A. Bebelovi, V. Adlerovi, K. Kautskému, L. Lafarguové a dalším) často objasňuje, co je základní princip hnutí, co je podstatou probíhajících událostí a co je taktickou otázkou, co je nutné učinit pro vypracování správné taktiky hnutí.

V tomto smyslu je významný zvláště dopis z 18. prosince 1889, který posílá Engels Gersonu Trierovi do Kodaně.

Engels tu vysvětluje, proč dělnické hnutí spočívá na nejostřejší kritice existující společnosti, proč je tato kritika životním předpokladem dělnického hnutí.

Této kritiky se nemůže dělnické hnutí zbavit ani uvnitř vlastních řad. „Cožpak požadujeme od jiných pro sebe svobodu slova jen kvůli tomu, abychom ji ve svých vlastních řadách zase zrušili?“

Přirozené rozdíly uvnitř strany musí být, jak nejednou upozorňuje Engels, překonány v řádně vedené diskusi, v kázni a ve vypracování jednotného a pro všechny členy strany závazného rozhodnutí. V dopise Trierovi jako by Engels předznamenal myšlenky — ke kterým se později vrací V. I. Lenin — když analyzoval úlohu a poslání revoluční strany proletariátu:

„Jsme zajedno v tom, že proletariát nemůže vybojovat politickou moc — jedinou cestu k nové společnosti — bez násilné revoluce. Má-li mít proletariát v rozhodující chvíli dost síly k vítězství, je třeba — a toto stanovisko jsme s Marxem hájili od roku 1847 —, aby vytvořil samostatnou stranu, která by byla odlišná od všech ostatních a stála proti nim a která by byla uvědoměle stranou třídní.“

Engels na mnoha místech, v dopisech německým, francouzským a ostatním dělnickým vůdcům rozvíjí učení o proletářské, politické, organizaci dělnické třídy, která je politicky a ideologicky sebevědomou třídní stranou.

Engelsova korespondence je bezprostředním svědectvím o společenských zápasech doby a o lidech, kteří je vedli. Bez pozlátka

a bez uhlazujících úprav tu před čtenářem defiluje svět řešených otázek i problémů mezilidských vztahů. Dopisy nejsou psány pro archívy historiků, a proto jsou svědectvím bez zábran, svědectvím bezprostřednosti společenské a individuální situace.

Čtenář nahlédne do intimity života lidí, kteří podstoupili těžký a složitý, osobně často strastiplný zápas a kteří svůj vztah k životu, svůj svět hodnot, stejně jako vlastní štěstí nacházeli uprostřed boje za štěstí obecné.

Je to vztah k životu, ve kterém člověk přežívá sám sebe.

doc. dr. Karel Rychtařík, CSc.

BEDŘICH ENGELS

DOPISY

LEDEN 1888 — PROSINEC 1890

teorie, která dokázala spojit v jediný bojový šik převážnou většinu socialistické Evropy i Ameriky, totiž teorie, jejímž tvůrcem byl můj zesnulý přítel Karel Marx. Když tento velký myslitel umíral, mohl díky sociální a politické situaci a pokrokům naší strany ve všech civilizovaných zemích zavřít oči s jistotou, že jeho úsilí sjednotit proletáře obou kontinentů v jednu velkou armádu pod jedním praporem bude korunováno naprostým úspěchem. A což teprve kdyby mu bylo dopřáno spatřit ty ohromné pokroky, kterých jsme od té doby dosáhli jak v Americe, tak v Evropě!

Byly to tak velké pokroky, že se ukázala nezbytnou — alespoň pro evropskou stranu — společná internacionální politika. Také v tomto směru vidím s uspokojením, že v zásadě souhlasíte s námi a s většinou socialistů na Západě. Váš překlad mého článku o politické situaci v Evropě i Váš dopis redakci „Neue Zeit" o tom podává dostatečné svědectví.

Máme před sebou všichni fakticky tutéž ohromnou překážku, která brání svobodnému rozvoji všech národů dohromady i každého zvlášť, rozvoji, bez něhož nemůžeme zahájit, a tím spíš ne dovršit sociální revoluci v jednotlivých zemích. Touto překážkou je stará Svatá aliance* tří vrahů Polska, v jejímž čele je od roku 1815 ruský carismus a která přes všechny přechodné vnitřní neshody trvá dodnes. V roce 1815 byla založena proti revolučnímu duchu francouzského lidu; v roce 1871 byla upevněna anexí Alsaska, která udělala z Německa otroka carismu a z cara pána nad Evropou; v roce 1888 byla zachována, aby zardousila revolučního ducha uvnitř těchto tří říší — jak národní tužby, tak i politická a sociální hnutí

* V konceptu je dále škrtnuto: Ruska, Rakouska a Pruska pod vedením a nakonec i ve prospěch ruského carismu. Tato aliance stále trvá, dokonce i v obdobích vnitřních sporů, které jsou jen něco jako rodinné nesváry. Bude existovat dál dokonce i v případě, že by okamžitě došlo k válce mezi členy aliance; cílem války by totiž bylo přivést k poslušnosti vzpurné Prusko nebo Rakousko. Jakmile je tu jednou aliance, pak z vojenské převahy Ruska vyplývá nadvláda carismu nad oběma druhými spojenci; tato jeho pozice se nesmírně upevnila od té doby, co se Bismarck svým pošetilým uchvácením Alsaska postaral o to, aby měl car k dispozici vojenské jednotky Francie, jakmile by se Prusko odvážilo pohnout. Tento důsledek anexe předvídal Marx už v roce 1871. Navíc je možné Rusko napadnout jen z polské strany; to znamená, že pro oba partnery je téměř nenapadnutelné, nechtějí-li vyvolat válku, která by jim samým pustila žilou. Ze všech těchto důvodů je Rusko dnes — stejně jako v roce 1815 — jádrem Svaté aliance, velkou zálohou evropské reakce.

pracujících tříd. Protože Rusko má takřka nedobytné strategické postavení, tvoří ruský carismus jádro této aliance, velkou zálohu veškeré evropské reakce. Svrhnout carismus, zničit tohoto upíra, který dusí celou Evropu, v tom vidím první podmínku pro osvobození národů střední a východní Evropy. Jakmile bude rozdrcen carismus, zhroutí se vzápětí po něm, zbavena své hlavní opory, i neblahá moc, kterou dnes představuje Bismarck*; Rakousko se rozpadne, neboť ztratí svůj jediný raison d'être — totiž už pouhou svou existencí bránit carismu v jeho snahách o přivtělení národů roztroušených v Karpatech a na Balkáně; bude vzkříšeno Polsko, Malorusko si svobodně zvolí své politické postavení; Rumuni, Maďaři, Jihoslované si budou moci bez jakéhokoli cizího vměšování uspořádat sami mezi sebou své záležitosti a určit nové hranice, a konečně ušlechtilý velkoruský národ už nepůjde za dobyvačnými přeludy ve prospěch carismu, ale za svým opravdovým civilizačním posláním v Asii a ve vzájemné spolupráci se Západem bude rozvíjet své obrovské intelektuální schopnosti, místo aby své nejlepší syny obětoval na popravišti a ve vyhnanství.

Ostatně Vy v Rumunsku carismus dobře znáte, máte s ním dost vlastních zkušeností — Kiselevův „règlement organique", intervenci v roce 1848, dvojí odtržení Besarábie[4], nesčetné vpády do Vaší země, která znamená pro Rusko pouhou zastávku na cestě k Bosporu; jistotu, že Vaše nezávislá existence skončí v den, kdy se splní sen carismu — dobytí Cařihradu. Do té doby Vás bude carismus lákat, bude poukazovat na to, že rumunská Transylvánie je v rukou Maďarů, zatímco právě carismus udržuje její odtržení od Rumunska; kdyby zítra padl despotismus v Petrohradě, pozítří by z Evropy zmizelo Rakousko-Uhersko.**

V této chvíli se zdá, že se aliance rozpadla, že se schyluje k válce. Ale i když vypukne válka, bude to jen proto, aby vzpurné Prusko a Rakousko byly přivedeny k poslušnosti. Doufám, že bude zachován mír; v takové válce bychom nemohli sympatizovat se žádnou z válčících stran, naopak bychom jim přáli, aby *všechny*

* V konceptu následují ještě tato slova: a naše dělnická strana půjde mílovými kroky k revoluci.

** Poslední věta odstavce v konceptu chybí.

byly poraženy, kdyby to bylo možné. Byla by to strašná válka — ale ať se stane cokoli, všechno to skončí ve prospěch socialistického hnutí, uspíší převzetí moci dělnickou třídou.

Promiňte, že jsem se tak rozepsal, ale v této chvíli jsem v dopise adresovaném Rumunovi nemohl nevyslovit svůj názor na tyto palčivé otázky. Dá se stručně vyjádřit těmito slovy: revoluce v Rusku by v této chvíli zachránila Evropu před útrapami všeobecné války, vyvolala by světovou sociální revoluci.*

Pokud jsou ve spojení s německými socialisty, ve výměně časopisů atd. ještě nějaké nedostatky, rád bych Vám v tomto směru pomohl.

Přijměte mé bratrské pozdravy.

B. Engels

Poprvé otištěno rumunsky v časopise „Contemporanul", čís. 6 z ledna 1888

Podle francouzského konceptu srovnaného s textem časopisu Přeloženo z francouzštiny

* Zde končí koncept.

2

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 5. ledna 1888

Vážený pane,

přestěhoval jsem se a moje nová adresa je: Mrs. Rosher, Cottesloe, Burton Road, Kilburn, London N. W. Není tam číslo, Cottesloe je název domu.

Ihned jsem si od svého zdejšího knihkupce objednal dílo dr. Keusslera. I když se první svazky zakládají na neúplném materiálu, obeznámil jsem se s pracemi Vašich zemstev natolik, abych byl přesvědčen, že dílo shrnující jejich činnost musí obsahovat nesmírně cenný materiál, a poněvadž je psáno německy, bude pro obyvatele Západu pravým objevem.[5] Postarám se, aby tohoto materiálu bylo využito.

Obávám se, že Vaše pozemková banka pro šlechtu[6] bude asi sloužit stejnému účelu jako kdysi pruské pozemkové banky. Tam si šlechta půjčovala pod záminkou zvelebování svých statků, ve skutečnosti však věnovala větší část těchto peněz na to, aby mohla žít dál navyklým způsobem života, na karban, na výlety do Berlína a do hlavních provinčních měst atd. Šlechta totiž považovala za svou první povinnost žít přiměřeně svému stavu, a stát měl podle ní především povinnost jí to umožňovat. A tak nehledě na všechny banky, na všechny obrovské přímé i nepřímé peněžní dary od státu je pruská šlechta až po uši zadlužena židům a nezachrání ji ani zvyšování dovozních cel na zemědělské produkty.

A já si vzpomínám na jednoho velmi známého Rusa, polovičního Němce, spojeného nelegitimními svazky s ruskou šlechtou, jak považoval tuto pruskou šlechtu ještě za velice skoupou. Když dorazil отъ того къ другому берегу[7] a uviděl ji doma, zvolal: proč se ti lidé pokoušejí šetřit, když u nás ten, kdo neutratí aspoň o polovinu víc, než jaký má příjem, by byl považován za nejchudšího z chudáků! Drží-li se ruské dvorjanstvo opravdu této zásady, pak těm bankám gratuluji.

Také rolnická banka se zřejmě podobá pruským rolnickým bankám; a je skoro neuvěřitelné, jak těžko někteří lidé chápou, že všechny nové prameny úvěru pro pozemkové vlastníky (malé či velké) nezbytně vedou k jejich zotročení vítězným kapitalistou.

Musím si ještě stále šetřit oči, ale přesto doufám, že už brzy, řekněme příští měsíc, budu s to pokračovat v práci na 3. dílu*; zatím však bohužel nemohu slíbit, kdy jej dokončím.

Anglický překlad** se prodával a prodává velmi dobře, ba kupodivu dobře na knihu tak obsáhlou a náročnou; nakladatel je obchodním výsledkem nadšen. Naproti tomu kritikové jsou velmi, velmi hluboko pod průměrnou nízkou úrovní. Jediný dobrý článek se objevil v „Athenaeu", ostatní buď podávají pouhý výtah z předmluvy, anebo pokud se pokoušejí zabývat knihou samotnou, jsou nevýslovně ubohé. Teď je tu právě v módě teorie Stanleyho Jevonse, podle níž hodnota je určena *užitečností*, tj. směnná hodnota = užitné hodnotě, a na druhé straně mezní nabídkou (tj. výrobními náklady), což je jen popletený a komplikovaný způsob, jak říci, že hodnota je určována nabídkou a poptávkou.[8] Vulgární ekonomie, kam se podíváš! Druhý zdejší velký literární orgán, „Academy", se dosud nevyslovil.

Německé vydání 1. a 2. dílu se prodává stále velmi dobře. O knize a její teorii bylo napsáno velmi mnoho článků a výtah nebo spíš volnou reprodukci — ne špatnou, i když ne vždycky zcela správnou — podává K. Kautsky v „Karl Marx's Ökonomische Lehren"; pošlu Vám to. A pak jakýsi ubohý odpadlý žid Georg Adler, soukromý docent ve Vratislavi, napsal tlustospis[9] — jeho

* „Kapitálu".
** prvního dílu „Kapitálu".

titul jsem zapomněl — aby dokázal, že se Marx mýlí, ale není to nic jiného než sprostý a směšný pamflet, jímž se autor snaží upozornit na sebe ministerstvo a buržoazii, jak je důležitý. Požádal jsem všechny své přátele, aby si toho *nevšímali*. Kdykoli si totiž nějaký impotentní ubožák chce udělat reklamu, napadá našeho autora.

Pařížští přátelé vyjádřili pochyby o správnosti Vaší velmi smutné zprávy týkající se pana Mutuala.[10] Můžete mi tak či onak sdělit nějaké podrobnosti o této události?

Přikládám drobnost publikovanou před několika lety.

Váš oddaný

P. W. Rosher[11]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

3

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Rochesteru

Londýn 7. ledna 88

Milý Sorge,

nejprve všechno nejlepší v novém roce; doufám, že si na novém místě brzy zvykneš[12] a že se zase úplně zotavíš ze všech těch nehod, které Tě potkaly v létě.

Doufejme, že se válečná mračna zase přeženou — beztoho jde všechno pěkně, jak si to přejeme, takže se opravdu obejdeme bez zásahu všeobecné války, a to války tak obrovské, jako nikdy předtím, ačkoli i ta by se musela nakonec obrátit v náš prospěch. Bismarckova politika k nám žene houfem dělnické a maloburžoazní masy; ubohost s takovou slávou ohlašované sociální reformy[13], která je pouhou záminkou k donucovacím opatřením proti dělníkům (Puttkamerův protistávkový výnos,[14] návrh na obnovení pracovních knížek, uloupení odborových a podpůrných pokladen aj.), má ohromný účinek. Nový protisocialistický zákon[15] mnoho škody nenadělá, paragraf o vyhošťování *tentokrát* stěží projde, a když projde, sotva se dlouho udrží, neboť kdyby starý Vilém* brzo zkapal — a to by pro nás bylo nejlepší — a kdyby pak přišel k veslu třeba jen na půl roku korunní princ**, nastal by pravděpodobně ve všem zmatek. Bismarck vynaložil tolik úsilí, aby korunního prince úplně odstavil a uskutečnil regentskou vládu drzého gardového poručíka, *mladého* Viléma***, že by ho korunní princ jistě

* Vilém I.

** Bedřich Vilém (Bedřich III.).

*** V rukopise berlínským dialektem: Jardeleutnant; syn Bedřicha Viléma (Vilém II.).

odstranil a nahradil na krátko liberálním režimem, plným iluzí. To by stačilo, aby byla zničena důvěra šosáků ve stálost Bismarckova panství; a i kdyby se pak Bismarck dostal spolu s tím mladým klackem znovu k moci, byla by šosákova víra stejně ta tam a pak, kluk je přece jen něco jiného než stařec. Dnešní falešní Bonapartové neznamenají totiž nic, jestliže se na ně a na jejich neporazitelnost nevěří. A kdyby pak ten kluk a jeho mentor Bismarck měli tolik drzosti a protlačili ještě hanebnější opatření než teď, pak by události rychle spěly ke kritickému bodu.

Válka naproti tomu by nás vrhla o léta nazpátek. Všechno by strhla záplava šovinismu, protože by se bojovalo o bytí a nebytí. Německo by povolalo do zbraně na 5 miliónů mužů čili 10 % obyvatelstva, ostatní země 4—5 %, Rusko poměrně méně. Ale 10 až 15 miliónů vojáků by tu bylo. Rád bych viděl, jak je uživit; nastalo by zpustošení jako za třicetileté války. A rychle se to nevyřídí, přes kolosální ozbrojené síly. Vždyť Francie je chráněna velmi rozsáhlými opevněními na severozápadní a jihovýchodní hranici a nová pařížská opevnění jsou vzorná. Bude to tedy trvat dlouho, a ani Rusko nelze zdolat jedním náporem. I když tedy půjde všechno podle Bismarckova přání, budou na národ kladeny takové nároky, jako dosud nikdy, a dost možná, že protahování války do konečného vítězství a dílčí neúspěchy vyvolají převrat uvnitř země. Budou-li však Němci od začátku poráženi nebo na dlouho zatlačeni do defenzívy, dojde k tomu určitě. Kdyby byla válka dobojována bez vnitřních hnutí až do konce, nastalo by takové vyčerpání, jaké Evropa už 200 let nepoznala. Na celé čáře by pak zvítězil americký průmysl a postavil by nás všechny před alternativu; buď návrat k zemědělské výrobě pouze pro *vlastní potřebu* (americké obilí by vyloučilo vývoz do každé jiné země), anebo — sociální převrat. Proto si myslím, že to nehodlají hnát do krajnosti, dál než k válce naoko. Ale jakmile padne první výstřel, je s kontrolou konec a válečný oř se může splašit.

Tak všechno spěje k rozhodnutí, válka nebo mír, a já si musím pospíšit, abych byl hotov se III. dílem*. Události však vyžadují,

* „Kapitálu".

abych byl dobře obeznámen se situací, a to mě stojí spoustu času, zejména se věnuji vojenské stránce, přitom si přece jen musím ještě šetřit oči. Kdybych se tak mohl stáhnout do ulity jako čistý teoretik! Ale půjde to, nejpozději příští měsíc se do toho pustím.

Schorlemmer, který je tady, posílá srdečné pozdravy.

Pařížskou presidentskou krizi rozhodli přímo naši lidé.[16] Blanquisté se postavili do čela, Vaillant strhl za sebou byro městské rady. Vaillant se stane, propukne-li to brzo, duší příští prozatímní vlády. Má to dobré, jako blanquista nemusí zastávat žádnou ekonomickou teorii a může tedy zůstat stranou leckterého sporu. Posibilisté[17] se dokonale blamovali, byli pro to zdržet se *jakékoli akce* a byru městské rady, ačkoli si ti radikálové počínali nad očekávání dobře, chtěli udělit v městské radě důtku, společně s reakcionáři, ale nepochodili.

Doufám, že „Commonweal", „Gleichheit" a „To-Day" dostáváš pravidelně.

Tvůj starý
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen",[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

4

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 10. ledna 88

Milý Liebknechte,

s expatriací[15] to zřejmě nepůjde tak honem; ať už jsou němečtí buržoové sebesprostší, k takové hanebnosti je přece jen potřeba kus odvahy, a než ji Bismarck do nich vtluče, to potrvá myslím dobře rok. Jenže za rok se může stát ledacos. Monsieur Bismarck si svou intrikou proti korunnímu princi* sám hodil pod nohy pořádný klacek. A až starý** natáhne brka a na trůn nastoupí korunní princ, třebas jen na půl roku, postačí to vyvolat ve všem zmatek a od základu otřást šosákovou důvěrou ve věčnost Bismarckova režimu. Pak už může přijít na řadu jedině drzý mladíček Vilém***, a ten daleko víc prospěje, než uškodí. Doufám tedy, že napřesrok pojedeš do Ameriky jen na čas[19] a že Tě tady uvidíme jak při cestě tam, tak i při cestě zpátky. V Americe najdeš práce ažaž, jak sám říkáš, naši lidé[20] tam celou věc škaredě zkopali. Američané sami jsou v celém hnutí ještě úplnými nováčky a nesžili se s ním natolik, aby nenadělali spoustu pořádných kopanců. Ale dá se jim také pomoci, a tu by byl člověk jako Ty, který zná anglické hnutí a ví, jak jednat s anglickým publikem, velmi prospěšný.

Tady není nic nového. Starý komunistický spolek[21] čím dál víc upadá, je teď v rukou otrapy Gillese a bratříčkuje se stále víc s anarchisty, jejichž hlavním stanem je teď Londýn. Historie z Tra-

* Bedřichu Vilémovi (Bedřichu III.).
** Vilém I.
*** syn Bedřicha Viléma (Vilém II.).

falgarského náměstí[22] má slavné dozvuky v hromadných rozsudcích II. a I. instance — proti účastníkům demonstrace. Na Grahama a Burnse dojde tyto dny. Budou-li také odsouzeni, projeví tím londýnská porota Warrenovi a policii uznání, ale to jenom urychlí třídní rozkol. Nenávist dělníků vůči policii je ohromná, a toryovští hlupáci si na to při příštích volbách vzpomenou.

Dodatečně všechno nejlepší do nového roku, a aby zůstal uvnitř i navenek mír, rád bych, aby nebyla ani válka, ani puče, neboť všechno jde až příliš skvěle.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

5

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu[23]

Londýn 10. ledna 88

Milý pane Schlütere,

nemám nic proti tomu, aby Eda otiskl konec úvodu* k „Hurávlastencům".[24]

Prosím, sdělte mi, kdy asi bude možno začít s tiskem „Teorie násilí". Píšu k tomu totiž čtvrtou kapitolu, kde zkoumám Bismarckovu násilnou praxi a příčiny jejího momentálního úspěchu. Píšu to teď, avšak bezprostředně před tiskem to musím zrevidovat a doplnit podle nejnovějších fakt. Samozřejmě že i tuto kapitolu dám Edovi rád k dispozici, až s ní budu hotov.[25]

Dám se co nejdřív do pořádání svých knih. Možná že se tu najde ještě jeden výtisk „Svaté rodiny"; jestliže ano, pak ať jej má archív.[26] Zatím prosím, abyste dál bral „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung" opatrně — jednotlivé články by se daly použít jen v krajním případě.[27]

O historce, kterou překrucuje Bruhn, je zmínka v „*Panu Vogtovi*", *str. 124, poznámka* — Bangya se vydával za zástupce jakéhosi nového knihkupce, který se prý zařídil v Berlíně — ten chlap se měl jmenovat Eisenmann nebo tak nějak — a zavázal se, že ta firma rukopis vydá.[28] Byl to Marxův a můj rukopis, a originál je tady u mne. Skutečným kupcem opisu byl však Stieber, dost hloupý na to, aby si myslel, že v rukopise, který *jsme určili pro tisk*, najde pruská policie *tajná* odhalení a ne pouhý výsměch velikánům

* B. Engels, „Úvod k brožuře Sigismunda Borkheima ‚Na paměť německých hurávlastenců z let 1806—1807'".

emigrace, neboť nic víc tam přirozeně nebylo. Napálili nás, pokud šlo o *uveřejnění*, ale ve skutečnosti se napálila pruská policie, která si také dávala dobrý pozor, aby se tím někdy pochlubila, a spolu s ní pan Kossuth, který teprve z tohoto případu pochopil, jakého pěkného ptáčka protežoval, i když si ho ještě i potom hleděl udržet.

Srdečně opětuji Váš přátelský novoroční pozdrav.

Váš

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

6

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 10. ledna 1888

Milý příteli,

byl bych Vám napsal už dávno, ale domníval jsem se, že snad už nejste v Beneventu, poněvadž na jednom z časopisů, jež jste mi laskavě zaslal, byla uvedena jiná adresa a mně neznámé bydliště. Čekal jsem tedy, až se zase ozvete.

Směšné obvinění ze zpronevěry 15 000 lir, které bylo proti Vám vzneseno, nejlépe vyvrací fakt, že Vás zaměstnává sám vládní prefekt. Doufejme, že celá intrika zkrachuje dřív, než dojde k veřejnému projednávání.

Jak to dopadlo s hamburskou záležitostí, nevím, od Wedda jsem se o tom už nic nedověděl.[29] Ale je dobře, že z toho nic nebylo. Pruské vládě se nakonec podařilo přimět vládu hamburské „republiky" k poslušnosti. Naše tamější noviny* jsou zakázány, redaktor Wedde, i když je hamburský občan, byl vypovězen ze svého rodného města, na dvacet socialistů bylo odsouzeno v Altoně (sousední pruské město) a po propuštění budou z Hamburku vypovězeni. Za těchto okolností byste byl odtamtud také vypovězen a jako cizinec i z celé Německé říše, a výdaje na dvojí stěhování celé rodiny by Vás zruinovaly.

Děkuji Vám za námahu, kterou vynakládáte na můj životopis a rád Váš překlad zreviduji.[30] Pochybuji však, že se vyplatí tisknout jej jako brožuru. Jsem v Itálii skoro neznámý a mezi těmi, kdo mě

* „Bürger-Zeitung".

8

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 7. února 88

Milý Lafarguu,

přikládám šek na 15 liber št.

Mám plné ruce práce — vydání anglického „Manifestu" je konečně jakžtakž připraveno a během několika dní očekávám korektury. Spoléhám na Lauru, na její *úpravy* překladu — svou redakci jsem musel udělat dost narychlo, a tak by mi to pro nové vydání přišlo velice vhod.

Dále pracuji na kritice celé bismarckovské politiky, která má být vydána jako dodatek k „*Teorii násilí*" z „*Anti-Dühringa*" nebo spíš jako její aplikace v současné praxi.[25] Přislíbil jsem rukopis k 20. t. m. a dovedete si představit, že se to musí znovu a znovu důkladně promýšlet. To by bylo něco pro „Socialiste", pokud jste ho právě nezastavili.

Zmizí-li z pařížského obzoru „Socialiste", zmizíte z něho i Vy jako strana.[33] Vždyť posibilisté si „Prolétariat" hledí udržet; nedokážete-li to také, bude Vás ubývat, místo aby Vás přibývalo; chyba není v tom, že máte *týdeník*, ten druhý také vychází týdně. Pořád se mi nechce uvěřit, že by u pařížských dělníků definitivně začalo období úpadku. Francouzi jsou nevypočitatelní a dají se od nich očekávat nejrůznější překvapení. A tak si počkám.

Bismarck si zahrává s ohněm stejně jako ruští panslavisté a francouzští šovinisté. Současná situace mu vyhovuje, pokud se

starý Lehmann (znáte přece tuhle Vilémovu* přezdívku) ještě drží při životě. Bismarck má pádný důvod, aby se postaral o svou nepostradatelnost, až starý umře. Spikl se dokonce s mladým Vilémem** proti korunnímu princi***, chtěl ho donutit k laryngotomii, tj. k tomu, aby si dal řezat krk.† Korunní princ a jeho žena†† to všechno vědí, takže se Bismarck u nich téměř znemožnil. A to je jedna z příčin, proč nový zákon proti socialistům v říšském sněmu propadl.[34] Jeden katolík z Kolína††† řekl před celým sněmem, že ještě před 30. zářím (v té době končí platnost nynějšího zákona) mohou docela dobře sedět ve vládě jiní lidé.

Tato debata o zákonu proti socialistům znamenala pro nás velké vítězství. Fakta, která uvedli Singer a Bebel, zasadila vládě zdrcující ránu a zvlášť Bebelova řeč je opravdu mistrovské dílo. Poprvé naši lidé v říšském sněmu zaznamenali rozhodné vítězství. Zákon bude prodloužen o dva roky, pravděpodobně naposled. Ale všechny argumenty a všechna fakta na světě by byla nestačila zvrátit požadavky vlády, kdyby se bylo dalo spoléhat na to, že okamžitě nastoupí mladý Vilém, pravý Prušák, nestoudný a domýšlivý jako ti berlínští oficíři z roku 1806, kteří si brousili šavle na schodišti před francouzským velvyslanectvím a dva měsíce nato je jako poražení odevzdávali Napoleonovým vojákům.

Možnost války mě donutila, abych se znovu pustil do vojenských studií. Jestli válka nebude, tím líp. Ale vypukne-li — to závisí na nejrůznějších nevypočitatelných událostech — doufám, že Rusové dostanou pořádně na frak a že na francouzské hranici nedojde k ničemu, co by mělo rozhodující význam — pak by tu byla naděje na smír. S pěti milióny Němců ve zbrani, které povolali, aby se bili za věci, které se jich netýkají, nebude už Bismarck pánem situace.

Zatím si léčím oči, už se mi to zlepšuje, díky péči mého specia-

* Viléma I.
** synem Bedřicha Viléma (Vilémem II.).
*** Bedřichu Vilémovi (Bedřichu III.).
† Bedřich Vilém trpěl rakovinou hrtanu.
†† Viktorie Adelaida Mary Louisa.
††† Peter Franz Reichensperger.

listy, i když mi neoperoval slzní kanálek. Ale musím si oči šetřit. Srdečné pozdravy Lauře.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

9

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 12. února 88

Milý pane Schlütere,

bohužel Vám nemohu poslat slíbený rukopis* do 20. t. m. Zavinily to všemožné překážky — korektury „Manifestu", které přijdou příští týden, a i to, že právě teď, během léčení, mám nařízeno si zvlášť šetřit oči.

Nemohl byste mi sdělit pokud možno přesně, kdy by se muselo začít s tiskem? 3 kapitoly původní „Teorie násilí" jsou připraveny k tisku, ale nový oddíl není ještě celý ani v prvním náčrtu, který se mi ostatně vůbec nezamlouvá; bude delší, než jsem měl v úmyslu — jako obvykle. Přitom je to takové téma, které se musí buď zpracovat úderně, anebo toho rovnou nechat.[25]

Jakmile mi oznámíte určitý termín, budu Vám moci říci, zda budu do té doby tak daleko, nebo ne. Kdyby ne, bylo by pro Vás asi nejlepší vytisknout mezitím něco menšího, poněvadž by mohlo jít nanejvýš o 3—4 týdny.

Bude-li rukopis vhodný k otištění v „Sozialdemokratu", to budou moci nejlépe posoudit tam, až jej dostanou.

Při nynější kritické politické situaci beztak potřebuji chvíli odkladu — počkat, jak se události vyvinou.

Se srdečným pozdravem.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* B. Engels, „Úloha násilí v dějinách".

10

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 19. února 88

Milý pane Schlütere,

nebudu hotov. Uděláte tedy nejlépe, když zatím vytisknete něco jiného a dáte mi alespoň 2—3 týdny předem vědět,kdy budete končit a dokdy budete rukopis potřebovat.[25] Valí se to teď na mne najednou ze všech stran. Tento týden např. musím skoro celý věnovat jen na to, abych vyřídil korespondenci, kterou jsem nechal úplně ležet.

Jakmile to bude možné, pošlu Vám anglický „Manifest" pro archív.[26]

Srdečné pozdravy Vám všem.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

11

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Rochesteru[35]

Londýn 22. února 88

Milý Sorge,

poctivě řečeno, od začátku jsem považoval skoro za nemožné, abys vydržel v malém venkovském městečku.[12] Neznám větší neštěstí pro civilizovaného člověka, který byl až do stáří ve velkém hnutí, než být vypovězen do nějakého takového Zapadákova nebo Zlámané Lhoty, když léta žil v jednom z největších měst světa. A tak jsem rád, že ses pevně rozhodl. Těch pár měsíců teď snadněji přečkáš.

Léčím si oči — oční lékař říká, že jim už nic nechybí, že je však musím během léčení šetřit. To se lehce řekne, ale mezitím se tu o mne tahá asi tucet lidí, Němci, Angličané, Italové atd. Chtějí po mně práci — všechno honem! — a přitom naléhají na to, abych vydal III. díl „Kapitálu". To je všechno moc hezké, ale ti lidé mi v tom sami překážejí.

Během několika dní se Ti určitě vyplní jedno Tvé staré přání: vyjde tu u Reevese anglicky „Manifest"; přeložil jej S. Moore, revidovali jsme jej spolu, předmluva je ode mne. I. korekturu jsem už přečetl. Jakmile dostanu výtisky, pošlu Ti dva, z toho jeden pro Wischnewetzkých. Reeves totiž *platí* S. Moorovi podíl za propůjčení autorského práva, a protože *já* jsem tu smlouvu uzavíral, nemohu přímo vyjednávat, aby to bylo přetištěno v Americe. Jinak by to mohl Reeves prohlásit za porušení smlouvy, a chudák Sam Moore by nedostal nic. Je ovšem jasné, že proti přetištění nemohu a nebudu nic namítat. Vždyť i Reeves si přetiskl mou předmluvu k „Postavení dělnické třídy".[36]

Aveling připravuje několik divadelních kusů, půjdou-li dobře, dostane se z žurnalistické mizérie. Budou tu s Tussy každou chvíli, poobědvají u mne, poněvadž Aveling má nedaleko nějakou schůzi. Lafarguovi se o vánocích přestěhovali do Le Perreux za Vincennes, 20 minut drahou od Paříže, a krátí si volný čas zemědělskými pracemi. „Socialiste" už opět zanikl. Pařížští dělníci nechtějí číst žádný týdeník. Vaillant si v obecní radě počíná skvěle; za presidentské krize[16], kdy zvolení Ferryho zabránil hrozivý postoj dělnictva, se velice vyznamenal. Stane se duší příští prozatímní vlády, vznikne-li *brzo*.

Bebel a Singer při jednání o zákonu proti socialistům[34] připravili Prusům drtivou porážku. Poprvé musela celá Evropa naslouchat našim lidem v říšském sněmu. Jistě jsi četl Bebelovu řeč v „*Gleichheit*" — je to mistrovský kousek, jímž překonal sám sebe.

Doufám, že nedojde k válce, přestože mi pak celé mé vojenské studium, které jsem právě teď kvůli poplachu s válkou musel zase obnovit, bude na kočku. Vyhlídky jsou takové: Německo, díky tomu, že má už dlouho všeobecnou brannou povinnost a výcvik, může postavit 2 $^1/_2$—3 milióny vycvičených lidí a opatřit pro ně důstojníky a poddůstojníky. Francie nedá dohromady víc než 1 $^1/_4$—1 $^1/_2$ miliónu. Rusko stěží milión. V nejhorším se jim oběma Německo vyrovná v obraně. Itálie může postavit a udržet v pohotovosti 300 000 mužů. Rakousko asi milión. V pozemní válce jsou tedy německo-rakousko-italské vyhlídky dobré, a o námořní válce rozhodne, jak se zachová Anglie. Bylo by skvělé, kdyby se Bismarck musel zbavit své vlastní hlavní opory, ruského carismu!

Všechno se blíží krizi, ať bude válka nebo ne. V Rusku se to už dlouho nedá udržet. Hohenzollerni jsou vyřízeni, korunní princ* je na smrt nemocen, jeho syn**, drzý gardový poručík***, je mrzák. Ve Francii se krach buržoazní republiky vykořisťovatelů blíží čím dál víc; ze skandálů, stejně jako roku 1847, hrozí révolution du mépris[37]. A tady se stále víc zmocňuje mas instinktivní socialismus, který se naštěstí ještě příčí jakékoli určité formulaci

* Bedřich Vilém (Bedřich III.).
** syn Bedřicha Viléma (Vilém II.).
*** V rukopise berlínským dialektem: Jardeleutnant.

podle dogmatu té či oné socialistické organizace, takže si jej tím snáze osvojí za rozhodujících událostí. Jen je potřeba, aby se něco seběhlo, a buržoové se nepostačí divit skrytému socialismu, který pak propukne a stane se zjevným.

Tvůj starý
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

12

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[35]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 22. února 88

Milá paní Wischnewetzká,

dostal jsem v pořádku Vaše dopisy z 21. prosince a 8. ledna a s díky vracím Lovellův dopis.

Gronlundovo počínání mě nepřekvapuje, spíš jsem byl rád, že se tu u mne nezastavil. Podle všeho, co se dovídám, je tak ješitný a domýšlivý, jak není s to být ani Němec a jak je toho schopen jedině Skandinávec, ale je také nesmírně naivní, jak může být jedině Skandinávec — u Němce by to odpuzovalo. Es muss auch solche Käuze geben.* V Americe právě tak jako v Anglii se všichni tihle samozvaní velikáni octnou tam, kam patří, jakmile se dají do pohybu masy, a dostanou se tam tak rychle, že se ani nevzpamatují. Zažili jsme to všechno v Německu a ve Francii, ba i v Internacionále.

Mezitím jsem se od starého chudáka Sorga dověděl věci, které plně potvrzují všechno, co říkáte. Od samého začátku jsem byl přesvědčen, že v takové samotě a divočině nedokáže žít. Doufám, že návrat do Hobokenu na něho zapůsobí příznivě.

Poslal jsem Vám výtisk Bradlaughova „National Reformer"

* S takovými podivíny musíme také počítat.

s 1. článkem o mé knize*. Její exempláře dostaly „National Reformer", „Weekly Dispatch", „Reynolds's Newspaper", „Club Journal", „Our Corner" (pí Besantová), „To-Day" (H. Bland), „Christian Socialist" a „Pall Mall Gazette". Poprosil jsem své přátele, aby tyto noviny a časopisy sledovali a dali mi vědět, kdyby se tam něco objevilo, poslal bych Vám to pak.

Také Reeves si vyžádal 1000 výtisků brožury**; teprve se ukáže, zda to nebyla jen finta, aby vyřadil konkurenci. Ta věc jde, jak se zdá, mimořádně dobře na odbyt.

„*Justice*" dostala exemplář knihy od Vás, „*Commonweal*" žádný nepotřeboval, protože jsem jeden poslal Morrisovi osobně.

„*Justice*" znovu vydala starý americký překlad „Komunistického manifestu"[38]. To podnítilo Reevese k dotazu po *autorizovaném* překladu. Měl jsem překlad S. Moora, a Sam byl náhodou tady. Zrevidovali jsme tedy ten překlad a prodali jsme jej Reevesovi — minulý týden dostal korektury, a jakmile to vyjde, pošlu Vám výtisk. Sam Moore je nejlepší překladatel, jakého znám, ale nemůže si dovolit dělat práci, za niž by nic nedostal.

Nerozumím dobře Vaší poznámce, že se tu kniha prodává o šilink dráž. 1,25 dolaru odpovídá, pokud vím, 5 šilinkům, a to je zdejší prodejní cena.

Paní Campbellová se u mne doposud neohlásila.

Vaše poznámky o bojkotu mých knih oficiálními německými socialisty v New Yorku[39] jsou naprosto správné, ale jsem už na takové věci zvyklý, a proto mi je námaha toho panstva k smíchu. Je to lepší než muset snášet jejich přízeň. Pro ně je hnutí prostě obchod a „obchod je obchod". Takhle to dlouho nezůstane, jejich snahy ovládnout americké hnutí, stejně jako ovládli hnutí německo-americké, musí skončit neslavným krachem. Jakmile se masy pohnou, dají to všechno do pořádku.

Tady se hnutí vyvíjí pomalu, ale úspěšně. Různé malé organizace si našly každá své místo a mají dobrou vůli spolupracovat bez rozmíšek. Policejní brutality na Trafalgarském náměstí[22] obdi-

* „Postavení dělnické třídy v Anglii".

** B. Engels, „Dělnické hnutí v Americe. Předmluva k americkému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii'".

vuhodně pomohly rozšířit propast mezi dělnickými radikály a buržoazními liberály i radikály; buržoazní radikálové se v parlamentě i mimo něj zachovali zbaběle. Liga zákona a svobody — sdružení, které se den ze dne rozrůstá — je první organizací, kde socialističtí delegáti *jako takoví* sedí bok po boku s radikálnimi delegáty.[40] Stupidita nynější toryovské vlády je zarážející — kdyby byl naživu starý Disraeli, dal by jim každému pár pohlavků. Ale tato stupidita výtečně pomáhá, aby se věci daly do pohybu. Heslem dne je tu teď samospráva pro Irsko[41] *a pro Londýn*; toho druhého se liberálové bojí ještě víc než toryové. Dělnickou třídu čím dál víc jitří stupidní toryovské provokace, den ze dne si víc uvědomuje svou sílu ve volbách a čím dál víc ji prostupuje socialistický ferment. Americký příklad otevřel dělníkům oči, a dojde-li na podzim v kterémkoli velkém americkém městě k opakování newyorské volební kampaně z roku 1886,[42] bude to tu mít okamžitě důsledky. Oba velké anglosaské národy určitě začnou soutěžit v šíření socialismu stejně jako v jiných věcech, a tento závod pak bude mít stále rychlejší tempo.

Můžete mi opatřit americký tarif a sazebník vnitřních daní na americké průmyslové a jiné výrobky? A pokud možno nějaké informace o tom, jak se tyto daně vyrovnávají cly, pokud jde o výrobní náklady? To znamená například, že je-li vnitřní daň z doutníků 20 %, vyrovnala by se, pokud jde o zahraniční konkurenci, 20 % dovozním clem. O tomhle bych se rád něco dověděl, ještě než napíšu předmluvu ke „Svobodnému obchodu"*.

Opětuji Vaše milé přání a zůstávám

Váš zcela oddaný

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* B. Engels, „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karla Marxe ‚Řeč o svobodě obchodu'".

13

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 23. února 88

Milý Liebknechte,

debata o zákonu proti socialistům[34] byla největší triumf, jaký jsme dosud vybojovali na parlamentní půdě, a je mi jen líto, žes nemohl být přítomen. Ale teď už to jistě nebude dlouho trvat, vždyť Ty co nejdřív nastoupíš na Hasencleverovo místo[43].

My tady máme také jednoho Puttkamera — je to Balfour, ministr pro Irsko. Jako Puttkamer je Bismarckův bratranec, je Balfour synovec Salisburyho. Je to zrovna takový drzý mluvka a nosí po junkersku nos nahoru jako Puttkamer. Dostává také právě tak na frak a hroutil se minulý týden pod O'Brienovými údery[44] právě tak jako Puttkamer pod ranami našich lidí. Je také Irům stejně prospěšný jako Puttkamer nám. Jinak se z ubohé „Saturday Review", pokud ji ještě odbíráš, nedovíš o zdejších poměrech *zhola nic*, o všem důležitém tu panuje conspiration du silence*.

Bismarckova řeč byla přímo určena caru Alexandrovi, aby se gatčinský zajatec konečně jednou dověděl pravdu.[45] Zda to něco pomůže, je ovšem otázka. Rusové zabředají ve své nerozhodnosti čím dál hlouběji a nakonec nebudou moci se ctí couvnout. V tom je nebezpečí. Půjdou-li do války, budou však velicí hlupáci. Platí tu zase: *Κροῖσος, "Αλὺν διάβας, μεγάλην δύναμιν διαλύσει.*** Nepostaví

* spiklenecké mlčení.
** Překročí-li Kroisos Halys, zničí velkou říši.

na hranicích ani milión mužů a pro víc se jim ani nedostává důstojníků. Francie postaví $1^1/_4$ miliónu *velmi dobrých* vojsk, nemá ale víc vycvičených vojáků a ještě méně má pro další jednotky důstojníků. Když Bismarck uvádí, že Německo samo má $2^1/_2$ miliónu vycvičených vojáků s dostatečným důstojnickým a poddůstojnickým sborem, udává ještě sílu Německa nízko. A je také dobře, že je tomu tak. Dokud v Rusku nevypukne revoluce, nesmí Bismarck padnout jako poražený *vnější* silou. To by mu jedině získalo znovu popularitu.

Jak to však dopadne, jestliže opravdu dojde k válce, nelze předvídat. Určitě se vyskytnou pokusy udělat z ní válku naoko, ale to nepůjde tak snadno. Bude-li to dopadat tak, jak by se *nám* nejlépe hodilo — vypadá to slibně — pak z toho bude na francouzských hranicích poziční válka se střídavými úspěchy, na ruských hranicích útočná válka s dobytím polských pevností a revoluce v Petrohradě, která panstvu vedoucímu válku najednou ukáže všechno v docela jiném světle. Jedno je jisté: Nebudou už žádná rychlá rozhodnutí a žádná triumfální tažení ani na Berlín, ani na Paříž. Francie je velmi silně a velmi obratně opevněna, opevnění kolem Paříže pak jsou co do rozmístění mistrovská.

Minulé pondělí na mítinku, kde byli uvítáni Cunninghame-Graham (komunista, marxista, požadoval tam znárodnění všech výrobních prostředků) a Burns[46], poletovala stará Schacková a prodávala „*Freedom*", zdejší dryáčnický anarchistický list. Nedopatřením jej nabídla mimo jiné také Lessnerovi. Zdá se, že jí z neukojené touhy po činech už úplně přeskočilo.

Reuss podal žalobu na „Commonweal" (Morrisův), poněvadž ho označil za špicla.[47] Pruské vyslanectví chce zřejmě zde znovu získat půdu ztracenou v Berlíně. Může se ale po čertech přepočítat. Pan Reuss bude muset na lavici svědků, a s křivou přísahou nejsou tady žádné žerty, tady žádný Puttkamer nepomůže!

„Manifest" vychází anglicky, vydávám jej sám. Pošlu Ti jeden, jakmile nějaké dostanu.

Tvůj
B. E.

Mimochodem vdova po Pfänderovi tu žije ve veliké nouzi. Dělám, co mohu, právě teď jsem jí znovu poslal pár liber. Tovaryšský spolek[21] pro ni pořádal koncert, výtěžek asi 5 liber. Ona sama je nemocná, její dcera maluje, obě dělají drobné ruční práce, ale to je všechno stejně bída s nouzí. Nemohla by strana pro ni vyhradit čtvrtletně nějakou maličkost? Doktor říká, že sotva přežije zimu. Podívej se, co by se dalo dělat, musíme pamatovat i na penze vdov po našich veteránech.

Poprvé otištěno zkráceně
v „Kommunistische Internationale",
čís. 24, 1931

V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

14

Engels
Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 23. února 88

Milý příteli Nieuwenhuisi,

hned jak jsem obdržel Váš dopis, sdělil jsem jeho obsah Kautskému, a ten už jistě mezitím zařídil všechno podle Vašeho přání.

Odsud Vám mohu sdělit vcelku samé dobré zprávy. Různé socialistické organizace přestaly násilně popohánět přirozený, normální, a tudíž nutně i poněkud pomalý vývojový proces anglické dělnické třídy, a proto je méně hluku, méně vychloubání, ale také méně zklamání. Jsou také navzájem snášenlivější. O to, aby se masy dostaly do pohybu, se stará nepochopitelná hloupost vlády a neochvějná zbabělost liberální opozice. To, co se stalo na Trafalgarském náměstí,[22] nejen vneslo život mezi dělníky; ubohost, s jakou si přitom i potom počínali předáci liberálů, žene radikální dělníky stále víc k socialistům, a to tím spíš, že socialisté si právě při této příležitosti vedli velmi dobře a byli všude v prvních řadách. Cunningham-Graham se otevřeně prohlašuje za marxistu a na mítinku minulé pondělí[46] přímo požadoval, aby národ zabavil *všechny výrobní prostředky*. Takže máme i tady zastoupení v parlametně.

Nejlepší důkaz, jak rychlý je tu vývoj kupředu mezi dělníky, podávají radikální dělnické kluby[48] v East Endu. Nejdříve na ně zapůsobil příklad newyorské volební kampaně z listopadu 1886[42],

neboť to, co dělá Amerika, tady působí víc než to, co dělá celý evropský kontinent. Newyorský příklad lidem ujasnil, že dělníci nakonec přece jen udělají nejlépe, když si vytvoří vlastní stranu. Když se vrátili Avelingovi[49], vystihli tuto náladu a od té doby už v těchto klubech — a jsou to jediné významné dělnické politické organizace, jež tu existují — vyvinuli velikou činnost. Aveling i jeho žena tam několikrát týdně přednášejí a mají tam veliký vliv, jsou teď mezi dělníky rozhodně nejpopulárnějšími řečníky. Nejdůležitější přirozeně je vymanit tyto kluby ze závislosti na velké liberální straně, připravovat vlastní dělnickou stranu a pozvolna přivádět lidi k uvědomělému socialismu. A v tom nám, jak už jsem řekl, mimořádně napomáhá zbabělost liberálních vůdců a také většiny londýnských liberálních i radikálních poslanců. Lidé, kteří byli zvoleni před 3 či 4 lety jako dělničtí zástupci, ti Cremerové, Howellové, Potterové atd., jsou teď už úplně odbytí. Kdyby se tu zavedl systém užších voleb místo dnešního, kdy rozhoduje už v prvním volebním kole poměrná většina, zorganizovala by se dělnická strana za půl roku; nynější volební systém vytvoření nové, třetí strany velmi ztěžuje. Ale i na to dojde, zatím se můžeme spokojit tím, že postupujeme na celé čáře.

Za týden za dva vyjde anglické vydání „Komunistického manifestu", které jsem revidoval, pošlu Vám je — je tu po něm velká poptávka, což je také dobré znamení.

Z našeho skvělého vítězství v berlínském říšském sněmu[34] jste měl jistě také radost. Bebel překonal sám sebe. Byl na podzim u mne, a přál bych Vám, aby Vám šlo vězení tak k duhu jako jemu; říká, že se mu potom vede vždycky značně lépe (je nervózní, a ve vězení ztratí nervozitu!).

Přijedete sem zase v létě?

S vřelými pozdravy

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 6(40), 1934

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

15

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 25. února 1888

Milá Lauro,

právě jsem odeslal poslední korektury „*Manifestu*" a do zavření pošty mi zbývá zrovna půlhodinka, abych se Ti ozval, že jsem ještě na světě. Doufám, že tam máte lepší počasí než my tady: pořád jenom ostré východní větry, mráz, chumelenice, a jen na pár hodin to vystřídá obleva. Při anglickém způsobu topení v krbech je to velmi nepříjemné, ale tahle zima přece nemůže trvat věčně.

„Pall Mall Gazette" jsem v poslední době neposílal, protože v ní doslova nic není. Jsou to vysloveně místní londýnské noviny, a proto také k smrti nudné, pokud se v Londýně nic neděje.

Bebel a Singer dosáhli v říšském sněmu skvělého vítězství, nejen při prvním, ale i při třetím čtení osnovy zákona[34]. Bylo to zrovna tak jako při O'Brienově vítězství nad Balfourem[44] (to je ve všem všudy takový skotský Puttkamer). Většina našich lidí byla minulé pondělí na mítinku na počest Cunninghama-Grahama a Burnse.[46] O' Brien tam zase mluvil, a velmi dobře. Cunninghame-Graham, který už předtím v Glasgowě veřejně prohlásil, že „plně a naprosto" zastává zásady Karla Marxe, tady opět vyslovil požadavek nacionalizace *všech výrobních prostředků*. A tak jsme zastoupeni i v britském parlamentě. Hyndman, který nebyl vyzván, aby promluvil, si zařídil u několika svých přátel, aby po něm volali, dostal se k řečnickému pultu, ale zmohl se jen na to, že prudce a osobně napadl několik přítomných radikálních členů parlamentu — pozva-

ných hostů — kteří toho mimochodem vyslechli o svých nedostatcích dost a dost už předtím od jiných lidí. Tento Hyndmanův útok byl však tak bezdůvodný a nemístný, že byl vypískán.

Jistě ses už doslechla, že Reuss podal na Morrise žalobu pro pomluvu, protože ho v „Commonwealu" označil za špicla.[47] Je to zřejmě práce bismarckovského vyslanectví. Morris měl zprvu opravdu nahnáno, protože neměl v ruce žádné důkazy, ale myslím, že od té doby jsme jich opatřili dost, takže můžeme Puttkamerovi a spol. připravit porážku, kdyby od toho nechtěli ustoupit, o čemž pochybuji. Nemyslím, že by si Reuss troufal posadit se do svědecké lavice, křivé svědectví se dovoluje pouze regulérním britským policejním konstáblům.

Na přání Nim Tě znovu prosím, abys Longueta upozornila, že by měl raději začít ty peníze pomalu splácet. Nim zřejmě právě tuhle věc moc těžce nese.

Bude válka? Jestliže ano, bude to ta největší hloupost, jaké by se car* a francouzští šovinisté mohli dopustit. Nedávno jsem tak uvažoval, jaké jsou válečné vyhlídky. Jestliže Bismarck říká, že Německo může postavit $2^1/_2$—3 milióny vycvičených vojáků s dobrým důstojnickým sborem, je to spíš střízlivé než přehnané tvrzení. Rusko ve skutečnosti nikdy nebude mít na válčišti celý milión a Francie může postavit $1^1/_4$—$1^1/_2$ miliónu vycvičených vojáků pod dobrým velením; navíc jednak nebude dost důstojníků a poddůstojníků, jednak nebudou dost schopní. A tak jediné Německo bude s to alespoň po určitou dobu čelit útoku z obou stran najednou. Pro Německo je velká výhoda, že má víc vycvičených vojáků a zejména poddůstojníků a důstojníků. Co do kvality *řadového vojska* se Francouzi plně vyrovnají Němcům; naproti tomu je německá *zeměbrana*[50] daleko lepší než francouzští zeměbranci. Rusové jsou podle mého názoru horší, než kdy bývali, zavedli systém všeobecné vojenské povinnosti, pro který nejsou dost civilizovaní a mají k němu nepochybně příliš málo dobrých důstojníků. Korupce tam kvete tak jako vždycky — a určitou úlohu hraje zřejmě i na francouzské straně, máme-li soudit podle těch wilsoniád[16] a jiných skandálů.

* Alexandr III.

Jollymeier* je strašně smutný, žes mu tím zlatým perem nenapsala ještě ani řádku. Není Ti ho líto? Přijede sem zas asi za 4 týdny, na velikonoce, které letos připadnou na Bismarckovy narozeniny, totiž na den Všech bláznů**. Opravdu přiléhavý název, když jsou lidé už 1800 let tak blázniví a slaví takový prapodivný svátek!

Zdá se mi, že slyším známý zvonek, který mě volá k jídlu — asi na telecí kotlety. Prozatím se tedy měj hezky, a kéž by Paulovy kalhoty zároveň se svou nadměrnou délkou ztratily i svůj pach kyselého lepidla — pach, důvěrně známý, ach běda, starému Manchesteřanu!

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Schorlemmer.
** apríl.

16

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 29. února 88

Milý Liebknechte,

budete-li Vy poukazovat paní Pfänderové 100 marek čtvrtletně, budu já také tolik, dostane pak 40 liber ročně, a to ji uchrání aspoň před nejhorší bídou.

Po Pfänderově smrti měla nějaké peníze a začala pronajímat pokoje, musela se však spokojit s velice podřadnými zákazníky a i jinak měla smůlu (dostali se jí např. do domu homosexuálové, kteří byli vypátráni), zkrátka nešlo to. Pak se naskytl malý krámek, tu ale zemřela ta dcera, která jediná byla s to takový obchůdek vést, zkrátka peníze se rozplynuly. Pfänderův bratr, jehož Pfänder svého času vykoupil z vojny a stále ho podporoval, žije v Novém Ulmu ve státě Minnesota a trval na tom, aby tam paní Pfänderová se svou druhou dcerou přijela. Když tam přijely, zacházeli prý s nimi jako s „chudými příbuznými" a mysleli si, že jim budou dělat služky. Paní Pfänderová se rychle rozhodla a vrátila se hned zpátky, byla tam sotva 14 dní. To pohltilo její poslední úspory. Od té doby se tu pro ni dělalo všechno možné, ale trvalou pomoc tu mohu poskytovat jen já a to nemůže stačit, poněvadž takových požadavků je mnoho. Ale jak už jsem řekl, projde-li Tvůj návrh, bude z toho nejhoršího venku. Dlouho to beztak nepotrvá.

Čtu ráno „Daily News", večer „Evening Standard" a „Pall Mall Gazette" a v neděli „Weekly Dispatch". Totiž tak to vypadá momentálně, to se občas mění. Pokud je tam ale něco zajímavého, posílám to Lauře do Paříže, a to nemohu jen tak odříci. Podívám se

však, co bych Ti mohl posílat. Pokud nehledáš víc literární příspěvky než politiku, je „Weekly Dispatch" rozhodně lepší než „Saturday Review". Patří paní Ashton Dilkeové, redaktorem je dr. Al. Hunter, poslanec za Aberdeen. Je to buržoazně radikálně omezený list, ale pro anglické zpravodajství plně postačuje, v sezóně má spoustu parlamentních drbů a velmi dobré zprávy z Paříže (paní Crawfordová z „Daily News", která tady může psát mnohem volněji). Jednou Ti ho pošlu.

O irské trikoloře, o níž se zmiňuješ, nic nevím. Irské vlajky v Irsku i tady jsou prostě zelené se zlatou harfou, *bez koruny* na ní (v britském státním znaku má harfa korunu). Za času fenianů 1865—1867[51] se nosilo mnoho praporů zeleno-oranžových, aby se ukázalo oranžistům ze Severu[52], že nemají být zničeni, ale přijati jako bratři. Ale o tom se teď už vůbec nemluví.

Bismarcka přece jenom nemám za tak hloupého, aby věřil, že se Rusové propůjčí k tomu, aby mu pomohli rozdrtit Francii. Vždyť věčný svár mezi Francií a Německem je jejich hlavní prostředek k ovládání Evropy, a k tomu patří, že se snaží být jazýčkem na váze. Že si Bismarck nic toužebněji nepřeje, než vymazat Francii z mapy Evropy, to je ovšem jasné. Ale na to tak hned nedojde. Nová francouzská opevnění — linie na Máse a Mosele, obě skupiny pevností na severu a na jihovýchodě (Belfort, Besançon, Lyon, Dijon, Langres, Épinal) a konečně překrásné nové skupiny pevnůstek kolem Paříže — to je pěkně nastrčený klacek pod nohy; jak teď věci vypadají, nemůže srazit na kolena ani Německo Francii, ani Francie Německo. A to je velmi dobré. Dojde-li k nejhoršímu, povede se na této hranici pravděpodobně poziční válka se střídavým štěstím, která vštípí oběma armádám respekt před protivníkem a umožní přijatelný mír. Rusové naproti tomu mohou stržit nezhojitelný výprask, a to by bylo to nejlepší.

Právě začalo znovu sněžit — 3 týdny tu nemáme nic než sníh, mráz a východní vítr, a jen párkrát mezitím byla obleva. Vy tam zřejmě máte taky psí počasí.

Mnohokrát zdraví

Tvůj
B. E.

Znáš nějakého dělníka Carla Augusta Nitzera z Lindenau, který prý byl vypovězen z Lipska (po 3 měsících vyšetřovací vazby), pak prý však ještě 3 měsíce agitoval pro Vierecka a potom utekl (a proto nemůže předložit žádný vypovídací příkaz)? Ten chlapík byl dvakrát či třikrát u mne žádat o podporu, dělá ale dojem otrlého lajdáka a obejdy.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

17

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 17. března 88

Milý pane Schlütere,

s brožurou[25] nebude v termínu, který jste stanovil, zase nic. Velice mě mrzí, že jsem Vás takhle vodil za nos, ale nemohu za to. Chci-li se konečně zase dát do pořádku, musím přesně dodržovat předpisy svého očního lékaře a nesmím psát víc než 2 hodiny, tj. musím toho nechat, právě když se mi nejlépe pracuje, a často pro nával korespondence nemohu ani začít. Bude tedy lepší, když si dám na čas a udělám tu věc pořádně. Teprve tyto dny mi také přišla spousta nutného materiálu, která čeká na prostudování. Zkrátka bude nejlepší, když se zařídíte podle svého a já Vám napíši, jakmile budu hotov.

Lehmann mladší* píše hnusně afektovanou němčinou. Má všechny důvody varovat před polovzdělaností, když sám poskytuje její odstrašující příklad svou zmatenou liberálně konzervativně manchesteriánskou proklamací[53]. Je ovšem kruté, když si člověk musí hrát na císaře a mele přitom z posledního. V každém případě, vydrží-li ještě půl roku, vnese do hospodářství trochu kolísání a nejistoty, a to je právě to, co potřebujeme. Jakmile si šosák začne uvědomovat, že dosavadní systém nepotrvá věčně, ale naopak, že je notně vratký, bude to počátek konce. Lehmann I.** byl svorníkem v klenbě; ten teď vypadl, a brzy se ukáže, jak je celá budova shnilá. To pro nás může znamenat momentální ulehčení, ale také — podle

* Bedřich III.
** Vilém I.

okolností — momentální zhoršení nebo i válku. Buď jak buď, zase bude ve světě rušno.

Srdečné pozdravy Edovi a Liebknechtovi, je-li, jak se domnívám, ještě u Vás.

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

18

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 19. března 88

Milý Lafarguu,

posílám Vám „Weekly Dispatch", z něhož Vám vysvitne, proč „přítel Fric"* musí tak tvrdě pracovat.[54] Bismarck by dal dva roky svého života za to, kdyby se mu podařilo přivést ho do takového stavu, aby musel — Fric — sám uznat, že není schopen vládnout. Proto ho zavalují prací, a proto se Fric musí potit. Ty pletichy jsou už staršího data, šlo o to Frice úplně vystrnadit ještě před smrtí starého**; to se nepovedlo, a tak se ho snaží umořit prací, reprezentačními povinnostmi atd. To všechno musí vést k otevřené roztržce, pokud Fric předčasně neumře; jestli se během léta trochu zotaví a začne provádět změny v ministerstvech, pak jsme získali hodně. Hlavní věc, že je otřesena stabilita vnitřní politiky, že šosák ztrácí důvěru v neomezené trvání Bismarckova režimu, že se ocitá v situaci, kdy on, šosák, se bude muset rozhodovat a jednat, místo aby to všechno přenechal vládě. Starý Vilém byl svorníkem v klenbě, ten vypadl a celá budova hrozí sesutím. Potřebujeme Frice ještě alespoň šest měsíců, aby se touto budovou otřáslo ještě víc; aby si šosáci a byrokrati nebyli jisti budoucností; aby se vytvořila možnost jiné vnitřní politiky. Fric je měkký, a i tehdy, je-li zdráv, sdílí názor s tím, kdo má poslední slovo, a to je zpravidla jeho žena***.

* Bedřich III.
** Viléma I.
*** Viktorie Adelaida Mary Louisa.

Jen Bismarckovy intriky a intriky jeho vlastního syna* ho donutí k ráznému jednání. Jakmile jednou přijde změna, nezáleží na tom, jak dlouho potrvá; Vilém II. vždycky nastoupí za okolností příznivých pro nás.

Na druhé straně, zemře-li Fric dřív, Vilém II. už nebude Vilém I. a dočkáme se i změny ve smýšlení buržoazie. Ten mladík nepochybně napáchá hlouposti, které se mu nebudou odpouštět tak jako starému. Jestliže jeho otci** podřežou krk lékaři, pak by jej, syna, mohl potkat podobný osud z jiných rukou. Ostatně — ochrnutý není. Paži mu zlomili při narození; hned se to nezpozorovalo, a tak je z toho atrofie paže.

V každém případě jsou ledy prolomeny; kontinuita vnitřní politiky se narušila a místo stagnace nastane pohyb. A to je všechno, co potřebujeme.

Boulanger je jistě tak trochu šarlatán, ale to neznamená, že je nula. Dokázal, že má smysl pro vojenství, a šarlatánství mu ve francouzské armádě může být prospěšné. Napoleon ho měl také notnou dávku. Ale politicky se zdá neschopný, snad pro svou nesmírnou ctižádost. Jisté je — chtějí-li se Francouzi připravit o jakoukoli vyhlídku, že dostanou zpátky ztracené provincie — ať jen jdou za Boulangerovými přáteli a zejména za Rochefortem, který je zřejmě hlupák a blázen. Stačí jen prohraná odvetná válka, a ti pitomí Alsasané se smíří s Německem. Rolníci, to jsou lancknechti, kteří budou vždycky raději sloužit v armádě vítěze, a buržoové zjistí, že německý tarif jim zajišťuje zisky právě tak dobře jako francouzský. Pokud jde o Rusy, budou určitě poraženi, právě jsem prostudoval jejich turecké tažení z let 1877—78, na 2 jakžtakž obstojné generály připadalo 98 neschopných, armáda byla neobyčejně špatně organizovaná, důstojníci pod kritiku, vojáci stateční a zvyklí mimořádné námaze (přecházeli brody *při minus 10° Réaumura*, až k podpaží ve vodě), velmi poslušní, ale také příliš tupí pro boj v rozptýlených rojnicích, jediný boj, který je dnes možný. Jejich síla byla v boji v sevřených řadách; ten už neexistuje, a kdo by ho chtěl znovu uplatňovat, bude smeten ohněm moderních zbraní.

* Viléma, pozdějšího Viléma II.
** Bedřich III. trpěl rakovinou hrtanu.

Ale zbaví-li Vás Boulanger voleb podle kandidátních listin[55], postavíme mu vendômský sloup[56], a nebude si ho ani muset zasloužit na bitevním poli.

Tussy a Edward jedou ve čtvrtek na své sídlo ve Stratfordu -on-Avon, Kautských pojedou za nimi. To musí být krásné, taková venkovská chalupa v zimě a větru a při občasných chumelenicích, jaké u nás bývají. My jsme zde snášeli zimu velmi dobře, až před týdnem přišel překrásný a teplý jarní den a po něm mráz, vítr od severovýchodu a sníh. Nim z toho dostala příušnice čili parotitis a já zase chřipkovou rýmu; takové věci se při tomhle počasí těžko léčí. Ale není to nic tak hrozného.

Přiloženě Vám posílám šek na 15 liber št.

Mnoho pozdravů Lauře. Jak se vede Longuetovi a dětem? Nim se mne na ně vždycky ptá, jakmile přijde dopis z Paříže.

Srdečně Vás pozdravuje

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

19

Engels Margaretě Harknessové

do Londýna

(Koncept)

[Londýn začátkem dubna 1888]

Vážená slečno Harknessová,

děkuji Vám srdečně za Vaše „City Girl"*, které jste mi poslala prostřednictvím nakladatelství Vizetellyho. Knížku jsem přečetl s velkým potěšením a dychtivostí. Je to skutečně umělecké dílko, jak říká můj přítel Eichhoff, Váš překladatel; dodává k tomu, což Vás jistě potěší, že jeho překlad musí být téměř doslovný, protože vypustit něco nebo pokoušet se něco změnit by bylo jen na újmu hodnoty originálu.

Co na mne dělá ve Vaší povídce největší dojem kromě realistické pravdivosti, je odvaha pravého umělce, která se v ní projevuje. Nejen v tom, jak líčíte Armádu spásy[57], navzdory naduté honoraci, která se snad z Vaší povídky poprvé doví, *proč* má Armáda spásy takovou oporu v lidových masách. Nýbrž hlavně v prostém, nelíčeném způsobu, jakým děláte osou celé knihy prastarý příběh o proletářské dívce svedené měšťákem. Průměrný spisovatel by se byl cítil nucen skrýt sám o sobě otřepaný námět pod spoustou vyumělkovaných zápletek a příkras, a přece by byl nakonec neunikl odhalení, Vy jste cítila, že se můžete odvážit vyprávět starý příběh, poněvadž jste z něho dokázala udělat nový prostě tím, že jste jej vyprávěla pravdivě.

* „Děvče velkoměsta".

Váš pan Arthur Grant je vystižen mistrovsky.

Kdybych měl něco kritizovat, pak snad nakonec jenom to, že povídka není ještě dost realistická. Realismus, podle mého názoru, znamená nejen pravdivost podrobností, ale pravdivé podání typických charakterů za typických okolností. Nuže, charaktery, které tu líčíte, jsou dost typické, ale není tomu tak u okolností, které je obklopují a vedou k činům. V „Děvčeti velkoměsta" vystupuje dělnická třída jako pasívní masa, která si není schopna pomoci a dokonce se o to ani nepokouší. Všechny pokusy dostat ji z její otupující bídy přicházejí zvenčí, shora. Byl-li tohle pravdivý popis někdy v letech 1800 nebo 1810, v době Saint-Simona a Roberta Owena, nejeví se tak roku 1887 tomu, kdo měl téměř padesát let čest účastnit se většiny zápasů bojujícího proletariátu.* Odbojný vzdor dělnické třídy proti prostředí, jež ji utiskuje, její pokusy — křečovité, polovědomé nebo vědomé — dosáhnout znovu postavení lidských bytostí, patří do dějin a musí si proto činit nárok na místo v doméně realismu.

Jsem dalek toho vytýkat Vám, že jste nenapsala ve všem všudy socialistický román, „tendenční román", jak tomu říkáme my Němci, stavící na odiv autorovy sociální a politické názory. Tak to rozhodně nemyslím. Čím více zůstanou autorovy názory skryty, tím lépe pro umělecké dílo. Realismus, který mám na mysli, se začasté projeví i proti autorovým názorům. Dovolte, abych uvedl příklad. Balzac, kterého pokládám za mnohem většího mistra realismu než všechny minulé, přítomné a budoucí Zoly dohromady, nám podává v „La Comédie humaine" obdivuhodně realistickou historii francouzské „společnosti" tím, že popisuje ve formě kroniky od roku 1816 do roku 1848 téměř rok za rokem sílící nápory vzmáhající se buržoazie na šlechtickou společnost, která se po roce 1815 znovu dostala k moci a vztyčila znovu, pokud to šlo, prapor „vieille politesse française"**. Líčí, jak poslední zbytky této, v jeho očích příkladné společnosti postupně podlehly vpádu vulgárního zbohatlého vetřelce anebo jím byly zkorumpovány; jak „grande dame",

* V rukopise dále škrtnuto: a po celou dobu se řídil zásadou, že osvobození dělnické třídy musí být dílem dělnické třídy samé.

** „starých francouzských mravů".

jejíž manželské nevěry byly pouze způsobem sebeobrany odpovídajícím úplně způsobu, jak byla provdána, ustoupila měšťce, která nasazuje svému muži parohy pro peníze nebo pro parádu; a kolem tohoto ústředního motivu seskupuje celou historii francouzské společnosti, ze které jsem se, dokonce i v ekonomických podrobnostech (například nové uspořádání movitého a nemovitého majetku po revoluci), poučil víc než ze všech profesionálních historiků, ekonomů a statistiků té doby dohromady. Balzac byl ovšem politicky legitimista[58]; jeho veliké dílo je jediný žalozpěv nad neodvratným rozkladem dobré společnosti; všechny jeho sympatie jsou na straně třídy odsouzené k zániku. Avšak přesto jeho satira není nikdy ostřejší, jeho ironie nikdy jízlivější, než když uvádí na scénu právě ty muže a ženy, s nimiž nejvíce sympatizuje — šlechtice. A jediní lidé, o nichž vždy píše s neskrývaným obdivem, jsou jeho nejzatvrzelejší političtí odpůrci, republikánští hrdinové z Cloître Saint-Méry[59], lidé, kteří v oné době (1830—1836) byli skutečně představiteli lidových mas. Že Balzac byl takto nucen jít proti svým vlastním třídním sympatiím a politickým předsudkům, že *viděl* nutnost pádu svých milovaných šlechticů a že je popsal jako lidi, kteří si nezasluhují lepší osud; a že *viděl* skutečného člověka budoucnosti tam, kde jej bylo možno v tehdejší době jedině najít — to pokládám za jeden z největších triumfů realismu a za jeden z nejvelkolepějších rysů starého Balzaca.

Na Vaši obranu musím připustit, že nikde v civilizovaném světě není dělnictvo méně aktivní ve svém odporu, nikde se tak pasívně nepoddává svému osudu, nikde není otupělejší než právě v londýnském East Endu. A opravdu nevím, zda jste se tentokrát z vážných důvodů neomezila na vylíčení pasívní stránky života dělnické třídy a nevyhradila si aktivní stránku pro jiné dílo?

Poprvé otištěno rusky v časopise „Na literaturnom postu", čís. 7, 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

20

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 10. dubna 88

Milá Lauro,

Schorlemmer se včera vrátil do Manchesteru, a tak mohu dnes sednout a napsat pár řádků — pokud totiž Edward a Tussy, kteří se vracejí ze svého *sídla* a mají tady být kolem páté, nedorazí příliš brzy.

Především musím Paulovi blahopřát k jeho skvělým objevům v etymologii, které jsou opravdu překvapující.[60] Že velmi mnoho francouzských slov, která jsme obvykle odvozovali od latinského *bos*, pochází z řeckého boûs*, už to je opravdu něco. Ale že *bouillon* je odvozeno od boûs, a ne od bullire — vařit, to je veliký objev, a škoda jen, že v tom Paul ještě nešel trošku dál. Tak *Bou*-strapa[61] je zřejmě stejného původu a *Buo*-naparte (za *Boû*-naparte) rovněž, a protože má tedy bonapartismus něco společného s býkem, musí se *Bou*-langer** odvozovat od bous; a potom tedy i jeho anglický ekvivalent *Baker***, což vrhá úplně nové světlo na dobrodružství Bakera v železničním vagónu: jak pak by se nevrhnul na Európu-Robinsonku, když přece odvozuje svůj původ od býka Jupitera?[62] Kromě toho není pochyby, že ve slově *mou*-tarde*** m nahrazuje původní b, a tím se ovšem dokazuje, že toto slovo pochází od boûs —

* býk.
** pekař.
*** hořčice.

jak pronikavě se pak objasňuje skutečnost, že hořčicc se jí pouze k hovězímu, a ne ke skopovému!

Další velký pokrok je v tom, že klade sanskrt naroveň kraniologii, a tak odhalil německé a anglické lingvisty, kteří tvrdí, že finština má víc analogií s arijskými idiomy než sanskrt. Já jsem jen slyšel o některých lidech, kteří, protože arijským národům připisují *evropský* původ místo asijského, se dostávají do krajně nepříjemné situace; musí totiž akceptovat finský původ arijských jazyků, a přitom nejsou zatím s to dokázat sebemenší stopu nějaké spojitosti mezi nimi. Kdyby se byl Paul pokusil odvodit francouzštinu z japonštiny místo z řečtiny, byl by udělal totéž, co podle jeho názoru udělali ti ubozí Němci a Angličané. Tak jako tak jsou na tom dost špatně. Jsou to — totiž Němci, někteří z nich jsou dokonce Češi — *epigoni* druhého a třetího řádu, kteří se kvůli senzaci vytasili s paradoxní teorií — lépe řečeno dospěli k ní (řadou omylů) — která je zavedla do slepé uličky; Angličané brali celou věc jako módu, jak se dalo čekat od začátečníků, kteří se chtěli vydávat za mistry — protřepávali tuto svou hloupost čistě mezi sebou na poslední schůzi Britské společnosti[63], ale to, co jim připisuje Paul — odhalení spojitosti mezi arijštinou a finštinou, spojitosti dokonce ještě užší než mezi ostatními arijskými jazyky a sanskrtem, řečí s nimi příbuznou — to je něco, po čem teprve prahnou. Doufejme, že nečtou „Nouvelle Revue", jinak by se dozajista chtěli dovědět, kdo je ten Fergus s čarovnou hůlkou, která může přeměnit arijštinu ve finštinu a naopak. Ale v případě, že na to přijdou, může se Fergus odvolat na své irské jméno, aby ospravedlnil své Irish Bulls* nebo boûs.

Ale žerty stranou, články jsou velmi dobré, a co na tom, jestli Fergus předloží Pařížanům pár nesmyslů o etymologii — jim je to jedno. Mnohem důležitější je, aby se trochu poučili o své rodné řeči, a to tady najdou. Myslím si jenom, že není třeba, aby se autor pro obveselení Pařížanů kompromitoval takovými výroky. Ale nakonec my všichni se nejraději chlubíme tím, co známe nejméně; já alespoň jsem si toho vědom.

11. dubna. Přesně tak, jak jsem to čekal. Ty dvě hladové duše

* Bull znamená anglicky *býk*, ale také *nesmysl* (výraz Irish Bulls: uřeknutí).

přišly právě ve chvíli, kdy jsem končil předcházející stránku, a přinesly ze svého vskutku venkovského útočiště vajíčka, máslo, paštiku z vepřového masa a klobásy a k tomu svou zdravou chuť k jídlu. Dnešní den jsem věnoval korespondenci s Amerikou a teď se pokusím dokončit tento dopis.

Ve Francii se podle mého mínění vyvíjejí věci velmi dobře. Boulangismus je spravedlivý a zasloužený trest za zbabělost všech stran vůči buržoaznímu šovinismu, který si myslí, že je možné zastavit rafičku světových dějin do té doby, než Francie dobude zpátky Alsasko. Boulanger naštěstí sám stále víc dokazuje, že je politický omezenec, podle mého názoru nebezpečnější sám sobě než komu jinému. Člověk, který má plán podobný jako Trochu, může jít do háje.

Ostatně oportunisté[64] stále víc upadají, chátrají, a budou se muset znovu uchýlit k alianci s monarchisty, tedy k politické sebevraždě. Ohromný pokrok ve francouzském veřejném mínění znamená to, že republika je uznávána jako jediná možná vláda, že monarchie se rovná občanské válce a zahraniční válce. Činnost oportunistů (nemluvě o jejich zjevné korupčnosti) žene veřejné mínění stále víc doleva a vynucuje si jmenování stále radikálnějších vlád. To všechno plně odpovídá celkovému vývoji od roku 1875. Můžeme si jenom přát, aby to tak pokračovalo i nadále, a jestliže Boulanger nevědomky tomuto vývoji napomáhá, tím líp. Zdravý lidský rozum, který si Francouzi ani neuvědomují — nevyhnutelně logické dědictví velké, samovolně logické historie — se doufám ukáže silnější než všechny ty nesmysly, které prosazují vědomě a úmyslně.

Německý šosák se stále víc přesvědčuje, že se starým Vilémem vypadl svorník z klenby současného systému a že se teď bude postupně rozpadávat celá budova. Doufám jen, že Bismarck nebude poslán k šípku jen proto, aby se zase se vší slávou vrátil zpátky. To by pak bylo lepší, aby zůstal.

Jaký je ten Rochefort blázen! Cituje katolické mnichovské noviny, aby dokázal, že Němci čekají jen na to, až Francouzi znovu vtrhnou do Německa, a pak se s nimi spojí, svrhnou Bismarcka a obnoví v Německu francouzskou nadvládu. Cožpak ten hlupák ne-

vidí, že by nic neposílilo Bismarcka víc než takový pokus Francie o „osvobození" Německa a že si své vnitřní záležitosti hodláme vyřešit sami!

Vždycky Tvůj

B. Engels

— kterého zvonek volá na oběd.

Poprvé otištěno rusky,
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

21

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[35]

Londýn 11. dubna 88

Vážená paní Wischnewetzká,

Váš požadavek, abych poslal rukopis*, přišel zcela znenadání a já se obávám, že Vám nebudu moci vyhovět. Smím psát dvě hodiny denně, nic víc; musím vést rozsáhlou korespondenci; cítím, když ty dvě hodiny mají uplynout, že se zrovna dostávám do tempa, a právě tehdy toho musím nechat. Za těchto okolností vůbec nejsem schopen psát *aktuální články* na zakázku, zejména ne pro vzdálené odbytiště, a nevím, jak to udělat, abych měl brožuru** do 15. května hotovou v rukopise, tím méně pak by mohla do té doby být už vytištěna v New Yorku. Nicméně si k tomu sednu hned, jak vyřídím naléhavé dopisy, a udělám, co budu moci. Kvůli tomu, abych vyřídil tuto záležitost, přeruším jednu důležitou práci***.

Přesto se po mém soudu nemusíte obávat, že zmeškáte vhodnou příležitost. Problém svobodného obchodu nezmizí z amerického obzoru, dokud nebude vyřešen. Jsem přesvědčen, že ochranná cla už splnila pro Spojené státy své poslání a stala se nyní překážkou; a nehledě na to, jaký osud bude mít Millsův návrh zákona[65], ten zápas neskončí, dokud buď svobodný obchod neumožní továrníkům

* „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karla Marxe ‚Řeč o svobodě obchodu'".

** Karel Marx, „Řeč o svobodě obchodu".

*** na třetím dílu „Kapitálu".

ze Spojených států ujmout se vedoucí úlohy na světovém trhu a k tomu je opravňuje mnoho obchodních odvětví — anebo dokud ochranáře i stoupence svobodného obchodu neodstaví ti, kdo stojí za nimi. Ekonomická fakta jsou silnější než politika, zejména když je politika tak silně zasažena korupcí, jako je tomu v Americe. Nijak by mě neudivilo, kdyby během několika málo příštích let skupiny amerických továrníků jedna po druhé přešly na stranu freetraderů — chápou-li své vlastní zájmy, *musejí* to udělat.

Díky Vám za oficiální publikace[66], myslím, že jsou to právě ty, které potřebuji.

Těší mě Váš úspěch proti výkonnému výboru — z týdeníku „Volkszeitung"* z 31. března se dovídám, že se dosud nehodlají vzdát — tady vidíte, jaká výhoda je být při tom. Nepřítomnost Avelingovým nedovolila, aby se bránili, a to se obrátilo přímo proti nim,[49] ale *Vy* jste té okolnosti mohla naopak využít ve svůj prospěch, poněvadž jste nebyla nepřítomna, a tak se nepřátelství vůči Vám omezilo na pouhé lokální klepy, které ovšem musíte vytrvale vyvracet a potírat.[67]

S velikou radostí jsem se dočetl, že se Sorgovi zase cítí šťastnější ve svém starém bytě, a doufám, že jim tam bude dobře i nadále. Staroch Sorge už nemůže žít v nějaké díře, jako je Rochester, tak jako já bych už nemohl žít v nějaké Zlámané Lhotě nebo v podobných lancashirských Zapadákovech, ať se jmenují Chowbent nebo Bullocksmithy.

Zároveň vracím dopisy dozorčího byra.

Ve spěchu

Váš oddaný

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung".

22

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 12. dubna 88

Milý Bebele,

když jsem dostal Tvůj dopis z 8. března, chtěl jsem nejprve nějaký čas pozorovat, jak se budou věci dále vyvíjet[68]; teď už se situace zřejmě natolik vyjasnila, že si člověk může pomalu udělat úsudek. Vaše politika — prohlašovat, že všechno zůstává při starém — je takticky, pro masovou agitaci, docela správná; ale podle mého názoru naprosto nevystihuje historickou situaci.

Fricovy proklamace[53] ukazují na jeho naprostou intelektuální průměrnost. Kdo po tolika letech, co byl korunním princem, nedokáže navrhnout nic jiného než drobné individuální daňové škrty a ve vojenské oblasti zrušení 3. řadu, které je naprosto bezvýznamné, poněvadž v bitevním pořádku to už dávno neexistuje, ten rozhodně zemskou osou nepohne. Jak figura ukazuje, stížnost na proklatou polovzdělanost, jejímž nejlepším příkladem je on sám, je právě monopolem polovzdělanců. Tolik pokud jde o intelekt.

Charakter se musí — vzhledem k jeho zdravotnímu stavu —, posuzovat nanejvýš shovívavě. Když člověk žije v očekávání, že ho každou chvíli lékaři odsoudí k prořízнutí hrdla*, promine se mu, že není vůbec schopen zvláštní energie; jedině kdyby se jeho nemoc zlepšila, dalo by se od něho něco čekat. Je tedy pochopitelné, že Bismarck a Puttkamer mají ve vnitřní politice volnější ruku než kdykoli předtím.

* Bedřich III. trpěl rakovinou hrtanu.

To ale přece neznamená, že je všechno při starém. S Vilémem* vypadl svorník z klenby a vratkost systému je už značně znát. Ve vnitřní politice je zřejmé, že se Bismarck a spol. drží svého postavení zuby nehty. Vaše situace nezůstala stejná, ale *je horší*, poněvadž právě Bismarck chce dokázat, že všechno při starém je. Demonstrativní vyloučení sociálních demokratů z amnestie, masové domovní prohlídky a perzekuce, křečovité úsilí zlikvidovat „Sozialdemokrat" ve Švýcarsku[69] — to všechno ukazuje, jak Bismarck a spol. cítí, že se jim houpe půda pod nohama; právě tak to ukazují i snahy vůdců kartelu[70] vštípit Fricovi, co to je monarcha.

Čistě monarchicky: ve všech politických otázkách se ustupuje, ale jediná dvorní intrika prozradí konflikt. Ta věc je úplně směšná: podle Bismarcka má car** právo zakázat Battenbergovi, aby se ženil, kdežto podle Frice a Viktorie mají být v tomto mimořádném případě najednou zavrženy všechny ty nevyzpytatelně hluboké státnické poučky, jimiž se celý svůj život řídil![71]

Při své bezmocnosti bude asi muset Fric ustoupit i v tom, ledaže by se mu ulevilo a mohl by podstoupit *opravdovou* vládní krizi. Vůbec nemůžeme potřebovat, aby Bismarck ve zlém odtáhl a hned se za 4 týdny zase triumfálně vrátil, vynášen kartelovými šosáky až do nebe. Může nás uspokojovat už to, že karteloví šosáci začínají pochybovat o stálosti Bismarckova režimu. A tato stálost se neobnoví, dokud bude Fric naživu.

Protože se o povaze nemoci už naprosto nic neuveřejňuje, ba ani Waldeyerova zpráva, která by přece byla uveřejněna ihned, kdyby byla příznivá, sotva lze už pochybovat o tom, že jde o rakovinu. A tu naši pokrokáři[72] znovu dokazují, co jsou zač. Virchow, který by právě jako lékař — a už dříve konzultovaný — měl být teď na místě, si vykopává starožitnosti v Egyptě! Možná, že chce být povolán oficiálně!

Není císařství bez císaře, není bonapartismus bez Bonaparta. Systém je ušit na člověka, stojí a padá s ním. Náš Bonaparte měl tři hlavy jako starý slovansko-pomořanský bůžek Triglav; prostřední hlava je pryč a ze dvou zbývajících je Moltke také přezrálý

* Vilémem I.
** Alexandr III.

a Bismarck se viklá. Na Viktorii nevyzraje, ta se od své matky* naučila, jak zacházet s ministry, byť i byli všemocní. Stará jistota je pryč. Nejistá půda se projeví i v politice; navenek kotrmelce, uvnitř křečovité násilné činy. A projeví se v šosákových pochybách o svém vlastním bůžku, v ochabující říznosti a služební horlivosti úředníků, kteří přemýšlejí o možnosti změny a o tom, jak se změní jejich budoucnost. To všechno v případě, že Bismarck zůstane, což je pravděpodobné. Jestliže se však Fricův stav zlepší a Bismarckovo postavení bude vážně ohroženo, pak, tvrdí Lenka, *se bude na Frice střílet.* To by se dokonce mohlo stát už tehdy, když by se octl v nebezpečí jen Puttkamer a jeho Ihringové a Naporrové.

V každém případě tedy interregnum s Bismarckovou toužebnou nadějí, že Fric odejde a přijde nový Vilém**. Pak ale teprv nezůstane nic při starém. Pak začne blázinec. Náš bonapartismus teď dospěl asi tak ke svému mexickému období[73]. Dojde-li *k němu*, pak přijde náš rok 1866 a brzy také 1870; tj. zevnitř, *vnitřní* Sedan[74]. Nic proti tomu!

Ve Francii se to vyvíjí dál docela logicky: když byli pravicoví republikáni zatlačeni do spolku s monarchisty, což je přivede do zkázy, budou možné pouze vlády stále levicovějšího složení. Boulanger je politicky zřejmě bezradný a ve sněmovně asi brzy propadne. Francouzský provinční šosák má jen *jediný* článek víry: Musí být zachována republika, monarchie znamená občanskou válku i válku navenek.

Stvrzenku na 100 marek od paní Pfänderové pošlu v příštím dopise; zapomněl jsem si ji nechat vystavit. Zatím vřelý dík za ten dar; udělám, co budu moci, abych tu paní udržel nad vodou, dovolím si ale znovu se na Vás obrátit.

Srdečné pozdravy Tvé ženě, dceři a Singerovi.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* od anglické královny Viktorie.
** Vilém II.

23

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 16. dubna 88

Milý Liebknechte,

právě jsem se chystal odpovědět Ti na Tvůj dopis ze 4., když přišel druhý Tvůj dopis s přílohou pro K. Kautského a poučil mě, že mé odpovědi právě tak jako Tvé otázky už patří minulosti.

Chci Ti už jen říci, jak to souvisí s oběžníkem Sociálně demokratické federace.[75]

1. Sociálně demokratická federace[76] si stále ještě počíná jako *jediná* socialistická organizace v Anglii a jako *jediné* oprávněná jednat a mluvit jménem celého zdejšího hnutí. Toto postavení se tedy nyní, při přípravě kongresu, muselo zdůraznit. A to tím spíš, že Socialistická liga[77] ve své nynější formě asi brzy zanikne a Sociálně demokratická federace by ta disiecta membra* ráda absorbovala. To se však naštěstí nepodaří, neboť pak by ony staré osobní sváry začaly hned znovu.

2. Sociálně demokratická federace má velmi těsné spojení s posibilisty[17] v Paříži, a poněvadž ti zase jsou ve spolku s Broadhurstem a spol.[78], musí Sociálně demokratická federace lavírovat. Tento druhý důvod je rozhodující. Hyndman a spol. se zapletli s posibilisty natolik, že už nemohou zpátky, ani kdyby chtěli.

Jaké je mé mínění o celé té kongresové historii? Mohu sotva nějaké mít, poněvadž vůbec nevím, co se projednávalo a názory se beztak i u Tebe kaleidoskopicky mění. Vcelku považuji všechny

* rozptýlené údy (členy).

takové kongresy, pokud si člověk není předem absolutně jist úspěchem, za velmi riskantní, a pokud nemají na práci něco určitého a dosažitelného, skoro za zbytečné. Ti malí, zejména Belgičané, vedou veliké řeči, a poněvadž zahraniční oddělení v Belgii nespravují Vlámové, ale stará bruselská klika — rodina Brismée[79] — je to pořád táž stará historie. Ale chtít konat Váš kongres *tady* týden *po* kongresu tradeunionů[80], to by byl úplný krach. Peníze by byly pryč, lidé by se Vám rozběhli, a Vy byste beznadějně padli do rukou londýnských machrů — ad maiorem gloriam Hyndmani!*

Že by Francouzi — bez ohledu na to, jakého směru — měli svůj sjezd svolaný k výročí Francouzské revoluce z roku 1789 a u příležitosti pařížské výstavy** konat *v Ženevě*, o tom je určitě nepřesvědčíte.

I když tedy z Vašeho kongresu nic nebude, není to podle mého názoru žádné světoborné neštěstí. Program jeho jednání je beztak zbytečně omezený. Na kongres svolaný naší frakcí v říšském sněmu přijdou přece pouze socialisté a *anarchisté*, žádní prostí tradeunionisté. Anarchistům by pak měl *sociálně demokratický* sjezd ukázat dveře, všeobecný dělnický kongres to však udělat nemůže, a oni jsou s to pořádně se tam naparovat.

Fric*** si musí hodně pospíšit, aby se dal trochu do pořádku se svým zdravím; nebo mu Bismarck úplně přeroste přes hlavu. Doufám, že to Bismarck požene moc divoce a poletí, sněm bude rozpuštěn a znovu volen za nějaké prozatímní vlády. To by bylo pro šosáky pěkné rozčarování. Když ovšem člověk může být denodenně odsouzen k tomu, že mu lékaři prořízno krk, má sotva chuť do řízného boje. A že se Bismarck bude bránit zuby nehty, to ukazuje už teď.

Vřelé pozdravy.

Tvůj
B. E.

* pro větší slávu Hyndmanovu.
** tj. Světové výstavy konané v Paříži roku 1889.
*** Bedřich III.

Poslali jsme Ti v sobotu to, co sis přál? Jinak jsme Ti nerozuměli. Německy je to od Eccaria.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

24

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

122, Regent's Park Road
Londýn 20. dubna 1888

Milý příteli,

jsem rád, že se Vám, jak se zdá, naskytla nová příležitost, a doufám, že se Vám podaří na zkoušku připravit.

Bohužel nejsem s to poradit Vám knihy, z nichž byste něco načerpal. Německé knihy by pro italskou zkoušku poskytovaly na jedné straně příliš mnoho, na druhé straně příliš málo; mimoto novější stručná kompendia neznám. A italské knihy pro Vaši potřebu už teprve neznám; mohl bych Vám nejvýš doporučit práci Carla Botty „Storia dei Popoli d'Italia", která začíná Konstantinem Velikým, asi kolem roku 300 našeho letopočtu. Možná také klasickou knihu Pietra Colletty „Storia del Reame di Napoli", zahrnující léta 1735—1825. Nejvíc se Vám však budou asi hodit tamější školní učebnice pro školy středního stupně (odpovídající francouzským lycejím a kolejím či našim gymnasiím), poněvadž většina kandidátů na archivářský úřad byla jistě žáky těchto učilišť a zkoušející se tedy budou muset řídit učebním plánem oněch škol.

Poněvadž si však ve své nynější stísněné situaci takové knihy asi nebudete moci opatřit, považuji za svou povinnost nabídnout Vám v tom pomoc. Dovolil jsem si proto vystavit na Vaše jméno přiložený poštovní bon na 4 libry št., tj. 100 franků 80 centimů, a doufám, že mi nebudete mít za zlé, když Vám posílám tuto malou částku, aniž jsem si dříve vyžádal Vaše svolení. Přál bych si jen,

aby Vám postačila na opatření potřebných pomůcek a abyste zkoušku šťastně absolvoval.

O vypovězení našich curyšských přátel ze Švýcarska[69] jste už jistě četl.

Překlad přehlédnu a pošlu zpět[30] tyto dny — hned jak bude hotova jedna důležitá práce pro Ameriku*. Dá mi méně práce, proberu-li řádku čísel najednou.

S přátelským pozdravem.

Váš

B. Engels

Mé křestní jméno je pro poštu třeba uvádět v *anglické* podobě „Frederick".

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karla Marxe ‚Řeč o svobodě obchodu'".

25

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

[Londýn kolem 29. dubna 1888]

Milý Liebknechte,

přikládám, co jsem obdržel dnes ráno.[81]

Je dobře, že se Fricovi* vede trochu lépe. Kdyby nastoupil mladý Vilém**, pak by se on a Bismarck — nezklamou-li určité okolnosti — dohodli s Ruskem, aby dostali svolení k válce proti Francii. Zdá se, že už teď jsou uzavřeny pro tu eventualitu jisté úmluvy. Proto a jedině proto by se Boulanger stal nebezpečným, jak Francii, tak Německu. Francouzi by byli poraženi, ale válka by byla zdlouhavá, poněvadž Francie má silná opevnění, a zapletli by se do toho i jiní. Rakousko a Itálie patrně *proti* Německu, neboť svolení Ruska nelze dostat, nebudou-li obě tyto země obětovány Rusům. To by tedy znamenalo, že Bismarck bude Rusům pomáhat dobýt Cařihrad, a to by znamenalo světovou válku za takových podmínek, že bychom *zcela určitě* nakonec podlehli: ve spolku s Ruskem proti celému světu! Doufám, že toto nebezpečí pomine.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Bedřichu III.
** Vilém II., syn Bedřicha III.

26

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[35]

Londýn 2. května 1888

Vážená paní Wischnewetzká,

zároveň Vám posílám *doporučeně* rukopis*, totiž jeho opis, který pořídila paní Avelingová, když zjistila, že Váš překlad je napsán velmi hustě a nemá volné okraje, takže do textu nelze čitelně vepsat tužkou navrhované změny. Je jich mnoho, což vyplývá z faktu, že Vy jste text překládala z německého překladu a my jsme jej srovnávali s originálem. Mnohé změny tudíž nemají jiný smysl než přiblížit anglický text francouzskému originálu. Jindy jsem si dovolil volnější překlad kvůli jasnosti.

Předmluva** je v náčrtu téměř hotova, poněvadž však budete potřebovat německý překlad, budu si ji tu kvůli tomu muset nechat o něco déle. V každém případě s tím budu spěchat, pokud jen mi dvě hodiny denně dovolí — můj lékař mi minulý týden znovu přikázal přísně dodržovat tento limit.

Řekněte, prosím, Sorgovi, že se podle posledních příprav chystá přemístění „Sozialdemokratu" do Londýna,[69] bude však dobře prozatím se o tom nešířit; kdyby naši přátelé chtěli, aby se o tom mluvilo a aby z toho tisk udělal senzaci, nepochybně by si to zařídili sami.

* Karel Marx, „Řeč o svobodě obchodu".

** „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karla Marxe, ‚Řeč o svobodě obchodu'".

Mne tu bojkotují skoro tak jako Vás v New Yorku — různé zdejší socialistické kliky jsou nespokojeny s tím, že vůči nim zachovávám naprostou neutralitu, a poněvadž jsou v tomto bodě všechny zajedno, pokoušejí se mi to oplatit tím, že se ani nezmíní o žádném z mých spisů. Ani „Our Corner" (pí Besantová), ani „To-Day", ani „Christian Socialist" (o tomto měsíčníku to vlastně nemohu říci s jistotou) se nezmínily o mém „Postavení dělnické třídy", ačkoli jsem jim sám poslal výtisky. Docela jsem to čekal, ale nechtěl jsem se Vám o tom zmiňovat, dokud se to nepotvrdilo. Nemám jim to za zlé, poněvadž jsem je těžce urazil, když jsem řekl, že tu dosud není žádné skutečné hnutí dělnické třídy[82], a že jakmile toto hnutí vznikne, všichni ti velikáni a velikánky, kteří ze sebe nyní dělají důstojníky armády bez vojáků, dostanou brzy správné hodnosti, a to mnohem nižší, než si myslí. Ale jestli se domnívají, že propíchnou mou starou, dobře vydělanou hroší kůži, když budou do ní bodat špendlíkem, pak se tedy mýlí.

Váš zcela oddaný
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

27

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

Londýn 9. května 88

Milá Lauro,

právě jsem po mnoha přestávkách dokončil delší předmluvu* k anglickému vydání Mouřenínovy řeči o svobodě obchodu (Brusel 1848), která má vyjít v New Yorku, a protože to je poslední práce, která muscla být hotova ve stanovené lhůtě, využívám své znovunabyté svobody a hned Ti píšu. Musím Ti také napsat opravdu důležitou věc, totiž že Tě potřebujeme tady v Londýně. Jak jsem se doslechl od Schorlemmera, vypěstovala jsi na zahradě nějakou mařinku, a protože rozhodně nebude možné, abychom jeli k Tobě a spotřebovali ji tam, nezbude, než abys přijela Ty sem a přivezla ji s sebou; ostatní ingredience se hbitě a pohotově najdou tady. Počasí je báječné, v sobotu**, na Mouřenínovy narozeniny, jsem šel s Nim na Hihgate*** a dnes jsme byli na Hampstead Heath; píšu při otevřených oknech. Až přijedeš, což uděláš doufám příští týden, přichystáme Ti na uvítanou šeřík a zlatý déšť. Stačí, když obratem napíšeš, že hodláš přijet, ostatní už zařídím. Kromě toho do té doby dáš svůj domeček a zahradu tak dokonale do pořádku, že je můžeš svěřit Paulovi, jistě je teď z něho už dokonalý zahradník. Nim se od určité doby stýská po Laurličce, a určitě bys měla být při Edwardově velkém dramatickém úspěchu 5. června, kdy

* „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karla Marxe ‚Řeč o svobodě obchodu'".

** 5. května.

*** hřbitov, kde je pochován Karel Marx.

se má na matiné dávat jeho dramatizace „Scarlet Letter" od N. Hawthorna. A nemusím ani dodávat, že já bych Tě tady právě tak rád viděl jako ostatní. Mimo to je tolik dalších důvodů pro Tvůj příjezd, že už je zde nemohu dál vypočítávat, bojím se, že bych nestihl poštu a Tebe bych k smrti nudil. Tak se honem rozhodni a napiš, že přijedeš.

Jistě jsi už slyšela, jakých pozoruhodných úspěchů Edward *dosud* dosáhl jako dramatický spisovatel. Prodal asi půltuctu či ještě víc her, které ve vší tichosti dal dohromady; některé se s úspěchem hrály na venkově, jiné zde předčítal sám s Tussy na malých večírcích; lidem, kteří jsou na těchto věcech nejvíc zainteresováni, totiž takovým hercům a impresáriům, kteří jsou ochotni je uvést, se velmi líbily. Dosáhne-li teď v Londýně významnějšího úspěchu, získá v tomto oboru dobré jméno a brzy se dostane ze všech obtíží. A nevím, proč by se mu to nepodařilo, zdá se, že má podivuhodnou schopnost dát Londýnu to, co si Londýn žádá.

Paulův článek v „Intransigeant"[84] byl opravdu velmi dobrý. Podařilo se mu zasáhnout radikály, aniž by udělal sebemenší ústupek boulangismu, a požadavkem všeobecného ozbrojení zkřížil jedněm i druhým jejich plány. Udělal to s velkým taktem.

Slyšela jsi, že se Fritz Beust zasnoubil s jednou švýcarskou Italkou z Castasegni, těsně na hranicích Lombardie? Nevím, kdo je ta dívka, brzy se to dovíme od našich curyšských přátel*, které tu očekáváme za necelých čtrnáct dní. Možná že se uvidíš s Bernsteinem v Paříži, až tudy bude projíždět; přijede tam patrně co nejdříve. Jsem zvědav, jak si tady poradí s novinami.[69] Z mnoha důvodů k tomu Londýn není právě nejvhodnější, i když dnes snad jediné místo. Nu což, uvidíme, ostatně věci se obvykle vyřeší svou přirozenou cestou.

Paulův „Victor Hugo" v „Neue Zeit" je velmi dobrý. Rád bych věděl, co by asi říkali ve Francii, kdyby si to mohli přečíst.

Veliký *Stead* se vydal do Petrohradu získat od cara** interview a přimět ho, aby řekl pravdu o válce či míru. Posílám Ti jeho pařížské interview[85]; ten hlubokomyslný muž neodjížděl z Paříže

* Bernsteina, Mottelera, Tauschera a Schlütera.
** Alexandra III.

o nic moudřejší, než tam přijel. Rusové mu budou mazat med kolem pusy, obávám se, že se vrátí z Petrohradu ještě hloupější, než je teď. V dnešních večerních novinách si možná budeme moci přečíst, že oťukával Bismarcka.

Ti Rumuni jsou zvláštní lidé. Napsal jsem Nădejdovi do Jasů dopis*, kde jsem se snažil orientovat je protirusky. Teď se jasští marxisté hádají s bukurešťskými anarchisty k vůli rolnické vzpouře[86], kterou rozdmýchalo Rusko, a tak můj dopis hned překládají a tisknou! Tentokrát mě to nemrzí, ale je z toho vidět, jak jsou ti lidé indiskrétní.

Papír jsem popsal, ale také čas vyčerpal — je 5.20 odpoledne. Nim co nevidět zazvoní a v 10 minutách se zavírá pošta. Tak pro dnešek na shledanou a napiš, že přijedeš!

Srdečně Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 17—20.

28

Engels
Eleanor Marxové-Avelingové

do Londýna

[Londýn] 10. května 88

Milá Tussy,

srdečné díky, ale nemůžeme přijít. Nim musí jít nakupovat, nebo jinak nedostanete v neděli oběd, a já musím vypravit rukopis předmluvy* v sobotu americkou poštou, ačkoli zdaleka není hotová (ta předmluva, ne ta pošta).

Řekni Mahonovi, že v neděli přijímám své *osobní přátele* a že v neděli tu není vůbec možnost hovořit o obchodních věcech. Chce-li přijít ke mně, bude vítán kterýkoli večer v týdnu, a chce-li, aby u toho byl Edward, mohou se domluvit a přijít některý večer spolu — Ty bys přišla také, ne?

Pozdrav od Nim.

Vždy Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karla Marxe ‚Řeč o svobodě obchodu'".

29

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hottingen-Curychu

Londýn 10. května 88

Milý pane Schlütere,

tak kdy sem budete moci přijet? Od Edy jsme se dověděli jen tolik, že *on* jede via Paříž a že se tam nějakou dobu zdrží. O ostatních nepíše nic určitého.[69] Nevíme tu tedy nic jistého a nemůžeme nic dělat.

Buďte tedy tak laskav, domluvte se s ostatními a dejte nám vědět, kdy všichni přijedete — předpokládáme, že Vy, Motteler a Tauscher — a zda tu pro Vás zatím můžeme něco zařídit. Dejte nám ovšem také vědět, *na které zdejší nádraží* přijedete a kterým vlakem, abychom Vám mohli jít naproti. Jinak by mohlo dojít ke krásnému zmatku, přičemž by se zbytečně vyhodila spousta peněz.

Se srdečnými pozdravy Vám všem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

30

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku

Londýn 16. května 1888

Vážená paní Wischnewetzká,

dnešní poštou odchází doporučeně zbytek předmluvy*.

Reeves je ochoten vzít brožuru** do komise za stejné procento jako dříve a přeje si, aby jeho jméno bylo uvedeno na titulním listě pod firmou newyorského nakladatele; tedy

Londýn
William Reeves, 185 Fleet Street, E. C.

To je aspoň *nějaká* záruka proti jeho pirátství, a on je v tomto ohledu nejnebezpečnější. Budete-li chtít poslat výtisky určené pro něho mně, doručím je *na stvrzenku*, 300—500 bude pro začátek stačit.

Německý překlad bude následovat, jakmile paní Kautská dokončí opisování. To se může o nějaký den zdržet, protože tu každým dnem čekáme curyšské vypovězence[69], a ti nás zpočátku dost zaměstnají.

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Systém ochranných cel a svoboda obchodu. Předmluva k brožuře Karla Marxe ‚Řeč o svobodě obchodu'".

** K. Marx, „Řeč o svobodě obchodu".

31

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 3. června 1888

Milá Lauro,

moc mě mrzí, že nepokládáš za možné přijet právě teď; to, že se mařinka u Tebe na zahradě nevydařila, by nevadilo, protože Nim nějakou dostala a chystáme se ji dnes večer ochutnat. Bylo by to tak pěkné, kdybys byla zde a mohla se toho také zúčastnit. Máme 6 lahví moselského, které chceme dnes večer obětovat.

Naši curyšští přátelé[69] si začínají trochu zvykat na londýnské poměry, a je už načase, protože měli neobyčejně maloměstské představy o tom, jak se tu mohou usadit. Příští týden se doufám vyřeší hlavní problém, totiž místnosti atd., a tak ubude nesnází a diskusí.

Paulovy argumenty týkající se Boulangera nejsou Francouzům příliš ke cti. Nejdříve říká, že je to hnutí *lidové*, ale není nebezpečné, protože Boulanger je hlupák. Ale co říci o národu, který je schopen lidového hnutí na podporu hlupáka? Vysvětluje to takto: ve Francii se nějaký čas žvaní pod rouškou parlamentarismu, a pak se volá po zachránci, po režimu osobní moci... teď se právě volá po zachránci, a objevuje se Boulanger. To znamená: Francouzi jsou takoví, že jejich *skutečné potřeby* vyžadují bonapartistický režim, kdežto jejich *idealistické iluze* jsou republikánské a nejdou dál než k parlamentarismu. Ovšem nevidí-li Francouzi jiné východisko než režim *buď* osobní moci, *nebo* parlamentní, mohou toho rovnou nechat. Já chci od našich lidí, aby viděli, že mimo toto údajné dilema, které je dilematem jen pro vulgární šosáky — existuje *třetí* východisko, a aby zmatené šosácké a v podstatě šovinistické bou-

langistické hnutí nepokládali za hnutí skutečně lidové. Šovinistický požadavek, aby se veškerá světová historie redukovala na vrácení Alsaska Francii a do té doby se nesmělo dít nic jiného — tento požadavek našel příliš mnoho přízně u našich přátel ve Francii, fakticky u každého z nich, a tady je výsledek. Boulanger je silný proto, že zahrnul do svého programu tento požadavek, který byl mlčky přijat všemi stranami. Jeho protivníci — Clemenceau a spol. — nevystupují, netroufají si vystoupit proti tomuto požadavku, ale jsou příliš zbabělí, aby to řekli otevřeně, a proto jsou slabí. A protože to je hnutí od základu šovinistické a ne jiné, hraje do rukou Bismarckovi, který by velmi rád vehnal toho chudáka Frice* do války. A to všechno v době, kdy si dokonce i němečtí šosáci začínají uvědomovat, že čím dřív se zbaví Alsaska, tím lépe, a kdy Bismarckova směšná pasová nařízení[87] jsou otevřeným přiznáním, že Alsasko je francouzštější než kdy dřív!

Revoluce v naší domácnosti, kterou jsem se snažil provést už přes rok, se konečně uskutečnila. Včera večer odešla Annie, dal jsem jí výpověď, a máme nové děvče. Nim konečně nebude musit pracovat víc, než kolik se jí zachce, a ráno si bude moci pospat.

Přikládám šek, o kterém psal Paul. Protože je neděle, musím končit, než přijdou hosté.

Vždycky Tvůj oddaný

B. Engels

Pamatuj, že *musíš* přijet letos v létě nebo nejpozději na podzim!

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Bedřicha III.

32

Engels Hermannu Schlüterovi

do Londýna

122, Regent's Park Road
[Londýn] 15. června 88

Milý Schlütere,

udělali byste mi Ty a Tauscher to potěšení a přišli byste v neděli ke mně *o půl třetí* na oběd?

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

33

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 30. června 88

Milý Lafarguu,

maličký MacDonnel z generální rady, který je redaktorem dělnického časopisu v Patersonu*, New Jersey, za mnou poslal jednoho mladíka, R. Blocka, syna starého newyorského socialisty — otec je redaktorem německého časopisu pekařů** a tajemníkem jejich tradeunionu. Protože ten mladík stráví několik dní v Paříži, dal jsem mu pro Vás lísteček — nemá do Paříže jiné doporučení než na Delahaye! — a řekl jsem mu, že bydlíte na venkově a vyjma snad nějaké informace pro něho nemůžete vůbec nic udělat. Nezajímá ho ani politika, ani socialismus, chce pouze tím nejosvědčenějším způsobem poznat Evropu. Kdyby ho tedy cesta zavedla až do Le Perreux, budu Vám vděčný, pomůžete-li mu dobrou radou, jakou poskytujeme pocestnému, který toho chce v nejkratší době vidět co nejvíc. Ví dobře, že ho rozhodně nemůžete seznamovat s Paříží.

Aveling je opět v Londýně kvůli jedné hře, která se bude dávat dnes večer — už po páté — a po šesté se bude hrát pravděpodobně příští týden. Rozhodně „he has struck oil"*** — jak říkají Yankeeové — když se věnoval divadlu.

Srdečně Vás zdraví

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Paterson Labor Standard".
** „Deutsch-Amerikanische Bäcker-Zeitung".
*** „objevil zlatý důl".

34

Engels Karlu Kautskému

do St. Gilgenu

[Londýn před 6. červencem 1888]

Milý Barone,

když jsem právě vypátral, kde vlastně jsi, určil zeměpisnou délku a šířku Tvého pobytu a přitom objevil, že to tam vokolo musí bejt moc krásný*, rád bych Ti ještě odpověděl, co se týče Shelleyho[88]. Milerád tu věc udělám, musím ale kvůli souvislosti mít Shelleyho dílo, jenže je nemám a nemohu je ani rychle sehnat. E. Aveling mi chtěl včera, když tu byl, přinést svou knihu, ale nedodržel slovo a odjel. Kdybych ale měl ta místa, nějak už bych si Shelleyho opatřil.

Doufám, že ta taenia mediocanellata** bude teď už přece jen šťastně dovedena ad absurdum. U Pumps má ten malý spalničky, ale probíhají dosud velmi příznivě; Lili*** je kvůli tomu u nás. Paní Schlüterová a Edova paní † jsou tady, tetu †† ještě čekáme, ale neví se, kdy přijede. V neděli byli všichni tady. Zmatek ještě není [...]††† řešen. E. Aveling má veliké štěstí se svými[...]††† — asi před 10 dny jednomyslně [...]†††. Vřelé pozdravy tatínkovi, mamince [...]††† Louise, pokud jsou, jak doufám, tam.

[...]†††

Generál

* V originále berlínským dialektem: dass die Jegend sehr scheen sein muss.

** tasemnice.

*** Lilian Rosherová.

† Regina Bernsteinová.

†† Emilii Mottelerovou.

††† Na těchto místech je rukopis poškozen.

[S Tvou nohou]* je, doufám, už zase všecko v pořádku.

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky",
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Na tomto místě je rukopis poškozen.

35

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 6. července* 1888

Milá Lauro,

dnes píšu narychlo, tedy stručně a doufám, že Vás mile překvapím.

Včera večer přijel Jollymeier** a příští týden, pravděpodobně ve středu, odjíždí do Německa. Nebude mít čas vracet se přes Paříž, ale teď se plánuje, že Nim pojede s ním až do Koblenze a potom dál do St. Wendelu na návštěvu ke svým přátelům. Nazpět chce jet přes Paříž za předpokladu, že tam budete Vy i děti***. Buď tedy tak hodná a napiš nám pokud možno v neděli, ale nejpozději v pondělí dopis, abychom věděli, 1. zda budete doma a 2. zda budou děti asi tak 26. nebo 28. července v Asnières?

Skoro najisto by Tě byla ve stejnou dobu navštívila i Pumps, protože také chtěla jet s Jollymeierem, ale v neděli přišla se zprávou, že její chlapec dostal spalničky, a proto musí zůstat tady.

Tussy a Edward jsou ještě na svém sídle† a čekají, že pojedou někdy v srpnu do Ameriky, kde musí Edward dohlédnout na inscenaci svých her, které se mají hrát současně v New Yorku, Chicagu a bůhvíkde ještě. Myslím, že nebudou pryč déle než 8—10 týdnů. Budou-li jeho dramatické úspěchy dál pokračovat stejným tempem, pojede snad příští rok do Austrálie na útraty nějakého divadelního impresária.

* V rukopise: srpna.
** Carl Schorlemmer.
*** Jean, Edgar, Marcel a Jenny Longuetovi.
† Viz tento svazek, str. 60.

Naši curyšští přátelé se ještě nezařídili[69], ale je to na dobré cestě. Člověk žasne, kolik nesnází, překážek a zbytečného běhání dovede připravit londýnský systém monopolních majitelů domů, kteří předpisují svým nájemcům své vlastní podmínky, a tak chceš-li si od některého nájemce pronajmout obchodní místnost — a to je nutné — dělá Ti velký majitel domů ohromnou milost, když dovolí, aby se rozjela nezbytná mašinérie. Francouzské nebo pruské byrokratické zásahy nejsou proti tomu nic. A Londýňané to snášejí celá staletí, a dokonce ještě teď si stěží troufnou proti tomu zareptat.

Srdečné pozdravy Paulovi.

Tvůj oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

36

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 11. července 88

Milý Sorge,

v rychlosti jedno sdělení, které však musíš uchovat *v naprosté tajnosti*. Nediv se, až se kolem poloviny srpna nebo pár dní později u Tebe objevím — vyjedu si asi na skok za oceán. Buď tak laskav a *obratem* napiš, kde bydlíš, abych Tě mohl navštívit, a pokud bys v ty dny nebyl doma, sděl mi, *kde* Tě najdu. Napiš mi také, zda budou Wischnewetzkých v té době v New Yorku. Jinak, až přijedu, nemám v úmyslu se setkat s nikým jiným, poněvadž nechci padnout do rukou německým pánům socialistům — proto se musí celá věc uchovat v tajnosti. Přijedu-li, pak nepřijedu sám, ale s Avelingovými, kteří tam mají obchodní jednání. Příště víc.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

37

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

Londýn 15. července 1888

Milá Lauro,

ptáš se, proč nemůže přijet také Schorlemmer, a doufáš, že přece jen uvidíš Pumps v Le Perreux. Ale mám obavu, že splnění Tvého přání a odpověď na Tvou otázku bude opravdu stát za to.

Pokud jde o Pumps, chlapec se jí neobyčejně rychle uzdravil, a tak minulé pondělí došlo náhle k rozhodnutí a ve středu celý ten spolek — Jollymeier, Nim i Pumps, všichni tři — odjeli do Německa. Pumps k Pauliovým, Nim do St. Wendelu. Potom se Pumps se Schorlemmerem, jak tu bylo dohodnuto, zastaví pro Nim v St. Wendelu a všichni tři pojedou do Paříže, kde budou tak kolem 29. nebo 30. července — ale to Ti ještě napíší. Nim a Schorlemmer musejí být zase v sobotu 4. srpna tady: Pumps říkala, že pojede z Paříže do St. Malo a na Jersey, kam chce Percy dovézt děti.

Jak to zařídíš, abys celý ten spolek ubytovala, to si nedovedu představit. Ale Nim mínila, že si s touhle nesnází hladce poradíš. Rozhodně k tomu budeš potřebovat nějaké peníze, které Ti nezapomenu zavčas poslat.

Včera večer jsem dostal Tvůj dopis s tím Longuetovým dokumentem — právě když přijel Edward, kterého jeho divadelničení přivedlo zase do Londýna. Bude dnes předčítat dvě hry podnikavým hercům (je mezi nimi Alma Murrayová), kteří chtějí vložit peníze do nějakých novinek. Longuet samozřejmě zase dělá účet bez hostinského, protože Edward a Tussy pojedou nejméně na dva měsíce do Ameriky, a já si udělám prázdniny, jakmile se vrátí Nim —

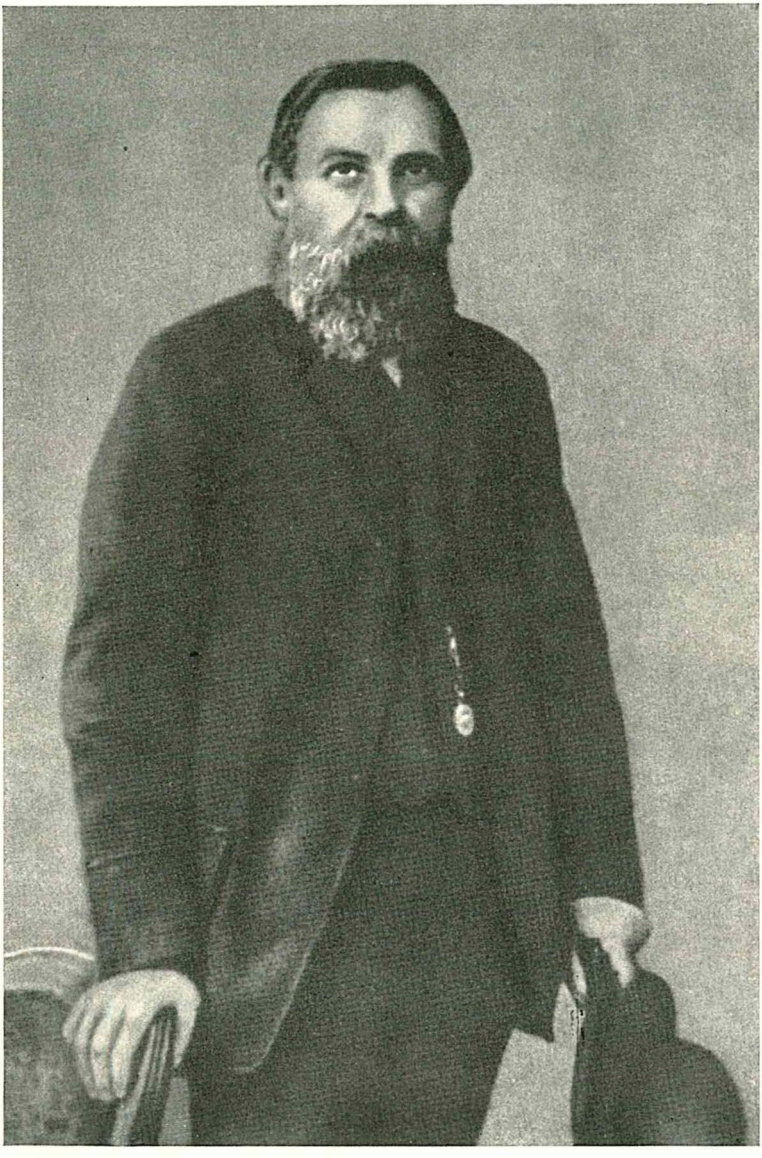

Bedřich Engels (1888)

pokud chce nechat Jeana u mne s Nim, beze všeho, Nim jeho společnost potěší; ale představuje si to Longuet takhle? V každém případě Ti Tussy vrátí tu obhajovací řeč a napíše, a Ty a Nim už zařídíte ostatní.

Pěknou kaši onehdy společně navařili Boulanger s Floquetem— Boulangerův teatrální výpad, do všech podrobností připravený předem a přece nezdařený, protože nemohl svou hru dohrát do konce — Floquetův vztek a invektivy tam, kde by byla na místě chladnokrevná odpověď — urážky, souboj — a krásný a chrabrý generál byl poražen od advokáta![89] Je nesporné, že bylo-li druhé císařství karikaturou prvního, pak z třetí republiky se stává karikatura nejen první, ale dokonce i druhé republiky. Ale doufejme, že je to Boulangerův konec, neboť kdyby popularita toho šílence dál rostla, *vehnal* by *cara* do náručí Bismarckovi*, a to si nepřejeme o nic víc než rusko-francouzskou válku. Chtějí-li lidové masy ve Francii stůj co stůj mít živou modlu, měly by si raději vyhlédnout jiného člověka, tenhle je vystavuje posměchu. Ale navíc je jasné, že toto volání po zachránci společnosti, i kdyby v masách skutečně existovalo, je pouze jinou formou bonapartismu, a proto při nejlepší vůli nemohu uvěřit, že je tak hluboko zakořeněné a opravdu lidové, jak někteří lidé říkají. Že naši lidé bojují proti radikálům[90], nuže dobrá, je to jejich věc, ale ať si proti nim bojují pod svým vlastním praporem. A protože rozhodující bitva — dokud lid není ozbrojen — je možná pouze za pomoci radikálů (jako při Carnotově volbě[16]), mohou naši lidé pro dnešek spoléhat pouze na volební urnu, a já nevidím žádnou výhodu v tom, že se voličům matou hlavy tímto plebiscitním boulangismem[91]. Náš úkol není komplikovat, ale zjednodušovat a vyjasňovat sporné otázky mezi radikály a námi. To málo, co Boulanger *mohl* udělat dobrého, už udělal, a nejlepší věc provedl tím, že přivedl k moci radikály. Rozpuštění by byla dobrá věc — pokud je u moci radikální vláda, na niž můžeme vyvíjet tlak; ale Boulanger je podle mého soudu poslední, kdo by mohl toto rozpuštění přivodit.

Tady po dvou pěkných dnech zase prší, jen se leje, dnes od

* Alexandra III.

rána. Je to pravé dopuštění, léto nás opouští v proudech deště a člověk se potom spouští a musí pít. Opravdu půjdu a otevřu si láhev plzeňského a napiju se na Tvé zdraví. A teď Tě líbám.

Srdečně Tě zdraví
B. E.

V plném znění otištěno poprvé
v knize F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

38

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 23. července 1888

Milá Lauro,

Tussy vrací Longuetův dopis mně, místo aby ho poslala přímo Tobě, a tak ho přikládám. Říkala, že mu napíše. Podle toho, co mi řekl Edward minulý týden, měli být včera zase tady, ale on má takový talent přehlížet fakta, pokud neodpovídají jeho přáním, že by se to spíš hodilo k člověku méně zralého věku. Nebudou zde tedy dřív než koncem týdne.

Pumps a Nim samozřejmě mohou spát v Tvém pokoji, a můžeš-li v Le Perreux najít někde nocleh pro Schorlemmera, bude spokojený. Přikládám šek na 15 liber št., aby Ti odpadly starosti s hmotnými prostředky.

Naši Curyšané[69] se konečně docela slušně zařizují. Přijely jejich ženy, sehnali místnosti pro redakci, totiž smlouvu na prázdný a ještě ne docela hotový dům — a domky jenom pro sebe, takže do týdne až 10 dnů budou mít všichni střechu nad hlavou. Dámská část „Sozialdemokratu" není příliš okouzlující. Žena Edy Bernsteina mi připadá nejpříjemnější, je to bystrá židovička, ale strašně šilhá; Schlüterova žena je nadmíru dobromyslná a skromná osůbka z Drážďan, ale neobyčejně natvrdlá; a pokud jde o tetu, tj. paní Mottelerovou, ať Ti Nim vylíčí tuto důstojnou padesátiletou (prý) mladici, švábskou maloměšťačku, která chce dělat dámu z dobré společnosti — nicméně je prý to velmi hodná žena; nemyslím si ovšem, že se bude cítit doma mezi tou naší pramálo důstojnou cháskou, a tak čekám, že propuknou docela zábavné slovní půtky,

až se octne pohromadě s Tussy. Ostatně Nim a Pumps Ti ji vykreslí, že Ti bude srdce plesat. Včera tu byli u mne všichni na večeři, naše nové děvče (psal jsem Ti snad, že Annie dostala výpověď*) totiž docela slušně vaří a je hrozně hrdá na to, že může vařit pro hosty; paní Mottelerová nemeškala a sdělila mi, že krém byl připálený (zrovna tak jako řekla Pumps: Vy jste ale tlustá! představ si, jak se Pumps zděsila!). Jakmile se nastěhují do vlastních bytů — všichni v okolí Junction Road a Boston Road — doufám, že ta vzdálenost přinese kouzelnou vyhlídku — návštěvy této společnosti se snad značně omezí. Nemám rozhodně v úmyslu zaplavit v čís. 122^{92} všechno německým živlem.

Dal jsem se ještě vyfotografovat, pokud nadobro nezešedivím — a přikládám snímek, který je podle všeobecného mínění nejlepší.

Už je čas jít na poštu a k obědu, a tak končím.

Srdečně Tě zdraví

Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 88.

39

Engels Hermannu Schlüterovi

do Londýna

[Londýn] sobota [21. nebo 28. července 1888]

Milý Schlütere,

Grover byl u mne kvůli domu na Kentish Town, vysvětlil jsem mu celou věc, a jestliže znovu nezmění své mínění, bude ten dům Váš.

Tvůj
B. E.

Postarej se o to, aby se zatím *nešlo znovu* k firmě Salto Rex a spol. (pokud Vás k tomu ovšem Grover nebo S. Rex a spol. *nevyzvou*; neboť pochopitelně nevím, zda Grover pronajme dům přímo nebo prostřednictvím té firmy).

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

40

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 30. července 88

Milá Lauro,

doufám, že touto dobou jsou cestovatelky* už u Tebe.

Dnes ráno došel dopis od Schorlemmera. Když přijel do Bonnu, radili mu přátelé, aby si své zranění** dal ošetřit tam. Šel tedy na universitní kliniku, odkud byl v sobotu po ošetření propuštěn. Ale má ještě žaludeční katar — nebo — jak tomu výstižněji říká jeho bratr***, který je u něho coby amanuensis — žaludeční kocovinu† a má přikázáno zůstat nějaký čas v klidu; obává se dokonce, že by se mohly zhatit, pokud jde o něho, naše dalekosáhlé plány na delší cestu po moři. Ale to se časem uvidí. V každém případě chtěl včera jet do Darmstadtu a odtamtud prý zase napíše.

Nim pro informaci: včera jsme měli rostbíf s hráškem, výborně připravený. Byli tu jen Edward a Tussy, protože Percy s dětmi obědvali v Sandhurst Lodge, jeho matka měla totiž narozeniny. Po obědě přišli sem (a také Charley††, jehož žena byla u nás minulou neděli na večeři, a litoval jsem jen, že k nám nezašla i tentokrát) a později také ti čtyři Curyšané[69] s paní Bernsteinovou a paní Schlüterovou — *teta*††† naštěstí nebyla ve své kůži — a opravdu

* Helena Demuthová a Mary Ellen Rosherová.
** Viz tento svazek, str. 106.
*** Ludwig Schorlemmer.
† V rukopise hříčka s výrazy Magenkatarrh a Magenkater.
†† Patrně Charles Roesgen.
††† Emilie Mottelerová.

pěkně jsme se pobavili. S děvčetem jsem docela dobře pochodil, jen ty její moučníky nejsou ještě to pravé, co by to mělo být; těsto dělá nemožně tuhé jako houžev a u krému vyrovnává ostatní nedostatky tím, že tam dá snad zrovna tolik hořkomadlové esence jako cukru — ale to už jsem jí zarazil. Je to vcelku dobré děvče, jen ji musí Nim ještě trochu zacvičit; hospodařit víceméně samostatně déle než tři týdny ještě není s to, protože si přinesla spoustu přemrštěných názorů z penziónu v East Endu, kde sloužila „dámám". Ale protože se omezují hlavně na vaření, Nim jí je brzy vyžene z hlavy, a vcelku nemám proč si stěžovat, i když někdy mám čemu se smát.

Doufám, že tam máte lepší počasí. Kolem 2. hodiny jsem šel do města, před 3. se dalo do deště a zatím ještě pršet nepřestalo.

Srdečně Vás všechny zdraví

vždycky Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

41

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 4. srpna 88

Milý Sorge,

oba Tvé dopisy jsem s díky obdržel a srdečně Ti děkuji za pohostinství, které jsi mi nabídl. Je ovšem otázka, zda budu moci Tvou nabídku použít — jak vidíš z dalšího.

Půjde-li totiž všechno podle plánu, pojede i Schorlemmer — je v Německu a není docela zdráv, telegrafoval však, že přijede v pondělí. A poněvadž musíme zůstat pohromadě — přinejmenším Schorlemmer a já — objednal Aveling pro nás všechny už předem pokoje v jednom hotelu, a tak aspoň zpočátku musím rozhodně být s nimi. Jak to bude dál, to se teprve ukáže. Rozhodně Schorlemmer a já zůstaneme ve městě jen několik dní, a hned jak to půjde, pojedeme se podívat i jinam, neboť on musí začátkem října už zase přednášet a chceme přece uvidět co nejvíc.

Že mě maličký Cuno vyslídí, s tím počítám, myslím si však, že znám zaříkadlo, kterým ho mohu zkrotit. Až zase, krátce před odjezdem, přijedu k Vám, budu se muset stejně setkat s někým z „Volkszeitung", tomu se nelze vyhnout a také to nevadí, jen ze začátku bych chtěl mít klid.

Pojedeme 8. t. m. parníkem „City of Berlin". Aveling se s úspěchem vrhl na dramatickou dráhu a má tam ve 4 městech nastudovat 4 kusy (z toho $3^1/_2$ od něho).

Poněvadž v pondělí je bankovní svátek[93], kdy se nedá nic vyřídit, protože jsou všechny obchody zavřené, a my musíme v úterý*

* 7. srpna.

odsud odjet, mám ještě spoustu obstarávání — musím také asi v 5.40 hod. odvézt z Charing Cross Lenku a Pumps (ta je už 7 let vdaná a má 2 děti), které se vracejí z Německa, respektive z Paříže, a tak musím končit. Také já se strašně těším na shledání. Všechno ostatní tedy ústně.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

42

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 6. srpna 88

Milá Lauro,

až dostaneš tento dopis, budu se už plavit spolu s Tussy, Edwardem a Schorlemmerem na „City of Berlin" k břehům Nového světa. Je to plán už starého data, jenže nám ho vždycky zkřížily nejrůznější překážky, poslední z nich, ovšem ne co do významu, byla Schorlemmerova nehoda. Ale dnes večer bude tady (pokud ho nepostihne nějaká nová neblahá příhoda), zítra, jak doufáme, už budeme na cestě a ve středu* v 5 odpoledne opustíme liverpoolský přístavní můstek. Museli jsme celou věc utajovat, jednak proto, že hrozila řada překážek, které ji mohly zmařit, a za druhé, abych se při příjezdu pokud možno vyhnul reportérům z „New Yorker Volkszeitung" i dalším (mrňavý *Cuno*, jak píše Sorge, je prý teď jeden z nejhroznějších) a ušel nenápadné pozornosti německé socialistické exekutivy atd. v New Yorku[94]; pokazilo by mi to všechno potěšení z cesty a ta by se pak úplně minula cílem. Chci něco vidět, a ne kázat, a hlavně potřebuji dokonale změnit vzduch atd., abych se konečně zbavil své slabozrakosti a chronického zánětu spojivek, který je podle dr. Reevese, Edwardova přítele, způsoben pouze ochablostí, a delší cesta po moři ho pravděpodobně může vyléčit atd. Když jsem ten podnik navrhl Schorlemmerovi, hned byl pro, ale musí se samozřejmě začátkem října vrátit, a tak přišla ta jeho vlissingenská nehoda opravdu ne-

* 8. srpna.

vhod. Ale zdá se, že už je to v pořádku, a dnes večer ho očekávámc.

Edward a Tussy, pokud se to dá předvídat, se nevrátí s námi, určitě se tam zdrží nejméně o čtrnáct dnů déle.

Naše cestovatelky sem v sobotu v pořádku dojely, i když s půlhodinovým zpožděním, a jak jsme Tě informovali lístkem, Tvůj rybíz, jak čerstvý, tak šťáva, kterou připravila Helena — myslím Nim — došel plného a opravdu všeobecného uznání. Projevy nadšení nad Tvou zahradou jsou přímo bouřlivé a myslím, že jak Pumps, tak Nim se o ní zdá. Přestože měly dost neklidnou plavbu, žádná z nich nedostala mořskou nemoc, byly natolik moudré, že si hned lehly.

Přikládám šek na 25 liber, abys nebyla bez peněz po tu dobu, co budu pryč. Ohlásím se Ti zase, jakmile přijedu, a budu referovat o dobrodružstvích, mořských obludách, ledovcích a jiných divech moře, pokud nás nezajme irské loďstvo, kterému se v sobotu večer podařilo prolomit anglickou blokádu a teď rozvrací britský obchod, obsazuje skotská pobřežní města atd.[95] — znamenitá předzvěst skutečného politického vítězství Irů nad britským šosákem, které nepochybně přinesou příští všeobecné volby.

Zatím se tedy měj hezky. Byl jsem hrozně pyšný, když jsem se od Nim dověděl, že vypadáš výborně a mladistvěji než kdy jindy. Doufám, že taková zůstaneš až do našeho příštího šťastného shledání.

Vždycky Tvůj oddaný

B. Engels

Srdečné pozdravy Paulovi.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

43

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna[96]

Milý Edo,

Berlín mi dosud nikdy nepřipadal tak hezký jako na tomto „City of Berlin". Kdyby gardoví lajtnanti* věděli, kolik je tu jídla a jak dobrého, hned by vyměnili Berlín na souši (nebo spíš na písku) za Berlín na vodě. Za $2^1/_2$ hodiny jsme v Queenstownu a pak už vyrazíme na oceán. Vyřiď srdečné pozdravy své paní, Schlüterovým, Mottelerovým a Tauscherovým.

Tvůj starý
Generál

[„City of Berlin"] 9. 8. 88

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise berlínským dialektem: Jardeleutnants. Narážka na Viléma II.

44

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Parník „City of Berlin“,
mezi Liverpoolem a Queenstownem,
9. srpna 1888

Milý Hermanne,

jsem od včerejška na malé vyjížďce do Ameriky a chtěl bych Ti to dát vědět ještě dřív, než opustíme poslední evropský přístav. Jsme veselá čtyřčlenná společnost — já, prof. Schorlemmer z Manchesteru, dr. Aveling z Londýna a jeho paní, Marxova nejmladší dcera. Schorlemmer a já pojedeme koncem září zpět a počítáme, že budeme 2.—3. října zase v Anglii. Naskytla se mi výborná příležitost, že jsem mohl letos v létě uskutečnit tento starý plán, a také lékař mi vřele doporučoval obě delší cesty po moři a úplnou změnu vzduchu.

Náš parník je mnohem hezčí než Berlín na souši, s výtlakem skoro 6000 tun; Avelingovi se na něm před $1^1/_2$ rokem vraceli z New Yorku a znají kapitána, úředníky i mužstvo, což je velmi příjemné. Máme hezké kajuty, strava je skvělá, k tomu americký ležák, který vůbec není špatný, dlouhá paluba na procházení, cestujících není mnoho — pokud jich moc nepřistoupí ještě v Queenstownu — zkrátka zatím všechno pěkně začíná. Jsem hrozně zvědavý na ten svět tam za vodou, budeme mít 3 až 4 týdny času, a to je podle mého právě tak dost.

Blížíme se ke Queenstownu, a tak raději končím. Buďte všichni

zdrávi, já se z druhého břehu zase ozvu. Pozdravuj paní a děti a všechny ostatní příbuzné.

Upřímně zdraví Tvůj starý
Bedřich

Poprvé otištěno v „Deutsche Revue“, roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

45

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[97]

[poštovní razítko:
Boston 28. srpna 1888]

Milý starouši,

včera ráno jsme sem přijeli a dnes ráno jsme dostali Tvé dopisy Schorlemmerovi a mně — vřelý dík! Kašel jsem nechal v Hobokenu a Schorlemmer se také vyléčil ze svých neduhů. Právě jsme byli u paní Harneyové, říká, že Harney přijede v říjnu do Londýna, kde se s ním tedy uvidím. Svého synovce* se mi ještě nepodařilo sehnat, ale myslím, že se s ním setkám zítra tady v hotelu nebo v Roxbury. Boston je strašně roztahané hnízdo, ale lidštější než New York City; i Cambridge je velmi hezká, vypadá to tam jako na evropském kontinentě. Srdečné pozdravy Tobě a Tvé ženě, bez Vás bychom ještě nebyli zdrávi! Zůstaneme tu do soboty**. Dopisy nás tu určitě zastihnou až do pátku večer.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Willieho Burnse.
** 1. září.

46

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[98]

Boston 31. srpna 1888[35]

Milý Sorge,

předevčírem jsem dostal noviny* a dnes Tvůj dopis. Díky! Ale je mi líto, že Tě ještě pořád zlobí krk a žes dokonce, jak se zdá, chytil ode mne kašel. Budou-li naše návštěvy u Tebe přinášet nám zdraví a Tobě nemoci, pak je to hodně mrzuté.

Včera jsme byli v Concordu, prohlédli jsme si nápravné zařízení i město. Obojí se nám velice líbilo. Vězení, kde vězni čtou romány a vědecké knihy, tvoří kluby, shromažďují se a radí bez přítomnosti úředníků, mají dvakrát denně maso a ryby, a chleba mohou sníst, kolik chtějí, na každém pracovišti mají vodu s ledem a v každé cele tekoucí čerstvou vodu, kde jsou cely vyzdobeny obrazy atd., kde lidé, oblečení jako normální dělníci, hledí člověku zpříma do tváře bez obvyklého hang-dog look** obyčejného uvězněného zločince, s něčím takovým se v celé Evropě nesetkáš, na to Evropané, jak jsem řekl vrchnímu dozorci, nemají dost odvahy. Odpověděl mi na to čistě americky: well, we try to make it pay, and it does pay***. Získal jsem tam velký respekt před Američany.

Concord je překrásný, malebný, že by to člověk po New Yorku, ba i po Bostonu nikdy nečekal, jenže je to skvělé místečko, aby tam člověk byl pochován, ale ne aby tam žil! Já bych tam byl za 4 týdny vyřízen nebo bych se zbláznil.

* „New Yorker Volkszeitung" z 28. srpna 1888.
** provinilého pohledu.
*** Ano, zkoušíme, zda se to vyplatí, a vyplácí se to.

Můj synovec Willie Burns je znamenitý chlapík, rozvážný, energický, duší i tělem se věnuje hnutí. Vede se mu dobře, pracuje u železniční společnosti Boston — Providence (nyní Old Colony), má 12 dolarů týdně, hezkou ženu (kterou si přivezl z Manchesteru) a tři děti. Zpět do Anglie by nešel za žádnou cenu, je jako stvořený pro zemi, jako je Amerika.

Rosenbergův odchod a podivné debaty o „Sozialistu" ve „*Volkszeitung*" vypadají jako symptomy úpadku.[99]

Co se děje v Evropě, se tu dovídáme jen málo a zřídka, jen prostřednictvím „New-York World" a „Heraldu"*.

Dnes bude Aveling hotov s celou svou prací v Americe a zbytek času má volno. Není ještě jisté, zda pojedeme do Chicaga, na ostatní program máme času ažaž.

Srdečné pozdravy Tvé ženě i Tobě od nás všech, zejména však od

Tvého

B. Engelse

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Boston Herald".

47

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska[98]

Boston 31. srpna 1888

Milý Liebknechte,

právě teď v 9.30 ráno jsme se v „Boston Heraldu" dočetli, žes byl v Berlíně zvolen absolutní většinou víc než 10 000 hlasů[43], a z celého srdce Ti k tomu gratulujeme — já, Schorlemmer i oba Avelingovi.

Byli jsme týden v New Yorku, respektive v Hobokenu (u Sorga), od pondělka* jsme tady, zítra jedeme na Niagaru, bude-li to možné i do Chicaga, pak do naftových oblastí a přes Toronto, Montreal, Champlainovo jezero, Adirondackés pohoří, Albany, dolů po Hudsonu zase zpátky do New Yorku, odkud se vrátíme 18.—19. září parníkem „City of New York" zpět do Liverpoolu. Je to velmi hezká cesta, spoustu jsme toho poznali a konečně jsme se také pořádně zapotili, což se nám tam na druhé straně letos v létě vůbec nestalo. Pozdravuj svou ženu, Bebela a Singera.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 27. srpna.

48

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[100]

[Niagara Falls, N. Y.] 4. září 88

Milý Sorge,

jsme tu od neděle* ráno a bavíme se velmi dobře, příroda je tu překrásná, vzduch výtečný, jídlo výborné, nigger waiters** roztomilí — co si může člověk při tom krásném počasí ještě přát? Ani moskyti se zatím neobjevují, i když je tu taková spousta vody. Cesty do oblastí naftových polí jsme se vzdali — zda pojedeme do Chicaga, rozhodne se asi dnes — myslím, že ne. Jestliže ne, pak bude do písmene splněn Tvůj cestovní program.

To, že se Jonas o mně dověděl, je o důvod víc, abych co nejdéle odkládal návrat do New Yorku. Nicméně, když mi *teď* pošle na krk i svého Cuna, vůbec to nevadí, mám cestu za sebou a může mě připravit nejvýš o 1/2 hodiny.

Srdečné pozdravy od nás všech Tvé ženě i Tobě.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen"[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 2. září.
** černí číšníci.

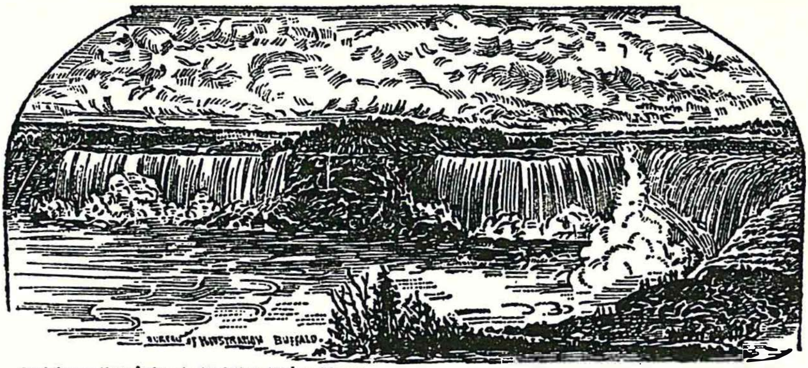

The Spencer House is the only First-Class Hotel at Niagara Falls open summer and winter, and combines all the elegance of a modern hotel with the quietness and comfort of a home. Its table has always been distinguished for its excellence, and its apartments are the best ventilated and most commodious at Niagara.

Spencer House, Niagara Falls, N. Y.
4. Sept. 88

Lieber Sorge

Wir sind seit Sonntag Morgen hier & amüsiren uns sehr gut; die Natur ist sehr schön hier, die Luft ausgezeichnet, das Essen vortrefflich, die nigger waiters aufmerksam – was will man bei dem schönen Wetter noch mehr? Moskitos gibts auch bis jetzt nicht, trotz dem vielen Wasser. Die Tour nach der Oil Region ist aufgegeben – ob wir nach Chicago kommen wird sich erst heute entscheiden – ich glaube nicht. Sonst wird auch hierin Dein Reiseprogramm strikt befolgt.

Daß Jonas hinter meine Schliche gekommen ist ein Grund mehr die Rückkehr nach N.Y. solange wie möglich aufzuschieben. Jetzt wenn er mir jetzt auch seinen Cuno zuschickt so macht das gar nichts aus, ich hab die Reise hinter mir & er kann mich höchstens ½ Stunde schinden.

Herzliche Grüße von uns Allen an Deine Frau & Dich selbst

Dein
F. E.

Engelsův dopis Friedrichu Adolphu Sorgovi ze 4. září 1888

49

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[101]

Montreal 10. září 1888

Milý Sorge,

dojeli jsme sem včera, když jsme předtím mezi Torontem a Kingstonem museli kvůli bouři (byla to velmi protivná bríza) obrátit a přistát v Port Hope. Tak se ze 2 dnů z Toronta sem staly *tři*. Vavřinec* a peřeje jsou velmi hezké. Kanada je bohatší na polorozpadlé domy než kterákoli jiná země kromě Irska. Snažíme se tu porozumět kanadské francouzštině — to je jazyk, který předčí i yankeeovskou angličtinu. Dnes večer se jede do Plattsburgu, pak do Adirondackého a pokud možno i do Catskillského pohoří, takže sotva budeme zpátky v New Yorku dřív než v neděli**. Poněvadž musíme být v úterý*** večer na lodi, přičemž ještě máme v New Yorku ledacos zhlédnout, a poněvadž právě v tyto poslední dny musíme být všichni víc pohromadě, než by jinak bylo nutné, nebudeme se — Schorlemmer a já — tentokrát moci nastěhovat k Tobě do Hobokenu, i když nás to velice mrzí, ale budeme muset jít s Avelingovými do hotelu St. Nicholas. V každém případě se ovšem u Tebe zastavíme, jakmile tam dojedeme. Zvláštní je přechod mezi Státy a Kanadou. Nejprve to člověku připadá, jako by byl zpátky v Evropě, pak si pomyslí, že se dostal do země, která očividně zaostává a upadá. Ukazuje se tu, jak nutný je k rychlému rozvoji nové země horečný spekulační duch Američanů (za předpokladu,

* řeka sv. Vavřince.
** 16. září.
*** 18. září.

že základem je kapitalistická výroba) — a za deset let bude tato ospalá Kanada zralá k anexi; farmáři v Manitobě atd. ji pak budou sami žádat. Země je beztak už napůl anektována v sociálním ohledu — hotely, noviny, reklamy atd., všecko je podle amerického vzoru. I kdyby se sebevíc cukali a vzpírali, ekonomická nutnost přílivu yankeeovské krve se prosadí a pošle tuto směšnou hraniční čáru k čertu — a až ten čas přijde, John Bull k tomu kývne a dá své požehnání.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

50

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[102]

[Plattsburg, N. Y.] úterý 11. září 1888

Milý Sorge,

tak jsme tu šťastně přistáli. Hned v 1 hodinu odpoledne se jede do Adirondackého pohoří, zítra večer zpátky a pak přes jezera k Hudsonu. V sobotu* večer budeme, doufejme, v New Yorku.

Kdybys dostal nějaké dopisy pro mne, pošli mi je, prosím Tě, do Albany, hotel Narragansatt, ale musely by tam být nejpozději v pátek večer.

Můj dopis z Montrealu jsi jistě dostal. Krk Tě už nezlobí?

Uvidíme v New Yorku Tvého syna, ještě než odjedeme?

Všichni jsou v pořádku a v nejlepší náladě. Srdečně pozdravují Tebe i Tvou ženu.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize K. Marx and F. Engels, „Letters to Americans. 1848—1895", New York 1953

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* 15. září.

51

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[102]

Plattsburg, N. Y. 12. září 1888
středa

Milý Sorge,

dnes večer jsme se vrátili od jezera Placid, zítra pojedeme dolů po proudu po jezeře Champlainově.

Myslím, že jsem Tě zapomněl v posledním psaní poprosit, abys nám opatřil ještě 150 kusů doutníků — Ty víš, kterých — jsme už úplně na suchu.

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize K. Marx and F. Engels, „Letters to Americans. 1848—1895", New York 1953

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

52

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[103]

New York 18. září 1888

Vážená paní Wischnewetzká,

vrátili jsme se v sobotu* večer z cesty do Bostonu, na Niagaru, k řece sv. Vavřince, do Adirondackého pohoří, k jezeru Champlainovu, jezeru Georgeovu a dolů po Hudsonu do New Yorku; bylo to velmi příjemné a všichni jsme načerpali do zásoby svěží síly, které nám, doufám, pomohou dobře přečkat zimu. Zítra odpoledne odplouváme na „City of New York" a máme se co těšit na všelijaké zmatky, poruchy strojů a podobné věci, ale doufáme, že se přes to všecko dostaneme za 8—10 dní do Londýna. Nemohu opustit Ameriku, aniž bych znovu nevyjádřil politování, že mi neblahé okolnosti nedovolily setkat se s Vámi víckrát než jednou, a to ještě jen na několik okamžiků. Tolik věcí bychom byli měli spolu prohovořit, ale nedá se nic dělat a já budu muset nastoupit na loď, aniž se s Vámi osobně rozloučím. Doufám však, že všechny ty nepříjemnosti, které Vás trápily v poslední době, se už nebudou opakovat[67], a že se Vy sama, dr. Wischnewetzky i děti budete těšit tak dobrému zdraví, jaké si jen můžete přát. Budu rád, když brzy zase napíšete, a vynasnažím se vyhovět všem Vašim přáním.

Mám několik výtisků brožury** od paní Sorgové; brožurka je

* 15. září.

** Karel Marx, „Řeč o svobodě obchodu".

velmi slušně vypravena, a dosud jsem přišel pouze na dvě tiskové chyby. Dejte mi, prosím, vědět, kolik výtisků mi posíláte do Anglie a kolik jich mohu rozeslat tisku; myslím, že by se měly poslat *všem* hlavním deníkům a týdeníkům v Londýně i některým venkovským, a nezapomenout ani na měsíčníky. Nedostanu-li opačný pokyn, svěřím rozprodej samozřejmě Reevesovi. Poněvadž přijal Vaše americké vydání do komise vcelku, mělo být jeho jméno uvedeno na titulní straně; bude muset nechat vytisknout titulní stranu novou a poslat za ni účet.

S nadějí, že se setkám s dr. Wischnewetzkým v Londýně, až se bude vracet, zůstávám, milá paní Wischnewetzká,

Váš vždy oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

53

Engels redakci „New Yorker Volkszeitung“[104]

(Koncept)

336, Washington Street
Hoboken 18. 9. 88

Soukromé sdělení

Redakci „New Yorker Volkszeitung“ („Der Sozialist“).

Na závěr své krátké cesty do Ameriky jsem měl v úmyslu osobně navštívit Vaši redakci. Doba mého pobytu v New Yorku až do odjezdu per „City of New York“ byla však tak krátká, že jsem ke své lítosti nemohl tento záměr uskutečnit. Prosím, abyste mě proto laskavě omluvili.

Váš upřímně oddaný
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

54

Engels redakci „Chicagoer Arbeiter-Zeitung“[104]

(Koncept)

[Hoboken 18. září 1888]

Soukromé sdělení
„Chicagoer Arbeiter-Zeitung“

Za mé krátké cesty do Ameriky mi bohužel nebylo dopřáno zajet do Chicaga a osobně navštívit Vaši redakci. Dovoluji si vyjádřit své politování nad tím a zůstávám

Váš upřímně oddaný

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

55

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Parník „City of New York"
čtvrtek 27. září 1888

Milý Hermanne,

píšu Ti s jistými potížemi, neboť naše loď se strašně houpe a polovina cestujících má stále mořskou nemoc. Máme za sebou velice příjemnou, zajímavou a poučnou cestu; dojeli jsme po dobré plavbě — jen s jednou pořádnou bouří — 17. srpna do New Yorku, tam jsme byli 8 dní, pak týden v Bostonu, 5 dní u Niagarských vodopádů, pak jsme jeli přes jezero Ontario na řeku sv. Vavřince, po ní po proudu parníkem do Montrealu, odtud zase zpět do Států, do Plattsburgu, odkud jsme si odskočili do Adirondackého pohoří, které je velmi hezké, a opět dál parníkem přes jezero Champlainovo a jezero Georgeovo (je to tak trochu jezero Como v malém, ale úplně divoké) do Albany a konečně zase parníkem po proudu Hudsonu zpátky do New Yorku. Měli jsme smůlu, že jsme si koupili lístky na novou loď „City of New York", největší obchodní zaoceánskou loď s výtlakem 10 500 tun, která má denně urazit 500 námořních mil. Ale tohle je teprve její čtvrtá cesta a stroje už odmítají sloužit, jeden je marod a pracuje sotva na poloviční výkon, druhý je proto velmi přetěžován a musí se každou chvíli opravovat. Naštěstí jsme se bez nějakých zvláštních poruch na strojích dostali až sem, přibližně na 51° severní šířky a 21° západní délky od Greenwiche, a doufáme, že budeme zítra odpoledne v Queenstownu a v sobotu večer v Londýně. Plavba byla dost svízelná, dvě pořádné bouře a s výjimkou prvních dvou dnů stále vzduté moře. Z naší

malé společnosti však nikoho netrápila mořská nemoc, celý čas jsme jedli, pili a kouřili, a mne teď právě — je 11 hodin dopoledne — volají na džbánek.

Cesta mi neobyčejně prospěla, cítím se aspoň o 5 let mladší, všechny mé drobné potíže zmizely, i zrak se mi zlepšil, a tak doporučuji každému, kdo je skleslý na duchu a cítí se na pokraji zhroucení, cestu přes oceán se čtrnáctidenním nebo třínedělním pobytem na Niagaře a stejnou dobu v Adirondackém pohoří — 2000 stop nad mořem. Vzduch je tam znamenitý, k tomu svítí lombardské srpnové slunce a vane svěží větřík jako v říjnu v našem Porýní. Mám už teď zase chuť jet tam napřesrok znovu, najdu-li opět společnost. Přemýšlej o tom, Ty i Rudolf* byste takové zotavení určitě potřebovali. Vcelku ta cesta není namáhavá, jídlo je v dobrých hotelích vesměs výborné, německé pivo, tj. pivo vařené po německém způsobu, je velmi dobré; jen víno je drahé, ale za 1 dolar až 1 dolar 50 centů dostane člověk všude slušnou láhev rýnského, a americké víno se dá také pít, bohužel ale v hotelích většinou není k dostání. Máme ho tu na palubě 24 lahví a s potěšením je pijeme — ohijské víno (ryzlink a šumivé víno) a kalifornský ryzlink, který má výbornou chuť, ale vůbec není aromatický.

Srdečné pozdravy Emmě** a dětem i všem sourozencům.

Tvůj starý
Bedřich

Pátek ráno, 10 hodin

Dnes od časného rána jsme u irského pobřeží, kolem poledne budeme v Queenstownu, odkud to odešlu, zítra ráno v Liverpoolu, večer v Londýně.

Ještě jednou všechny zdravím!

Poprvé otištěno v „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Rudolf Engels.
** Emmě Engelsové.

56

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína

Londýn 8. října 88

Veleváženy pane doktore,

na Váš dopis z 2. února bych byl odpověděl už dávno, kdybych jen byl věděl kam; čekal jsem, že každým dnem dostanu od Vás zprávu o Vaší úspěšné habilitaci ve Švýcarsku a tedy i o tom, že jste se přestěhoval do Curychu či do Bernu. Nakonec jsem vzal dopis ještě s sebou do Ameriky, kde jsem strávil letošní srpen a září ve společnosti dr. Avelinga, jeho paní a Schorlemmera, během cesty jsem se však také k odpovědi nedostal a až teď při návratu jsem našel Vaše další psaní z 23. srpna (toho dne jsem se v New Yorku potýkal s moskyty, kteří jsou mnohem nebezpečnější protivníci než všichni němečtí profesoři ekonomie).

Vyprávění o Vašem habilitačním dobrodružství mi zase jednou jasně ukázalo ubohost německých universit. Něčemu takovému se říká svoboda vědy. Je to stará historie Bruno Bauera ze čtyřicátých let[105], jen s tím rozdílem, že teď už jsme dál a že se vyskytují už nejen teologičtí a političtí, ale i ekonomičtí kacíři. Nu, doufejme tedy, že Thukydides se bude chovat lidsky a nebude Vám v Lipsku dělat vážnější potíže.[106]

Velmi zajímavé pro mne bylo zjištění, že v Německu ještě také existuje „konfesijní" universita.[107] Jaké podivné věci v sobě ještě skrývá „obrozená" vlast!

Na Vaši práci jsem velmi zvědav. Tutéž otázku se kromě Vás pokusil řešit i Lexis, a já se k ní budu muset vrátit v předmluvě ke III. dílu „Kapitálu".[108] Že jste při svých studiích postupně dospěl až k Marxovu stanovisku, to mě nijak neudivuje, stává se to myslím

každému, kdo se věcí zabývá nezaujatě a do hloubky. Vždyť ještě dnes to dá mnohým profesorům dost práce — když podle svého zvyku vykrádají Marxe — aby se alespoň s trochou slušnosti ubránili důsledkům, které nutně vyplývají z toho, co si přivlastnili; a jiní zas musí žvanit úplné dětinskosti, aby se vůbec zmohli na nějakou odpověď, jak dokazuje místo z našeho Thukydida[109], které uvádíte Vy!

Vydrží-li to mé oči, v což doufám — moje vyjížďka do Ameriky mi neobyčejně prospěla — bude III. díl* připraven do tisku ještě letos v zimě a za rok padne do této společnosti jako bomba. Všechny ostatní práce jsem přerušil nebo odložil, abych už s tímhle byl konečně hotov, jsem jako na trní. Většina je skoro připravena do tisku, ale na dvou třech oddílech ze sedmi je ještě hodně práce, zvláště na prvním, k němuž existují dvě varianty.

Amerika mě zaujala, člověk musí opravdu vidět na vlastní oči tuhle zemi, jejíž dějiny nesahají ani za zbožní výrobu a která je zaslíbenou zemí kapitalistické výroby. Naše obvyklé představy o ní jsou zkreslené stejně jako představy německého školáka o Francii. Užili jsem tam i mnoha přírodních krás, na Niagaře, na řece sv. Vavřince, v Adirondackém pohoří a na tamějších menších jezerech.

Platterovu kritiku G. Cohna jsem četl; začátek je velmi vtipný a dobrý, pak je dobrák Platter slabý.

Tady je všechno při starém, jedině sem přibyli čtyři curyšští vypovězenci[69], a Aveling teď píše divadelní hry, jež divadelní vládcové přijímají velmi dobře; poslali ho do Ameriky, aby tam nastudoval 3 své kusy.

Mám ještě odpovídat na celou hromadu dopisů, a propasu-li tuto poštu, bojím se, že pak budu přerušen, a tak raději končím. Mějte se hezky a dejte o sobě zase brzy vědět, doufejme jako řádný docent!

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 15 a 16, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".

57

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 10. října 88

Milý Sorge,

v sobotu to bude týden*, co jsme konečně dojeli zase sem, a já jsem Ti od té doby poslal 2 „To-Day", hromadu „Commonwealů" a dnes kupu „Gleichheit" a ještě 2 další „Commonwealy". Jedna „Gleichheit" chybí, odnesl si ji Eda Bernstein a ještě mi ji nevrátil.

Tady se mnoho nezměnilo, příští číslo „Sozialdemokratu" bude tištěno tady.[69] Ale jinak se tu, jak se zdá, nepřihodilo vůbec nic.

„City of New York" je humbuk, na klidné vodě se ovšem plaví klidně, ale jakmile se jednou začne houpat, nikdo ji z toho hned tak nedostane. Stroje jsou přitom v mizerném stavu, jeden stroj pracoval sotva na poloviční výkon a druhý vinou přetížení také každou chvíli vysazoval. Ani jeden den jsme neudělali víc než 370 uzlů a jednou jen 313.

Pokud je možné udělat si obraz o politické situaci, posuzovali jsme ji tam u Vás docela správně. Bismarck tak dlouho namlouval tomu pitomému mladíkovi Vilémovi**, že je starý Fric*** ve větším vydání, že to ten klacek teď bere vážně a chce být „císařem a kancléřem v jedné osobě". Teď mu Bismarck nechává volnou ruku, aby si uřízl pořádnou ostudu a on aby pak mohl přiskočit jako génius spásy; zatím přidělil tomu drzému klackovi svého Herberta† jako

* 29. září.
** Vilémovi II.
*** Bedřich II.
† Herberta von Bismarck.

špicla a stráž. Nebude dlouho trvat a ti dva si vjedou do vlasů, a pak to bude teprve vyražení.

Ve Francii se radikálové[90] blamují ve vládě víc, než se dalo čekat. Před dělníky zapírají celý svůj vlastní starý program a vystupují jako čistí oportunisté[64], tahají za oportunisty kaštany z ohně a dělají za ně špinavou práci. To by bylo docela výborné, nebýt Boulangera a toho, že téměř násilím nutí masy, aby se mu vrhly do náručí. Ten člověk není osobně příliš nebezpečný, ale tato masová popularita nahání armádu, a v tom tkví vážné nebezpečí — momentální vzestup tohoto dobrodruha, a až nebude vědět kudy kam, zachrání ho jedině válka.

Jonas tedy vyklouzl obratně z choulostivé situace a fingoval interview tak, že nemám proč jej dementovat.[110]

Matka Wischnewetzká zuří, že jsem „byl 10 dní v New Yorku a nenašel jsem si čas podniknout dvouhodinovou pohodlnou cestu železnicí k ní, když si přece chtěla se mnou pohovořit o tolika věcech". Ano, kdybych tam nebyl býval nachlazen, neměl zažívací potíže a kdybych vůbec pobyl v New Yorku 10 dní bez přerušení!

Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj starý

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

58

Engels Louise Kautské

do Vídně

(Koncept)

Londýn 11. 10. 88

Moje milá, drahá Louiso,

Váš dopis přišel hned po našem návratu do rukou Tussy a pak k Schorlemmerovi, od něhož jsem jej dostal zpět až dnes. Proto se má odpověď zpozdila.

Zpráva, kterou Eda už sdělil Nimmie, nás všechny zasáhla jako blesk z čistého nebe. Ale když jsem si přečetl Váš dopis, zůstal mi teprve rozum stát. Vy víte, že co Vás znám, stále víc jsem si Vás vážil a měl jsem Vás čím dál raději. Ale co je to všechno proti obdivu, který vzbuzuje Váš hrdinský a nevýslovně velkomyslný dopis — nejen u mne, ale u všech, kdo jej četli, u Nim, Tussy, Schorlemmera! V okamžiku, kdy na Vás dopadá největší rána, jaká vůbec může ženu postihnout, v témže okamžiku nacházíte duševní sílu omlouvat muže, jehož ruka přece tento úder zasadila. A vzdát se tak velkomyslné ženy po pěti letech — nad tím mi zůstává rozum stát.

Říkáte, že o Karlově* vině nemůže být ani řeči. Dobrá, tady jste Vy nejvyšší soudce. Ale to nás ostatní neopravňuje k tomu, abychom byli nespravedliví vůči Vám. Mluvíte o rozvodu jako o jediném správném řešení při Vašich charakterech. Ale kdyby se Vaše charaktery opravdu k sobě nehodily, byli bychom to přece

* Karla Kautského.

museli také pozorovat, byli bychom už dávno čekali rozvod jako něco přirozeného, nevyhnutelného. Ale připusťme, že se opravdu k sobě nehodíte. Karel Vás získal po bojích se svou i Vaší rodinou, věděl, jakou oběť jste mu přinesla, žil s Vámi šťastně pět let, aspoň pokud my víme. Pak ho neměl vyvést z rovnováhy žádný momentální nesoulad, abych použil Vašeho vlastního výrazu. A jestliže byl k tomuto krajnímu kroku dohnán proto, že vzplanul náhle novou vášní, pak neměl tento krok činit překotně a především nepřipustit ani stín zdání, jako by ho činil pod vlivem lidí, kteří si nepřáli jeho sňatek s Vámi a kteří Vám možná ještě dnes úplně neodpustili, že jste se stala jeho ženou.

Říkáte o Karlovi: To je jeho povaha, že bez lásky, bez vášně nemůže žít. Projevuje-li se tato povaha v tom, že každých pár let potřebuje novou lásku, řekne si jednou jistě sám, že za dnešních poměrů se musí taková povaha buď zkrotit, nebo jej i ostatní nutně zaplete do nekonečných tragických konfliktů.

Toto jsem, milá Louiso, považoval za svou povinnost Vám říci. Naše společenské poměry jsou ovšem vcelku takové, že se muži doslova usnadňuje dopouštět se těžkého bezpráví na ženě; a kolikpak je mužů, na něž se takové obvinění vůbec nevztahuje? Jděte, nejste hodni žen!, řekl jeden z největších lidí, který to nejlépe věděl z vlastní zkušenosti. A to jsem si musel znovu říci i já, když jsem četl Váš dopis.

Nemůžeme na to přestat myslet. Nim i já o tom mluvíme znovu a znovu jako o něčem nepochopitelném, nemožném. Řekl jsem jí: Karel se jednoho krásného rána probere jako z hlubokého snu a přijde na to, že se dopustil největší hlouposti ve svém životě. A zdá se, že se to vyplní, je-li pravda, co napsal Edovi, že ho jeho nová láska opustila a hned v prvních pěti dnech se zamilovala do jeho bratra Hanse a zasnoubila se s ním.

Všichni jsme se tak těšili, že Vás tu zase uvidíme, a litovali jsme, když jsme v New Yorku dostali prostřednictvím Percyho zprávu, že Vy a Karel zůstanete tuto zimu ve Vídni. Že bychom však už nikdy neměli spatřit Vaši milou tvář tady u nás, s tím se Nim ani já nemůžeme smířit. Ale kdo ví, co se stane, kdo ví, zda přece jen jednoho krásného dne nebudete znovu sedět v tom starém křesle,

kde jste tak často sedávala. Jednou věcí jsem si však naprosto jist: Vaše statečná odvaha vítězně překoná všechny těžkosti, všechny boje. Provázejí Vás nejsrdečnější přání moje i Nim. Rádi pro Vás uděláme, cokoli budeme moci — určitě s námi počítejte, a zavede-li Vás osud zase někdy sem, považujte za všech okolností náš dům za svůj.

Z celého srdce Vaši

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

59

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 13. října 88

Milá Lauro,

konečně. Ta hromada dopisů, která mě tu čekala — jak to Paul předvídal — byla opravdu strašná, ale z valné části jsem ji už zvládl; mohu tedy sednout a napsat Ti pár řádků.

Nejdřív nějaké klepy. Když jsme se vrátili, vyprávěla nám Nim jako největší novinku, že se Kautsky se ženou budou rozvádět. Kautsky se prý zamiloval do nějakého děvčete v Salzburských Alpách, řekl o tom své ženě a Louise mu dala volnost. Zůstali jsme všichni, jako když do nás hrom uhodí. Ale dopis, který mi Louise poslala — dopis opravdu hrdinský — tu zprávu potvrdil; a ve své obdivuhodné velkomyslnosti dokonce ani nedává Kautskému žádnou vinu. My jsme tady všichni měli Louisu velmi rádi a nemohli jsme pochopit, jak může být Kautsky takový blázen — a takový bídák; ledaže za tím vězí intrika zosnovaná jeho matkou a sestrou (obě Louisu nenáviděly) a Kautsky padl do léčky. A podle všeho, co jsme se mohli dovědět, to asi opravdu tak bylo. To děvče je dcera okresního soudce a zřejmě by ráda ulovila ženicha, zvláště takového, s kterým by se dostala do Vídně; Kautsky s ní flirtoval, když jeho žena odjela do Vídně ošetřovat nemocnou matku. A jednoho krásného rána zjistili, že nemohou žít jeden bez druhého; sestra samozřejmě za scénou obě ty loutky postrkovala, kdežto matka se *tvářila*, že nic nevidí. Kautsky přijel sem, hovořil o tom s Bernsteinem, prodal nábytek, sbalil si knihy a vrátil se se svým mladším bratrem Hansem do St. Gilgenu u Salzburgu, kde je dě-

jiště dramatu. Když mladičká Bella (tak se jmenuje) viděla stejně mladého Hanse, pohledného, urostlého junáka, přišla najednou na to, že ve skutečnosti milovala v Karlovi jedině Hanse, a Hans opětoval její lásku s horlivostí hodnou mladého Vídeňáka. V pěti dnech se zasnoubili a Karl se octl mezi dvěma židlemi, jak si to sám spískal. Ve své velkodušnosti jim oběma odpustil, ale stará matka soptí a vyhrožuje, že tu mladou ženu nepustí přes práh — a to ovšem vrhá podivné světlo, nebo spíš stín, na její údajnou nevinu v celé té věci.

Kautsky teď samozřejmě náhle objevuje, že poslední rok (to jest od té doby, co jeho matka a sestra byly tady a strávily s ním měsíc na ostrově Wight) nežil s Louisou šťastně, a Eda Bernstein také zaznamenal určitou disharmonii, když se vrátil ze Švýcarska. Je to všechno tím podivnější, protože za tu dobu, co si s Louisou nerozumí, ji tady všichni máme stále raději, čím déle ji známe; to dokazuje, že je Louise nejen žena hrdinná, neboť taková je zcela určitě (a takové ženy se nehodí vždycky nejlíp pro domácký život), ale žena, s níž mohou rozumní lidé dobře vycházet. Myslím si a řekl jsem to také Nim, že to je ta největší hloupost, jakou kdy Kautsky za svůj život udělal, a nezávidím mu tu morální kocovinu, kterou si z toho všcho (bez legrace!) odnese.

Ještě se to podařilo udržet pod pokličkou. Tady o tom ví jen Eda Bernstein a jeho žena, taky Nim a Schorlemmer jsou do toho zasvěceni, rovněž Tussy a Edward a pravděpodobně jedna nebo dvě společné přítelkyně Louisy a Tussy. Jak to všechno skončí, to nevím, ale myslím, že by si Kautsky přál, aby to všechno byl jenom sen.

A teď obchodní záležitosti. Přikládám vyúčtování „*Kapitálu*" za uplynulý rok, podle něhož Ti dlužím 2 libry 8 šilinků 9 pencí, a protože jste teď jistě dost na suchu, dodávám k tomu 15 liber, takže šek je celkem na 17 liber 8 šilinků a 9 pencí.

Nim hlásí, že oběd už bude hotov, a tak hned končím a zbytek stránky využiji pro vyúčtování. Pozdravuje Tě Nim a

Tvůj starý
Generál

Od S. Sonnenscheina a spol. za autorská práva
(červenec 1887—červen 1888) obdržel

12 liber 3 šil. 9 p.

1/5 Longuetovy děti	2 libry 8 šil. 9 p.	
1/5 Laura Lafarguová	2 " 8 " 9 "	
1/5 Tussy	2 " 8 " 9 "	
	7 liber 6 šil. 3 p.	
Zůstatek 2/5		
pro překladatele	4 libry 17 " 6 "	12 liber 3 šil. 9 p.
z toho Sam Moore 3/5	2 libry 18 šil. 6 p.	
E. Aveling 2/5	1 libra 19 šil.	
	4 libry 17 šil. 6 p.	

Od Meissnera jsem ještě vyúčtování nedostal.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

60

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 15. října 1888

Vážený pane,

nemohl jsem Vám bohužel odpovědět na Vaše milé dopisy z 8./20. ledna a 3./15. června — stejně jako na spoustu jiných dopisů — jednak proto, že mi zesláblý zrak nedovoloval pracovat u psacího stolu víc než dvě hodiny denně, takže jsem byl nucen skoro úplně zanedbávat práci i korespondenci, a jednak proto, že jsem se teprve teď vrátil z Ameriky, kde jsem strávil srpen a září. S očima je to už lepší, ale protože se musím pustit do III. dílu* a dokončit jej, musím být stále opatrný a nepřepínat zrak, a tak mě moji přátelé musí omluvit, nejsou-li mé dopisy příliš dlouhé ani příliš časté.

Vaše postřehy v prvním dopise o poměru mezi mírou nadhodnoty s mírou zisku jsou velice zajímavé a beze sporu mají velkou cenu pro statistické třídění; ale náš autor** přistupuje k problému jinak. Vy ve svém vzorci předpokládáte, že si každý továrník nechává pro sebe celou nadhodnotu, kterou si jako první v řadě přivlastňuje. Jenomže za takového předpokladu by nemohl existovat ani obchodní, ani bankovní kapitál, protože by nenesly žádný zisk. Továrníkův zisk proto nemůže představovat *celou* nadhodnotu, kterou továrník vyždímal z dělníků.

Na druhé straně by Váš vzorec *snad mohl* sloužit k přibližnému

* „Kapitálu".
** Karel Marx.

výpočtu složení různých kapitálů v různých průmyslových odvětvích při všeobecné a stejné míře zisku. Říkám *snad*, protože nemám momentálně po ruce materiál, na kterém bych si mohl Váš teoretický vzorec ověřit.

Divíte se, proč je v Anglii politická ekonomie v tak žalostném stavu. To je všude stejné: „vyšší" bytosti, které teď trůní na universitních katedrách politické ekonomie, se dívají svrchu nejen na klasickou ekonomii, ale dokonce i na nejvulgárnější hauzírníky se svobodným obchodem, poněvadž jsou samy ještě vulgárnější. To je do značné míry vina našeho autora; naučil lidi vidět nebezpečné důsledky klasické ekonomie; shledali, že nejbezpečnější je — alespoň v tomto oboru — nedělat vůbec *žádnou* vědu. Přitom se jim tak skvěle podařilo oslnit obyčejné šosáky, že v této chvíli existují v Londýně čtyři výtečníci, kteří si říkají „socialisté"[111] a kteří tvrdí, že úplně potřeli našeho autora tím, že proti jeho teorii postavili teorii — Stanleyho Jevonse![8]

Pařížští přátelé dále tvrdí, že pan Mutual není mrtev[10], nemám žádnou možnost si jejich informaci ověřit.

Přečetl jsem si s velkým zájmem Vaše fyziologické poznámky o tom, jak se vyčerpává organismus příliš dlouhou pracovní dobou, a o tom, jaké množství potenciální energie musí tělo dostávat v potravě, aby se nahradily ztráty vzniklé vyčerpáním. K Rankovu tvrzení, které citujete[112], bych měl malou námitku: Jestliže 1 000 000 kilogrammetrů v potravě nahrazuje jen množství vydaného tepla a vynaložené mechanické práce, pak to stále ještě nestačí, protože to ještě nenahrazuje opotřebování svalů a nervů. Organismus totiž potřebuje nejen kaloricky hodnotnou potravu, nýbrž i *bílkoviny* a ty nelze měřit jen v kilogrammetrech, protože živočišné tělo je z prvků nedovede vytvářet.

Ty dvě knihy od Ed. Younga a Phil. Bevana neznám, ale tvrdí-li se tam, že předláci a tkalci v bavlnářském průmyslu v Americe dostávají 90 až 120 dolarů ročně, musí to být nějaká chyba. To by dělalo týdně 2 dolary = 8 šilinků, ale ve skutečnosti — co do kupní síly — méně než 5 šilinků v Anglii. Podle všeho, co jsem slyšel, jsou mzdy předláků a tkalců v Americe sice nominálně vyšší, ale reálně úplně stejné jako v Anglii, to by znamenalo, že činí asi 5—6

dolarů týdně, což odpovídá 12—16 šilinkům v Anglii. Nezapomínejte, že předláci a tkalci jsou teď vesměs ženy a chlapci od 15 do 18 let. Pokud jde o údaj Kautského, udělal tu chybu, že si spletl dolary s librami šterlinků; když převáděl dolary na marky, násobil 20 místo 5, a tak dostal čtyřnásobek správné sumy. Sčítání („Compendium of the 10th census of the U.S., 1880", Washington 1883,[113] str. 1125: Údaje z bavlnářského průmyslu) uvádí tato čísla:

dělníci a zaměstnanci	174 659
z toho úředníci, vedoucí atd.	2 115
	172 544 dělníků

muži (nad 16 let)	59 685
hoši (pod 16 let)	15 107
ženy (nad 15 let)	84 539
dívky (pod 15 let)	13 213
	172 544

Součet mezd 42 040 510 dolarů čili 243,06 dolaru na hlavu za rok, což souhlasí s mým odhadem, který jsem tu uvedl, protože oč dostávají víc muži, o to méně dostávají dívky a chlapci.

Abych Vám předvedl, jak hluboko klesla ekonomická věda: Lujo Brentano uveřejnil přednášku „Die klassische Nationalökonomie" (Lipsko 1888) — kde prohlašuje: Všeobecná čili teoretická ekonomie není k ničemu, zato speciální neboli praktická ekonomie je všechno. Stejně jako přírodní věda (!) musíme se i my omezit na *popis* faktů; takové popisy jsou neskonale cennější než všechny apriorní dedukce. „Jako přírodní vědy!" To je k *nezaplacení* ve století Darwinově, Mayerově, Joulově a Clausiusově, ve století evoluce a přeměny energie!

Díky za výtisk „Русские ведомости"* se zajímavým článkem

* „Russkije vedomosti".

o zasahování do statistické činnosti zemstev. Je velká škoda, že tato cenná práce má být přerušena.

Váš upřímně oddaný
P. W. Rosher[11]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

61

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 17. října 1888

Milý Kautsky,

svou odpověď na Tvůj dopis mohu začít jedině tím, co jsem už napsal Louise*: zůstává mi rozum stát nad tím, co se mezi Vámi stalo. Kdyby byl mezi Vámi nějaký vážnější nesoulad, museli bychom to přece třebas v nepatrné míře pozorovat i my, zejména když jste byli s Avelingovými v Dodwellu. Ale nikdo si ničeho nevšiml — kromě Edy.

Říkáš sám, že Louise to také nechce uznat, a při úžasné velkomyslnosti, kterou v celé této věci prokázala, rozhodně věřím, že říká, co si myslí a co cítí. Ale možná, že máte oba pravdu. Říkáš, že Tvá nespokojenost trvá víc než rok. To Vás přivádí přibližně do Ventnoru. Tvoji příbuzní neviděli Vaši svatbu rádi. Vím ze zkušenosti ve své vlastní rodině, jak těžké a někdy i nemožné je pro rodiče, aby byli spravedliví k zeti nebo snaše, kteří přišli do rodiny proti jejich vůli. Rodiče mají při tom všem ty nejlepší úmysly, ale tyto nejlepší úmysly nevedou ponejvíce k ničemu jinému, než že dláždí cestu do pekla zeti či snaše a nepřímo i vlastnímu dítěti. Každý muž může své ženě něco vytýkat a naopak; to je v pořádku. Ale zasahuje-li do toho někdo jiný, i když to myslí sebelíp, může se tento kritický postoj vystupňovat v nechuť a trvalý nesoulad. Je-li tomu tak s Vámi, pak máte oba pravdu: Louise v tom, že mezi Vámi dvěma není žádný důvod k nesouladu; Ty v tom, že Váš vztah je fakticky rozbit.

* Viz tento svazek, str. 133—135.

Byl-li však nesoulad tak závažný — lhostejno, z jakého důvodu —, že jsi vážně pojal úmysl dát se rozvést, bylo podle mého soudu především třeba uvážit rozdílnost postavení ženy a muže za dnešních poměrů. Muži rozvod společensky absolutně neublíží, podrží si celé své životní postavení, pouze se znovu stává svobodným. Žena celé své postavení ztrácí, musí začít zase znovu, a to v mnohem těžších podmínkách. Promluví-li tedy o rozvodu žena, může muž dělat všechno možné, prosit a škemrat a neponíží se; udělá-li však třeba jen mimochodem narážku na rozvod muž, je žena, jestliže si sama sebe váží, téměř nucena vzít ho ihned za slovo. Z toho plyne, že muž smí tento krajní krok učinit jen v nejkrajnějším případě, jen po zralé úvaze, jen když mu je dokonale jasné, že je to nutné, a i pak jen tou nejohleduplnější formou.

Dále: Hluboký nesoulad nemůže existovat, aniž jej pociťují obě strany. A Ty znáš Louisu dost dobře, abys věděl, že v takovém případě by ona byla první, kdo by sobě i Tobě dala volnost. Když jsi však přesto chtěl první krok učinit Ty, pak si Louise rozhodně od Tebe zasloužila, abys jej učinil při plném vědomí a ne v opojení, ve kterém jsi byl v St. Gilgenu a jemuž bylo souzeno, aby se tak rychle rozplynulo.

A teď už dost. Jak jsem řekl, nám všem kromě Edy je ta věc naprosto nepochopitelná. Zatímco Ty jsi začínal být s Louisou nespokojen, ona si tu získávala nové a nové přátele, my všichni jsme ji měli čím dál víc rádi, člověk Ti ji záviděl. A já trvám na tom, že jsi provedl nejhloupější kousek ve svém životě.

Říkáš, že považuješ za nutné zůstat ve Vídni. To musíš samozřejmě vědět nejlépe Ty. Já na Tvém místě bych cítil potřebu nejprve se pokud možno o samotě, daleko od všech zúčastněných, vypořádat sám se sebou a ujasnit si charakter a dosah toho, co se stalo.

Ale teď už opravdu dost. Tvé zprávy o stavu strany v Rakousku nejsou právě potěšitelné, i když je sotva lze označit za neočekávané. Národnostní svary jsou ještě příliš hluboko zakořeněny i v masách dělníků, než aby dovolily všeobecný vzestup, to potřebuje čas. Ze 3 skupin, o nichž se zmiňuješ, přicházejí alpské země sotva v úvahu, s výjimkou Vídně, kterou k nim nepočítám. Brněnští mají velikou přednost, že jsou internacionální skupina. Koneckonců spory o ve-

dení, právě tak jako tady, dokazují jedině to, že široké masy ještě nepřecházejí ke straně, že to postupuje příliš pomalu a tudíž vinu za to svaluje jeden na druhého a větší úspěch se čeká od toho či onoho kouzelného prostředku.[114] Tady může pomoci jen trpělivost a já jsem rád, že jsem do toho nezasahoval.

Musím se teď se vší vervou pustit do III. dílu*. Byl bych Ti jinak už napsal pro „Neue Zeit" něco o svých amerických zkušenostech[115]; ale stěží na to najdu čas — i tak jsem se korespondencí a pročítáním toho, co mezitím došlo, zdržel už o víc než 14 dní. Oči se mi prozatím zlepšily, ale musím počkat, co to udělá, až budu muset zase zabrat. Zítra jdu znovu k očnímu lékaři.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".

62

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 25. října 88

Milý Bebele,

poslal jsem Ti přes Schlütera „Der Hülferuf der deutschen Jugend" i pokračování: „Die junge Generation" — Weitlingův časopis ze čtyřicátých let. To ostatní měl Schlüter a poslal Ti to: „Garantien", „Evangelium des armen Sünders" atd.[116]

Podle mého názoru je lepší pojednávat o každém ze 3 směrů německého hnutí 40. let zvlášť. Proplétají se jen málo, zejména weitlingovský komunismus[117] šel svou cestou, dokud nevymřel anebo lidé nepřešli k nám — fáze, která není literárně zpracována. Pro dějiny „pravého socialismu"[118] (zčásti Hess, Grün a celá řada beletristů) materiál archívu[26] zdaleka nestačí a mimoto by bylo třeba použít staré Marxovy a moje rukopisy, ty však nemohu dát za žádných okolností z ruky. Také se tu nelze vyhnout lecčemu, co se odehrálo v zákulisí, zejména odcizení mezi Hessem a námi, a co se nedá jen tak vyložit v pár řádcích — musel bych si kvůli tomu sám znovu prohlédnout celý ten starý krám. Co se konečně týče 3. směru — našeho — lze jeho vývojový proces studovat také jen ve starých rukopisech, a *vnější* dějiny jsem podal v úvodu* k „Procesu proti komunistům"**. Naproti tomu weitlingovský komunismus je sama o sobě uzavřená věc a materiály k němu vyšly tiskem.

Přitom mi napadá, že musíš také asi mít Kuhlmannovu knihu — to náboženství proroků, které přišlo po Weitlingovi ve Švýcar-

* „K dějinám Svazu komunistů".
** K. Marx, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům".

sku a přetáhlo mnoho jeho stoupenců. Úplně jsem zapomněl dát ji Schlüterovi.

Přikládám jeden Weitlingův dopis Hessovi (z archívu). Byla to schůze malého užšího kroužku soudruhů, kde došlo k roztržce mezi Weitlingem a námi.[119] (Tutéž schůzi popsal i Rus Anněnkov, který byl tehdy přítomen; otiskla to před několika lety „Neue Zeit".)[120] Šlo o toto: Hess byl ve Vestfálsku (v Bielefeldu atd.) a říkal, že tam soudruzi — Lüning, Rempel a jiní — chtějí opatřit prostředky na vydávání našich spisů[121]. Tu přišel Weitling a chtěl tam hned umístit rozpracování svého utopického systému a jiná veledíla (mezi nimi novou gramatiku, kde se rušil dativ jako vynález aristokratů[122]) — věci, které bychom museli okamžitě kritizovat a potírat, kdyby se byl plán realizoval. Jak překrouceně se naše argumenty odrážely ve Weitlingově hlavě, ukazuje dopis. Ve všem viděl jenom profesionální závist, jenom pokus potlačit jeho génia, „odloučit" ho „od zdroje příjmů". Ale v 5. a 6. bodě jeho resumé[123] vystupuje principiální protiklad mezi ním a námi přece jen dost jasně do popředí, a to je hlavní věc.

Na str. 3, řádka 10—12: jde tu o to, že jsme chtěli vydávat velké utopisty v německém překladu a s *kritickými úvody a poznámkami* — proti nesmyslným výkladům Lorenze Steina, Grüna[124] aj. Nešťastný Weitling v tom vidí jedině nekalou konkurenci pro *svůj* systém.

Str. 3 dole: E. je Ewerbeck v Paříži.

Notabene: nakonec se ukázalo, že nám Moses* zamlčel to hlavní; že se totiž Vestfálští nabídli pouze *jako ručitelé* za případné *ztráty* při vydání našich věcí *jinými nakladateli*; Moses nám namlouval, že Vestfálští chtějí být *sami* nakladateli. Jakmile jsme zjistili, jak se věci mají, samozřejmě jsme už to tom dál nejednali, ani nás nenapadlo být vestfálsky garantovanými spisovateli.

Ta historie s Kautskými nás všechny ohromila. Louise si v celé té záležitosti počínala se vzácným heroismem. Kautsky jednal v úplném opojení, čekalo ho však trpké vystřízlivění, když mu jeho nový poklad za 5 dnů dal vale a zasnoubil se s jeho bratrem

* Moses Hess.

Hansem. Teď chtějí oba počkat, co z toho bude: co je však nejpodivuhodnější: Louise si teď stěžuje, že jsme všichni vůči Karlovi nespravedliví! Napsal jsem Kautskému, že to byl nejhloupější kousek v jeho životě, a považuje-li to Louise za příliš tvrdé, budu muset svůj kord zase schovat.

Potýkám se teď se III. dílem „Kapitálu". Oči si musím ještě velmi šetřit, nesmím psát víc než 2 hodiny denně a jen při denním světle. Budu tedy muset svou korespondenci teprve pořádně omezit.

Pozdravuj Singera.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

63

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

Londýn 24. listopadu 88

Milá Lauro,

právě když jsem se chystal, že napíšu Paulovi pár řádků, přišel Tvůj dopis. Pracoval jsem na velmi důležité kapitole knihy III a musel jsem ji úplně přepsat; všechen materiál, který Mouřenín zanechal, je jenom v hrubém náčrtu, a protože jde o matematickou kapitolu, vyžadovalo to velkou pozornost.[125] A když lékař dovolí člověku pracovat jen dvakrát denně vždycky 1 $^1/_2$ hodiny, pak taková věc, která by se jinak dala vyřídit za 14 dní, zabere víc než 6 týdnů; rozhodl jsem se, že to napřed všechno dodělám, a pak teprve si dopřeji přestávku pro vyřizování korespondence. Dnes je valná část dokončena, a tak mohu poslat pár řádků a požádat Paula, aby mi jako obvykle sdělil, kdy potřebuje peníze; potom udělám, co bude v mé moci.

Jakmile budu mít tu svou kapitolu definitivně za sebou, zase napíšu — dlužím takovou spoustu dopisů! — teď prozatím doufám, že dostanu dnes večer „Figaro", dosud nepřišel. Situace ve Francii vypadá opravdu podivně — naši soudruzi, protože nenávidí radikály[90], si dovolili brát Boulangera příliš na lehkou váhu a teď vidí, že je skutečně nebezpečný — rozhodně má na své straně řadové vojsko, a to je síla, kterou nelze podceňovat. Ať je to jak chce, pro způsob, jakým ten chlapík nejen přijímá podporu monarchistů, ale dokonce se o ni uchází, zaslouží podle mého mínění ještě větší opovržení než radikálové. Doufejme, že živelná logika francouzských dějin překoná vědomé přestupky proti logice, kterých se dopouštějí všechny strany

— ale pak se nesmí zapomínat, že každý živelný vývoj probíhá formou negace negace, pohybu v protikladech, a to ve Francii znamená republikanismus (nebo případně socialismus) a bonapartismus (nebo boulangismus). A nástup Boulangera k moci by znamenal válku v Evropě — tedy právě to, čeho se musíme nejvíc obávat.

Vždycky Tvůj
B. Engels

Pumpsin chlapec musel minulou středu podstoupit obrácení na žida — Paul by měl dát požehnání ke své oblíbené operaci[126]! Chlapci je už lépe. Nim se silně nachladila, skoro 3 týdny nemohla chodit ven.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

64

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 4. prosince 1888

Milý Lafarguu,

právě jsem dokončil redakci kapitoly velmi důležitého 3. dílu, kapitoly, kterou Marx zanechal nedokončenou a která je navíc ještě matematická;[125] abych ji už jednou dokončil, byl jsem nucen odsunout veškerou ostatní práci, zvláště všechnu korespondenci. To je důvod, proč jsem se neozval.

Bernstein poslal Váš článek Bebelovi, aby zjistil, co si o něm myslí.[127] Pokud jde o mě, radil bych Vám, abyste ho vzal zpátky. Ty věci, které říkáte ve svém historickém úvodu, jsou známé a všichni jsme v nich zajedno. Ale jakmile dojdete k posibilistům[17], tvrdíte pouze, že se zaprodali vládě, a neuvádíte sebemenší důkaz, ani jedinou podrobnost. Nemáte-li nic jiného, co byste o nich řekl, pak by bylo lepší neříkat nic. Kdybyste byl vylíčil všechny sprostoty, které, jak říkáte, napáchali v obecní radě, dále ty historie z burzy práce[128], a nakonec uvedl fakta a zdůvodnil své tvrzení, že to jsou zaprodanci, mohlo to být lepší. Ale pouhé tvrzení, že se zaprodali, nijak nezapůsobí.

Nezapomeňte, že tihle pánové by odpověděli, že jste se zaprodali boulangistům Vy. Nedá se popřít, že Váš postoj k boulangismu Vám v očích socialistů za hranicemi Francie hrozně uškodil. Koketovali jste a flirtovali s boulangisty, protože nenávidíte radikály[90], zatímco jste mohli jednoduše napadnout jedny i druhé a nenechat nikoho na pochybách o svém nezávislém postoji vůči oběma stranám. Nemuseli jste volit mezi těmito dvěma pitomostmi, mohli jste

se jedné i druhé vysmát. Místo toho jste se s boulangisty mazlili, dokonce jste mluvili o tom, že se s nimi v příštích volbách vytvoří společná kandidátka, s lidmi, kteří jsou spolčeni s bonapartisty a s roajalisty a určitě si nezadají s radikálními spojenci pana Brousse! Jestliže Vás svedl postoj blanquistů, kteří — oni, ti čistí — také šetří Boulangera, protože dostali od Rocheforta peníze, mohl jste přece ty „čisté" znát, protože jsme je měli i v Londýně.

Říkáte, že lid musí své tužby personifikovat — kdyby to byla pravda, byli by Francouzi rození bonapartisté — ale potom to v Paříži můžeme zavřít. Ale i kdybyste si to myslel, je to snad důvod, abyste bonapartismus bral v ochranu?

Říkáte, že Boulanger nebude chtít válku. Jako by záleželo na tom, co ten ubožák chce! Ať chce či nechce, musí udělat to, k čemu ho situace donutí. Jakmile přijde k moci, bude otrokem svého šovinistického programu, jediného programu, který má, pokud nepočítáme to, že jeho programem je dostat se k moci. Nebude to trvat ani šest týdnů a Bismarck ho zaplete do řady komplikací, provokací, pohraničních incidentů atd., a Boulanger bude *muset* vyhlásit válku, anebo odstoupit; máte snad nějaké pochybnosti o tom, jak se rozhodne? Boulanger znamená válku, to je téměř absolutně jisté. A jakou válku? Francie je spojencem Ruska, a nemá tedy možnost provést revoluci; při sebemenším hnutí v Paříži by se car* dohodl s Bismarckem, aby jednou provždy udusili ohnisko revoluce; a ještě něco horšího: jakmile by jednou začala válka, stal by se car absolutním pánem Paříže a naoktrojoval by Vám takovou vládu, jakou by si přál. A tak vrhnout se z nenávisti k radikálům do náručí Boulangerovi, to je úplně totéž jako vrhnout se z nenávisti k Bismarckovi do náručí carovi. Cožpak je tak těžké říci, že jsou oba hnusní, jako to řekla královna Blanka u Heina**?

Nevím, co mohl udělat Liebknecht, pokud jde o posibilisty. V každém případě jsem přesvědčen, že naše strana v Německu by se jen velice těžko rozhodovala jít na kongres posibilistů[129], a kdyby to udělala, pak jedině pro vážné chyby na Vaší straně. Ale nezapomínejte, že posibilisté dosáhli toho, že mohou vystupovat jako ofi-

* Alexandr III.
** H. Heine, „Disputace" (z cyklu „Romancero").

ciální představitelé francouzského socialismu; že je za ně uznávají Angličané, Američané, Belgičané; že se na londýnském kongresu[130] sbratřili s Holanďany a Dány, protože Vy jste tam zastoupeni nebyli, odřekli jste svou účast. Neuděláte-li nic pro to, abyste propagovali a připravili svůj kongres v roce 1889,[131] půjdou všichni na kongres broussovců, protože za těmi, kteří zůstávají stranou, se neběhá. Propagujte přece svůj kongres, vyvolejte nějaký rozruch v socialistickém tisku všech zemí, aby si ostatní všimli, že ještě žijete. A proběhne-li Váš sjezd v Troyes[132] úspěšně — a musí být úspěšný, jinak je konec s Vaší stranou — udeřte na buben, vytvořte ústřední výbor, který bude něco dělat a na který bude možné se obracet, a podaří-li se Vám to, založte malý týdeníček, který by před světem hovořil o Vaší existenci. A *jasně se distancujte od boulangistů, jinak nepřijde nikdo.*

Liebknecht uspořádá kongres, pokud to jen trochu půjde, a je mu jedno jaký, jen když tam bude on, a kdyby se mu snad zdálo, že Váš kongres neskýtá valné vyhlídky na úspěch, šel by k posibilistům. Udělám, co budu moci, abych ostatní varoval; u Bebela to už udělal Bernstein, který sám napíše do „Sozialdemokratu" o posibilistech. Ale není oprávněn stranu k něčemu zavazovat.

Jestlipak se Liebknecht na Vás obrátil a co jste mu odpověděl? Potřeboval bych to vědět, abych jednal se znalostí věci.

Minulou neděli mě přišli navštívit Anseele a Van Beveren, a víte, kdo je provázel? Adolph Smith Headingley! Samozřejmě jsem mu hezky rychle ukázal dveře. Představte si tu nestydatost!

Tady jdou Percymu obchody dost špatně; dříve než koncem roku nebudu s to zjistit, jak to skončí, ale rok 1889 by se pro mé finance mohl vyvinout dost převratně. Prozatím Vám posílám šek na 15 liber št., abyste se udrželi nad vodou.

Srdečně pozdravuji Lauru. Nim měla katar průdušek, ale po 3 týdnech ji to konečně přešlo.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Voprosy istorii KPSS", čís. 6, 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

65

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Ve spěchu: Řekni prosím Speyerovi, že Lessner našel svou švagrovou. Ti lidé bydlí ještě v onom starém domě, paní slíbila, že Speyerovým hned napíše, přesto bych však nechtěl, aby se toto sdělení opozdilo.

III. díl* dá víc práce, než jsem si myslel. Jednu kapitolu jsem musel podle materiálu celou přepracovat, druhou, z níž existoval jen titul, jsem musel stvořit sám.[133] Ale jde to kupředu a páni ekonomové se nebudou stačit divit. Oči se mi zlepšily a cítím se stále ještě o pět let mladší než loni v červenci. Pozdravy Tvé ženě.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 15. prosince 88

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".

66

Engels F. Walterovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 21. prosince 88

Panu F. Walterovi,
47, Marshallstreet, Golden Sq., W.

Vážený pane Waltere,

když jste mi napsal poprvé, vůbec jsem Vás neznal, a nevěnoval jsem proto Vašemu dopisu o nic větší pozornost než mnoha dalším dopisům podobného obsahu, které dostávám od neznámých lidí.

Nyní se odvoláváte na Mosta, z čehož musím usoudit, že patříte k anarchistům. Dokud však anarchisté mnohem víc útočí proti naší straně bojující v Německu než proti společnému nepříteli, náležejí mé prostředky obětem pronásledování německou vládou a nelze požadovat, abych podporoval lidi, kteří se chovají nepřátelsky k mým přátelům a soudruhům v Německu i jinde.

V žádném případě nejsem s to zbavit Vás exekutora.

Pokud bych se však co do Vašeho stranického zaměření mýlil, můžete se ovšem snadno legitimovat u mého starého přítele Lessnera, Fitzroystreet 12, a pak bych pro *opravdového* soudruha rád něco udělal, i když zaplacení dluhu, jako je Váš, daleko přesahuje moje síly.

V úctě oddaný

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

67

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

Londýn 2. ledna 89

Milá Lauro,

všichni přejeme Tobě i Paulovi všechno nejlepší do nového roku! Vkročili jsme do něho dosti zvláštním způsobem. Jako obvyklc jsme jeli drožkou k Pumpsovým; mlha byla stále nepronikнutelnější, na Belsize Road jsme uvázli a drožkář musel koně vést; brzy ani to nestačilo, a tak nějaký člověk s lucernou vzal koně za uzdu a vedl ho; celou hodinu trvalo, než jsme ve tmě a v zimě dorazili k Pumpsovým, kde jsme našli Sama Moora, Tussy, Schlüterovy (Edward se vůbec neobjevil) a taky Tauschera. Kvůli našemu dobrodružství se samozřejmě večeřelo s hodinovým zpožděním. Ale tma byla pořád větší, a když přišel Nový rok, vzduch už zhoustl jako hrachová polévka. Na odchod nebylo ani pomyšlení; náš drožkář, objednaný na jednu hodinu, stále nejel, a celá společnost tedy musela zůstat, kde byla. A tak jsme dál popíjeli, zpívali, hráli karty a smáli se až do půl šesté; Percy pak doprovodil Sama a Tussy na nádraží k prvnímu vlaku. Kolem sedmé odešli ostatní a venku se trochu vyjasnilo; Nim spala s Pumps, Schorlemmer a já na rezervním lůžku, Percy v dětském pokoji (bylo už sedm pryč, když jsme usnuli), a kolem 12 nebo 1 hodiny jsme zase vstali a dali jsme si znovu plzeňské atd.; sluníčko krásně svítilo na nádherně umrzlou zem. Ten flám nám všem ohromně svědčil a nikdo se přitom ani neopil. Ostatní pili asi v půl páté kávu, ale já jsem až do sedmi setrval při klaretu.

Rád slyším, že ta boulangitida byla Paulova osobní choroba,

i když „Parti Ouvrier" tvrdí, že Guesde a Deville se pustili v jeho šlépějích.[134] Naprosto souhlasíme s tím, co říkáš o posibilistech[17], ale musel jsem Tebe a Paula upozornit, že Liebknecht i jiní — například Belgičané — by se mohli vymlouvat na to, že jsme s boulangisty jednali v rukavičkách — a o tom není pochyb. Jediné, na čem jsem trval od začátku a co Paul odmítal, bylo jasné a jednoznačné ujištění, že se s boulangisty bude jednat jako s buržoazními nepřáteli, zrovna tak jako s cadettisty[135]. Neboť za žádných okolností bych nemohl přesvědčovat naše německé přátele, aby se zúčastnili kongresu svolaného lidmi, kteří natolik zapomněli na starou tradiční politiku proletariátu, že koketují s buržoazní stranou, a ještě k tomu s takovou, jako jsou boulangisté.

Chystané pařížské volby určitě přivedou naše lidi k rozumu — to byla má první myšlenka po Hudově smrti[136], a skutečně, sjezd v Troyes udělal alespoň jeden krok správným směrem, když proklamoval nutnost nezávislé kandidatury socialistů[137] (doufám, že to bude Vaillant, který je podle mého názoru jediný, kdo dnes může dostat nějaké hlasy, když naši vlastní lidé v této chvíli zřejmě nepřicházejí v úvahu). Ale v žádných novinách se neříká, jaké jsou ostatní rezoluce sjezdu, bylo tam několik invidiuálních antiboulangistických prohlášení (ale žádné z nich od Paula, pokud vím), ovšem oficiálně jménem sjezdu nic kromě uvedené rezoluce.

Liebknecht přijede teď někdy v polovině ledna do Paříže[138] a v nejbližších dnech musím napsat Bebelovi. A tak chce-li Paul, abych udělal něco pro jejich kongres, musí mi to umožnit jasným a nedvojsmyslným prohlášením o tom, co od něho a od ostatních mohou naši lidé očekávat, pokud jde o tu boulangistickou mánii. A čím dřív to udělá, tím líp, protože nelze ztrácet čas.

Nikdy jsem nepochyboval o tom, že marxisté jsou opravdu proti šovinismu, a to je také důvod, proč jsem nemohl pochopit, jak mohou pomýšlet na alianci, ať otevřenou, nebo skrytou, se stranou, která žije takřka jedině ze šovinismu. Nikdy jsem nežádal víc než otevřené přiznání, že jak cadettisté, tak boulangisté jsou hnusní;* fakticky jsem se tak samozřejmé věci měl dočkat už dávno! Také usnesení z Troyes jsem měl dostat.

* Heinrich Heine, „Disputace" („Romancero").

Jestli si snad někdo představoval, že se někteří naši lidé dostanou do parlamentu, když budou na boulangistické kandidátce, tak tohle by bylo daleko horší, než kdybychom tam nedostali vůbec nikoho. Ostatně, kdyby se byl ten ubohý starý „Socialiste" tak či onak udržel při životě, byli bychom na tom myslím líp.

Předminulou neděli tady byl Cunninghame Graham — příjemný člověk, ale pořád se musí vodit za ručičku; jinak je přímo bezmezně odvážný, vcelku je to jakýsi anglický blanquista.

Mnoho pozdravů od Schorlemmera i ode mne.

Vždycky Tvůj věrný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

68

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 5. ledna 89

Milý Bebele,

nejprve srdečně opětuji Vaše milá přání k Novému roku!

Dovolí-li mlha, měl bych Ti dnes napsat o dvou delikátních bodech, jak jsi mě k tomu vybídl. V obou případech je tu obava, že by Liebknecht při své ohlášené cestě sem a do Paříže[138] mohl angažovat stranu nežádoucím směrem (přijede-li ovšem *sám*), a při tom jak podléhá momentálním náladám (a v tom zase často propadá sebeklamu), nemohu těm lidem tak docela upřít, že mají pravdu.

V Paříži teď jde o kongres nebo o oba kongresy — o posibilistický a o kongres našich, na němž se usnesl odborový sjezd v Bordeaux v listopadu[139] a teď znovu socialistický sjezd v Troyes[137]. Lafargue se obává, že se Liebknecht zapletl s posibilisty a že byste třeba mohli obeslat *jejich* kongres. Napsal jsem Lafarguovi*, že něco takového podle mého názoru vůbec nemůžete udělat. Posibilisté bojovali proti našim, proti tzv. marxistům, na život a na smrt, prohlásili se za samospasitelnou církev, která absolutně zakazuje jakýkoli styk, jakoukoli součinnost s jinými — marxisty i s blanquisty — a uzavřeli se zdejší samospasitelnou církví (Sociálně demokratickou federací[76]) alianci, jejímž nikoli nejmenším posláním je všude působit proti německé straně tak dlouho, dokud se nepřipojí k tomuto čistému spolku a neodpřisáhne, že nechce mít

* Viz tento svazek, str. 151—153.

nic společného s jinými Francouzi a Angličany. Mimoto jsou posibilisté zaprodáni nynější vládě, jejich cestovní a kongresové výdaje i náklady na jejich časopisy se hradí z tajných fondů, to všechno pod záminkou, že je třeba potírat Boulangera a bránit republiku, tedy také oportunistické vykořisťovatele Francie, Ferrye atd., jejich nynější spojence. A oni brání nynější radikální vládu, která, aby se udržela v úřadě, musí za oportunisty[64] dělat všechnu špinavou práci, která při Eudesově pohřbu[140] dala lid šavlovat a v Bordeaux a v Troyes právě tak jako v Paříži vystoupila proti rudé vlajce zuřivěji než kterákoli vláda předtím. Jít spolu s touto bandou by znamenalo popření celé Vaší dosavadní zahraniční politiky. Tato společnost se před 2 roky v Paříži spolčila proti socialistickým požadavkům se zaprodanými anglickými tradeuniony[141], a vystupovala-li tady v listopadu jinak[130], pak jen proto, že to jinak nešlo. Mimoto jsou silní jen v Paříži, v provinciích neznamenají nic. Důkaz: v Paříži nemohou konat sjezd, poněvadž venkovští delegáti by se ho buď nezúčastnili, nebo by se chovali nepřátelsky. Někde v provincii sjezd konat také nemohou. Před 2 lety šli do jednoho zastrčeného hnízda v Ardenách[142], letos si mysleli, že najdou útočiště v Troyes, kde někteří dělničtí členové městských rad po volbách zradili svou třídu a přidali se k nim. Ale tito lidé nebyli znovu zvoleni a výbor — jejich vlastní výbor — pozval *všechny* francouzské socialisty. V pařížském táboře nad tím zavládlo zděšení; marně se pokoušeli, aby to bylo odvoláno. A tak nakonec nešli na svůj vlastní sjezd, jehož se zmocnili naši marxisté a vedli jej skvěle. Co si o nich myslí odbory v provinciích, o tom svědčí přiložené usnesení listopadového bordeauxského odborového sjezdu. — V Paříži mají v městské radě 9 lidí, jejichž hlavním posláním je pod všemožnými záminkami čelit Vaillantově socialistické činnosti, zrazovat dělníky a dostávat za to pro sebe a své stoupence peněžní subvence a výhradní vládu nad burzou práce.[128]

Marxisté, kteří ovládají provincie, jsou *jedinou* antišovinistickou stranou ve Francii, svým přátelským vystupováním vůči německému dělnickému hnutí si v Paříži vysloužili nepopulárnost, a kdybyste obeslali jim nepřátelský kongres v Paříži, dali byste si sami políček. Mají také správnou metodu, jak potírat Boulangera, který

reprezentuje všeobecnou nespokojenost ve Francii. Když chtěl Boulanger v Montluçonu pořádat banket, vzali si naši lidé 300 vstupenek aby jej prostřednictvím Dormoye — velice schopného chlapíka — postavili před velmi kategorické otázky o jeho postoji k dělnickému hnutí atd. Když se to statečný generál dověděl, dal celý banket odříci!

Mlha mi pro dnešek znemožňuje psát dál. Tak zase až za pár dní.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

69

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

Londýn 10. ledna 89

Milý Kugelmanne,

také já přeji do nového roku vše nejlepší Tobě, Tvé ženě i dcerušce!

Soetbeerova moudrost[143] mě určitě pobaví, budeš-li tak laskav a pošleš mi ji; poznámky na okraji *zdejší* pošta nepovažuje za nic závadného, zakazuje pouze něco takového ve formě dopisu.

Dějiny francouzského rolnictva se musejí brát cum grano salis*. Pokud jde *rozsah obdělávané půdy*, bylo *parcelové hospodaření* ve Francii pravidlem stejně jako v Německu a ve východní Evropě hospodaření na velkých plochách s robotní prací bylo dost řídkou výjimkou. Díky revoluci se rolník *postupně* stával vlastníkem své parcely, i když byl často ještě nějakou dobu aspoň nominálně pachtýřem (pachtovné ale většinou neplatil). Co se stalo z národních statků (z nichž za Napoleona a v období restaurace byly mnohé vráceny šlechtě a jiné šlechta vykoupila po roce 1826 z emigrantské miliardy[144]) a jak malorolnická držba do roku 1830 dospěla do nejvyššího stadia svého vývoje, o tom si přečti v Avenelových „Lundis Révolutionnaires" a v Balzacově románu „Les Paysans". Taine za mnoho nestojí. Schweichelův článek jsem nečetl.

3. díl** pomalu postupuje.

Moje zdraví se díky americké vyjížďce znamenitě zlepšilo, ale s očima je to ještě všelijaké — chronický lehký zánět spojivek a po-

* s výhradami.
** „Kapitálu".

stupující krátkozrakost levého oka následkem roztažení zadní stěny oční bulvy způsobeného přepracováním. Klid je první povinností občana.[145]

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

70

Engels Conradu Schmidtovi

do Curychu[146]

Londýn 11. ledna 89

Velevážený pane,

oba Vaše dopisy z 5. listopadu a z 28.—31. prosince jsem dostal a s velkým zájmem jsem sledoval průběh Vašich experimentů s německými universitami.[147] Panství sdružených junkerů a buržoů se liší od panství sdružených junkerů a byrokratů z doby před osmačtyřicátým rokem jen tím, že má širší základnu. Tehdy způsob, jak se zacházelo s Bruno Bauerem[105], vzbudil všeobecné pohoršení šosáků, dnes se stejně nakládá s Dühringem[148]; Vám byly přibouchnuty před nosem dveře všech universit, a týž šosák to pokládá za zcela normální.

Skutečně Vám teď nezbude nic jiného než se dát na spisovatelskou dráhu, a tu je Berlín přirozeně v říši tím nejlepším místem. Jsem rád, že už (ve 2. dopise) nemluvíte o svých amerických plánech, zažil byste tam pořádné rozčarování. Chápu, že za vlády výjimečného zákona[15] člověk považuje německý socialistický tisk v Americe za dobrý, zejména z hlediska novináře. Ve skutečnosti ani z teoretického, ani z místního amerického hlediska za mnoho nestojí. Nejlepší je „Philadelphia Tageblatt"; dobře míněný, ale slabý je „St. Louis Tageblatt"; obchodně dobře vedený, ale právě především obchodně, je „New Yorker Volkszeitung"; velmi špatný je „Sozialist" (New York), ústřední orgán německé strany[20]. Pro teoretické myslitele je zatím v Americe málo místa. Němci — přinejmenším ve své oficiální organizaci — trvají na tom, že zůstávají odnože strany v Německu, shlížejí s čistě lassallovskou povýšeností

na „nevědomé" Američany, požadují, aby Američané přistupovali k jejich německé straně, tj. aby se podřizovali německému vedení, zkrátka počínají si sektářsky omezeně a malicherně. Ve vnitrozemí je to lepší, ale Newyorští mají přece jenom stále vrch. „Chicagoer Arbeiter-Zeitung" (nyní jej rediguje Christensen) mi přijde do ruky jen zřídka. Zkrátka a dobře, v Americe se dá působit jedině v denním tisku, a k tomu tam musí člověk být nejméně rok, aby získal nutnou osobní znalost a jistotu; dále se musí člověk přizpůsobit tamějším názorům, které jsou často o to hloupější, že zaostalost myšlení, která v Německu vymizela pod náporem velkého průmyslu, nachází tam mezi Němci ještě stoupence (to je kuriózní rys Ameriky, že tam vedle toho, co je nejnovější a nejrevolučnější, klidně dál vegetuje to, co je nejvíc starobylé a úplně zastaralé). Za pár let to může být a bude lepší, ale ten, kdo chce napomáhat dalšímu rozmachu vědy, najde tu v Evropě daleko připravenější publikum.

Ostatně i při spisovatelské dráze najdete dost možností pro cenné práce. Budete mít jistě k dispozici Braunův „Archiv", Conradovy „Jahrbücher atd." a Schmollerovu sbírku monografií[149]. Velmi užitečná by např. určitě byla — jako paralela k anglické zprávě výboru Horní sněmovny[150] — práce o systému vykořisťování prostřednictvím faktorů (sweating system), který panuje ve výrobě konfekce v Berlíně právě tak jako v Londýně; budete-li si přát, rád Vám tu zprávu pošlu. V ekonomických poměrech v Německu je ještě celá řada jiných věcí, jež je třeba prozkoumat a pojednat o nich, nehledě na vysloveně teoretické práce, které čas od času vytěžíte z materiálu každodenní spisovatelské činnosti. O tom si můžeme dál pohovořit, až se usadíte v Berlíně a dáte se do práce.

Připomínají-li Vaše trampoty (které by si asi zasloužily zveřejnit) časy Bedřicha Viléma IV., pak Hochovy svízele připomínají přímo nejhorší dobu slídění po demagozích[151]. To se přece od roku 1835 už nestalo, aby se někomu odmítla imatrikulace pro politické názory.

Z III. dílu* je 1. oddíl (ze sedmi) připraven k tisku, na

* „Kapitálu".

2. a 3. dělám a doufám, že je budu mít brzy hotové. Práce zabere víc času, než jsem myslel, a na oči si musím dávat dobrý pozor. Veliké mlhy v prosinci mi momentálně moc neposloužily, ale teď už se mi zase vede lépe. Na Silvestra jsme byli u Pumps, my, Schorlemmer, Sam Moore, Tussy a nějací lidé ze „Sozialdemokratu". Jsou to 2 anglické míle cesty a mlha zavinila, že jsme tam jeli přes hodinu. Potom to bylo tak zlé, že nikdo nemohl odtamtud. Celá společnost tedy nolens volens musela flámovat až do bílého (nebo spíš temného) rána, což vyvolalo velikou veselost; kolem páté se někteří dostali prvním vlakem do města, a my ostatní jsme asi v sedm ulehli na narychlo improvizovaná lůžka a vyspávali až do novoročního poledne. Voilà la vie de Londres.*

Se srdečnými pozdravy

Váš oddaný

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Tak se žije v Londýně.

71

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 12. ledna 89

Milý Sorge,

z celého srdce přeji Tobě i Tvé ženě mnoho štěstí v novém roce!

Dopis z 29. prosince jsem dostal. Je mi líto, když se dovídám, že Tobě i Tvé ženě práce začíná působit obtíže. Doufám však, že je to jen přechodné a že se to zlepší, až si zvyknete. Mně se vede dobře, ale za strašných prosincových mlh se mi zase trochu zhoršily oči. Toho jsem se však už pomalu zbavil díky tomu, že mám dostatek pohybu a čerstvého vzduchu.

Celý evropský socialismus je momentálně ve znamení hádek. Ve Francii se posibilisté[17] zaprodali vládě a berou pro své listy, které nejdou na odbyt, podpory z tajných fondů; ve volbách 27. ledna budou hlasovat pro buržou Jacquese, kdežto naši a blanquisté kandidují Boulého[152], o němž si Lafargue myslí, že dostane jen 16 000—20 000 hlasů, což považují za porážku. Naproti tomu v provinciích je situace lepší. Posibilisté svolali *svůj* sjezd do Troyes, zřekli se ho však, když tam organizátoři pozvali *všechny* socialisty.[132] Přišli tedy jen naši, a ti tam ukázali, že vládnou-li v Paříži posibilisté, venkov patří našim. Letos tedy budou v Paříži 2 kongresy (mezinárodní), náš a posibilistický. Němci asi nepřijdou na žádný.

Tady v Londýně se dál mezi sebou pere armáda důstojníků bez vojáků. Je to jako kolona Roberta Bluma z 49. roku: plukovník, 11 důstojníků, 1 trubač a 1 muž. Před publikem se tváří snášenlivě, ale o to víc se rvou potají. Občas ovšem dojde opět k veřejné hádce. Tak Champion, kterého vyhodili ze Sociálně demo-

kratické federace[76], založil list* (jehož 1. číslo Ti tento týden pošlu) a napadá nyní Hyndmana, zejména ale jeho spojence Adolpha Smithe Headingleyho, Anglo-Francouze, který přísahá na posibilisty a je hlavním zprostředkovatelem Hyndmanovy aliance s nimi. Ten chlap v době po Komuně táhl s těmi ničemy z Francouzské sekce[153], odkud se na nás sypaly nadávky a lži, pak dělal totéž v pseudogenerální radě[154] pánů Junga, Halese a spol. a pomlouvá nás dosud, o čemž mám důkazy. Tenhle mizera — překladatel na zdejším mezinárodním odborovém kongresu — měl tolik drzosti, že pod ochranou Anseela a Van Beverena přišel jednou v neděli ke mně domů; přijede-li k Vám Schlüter, může Ti vyprávět, jak jsem toho pána vyprovodil za dveře.

Jakmile se zdejší dělnická třída, která se zatím jen trochu hnula, dá doopravdy do pohybu, odkáže každého z těch pánů na patřičné místo podle jeho úrovně — zčásti v hnutí, zčasti mimo ně. Toto je stadium dětských nemocí.

V redakci „Sozialdemokratu" jsou také hádky. O tom Ti může povědět Schlüter. On je ovšem také v jedné z tamních skupin a zamlčuje, co se mu nehodí. Když vidím, jak se všechno tady, v centru vydávání listu, všelijak mele, obdivuji tím víc naše dělníky, že to všechno dokáží vyrovnat a neutralizovat.

Matka Wischnewetzká se cítí velmi dotčena, že jsem u Tebe kurýroval svou nevolnost a dával se jaksepatří do pořádku před další cestou, místo abych vykonal návštěvu u ní v Long Branch. Zřejmě se urazila, že jsem porušil etiketu a projevil nedostatek galantnosti vůči dámám. Ale já nemíním těm emancipovaným paničkám dovolovat, aby po nás chtěly galantnost: když chtějí mužská práva, musejí si také nechat líbit, aby se s nimi jednalo jako s muži. Ale ona se jistě brzy uklidní.

Na Silvestra jsme byli u Pumps a museli jsme tam kvůli mlze popíjet celou noc. Tussy odjela až v 5 hodin ráno prvním vlakem, je teď na pár týdnů v Cornwallu.

Bismarck dostal od Geffckena a Moriera dvě pěkné ťafky.[155] Jestliže říšský soud není ještě tak daleko, aby akceptoval jeho bur-

* „The Labour Elector".

šáckou interpretaci trestního zákoníku, pak ovšem proto, že mladý Vilém* dal těmto pánům nedávno v Lipsku zvlášť najevo, jak jimi pohrdá.

Diplomatické intriky dosáhly vrcholu. Rusové dostali 20 miliónů liber št.,[156] Prusové dostanou v dubnu svou novou 8milimetrovou zásobníkovou pušku (11milimetrová — obměněný mauser — naprosto nebyla použitelná v boji); Rakušané se jako diví chlubí, že jsou prêts et archiprêts**, což znamená, že zase chtějí dostat výprask, a ve Francii *může* přijít ke slovu Boulanger. Bismarckovy manévry se Salisburym ve východní Africe[157] mají jediný smysl: zaplést Anglii do společné operace s Německem tak vážně, že ani za Gladstonovy vlády nebude moci couvnout. Aféru s Morierem tedy rozhodně inscenoval proti Bismarckově vůli Vilém*, ale padá na něho. Zkrátka situace se vyhrocuje a *může* na jaře vést k válce.

Tvůj
B. E.

Ze III. dílu*** je 1. oddíl hotov, 2. a 3. jsou v práci. Celkem je sedm oddílů.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Vilém II.
** připraveni a víc než připraveni.
*** „Kapitálu".

72

Engels
Florence Kelleyové-Wischnewetzké

do New Yorku[35]

Londýn 12. ledna 1889

Vážená paní Wischnewetzká,

jste bezpochyby zklamána, že jsem odjel z Ameriky a nenavštívil Vás ve Vašem přímořském koutku. Za pobytu v New Yorku mi však bylo opravdu velmi špatně, takže jsem si nemohl dovolit nějaký výlet — jak víte, přijel jsem s těžkým nachlazením, které dr. Wischnewetzky označil za zánět průdušek. To se zhoršovalo, místo aby se zlepšovalo, a navíc mě stihly vážné zažívací potíže, které způsobily, že jsem prodělal na souši mořskou nemoc, jakou jsem nepoznal na oceáně. Za těchto okolností a s ohledem na dlouhou cestu po neznámém kraji, kterou jsem měl před sebou, považoval jsem za nutné ihned se vyléčit a tomuto rozhodnutí podřídit všechno ostatní — svěřil jsem se tedy mateřské péči paní Sorgové, celé dny jsem nevytáhl paty z Hobokenu a nakonec jsem byl zase v pořádku — asi v době, kdy bylo nutno odjet z New Yorku. Nebýt toho, byl bych určitě přijel a strávil u Vás celý den; takto jsem musel volit mezi dokonalým odpočinkem v Hobokenu a návštěvou, po níž bych jistě nebyl další cestu ve své kůži a možná bych byl nucen někde daleko ve vnitrozemí ulehnout.

Oněch 500 výtisků* od firmy Lee a Shepard došlo — ale příliš pozdě, aby bylo možno je rozeslat včas před vánočními svátky,

* Karel Marx, „Řeč o svobodě obchodu".

kdy se kupují pouze knihy jako dárky —, proto jsem je až dosud držel u sebe. V pondělí budou odeslány výtisky určené tisku a zbytek bude předán Reevesovi. Protože se zdá, že londýnští socialisté* stále ještě bojkotují Marxe i mne (právě tak jako angličtí staří prehistoričtí filistři bojkotují Morgana[158]), jsem zvědav, jaký to bude mít úspěch.

S přáním všeho nejlepšího do nového roku

Váš oddaný
B. Engels

V plném znění poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 79—80.

73

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 14. ledna 89

Milý Lafarguu,

Liebknecht a Bebel odpověděli po vzájemné dohodě.[159] Zdá se, že nikdy neměli v úmyslu jít rovnou na kongres posibilistů[129] a Vás pominout.

1. Protože londýnský kongres[130] se usnesl svolat kongres do Paříže a pověřil jeho organizací posibilisty, dává jim to určitá práva, zvláště ve vztahu k národnostem zastoupeným v Londýně, které se na tomto usnesení podílely (proč jste se také úplně stáhli a vyklidili pole posibilistům?);

2. Holanďané výslovně požadují, aby byli posibilisté pozváni na kongres, a kladou si to jako podmínku, jinak že nepřijdou (Holanďané).

3. a v tom má Liebknecht pravdu, Němci se nemohou vystavovat v Paříži útokům francouzských *dělníků* — riziko, jak říká, proti němuž jim nemůžeme poskytnout žádnou záruku.

Zřejmě je rozhodnuto svolat předběžnou konferenci do Nancy,[160] po jednom delegátu cizích národností a po jednom delegátu za každou ze 3 francouzských stran: za Vás, za blanquisty a posibilisty — a navrhnout, aby se na kongresu odňalo slovo každému řečníku, který by mluvil o vnitřních věcech těchto tří stran a o jejich neshodách, takže by se konal jediný kongres, jehož by se zúčastnili všichni.

Nevidím žádnou možnost, jak byste to mohli odmítnout. Jestliže se pak zjistí, že jste ochotni jednat společně se všemi a že

Vás posibilisté chtějí vytlačit, postačí to k tomu, aby se dokonce i před Holanďany a Belgičany prokázalo, že posibilisté jsou v neprávu (Vlámové jsou dobří, ale v zahraniční politice se řídí podle těch bruselských falešníků, které znáte); a jestliže to naopak akceptují, pak bude jen Vaše chyba, nebudete-li umět dokázat před celým světem, že francouzský socialismus představujete Vy, a ne oni.

Liebknecht píše doslovně: „V úterý 8. ledna po rozmluvě s Bebelem jsem tedy poslal listu* (posibilistů) formální pozvání. Jestliže *žádný* jejich delegát nepřijde (na konferenci), máme volné ruce. Přijde-li jeden nebo několik, už si s nimi poradíme. Když se přizpůsobí, dobře. Nepřizpůsobí-li se, zůstanou izolováni a znemožníme je. ...V každém případě zajistí konference zdar kongresu a ochromení broussovců."

Pokud to všechno odpovídá, nevím, proč byste si měli stěžovat, naopak to bude dobrá příležitost, jak posibilisty donutit, aby se podřídili. Ovšem dříve než odpovím, rád bych si ověřil fakta a dověděl se, co tomu říkáte. Promluvte si o tom s přáteli, poraďte se i s blanquisty a napište mi, co si o tom myslíte; ale rychle, spěchá to.

Dejte Lauře pusu za Nim i za mne.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Le Parti Ouvrier".

74

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Zamýšlená porada s Tussy a Edwardem se dosud nemohla konat, poněvadž jsou oba v Cornwallu a chtějí přijet zpátky až příští týden nebo později. Mezitím Tussy napsala Tvé paní už předem o jisté záležitosti všechno, co sama věděla. Ale ať už to s tím dopadne jakkoli, musíme Vás mít zase tady a do jara by se to mělo nějak zařídit. Teď se zase musím vrátit ke svému rukopisu*, který musel celý měsíc odpočívat — kvůli mlhám a všemožné korespondenci o pařížských a londýnských hádanicích. Srdečné pozdravy Louise.

Tvůj starý
Generál

Londýn 18. ledna 89

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* třetího dílu „Kapitálu".

75

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 28. ledna 89

Milý Kautsky,

chtěl bych Ti dnes předložit návrh, s kterým souhlasí Eda, Gina* i Tussy.

Počítám, že i v nejpříznivějším případě si budu muset ještě velmi dlouho šetřit oči, než je zase budu mít v pořádku. Tím je při nejmenším na léta vyloučeno, abych sám někomu diktoval rukopis IV. knihy „Kapitálu“[161].

Na druhé straně musím pamatovat na to, aby i beze mne byl použitelný nejen tento rukopis, ale i jiné Marxovy rukopisy. To bude možné jen tak, že zacvičím do luštění tohoto hieroglyfického písma někoho, kdo by v nejhorším mohl nastoupit na mé místo a případně by mi už teď mohl při vydávání pomáhat. A k tomu by ses hodil jedině Ty a Eda. A tak především navrhuji, abychom to dělali my tři.

Nejdříve se teď ovšem budeme muset pustit do IV. knihy, jenomže Eda je příliš zaneprázdněn redakcí „Sozialdemokratu“ a spoustou různých potíží a intrik, spojených se zdejším provozem. Ale Ty máš, myslím, tolik volného času, že bys mohl, až by ses zacvičil a získal určitou praxi, přepsat s pomocí své ženy do čitelného rukopisu řekněme během dvou let oněch asi 750 stránek originálu (značná část z toho pravděpodobně odpadne, protože už

* Regina Bernsteinová.

byla použita v III. knize*). Až se trochu naučíš to písmo luštit, můžeš diktovat své ženě a pak to půjde rychle.

Uvažuji takhle: Kdybych mohl jako dřív diktovat Eisengartenovi 5 hodin denně, zabralo by mi to — včetně všeho přerušování — asi rok. Za to bych musel Eisengartenovi zaplatit po 2 librách št. týdně = 100 liber št. Tuto sumu by mě to stálo za všech okolností, a chceš-li se Ty za ni té práce ujmout, zaplatím ji Tobě. Rozděleno na 2 roky, byl by to příspěvek 50 liber ročně; půjde-li to rychleji, bude i tento příspěvek splatný v kratších termínech. A my si tu myslíme, že se snad za těchto podmínek nebudete rozmýšlet a zase sem znovu přijedete. Navrhuji Ti, že bych Ti peníze vyplácel ve čtvrtletních splátkách po 12 librách 10 šilincích předem; poněvadž to půjde zpočátku pomalu a teprve potom rychleji, byl by nesmysl chtít to hned od začátku odměřovat podle odevzdané hotové práce.

Eda se rovněž nemůže dočkat, kdy ho zasvětím do hieroglyfů; mám už pro něho jiné rukopisy a také ho zacvičím, ale samozřejmě jsem mu řekl, že platit budu moci jen jednomu, a on je s tím plně srozuměn.

Jde přitom koneckonců i o to, že by se snad jednou později vydaly Marxovy a mé sebrané spisy — za mého života už to asi nebude možné — a tak bych chtěl včas zařídit, co bude právě v tomto směru nutné. I o tom jsem se zmínil Tussy a můžeme od ní čekat také všemožnou podporu. Až Vás zacvičím tak, že budete oba Marxovo písmo dobře číst, spadne mi kámen ze srdce a pak si budu moci šetřit zrak bez obav, že zanedbávám svou důležitou povinnost, protože potom už nebudou tyto rukopisy aspoň pro dva lidi knihou se sedmi pečetěmi.

Prozatím vědí o mém plánu kromě Lenky jen Eda s paní a Avelingovi, a přistoupíš-li na můj návrh, nemusí o podrobnostech této záležitosti vědět nikdo kromě Vás. Pro Louisu se při tom snad také najde vhodná činnost.

Rozmyslete si to tedy, a budete-li souhlasit, přijeďte sem co nejdříve. Schlüterův nábytek dostanete lacino a s tím i hezoučký,

* „Kapitálu".

i když možná jen prozatímní byt. Louise zřejmě bude chtít napřed absolvovat svůj kurs a zkoušky,[162] jak se to dá zařídit, budete moci lépe posoudit Vy než my tady.

Boulangerovo zvolení[152] přivádí Francii na pokraj krize. Radikálové[90] se ze samého spěchu, aby se dostali k vládě, stali služebníky oportunismu[64] a korupce, a tím si boulangismus doslova vypěstovali. Pro Paříž však vůbec není dobrým symptomem, že se ze vzteku nad tím vrhla do náručí chatrně zastíranému bonapartismu. Nemohu v tom prozatím vidět nic jiného, než že se Paříž zříká svého tradičního revolučního poslání. Provincie jsou naštěstí lepší. Nejhorší na tom je, že značně vzrůstá válečné nebezpečí a že Bismarck teď může mít válku, kdy si jen bude přát. Potřebuje pouze zosnovat nějakou schnäbelovštinu[163] — tu by Boulanger nemohl spolknout tak jako Ferry.

Srdečné pozdravy Louise od Nim i ode mne.

Tvůj
B. E.

Pozdravuj ode mne mé věrné novoroční gratulanty a zejména Frankela. Zdá se, že jste to tam u Vás zase pěkně rozjeli.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

76

Engels Hermannu Schlüterovi

do Londýna

[Londýn] 31. ledna 89

Milý Schlütere,

čekal jsem včera, že mě se svou paní navštívíš. Přijela také paní Bernsteinová? Jestliže ano, pak doufám, že mě ona i Vy navštívíte některý večer, nejpozději v neděli.

Vřelé pozdravy.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinĕnija, 2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

77

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

Londýn 4. února 89

Milá Lauro,

ta zpráva o „Égalité" (osudné jméno, snad ne rovnost ve smrti*!) je opravdu dobrá zpráva a jsem hrozně zvědav, jak to dopadne.[164] Že blanquisté přijdou k rozumu a poznají meze svých žurnalistických schopností, to bylo dost jasné — ale že na tuto nezbytnou zkušenost padnou fondy potřebné pro časopis, to bylo ještě jasnější. Dobře tedy, že se naskytl nový podnikavec** ochotný do toho vložit finanční prostředky. Naši lidé mohou úspěšně dělat noviny, to dokázali na „Citoyenu" a „Cri". V obou těchto případech se z úspěchu našich lidí snažili vytlouci kapitál jiní vetřelci, a neuspěli. Složení výboru je pro naše lidi příznivé; blanquisté jim zajistí většinu v ekonomických otázkách a Hovelacquovi přívrženci pomohou krotit ztřeštěné nápady blanquistů. Ale jak dlouho se tyto rozdílné elementy udrží pohromadě? Ale počkejme si, až se všechno vyjasní.

V Boulangerově zvolení[152] nemohu vidět nic jiného než zřetelné oživení bonapartismu, který je jedním z charakteristických rysů Pařížanů. V roce 1799***, 1848 i 1889, vždycky stejně byla příčinou tohoto oživení nespokojenost s buržoazní republikou, ale jedině pod vlivem šovinistického proudu dostalo dnešní specifické zamě-

* Slovní hříčka s názvem časopisu „Égalité" [„Rovnost"] a narážka na dřívější časopis stejného jména, který vycházel v letech 1880—1889.

** Jules Roques.

*** V rukopise: 1798.

ření — volání po zachránci společnosti. A co je horší: v roce 1799* musel Napoleon udělat státní převrat, aby získal ty Pařížany, které ve vendémiairu postřílel; v roce 1889 Pařížané sami volí kata Komuny. Mírně řečeno, Paříž se zřekla, alespoň dočasně, své pověsti revolučního města; zřekla se jí ne tváří v tvář vítěznému státnímu převratu a uprostřed války, tak jako v roce 1799*, ne půl roku po zničující porážce jako v prosinci 1848,[165] ale uprostřed míru, 18 let po Komuně a v *předvečer pravděpodobné revoluce*. A jestliže Bebel říká ve vídeňské „Gleichheit": „Pařížští dělníci se ve své většině zachovali *zkrátka uboze* — s jejich socialistickým a třídním uvědoměním to zřejmě vypadá velmi bledě, když na jednoho socialistického kandidáta připadá jen 17 000 hlasů, a takový šašek a demagog jako Boulanger dostane 244 000 hlasů"[166], — nikdo nemůže říci, že nemá pravdu. V naší straně vládne všeobecný dojem, že utrpěl-li Floquet zdrcující porážku, *utrpěli jsme ji i my*. Politika z deště pod okap je nepochybně také politika, ale jaká?

Boulanger teď určitě bude pánem Paříže, pokud neudělá nějakou do nebe volající pitomost a Pařížané ho nebudou mít zrovna plné zuby. Pokud to půjde bez války, bude to ještě dobré — ale nebezpečí je velké. Bismarck má pádný důvod urychleně spustit tu melu, protože Vilém** dělá, co může, aby zničil německou armádu — na místa starých generálů dosazuje své oblíbence, a jestliže se mu dovolí, aby v tom pokračoval, do pěti let budou Němcům velet samí troubové a domýšliví hlupáci. A až bude Boulanger u moci, jak může — pokud nevstoupí do války — přežít všeobecné rozčarování, které nutně vyvolá, to si vůbec nedovedu představit.

V celé té zoufalé situaci je chabou útěchou to, že se posibilisté[17] zdiskreditovali trošku dřív, než by to byli udělali za jiných okolností. Ale ať je to jak chce, můžeme z toho mít radost. Posílám Vám „Recht voor Allen"; uvidíte z něho, jak se k nim chovají tíž lidé, kteří trvali na jejich účasti na kongresu.[167] Bernstein jim to taky vytmavil tento týden v „Sozialdemokratu",[168] a dokonce ani Hyndman nemá odvahu zastat se jich v „Justice". Aby se pomstil, píše v dopise Baxovi, že Paul pracoval pro Boulangera. Paul by měl

* V rukopise: 1798.
** Vilém II.

Baxovi napsat (5 Canning Road, Croydon) a zeptat se ho, co o tom říkal on, Bax, v redakci „Sozialdemokratu" a co mně včera reprodukoval *Joos* (jeden ze spolupracovníků redakce). Uvítal bych to tím spíš, že Bax byl včera taky tady, a *mně* se o tom nezmínil ani slovem — vyšlo to najevo až po jeho odchodu. Paul může Baxovi napsat, že jsem mu to řekl já.

Doufám, že nový časopis bude vycházet, musíme brát situaci takovou, jaká je, a využívat jí co nejlíp. Bude-li Paul zase dělat v novinách, nasbírá síly k boji a nebude už odevzdaně říkat: „Nedá se jít proti proudu." Nikdo po něm nechce, aby ten proud *zastavil*, ale nemáme-li jít *proti* tomu všeobecnému proudu dočasného pobloužení, co potom k čertu *je* naším úkolem? Obyvatelé ville lumière* dokázali jasně, že představují 2 milióny „většinou hlupáků", jak říká Carlyle, ale to není důvod, proč bychom i my měli být hlupáci. Ať se Pařížané stanou reakcionáři, když jim to chybí ke štěstí — sociální revoluce půjde vpřed, ať chtějí, nebo nechtějí, a až bude dovršena, budou moci říkat: Podívejme se! už je to hotovo — a bez nás — kdo by si to byl pomyslel!

Srdečné pozdravy od Nim.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Nepotřebuje Paul nějaké peníze?

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* města světla.

78

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Rukopis* *nijak nespěchá***. Zařiďte se tedy úplně tak, jak se Vám to nejlépe hodí. Já jsem zatím ještě plně zaměstnán III. dílem*** (dosud je hotová asi 1/3). Dnes vychází v Paříži „L'Égalité", která vystřídala „Cri du Peuple", jako *deník*; kromě Vaillanta a jeho frakce jsou v ní Lafargue, Guesde, Deville a snad ještě jiní. Malon se bude muset asi také převzít.[164] Všechno ostatní příště, dnes bych chtěl hned vyřídit jen tu hlavní otázku, kterou jsi mi položil. Srdečné pozdravy Louise, také od Nim.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 7. února 89

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Karel Marx, „Teorie o nadhodnotě" (čtvrtý díl „Kapitálu").
** Viz tento svazek, str. 175—177.
*** „Kapitálu".

79

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 11. února 89

Milá Lauro,

stejně je ta „Égalité" úplná úleva po předrahém smrtelně nudném „Cri du Peuple" (byl otravný). Posledních pár čísel těch v pánu zesnulých novin dělalo opravdu zničující dojem. Chudák Vaillant, dovede napsat velmi dobrý článek, když jde do do tuhého, ale je poslední, kdo by dokázal den co den plodit sáhodlouhé rukopisy; však jsi sama viděla, jak se potil nad svým denním pensem, byl to zoufalý pohled. Obraty, převraty a zvraty, kterými prochází Longuet, když se snaží udělat se hezký (a zároveň špatný) u svých bývalých přátel radikálů[90], jsou přinejmenším zábavné a svědčí o jeho obratnosti.[169] Paulova „Travail de nuit"[170] je opravdu dobrá, i když by se byl mohl trochu ostřeji obout do Boulangera. Dnes jsem „Égalité" nedostal — snad se zpozdila kvůli sněhu. Napadlo nám ho tady šest palců.

Tussy jsem včera přečetl Tvou výtku; uznává svou vinu, ale jak dalece se bude tou domluvou řídit, to nemohu vědět.

Nim minulý týden nebyla jaksi ve své kůži; měla nějaké střevní obtíže, ale teď už je zas v pořádku.

Včera jsem dokončil IV. oddíl 3. dílu „Kapitálu" — asi 1/3 z celého toho kubíku* rukopisu.

V „Dispatch", který Ti posílám, se prosím Tě podívej na poznámku A. Smithe na str. 2** — samé lži jako obyčejně — ale

* Engels tu počítá ve stopách.

** [A. Smith], „The international workmen's congress of 1899".

ukazuje se na tom, co mají posibliste[17] za lubem. Že Němci pojedou na jejich kongres[129], to je drzá lež, a že tam přijedou Dánové, Holanďané atd., to je pravděpodobně další lež. Bax říkal Tussy, že u něho Hyndman vyzvídal, co Němci v tomto směru zamýšlejí, a Bax se ho zeptal: jste snad představitel posibilistů v Londýně? na to Hyndman, že *ano* a z toho titulu že žádá o informaci. Bax mu pak řekl: to mi tedy raději napište dopis, abych ho mohl předložit Engelsovi a Bernsteinovi. Na tom prozatím zůstalo. Ale vidíš z toho, jak se činí.

Pojede Paul 28. t. m. do Haagu (na konferenci)?[171] Bebel a Liebknecht pojedou, odsud pravděpodobně Bernstein, naléhám na něho, aby jel.

Pokud jde o peníze, přikládám šek na 20 liber. Doufám, že pana Vautoura uspokojí.

Vždycky Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

80

Engels Johnu Lincolnu Mahonovi

do Londýna

Pokud vím, je G. J. Harney dosud v Anglii; dám Vám určitě vědět, jakmile budu moci; pokusím se mu hned napsat a zjistit přesně, kde se zdržuje. Mohu-li panu Atherley Jonesovi nějak prospět, rád se s ním setkám, jsem doma téměř každý večer.[172]

Neměl jsem zatím čas dostatečně prostudovat Váš program[173], abych mohl říci svůj názor, lékaři mi zakazují číst při plynovém osvětlení.

Váš oddaný
B. Engels

[Londýn] 14. II. 89

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

81

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 20. února 89

Milý Kautsky,

zároveň vracím článek z „Neue Zeit“[174] se zběžnými poznámkami. Hlavní chybou je nedostatek dobrého materiálu — šosáky tak zbožňovaný Taine a Tocqueville[175] tu nestačí. Kdybys byl svou práci psal *zde*, byl bys tu našel docela jiný materiál — daleko lepší *zpracované* materiály a spoustu *původních* pramenů. Nehledě k tomu, že nejlepší spis o rolnících od Karejeva je psán rusky. Kdybys tam ale sehnal:

Moreau de Jonnès, „État économique et social de la France depuis Henri IV jusqu'à Louis XIV“, Paříž 1867, to Ti pomůže.

Oddíl II, str. 3. Zde chybí jasný výklad o tom, *jak* vzniká absolutní monarchie jako přirozený kompromis mezi šlechtou a buržoazií a jak proto musí hájit zájmy obou stran a oběma stranám projevovat svou přízeň. Při tom připadá šlechtě, která odchází do politického ústraní, vydírání rolníků a státní pokladny a nepřímý politický vliv prostřednictvím dvora, armády, církve a vysokých správních institucí — buržoazii pak ochrana pomocí cel, monopolů a *poměrně* spořádaná správa a soudnictví. Začneš-li tím, bude mnohé jasnější a snazší.

V tomto oddílu chybí také zmínka o právnické šlechtě (noblesse de robe) a právnících — la robe — vůbec, kteří ve skutečnosti rovněž tvořili privilegovaný stav a měli v parlamentech velkou moc; vystupovali proti koruně — ve své *politické* funkci jako obhájci institucí omezujících moc koruny, tedy stáli na straně lidu, ale ve

své soudcovské činnosti byli zosobněním korupce. (Srovnej Beaumarchaisovy „Mémoires".) Co říkáš o této spřeži později, to nestačí.

III. str. 49. Srovnej s přiloženou poznámkou I z Karejeva.[176]

Na straně 50 se „*tento druh* buržoy" náhle mění v „*buržou*" jako takového, což je ve zřejmém rozporu s tím, co bylo řečeno o rozpolcenosti buržoazní třídy. Vůbec příliš generalizuješ, a tak jsi často absolutní tam, kde je na místě největší relativita.

IV. str. 54. Zde by měla být přece zmínka o tom, *jak* se tito plebejci, volní jako ptáci, stojící *mimo* stavovské zřízení, a proto relativně bez právní ochrany, dostali v revoluci teprve postupně k tomu, čemu říkáš „sansculottismus" (opět jeden ismus!) a jakou hráli úlohu. Tak se vyhneš obtížím, které na str. 53 bombarduješ neurčitými výroky a tajuplnými náznaky o nových způsobech výroby. Pak z toho jednoduše zbude, že buržoové tehdy byli jako vždy příliš zbabělí, aby se zasadili o své vlastní zájmy, že počínaje Bastilou musel za ně veškerou práci vykonal plebs, že by bez jeho zákroku 14. července, 5.—6. října až po 10. srpen, 2. září atd. byla buržoazie pokaždé podlehla starému režimu, že by koalice ve spojení s dvorem revoluci rozdrtila, a že tedy jen tito plebejci vlastně provedli revoluci;[177] že by to však nebylo možné, kdyby tito plebejci nebyli podkládali revolučním požadavkům buržoazie smysl, který neměly, kdyby nebyli hnali rovnost a bratrství k nejzazším důsledkům, které postavily buržoazní smysl těchto hesel úplně na hlavu, protože tento smysl, hnán do krajnosti, se zvrtl ve svůj pravý opak; že tato *plebejská* rovnost a toto plebejské bratrství musely být pouhým snem v době, kdy šlo o dosažení *pravého opaku*, a že jako vždy — ironií dějin — bylo toto *plebejské* pojetí revolučních hesel nejmocnější silou k prosazení tohoto opaku: *buržoazní* rovnosti — před zákonem — a bratrství — ve vykořisťování.

O novém způsobu výroby bych mluvil mnohem méně. Je vždy na hony vzdálen od *skutečností*, o kterých mluvíš, a *takto* bez spojitosti vypadá jako *pouhá abstrakce*, která věc spíš zatemňuje, než aby ji objasňovala.

Pokud jde o hrůzovládu, byla v podstatě *válečným* opatřením, dokud měla nějaký smysl. Třída či frakční skupina třídy, která jedině mohla zajistit vítězství revoluce, se jí nejen udržovala u moci

(to bylo po vítězství nad povstáními to nejmenší), nýbrž zajišťovala si i volnost pohybu, elbow-room, možnost soustředění sil na rozhodující bod, na hranice. Koncem roku 1793 byly hranice již skoro zajištěny, rok 1794 začínal dobře, francouzské armády téměř všude postupovaly. Komuna[178] se svým extrémním zaměřením se stala zbytečnou; její propaganda revoluce se stala překážkou pro Robespierra i pro Dantona, neboť oba — ale každý jinak — chtěli mír. V tomto konfliktu tří prvků zvítězil Robespierre, ale *nyní se mu teror stal prostředkem sebezáchovy*, a tím se stal absurdním: 26. června položil Jourdan u Fleurus[179] republice k nohám celou Belgii, čímž se stal teror neudržitelným; 27. července padl Robespierre a rozpoutaly se buržoazní orgie.

„Blahobyt všem na základě práce" — to vyjadřuje ještě příliš určité aspirace tehdejšího plebejského *bratrství*. Co chtěli, nemohl nikdo říci, až teprve dlouho po pádu Komuny dal tomu určitou formu Babeuf. Přišla-li Komuna se svými bratrskými aspiracemi příliš brzy, pak přišel Babeuf zase příliš pozdě.

Str. 100. Žebráci — viz poznámku II. z Karejeva.

V oddíle o rolnících je nejvíce patrný nedostatek všech pramenů kromě těch nejběžnějších.

Rankovy kopance[180] jsou dobré! Škoda, že jsi u Sybela[181] nepoužil rakouských replik, tam by se bylo o II. dělení Polska[182] atd. ještě leccos našlo, a protože jsou to *archivní* dokumenty, dají se v tomto smyslu rozhodně použít.

Pokud jde o Rudolfa*, ukazuje ta historka, že i v Rakousku *feudální* nevázanost, kde kníže a jeho rodina prokazují ženám poddaných *čest*, když se s nimi milostivě vyspí, musí ustoupit *buržoazní* nevázanosti, kde omilostňující se musí odpovídat manželu omilostněné či jejímu bratru atd. v souboji nebo před rozvodovým soudem.

Srdečné pozdravy Louise, jakož i Frankelovi, Adlerovi atd. Co dělá Bardorf? — o tom se člověk vůbec nic nedoví.

Hyndman se Baxovým prostřednictvím pokouší nalákat Edu, aby uzavřel alianci s ním a s posibilisty[17]. Ten trouba si představuje,

* Rudolfa Františka Karla Josefa.

že u nás všechno chodí jako v té zdejší literátské klice, kde každý po libosti uzavírá a ruší aliance, poněvadž nemá nikoho za sebou.

Jak se Ti líbí román o Rudolfovi v „*Égalité*"?

Tvůj

B. E.

Poznámka I. Čtvrtý stav.

Představa čtvrtého stavu vedle I., II. a III. přichází v revoluci velmi brzy. Hned na začátku vyšel Dufourny de Villiers: „Cahier du 4e ordre, celui des pauvres journaliers, des infirmes, des indigents etc., l'ordre des infortunés — 25 avril 1789". Ale nejčastěji jsou čtvrtým stavem míněni *rolníci*. Např. Noilliac: „Le plus fort des pamphlets. L'ordre des paysans aux États-généraux. 26 février 1789, str. 9: „Prenons de la constitution suédoise les quatre ordres"*. — Vartout, „Lettre d'un paysan à son curé, sur une nouvelle manière de tenir les États-généraux", Sartrouville 1789, str. 7: „J'avons entendu dire que dans un pays qui est au Nord... on admettait aux États assemblés l'ordre des paysans.** — Vyskytují se i jiné výklady 4. stavu: jedna brožura označuje za 4. stav *obchodníky*, jiná *úřednictvo* atd.

Podle Karejeva, „Rolníci a rolnická otázka ve Francii v poslední čtvrtině 18. století", Moskva 1879, str. 327.

Poznámka II. Žebráci.

„Je příznačné, že největší počet chuďasů (niščich, niščyi je pauper) byl v provinciích, jež se považují za nejúrodnější; bylo to tím, že v těchto krajích bylo velmi málo rolníků, kteří vlastnili půdu.

Ale ať hovoří čísla. V Argentré (Bretaň) z 2300 obyvatel, kteří se neživí průmyslem nebo obchodem, se více než polovina jen bídně protlouká a přes 500 lidí to přivedlo až k žebrácké holi. V Dainville (Artois) připadá na 130 rodin 60 zchudlých. Normandie: V Saint-Patrice žije z 1500 obyvatel 400 z milodarů, v Saint-Laurent z 500 obyvatel tři čtvrtiny (Taine). Ze zápisů soudního okresu Douai se

* „Vezměme ze švédské ústavy čtyři stavy".

** „Slyšel jsem, že v kterési severské zemi byl připuštěn do stavovského shromáždění i selský stav."

dovídáme, že např. v jedné vesnici s 332 rodinami žije polovina z almužen (farnost Bouvignies), v jiné je ze 143 rodin 65 zchudlých (farnost Aix), ve třetí je ze 413 okolo sta zcela zchudlých (farnost Landus) atd. V senešalství Puy-en-Velay podle zápisů tamějšího duchovenstva ze 120 000 obyvatel nemůže 58 897 vůbec platit žádné daně (‚Archives Parlementaires de 1787 à 1860', vol. V, p. 467). Ve vesnicích okresu Carhaix to vyhlíželo takto: Frerogan: 10 zámožných (dostatočnyi — které mají dostatek) rodin, 10 zchudlých, 10 žebráckých. Motref: 47 majetných rodin, 74 méně majetných, 64 chudých a nádenických. — Paule: 200 hospodářství, z nichž většina je právem označována jako pastoušky. (Archives Nationales, B^A, IV, 17.) — Zápis farnosti Marbœuf si stěžuje, že z 500 tamějších obyvatel je asi 100 žebráků. (Boivin-Champeaux, ‚Notice historique sur la Révolution dans le département de l'Eure', 1872, str. 83). Rolníci z vesnice Harville říkají, že pro nedostatek práce je celá třetina z nich na žebrotě. (Requête des habitants de la Commune d'Harville,* Archives Nationales.)

Ve městech to nebylo lepší. V Lyonu žilo roku 1787 30 000 dělníků v bídě. V Paříži bylo z 650 000 obyvatel 118 784 pauperů. (Taine I. 507). V Rennes žila třetina obyvatel z milodarů a druhá třetina byla v neustálém nebezpečí pauperizace. (Duchatellier, ‚L'agriculture en Bretagne', Paříž 1863, str. 178). Jurské městečko Lons-le-Saunier bylo tak pauperizováno, že když Konstituanta[183] zavedla volební cenzus, mohlo být z 6518 obyvatel zapsáno jen 728 aktivních občanů** (Sommier, ‚Histoire de la révolution dans le Jura', Paříž 1846, str. 33). Je pochopitelné, že v době revoluce se lidé žijící z almužny počítali na milióny. Tak říká klerikální brožura z roku 1791, že je ve Francii 6 000 000 pauperů (indigents) (‚Avis aux Pauvres sur la révolution présente et sur les biens du clergé', str. 15), což je přece jen trochu přehnané; ale počet 1 200 000 pauperů udávaný pro rok 1774 není nižší, než byl ve skutečnosti (Duval, ‚Cahiers de la Marche', Paříž 1873, 116)."

(Myslil jsem si, že několik *skutečných* příkladů Ti přijde vhod.) Karejev, str. 211—213.

* Petice obyvatel obce Harville.
** tj. voličů.

(Stručný tón mých poznámek si prosím vysvětli nedostatkem času a místa na okrajích papíru. Neměl jsem také kdy prameny srovnávat, musel jsem dělat všecko zpaměti — proto nebude ledacos tak přesné, jak bych si přál.)

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Istorik-marxist“,
čís. 2(30), 1933

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

82

Engels Johnu Lincolnu Mahonovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 21. února 89

Milý Mahone,

dostal jsem dopis od Harneyho. Je dosud v Macclesfieldu (58, Bridge Street) a trpí svým starým neduhem, revmatickou dnou, tak těžce, že musel svůj dopis *diktovat*. Za nynějšího stavu nemá „vůbec náladu stýkat se s lidmi" a dále píše: „Jak vidíte, jsem sotva schopen psát, byť i sebestručněji. Domnívám se však, že panu Atherley Jonesovi nebudu moci v jeho chvályhodném úmyslu a v plnění jeho nejvlastnější synovské povinnosti — sebrat spisy jeho otce pro nové vydání — nijak pomoci."

A tak, pokud jde o Harneyho, musím nechat na Vás a panu A. Jonesovi, abyste jednali, jak uznáte za nejlepší.

Je *možné*, že mám nějaká jednotlivá čísla „People's Paper", ale je-li tomu tak, těžko se k nim dostanu, dokud nenajdu čas uspořádat svou sbírku starých novin, brožur atd.[172]

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

83

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 23. února 89

Milý Sorge,

dopisnici z 19. ledna a dopis z 10. února jsem dostal. „Labor Standard" dostávám a články Wischnewetzké dávám Tussy, která jich použije pro případné nové vydání „Labour Movement". Obsahují materiál charakteristický pro Ameriku. Podobné zanedbávání protipožárních opatření atd. by se v Evropě prostě nevyplatilo. Ale pro Vás to má stejnou cenu asi jako železnice a všechno ostatní; stačí, když prostě *existují*, lhostejno jak.

Díky za zprávu o Appletonovi.[184] Sonnenschein na dotaz prohlásil, že Appletonovi prodal 500 výtisků levného vydání.

Číslo „Der Arme Teufel" jsem nečetl. To je Mottelerovo oblíbené čtení a nikdo mu to nezávidí. To, co říká o Avelingovi, je prostě vylhané, ať už je to cokoli.[185]

Kautskému napíšu, co říkáš o Rappaportovi.[186] Pro nedostatek materiálu a ve snaze po všestrannosti je tam tištěn leckdo, kdo tam nepatří. Kautsky je od července ve Vídni a dřív než v červenci sem zase nepřijede.

Poslal jsem Ti *doporučenou* zásilku knih, v níž je kromě několika francouzských věcí také „*Svatá rodina*". *Nesmíš ale Schlüterovi říci, že jsem Ti ji poslal já;* já jsem mu totiž svůj rezervní výtisk napůl slíbil pro archív[26], ještě než jsem jel do Ameriky, ale Ty máš přednost. Přijede asi v březnu nebo v dubnu.

Dále posílám — všechno dnešní poštou — kromě „Common-

wealu" a Gleichheit" ještě jeden balík francouzských věcí. Lafarguovy a Devillovy přednášky[187] tu už nejsou k dostání, a od autorů člověk nedostane žádnou odpověď. Ale já jim nedám pokoj.

Čísla „Égalité" jsi už jistě dostal. Blanquisté se svým „Cri du Peuple" žádné štěstí neudělali, byli k smrti nudní, a tak nakonec byli nuceni dát se dohromady s Guesdem, Lafarguem atd. (což Vaillant chtěl od začátku, ale byl přehlasován). K tomu se přidali někteří nespokojení radikálové. Zatím se ta společnost snáší dobře — doufejme, že to tak zůstane. Příště zase pošlu několik čísel.

Při posledních volbách v Paříži se posibilisté[17] strašlivě blamovali a pracovali pro oportunistu Jacquese.[152] Teď jim dělníci začínají být nevěrní. Na venkově, který je daleko lepší než Paříž, ztratili posibilisté všechny stoupence. A se strašlivým krachem se setkává i pokus stlouci s pomocí anglických tradeunionů a Hyndmana, jejich zdejšího věrného spojence, mezinárodní kongres v Paříži[129] *bez* našich Francouzů, ale s Belgičany, Dány, Holanďany, a jak doufali, potom i s Němci. Němci prohlašují, že budou-li v Paříži 2 kongresy, nepojedou na *žádný*. A obě strany jsou pozvány na 28. t. m. na konferenci do Haagu[171], kde budou z Němců Liebknecht, Bebel a Bernstein a mimoto Holanďané a Belgičané. Jede tam Lafargue. Tam budou muset buď ke křížku, anebo si postaví všechny proti sobě.

V Německu je to čím dál spletitější. Šosák už od té doby, co je starý Vilém* mrtev a s Bismarckem se to houpá, nemá ve své mocipány žádnou důvěru. Ten mladý, ctižádostivý blázen,** ten druhý, starý Fric*** ve větším vydání (pour rire†), chce být sám císařem i kancléřem; ultrareakcionáři, páteři a junkeři u dvora se mohou přetrhnout, aby ho poštvali proti Bismarckovi a vyvolali konflikt — a Vilémek zatím penzionuje všechny staré generály a na jejich místa dosazuje své oblíbence. Ještě tři roky, všechna velitelská místa budou v rukou drzých hejsků a armáda bude zralá pro Jenu.[188] To Bismarck vidí, a to by ho právě mohlo rychle dohnat k válce, zvlášť půjde-li nahoru ta onuce Boulanger. To by pak bylo

* Vilém I.
** Vilém II.
*** Bedřich II.
† k smíchu.

krásné: aliance Francie s Ruskem, která Francouzům *zakáže každou revoluci*, neboť jinak by se Rusko obrátilo proti nim. Doufám ale, že to přejde.

Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

84

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 12. března 89

Milý Paule,

posibilisté[17] se zachovali patřičně — pro ně i pro nás.[189] Měl jsem obavy, že budou souhlasit — se zdánlivě nepatrnými výhradami, které by ovšem byly stačily, aby se celá věc zamotala. Naštěstí jsou zřejmě příliš zaujati tou cestou, kterou si vybrali — finančním využitím své pozice v městské radě. Tentokrát si zasadili smrtelnou ránu.

Co se týká těch 50 000 franků od městské rady, pravděpodobně je dostanou, tomu nezabráníte. Ať si za ty peníze uspořádají svůj kongres[129], co na tom sejde, ani všechny peníze pařížské městské rady nedokáží dát dohromady socialistický kongres, a když, tak bude jedině k smíchu.

Němci už udělali dost ústupků, dál už sotva budou ustupovat. Holanďany posibilisté přímo napadli, Švýcaři a Dánové jdou s Němci a Belgičané jsou rozštěpeni, protože jsou-li Bruselští, jak říkáte, do morku kostí posibilisté, pak Vlámové jsou mnohem lepší, jde jen o to, aby se vymanili z bruselského vlivu. Až dosud nechávali svou zahraniční politiku zcela v rukou Bruselským, tentokrát by se to snad mohlo změnit.

Že v této rozhodující chvíli nemáte časopis, to je velká smůla. Pan Roques je hlupák, který vyhazuje peníze oknem. Nynější redakce ho přijde desetkrát dráž než těch 35 franků denně, pro něž se rozešel s jedinou redakcí, která by byla mohla zajistit jeho listu

úspěch.[190] Tím se ovšem nic nemění na tom, že se to stalo v tu nejnevhodnější chvíli.

Jestliže jste pozvali na konferenci[171] Ligu[77], a zdejší Federaci[76] ne, jak musím soudit z Vašeho dopisu, pak je to chyba. Měli jste buď na jedny i druhé zapomenout, anebo jedny i druhé pozvat. Za prvé je Federace určitě významnější než Liga, a potom, dává se jim tak záminka, aby mohli prohlašovat, že celá konference byla zorganizována bez jejich vědomí. Hyndman by mezi Vámi všemi žádnou škodu nenatropil, naopak; ačkoli se pokládá za zmocněnce posibilistů *ve věcech kongresu*, netroufl si je nedávno ve svém časopise* obhajovat, a dokonce je pokáral, i když velice jemně;[191] a Bernstein, který je o všem informován, by ho držel v přijatelných mezích. Ale svolání konference dostali na starost Němci, a Liebknecht tak jako vždycky jednal — nebo zapomněl jednat — pod dojmem nějakého okamžitého popudu.

Posílám Váš dopis Bernsteinovi, aby ho využil pro nové číslo svého časopisu**, které vyjde ve čtvrtek. Musím stejnou poštou napsat ještě Liebknechtovi — a tak končím. Přikládám šek na 20 liber, doufám, že Vás prozatím vytrhne z tísně.

Dejte za mne pusu Lauře. Doufám, že ji už přešla rýma.

Srdečně Váš
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Justice".
** „Der Sozialdemokrat".

85

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 12. března 89

Vážený pane doktore,

promiňte, že Vám na Vaše řádky z 5. t. m. mohu odpovědět až dnes. Měl jsem tu na návštěvě jednu rodinu z Německa a nezbývala mi ani chvilička volná.

Tedy po universitních dobrodružstvích dobrodružství tiskové[192]. Je to docela tak jako v letech 1842—1845, a Vy si teď umíte udělat představu, jak se tehdy vedlo nám. Jenže dnes jsme přece jen o kousek dál, a triky oficiálních kruhů, i když jsou ještě právě tak zlovolné jako tehdy, už tak daleko nezasahují.

Obrátíte-li se na Meissnera, odvolejte se klidně přímo na mne, a bude-li se on u mne dotazovat, rád udělám, co budu moci. Vím ale, že zpravidla brožury zásadně odmítá, a neudivilo by mě, kdyby tento důvod uplatnil.

Dám Vám ale ještě jiný návrh. Napište Karlu Kautskému, kterého přece znáte odsud — Igelgasse 13/I, Vídeň IV —, zda by nemohl zprostředkovat, aby ten spis přijal Dietz ve Stuttgartu. Anebo se obraťte na dr. H. Brauna v Mnichově, zda by Vám nemohl doporučit nějakého nakladatele.

Budete-li si během zasedání říšského sněmu přát ode mne nějaké doporučení na Bebela, Liebknechta nebo Singera, rád Vám jím posloužím.

Není-li ta věc příliš dlouhá, vzal by ji možná Kautsky pro „Neue Zeit".

Tak Vy tedy bydlíte na Dorotheenstrasse — bydlel jsem tam roku 1841 také[193], na jižní straně, trochu na východ od Friedrichstrasse — tam se to teď jistě všechno hodně změnilo.

Měl jsem před časem také potěšení dostat Vaše psaní z 18. ledna. Doufám, že se Vaše literární plány, které jste mi tam nastínil, budou realizovat. Přirozeně se musíte v tomto novém světě nejprve trochu rozhlédnout, a jsou-li tamější novináři téhož ražení jako tady, stěží se obejdete bez leckterých nezbytných, i když ne právě žádoucích známostí.

Prohlédl jsem si zprávu, kterou vypracoval Sweating-Committee[150] — jsou toho (spolu se svědeckými výpověďmi) dva tlusté folianty a Vy asi sotva budete mít chuť se jimi prokousávat. Budete-li však chtít přece jen se s tím předběžně seznámit, najdete tu zprávu v knihovně říšského sněmu, odkud Vám ji může opatřit kterýkoli poslanec, a budete-li pak mít chuť podívat se té věci na kloub, s radostí Vám ji pošlu.

Zatím zůstávám s upřímnými pozdravy a s prosbou, abyste dal o sobě příležitostně vědět.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 15 a 16, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

86

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

[Londýn] 21. března 89

Milý Lafarguu,

oba máte pravdu, Vy i Bebel, je to velice prosté.

V Haagu se usneslo,[171] že pokud by posibilisté[17] nepřijali stanovené podmínky, mají se Belgičané a Švýcaři *chopit iniciativy* a svolat kongres do Paříže a že se má vydat *společné prohlášení* proti posibilistům; tento kongres se má konat koncem září.

Bylo to usneseno — pokud jste tam nebyl — v přítomnosti Bonniera, který byl Vaším německým tlumočníkem a musí to vědět. Belgičané výslovně souhlasili.

Jestliže se teď Belgičané a Švýcaři chopí iniciativy, *bude úkolem Vaší organizace všechno zorganizovat a připravit*, takže budete mít všechno, co si přejete, mějte jenom trošku trpělivosti.

Jsou-li Vaše skupiny stejně nerozumné jako posibilisté, pak to bude jejich vlastní chyba, jestliže všechno skončí úspěchem posibilistů.

Jde o to, aby byl kongres posibilistů[129] zmařen. Je to na dobré cestě, pokud to svou netrpělivostí nepokazíte.

Posibilistům se před veřejností dokázalo, že nejsou v právu. Teď hleďte, aby se neukázalo, že i Vy jste v neprávu, protože děláte dojem, jako byste chtěli poroučet socialistům jiných národů.

Belgičané teď buď musejí dostát slibu, anebo se ukáže, že rovněž nemají pravdu. Neposkytujte jim prosím Vás žádnou přijatelnou záminku, která by jim pomohla z nesnází!

Nesplní-li Belgičané svůj slib, pak to ještě neznamená, že bylo

řečeno poslední slovo, alespoň si to myslím; a tak neškoďte své věci neuváženým jednáním.

Váš kongres se nemůže konat 14. července, to je jisté, nebo na něm budete zasedat docela sami. Nemluvím o tom, zda je vhodné to či ono datum, a koneckonců se zdá, že to bylo usneseno v Haagu, a to nemůžete změnit, ať děláte co děláte.

Při jednání nelze získat všechno, co bychom chtěli. Němci také museli ustoupit v řadě bodů, aby zajistili společný postup. Berte tedy, co se Vám nabízí, v podstatě je to všechno, co máte právo žádat, a nedopustíte-li se sami chyb, dosáhne se toho, že budou posibilisté z mezinárodního hnutí vyloučeni a Vy budete uznáni za jediné francouzské socialisty, s nimiž se má udržovat spojení.

Chyba byla, že jste nedostali oficiálně kopii usnesení, které k tomu bylo přijato v Haagu. Víte však, že to není poprvé, kdy se při mezinárodních konferencích postupuje tak málo pečlivě.

Srdečně Váš

B. E.

Přikládám „*Justice*".

Připravujeme odpověď, ve které Angličanům vylíčíme intriky posibilistů.[194] Jak vidíte, děláme co můžeme, ale bude to všechno nadarmo, jestli budete tak tvrdohlaví jako posibilisté.

Poprvé otištěno
v „Le Populaire de Paris",
čís. 948 z 29. listopadu 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

87

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 23. března 89

Milý Lafarguu,

je jisté, že se v Haagu[171] dohodlo toto: nedostojí-li posibilisté[17] svému slibu, pak svolají kongres Belgičané a Švýcaři, dva neutrální národy; *bude uveřejněno společné prohlášení proti posibilistům*; a kongres se svolá na konec září do Paříže.

Bernstein mi říkal, že Vás o tom informoval, a mně se zdá stejně nemožné, že by se mohla stát tak důležitá věc a Vy jste o ní nevěděl ani to nejmenší. A Bonnier, jak říkal Bernstein, byl přítomen, pokud jste tam nebyl Vy.

A teď, chceme-li dovést věc k dobrému konci, je naprosto nutné, aby se *všichni* podřídili tomu, co se usneslo.

Můžete iniciativu při svolání kongresu klidně přenechat Belgičanům a Švýcarům; *mezinárodní* kongres se může docela dobře sejít a nemusí ho svolávat *socialisté té země*, kde se bude konat. Je jisté, že skutečnou práci, organizaci a přípravu budete mít v rukou Vy, a to Vám musí stačit. Budete-li chtít víc, nebudete mít vůbec žádný kongres, a posibilisté vyjdou z boje jako vítězi, v očích celé Evropy pak *oni* budou mít kongres[129] a bude to *jediný mezinárodní dělnický kongres v tomto roce*.

Kdyby se o věci ještě dalo diskutovat, klonil bych se k Vašemu názoru, že se kongres má konat vedle kongresu posibilistů, dokonce i za předpokladu, že by se riskovalo střetnutí s nimi. Ale došlo se k názoru, že se má konat v září, a to se usneslo. Nemá smysl se

k tomu vracet, a budete-li na tom trvat, pak si na kongresu budete zasedat sami, k výsměchu Evropy a k ohromné radosti posibilistů.

Na druhé straně jsem napsal Bebelovi,[195] že nemá právo dávat Vám ultimátum a říkat, a nedodrží-li Belgičané dané slovo, budeme volní a na kongres nepůjdem; že i oni, Němci, zašli příliš daleko, než aby se takovým způsobem mohli stáhnout zpátky; a že ústup Belgičanů — *kdyby k němu došlo*, což nevíme — by ostatní nezprostil vzájemných závazků. Bebel je člověk s ohromnou dávkou zdravého rozumu a mám rozhodně důvod věřit, že na to půjde s rozvahou, pokud nezpůsobíte nové těžkosti a nepokusíte se revidovat usnesení přijatá v Haagu.

Věc je na nejlepší cestě a *zkazit* ji mohou *jenom Vaši lidé*.

Ale i kdybychom předpokládali, že Belgičané nedodrží slovo: pak by Švýcaři svolali kongres sami, a protože by jednali jako orgán ostatních národností, úspěch by byl zaručen.

Je ovšem jen jedna možnost, jak Belgičany zprostit daného slova nebo jim poskytnout záminku, aby je porušili: kdybyste Vy, Francouzi, vystupovali proti haagským usnesením a první je začali porušovat. Jestliže se usnesením podrobíte, jsem si téměř jist, že se jim podřídí i Belgičané, a pak *budou posibilisté izolováni*, což koneckonců rozhodně stojí za námahu.

Naše odpověď na útoky „*Justice*“[194] (byla nutná, když se „*Sozialdemokrat*“ usídlil v Londýně) je vytištěna, posílám Vám touto poštou 6 výtisků jako tiskopis, z toho po jednom pro Lauru, Longueta a Vaillanta. V pondělí se rozšíří po celém Londýně, bude se distribuovat na všech socialistických schůzích a rozešle se i na venkov. Páni posibilisté a pan Hyndman na to doufám budou vzpomínat.

Ten útočný článek „Justice“ určitě máte, myslím, že jsem ho poslal v posledním dopise.

Tak tedy ještě jednou: buďte rozumní, dělejte přesně, co bylo usneseno, neznemožňujte svým nejlepším přátelům, aby Vás podporovali, dávejte a berte, chápejte pozici dobytou v Haagu jako výchozí bod, jako první pozici odňatou nepříteli a jako základ budoucích úspěchů. Ale nevnucujte druhým národnostem věci, které určitě

nemohou spolknout. Říkám Vám, bitvu jste už napůl vyhráli, a jestli ji teď prohrajete, bude to jedině Vaše chyba.

Srdečně Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

88

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[83]

Londýn 25. března 89

Milý Lafarguu,

mluvíte o kongresu v *srpnu*. A přece víte, že konference[171] usnesla uspořádat ho *koncem září*. Znovu Vám opakuji: uchýlíte-li se jen o miliontinu milimetru od toho, co v Haagu všichni schválili, poskytnete Belgičanům záminku, aby uhnuli, a potom, jak Vám to řekl už Bebel, se všechno pokazí. Jsem ochoten požádat Němce, aby na Belgičany tlačili, ale udělám to teprve tehdy, až budu pozitivně vědět, že Vy Francouzi stejně jako ostatní poctivě přijímáte rezoluce konference. Jinak mi právem řeknou: jak od nás můžeš žádat, abychom se zasazovali za lidi, kteří nerespektují přijatá usnesení?

Tak tedy: buď budete mít takový kongres, jaký byl usnesen v Haagu, anebo ho nebudete mít vůbec. A týž den, kdy budu mít jistotu, že Vy Pařížané poctivě a bez výhrad přijímáte přijatá usnesení, týž den budu moci jednat, a také budu jednat.

Nejde o to, co by bylo lepší, zda srpen, anebo září — tato otázka je vyřešena, a otevírat ji znovu, to by znamenalo rozhodnout ve prospěch posibilistů[17].

Pokud jde o Boulangera, jsem si téměř jist, že budete nuceni ho snášet a že ten hlupák Rochefort, pokud se z něho nestane úplný lump, se odměnou za své služby může octnout znovu na Kaledonii*. Francouzi mají čas od času bonapartistické období, a to sou-

* Nové Kaledonii.

časné je ještě ostudnější než minulé. Následky svých vlastních činů si odnesou, takový už je zákon dějin: a odnesou si je pravděpodobně k stému výročí své velké revoluce — to je ta ironie dějin. Světu se tady nabízí báječné divadlo — vidět Francii, jak slaví výročí revoluce a klečí přitom na kolenou před tím dobrodruhem!

Boulanger nepochybně pustí žilou finanční aristokracii, ale jenom proto, aby zaplatil dluhy za svou volební kampaň a odměnil tu svou kliku. A peníze finanční aristokracie nevystačí. Jak říká Marx o Boustrapovi[61], bude muset ukrást peníze celé Francie, aby za ně mohl koupit celou Francii.[196] A Vás, Vás rozdrtí.

Co se týče války, pro mne to je ta nejstrašnější ze všech možností. Jinak bych se o rozmary paní Francie čerta starého staral. Ale válka, ve které by bojovalo 10—15 miliónů lidí a která by způsobila neslýchané zpustošení, už jen proto, aby se tito lidé uživili, která by přinesla násilné a všeobecné potlačení našeho hnutí a růst šovinismu ve všech zemích; a nakonec pak oslabení desetkrát horší než po roce 1815, období reakce založené na vysílení, úplném vykrvácení všech národů — to všechno proti nepatrné naději, že tato strašlivá válka povede k revoluci — to mě děsí. A zvlášť naše hnutí v Německu — to by bylo rozbito, potlačeno, násilím rozdrceno, kdežto mír nám přinese takřka jisté vítězství.

A Francie nebude s to v této válce udělat revoluci, jinak by svého jediného spojence, Rusko, vehnala do náručí Bismarckovi a dala se zardousit touto koalicí. Sebemenší revoluční hnutí by bylo velezradou.

To by se ruská diplomacie nasmála!

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

89

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[197]

Londýn 27. března 89

Milý Lafarguu,

víte, co říká Hegel: kdykoli se něco pokazilo, stalo se to s těmi nejlepšími úmysly.[198] A Vaši Pařížané se snaží ze všech sil, aby to dokázali.

Jaká je situace:

Když zanikl „*Socialiste*", Vaše strana zmizela z mezinárodní arény.[33] Ustoupili jste ze scény, pro ostatní socialistické strany v zahraničí jste přestali existovat. Byla to jedině chyba Vašich dělníků, kteří nechtěli číst a podporovat jedny z nejlepších novin, jaké kdy strana měla. Ale když zahubili Váš orgán, který Vás spojoval s ostatními socialisty, ponesou nevyhnutelně přirozené důsledky svého jednání.

Posibilisté, kteří opanovali sami bitevní pole, využili situace, kterou jste jim připravili; měli přátele — Bruselské a Londýnské — a s jejich pomocí se stavějí před světem jako jediní představitelé francouzských socialistů. Podařilo se jim přivábit na svůj kongres Dány, Holanďany, Vlámy. A víte, co nás to stálo námahy, než jsme anulovali jejich úspěch.

Teď Vám Němci nabízejí příležitost, abyste se nejen slavně vrátili na scénu, ale byli také uznáni *všemi organizovanými stranami Evropy* jako jediní francouzští socialisté, s nimiž se chtějí bratřit. Nabízí se Vám příležitost jedním rázem smazat následky všech chyb, kterých jste se dopustili, všech porážek, které jste utrpěli, dosáhnout znovu postavení, jaké si zasluhujete svou teoretickou úrov-

ní, ale které jste si podryli svou chybnou taktikou. Nabízí se Vám kongres, na který přijdou všechny skutečné dělnické strany, *dokonce i Belgičané*, naskýtá se Vám vyhlídka *izolovat posibilisty*, takže by se museli omezit na *pseudo*kongres, zkrátka nabízí se Vám mnohem víc, než jste měli právo doufat, vzhledem k pozici, kterou jste si vytvořili. Nu a chápete se toho oběma rukama? Vůbec ne, chováte se jako rozmazlené děcko, smlouváte, žádáte víc, a když se konečně podaří přesvědčit Vás, abyste přijali to, na čem se dohodli všichni, přicházíte s dalšími požadavky, které ohrožují všechno, co se pro Vás vymohlo.

Pro Vás je důležité, *aby se sešel kongres*, a to v Paříži — kde budete všemi prohlášeni za jedinou francouzskou socialistickou stranu uznávanou mezinárodně, a kongres posibilistů aby naopak zůstal pouhým *pseudo*kongresem přes všechen lesk, který mu mohou dodat 14. červenec[199] a tajné fondy*. Všechno ostatní je druhořadé a ještě méně než druhořadé. Abyste se zase postavili na vlastní nohy, musí se Váš kongres konat, a pramálo záleží na tom, jestli tím v očích buržoazní veřejnosti ztratíte. Máte-li si ve Francii znovu vydobýt svou pozici, potřebujete především, abyste byli mezinárodně uznáni a posibilisté mezinárodně odsouzeni. To se Vám nabízí — a Vy se na to tváříte kysele.

Už jsem Vám říkal: myslím, že vzhledem k odezvě *ve Francii* by Váš termín byl vhodnější. Ale pak se to mělo vysvětlit v Haagu[171]. Druzí přece nemohou za to, že jste v rozhodující chvíli odešel do vedlejší místnosti a všechno proběhlo bez Vás. Svědomitě jsem vysvětlil Vaše důvody Bebelovi a prosil jsem ho, aby je seriózně zvážil; ale musel jsem dodat, že podle mého názoru by se mělo zajistit svolání kongresu, lhostejno na které datum, a že každý krok, který by toto svolání ohrozil, bude chybný. Nezapomínejte, že otevřete-li znovu otázku termínu, zabředne se do nekonečných diskusí a sporů, a že možná tak koncem října by se mohly všechny hlasy sjednotit na datu 14. července — pokud se vůbec dohodne nějaké nové datum bez svolání nové konference, která se docela určitě konat nebude.

A Vy mně tady s pravou pařížskou naivitou říkáte: čeká se ne-

* Viz tento svazek, str. 196.

trpělivě, až *se stanoví termín* mezinárodního kongresu! Ale termín přece už *byl stanoven* na konec září, a totéž „ono se" (totiž „čeká se" atd.) — totéž „ono" chce tento termín změnit a zahájit novou debatu! Bude „se" muset počkat, až se ostatní dovědí o návrzích, které „se" podávají, až je prodiskutují a shodnou se na nich, pokud je tato shoda vůbec možná!

„Čeká se také na protest Belgičanů." Ale vždyť to nejsou jen Belgičané, kteří budou protestovat, všichni přece přijali usnesení, že budou protestovat společně.* Tento protest by už byl na cestě, kdybyste všechno nezvrátili svým požadavkem na změnu data. A pokud se o tom nedosáhne shody, neudělá se nic.

Přijměte přece to, co se Vám nabízí, rozhodující je *vítězství nad posibilisty*. Neohrožujte svolání kongresu. Nedávejte Bruselským záminku, aby se vykrucovali, vytáčeli a intrikovali; nezašmodrchejte zase znovu to, co se už pro Vás získalo. Nemůžete mít všechno, co byste chtěli, ale můžete dosáhnout vítězství. Nevhánějte Němce, kteří pro Vás udělají všechno, do situace, kdy by se ze zoufalství museli společného postupu s Vámi vzdát. Vezměte zpátky svůj požadavek na změnu termínu, jednejte jako dospělí lidé, a ne jako rozmazlená děcka, *která chtějí svůj koláč sníst a zároveň si ho nechat* — jinak se bojím, že kongres nebude a posibilisté se Vám vysmějí, a to právem.

Srdečně Váš

B. E.

Napsal jsem samozřejmě Bebelovi, že *přijímáte všechny haagské rezoluce*, ale on řekne, že nakonec stejně všechno rozvrtáte.

Bernsteina jsem nenašel, a tak Vám ty švýcarské adresy mohu poslat až ráno.

Naše brožura[194] tady začíná působit.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 200—201.

90

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[83]

Londýn 1. dubna
(na den sv. Bismarcka) 1889[200]

Milý Lafarguu,

nebude-li ta kongresová záležitost dobrá k ničemu jinému, je to pro mne aspoň vynikající zkouška trpělivosti, a to je ctnost, kterou ani trochu nevynikám. Sotva se podařilo odstranit jednu obtíž, už se zase vytasíte s další a zlobíte se pro nic za nic. Vyptával jsem se znovu Bernsteina — na jeho slovo se mohu plně spolehnout — a ten mě opět ujistil, že za Vaší nepřítomnosti nebylo *potají* přijato žádné usnesení. Je absurdní myslet si, že před Vámi chtěli něco skrývat. Jestliže jste náhodou nebyl přítomen, byl tam přece Bonnier, který navíc rozuměl také všemu, co se hovořilo německy. A až na další musím věřit, že byl dostatečně informován, aby Vám mohl podat zprávu; co tam k čertu jinak dělal? Zvlášť když jsem Vás nejednou upozorňoval na to, že Bonnier byl nebo měl být dokonale informován, a Vy jste na to nikdy neodpověděl, natož abyste to vyvracel.

K čemu povedou všechny tyhle spory o kozí chlup, když ne k tomu, že každý kongres znemožní a dopomohou pánům Broussům a spol., aby se před celým světem pyšnili svým vítězstvím?

Že Němci nemají chuť riskovat rvačku s posibilisty[17], jež chrání a podporuje policie, a nechat se coby Prušáci a bismarckovci zmlátit od pařížských pásků, kteří tak jako páskové ve všech velkých městech mají odvahu, když je jich deset proti jednomu — to úplně

chápu. Ze zkušenosti získané za lassallovců víme, jak nevýhodný je boj muže proti muži se soupeřící stranou, jestliže je tato strana spolčena s policií a vládou — a to se odehrávalo na našem vlastním území. Proto jim rozhodně nemůžete zazlívat, jestliže se zdráhají pustit se do podobného boje na území, kde stačí vykřiknout Prušák nebo bismarckovský agent, a už se proti nim poštve nevědomý dav, žádostivý lacino prokázat své vlastenectví. A ačkoli si osobně myslím, že v *červenci* by kongres měl mnohem větší ohlas než v kteroukoli jinou dobu, nemám právo říkat Liebknechtovi nebo Bebelovi, že by se nevystavili takovému nebezpečí, kdyby souhlasili s tímto datem.

V každém případě vidíte, že uspořádat Váš kongres v červenci je věc nemožná. Čím víc na tom budete trvat, tím méně dosáhnete. Většina je proti Vám, a chcete-li s ní spolupracovat, musíte se podřídit. Chtěli byste všechno, a nebudete mít nic. Všeho moc škodí. Uvažte tedy, že Němci, Holanďané a Dánové se klidně mohou obejít bez kongresu, ale *Vy* nemůžete. Vy ten kongres potřebujete, jinak riskujete, že na léta zmizíte z mezinárodní arény.

Kdybyste alespoň měli sebemenší orgán, který by dával známku života! Každá i ta nejslabší strana v jiných zemích má svůj týdeník, a Vy nemáte nic, co by svědčilo o Vaší existenci a udržovalo Vám pravidelné spojení s ostatními. Jenže Vy musíte mít buď deník, anebo vůbec nic. Chcete u kongresu opakovat tutéž chybu? buď všecko, anebo nic? dobrá, nebudete tedy mít nic, a nikdo už o Vás nebude mluvit, a za půl roku se Boulanger postará o to ostatní, zardousí Vás, Vás i posibilisty.

Není známo, že by byl Antoine někdy dělal v říšském sněmu něco jiného, než protestoval. Z jeho hlediska vzato nemohl jednat jinak.

Radikálové[90] se zbláznili. Chtít Boulangera vyřídit procesem,[201] myslet si, že všeobecné volební právo (ať je sebehloupější) se změní v důsledku nějakého politického rozsudku, to je vrchol hlouposti. Stejně ho dostanete, toho dobrého Boulangera, kterého potřebujete, a socialisté budou jeho první oběti. První konzul totiž musí být nestranný, a kdykoli burze pustí žilou, nasadí proletariátu novou uzdu, aby udržel rovnováhu. Kdyby z toho nehrozila válka, byla by tahle

nová fáze docela zábavná, netrvala by dlouho a měli bychom se čemu zasmát.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

91

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 4. dubna 89

Milý Liebknechte,

kromě Tvých dopisů adresovaných mně mám před sebou Tvé dopisy Bonnierovi a Edovi.

Vidím z nich, že se jako obvykle velmi podstatně rozcházíme, jakmile dojde na činy.

Angličané by se Ti s Tvou „zdvořilostí" post festum teď jedině vysmáli.

Tvoje rada Francouzům, aby eventuálně dospěli k nějaké dohodě s broussovci, tj. jít za nimi jen kvůli tomu, aby nastavili zadek kopancům, ta ty lidi pochopitelně rozzuřila. Tvoji radu a Tvoje rozhořčení nad tím, že jsme — neboť onen pamflet byl napsán z mého podnětu a já jsem jej skoro celý redigoval[194] — posibilisty[17] předvedli takové, jací jsou — reptilové, vyžírači tajných fondů[202] u oportunistů[64], tj. vysokých financí — a že jsme tak velké části Angličanů otevřeli oči a ukázali jim, co se před nimi záměrně tajilo, je si možno vysvětlit jedině tím, že sis chtěl nechat otevřená zadní vrátka, abys — i po kopanci, který Vám posibilisté uštědřili — ještě splichtil malý obchůdek na účet a riziko německé strany. Je-li tomu tak, nijak mě nemrzí, že jsem Ti tu hodil menší klacek pod nohy.

Toto všechno a Tvůj názor, že Eda měl „Justice" odpovědět redakčně, tj. v „Sozialdemokratu", tj. německy, aniž by tomu Angličané rozuměli a bylo jim to dostupné, dokazuje, že už vůbec nerozumíš ani francouzským, ani anglickým poměrům, že počítáš se zastaralými údaji a smyšlenými situacemi. Nic jiného se také nedá čekat, poněvadž zmíněné časopisy tam vůbec nedostáváš a neudržu-

ješ pravidelnou korespondenci s žádnou poněkud významnou osobností v Anglii či Francii (myslím samozřejmě někoho ze socialistických stran). O všech těchto věcech je Eda mnohem lépe zpraven než Ty, a Ty bys udělal lépe, kdyby ses u něho informoval, než abys ho peskoval kvůli věcem, v nichž Tě nutně daleko převyšuje.

Fakt, že jsme Vám tou brožurou nejen posloužili, jak jsme jenom mohli, ale že to také bylo absolutně nutné, budu moci doufám objasnit Singerovi, když už ne Tobě, až sem přijedete.

Jisté je však jedno — nastávající kongres si dělejte sami, já s tím nechci nic mít.

Haagskou rezoluci mi poslal Lafargue výslovně k uveřejnění, a po tom, co Vás posibilisté tak bezohledně odmítli, to bylo absolutně nutné.[203] V takové situaci se starého čerta starám o etiketu a klidně si počkám, bude-li si na to kromě Tebe stěžovat ještě někdo jiný.

Co se týče data kongresu, jakmile se mění to, co už bylo jednou usneseno, znamená to nové obtížné dohadování, protože každý bude navrhovat jiné datum a např. na 10. srpnu se nakonec shodnete teprve 10. října. Dávat Vám k tomu návrhy nemá cenu, doufám jenom, že po všech těch tahanicích — kvůli té zatracené historii jsem už nemohl 4 týdny udělat ani čárku na III. dílu* — přece jen z toho vzejde něco reálného.

Srdečné pozdravy Tvé ženě a ostatním, až je uvidíš.

Tvůj
B. E.

Plně chápu, že se chcete vystříhat rvaček s posibilisty, které by se notabene odehrály s nejvyšším úředním svolením a za ochrany posibilistů policií a při nichž byste tudíž jako dík za své profrancouzské stanovisko od roku 1870 dostali od Francouzů nářez jako Prušáci; Lafarguovi jsem to také dost jasně řekl.**

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vy., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 210—212.

92

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 5. dubna 89

Milý Liebknechte,

když jsem Ti včera psal, nečekal jsem, že Ti už dnes budu moci k tomu poskytnout exemplární důkaz.

Naše brožura[194] — rozšířená ve 2000 výtiscích v Londýně a v 1000 na venkově, a díky Tussy na těch pravých místech — zasáhla jako bomba a v Hyndmanově a Broussově intrikářské síti udělala obrovskou díru právě v rozhodujícím místě. Zdejší lidé, kteří se náhle dovídají, jak se věci skutečně mají, zjišťují, že je Hyndman hanebně obelhal, ať pokud jde o kongres, o francouzské socialistické strany, o Němce, či o haagskou záležitost[171], a že jim zatajil to nejdůležitější. Odbojné progresívní elementy tradeunionů,[204] které se Hyndman právě chystal polapit, se teď obracejí na Edu, a všichni chtějí další objasnění. Hyndmanovi vyvstala opozice i v jeho vlastním táboře, v Sociálně demokratické federaci[76], takže naše brožura zviklala i jediné jisté spojence posibilistů[17]. Důsledkem je přiložená Hyndmanova odpověď v „Justice“,[205] v níž autor couvá do výchozích pozic a na rozdíl od své dřívější drzé řeči je doslova *podělaný*. Hyndman dosud nikdy takhle hanebně neustupoval, a ten článek nám vynese další úspěchy. „Sozialdemokrat“ si rázem vydobyl v Londýně vážnost, k tomu by jinak byl potřeboval léta. A místo aby na nás nadávali, teď nás přímo *prosí*, abychom přece jen nepřipustili svolání dvou kongresů.

Co tedy teď. Eda odpoví, že může mluvit jen za sebe, ale že podle svého mínění může říci jen tolik: jestliže posibilisté ještě teď,

ale bez meškání, bezpodmínečně přijmou haagská usnesení, není snad ke sjednocení ještě příliš pozdě a on tomu bude rád napomáhat.

Poněvadž posibilisté mají špatné zprávy i ze Španělska — jejich agenta Gélyho totiž v Madridu, kde máme všechno v rukou, prostě vyhodili a i jinde má jakés takés vyhlídky jen u jedné odborové organizace v Barceloně, a poněvadž Belgičané, jak se zdá, jsou také tvrdošíjnější, než posibilisté čekali, pak je docela možné, že je tento poslední úder — který zviklal jejich hlavní zálohu — obměkčí. A abychom kuli železo, dokud je žhavé, bylo by dobře, kdybys *pokud možno doslova* opsal přiložený dopis Edovi a *obratem* mu jej poslal.[206] Stejný dopis posílám Bebelovi, a s touž prosbou.[207] Ale *pokud možno doslova*, poněvadž i jen jediný pro zdejší situaci nevhodný výraz by nám zabránil dopisu použít. Dopisy budou pak podle možnosti uveřejněny. Jde o to přimět Hyndmana, aby působil na posibilisty v *našem* smyslu; stane-li se to, pak se oni určitě podrobí a konání *jediného* kongresu bude zachráněno.

Toto všechno jsem dnes dohodl s Edou.

A teď můžeš, také vzhledem k mému včerejšímu dopisu, zase říci, že jsem největší hrubián v Evropě.

Tvůj
B. E.

Milý Edo,

s radostí jsem se dověděl, že se Sociálně demokratická federace začíná tvářit smířlivěji. Poněvadž však posibilisté odmítli haagská usnesení, jsme nuceni postupovat samostatně a musíme svolat kongres, na který by měli přístup všichni a který by suverénně rozhodoval o svých vlastních záležitostech. Přípravy k tomu jsou v běhu a nemohou být přerušeny.

Jestliže si Sociálně demokratická federace vážně přeje sjednocení, mohla by snad k němu přispět ještě teď. Snad ještě není příliš pozdě. K tomuto sjednocení by mohlo ještě dojít, kdyby posibilisté *akceptovali purement et simplement** haagská usnesení — ale bezodkladně, neboť my se po jednom odmítnutí nemůžeme už dál nechat zdržovat.

* přímo a bez výhrad.

Nemohu mluvit za německou stranu, poněvadž frakce není pohromadě, tím méně pak mohu mluvit za ostatní skupiny zastoupené v Haagu. Ale jedno jsem ochoten slíbit: jestliže posibilisté nejpozději do 20. dubna t. r. doručí písemně do rukou belgických delegátů Volderse a Anseela své bezpodmínečné přijetí haagských usnesení, z nichž nemůžeme slevit ani čárku, udělám všechno, co je v mých silách, abych umožnil dohodu, že se všichni jednotně účastníme kongresu svolaného posibilisty na základě haagských usnesení.

Tvůj
W. L.

Datum 20. dubna je důležité — neboť rozhodnutí musí padnout *před belgickým národním sjezdem* 21.[208]

Přikládám také výstřižek ze „Sozialistu“[209] — Američané tu drží zcela s Edou.

Víc než cokoli jiného tu zapůsobilo právě uveřejnění haagského usnesení[203], o němž Hyndman šířil jenom lži a které tím, že se omezilo na požadování věcí, jež jsou vlastně samozřejmé, vyvolalo ohromný dojem.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

93

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 10. dubna 89

Milý Lafarguu,

právě jsem přišel od Bonniera, hovořili jsme o situaci.

Jak jsem to čekal, Váš požadavek změnit datum kongresu vyvolal všude zmatek. Liebknecht prohlašuje v berlínském tisku, že není valná naděje, že se kongres sejde letos v Paříži, a že bude prospěšné uspořádat ho příští rok ve Švýcarsku. Švýcarský tisk se této myšlenky chopil s nadšením. Bebel je zřejmě znechucen tolika nesnázemi a ochotně by to všechno přenechal Liebknechtovi. A Belgičané jim neodpovídají, ani Bebelovi, ani Liebknechtovi.

Naštěstí známe tajemství Belgičanů. Anseele, který je poctivec, to napsal Bernsteinovi: předloží haagské usnesení[171] svému národnímu sjezdu v Jolimontu 22. dubna a jejich národní rada bude jednat teprve potom, až k tomu bude zmocněna sjezdem.[208] Takhle ti dobří Bruselští chápou mezinárodní akci.

Je to průhledná hra. Bruselští posibilisté tak získávají celý měsíc, aby se mohli domlouvat a intrikovat s pařížskými posibilisty[17]; na sjezdu v Jolimontu předloží návrh Brousse a spol., nabízející některé ústupky, více či méně směšné (podle okamžité situace); Belgičané je přijmou a navrhnou ostatním, aby se s těmito významnými a velkorysými ústupky spokojili. A protože většina je vždycky pro smíření a malé národnosti jsou po sjezdech jako divé, vysloví se Holanďané, Dánové a dokonce i Švýcaři, Američané a kdo ví — možná i Liebknecht — pro jednotu a pro kongres v Paříži v roce 1889; to ovšem neznamená, že nepojedou v roce 1890

do Švýcarska a nebudou se tam rozohňovat znovu. Neboť jedno je jisté: ujme-li se myšlenka, že se od antiposibilistického kongresu v Paříži v roce 1889 upouští, pak budou mít posibilisté vyhráno a všichni půjdou k nim, jedině snad s výjimkou Němců.

To jsem Vám říkal od začátku. Chtěli jste všechno, a riskujete, že nebudete mít nic.

Ještě existuje jedna možnost, jak situaci zachránit, a té jsme se chopili s veškerou rozhodností.

Naše brožura[194], jak jsem Vám už říkal, tady vzbudila velkou pozornost. Nepochybně jste dostal dopis výboru odbojných trade-unionistů[204], kteří se obrátili na Bernsteina a další lidi. Ačkoli jsou nakloněni posibilistickému kongresu, jsou ještě nerozhodní. Také v Sociálně demokratické federaci[76] jsou odbojné živly, jinak by Hyndman nepsal ten článek z minulé soboty.[205] Zviklali jsme tedy zálohu posibilistů, a teď jde o to, abychom této výhody využili.

Bernstein totiž napsal do „Justice", že vzhledem k smířlivějšímu tónu tohoto listu prohlašuje — samozřejmě pouze svým vlastním jménem — že snad ještě není příliš pozdě, aby se nemohlo dospět k nějaké dohodě; jestliže si „*Justice*" tuto dohodu tolik přeje, stačí, když bude působit na posibilisty, aby *bez výhrad* přijali haagská usnesení, ale *neprodleně*; ve dvou bodech není žádná dohoda možná: pokud jde o přístup pro všechny podle stejného klíče, s výhradou že to schválí kongres, a v otázce svrchovanosti kongresu; buď přijmou, anebo nepřijmou; ale přijmou-li to posibilisté ihned, on že udělá, co bude v jeho silách, aby usnadnili všeobecnou dohodu.

Bernstein s Tussy navštívili v pondělí večer Hyndmana, aby mu předali tuto odpověď, která bude publikována. Využili té příležitosti a dali mu najevo, že znají situaci v zahraničí líp než on a v Anglii zrovna tak dobře jako on a že u nich se svými obvyklými fintami nemůže uspět. Řekli mu, že budou-li dva kongresy, pak na náš přijdou vedle Němců Holanďané, Belgičané, Švýcaři, dále Rakušané, Dánové, Švédové, Norové, Rumuni, Američané a Rusové i Poláci žijící na Západě. Vysvětlili mu, že dobře vědí, jak vratká je tady jeho vlastní pozice, když jsme odhalili lži, které šířil o situaci ve Francii atd. Nabyli dojmu, že sami jeho posibilističtí

přátelé ho v mnoha věcech klamali, a odešli od něho s přesvědčením, že udělá všechno, aby posibilisty donutil k ústupkům.

Dostali jsme také dopis od Liebknechta*, zavazuje se, že se přičiní o smíření pod podmínkou, že posibilisté přijmou do 20. dubna bez výhrad haagská usnesení. Další dopis čekám od Bebela, a pak je použijeme. V Liebknechtově dopise se říká, že v těch dvou zásadních věcech v žádném případě neustoupíme ani o píď.

Hyndman říkal, že se posibilisté báli, že je vypíchají z jejich vlastního kongresu. Hinc illae lacrimae!**

Takto zmaříme bruselskou intriku: od samého začátku dáme najevo, že žádný kompromis není možný. Buď posibilisté přijmou, a pak jsme nad nimi plně zvítězili, vyvrátili jsme jejich pozici, dosáhli jsme, aby se *podrobili* a navždy jim zašla chuť hrát úlohu jediné a výhradně uznávané socialistické francouzské strany; máte všechno, co potřebujete, a kongres už udělá to ostatní, jestliže jste s to, jak nám říkal Bonnier, zaplavit ho delegáty z venkova. Anebo odmítnou, a pak budeme mít tu výhodu, že jsme se před světem všemožně zasazovali o smíření; všechny nerozhodné budeme mít na své straně a na zlost Liebknechtovi uspořádáme kongres na podzim v Paříži, protože potom už nikdo nebude na rozpacích.

Posílám Vám dva časopisy s články o kongresu, z nichž poznáte, jak se činíme.

Ostatně podaří-li se nám potřít posibilisty pomocí jejich vlastního kongresu, bude to lepší než cokoli jiného.

Liebknecht si představoval, že by mohl získat opět posibilisty pro sebe na zlost Broussovi, proti Broussovi a přes Broussovu hlavu! To je idea — vládnout světu s Borsdorfem jako hlavním městem!

Posílám Lauře pusu, co dělá, není nemocná?

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1949

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 216–217.
** Proto ty slzy!

94

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 17. dubna 89

Milý Liebknechte,

o tom, že Vy, borsdorfští divoši, jste přece lepší lidé, jsem nikdy nepochyboval — skoro bych řekl, že lepší až do nepolepšitelnosti.

Vaše haagská konference[171] je čím dál komičtější. O jedné rezoluci — co se má stát, když posibilisté[17] odmítnou — neví nic Lafargue ani Bonnier (který je tu), a o druhé, o uchování rezolucí v tajnosti, nevědí nic Lafargue, Bonnier ani Eda. To muselo být prazvláštní předsednictvo a podivný sekretariát, když se jim mohlo stát něco takového. Tak tedy, co jsme nevěděli, nemohli jsme ani dodržovat.

Že až do té doby, kdy posibilisté odmítnou, bylo třeba držet jazyk za zuby, je samozřejmé a také se to stalo. Ale pak už se muselo hned udeřit. A když Tys měl v té chvíli jako obyvkle smůlu, že Ti překážely nepředvídané okolnosti, když nikdo jiný z Vás se do toho nepustil a Lafargue mi poslal rezoluci[203] právě proto, abych ji uveřejnil, bylo zatraceně naší povinností — a zejména při tom jaká tu byla situace — vzít tuto odpovědnost na sebe a dopustit se onoho hrozitánského porušení etikety.

Váš společný protest* by byl ovšem zapůsobil docela jinak než naše brožura[194] — jistě, jenže by byl napřed musel vůbec vyjít. Proč tu tedy ještě není? Kdo Vám v tom k čertu brání? Ty víš právě tak dobře jako já, že se neobjeví vůbec anebo leda až bude půl roku po všem.

* Viz tento svazek, str. 200.

Tvůj krásný plán, jak rozvrátit posibilisty normálními domluvami z Borsdorfu a přes Broussovu hlavu dospět s nimi k dohodě, je dětinská chiméra a naše „nadávky" posibilistům Ti ostatně nemohly zabránit, aby ses o to nepokusil. Můžeš přece ujišťovat ty pány o své nevině, co Ti síly stačí. Pokud pánové, s nimiž si koresponduješ, plují pod Broussovou vlajkou, jsou spoluodpovědní za jeho intriky, a když se na tyto intriky pořádně posvítí, dalo by se soudit, že Ti to může jedině pomoci. A jestli všechno, co jim Brousse dovoluje, je v nejlepším pořádku, pak ovšem nemají důvod vystupovat proti němu.

Jestliže Eda, který v celé brožuře mluví jen za sebe a nevystoupil nikde jinde než pouze v novinách*, žene tím vodu na mlýn prokurátorům, pak jsou Vám noviny samy mnohem nebezpečnější než brožura. Potom ale pro všechno na světě napište těm lidem tady, aby Vás napadali, místo aby Vás hájili, anebo ještě lépe, aby ten krám rovnou zavřeli. A jestliže se Vám tolik houpe půda pod nohama, pak dejte především ruce pryč od všech mezinárodních kongresů atd.

Co se týče té Schlesingerovy záležitosti[210], promluvíme si o tom víc ústně. Ještě jsem tu věc neviděl, ale *tak* se to nemůže nechat, aby něco podobného — třeba jen ve formě reklamního oznámení — vyšlo pod Tvou záštitou, aniž bys proti tomu protestoval. Co já budu v té věci nucen dělat, záleží přirozeně přímo na obsahu té slátaniny. Schorlemmer je od soboty tady. Mám Ti od něho a od Lenky vyřídit pozdrav.

Tvůj
B. E.

Tvůj dopis Edovi** *nebude použit.* Bude mnohem lépe, napíšeš-li v tomhle smyslu Leeovi.

Pro zasmání: Eda byl minulý pátek na jednom socialistickém soirée zdejších „vzdělaných"*** socialistů.[211] Tam mu pan Sidney Webb, profesor politické ekonomie na Working Men's College†,

* „Der Sozialdemokrat".
** Viz tento svazek, str. 216–217.
*** V rukopise berlínským dialektem: jebildeten.
† Dělnické universitě.

který také vyvrátil Marxovu teorii hodnoty, povídá: Nás socialistů je v Anglii jen 2000, ale děláme víc než všech 700 000 socialistů v Německu.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

95

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 20. dubna 89

Milý Kautsky,

o Schlesingerovi[210] budu s Liebknechtem mluvit, až sem — asi za 14 dní — přijede. To nejnutnější jsem mu už naznačil. Buď ale tak hodný a pošli mi tu věc — tady se něco takového vůbec nedostane a já bych byl nerad v situaci, že bych musel bez repliky přijmout všechna tvrzení.

Co se Schmidta týče, poradil jsem mu, aby Ti poslal rukopis* a že se uvidí, zda jej budeš moci někam umístit. Schmidt se potichu vyvinul v marxistu a v důsledku toho ztratil všechny vyhlídky na universitní kariéru, když ho v Halle odmítli jako disidenta[107] — tahleta počestná universita je konfesijní! — a v Lipsku jako socialistu[147] a když ho Švýcaři proboha prosili, aby je neobtěžoval. Teď se pokouší vydat svůj habilitační spis tiskem, ale katedroví socialisté[212] říkají, že to nejde, že je to přece příliš marxistické, a tak je o nakladatele nouze. Schmidt se k nám přidal úplně sám od sebe, bez jakékoli pobídky, ba přes mnohá má nepřímá varování, a prostě proto, že se nemohl stavět proti pravdě. Za dnešních poměrů mu to slouží velice ke cti, a počínal si přitom velmi statečně.

Nyní je problém v tom, že právě já *nesmím* ten rukopis číst a posuzovat. Pokouší se odpovědět na otázku, kterou jsem položil v předmluvě ke II. dílu[108]. Nesmím však předčasně vyrukovat

* Viz tento svazek, str. 198—199.

s obsahem III. dílu, a to mi brání cokoli přímo v té věci dělat. Tentokráte Ti tedy nemohu pomoci.

Schmidt se v Berlíně vrhl na žurnalistiku; jak mu to půjde, nevím. Rozhodně si počínal rozumněji a energičtěji, než bych byl od něho čekal. Na žurnalistiku je mimořádně těžkopádný, ale to koneckonců v Německu tolik nevadí.

Doufejme, že Louise šťastně překoná těch posledních šest týdnů a pak si odpočine.[162] Já mám kvůli zatracenému pařížskému kongresu samé opletačky. To je blázinec! Pomáháme si s Edou, jak můžeme, a Tussy pomáhá nám oběma, jinak by z toho všeho byl dokonalý tohuvabohu*.

Tvůj nadporučík** se tu ještě neobjevil. Zato je tu Schorlemmer. Počasí je překrásné. Nim a já jsme byli dnes v Highgate — tři hodiny jsme se procházeli. Ale teď je čas k jídlu a v 5.30 odchází pošta.

Srdečné pozdravy Louise i Tobě od nás všech.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* chaos.
** Fritz Kautsky.

96

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 30. dubna 89

Milý Lafarguu,

jak vidím, Père Duchesne je dnes zatraceně rozkacený a všem nadává hlupáků,[213] dokonce i za věci, které neudělali. Ten dobrák by udělal líp, kdyby se pěkně porozhlédl kolem a položil si otázku, jaké pojmenování si zaslouží lidé, kteří nechali zaniknout tři „Égalité"[214] a jeden „Socialiste"[33], a tak zničili mezinárodní existenci Vaší strany; neboť strana, která nemůže mluvit k ostatním, a dokonce ani projevit známku života, přestává pro ně existovat.

Ale nechme toho. Cožpak nevidíte, že stanovisko, které zaujali Belgičané,[208] Vám zase dává svobodu jednání? Že teď můžete, když Vám na tom tolik záleží, svolat svůj kongres na takové datum, jaké se Vám hodí, 1. července, 14. července nebo 1. srpna? Že zdaleka není příliš pozdě jednat v tomto smyslu, pokud budete jednat ihned, a pokud, což je samozřejmé, budete mít za sebou stranu, která bude ochotná nést potřebné náklady?

Napsal jsem Bebelovi, že už nevezmu na sebe zodpovědnost, abych Vám radil nic nepodnikat a že jste si právem stěžovali, protože chyby se staly na všech stranách.[195] To bylo včera; dnes mi píše, že Holanďané chtějí následovat příklad Belgičanů a vyslat delegáty na oba kongresy; že Němci nepůjdou na kongres posibilistů, přestože se Auer a Schippel vyslovili v opačném smyslu (Bonnier odpověděl oběma)[215]; on sám, Bebel je prý pro to, vyslat delegaci na Váš kongres a navrhne, aby se konal v srpnu, ale aby

došlo ke konečnému rozhodnutí, musí se sejít poslanci, a to prý do zasedání říšského sněmu 7. května není možné.[216]

Čekali jste teď dlouho a nemůžete čekat až do 7. května, protože výsledek je nejistý. Napíšu tedy Bebelovi, že teď budete pravděpodobně jednat tak, jak sami uznáte za vhodné, a poprosím ho, aby zabránil ukvapeným rozhodnutím pro případ, že by jim datum, které zvolíte, plně nevyhovovalo.

Němci mají pro svou zdrženlivost velmi závažný důvod. Za několik dnů bude monstrproces proti 128 socialistům z Barmenu-Elberfeldu[217] a v obžalovacím spisu oznamuje státní návladní, že jakmile bude vynesen rozsudek nad těmito 128 a skončí zasedání říšského sněmu, hodlá obžalovat všechny poslance strany z toho, že tvoří ústřední výbor rozsáhlého tajného socialistického spolku v Německu. To je zatím nejhrozivější úder proti nám, jaký jsme si dovedli představit. Jako jeden z důkazů se uvádí svolání sjezdů ve Wydenu[218] a v St. Gallenu[219]. Věděli jsme o tom už 5 nebo 6 týdnů a z obavy, aby se neposkytl nový podklad pro toto obvinění, nemohl Bebel jednat.

Pokud jde o postoj Holanďanů, mám o něm určité pochybnosti po tom, jak se Nieuwenhuis zachoval v Haagu.[220]

Bernstein myslí, že budou-li probíhat dva kongresy současně, vytvoří se tím zejména u zahraničních delegátů nepochybně taková atmosféra, že se budou muset oba kongresy spojit. Posuďte sami, zda to je správný způsob; v každém případě předpokládáme-li, že k tomu dojde, mohl by se Váš kongres docela dobře připojit k tomu druhému *na pozvání celého kongresu a po ověření mandátů každým kongresem zvlášť*. Protože s hlasováním podle národností naprosto souhlasíte, byla by suverenita kongresu zachráněna.

Bernstein mi také říkal, že „Sozialdemokrat", nehledě na pány poslance, udělá v Německu pro propagandu Vašeho kongresu, co bude v jeho silách; říká: chtěli ode mne tolikrát, abych dělal nezávislou politiku, která by jim dávala možnost dezavuovat „Sozialdemokrat", pokládaný za jejich orgán, že jim tentokrát udělám tu radost. Mohlo by to samozřejmě vést k oficiální důtce ze strany poslanců, ale do toho je daleko!

Mám na to tenhle názor: seberte svůj výbor[221], svolejte

kongres, stanovte si takové datum, jaké se Vám za těchto okolností bude zdát nejlepší, sepište svolávací oběžník, který by Laura přeložila do angličtiny a já ho rád přeložím do němčiny. To všechno se nám protáhne až do příštího týdne; dostaneme-li mezitím další zprávy, které by si mohly vyžádat jednotlivé změny, bude na to ještě čas. Váš oběžník by tedy měl být francouzsky vytištěn koncem příštího týdne a hned by se měl rozeslat. Pošlu Vám potřebné adresy. Anglicky a německy by se vytiskl tady. Jakmile bude Váš kongres svolán na určité datum, diskuse začne znovu a my ji budeme podněcovat.

Ve svém svolávacím oběžníku byste měli zdůraznit suverenitu a čistě prozatímní charakter jednacího řádu, který jste vypracovali. Měly by se také navrhnout zásady pro zastoupení, dejme tomu po jednom delegátu na každou místní skupinu, samozřejmě s výhradou potvrzení kongresem. Ostatní to nechávali otevřené, aby měli tři nebo čtyři delegáty na každou pařížskou skupinu v případě, že Vy byste tam byli zastoupeni jedním delegátem za každou venkovskou skupinu. Když navrhnete definitivní zásady, donutíte ostatní, aby se vyjádřili.

A teď do práce! Máte před sebou dobré dva měsíce, a to Vám musí stačit na všechno! A ať je Váš svolávací oběžník smířlivý — posibilisté jsou samý med, a čím víc toho využijete, tím líp. Máte plné právo říci, že jste se přizpůsobovali všem požadavkům ostatních, pokud byla nějaká naděje, ale nyní že máte právo ujmout se iniciativy. Ale zradu Belgičanů pokud možno tiše přejděte — aby posibilisté neměli důvod triumfovat. Ostatně je jisté, že Belgičané se tentokrát znemožnili. Napříště už nikoho neoklamou.

Srdečně Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Voprosy istorii KPSS", čís. 6, 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z francouštiny

97

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 1. května 89

Milý Lafarguu,

po odeslání mého včerejšího dopisu* dostal Bernstein tento dopis od Liebknechta:[222]

„V současné situaci se dá kongres zachránit jedině takovým vystoupením Francouzů, které by všechny postavilo před hotovou věc; ať tedy svolají kongres — protože belgická rezoluce[208] znemožňuje společný postup účastníků haagské konference[171], a ať nečekají na souhlas Němců, Rakušanů, Švýcarů (Dánů atd.), pokročilý čas už nedovoluje zajistit si jejich souhlas předem.

Kongres se musí svolat přesně na týž den, kdy bude zahájen kongres posibilistů (14. července), přesně podle směrnic stanovených v Haagu, a při zdůvodnění data 14. července je třeba výslovně ujistit, že se tím nezamýšlí nějak konkurovat druhému kongresu, ale očekává se najisto, že pocit solidarity donutí oba kongresy, aby zasedaly společně.“ (To by bylo hloupé, my sice také očekáváme, že to takhle dopadne, ale kdybychom to řekli, dali bychom tím trumfy do rukou posibilistům, kteří by si pak diktovali podmínky. Mohli byste snad říci, že budou-li oba kongresy zasedat paralelně, dokáží možná vyřešit všechny neshody.

„Samozřejmě by bylo třeba zároveň stručně vyložit situaci, poslední události (sjezdy v Troyes[132] a v Bordeaux[139], rozhovory

* Viz předchozí dopis.

směřující k dosažení jednoty, konference atd.) — ale žádnou polemiku s posibilisty.

Dále je nutno říci: prosíme dělnické a socialistické skupiny ostatních zemí, aby svými podpisy vyslovily souhlas s naším svolávacím oběžníkem, protože jsme už nestačili opatřit si jejich souhlas předem.

Nepostavíme-li ostatní před hotovou věc, kongres nebude, a belgické usnesení umožňuje přece našim francouzským přátelům svobodu jednání. Jakmile to bude hotová věc, na kongres přijdou."

To je celý Liebknecht! Je s to udělat smělé rozhodnutí, ale teprve tenkrát, když sám celou věc tak zamotal, že není jiné východisko.

Souhlasím ostatně s tím, co píše — až na ty věci, které jsem právě poznamenal. Ve svém svolávacím oběžníku nešetřte líbeznými slovy, i tak přece můžete říci, proč byl Váš kongres svolán — že posibilisté odmítli uznat plnou a naprostou suverenitu kongresu.

Po tomto Liebknechtově dopisu už není sebemenší důvod váhat. Jednejte tedy, svolejte své národní sjezdy a všechny jejich delegáty pokud možno přimějte k účasti na mezinárodním kongresu, který se má konat po nich.

Jakmile rozešlete svůj oběžník,[223] zahájíme agitaci, nejprve pro Váš kongres, a potom za to, aby delegáti, kterým nemůžeme zabránit v účasti na kongresu posibilistů — Belgičané atd. — dostali pokyn účastnit se zasedání obou kongresů.

Ale protože teď máte volnou ruku, neváhejte, neztrácejte ani jediný den. Budeme-li mít Váš oběžník v pondělí nebo alespoň v úterý ráno, dostane se do „Sozialdemokratu" a bude o něm zpráva v „Labour Elector". Jakmile bude pevně stanoveno datum Vašeho kongresu, dá se tady snad ještě něco dělat, i když nám zrada Belgičanů hrozně uškodila.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

98

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 2. května 89

Milý Lafarguu,

teď se to rozběhlo. Bebel mi píše:

„Liebknecht a já jsme se dohodli, že požádáme Lafargua a jeho přátele, aby ihned svolali kongres na 14. červenec. Děláme to v přesvědčení, že jakmile se kongresy sejdou týž den, nebude možné, aby zasedaly odděleně, a spojí se přes hlavy posibilistů.

Myslím, že i Vy teď budete spokojeni. Jakmile Francouzi uveřejní svolávací oběžník, vydáme veřejné provolání k Němcům, kde je vyzveme, aby zvolili delegáty na kongres, a ukážeme jim, jakou formou se to dá udělat" (v podmínkách německého zákonodárství). „Psal jsem v tom smyslu Rakušanům a Dánové i Švédové budou také informováni. Tak se nám doufám podaří posibilisty expropriovat — rozhodně jim to udělá čáru přes rozpočet."

4.30 odpoledne. Právě jsem přišel od Bernsteina, ale nezastihl jsem ho. Dostal od Liebknechta lístek, kde mu Liebknecht píše, že můžete klidně použít „jejich jména", že souhlasí s kongresem. „Jejich jména" znamenají patrně Bebelovo a Liebknechtovo jméno, neboť *oficiálně* nemají ještě právo mluvit jménem německé strany. Ten lístek jsem neviděl, ale Bonnier, který byl u nás, když jsem nebyl doma, to říkal Nim.

Doufám, že od Vás zítra ráno dostanu pár řádků, abych mohl Bebela znovu pobídnout oznámením, že se už chystáte jednat.

Apropos — nezapomeňte mi vrátit dopis z Lyonu (dešifrovaný).[224] Nemohu dělníky nechat bez odpovědi.

Teď, když máte několik venkovských novin, vyberte si jedny z nich, udělejte si z nich po dobu kongresu zpravodaj a postarejte se, aby byl spolu se všemi Vašimi publikacemi zasílán jednotlivým stranám.[225] Uvádím Vám dále některé adresy, ostatní budou následovat.

Lauře dejte za mne pusu, napíšu jí, jen co mi to ten proklatý kongres dovolí.

Srdečně Váš
B. E.

A. Bebel, Hohe Strasse 22, Drážďany-Plavno, Německo.
W. Liebknecht, Borsdorf-Lipsko, Německo.
Redakce listu „Social-Demokraten", Römersgade 22, Kodaň, Dánsko.
F. Domela Nieuwenhuis, 96, Malakkastraat, Haag, Holandsko.
Redakce listu „Recht voor Allen", Roggeveenstraat 54, Haag.
Redakce listu „Arbejderen", Nansensgade 28 A, Kodaň, Dánsko.
Redakce listu „Gleichheit", Gumpendorfer Strasse 79, Vídeň VI, Rakousko.
Redakce listu „Muncitorul", 38 Strada Sarariei, Jasy, Rumunsko.
Vydavatel listu „Justice", 181, Queen Victoria st., E. C., Londýn.
Vydavatel listu „Labour Elector", 13, Paternoster Row, E. C., Londýn.
Vydavatel listu „Commonweal", 13, Farrington Road, E. C., Londýn.
Advokát A. Reichel, Bern, Švýcarsko } oba delegáti
Advokát Henri Scherrer, St. Gallen, Švýcarsko } v Haagu[171].
Redakce listu „Sozialdemokrat", 114, Kentish Town Road, N. W., Londýn.
Redakce listu „Volkszeitung", Box 3560, New York City, USA.
Redakce listu „Sozialist", 25 East 4th st., New York City, USA.
(Další budou následovat).

Američané (Němci)[20], ačkoli byli zpracováni posibilisty a Hyndmanem, se vždycky vyslovovali pro Vás a proti posibilistům. Dojde-li jim Váš oběžník včas, nepochybuji, že budou souhlasit, jinak ale půjdou na *kterýkoli kongres*.

„Arbejderen" je radikálně opoziční list Petersena (znal se s Rouanetem a Malonem v Paříži, ale od té doby se velice změnil) a Triera, překladatele mého „Původu rodiny". Uděláte dobře, když jim z taktických důvodů nepošlete nic, co by zároveň nedostal i „Social-Demokraten", orgán umírněné většiny.[226]

Adresa P. Christensena, který byl delegátem v Londýně[130] (správná) je 9, Römersgade, Kodaň.

Belgičané: „Vooruit" (redakce), Marché au fil, Gent. Stejná je adresa na Anseela (E.). Gentští prohlásili na sjezdu v Jolimontu[208], že nepůjdou na kongres posibilistů, dokud budou posibilisté trvat na svých požadavcích. Zpráva v „Prolétariat"[227] je plná posibilistických lží.

Poprvé otištěno v časopise „La Nouvelle Revue Socialiste", čís. 21, 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

99

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 7. května 1889

Milá Lauro,

měl jsem velkou radost, když jsem dnes ráno dostal svolávací oběžník.[223] Jak říkáš, nelze ztrácet čas, a Paul, který zřejmě překypuje svatým rozhořčením, ve mně vyvolal obavy z nekonečné řady byrokratických obtíží a odkladů. Ale když se jednalo tak rychle a rozhodně, je všechno v pořádku. Svolávací oběžník je stručný a dobře napsaný, obsahuje jen nutné věci a nic víc; jediný nedostatek, který na něm mohu najít, je to, že by bývalo lepší přímo *v něm* vysvětlit, že následuje další oběžník s podpisy ze zahraničí, které prozatím nebylo možno opatřit pro nedostatek času. Kromě toho doufám, že zpráva, podle níž se Socialistická liga[77] předběžně připojila k haagským usnesením[171], je založena na faktech, a ne na nedorozumění, protože kdyby to Liga odvolala, působilo by to trapně. Pokud jde o získání jejich podpisu, museli bychom znát obsah Morrisovy odpovědi Paulovi, abychom úplně netápali.

A teď, prosím Tě, pořiď laskavě anglický překlad, a Paul ať dole napíše: „Za anglický překlad Paul Lafargue" a pověří mě, abych udělal totéž s německým překladem, který jsem udělal sám. My ho tady pak dáme hned vytisknout a rozšíříme ho v tisících exemplářů, a Vám také pošleme tolik výtisků, kolik budete potřebovat.

Za tu ztrátu času může jedině Liebknecht, který se pokládá za střed mezinárodního hnutí nebo alespoň by se jím rád stal, a ve skálopevném přesvědčení, že se mu podaří dosáhnout jednoty,

se dal od Belgičanů šest nebo osm týdnů vodit za nos. Dokonce ještě i teď je přesvědčen, že stačí, aby se *on* objevil v Paříži, a už tu bude jednota. Ale protože ještě není příliš pozdě, ten ztracený čas ve skutečnosti nebyl ztracen. Přispěl k tomu, že se na datu, které se hodilo Francouzům, shodla většina cizinců, kteří zpočátku měli námitky a určitě by byli zůstali stranou, kdyby se bylo datum stanovilo bez těchto předběžných příprav a proti jejich přání. Liebknechtovým jednáním ve skutečnosti netrpí nikdo vyjma nás tady; začali jsme svou kampaň neobyčejně úspěšně, ale byli jsme úplně odkázáni jen na vlastní prostředky; na všechny dopisy posílané zdejšími dělníky, které jsme podněcovali proti posibilistickému kongresu, přicházely od Dánů, Holanďanů, Belgičanů i Němců naprosto neurčité a mlhavé odpovědi; nikdo jim nedovedl nic říci o druhém kongresu, a tak padli do rukou Smithe Headingleyho a Hyndmana. Ale co se dá dělat, jakmile teď bude venku anglický svolávací oběžník, musíme začít znovu a doufám, že s větším úspěchem.

Ale jestliže si Paul myslí, že můžeme tady v Anglii vnucovat lidem takovou fictio iuris*, že posibilisté nejsou socialisté, a že tedy jejich kongres buď vůbec neexistuje nebo je neplatný, pak se hrozně mýlí. Říká, že Bonnier svým dopisem listu „Labour Elector“[228] udělal hloupost, protože nevycházel z tohoto stanoviska. Pak tedy za tu hloupost odpovídám já, protože já jsem napsal ten dopis, a Bonnier ho jen podepsal. Všechno to, co Paul říká o posibilistech, je asi pravda, a já mu věřím; ale jestliže chce, abychom to prohlásili veřejně, byl by to musel nejdřív dokázat, a to *dříve*, než vůbec vyvstala otázka kongresu. Namísto toho zorganizovali naši lidé conspiration du silence** sami proti sobě a přenechali absolutně všechny publikační prostředky posibilistům, které, ať je to jak chce, uznali za socialisty Belgičané, Holanďané a Dánové a minulý podzim v Londýně[130] někteří Angličané; a exkomunikační dekret vyhlášený stranou, která ještě ani teď nemá v Paříži noviny, v nichž by se mohla projevit, nebude a nemůže být přijat ostatním světem bez dalších důkazů. Musíme ke zdejším lidem mluvit takovou řečí,

* právní fikci.
** spiknutí mlčením.

jaké rozumějí, a kdybychom mluvili tak, jak to od nás žádá Paul, sami bychom se zesměšnili a v každé londýnské redakci by nám ukázali dveře. Paul příliš dobře ví, že posibilisté znamenají v Paříži moc, a i když mají naši *pařížští* přátelé jistě pádný důvod k tomu, aby je ignorovali, nemůžeme udělat totéž, ani nemůžeme popřít fakt, že budou 14. července *dva rivalské* kongresy. A kdybychom *o našem kongresu* zdejším lidem řekli, že „kongres svolávají francouzští *dělníci* a socialisté *bez rozdílu strany*", byla by to nejen hloupost, ale hrubá nepravda; vždyť Paul dobře ví, že pařížští *dělníci*, pokud vůbec jsou socialisté, jsou většinou posibilisté.

Rozhodně tady budeme dál pracovat pro kongres *po svém*, a nebudeme se ohlížet na to, co kdo má proti tomu. Dosud jsem v tom směru nic neudělal, a přesto se to už někomu nelíbí. Ale jsem už na takové věci zvyklý a budu dál dělat to, co uznám za správné.

Nejlepší na tom všem je, že do tří měsíců po obou kongresech se Boulanger se vší pravděpodobností stane diktátorem Francie, skoncuje s parlamentarismem, udělá čistku v soudnictví pod záminkou korupce, vytvoří vládu silné ruky a parlament pro smích, a marxisty, blanquisty i posibilisty všechny najednou rozdrtí. A pak, má krásná Francie — „tys to chtěla"!

Do půl roku potom *může* vypuknout válka — to záleží plně na Rusku; teď se zabývá rozsáhlými finančními operacemi, které mu mají obnovit kredit, a nemůže se dost dobře pustit do boje, dokud ty operace neskončí.[229] Ze všeho nejdřív bude v téhle válce smetena neutralita Belgie a Švýcarska, a půjde-li v ní opravdu do tuhého, je naše jediná naděje v tom, že *Rusové* budou poraženi a potom udělají revoluci. Francouzi ji udělat nemohou, pro svoje spojenectví s carem — byla by to velezrada. Ale nebude-li válka přerušena žádnou revolucí, ponechá-li se jí volný průběh, pak zvítězí ta strana, k níž se přidá Anglie, pokud Anglie vůbec půjde do války. Tato strana může totiž s pomocí Anglie druhou stranu vyhladovět, jestliže odřízne dodávky obilí ze zahraničí, které dnes potřebuje celá západní Evropa.

Zítra půjde do „Star" deputace (Bax, Tussy, Edward) protestovat proti článku o kongresu, který byl otištěn minulou sobotu.

Článek tam pravděpobodně propašovali Hyndman a Smith Headingley za Massinghamovy nepřítomnosti.[230]

Srdečně zdraví Nim a Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

100

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 11. května 89

Milý Sorge,

věčné psaní a běhání kvůli tomu zatracenému kongresu mi skoro nedopřává čas na nic jiného. Nestojí to za nic, samé nedorozumění, hádanice a mrzutosti, kam se podíváš, a přitom z celé té věci nakonec nic nebude.

Účastníci haagské konference[171] se nechali od Belgičanů vodit za nos. Místo aby podle usnesení hned, jakmile posibilisté[17] odmítli, vystoupili s protestem a svolali truckongres (to měli udělat Švýcaři a Belgičané společně), nedělali Belgičané nic, tvrdošíjně mlčeli na všechny dopisy a konečně přišli s ubohou výmluvou: že musejí tu věc předložit svému národnímu sjezdu — 21. a 22. dubna.[208] Nato ti druzí už teprve nic nedělali (protože Liebknecht prostřednictvím Švýcarů pletichařil s některými posibilisty, neboť *on* je přece ten muž, jemuž se musí sjednocení podařit) a tak posibilisté svými proklamacemi ovládli celou veřejnost, kdežto naši nejen mlčeli, ale i těm z Angličanů, kteří ještě pochybovali, odpovídali na jejich dotazy, jak to vypadá s truckongresem, neslaně nemastně. Touto chytrou politikou to nakonec přivedli tak daleko, že i v Německu začali lidé rebelovat a Auer se Schippelem požadovali, aby se šlo na posibilistický kongres.[215] To konečně otevřelo Liebknechtovi oči, a tak tedy — když jsme už já i Eda Bernstein Francouzům řekli, že jsou nyní volní a mohou kongres svolat také na 14. července, jak měli původně v úmyslu* — napsal Francouzům přesně totéž.

* Viz tento svazek, str. 226.

Francouzi mají, co chtěli, ale právem nadávají na zdržení a na Liebknechtovy pletichy, za něž činí odpovědnými všechny Němce.

Tady ale jsme to my, kdo musí nejvíc trpět Liebknechtovým mudrlantstvím. Naše brožura[194] udeřila jako blesk, ukázala Hyndmany a spol. jako lháře a podvodníky, všechno bylo pro nás příznivé, a kdyby byl Liebknecht, což byla jeho samozřejmá povinnost, prosadil u Belgičanů rychlou akci anebo je nechal plavat, *jednal* s ostatními *sám* a svolal nebo dal od Francouzů svolat kongres na kterékoli datum, byla by zdejší masa šla za námi a Sociálně demokratická federace[76] by se byla od Hyndmana odvrátila. Takhle však nepřicházelo nic než konejšení, že se má počkat, a poněvadž se tu v tradeunionech vedl spor hlavně o to, zda se, jak chtěli vůdcové, kongres nemá obesílat anebo zda se proti vůli vůdců přece jen obeslat má — přičemž kvalita kongresu byla zcela druhotná a šlo o to vstoupit nebo nevstoupit do mezinárodního hnutí — bylo jasné, že se lidé přidají k těm, kdo věděli, co chtějí, a ne k těm, kdo to nevěděli. A tak jsme skvělou, právě dobytou pozici zase ztratili, a nestane-li se nějaký zázrak, nepřijde na náš kongres žádný Angličan, který by stál za řeč.

Právě tu byl Bernstein, zdržel mě až do doby, kdy odchází pošta, a já tedy musím končit.

Wischnewetzky* u mne nebyl, nevím, co ti lidé chtějí.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen",[18] Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Lazar Wischnewetzky.

101

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 11. května 89

Milý Lafarguu,

nikdy jsme Vám neříkali jinak než „*takzvaní* marxisté" a nevím, jak bychom Vám mohli jinak říkat. Máte-li jiné tak krátké pojmenování, řekněte nám je, a my je samozřejmě rádi budeme používat. Ale nemůžeme říkat ani aglomerace[231] — tomu tady nikdo nerozumí; ani antiposibilisté, to by Vás zrovna tak uráželo a nebylo by to ani přesné, protože to je příliš všeobecné.

Tussy Vám jistě včera vrátila Váš dopis pro redakci „*Star*". Protože už den předtím dostala „*Star*" pozvánku, kterou Tussy přeložila, neměl Váš výklad tohoto dokumentu sebemenší naději na otištění.

Potřebujeme dopisy z Paříže *adresované přímo listu* „*Star*", s pařížským poštovním razítkem, *které by vyvracely posibilistické pomluvy ze sobotního a úterního čísla*[232] *o tom, že prý volba Boulého*[152] *byla podporována boulangistickými penězi, že Vaillant jednal jako spojenec boulangistů atd.* Zdá se mi, že byste to docela dobře mohli udělat, aniž byste tím ublížili svému novému postavení univerzální a výhradní církve francouzského socialismu.

„Star" je mezi dělníky nejčtenější deník, jediný, který nám tu a tam propůjčí své stránky. Massinghamovi dělal v Paříži průvodce a tlumočníka A. Smith, který ho svěřil do rukou Brousse a spol. Ti se ho zmocnili a už ho nepustili, napájeli ho absintem a vermutem, a tak se jim podařilo získat „*Star*" pro *svůj* kongres a jemu namluvit ty své lži. Jestli chcete, abychom Vám tady byli

něco platní, pomozte nám získat opět nějaký vliv na „*Star*"; dokažte jí, že ji zavedli na nebezpečnou cestu, že ji Brousse a spol. ve skutečnosti donutili ke lžím. A jediná cesta k tomu je *posílat jí přímo z Paříže* protestní dopisy proti těmto článkům. Jinak nám vždycky řeknou: v Paříži nikdo neprotestoval, musí to tedy být pravda.

Mimo „Star" máme pouze „Labour Elector", velice málo známé a krajně pochybné noviny, které existují z peněz nejasného původu a jsou tedy velice podezřelé.* Jistě Vám záleží na tom, abyste tady v Anglii měli nějaké publikační možnosti; zahrňte tedy „Star" protesty — Vy, Vaillant, Longuet, Deville, Guesde a tutti quanti. Ale necháte-li nás bez pomoci, pak nenaříkejte, až o Vašem kongresu žádné noviny nebudou psát, až tady budou posibilisté[17] pokládáni za jediné francouzské socialisty a Vy za bezvýznamnou kliku intrikánů a hlupáků.

Už tři měsíce Tussy a já neděláme téměř nic jiného než pracujeme ve Vašem zájmu. První bitvu jsme už vyhráli s pomocí Bernsteinova pamfletu[194], ale pro Liebknechtovu nečinnost a váhání jsme všechny dobyté pozice zase jednu po druhé ztratili. Teď když jsme zatlačeni do defenzívy a hrozí nám nebezpečí, že ztratíme pozice, které jsme měli předtím, je pro nás velmi kruté vidět, že nás opouštějí už i Francouzi, když přece několik dopisů o několika řádcích mohlo v příhodné chvíli tolik dokázat. Ale chcete-li ztratit tady v Anglii jakoukoli publikační příležitost právě ve chvíli, kdy by to pro Vás mělo největší význam, nedá se nic dělat; bude to pro mě určitě poučení, vrátím se k svému 3. dílu**, na který jsem po tři měsíce ani nesáhl, a nepovede-li kongres k ničemu, oželím to.

Že se zajišťuje ubytování a restaurace pro delegáty, to je výborné — psal mi o tom Bebel; Paříž bude v červenci hotové mraveniště, a tak je to velice důležité.

Lauřin anglický překlad dáme vytisknout. Pokud jde o německý překlad, jeden je v „Sozialdemokratu", kde Bernstein upravil na konci jednu větu (čís. 3 Vaší pozvánky), pro Němce příliš nebezpečnou.[223] Pošlete *francouzský text* svolávacího oběžníku, který

* Viz tento svazek, str. 167.
** „Kapitálu".

mají *všichni* podepsat, Bernsteinovi a Liebknechtovi, aby Vám označili místa, která nemohou podepsat, aniž by se dostali do konfliktu se zákony; jinak riskujete, že od Němců podpisy nedostanete. Než tady dám německý překlad do tisku, počkám na zprávy od Bebela a změny, které navrhne, Vám napřed předložím.

Od určité doby se už v posibilistických novinách neobjevuje Labusquièrovo jméno. Že by také patřil mezi nespokojence?[233] Začínající dezorganizace v posibilistických řadách je pro nás jistě vítaný fakt, ale útoky z naší strany a kongres by snad mohly pomoci obnovit jednotu. V každém případě nedospěl rozklad ještě tak daleko, aby měl vliv na zahraniční spojence posibilistů.

Přikládám šek na 20 liber. Pokud jde o Ferryho státní převrat,[234] sotva se mu podaří, protože piou-piou* je v roce 1889 daleko víc boulangistou, než byl republikánem v době, kdy překazil převrat Mac-Mahonovi.[235] Čacký Boulanger není tak hloupý, aby provokoval povolání do zbraně kvůli aféře s Nejvyšším soudem; to ovšem ještě nic nedokazuje pro případ přímého porušení ústavy. Že Ferry nepustí z rukou přímou či nepřímou moc bez boje, to rád věřím. Ale už se to riskovalo.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Přezdívka francouzských vojáků.

102

Engels
Eleanor Marxové-Avelingové

do Londýna

[Londýn kolem 13. května 1889]

Protože Laura poslala dopis pro Tebe v *otevřené* obálce, přikládám k němu tohle.[236] Večer se uvidíme u Sama.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

103

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 14. května 89

Milá Lauro,

když se věci obracejí k lepšímu a všechno jde jako po másle, nemuseli by snad už Vaši lidé v Paříži tak nervózně sledovat to, co se snažíme udělat na jejich podporu. Nikdo po nich nechtěl, aby se pouštěli do polemiky se „Star" nebo psali dlouhé protesty. Ale dejme tomu, že by Vaillant napsal do „Star": „Ve Vašem čísle... prohlašujete na základě posibilistických tvrzení, že jsem... (udělal to a to, „Star" ze 7. května*). Nemám čas a ani Vy nemáte místo na podrobné vyvracení takového nesmyslu. Žádám Vás tedy pouze o to, abych mohl ve Vašem příštím čísle prohlásit, že jde o sprostou pomluvu" (nebo tak podobně).

A dejme tomu, že pokladník, předseda nebo tajemník Boulého výboru by napsal: „Ve Vašem čísle atd. říkáte, že Boulého volba[152] byla podporována boulangistickými penězi.* Jako předseda" (nebo ať je čímkoli) „Boulého výboru vím, odkud pocházela ta trocha peněz, kterými jsme mohli disponovat — všechny byly vybrány mezi dělníky. A proto prohlašuji, že zmíněné tvrzení, které máte od posibilistů[17], je sprostá lež" atd.

A takhle podobně může napsat ještě pár různých lidí. To by velice posílilo náš vliv na „Star".

Zvlášť v této chvíli. Obávám se, že dnešní ranní „Star" přinesla Paulovo pozvání[237] jen proto, aby měla záminku neuveřejnit oficiální

* Viz tento svazek, str. 240.

pozvání se *všemi podpisy*. Bernstein to u něho* přesto za nějaký den zkusí znovu (výtisk přiložen). Edward a Bonnier u něho byli dnes ráno, slíbil, že zítra uveřejní Bonnierův dopis a pozval Bonniera na oběd na příští pondělí. Bonnier se pak musí snažit nějak ho zpracovat. Jak vidíš, železo ještě tak docela nevychladlo a dalo by se ještě kovat — jen kdyby nás podpořilo několik úderů z Paříže. Neudeříme-li teď, brzy bude příliš pozdě.

Říkáš, že pařížský výbor[221] bude jednat řadou svých provolání a to je podle Vás lepší než posílat dopisy redaktorovi. To je jisté, ale dopisy redaktorovi měly právě sloužit k tomu, aby ho donutily ta *provolání uveřejnit, jakmile přijdou*. K čemu nám budou platná všechna provolání, když nebudeme mít možnost dostat je do novin — vyjma „Labour Elector", a to asi přinese víc škody než užitku, když to budou *jediné* noviny, které tomu budou věnovat pozornost.

Protože rozhovor s Massinghamem byl anglický a Bonnier mu nerozuměl, prozatím ještě nevím, oč šlo. Ale chápeš doufám, že udržet si pozici, kterou jsme měli od počátku, a zachovat si stránky „Star" otevřené pro naše zprávy — byl jediný možný plán a zdaleka nebyl tak hloupý, jak se patrně naši pařížští přátelé domnívají. *Víme*, že v redakci „Star" se takové bombardování dopisy ze strany veřejnosti bere velmi vážně, a v tomto případě je to tím důležitější, že, jak sama víš, posibilisté, Smith Headingley a Hyndman všichni unisono namlouvají Massinghamovi, že celá věc je pouze osobní záležitostí Marxovy rodiny a nikoho jiného.

Požádal jsem Bebela dopisem[195], aby napsal Dánům a Rakušanům, že si mají pospíšit s podpisy, a aby prostřednictvím Dánů zapůsobil na Švédy a Nory. Také jsem rozptýlil jeho obavy, že v Paříži nebude v nastávajících svátečních dnech ubytování a jídlo. Bebel nikdy neviděl nic většího než Berlín (tady se zdržel jen pár dní a bylo o něho dobře postaráno), a tak je v těchto věcech trochu maloměšťák. Čím dřív vyjde oběžník se *všemi* podpisy, tím líp, to zdejší lidi nejspíš přesvědčí.

Vaši lidé v Paříži mohou být určitě docela spokojeni. Dosáhli toho, co chtěli, a na všechno zbývá ještě spousta času. Proč tedy tak

* Redaktora „Star" Henryho Williama Massinghama.

dychtí po tom, aby se pomstili přátelům, stejně jako nepřátelům, na každý návrh, který se jim předloží, se tváří kysele, vymýšlejí si nesnáze tam, kde žádné nejsou, a reptají jako John Bull? Vždyť přece snad nevymizel všechen francouzský humor — jen ať jsou zase plně Francouzi, cestu k vítězství mají před sebou otevřenou; to my tady jsme utrpěli porážku, ale není to rozhodující pozice, a jak vidíte, bojujeme dále, seč nám síly stačí.

Vždycky Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

104

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 16. května 89

Milý Lafarguu,

posílám poznámky k Vašemu návrhu provolání[238], který jsem prohovořil s Bernsteinem. — Mimochodem, říkáte-li, že sjezd v Troyes[132] reprezentoval *celou* francouzskou dělnickou třídu, dostáváte se do příkrého rozporu s fakty a vystavujete se protestům a námitkám ze zahraničí — a přitom to vůbec není nutné. Posibilisté a jejich pařížská většina po Vašich dekretech nezmizí ze světa.

Anglický text oběžníku jsem poslal do týdeníků, zítra odejde do deníků, do radikálních klubů[48] v Londýně, socialistickým organizacím a vlivným osobnostem, které se o věc zajímají. Je to asi 1000 výtisků, Tussy bude mít k dispozici dalších 500 a K. Hardie ve Skotsku také 500. Adresy a pásky jsou připraveny, všechno se to pošle zítra, takže v sobotu večer, což je schůzovní večer klubů, tradeunionů atd., to bude rozdáno.

Ve „Star" je Bonnierův dopis.

Clara Zetkinová napsala vynikající článek do „Berliner Volks-Tribüne" — kdybychom byli měli takové přesné vylíčení faktů před třemi měsíci, bylo by nám to ohromně pomohlo. Bernstein půjde zítra k Massinghamovi a určitě to tam uplatní. Využije také událostí v 13. obvodu,[233] jejichž význam se z článku v „Égalité" nedal odhadnout, ale ona* Bernsteinovi poskytla všechny bližší podrobnosti.

* Clara Zetkinová.

Je velice správné, že národní rada nebude v Paříži — protože venkov je Vaše síla, musí také být formální vedení tam, a ne v Paříži. Ostatně, že má venkov větší váhu než Paříž, to je dobré znamení.

Zítra je premiéra nové Avelingovy hry — i když nemělhned strhující úspěch u obecenstva, kritika se o něho zajímá, dokonce i lidé, kteří až dosud zachovávali conspiration du silence*.

Stávka horníků u nás doma (kamenouhelná pánev začíná dvě nebo tři míle od Barmenu) je událostí velkého významu.[239] Bez ohledu na to, jak skončí, otevírá se nám tím oblast dosud uzavřená, a ode dneška nám vynese ve volbách navíc 40—50 000 hlasů. Vláda má hrozný strach, protože každý pokus o energický zákrok nebo jak se dnes říká v Prusku, „schneidiges Handeln"** (ten výraz je ostatně rakouský), by mohl vyvolat krvavý týden, podobně jako v Paříži v roce 71.[240] Napříště patří horníci v celém Německu nám — a to už je nějaká síla.

Pokud jde o Boulangera, doufám, že máte pravdu a že ten dryáčník prohrál. Ale —

Musím na poštu!

Srdečně Váš

B. E.

Danielsonovi napíšu.***

Mezinárodní socialistický dělnický kongres ve dnech 14.—21. července 1889

Dělníci a socialisté v Evropě a Americe!

Bordeauxský sjezd, na němž se sešli delegáti více než 200 *francouzských*† syndikátních komor ze všech dělnických center Francie, a sjezd v Troyes, na němž byli přítomni delegáti 300 dělnických *a*†† socialistických skupin zastupujících celou dělnickou třídu a revoluční socialistické hnutí *Francie*†††, přijaly usnesení

* spiknutí mlčením.
** „řízné jednání".
*** Viz tento svazek, str. 284—285.
† Engels podtrhl a připsal otazník.
†† Toto slovo doplnil Engels a připsal k němu otazník.
††† Podtrženo Engelsem.

svolat do Paříže v době konání výstavy mezinárodní kongres, na který by měli přístup proletáři z celého světa. Toto usnesení s radostí uvítali evropští a američtí socialisté, šťastní, že se mohou shromáždit a dorozumět se v předvečer vážných událostí, které hrozí civilizovaným národům.

Třída kapitalistů zve bohaté a mocné, aby si přišli prohlédnout světovou výstavu a obdivovat na ní dílo dělníků odsouzených k bídě uprostřed největšího bohatství, jaké kdy lidská společnost měla.

My socialisté, kteří usilujeme o osvobození práce, odstranění námezdního otroctví a vytvoření takového společenského zřízení, v němž všichni a všechny bez rozdílu pohlaví a národnosti budou mít právo na bohatství vyrobené společnou prací, zveme skutečné výrobce, aby se 14. července sešli v Paříži.

Zveme je, aby přišli *zpečetit svazek** bratrství, jež budou proletariátu všech zemí oporou v jeho úsilí, a tím uspíší příchod nového světa.

Proletáři všech zemí, spojte se!

zpečetit svazkem, to by mohlo způsobit obtíže. Němci mají zakázány veškeré organizace, a kdyby měli nějakou protizákonně, byla by pokládána za tajný spolek. Je tedy třeba vyhnout se jakýmkoli výrazům, které zahrnují pojem formální organizace. Pozvěte je na slavnost solidarity, na veřejnou manifestaci bratrství, na cokoli chcete, jen je nezvěte k vytvoření formální organizace nebo nepoužívejte words to that effect**, jak říkají angličtí právníci.

Zdá se mi také, že chybí vhodný závěr jednou nebo dvěma větami.

A mohli byste říci internacionálním socialistům, kteří to podepíší, že podrobnosti o místě atd. sdělí později pařížská komise[221]. Trošku prózy po tolika krásných řečech neuškodí. Je to věcnější.

Poprvé otištěno (bez přílohy) rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Podtrženo Engelsem.
** výrazy vzbuzující takový dojem.

105

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 17. května 89

Milý Lafarguu,

posílám 25 anglických oběžníků[223].

Kdy mi vrátíte dopis z Lyonu — s rozluštěním?[224] Nechtěl bych francouzským dělníkům připadat nedbalý a nezdvořilý.

Protože „Sozialdemokrat" a „Berliner Volksblatt" přinesly německé překlady, není už zapotřebí tisknout tady zvláštní vydání. A kromě toho — který text by se měl vzít:

1. Francouzský text: *Socialistická liga*[77] *Anglie a dánští socialisté* se předem připojují k usnesením, která budou přijata.

2. Anglický text: *W. Morris ze Socialistické ligy a Dánové* atd. atd.

3. Německý text v berlínském překladu (pravděpodobně Liebknechtově): Socialistická liga a Dánové se omluvili **a Socialistická liga** se předem připojuje k usnesením atd. (podle této verze se Dánové *nepřipojili*).

Protože posibilisté mají v Paříži německé přátele a tady anglické, nebylo by nemožné, aby se o těchto odchylkách dověděli. Bylo by to velice nepříjemné, doufejme, že se to nestane — ale vidíte také, k čemu by vedl nový oběžník[238], v němž vystupujete jako „celá francouzská dělnická třída" — překlady by se zase lišily, protože Liebknecht, to buďte ujištěn, by to v němčině změnil.

Zítra odejde 100 anglických oběžníků do Ameriky.

„Star" ještě oběžník neotiskla. Bernstein včera Massinghama nezastihl.

Avelingova hra byla přijata líp, než jsem čekal — je to velmi

dobře udělaná skica, ale končí — à la Ibsen — bez řešení, a tady na to publikum není zvyklé. Před tímto kusem se hrál jiný — od Baby Rose a ještě někoho dalšího — velice volný anglický přepis „Conflicto entre dos deberes" od Echegaraye.[241] Tato hra, silně okořeněná senzacemi, byla přijata velmi dobře, ačkoli je těžkopádná a hrubá, podle anglického vkusu.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

106

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 20. května 89

Milý Lafarguu,

posílám Vám dva časopisy: 1. „Reynolds's"*, které na žádost Tussy otiskly oběžník, ale *bez podpisů*. Máte tedy báječnou příležitost napsat jim: Organizační výbor je Vám velice zavázán za to, že jste ve svých novinách uveřejnili náš oběžník o svolání Mezinárodního dělnického a socialistického kongresu v Paříži, který bude zahájen 14. července. Ale protože jste neotiskli žádnou adresu, dovolte mi upozornit na stránkách Vašeho listu, že všechna sdělení ze zahraničí je přeba posílat podepsanému sekretáři výboru. Váš atd. P. Lafargue.

Le Perreux, Paris, Banlieue, květen — atd.", nebo tak nějak.

2. „*Sun*", nový radikální týdeník, s krátkou poznámkou[242], která vyšla rovněž zásluhou Tussy. Uvidíme, zda je nějaká možnost, abychom tento list používali i nadále, ale „*Star*" by nám svým vlivem mohla škodit.

V „*Justice*", kterou Vám pošlu, jakmile dostanu výtisky, Hyndman vítězně vykřikuje[243], protože si myslí, že se „*Star*" jsme ztratili v Londýně jakoukoli publikační možnost. Říká, že Vy, takový milý a úctyhodný člověk, jste se zesměšnil a Bebel, Liebknecht a Bernstein rovněž; a doufá, že konečně přestaneme se svými bezmocnými pletichami atd.

Viděl jste „Prolétariat" (nebo „Parti ouvrier"), kde posibi-

* „Reynolds's Newspaper".

listé tvrdí, že na Dány bezpečně spoléhají?[244] Bernstein psal do Německa, aby zjistil, co na tom je.

Rochefort, jakmile vytáhne paty z bulvárů, dělá všechno, aby se zesměšnil — v Ženevě svou rozepří se starým Beckerem, tady zase tím, že na Regent Street vytáhne revolver, když dostal facku.[245] Ta historka se bude dnes projednávat u policejního soudu, příslušné noviny Vám pošlu.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

107

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 21. května 89

Milý Kautsky,

konečně pár minut, abych Ti mohl napsat. Ten zatracený kongres a všechno, co s ním souvisí, mi zabírá už 3 měsíce všechen čas, je kolem toho samé písaření, obíhání, pekelná dřina a navíc jen zlobení, mrzutosti a hádanice. Dobráci Němci si v St. Gallenu[219] usmysleli a stále si myslí, že stačí jen nějaký kongres svolat a že je hned tady: jehi ôr, vajehi ôr!* (ať Ti to Adler vysvětlí). Představovali si, že od té doby, co *oni* překonali své interní hádky, panuje v celém socialistickém světě láska a přátelství, mír a svornost, a nemají ani ponětí o tom, že svolání kongresu znamená buď podrobit se alianci Brousse-Hyndman, anebo pustit se s ní do křížku. Ačkoli teď přece nasbírali dost zkušeností, nemají v tom ještě docela jasno, když se sejdou, dají se unášet sny o sjednocení *obou* kongresů a zavrhují přitom jediný bojový prostředek, který k tomu může vést: totiž ukázat zuby spolku Brousse-Hyndman. Kdo tyhle lidi jen trošku zná, dobře ví, že se podrobí jen moci a že každý ústupek považují za známku slabosti. Místo toho chce Liebknecht, aby se s nimi jednalo šetrně, aby se s nimi zacházelo nejen v glazé rukavičkách, ale aby se málem nosili na rukou. Liebknecht celou věc přivedl do srabu. Když se posibilisté[17] nezúčastnili haagské konference, kterou tu Hyndman označuje jako caucus[246], protože *jeho* nepozvali (už to byla hloupost), mohla tato konference nabýt významu a stát

* budiž světlo, a bylo světlo.

se něčím jiným než caucus jen tehdy, kdyby se byly dodatečně opatřily podpisy jiných stran, Rakušanů, Skandinávců atd. To by bylo přitlačilo i Belgičany. Nic z toho se nestalo — nestalo se vůbec nic, haagská záležitost, která znamenala dobrý začátek, měla hned také znamenat *konec*. Když posibilisté odmítli, začali Belgičané celou věc natahovat, neodpovídali a nakonec řekli, že chtějí, aby rozhodl *jejich* sjezd 21. dubna[208]. Místo aby tam naši někoho poslali, kdo by Belgičany přiměl říci hned ano či ne a podle toho pak zaměřil akce těch druhých, nechali všechno být, ať se to vleče jak chce. Liebknecht pronáší ve Švýcarsku slavnostní řeči[247], a když jsme to tady spustili — v okamžiku, který byl pro zdejší poměry důležitý — začne nadávat, že haagská usnesení[203] měla být zachována v tajnosti a že jsme porušili jejich důvěrnost (*když* je posibilisté odmítli, ztratilo utajování všechen smysl a navíc my jsme o tom *nevěděli*), že jsme překazili jeho akci, která měla převést posibilisty přes hlavu Brousse atd. (!) na naši stranu atd. A když se pak Angličané — nespokojení tradeunionisté[204] — které *jsme vyburcovali*, dotazují v Belgii, Holandsku, Německu či Dánsku, jak to vypadá s *naším* kongresem, dostávají jen jalové, neurčité odpovědi a rozhodují se přirozeně pro lidi, kteří věděli, co chtějí, pro posibilisty. Tak se celé měsíce přešlapovalo a váhalo, zatímco posibilisté zaplavovali svět svými oběžníky, až konečně i v samém německém táboře lidé ztratili trpělivost a přišli s požadavkem, aby se šlo na posibilistický kongres.[215] To prorazilo, a 24 hodin po tom, co jsme my tady Francouzům řekli, že v důsledku usnesení belgického sjezdu mají volné ruce, ať dělají, co chtějí, a že mohou svolat svůj kongres také na 14. červenec*, 24 hodin nato přišel Liebknecht rovněž s tímto plánem, který do té doby tak úporně potíral. Musí ovšem vždycky napřed zabřednout až po uši, a pak je teprve schopen nějakého smělého rozhodnutí.

Teď však je na mnoho věcí příliš pozdě. *Tady* je bitva na celé čáře prohraná, poněvadž nás v rozhodujícím okamžiku nechali na holičkách. Lidé, kteří s námi sympatizují, si museli gratulovat, že byli zvoleni — na *druhý*, posibilistický kongres. V Belgii posibilisté

* Viz tento svazek, str. 229.

díky bruselským intrikám fakticky zvítězili; Anseele, který byl jinak dobrý, zřejmě nemíní nechat věci dojít až k roztržce s Bruselskými. Dokonce i Dánové zřejmě kolísají, a za nimi jdou Švédové a Norové, kteří sice mnoho neznamenají, ale přece jen reprezentují 2 národy. Je to k zbláznění, když člověk vidí, jak Liebknecht totálně zkompromitoval a možná i zčásti zruinoval tak skvělé mezinárodní postavení Němců.

Pevná aliance s Rakušany; Američané zůstávají stále jen odnoží německé strany; Dánové, Švédové, Norové, Švýcaři, to jsou takříkajíc odchovanci Němců; Holanďané jako spolehlivý mezičlánek směrem na západ; k tomu všude německá kolonie a neposibilističtí Francouzi, kteří jsou na alianci s Němci skoro přímo odkázáni; slovanské kolonie a slovanští emigranti na západě, kteří po blamáži anarchismu také tíhnou k Němcům — jaké je to skvělé postavení! A to všechno zvrtl Liebknecht svou iluzí, že mu stačí jen otevřít ústa a celá Evropa bude tancovat, jak on píská, a když nedá on povel k pochodu, že nepřítel neudělá také nic. A protože se Bebel bohužel — i když je to pochopitelné — nevyzná v zahraničních věcech — měl Liebknecht téměř volnou ruku. Skončí-li to špatně, ponese vinu on, poněvadž nic nedělal (kromě intrik) a nevystoupil na veřejnost v době mezi posibilistickým odmítnutím počátkem března a belgickým sjezdem 22. dubna.

Myslím si však, že to ještě dopadne dobře, potáhnou-li všichni za jeden provaz. Dokážeme-li přemluvit Dány, je vyhráno — ale na ty se dá působit právě jen z Německa, tj. Liebknechtovým prostřednictvím. Ale přesto je k zbláznění, že vůbec došlo k této nejisté situaci, zatímco rychlým jednáním v březnu a počátkem dubna bychom byli získali celou Evropu. Posibilisté jednali, kdežto Liebknecht nejen nic nedělal, ale i všem ostatním jednat znemožňoval: vždyť Francouzi se nesměli ani pohnout, nesměli přijmout žádné usnesení, ani vydat oběžník nebo svolat kongres, dokud Liebknechtovi konečně nedošlo, že ho Bruselští tahali 6 týdnů za nos a že pod vlivem posibilistické akce, v přímém protikladu k jeho mistrovské nečinnosti, se od něho nakonec odvracejí i jeho vlastní Němci. A k tomu ještě ta historie s lumpem Schlesingerem.[210] Liebknecht apeluje na city: sebemenší veřejný krok by ho mohl zruinovat, mohl

by na něho uvalit 6000 marek dluhu, mohl by ho přinutit vystěhovat se do Ameriky. Za těchto okolností počkám — aspoň si to zatím myslím — až celá ta věc vyjde, a pak uvidím, co se dá dělat. Ta záležitost ale pro něho znamená velkou blamáž, a jestli si představuje, že se jen tak snadno vyzuje z toho, že na takovém svinstvu je jeho jméno, pak se pořádně plete. Buď tak hodný a pošli mi další sešity. Ten floutek* může být tak drze arogantní jen díky tomu, že je úplný ignorant. Máš pravdu, nebýt na tom vytištěno Liebknechtovo jméno, bylo by to k smíchu.

Co dělá Louise? Asistuje ještě stále tak pilně při rozmnožování lidského rodu? Doufám, že je zdravá a dobré mysli a že má už poslední zkoušku za sebou.[162] Srdečně ji pozdravuj od Nim i ode mne, teď si snad bude také moci trošku oddechnout.

Musel jsem nechat kouření, poněvadž to působí na nervy, zejména na srdce, které mám jinak úplně zdravé. I pití jsem musel značně omezit, poněvadž při mém dnešním stavu, kdy mám pocuchané nervy, také působí silněji než jindy. Beru sulfonal pro spaní a chodím hodně na čerstvý vzduch nahoru na Hampstead a Highgate. To také zabere čas. Kdyby už byl aspoň ten zatracený kongres za námi, aby se člověk nemusel prohrabávat tolika novinami; nedostanu se už k ničemu jinému, a když se konečně dostanu k rozumné knize, mám unavené oči a musím stejně dělat něco jiného. Lékař říká, že úplně si oči nikdy nevyléčím, že to však není nic vážného, jen ta trvalá potíž — tj. omezení času na psaní a čtení.

Tussy teď píše na psacím stroji.**

Srdečné pozdravy od Nim a

Tvého

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Maximilian Schlesinger.
** V rukopise: per Schreibklavier.

108

Engels A. F. Robinsonovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 21. května 1889

Pan A. F. Robinson
47, Little George St., Hampstead Rd.

Vážený pane,

poněvadž jsem se dověděl, že máte nyní dobré místo a můžete tedy postupně vrátit oněch 25 šilinků, které jsem Vám půjčil, a poněvadž pan Lahr, Váš soused, je bez práce, žádám Vás, abyste dával ty peníze jemu v přiměřených týdenních splátkách, jaké si mezi sebou dohodnete. Jejich stvrzenky — pana a paní Lahrových — budou mít pro mě stejnou platnost jako bych je vystavil já.

S úctou Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

109

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 24. května 89

Milý Lafarguu,

pro všechno na světě, vydejte rychle ten oběžník se zahraničními podpisy![238] Je to pro nás tady a vůbec všude hrozně důležité. Na obsahu nezáleží, ať si je třeba prostý a bez velkých slov — hlavní roli hrají *podpisy*. Dostaneme-li ho během 8—10 dní, pak jsme tady vyhráli, a když ne, prohrajeme bitvu podruhé a tentokrát vinou Pařížanů. Cožpak je tak těžké napsat oběžník, který by mohli všichni podepsat!

Přikládám „*Justice*" s manifestem[248], jehož zuřivost a nestydatá prolhanost jasně ukazuje, jaký dojem tady právě teď vyvolal svolávací oběžník[223]. Jak vidíte, Sociálně demokratická federace[76] nebo spíš Hyndman dobře vědí, že o jejich pozici tady jde právě tak jako o pozici posibilistů ve Francii. Samozřejmě na to odpovíme. Ale kdybychom mohli na konec našeho letáku připojit svolávací oběžník se zahraničními podpisy, mělo by to ohromný účinek.

Svolávací oběžník byl otištěn v „Commonweal" a Morris se otevřeně vyslovuje pro náš kongres. V „Labour Elector" prohlašuje W. Parnell, delegát londýnského kongresu[130], velice čilý a schopný chlapec — dělník —, že má výtisky svolávacího oběžníku pro případné zájemce. Výborný přírůstek. Na zítřek Tussy zorganizovala schůzi, na které se Bernstein (říkáme mu tady *Eda*; jestli mi to někdy přijde do pera, tak abyste věděl, o koho jde) sejde s Burnsem, Tomem Mannem a dalšími vlivnými dělníky. Burns byl zvolen svou

sekcí na posibilistický kongres. Bude dobré mít takové lidi na posibilistickém kongresu, jestliže je nemůžeme mít na svém.

„Star" ještě neotiskla dopis Okeckiho*, ale *Baxův* dopis o Vaillantovi. Ale připomeneme mu** i ten druhý. Protože chce zvýšit prodej svého listu v Paříži, seznámíme ho s radikálními socialisty z obecní rady: Longuetem, Daumasem atd. Co je v tom dopise Okeckiho? Odmítá *rozhodně* obvinění, že Boulé dostal peníze od boulangistů? Ani nevíte, jaký význam má zde pro nás — i pro Vás — tento deník, a že tedy stojí za námahu vyrvat ho Hyndmanovi.

V manifestu „Justice" se říká, že *Farjat hlasoval pro posibilistický kongres (na londýnském kongresu)*. To nemůže být pravda! Žádám ho ještě touto poštou o dopis, který bychom mohli uveřejnit.[249] Ale ne, nemám jeho adresu, ten, koho jsem myslel, je Fréjac z Commentry, a ne Farjat. Prokážete nám tedy velkou službu, jestliže nám opatříte ten dopis, a to rychle, tady se nesmí ztrácet čas, jinak se ztratí publikum.

Napsal jsem do Dánska, abych zjistil, proč se to tam dole tak zdržuje,[250] ale můj informátor*** patří k radikální opozici, a ne k umírněnému směru, který vede stranu. Psali jsme také Bebelovi, že je velice důležité, abychom získali Dány, Švédové a Norové pak půjdou za nimi, a navrhli jsme mu, aby tam někdo z Němců zajel osobně, kdyby to tam vázlo.

A teď si, milý Lafarguu, pospěšte a vydejte ten svolávací oběžník se všemi podpisy. To je jediný účinný prostředek, jak umlčet všechny pomluvy a všechny lži těch druhých, a pro všechny země, které se ještě nerozhodly, je velice důležité, aby to bylo dřív, než k nějakému rozhodnutí dojdou. Kvůli Liebknechtově váhavosti a odkladům jsme ztratili nejednu pozici; nedělejte to jako on, protože — a to Vás ujišťuji — prohrajeme-li pro Vaše odklady, které nikdo nechápe, ještě jednu bitvu, pak tady budeme úplně v právu, ztratíme-li trpělivost a necháme Vás, abyste si poradili, jak umíte. Není možná pomoc lidem, kteří si nechtějí alespoň trošku pomoci

* Viz tento svazek, str. 244.
** Henrymu Williamu Massinghamovi.
*** Gerson Trier.

sami. Pošlete tedy bez odkladu zahraničním stranám oběžník, jakýkoli, jen když nebude vyvolávat odpor, seberte podpisy, dejte to vytisknout nebo to pošlete k vytištění nám — v Lauřině anglickém překladu — abychom neztráceli čas. Vyhlídky jsou velmi dobré, jen kdybyste všichni souhlasili s tím, že je třeba prosazovat zásadní a nejdůležitější věci, a všechna ta drobná rivalství a jednotlivosti je třeba nechat stranou. Nepokazte si svůj vlastní kongres, nebuďte němečtější než sami Němci!

Srdečně zdraví Vás i Lauru

B. E.

Posílám Vám „Justice" a „Commonwealth".

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

110

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 25. května 89

Milý Lafarguu,

z Guesdova dopisu Bonnierovi se dovídám, že svolávací oběžník se zahraničními podpisy[238] je v tisku. Můžete ještě připojit:

R. Cunninghame-Graham, člen anglického parlamentu, a nedostanete-li v *pondělí* telegram, který by to odvolával, také

W. Parnell, Tom Mann } delegáti londýnského kongresu v roce 1888[130].

Od těchto posledních nemáme *formální* souhlas. Bernstein se s nimi viděl dnes ráno, s Grahamem a Burnsem také; Burns říkal, že se úplně rozejde se Sociálně demokratickou federací[76]; má prý už dost těch Hyndmanových intrik; Hyndman sdružení zničil, náklad „*Justice*" poklesl ze 4000 na 1400 atd. Ačkoli byl Burns svou sekcí zvolen na posibilistický kongres, bude postupovat v našem smyslu; jednání o tom, jakým způsobem to bude moci udělat, ještě neskončilo.

Pošlete co nejdřív výtisk svolávacího oběžníku.

Srdečně Váš

B. E.

Později dostaneme pravděpodobně ještě další podpisy.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinčnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

111

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

[Londýn] 27. května 1889

Milý Lafarguu,

touto poštou Vám posílám zároveň zprávu o *Alianci**. Chcete také *domnělé rozkoly*** ?*

Pošlete mi ten článek pro ruský časopis[251], pošlu ho Danielsonovi.***

Protože Lavrov dělá těžkosti, obraťte se na adresu

N. Axelrod, závod na výrobu kefíru,

Hirschengraben, Curych

a požádejte, aby Vám opatřil† podpisy Věry Zasuličové (její adresu nemáte), svůj vlastní, dále podpis G. Plechanova a dalších ruských marxistů. To se náš dobrý eklektik podiví.

Anglický svolávací oběžník[238] je už u tiskaře; zítra dostanu obtahy, pozítří se expeduje.

Parnell nám odmítá individuální podpis, ale dá ho jako čestný tajemník Dělnického volebního sdružení[252].

Protože jste tento podpis určitě dostal s podpisy ostatních členů (Championa, Manna, Batemana), netelegrafoval jsem,†† bu-

* K. Marx a B. Engels, „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení. Zpráva a dokumenty uveřejněné z příkazu haagského kongresu Internacionály".

** K. Marx a B. Engels, „Domnělé rozkoly v Internacionále. Důvěrný oběžník generální rady Mezinárodního dělnického sdružení".

*** Viz tento svazek, str. 284.

† P. B. Axelrod.

†† Viz předcházející dopis.

dete samozřejmě brát podpisy rovnou tak, jak Vám byly poslány, a ne podle mého dopisu.

Jde o to, že Parnell bude svou sekcí tradeunionů (uměleckých truhlářů) vyslán na kongres posibilistů, kde on i Burns budou zastávat náš názor. Je docela možné, že odmítnou-li posibilisté jejich návrh na společné zasedání, odejdou od nich a připojí se k nám. Ale to je ještě hudba budoucnosti.

Naléhal jsem na Vás, protože zprávy z Paříže si odporovaly a protože jsem nevěděl, zdali se došlo či nedošlo k dohodě o textu svolávacího oběžníku. Teď to i tady poběží. Je to jako blesk z čistého nebe.

Vaše taktika je nejlepší zejména proto, že nemáte žádný tiskový orgán a že se ve Francii každý už někam postavil. Tady, kde je nejenom dost neurčitých elementů, ale kde jde navíc o to zviklat ty, kteří už přešli k nepříteli — a to není nemožné — je nutno útočit.

Zítra budu snad mít konečně možnost něco podniknout proti Hyndmanovi[253], dnes mi celý den zabrala úprava anglického svolávacího oběžníku a pochůzky.

Dopis z Lyonu byl v přiložené obálce, poslal jsem Vám ho, abyste mi rozluštil adresu a podpis.[224] Chtěli ode mne výtisky mých prací. Dostal jste ale určitě můj průvodní dopis, ve kterém jsem Vás žádal o toto vyluštění.

Ve spěchu Vás srdečně zdraví

B. E.

Bezpodmínečně potřebujeme vědět, jak to bylo s Farjatem — ano, či ne — možná, že odjel ještě před tím hlasováním?[249]

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

27 mai 89

Mon cher Lafargue

Par ce Courrier je vous adresse le rapport sur l'Alliance. Voulez-vous aussi les prétendues scissions?

Envoyez moi l'article pour la revue russe, je l'enverrai à D.

Puisque Lavroff fait des mineuderies, adressez-vous à

N. Axelrod, Kephir-Anstalt
Hirschengraben Zürich

et priez le de vous procurer les signatures de Véra Zassoulitsch (dont vous n'avez pas l'adresse), avec la sienne propre, celle de G. Plechanoff et autres marxistes russes. Cela étonnera notre brave eclecticien.

La convocation anglaise est déjà entre les mains de l'imprimeur; demain j'aurai les épreuves, après demain distribution.

Parnell nous refuse sa signature ~~comme homme pure~~ individuelle, mais il la donne comme Hon. Sec. de la Labour El. Assoc.

První strana Engelsova dopisu Paulu Lafarguovi z 27. května 1889

112

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 8. června 89

Milý Sorge,

je mi skoro líto, že jsi vzal Wischnewetzkých docela vážně a žes s nimi přerušil styky. Já jsem jim klidně ponechal to zadostiučinění, aby mi *oni* ukázali *svou* vrcholnou nelibost tím, že *on* mě nenavštíví; musím však předpokládat, že Tě k tomu donutil neotesaným chováním vůči Tobě.

Náladu, která se zračí ve Tvém dopise, vyvolával kongres i ve mně od půli března až skoro do půli května. Kupodivu je teď všechno zachráněno, jak jsi zjistil z druhého svolávacího oběžníku podepsaného skoro celou Evropou,[238] který jsem Ti poslal (s doplňky v příloze k Bernsteinově II. brožuře[253], odeslané dnes).

První brožuru, podepsanou Bernsteinem,[194] jsem redigoval já jako všecko, co v této věci vyšlo *anglicky*. Co by Tobě na tom mohlo připadat hodné výtky, bylo ze zdejšího hlediska nutné. Zejména ta objasnění o posibilistech[17], která Tobě připadají jako útoky. Ze všeho nejnutnější však bylo uveřejnit haagská usnesení[208], o nichž se ti mudrci v Haagu usnesli, že mají zůstat *utajena*, a to in infinitum*. Naštěstí ani tady, ani v Paříži nikdo o tomto důmyslném usnesení nevěděl, a tak jsme se do toho dali, poněvadž posibilisté a jejich zdejší stoupenci právě na tato usnesení dennodenně zaváděli řeč, vykládali o nich ty největší lži atd.

Pochopitelně se teď, když posibilisté odmítli, muselo jednat

* donekonečna.

rychle. Ale Belgičané, kteří přece spolu se Švýcary měli kongres svolat, nedělali nic — chtěli celou věc odložit až do svého sjezdu o velikonocích v Jolimontu[208] a zabezpečit se usneseními, která tam měla být přijata. A ze Švýcarů Scherrer také kapánek otálel pod záminkou, že s Liebknechtovým svolením bude možno přimět *masu* posibilistů „přes hlavy Brousse a spol." k tomu, aby přešli na naši stranu!! Liebknecht však pronášel ve Švýcarsku slavnostní řeči[247], a Bebel znal terén příliš málo, aby mohl v jeho nepřítomnosti samostatně postupovat.

Vlastní bojiště bylo *tady*. Bernsteinova brožura čís. I tu udeřila jako hrom. Lidé se přesvědčili, že je Hyndman a spol. hanebně obelhávali. Kdyby býval náš kongres svolán ihned, byli bychom je měli všechny, a Hyndman s Broussem by byli zůstali sami. Zdejší nespokojenci v tradeunionech[204] se obraceli na nás, na Němce, Holanďany, Belgičany, Dány. Ale od nikoho nedostali vyrozumění o *našem* kongresu, kdy, kde a jak. Pro ně však bylo hlavní věcí obeslání kongresu, lhostejno kterého, jako opozice proti Broadhurstovi, Shiptonovi a spol., a tak se tedy rozhodli pro ten kongres, který byl *svolán*.

Tak jsme tu ztráceli půdu krok za krokem, také naše opory ve zdejším radikálním tisku velmi váhaly, a nakonec přišlo ještě usnesení belgického sjezdu: poslat *na oba* kongresy po jednom delegátu. Dokonce v německém stranickém tisku vystoupili Auer a Schippel s tím, že se musí jít k posibilistům[215], už jen proto, aby se dokázalo, že tu není žádný protifrancouzský šovinismus. Zkrátka, měl jsem celou věc za ztracenou, alespoň pro Anglii.

Hned jsem však napsal Francouzům* (kteří od začátku trvali na tom, že se kongres musí konat 14.—21. července *souběžně s posibilistickým*, jinak že to nestojí za námahu), že jim belgické usnesení zase uvolňuje ruce a že by teď měli ihned svolat kongres na onen termín. A monsieur Liebknecht, jemuž Auerův a Schippelův článek podpálil koudel za vlastním zadkem, teď najednou zjistil, že už celou věc protahoval dost dlouho a že teď se musí jednat rychle — poradil Francouzům totéž**. Následovalo svolání — a zapůsobilo

* Viz tento svazek, str. 226—228.
** Viz tento svazek, str. 231.

nade všecko očekávání dobře, přihlášky se jen hrnuly a stále ještě docházejí. Ba i tady jsme dobyli víc než jen succès d'estime*, a uveřejňování podpisů tu stále ještě působí. I tady máme na své straně všechno, co stojí mimo (hodně upadající) Sociálně demokratickou federaci[76], a morálně i část těch, kdo jsou ještě v ní. Vždyť John Burns, londýnský socialistický County Councillor[254], se s celou sekcí z Battersea[255] patrně odtrhne anebo to už udělal. On a Parnell (který je podepsán na našem oběžníku) jsou už zvoleni za delegáty na posibilistický kongres a budou tam zastávat *naše* stanovisko.

Posibilisté nemají kromě Sociálně demokratické federace na své straně *ani jedinou socialistickou organizaci v celé Evropě*. Proto se vrhli znovu na nesocialistické tradeuniony a dali by nevím co za to, aby tu získali i staré tradeuniony, Broadhursta a spol., ale ti už dostali na pamětnou v listopadu tady v Londýně.[130] Z Ameriky dostanou jen jednoho delegáta Rytířů práce[256].

Hlavní věc při tom je — a to mne vedlo k tomu, že jsem se do toho tak vložil —, že to je zase ta stará trhlina v Internacionále, která se tu projevuje, starý boj z Haagu[257]. Protivníci jsou stejní, jenomže vyměnili anarchistickou vlajku za posibilistickou; zaprodávají zásady buržoazii za drobné ústupky a hlavně za dobře placená místa pro vůdce (městská rada, burza práce[128] atd.). I taktika je úplně stejná. Manifest Sociálně demokratické federace[249], který psal zřejmě Brousse, je novým vydáním sonvilierského oběžníku[258]. A Brousse to také ví; napadá le marxisme autoritaire** pořád ještě stejnými lžemi a pomluvami, a Hyndman to dělá po něm — jeho hlavními zdroji informací o Internacionále a Marxově politické činnosti jsou zdejší nespokojenci z generální rady, Eccarius, Jung a spol.

Spojenectví posibilistů a Sociálně demokratické federace mělo tvořit jádro nové Internacionály, která měla být založena v Paříži; s Němci jako třetími ve spolku, kdyby se byli připojili, jinak proti nim. Proto to stále rostoucí množství malých sjezdů, které jdou jeden za druhým, proto ta výlučnost, jíž spojenci dávali všem ostatním francouzským a anglickým směrům najevo, že pro ně neexistují,

* formální úspěch.
** autoritářský marxismus.

proto to klikaření, zvláště s malými nárůdky, o které se opíral i Bakunin. Ale toto pletichaření začalo být nepohodlné, když se Němci docela naivně — v naprosté nevědomosti o tom, co se děje venku — připojili usnesením ze St. Gallenu[80] k sjezdovému hnutí. A protože ti lidičky šli raději proti Němcům než s nimi — považovali je za příliš zmarxisované — stal se boj nevyhnutelným. Ale o naivnosti Němců nemáš ponětí. Dalo mi strašnou práci vysvětlit dokonce i Bebelovi, oč vlastně jde, ačkoliv posibilisté to velmi dobře vědí a denně proklamují. Při všech těchto nedorozuměních jsem měl málo naděje, že to dopadne dobře, že imanentní rozum, který se v téhle historii postupně vyvíjí k sebeuvědomění, už teď zvítězí. Tím víc mě těší důkaz, že přece jen dnes už nejsou možné takové věci jako roku 1873 a 1874. Intrikáni jsou už teď poraženi, a význam kongresu — ať už po něm bude následovat druhý nebo ne — spočívá v tom, že prokáže před celým světem jednomyslnost evropských socialistických stran, a těch několik intrikánů, pokud se nepodrobí, zůstane s prázdnýma rukama.

Jinak kongres valný význam mít nebude. Samozřejmě tam nepojedu, nemohu se natrvalo vrhnout znovu do agitace. Ale lidé *si chtějí* zase jednou zahrát na kongresy, a pak je lepší, když je nedirigují Brousse a Hyndman. Bylo už právě na čase jim to zarazit.

Jsem zvědav, jak zapůsobí Bernsteinovo čís. II[253]. Doufejme, že to bude už poslední dokument v téhle záležitosti.

Jinak to tu jde taktak. Musel jsem nechat kouření, protože působí neblaze na nervy, kupodivu to stojí málo přemáhání, ještě každé 2—3 dny kouřím třetinu cigarety, ale počítám, že napřesrok začnu znovu. Sam Moore jede jako vrchní soudce do Nigérie v Africe. Příští sobotu odplouvá z Liverpoolu, po 18 měsících přijede na 1/2 roku zpátky, bude tam překládat III. díl*. Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".

113

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 11. června 89

Milá Lauro,

konečně jsem vyšetřil pár minut a mohu si s Tebou v klidu porozprávět. Především dovol, abych Ti poděkoval za milé pozvání do Le Perreux u příležitosti kongresu. Ale obávám se, že je prozatím ještě nebudu moci přijmout. Jsou dvě věci, kterým se ze zásady vyhýbám a chodím na ně jen z donucení: kongresy a výstavy. Hluk a shon Vašeho „world's fair"*, abych to vyjádřil v žargónu ctihodného Brita, to není nic, co by mě lákalo, a kongresu se v každém případě musím vyhnout; to by mě strhlo do nové agitační kampaně, vrátil bych se sem se spoustou úkolů ve prospěch nejrůznějších národností a zaměstnalo by mě to na kolik let. Na kongresu se takové věci nedají odmítnout, a já je odmítat musím, jestli má 3. díl** spatřit světlo světa. Už přes 3 měsíce jsem neměl možnost se na něj ani podívat, a teď před dovolenou, kterou si chci udělat, je už příliš pozdě s tím začínat; nejsem si ani jistý, jestli starosti, které jsme měl s kongresem, jsou už úplně za mnou. Tak nepřijedu-li letos do Le Perreux, není přece ještě všem dnům konec; ale tohle léto budu trochu odpočívat v nějakém tichém přímořském hnízdě a budu hledět dostat se zase do takového stavu, abych mohl vykouřit nějaký ten doutník, což jsem neudělal už přes dva měsíce; asi gram tabáku každý druhý den, to je všechno, co snesu — ale mohu zase spát a malý doušek mi už také nevadí.

* „světového jarmarku" (Světové výstavy v Paříži).
** „Kapitálu".

Několi novinek pro Paula; Sam Moore dává dnes pro nás večeři na rozloučenou, v sobotu odjíždí do Nigérie, kde v Asabě, v nitru Afriky, bude vrchním soudcem pro území výhradní Královské nigerijské společnosti s omezeným ručením, každý druhý rok bude mít půlroční dovolenou v Evropě, dobrý plat a vyhlídku, že se asi po 8 letech vrátí jako člověk s nezávislým postavením. Že se stane předsedou nejvyššího soudního dvora nigerijských černochů, skutečného výkvětu černočerné Nigritie*, k tomu dal souhlas na počest Paula. Všem je nám hrozně líto, že ho ztratíme, ale už déle než rok hledal něco takového, a tohle je vynikající místo. Svého jmenování dosáhl nejen díky své právnické kvalifikaci, ale do značné míry také proto, že je výborný geolog a botanik a bývalý důstojník dobrovolnických jednotek — to všechno jsou velmi cenné vlastnosti v nové zemi. Bude mít botanickou zahradu a zařídí meteorologickou stanici. Jeho soudcovské povinnosti budou záležet hlavně ve stíhání německých podloudníků, kteří pašují Bismarckovu*** bramborovou kořalku, zbraně a střelivo. Podnebí je mnohem lepší, než se říká, a lékařská prohlídka dopadla Moorovi ke vší spokojenosti. Doktor mu řekl, že bude mít lepší vyhlídky než mladí lidé, kteří se ze samé nudy ubíjejí pitím whisky a navštěvováním černých harémů. A tak až vyjde třetí díl, bude se alespoň zčásti překládat v Africe, kam budu Moorovi posílat vývěsky.

Ale abychom se vrátili k našemu milému kongresu. Pokládám tyhle kongresy za nutné zlo ve hnutí; lidé mermomocí chtějí vystupovat na kongresech, a i když mají kongresy svou užitečnou stránku jako demonstrace sil a jsou dobré k tomu, že svedou dohromady lidi z různých zemí, je otázka, zda to stojí za to, když tu jsou tak vážné rozpory. Ale protože se posibilisté[17] a hyndmanovci neustále snaží vetřít se pomocí kongresu do vedení nové Internacionály, musíme proti nim nevyhnutelně vést boj, a v této jediné věci souhlasím s Broussem: lidi teď žene do dvou nepřátelských táborů zase ten starý rozkol v Internacionále. Na jedné straně Bakuninovi přívrženci, pod jinou vlajkou, ale se starou výzbrojí a taktikou, banda intrikánů a podvodníků, kteří by chtěli „kočí-

* Nigritia — starý název Západního Súdánu.

rovat" dělnické hnutí v zájmu svých soukromých cílů — a na druhé straně skutečné hnutí dělnické třídy. Právě proto a jedině proto jsem se do té věci se vší vážností vložil. Diskuse o podrobnostech zákonodárství mě tolik nezajímají. Ale pozice, kterou jsme po roce 1873 znovu dobyli na anarchistech, byla nyní napadena jejich následovníky, a tak jsem neměl na vybranou. Zvítězili jsme, dokázali jsme světu, že téměř všichni socialisté v Evropě jsou „marxisté" (budou šílet nad tím, že nás tak pojmenovali!), a oni ostrouhali kolečka a zůstal jim jen Hyndman jako utěšitel. Teď už doufám nebude mé pomoci zapotřebí.

Protože k nim nikdo nejde, uchylují se k nesocialistickým a polosocialistickým tradeunionům, a tak *jejich kongres bude mít zcela jiný charakter než náš*. Tím se spojení stává druhořadou otázkou; dva *takové* kongresy *mohou* zasedat vedle sebe bez skandálu.

Milá Lauro, chtěl jsem Ti toho napsat mnohem víc, ale skoro nevidím, taková je mlha. Musel jsem proto psaní přerušovat a čekat, až se vyjasní, a teď už je čas jít na poštu. Tak už jenom přikládám šek na 20 liber št., o které Paul psal.

Pokud jde o peníze na kongres, měli by něco udělat Němci — budu-li moci, napíšu o tom zítra Paulovi.

Vždycky Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

114

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 12. června 1889

Velevážený pane,

prosím tisíckrát za prominutí, že jsem tak dlouho neodpověděl na dotaz ve Vašem ctěném dopise z 15. dubna. Zapletl jsem se proti své vůli do debaty o mezinárodním kongresu a naložil jsem tím na sebe kupu práce, korespondence, obíhání atd., což mě bohužel donutilo zanedbat spoustu jiných věcí. To se týká i množství dopisů, které zůstaly ležet bez odpovědi.

Abych Vás už nenechal čekat ani chvíli déle, sděluji Vám, že jsem zmíněnou brožuru[259] od jejího vydání v Kolíně nad Rýnem už neviděl a ani v Marxově pozůstalosti, pokud vím, žádný její exemplář není. Brožura vyšla krátce před zahájením procesu, a nikdy jsem neslyšel nic o tom, že by měla druhý sešit. Taková brožura by také jistě byla oznámena v „Neue Rheinische Zeitung", tam je však anoncována pouze sama jednoduchá brožura jako 1. sešit poprvé 9. července 1848, a 5. srpna začalo přelíčení; v číslech z období mezi těmito dvěma daty není žádný druhý sešit ohlášen a určitě také žádný nevyšel. *Po* osvobozujícím rozsudku neměl Lassalle důvod pokračovat v kritice, která měla právě jen přispět k dosažení tohoto osvobozujícího rozsudku.[260]

Na Váš spis, který teď konečně šťastně našel útočiště, jsem velice zvědav. Článek „Vossische Zeitung" o Kantovi si budu moci

přečíst až po dnešní poštovní uzávěrce, a tak Vám za něj zatím mohu pouze vyslovit svůj vřelý dík.

Vstoupíte-li do „Vossische Zeitung" a dostanete-li tam na starost Orient, rád bych Vás upozornil na „*Standard*", který mívá ze všech anglických a možná i ze všech evropských listů (vyjímaje některé maďarské) nejlepší zprávy o Orientu, pokud má na něm zájem *Rusko*. Tak přinesl jako první před několika dny 1. zprávu o tom, že se znovu vynořuje na světlo povedený ruský plán na velkosrbskou říši s černohorským knížetem jako panovníkem — plánečeк, jehož prosazování ruská vláda zatím přenechává panslavistickému výboru, aby se ho podle okolností buď sama ujala, anebo to zase na nějaký čas odložila stranou; 2. zprávu o tajné úmluvě mezi carem* a šachem**, podle níž Persie nebude bez souhlasu Ruska udílet žádné železniční, paroplavební aj. koncese a v případě války dá Rusům k dispozici Chorásán (tj. umožní jim strategický obchvat Afghánistánu). Někdy uplynou celé měsíce, než se něco takového ve „Standardu" objeví, pak ale přicházejí odhalení jedno za druhým. „Standard" jimi zásobují antiruští příslušníci konzervativní strany, armády a indické byrokracie.

Obávám se, že jakmile se Rusko domůže konverze svého dluhu[229] a získá tak úvěrovou pozici, jakou dosud nikdy nemělo, že jednak panslavistická strana, jednak nutnost opatřit armádě (jejíž mladší *vzdělaní* důstojníci jsou vesměs konstitučně naladěni[261] a tedy oproti Prusům daleko napřed) zaměstnání a odvést ji tak od politických konspirací, doženou ruskou vládu k válce. Co bude pak, nemůže nikdo předvídat, je to stará delfská věštba: *Κροῖσος, Ἅλυν διάβας, μεγάλην δύναμιν διαλύσει****

Rozhodně přitom půjde k čertu velmi mnoho, a možná i německá armáda, dá-li se jistému domýšlivému mladému hejskovi† čas ji dezorganizovat.

Hornická stávka[239] mezitím byla také velmi pěkná událost,

* Alexandrem III.
** Násiruddínem.
*** Překročí-li Kroisos Halys, zničí velkou říši.
† Vilému II.

která jako blesk osvětlila celou situaci. To jsou tři armádní sbory, které přecházejí k nám.

Nuže, pokračování příště!

S pěknými pozdravy

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 17, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

115

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 15. června 89

Milý Lafarguu,

psal jsem Bebelovi,[262] že se Vaše příspěvky scházejí dost pomalu, že jste na rozpacích, kde vzít potřebné peníze na kongres atd. Vysvětlil jsem mu, v čem to je (jste v Paříži početně slabí, v provinciích si potřebují ponechat peníze pro delegace, Francouzi si obyčejně s placením příspěvků dávají načas) a naznačil jsem mu, že se tady nabízí německé straně příležitost k subvenci, která by byla dobrým internacionálním vkladem. Bylo by dobré, kdybyste Liebknechta pro tuto subvenci trošku získal, můžete mu přece lépe vysvětlit Vaši situaci než já; řekněte mu, že jsem Vám poradil, abyste mu o tom napsal.

Posílám Vám „Justice" s Hyndmanovou odpovědí. Je to bezmocný výbuch vzteku — ten člověk cítí, že je na hlavu poražen. To, co říká o Parnellovi a Stěpňakovi, je pustá lež. Mám tady dopis, který včera Stěpňak napsal Tussy, hned jak mu „Justice" přišla do rukou; říká tam, že to je nepravda a že do „Justice" ihned napíše.[263] Pokud jde o Parnella, jeho jméno nám *oficiálně* poskytlo Dělnické volební sdružení[252], a protože se nevzdal funkce tajemníka tohoto sdružení, nemůže popřít právoplatnost svého podpisu.* Odmítl podepsat *jako jednotlivec*, a my jsme jeho úzkostlivost v této věci respektovali.

* Viz tento svazek, str. 263.

Toho Fielda, který s takovým zápalem hájí náš kongres, nikdo nezná.

Trierovy a Petersenovy dánské noviny* se otevřeně stavějí na naši stranu, ale mají pravdu, že nezacházejí dál. Kdyby navrhli delegaci na náš kongres, vehnali by oficiální dánskou stranu k posibilismu. Je to pro nás zadostiučinění, že se tito skrytí posibilisté neodváží jít na kongres, který svolávají druzí.

Protože oba kongresy budou teď mít naprosto odlišný charakter — na našem kongresu se sejdou socialisté, ten druhý, to bude kongres lidí, kteří nepřekročí mez tradeunionismu (mimo posibilisty[17] a Sociálně demokratickou federaci[76] tam totiž nikdo jiný nebude) — je otázka, zda se uskuteční spojení. Nedojde-li k němu, nestane se žádné neštěstí. Je přece všeobecně známo, že se pod praporem socialismu ještě nesjednotila celá dělnická třída Evropy, a existence dvou kongresů vedle sebe bude jen tento dobře známý fakt potvrzovat.

Na druhé straně, protože je náš kongres pokrokovější než ten druhý, máme teď i jiné úkoly. Kdyby byly oba kongresy otevřeně socialistické, mohli bychom učinit četné ústupky co do formy, aby se zabránilo skandálu. Ale když se seskupily dva tábory pod rozdílnými prapory, a to bez nás, musíme chránit čest socialistického praporu, a spojení, pokud k němu dojde, nebude *spojením*, ale spíš *aliancí*, a podmínky této aliance je třeba dobře projednat.

V každém případě bude nutné se podívat, jak se věci vyvíjejí, a nevázat se předem žádným neodvolatelným rozhodnutím. Hlavní věc je vždycky ukázat, že protivník není v právu; jednat tak, aby on nesl vinu za případnou roztržku. Můžete být ujištěn, že po tom, co se stalo, ani posibilisté, ani Sociálně demokratická federace nijak žhavě nehorují pro spojení, ale naopak by nejraději na nás svalili vinu za roztržku, kterou si tajně přejí a která jediná by jim mohla ještě dodat zdání další existence. Uděláme-li jim tu radost a *vyvoláme* roztržku, znovu je vzkřísíme k životu. Jen díky našim chybám se mohou vzpamatovat ze své porážky, a my se těchto chyb dopustíme, budeme-li jednat pod vlivem zaujetí nebo nějakého citu. Je to otázka prosté kalkulace, nic víc.

* „Arbejderen".

Lauře pěknou pusu ode mne i od Nim. Dnes ráno odjel Sam Moore z Liverpoolu do Vaší africké domoviny.

Srdečně Váš
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

116

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 28. června 89

Milá Lauro,

pokud jde o Tvůj „volný a přirozený" překlad mého „všem dnům" atd.,* bojím se, že v tom tropickém vedru nenajdu víc energie než k tomu, že odpovědnost za ten překlad ponechám zcela na Tobě, a to, jak říkají advokáti, „bez prejudice". Vím jedině, že potrvá-li tohle počasí dál, nebudu Vám ten kongres závidět; jediný kongres, který mě zajímá, je kongres s Nim při láhvi piva přineseného z chladného sklepa.

Pokud jde o Váš kongres, z Tvého dopisu Maggii Harknessové vidím, že se pomýšlí na to, řešit administrativní záležitosti na uzavřených zasedáních. Jsem naprosto přesvědčen, že tuto otázku může rozhodnout pouze sám kongres, a to po vyslechnutí Němců, Rakušanů atd. Ale pokud jde o otázky jednacího pořádku, nevidím, proč by vůbec bylo nutné trvat na uzavřených zasedáních, a Němci by myslím určitě raději viděli, aby vůbec všechna zasedání byla veřejná — ovšem některé kruhy by chtěly obnovit v té či oné formě Internacionálu, a proti tomu se Němci postaví a musí postavit se vší rozhodností. Naši lidé a Rakušané jsou jediní, kteří musí podstupovat skutečný boj a přinášet skutečné oběti, ustavičně mají kolem stovky lidí ve vězení, a nemohou si tedy dovolit, aby si

* Viz tento svazek, str. 271.

zahrávali s mezinárodními organizacemi, které v současné době nejen nejsou možné, ale taky nejsou potřebné.

Na druhé straně posibilisté[117] a spol. udělají všechno, aby vyvolali rozruch kolem svého kongresu, a po ověření mandátů nebudou zřejmě dělat žádná uzavřená zasedání, pravděpodobně nejen z tohoto důvodu. A protože mají tu výhodu, že jsou ve spojení s buržoazním tiskem ve Francii i tady, zatímco my máme značně nevýhodné postavení, získají nad námi vrch, jestliže nebudeme jednat směle a nedovolíme tisku přístup co nejčastěji.

Z toho všeho soudím, že bude nejlepší nedělat si o té či oné otázce týkající se kongresu žádný konečný názor, ale počkat, až se vysloví ostatní, a potom teprve udělat závěr. Tak je to podle mého mínění i s tím, co Paul píše o znemožnění spojení obou kongresů. Mám dojem, že kdyby vyvstala tato otázka, vyskytlo by se tolik praktických obtíží, že pokud posibilisté neustoupí ve všech bodech, nebude z toho patrně nic. Ale posibilisté neustoupí, a protože jsou přesvědčeni, že si vynahradí u tradeunionů, co nedosáhli u socialistů, a mohou se pochlubit docela pěknou řádkou Francouzů a Angličanů (a tyto dva národy, jak víš, jsou přesvědčeny, že představují celý civilizovaný svět), budou mít jednoho Rytíře práce[256], který podle svého vlastního tvrzení reprezentuje přinejmenším 500 000, dále jednoho zástupce Americké federace práce[264], který zastupuje 600 000 lidí, budou tedy reprezentovat na papíře obrovské množství dělníků; od nás chudáků socialistů budou tedy očekávat, že ustoupíme. Bojím se jen, aby nepřipravili nějaký úskok, kterým by na nás před veřejností svalili vinu (v takových tricích se vyznají) a aby jim Liebknecht nesedl na lep. V tom případě spoléhám speciálně na Tebe, na Tussy a D. Nieuwenhuise, že Bebelovi otevřete oči a nedopustíte, aby Liebknecht uspěl se svou sjednocovací manií.

Tussy odpověděla Paulovi na jeho dotaz týkající se Lavyho; já jsem tam nebyl, kdežto ona je do toho všeho zasvěcena.[265]

Podle mého názoru by se nic nestalo, kdyby oba kongresy zasedaly vedle sebe — mají zásadně rozdílný charakter, na jednom zasedají socialisté, na druhém hlavně *aspiranti* socialismu, a nemyslím tedy, že by Bebel byl za těchto okolností ochoten přistoupit

na spojení za každou cenu. Psal mi, že spojení se může uskutečnit pouze na základě naprosté rovnosti, a to budou nepochybně jeho minimální podmínky. Ovšem nikdy nežil mimo Německo a nemůže posoudit anglické nebo francouzské životní podmínky nebo myšlení — a tady může být Liebknecht nebezpečný, zvlášť když bohužel hraje u Němců, protože nemají nikoho lépe informovaného, roli jejich ministra zahraničí. Hlavně musíte Bebelovi zdůraznit, že posibilisté a Sociálně demokratická federace[76] se chystají využít kongresu pro obnovení Internacionály — takovou věc nemohou Němci podporovat, jinak by se vystavili ustavičnému pronásledování — a že by tedy Němci na takový kongres raději neměli chodit.

Blahopřeji Paulovi k jeho dvojnásobné kandidatuře[266] — v Avignonu určitě vyhraje, je to Lauřino město! Měl by si dát udělat navštívenky a napsat na ně: „Paul Lafargue, kandidát, následovník (šťastnější) Petrarkův". Myslím si ovšem, že v Paříži jste takových špatných vtipů vyslechli už dávno dost i beze mne.

Předpokládám, že naši lidé v Paříži připravují pro kongres návrh jednacího pořádku? Je to absolutně nutné, aby se ušetřil čas, a musí být velice krátký a všechny podrobnosti musí přenechat předsedovi.

Budu-li mít čas, pošlu Paulovi pár řádků o otázce národního ozbrojení a zrušení stálého vojska.

Sam je teď asi někde v Senegalu nebo v Gambii, čekáme, že od něho dostaneme tak do dvou dnů pár řádků z Madeiry.

Od Schorlemmera ani slovo. Pokusím se ho trochu popíchnout. Ale třeba napsal Tobě; M. Harknessové říkal, že má v úmyslu jet do Paříže na kongres.

Parnell otiskl v „Labour Elector" dopis,[267] že *poskytl* svůj podpis ve funkci čestného tajemníka Dělnického volebního sdružení[252] — e ciò basta.*

Nim pozdravuje.

Vždycky Tvůj
B. E.

* a tím to končí.

5 hod. odpol. Právě jsem dostal dopis, který jsi napsala Tussy, a její odpověď. S tím, co píše v přiloženém dopise o uzavřených schůzích, plně souhlasím. Zítra o tom napíšu taky Bebelovi.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

117

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 4. července 1889

Vážený pane,

sdělil jsem panu Lafarguovi a panu Kautskému,[195] co jste mi laskavě oznámil o jejich článcích otištěných v „Northern Review".[268] V důsledku toho mi pan Lafargue poslal článek o vývoji bohatství a prosil mě, abych jej poslal Vám a požádal Vás, zda byste laskavě článek nenabídl redaktoru „Northern Review"* za obvyklých podmínek, pokud jde o honorář atd.[269] Posílám Vám jej dnešní knižní poštou *doporučeně*.

Zprávy, které jste nám mohl podat o zdravotním stavu pana Mutuala, jsou velmi potěšující a plně v souladu s tím, co jsme se dověděli z jiných zdrojů.[270] Člověk s tak silnou konstitucí z toho jistě vyvázne a doufejme, že ho tu jednoho krásného dne znovu uvidíme v plné síle a zdraví.

Na třetí díl** jsem celé poslední tři měsíce ani nesáhl pro různé neodvratné překážky, a protože v letní sezóně mi to nikdy nejde příliš od ruky, obávám se, že na tom do září nebo října moc neudělám. S oddílem o bankách a úvěru jsou značné potíže. Hlavní myšlenky jsou vyjádřeny dost jasně, ale celý kontext předpokládá, že je čtenář dobře obeznámen s hlavními spisy k tomuto tématu, jako

* Anně Michajlovně Jevreinovové.
** „Kapitálu".

je Tooke a Fullarton, a protože je tomu všeobecně spíš naopak, bude třeba mnoho vysvětlujících poznámek atd.

Mimochodem mám ještě druhý výtisk hlavního díla k této otázce, Fullartonovy „Regulation of Currencies"; jestli tu knihu snad nemáte, byl bych velmi šťasten, kdybych Vám ji mohl poslat.

Poslední oddíl „o pozemkové rentě" bude vyžadovat, pokud si vzpomínám, jen formální revizi, takže až dokončím oddíl o bankovnictví a úvěru (to je 1/3 celé knihy), nebude mi už poslední třetina (renta a různé druhy důchodu) trvat dlouho. Protože je tento závěrečný díl tak skvělé a naprosto nedostižné dílo, pokládám za svou povinnost vydat jej v takové podobě, aby celý řetěz argumentů vystupoval jasně a plasticky. Jenže při tom, jak tento rukopis vypadá — je to jen první, často přerušovaný a nedokončený načrt — to není nijak snadné.

Snažím se uzavřít dohodu se dvěma kompetentními pány*, aby pro mne přepsali ty části čtvrtého dílu rukopisu,[161] které mi oči sotva dovolí diktovat. Podaří-li se mi to, vycvičím je i v luštění těchto rukopisů, které jsou nyní knihou pod sedmi pečetěmi pro každého kromě mne, protože jsem zvyklý na autorovo** písmo a zkratky; i ostatní autorovy rukopisy tak budou dostupné bez ohledu na to, zda budu nebo nebudu naživu. Počítám, že i tyto úmluvy mohou být uzavřeny do podzimu.

Váš hluboce oddaný

P. W. Rosher[11]

Překladatel větší části I. dílu do angličtiny pan Moore byl jmenován vrchním soudcem pro území Nigerijské společnosti a odjel právě do Afriky. A tak se bude 3. díl, přinejmenším zčásti, překládat na březích Nigeru!

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Karlem Kautským a Eduardem Bernsteinem.
** Karla Marxe.

118

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 5. července 89

Milý Lafarguu,

je mi úplně jasné, že kongresy delegátů kteréhokoli spolku mají uzavřená zasedání, kde se projednávají věci týkající se jen členů; a všeobecně vzato je to dokonce nutné. Ale aby kongres dělnických a socialistických delegátů, svolaný k projednání obecných otázek, jako je osmihodinový pracovní den, zákony o práci žen a dětí, zrušení stálých armád atd., aby takový kongres byl neveřejný a jednal za zavřenými dveřmi, to je podle mne nesmyslné. Nezáleží na tom, zda tam přijde nebo nepřijde pařížské publikum; i když zájem, který Vaše strana nutně věnuje tomuto kongresu, by mu určité publikum měl zajistit. Ale veřejná zasedání podle mého názoru nijak neutrpí ani v tom případě, že je obvyklí čumilové budou okázale ignorovat. Potřebujeme ohlas v tisku, a proto potřebujeme veřejnost; tisk se může zabývat jen těmi věcmi, ke kterým má přístup. A parádní večerní zasedání, kde je nutná francouzština, protože to je jediný jazyk, kterému publikum rozumí, budou mít pramalý půvab pro delegáty, kteří francouzsky neumějí. Po dlouhém odpoledním nebo ranním zasedání by se přece chtěli podívat po Paříži, a ne poslouchat proslovy, kterým nerozumějí. Jednu nebo dvě schůze večer ve velkém sále můžete stejně uspořádat; ale jednat za zavřenými dveřmi z obavy, aby se neřeklo, že sál je napůl prázdný, to podle mého názoru přeceňujete význam pařížské veřejnosti. Kongres se koná v zájmu celého světa, a jestli tam bude o několik Pařížanů více nebo méně, to nehraje roli. Vy, kteří

vždycky tvrdíte, že posibilisté[17] nemají žádný vliv, že Vy reprezentujete francouzský proletariát, se teď bojíte, že budou mít větší auditorium než Vy!

Ostatně Bebel mi píše, že *pro ně* uzavřená zasedání vůbec nepřicházejí v úvahu; pro Němce je veřejnost jedinou zárukou proti novým obviněním z tajného spolčování. Před tímto argumentem by snad měly ustoupit zanedbatelné úvahy o pařížském publiku a o tom, že možná nepřijde.

Bebel kromě toho říká, že pravděpodobně přijede 60 německých delegátů. V Německu zřejmě nadšení nemá meze.

Sociálně demokratická federace[76] je v pěkné bryndě. Kdo myslíte, že jí pomůže? Ten ubožák H. Jung, který tento týden v jednom dopise prohlašuje, že náš kongres absolutně nic neznamená, že to je *povedený spolek* nepřátel, že Longuet není žádný socialista, Jaclard také není socialista, Liebknecht prý hlasoval pro Bismarckovu koloniální politiku (což je lež) atd. Chudáci, melou z posledního.

Už patrně víte, že D. Nieuwenhuis navrhne spojení „vzhledem k tomu, že jednací pořádek obou kongresů je stejný". Protože jednací pořádek není stejný, nevím, kdo by mohl pro ten návrh hlasovat. Pro každý případ jsem napsal Bebelovi,[195] abych ho upozornil, že situace vypadá trochu jinak než v Haagu[171]; že Vás mezitím zmocnili, abyste svolali svůj kongres; že s tím souhlasila celá socialistická Evropa a Vy tedy máte právo navrhnout pro případné sjednocení nové podmínky; a že to zastánci jednoty mohou se svou sjednocovací mánií přivést tak daleko, že se nakonec spojí se svými nepřáteli a rozejdou se svými přáteli a spojenci; a konečně že se vyskytne spousta drobných obtíží. Fakticky nebude podle mého názoru sebemenší vyhlídka na to, že by spojení přineslo nějaký užitek, pokud oba výbory kongresů podrobně nevypracují a neprodiskutují podmínky a kongresy je neschválí. Jinak by jednota nepřetrvala ani dvě hodiny. Má-li se dospět k nějakému řešení, vyžaduje to čas, takže spojení se může uskutečnit až ke konci, pokud k němu vůbec dojde.

Váš článek jsem odeslal včera do Ruska, *doporučeně*.*

* Viz tento svazek, str. 284.

To, co mi píšete o vinařích v Champagni, je velice zajímavé — ruinování rolníka pokračuje teď za pomoci rozvinutého kapitalismu rychlým tempem!

To je výborné, že bude Liebknecht bydlet u Vaillanta, mám silné podezření, že by se stále ještě rád sjednotil s „dobrými elementy" mezi posibilisty, „přes Broussovu hlavu", tak jako v březnu a dubnu.

Dejte Lauře pusu za mne i za Nim.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

119

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 9. července 1889

Milý příteli,

když jsem dostal Váš dopis ze 7. června, musel jsem si z něho vyvodit, že už asi nebudete na svobodě, než tam dojde moje odpověď. Aby se můj dopis nedostal do nepravých rukou a aby Vám nakonec nezpůsobil další nesnáze, raději jsem vůbec nepsal. Váš dopis ze 6. t. m. mě v tomto směru uklidnil.

Tvrdý osud, který Vás bezpochyby stihl *nezaslouženě**, vyvolává mou hlubokou a upřímnou účast. Dovolte mi, abych Vám v okamžiku, kdy je Vaše celá dosavadní existence zničena, nabídl další malou půjčku v podobě přiložené poštovní poukázky na pět liber šterlinků.

Myslím si ovšem, že za *nynějších* okolností má Vaše rodina pravdu, když pomýšlí na Buenos Aires, a že by se ten plán měl hned začít realizovat.

Ale v dnešní situaci by Vám mohla uškodit sebemenší, třeba i nechtěná indiskrece z mé strany. Na poštu není nikde spolehnutí. Proto raději už ani slovo, dokud nebudeme moci spolu korespondovat zase úplně bezpečně.

S upřímnou účastí

Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 400—401.

120

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 15. července 1889

Vážený pane,

promiňte mi, že jsem Vám pro svou směšnou zapomnětlivost neuvedl adresu pana Lafargua. Zní:

P. Lafargue,
60, Avenue des Champs Elysées
Le Perreux
Seine-France.

Knihu — a druhou důležitou práci o témž problému od Tooka,[271] kterou náhodou také mám dvakrát, Vám pošlu zítra.

Váš hluboce oddaný
P. W. Rosher[11]

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

121

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 17. července 89

Milý Sorge,

náš kongres zasedá a je to skvělý úspěch.[272] Do předvčerejška 358 delegátů a stále ještě dojíždějí další. Přes polovinu ze zahraničí, z toho 81 Němců ze všech států, státečků a provincií kromě Poznaňska. První sál byl příliš malý hned první den, druhý den už byl malý i druhý sál a hledá se třetí. Zasedání jsou na jednomyslnou žádost Němců — jako jediné zajištění před špicly — vesměs otevřená, přes jednotlivé námitky ze strany Francouzů (mysleli si, že v Paříži budou mít posibilisté[17] větší publikum a že je proto lepší, aby byla zasedání uzavřená). Zastoupena je celá Evropa. Příští poštou dojde do Ameriky „Sozialdemokrat" s čísly. Skotští a němečtí horníci z uhelných revírů se tam poprvé sešli ke společné poradě.[273]

Posibilisté mají 80 zahraničních delegátů (42 Britů, z toho 15 ze Sociálně demokratické federace[76], 17 tradeunionistů), 7 z Rakouska-Uherska (to nemůže být nic jiného než podvod, vždyť celé tamější opravdové hnutí je s námi), 7 Španělů, 7 Italů (3 reprezentanti italských společností v *zahraničí*), 7 Belgičanů, 4 Američany (2 z nich, Bowen a Georgei z Washingtonu DC*, byli u mne), 2 Portugalce, 1 Švýcara (nommé par lui-même**) a 1 Poláka. Skoro všichni jsou delegáty odborů. Vedle toho 477 Francouzů, kteří však zastupují jen 136 syndikátních komor a 77 socialistických

* District of Columbia.
** nominoval se sám.

studijních kroužků, každá malinká klika může totiž poslat 3 delegáty, kdežto našich 180 Francouzů zastupuje každý *jeden* samostatný spolek.

Spekulování se spojením je na obou kongresech přirozeně velmi silné; cizinci chtějí spojení, Francouzi se v obou případech drží zpátky. Spojení za racionálních podmínek je docela dobré, chyba je ale v tom, že někteří z našich křičí po spojení à tout prix.

Právě jsem se ze „Sozialdemokratu" dověděl, že Liebknechtův návrh na spojení byl skutečně velkou většinou přijat. V čem spočívá, zda to znamená skutečné spojení na podkladě soukromých jednání anebo zda je to jen abstraktní přání a má to k takovým jednáním vést, to bohužel z dopisu nelze rozpoznat. Německá gemütlichkeit je nad takové maličkosti povznesena, nicméně fakt, že Francouzi návrh akceptovali, je mi dostatečnou zárukou, že to neznamená žádnou blamáž vůči posibilistům. Další se budu moci dovědět teprve později, až už bude pošta pryč, možná až zítra.

Ostatně to podstatné se patrně dovíš právě tak brzy jako já, neboť Avelingovi v tomto směru sjednali dohodu o telegrafickém zpravodajství s pařížským dopisovatelem „New York Herald". Posílám Ti dnes sobotní „Reynolds's"* a pondělní „Star" — všechno podstatné, co se doposud ve zdejším tisku objevilo. Další v sobotu.

Intriky posibilistů a Sociálně demokratické federace, které jim měly podvodem získat vedoucí postavení ve Francii, respektive v Anglii, v každém případě totálně zkrachovaly a jejich nároky na mezinárodní vedení ještě víc. Kdyby oba kongresy, tak jak jsou vedle sebe, plnily jen ten účel, aby vyrukovaly bojové síly — posibilističtí a londýnští pleticháři na jedné straně, evropští socialisté (kteří díky oněm pletichářům figurují jako *marxisté*) na straně druhé — a ukázaly tak před celým světem, kde je soustředěno skutečné hnutí a kde švindl, pak by to samo stačilo. Skutečné spojení, dojde-li k němu, pochopitelně vůbec nezamezí pokračování třenic v Anglii a ve Francii, naopak. Bude znamenat pouze impozantní demonstraci pro velké buržoazní publikum, dělnický kongres

* „Reynolds's Newspaper".

o více než 900 delegátech zahrnující všechno od nejkrotších tradeunionů až po nejrevolučnější komunisty. A těm pletichářům pro příští kongresy jednou provždy zamotá partesy, neboť tentokrát viděli, kde je skutečná moc, a shledali, že se jim ve Francii vyrovnáme, na celém kontinentě že máme převahu a i v Anglii že je jejich postavení značně otřeseno.

Schlüterův dopis jsem dostal a odpovím mu příště. Doufám, že mu obchody jdou dobře a že jeho ženě prospívá americké klima.

Srdečné pozdravy Tvé ženě. Schorlemmer přijede dnes večer. Příští týden sem přijede z Paříže vídeňský Adler*.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Victor Adler.

122

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount Desert[35]

Londýn 20. července 89

Milý Sorge,

v posledním dopise jsem Tě zapomněl poprosit, abys pokud možno interpeloval Hartmanna kvůli článku v „Evening News and Post". Kdybychom mohli od něho dostat pár vlastnoručních řádek, že ta věc je vylhaná a že v Evropě nebyl, bylo by to pro zdejší poměry důležité.[274] Neboť

1. Bismarck se pokouší připoutat k sobě cara* odhalováním údajných komplotů proti jeho životu.

2. Ty se dosud odehrávaly ve Švýcarsku, poněvadž však Švýcarsko všechny možné spiklence vypovědělo, musí se sídlo přeložit do Londýna.

3. Tomu slouží špicl Karl Theodor Reuss, který už dřív umísťoval v „Evening News" své dynamitnické lži.

4. Tato nová reussiáda byla *z Berlína* telegrafována všem německým listům.

Budeme-li s to tu historii přímo odhalit, bude z toho tady hezký skandál.

Včera večer jsem dostal Tvůj dopis ze 7. t. m. Já od Wischnewetzkého speciálně nechci žádnou satisfakci za to, že mě nenavštívil — to mě nepálí. Přijde-li tedy ke křížku *za Tebou*, bude to

* Alexandra III.

v pořádku i pokud jde o mne. Nebyl jsem u jeho paní*, ona se cítí uražena, proto nenavštíví *on* mne, a tím by byla celá věc vyrovnána. Dívají-li se ti lidé na to také tak, jsem milerád spokojen. Požadují-li ovšem *víc*, pak nemohu sloužit. Poněvadž však budu muset s paní vyřizovat obchodní věci, je vždycky lepší, když spolu aspoň budeme mluvit, blíž k tělu si je tak hned znovu nepustím, natolik je už teď také znám. Jsou to dva domýšliví blázni.

Bum! Smiřovací bublina v Paříži splaskla. Jaké štěstí, že se posibilisté a Sociálně demokratická federace, kteří správně pochopili svou situaci, rozhodli raději uštědřit našim kopanec, který s celým tím krámem skoncoval. Ta věc se připravovala už dávno, jak ukazuje celá řada teprve teď pochopitelných manévrů a výroků oněch pánů za poslední dva měsíce. Je to táž stará bakuninovská pomluva proti haagskému kongresu[257] atd., jako bychom pokaždé operovali s falešnými mandáty. Tato pomluva, kterou Brousse ohřívá od roku 1883 znovu a znovu, se musela tady znovu vytáhnout, jakmile shledali, že je všichni socialisté opustili a že se mohou zachránit jen s pomocí tradeunionů.[275] Jak to vypadá s *jejich* mandáty, to se asi také ukáže právě teď, když se rozhořívá zuřivá polemika. Bohužel tahle stará písnička, která netáhla ani roku 1873, dnes už teprve netáhne; ale něco se muselo najít, aby se zakryla kolosální blamáž, kterou ti pánové utržili. Ale našim sentimentálním smířlivečkům patří, že za všecko svoje bratříčkování a ujišťování o přátelství vyfasovali tenhle tvrdý kopanec na svou velectěnou sedací část. Aspoň je to snad na nějaký čas vyléčí.

Nové listy Ti mohu poslat až příští poštou (týdeníky, o nichž píše Aveling, které ale přijdou až dnes večer a zítra). Dopisy z Paříže nemám od úterka vůbec žádné.

Gratuluji k položce, kterou jste získali z Lingenauových peněz[276]. Na tom měl vinu jedině Liebknecht, Bebel je v takovýchhle věcech pořádný a přesný. Mount Desert Ti jistě udělá dobře, já teď také brzy pojedu k vodě.

Srdečné pozdravy Tvé ženě a Schlüterovým.

Tvůj
B. E.

* Viz tento svazek, str. 123.

Schorlemmer, který je od předvčerejška tady, Vás oba srdečně pozdravuje.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

123

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 20. července 1889

Milý příteli Martignetti,

na Váš dopis ze 14. tohoto měsíce Vám mohu odpovědět jen tolik, že moje prostředky, z nichž mohu poskytovat pomoc, jsou jen omezené a přitom vystaveny značným nárokům z mnoha stran. Vyplní-li se plán s Buenos Aires, nemohu převzít závazek, že Vás zajistím finančně do té doby, než si založíte novou existenci. Upřímně Vám řeknu, co ještě mohu pro Vás udělat. Mohu Vám poskytnout ještě pět liber šterlinků, a půjde-li o *velmi důležitou* věc, pokusím se poslat Vám ještě dalších pět, tedy *dohromady deset* liber šterlinků. Tím by však potom byly na delší dobu vyčerpány i moje prostředky a nemohl bych pro Vás udělat už nic víc.

Doufám, že se Vám u odvolacího soudu dostane spravedlnosti a zůstávám

upřímně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

124

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount Desert[35]

4, Cavendish Place
Eastbourne 17. srpna 89

Milý Sorge,

dopisy z 1. srpna jsem dostal. Oba jsme se tedy vydali za letním osvěžením, které je tady doprovázeno trochu příliš častým osvěžením dešťovým.

Noviny poslat nemohu, posílají mi je z Londýna jen nepravidelně. Mám tu jedině „Labour Elector". Tento list se teď stává důležitým. Založil jej totiž Champion proti Hyndmanovi, ale vydržoval jej z podezřelých peněz (od liberálních unionistů[277]), proto byl list také trapně protoryovský a hloupě protiirský, takže se člověk vůči němu musel mít velice na pozoru; stal se však brzy tak podezřelým a tak pověstným svým toryovským socialismem,[278] že jej už nikdo nekupoval. To ale vyvolalo revoluci. Toryovské peníze zřejmě došly, a tak Champion — v podstatě právě tak nespolehlivý chlapík jako Hyndman — po dlouhém zdráhání shledal, že mu nezbývá než přijmout nabídku jednoho komitétu (Burns, Bateman (typograf), Mann (mechanik), Cunninghame-Graham), podle níž se tento komitét stává vlastníkem listu a Champion jeho redaktorem, který může být kdykoli propuštěn. Jména členů komitétu jsou zárukou přerušení všech styků s jinými stranami a jejich penězi, a list se očividně vzmáhá, bude už téměř s to krýt své náklady. Toryovské a protiirské nesmysly zmizely a naopak nám list prokázal skvělé služby v kongresové historii[272].

Banda pana Hyndmana a spol. měla v plánu vyslovit pode-

zření, že mandáty marxistického kongresu jsou zfalšované; odtud jejich nepřijatelná podmínka pro spojení.[275] Byla to stará bakuninovská taktika z anno tobak*, speciálně vypočtená na Anglii. Že ta věc neudělá dojem na kontinentě, bylo jasné, ale to jim také bylo jedno; kdyby to jen zapůsobilo tady v Anglii, měli by na nějaký čas svou pozici zajištěnu — a tady měli všechny vyhlídky. Ale naše energická ofenzíva s tím vším rázem skoncovala — Burnsův a můj článek[279] (o rakouských mandátech) v „Labour Elector" jim myslím vzaly všechnu chuť dál diskreditovat mandáty. Vždyť posibilisté sami to prováděli tak hloupě, že si nebylo možno nic jiného přát.

Teď je vyhlídka na to, že se tu utvoří životaschopná socialistická organizace, která připraví Sociálně demokratickou federaci[76] pozvolna o půdu pod nohama anebo ji pohltí. S Ligou[77] se nedá nic podnikat, jsou to samí anarchisté a Morris je jejich loutka. Máme v plánu zahájit v demokratických a radikálních klubech[48] — ty jsou tady půdou, odkud se rekrutují naši stoupenci — a v tradeunionech agitaci za osmihodinový pracovní den a zorganizovat demonstraci na 1. máje 1890. Poněvadž tato demonstrace byla usnesena na *našem* kongresu, musí se Sociálně demokratická federace buď připojit — tj. podřídit se *našim* usnesením — anebo oponovat a tím se odpravit. Jak vidíš z „Labour Elector", v tradeunionech se to konečně začíná hýbat, a s Broadhurstem, Shiptonem a spol. to zřejmě jde rychle z kopce. Věřím, že do příštího jara tu uděláme hodně velké pokroky.

Rusové stále vehementně pletichaří. Nejprv arménské masakry, pak nějaké na srbské hranici. Potom se Srbům jako laternou magikou promítne velkosrbská říše a naznačí se nutnost srbské vojenské konvence s Ruskem. Teď ty krétské nepokoje, které kupodivu začaly tím, že se mezi sebou pobíjeli krétští *křesťané*, dokud se ruskému konzulovi nepodařilo dostat je do houfu ke společnému masakrování Turků. A hloupá turecká vláda pošle na Krétu Šákira-pašu, který byl 8 let tureckým vyslancem v Petrohradě, kde si ho koupili Rusové! Celá tahle krétská historie má mimo jiné za účel zabránit

* starých časů.

Angličanům uzavřít alianci s Pruskem[157]. Proto se to spustilo právě v době, kdy *sem přijel Vilém*[280] — aby Gladstone mohl opět ze sebe dělat filheléna a aby liberálové mohli horovat pro krétské zloděje ovcí. Vilémek chtěl mít nad Rusy „vrch", chtěl přihrát Řekům Krétu jako svatební dar své sestře[281], když by přiměl sultána* k odstoupení ostrova kouzlem své přítomnosti; jenže Rusové mu zase jednou ukázali, že je proti nim jenom hloupý mladíček: dostane-li Řecko Krétu, pak z milosti *Ruska*.

Díky za zprávu o Hartmannovi. Měl bych zájem o další podrobnosti, rád bych už skoncoval s tímhle pruským skladištěm lží v „Evening News".[274]

Je velmi rozumné, že Tvůj syn chce nastoupit do místa; uvítal bych, kdyby se podařilo k tomuto kroku přimět i našeho milého Roshera**. Všichni tihle mladí pánové si představují, že svět je poset penězi, a jen my staří jsme tak hloupí, že je neumíme sbírat. Než konečně pochopí, jak se věci mají, stojí to spoustu peněz.

Srdečné pozdravy Tobě i Tvé ženě. Schorlemmer jede ve středu odsud do Německa.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Abd-ul-Hámida II.
** Percy Roshera.

125

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

4, Cavendish Place, Eastbourne
17. srpna 89

Milý Liebknechte,

odložil jsem odpověď na Tvůj dopis z 19. 4. až na dobu po kongresu, poněvadž se předtím nedalo počítat s tím, že se dohodneme; naše cesty se skoro ve všem diametrálně rozcházely. I teď přecházím všechny Tvé pokusy svalit své trestuhodné opomenutí na někoho jiného.

Říkáš: předhůzka, že mi „jako obvykle" i v kongresové záležitosti „nepředvídané okolnosti" zabránily, abych splnil svou povinnost, je víc než hrubost, je to těžká urážka atd.

Urážku můžeš z mých slov udělat jen tehdy, když překroutíš jejich smysl, z pasíva, že se Ti obvykle cosi přihodí, uděláš aktivum, že sis toto cosi záměrně přivodil. Pak přeměňuješ obvinění ze slabosti v obvinění ze zlovolnosti, čímž jsi šťastně přivedl na svět onu urážku.

Velice často se Ti však stává, že nejsi k mání, když máš splnit dané slovo anebo když člověk od Tebe chce nějakou úplně samozřejmou věc — to už jsi měl konečně sám zpozorovat. Jak to bylo s případem Avelingových v Americe?[249] Zpočátku, pod bezprostředním dojmem sprostoty, jíž se dopustil newyorský výkonný výbor, jsi napsal: „Newyorští dluží Avelingovým odvolání křivého nařčení, budu je od nich vyžadovat, a jestliže se budou stavět na zadní, vystoupím veřejně proti nim." Jenže později, když jsi měl dodržet toto slovo, vypadalo to docela jinak: napsal jsi neslané nemastné

prohlášení, které Avelingovi nijak neprospělo a Newyorským neublížilo — nepředvídané okolnosti! A teprve můj mírný nátlak Tě přiměl napsat prohlášení, jež obsahovalo aspoň část toho, co jsi slíbil.

Ba i Tvůj dopis z 19. 4. je toho novým důkazem. Tvůj zeť* vydává, kryt Tvým jménem, sbírku spisů. Ty, který ho přece znáš, mu svěříš výběr, redakci, zkrátka celé vedení. Stane se, co se stát muselo. *Kryt Tvým jménem* vyjde škvár jednoho víc než obojakého darebáka, pravé svinstvo, v němž se tenhle ignorantský lump nabízí za zlepšovatele Marxe.[210] Tohle svinstvo se doporučuje německým dělníkům *Tvým jménem* — jménem vydavatele na titulním listě — jakožto vzdělávací spis ve smyslu naší strany. Přirozeně vůbec nezáleží na tom, že někde vyjde takové svinstvo, a nestálo by to vůbec za řeč. Že to však vydáš *Ty*, že to vyjde pod *Tvou* záštitou jako věc *Tebou* schválená a doporučená (neboť co jiného znamená Tvoje jméno na tom?) — to je neúnosné. Samozřejmě Tě Tvůj zeť napálil, úmyslně bys to nikdy neudělal. Ale teď — když je Tvou první povinností tohle svinstvo zavrhnout, prohlásit, žes byl hanebně zaskočen a že už toho s Tvým jménem nevyjde ani arch — co teď? Napíšeš mi cclou stránku povídání o nepředvídaných okolnostech, které Ti v tom brání.

K čemu tedy je to mravní rozhořčení nad tím, že tento obvyklý jev také jednou nazývám pravým jménem? Nejsem ostatně jediný, kdo to zpozoroval. A může-li se někdo cítit uražen, pak mnohem spíš já než Ty.

Dosud vůbec nevím, jaké kroky jsi dál podnikl v té Schlesingerově záležitosti. Ale jedno vím bezpečně: Jestliže zastavíš vydávání Schlesingerova svinstva, mohu tu věc nechat usnout. Vyjde-li však pokračování, respektive konec *s Tvým jménem*, je mou povinností vůči Marxovi veřejně proti tomu protestovat. Doufám, že to nenecháš dojít tak daleko, jsem přesvědčen, že Tobě samému leží tenhle podvržený zmetek pořádně v žaludku. A sám jistě uznáš, že nesmíš panu Geiserovi dovolit, aby celé Tvé postavení ve straně, plod čtyřicetileté práce, zašantročil za misku čočovice.

* Bruno Geiser.

Jsem tu už 14 dní a zůstanu zde asi ještě první týden v září — ve stejném domě jako tenkrát, když jsi jel do Ameriky.[282]

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

126

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna[283]

4, Cavendish Place
Eastbourne 22. srpna 89

Milý Edo,

kdo je Paul Fischer? Chce přeložit můj článek z „Progressu"* pro „Berliner Volks-Tribüne". Protože bych k tomu musel připojit poznámky a nutně bych se tedy objevil jako přímý spolupracovník „Volks-Tribüne", mám určité pochybnosti a definitivní odpověď jsem odložil až do svého návratu.

Měl by ses v příštím čísle** zabývat stávkou dokařů[284]. Ta věc je pro zdejší situaci nanejvýš důležitá. East End*** se dosud jen pasívně topil v bažině bídy — vyznačoval se tím, že jeho obyvatelé, zlomení hladem a zbavení vší naděje, nebyli vůbec schopni postavit se na odpor. Kdo tam zapadl, byl fyzicky i morálně ztracen. Tu přišla loni vítězná stávka sirkařek.[285] A nyní tato obrovská stávka nejzbědovanějších ze zbědovaných dělníků v docích, ale ne těch stálých, silných, vyučených, relativně dobře placených a pravidelně zaměstnaných, nýbrž těch, které do doků zavála náhoda, smolařů, kteří ve všech jiných povoláních ztroskotali, profesionálních hladovců, této masy zlomených existencí ženoucích se vstříc totální katastrofě, jimž by člověk mohl na vrata domů napsat Dantova slova: lasciate ogni speranza, voi che'entrate!† A tato otupělá, zoufalá

* „Kniha zjevení".
** „Sozialdemokratu".
*** Východní čtvrti Londýna, obydlené převážně proletariátem a chudinou.
† Zanechte vší naděje, kdo sem vstupujete! (Nápis nad pekelnou branou v Dantově „Božské komedii", Peklo, 3. zpěv, devátý verš.)

masa, která každé ráno při otevření vrat doků doslova svádí bitvy o to, kdo se dřív dostane k člověku najímajícímu dělníky — skutečné bitvy konkurenčního boje, který vedou mezi sebou přespočetní dělníci — tato náhodně sehnaná a den ze dne se měnící masa dokáže seskupit se v síle 40 000 mužů, udržet disciplínu a nahnat strach mocným dokařským společnostem. Zažít něco takového je radost. Když už *tato* vrstva je schopna se zorganizovat, je to veliká věc. Ať už stávka skončí jakkoli — nejsem v tom nikdy předem optimista — s dokařskými dělníky vstupuje do hnutí nejnižší vrstva dělníků z East Endu, a tu musejí vyšší vrstvy následovat jejího příkladu. East End má největší masu nekvalifikovaných dělníků v Anglii, těch, jejichž práce nevyžaduje žádnou nebo téměř žádnou zručnost. Jestliže se zorganizují tyto vrstvy londýnského proletariátu, na něž dosud tradeuniony *kvalifikovaných* dělníků pohlížely s pohrdáním, bude to příklad pro venkov.

A nejen to: Protože se nedostávalo organizace, protože skuteční dělníci z East Endu jen pasívně živořili, měl tu dosud hlavní slovo lumpenproletariát, dělal ze sebe typického představitele miliónu hladovějících z East Endu a také za něj *byl považován*. To teď přestane. Hokynář a jemu podobní budou zatlačeni do pozadí, dělník z East Endu se bude moci vyvinout v samostatný typ a díky organizaci mu dodat platnosti, a to je pro hnutí mimořádně cenné. Takové scény, jako když Hyndman kdysi táhl po Pall Mall a Piccadilly[286], budou pak nemožné, lumpa, který by si chtěl zchladit žáhu, pak prostě utlučou.

Zkrátka, je to událost. A jak o té záležitosti píší dokonce i mizerné „Daily News"! Na tom je vidět, jak otřesný dojem to vyvolalo. Je to totéž, co u nás byla hornická stávka[239]; do hnutí vstupuje nová vrstva, nový armádní sbor. A buržoovi, který by před 5 lety ještě klel a nadával, teď nezbývá než bázlivě tleskat, zatímco či právě proto, že má strachu plné kalhoty. Výborně!

To, co v článku o anarchistech říkáš o parlamentarismu a jeho úpadku, to je jedině správné. Udělalo mi to velkou radost.

Tady to taktak ujde — nestálé počasí — a já jsem zase z přemíry chození celý rozlámaný, a proto jsem navzdory Juliovi* absti-

* patrně Juliu Mottelerovi.

nent — ale čaj také nesmím večer pít kvůli nervům, takže si *přece jen* místo čaje vypiju sklenku piva — z abstinentismu!

Pozdravuj svou ženu a děti a všechny přátele.

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v časopise „Bolševik", čís. 14, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

127

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

4, Cavendish Place
Eastbourne 22. srpna 1889

Milý Hermanne,

výpis z běžného účtu jsem dostal, díky; bude to myslím správně.

Buď prosím tak hodný a pošli přiložené psaní mladému, nebo teď už vlastně starému Casparovi*, nevím, kde bydlí, jestli v Krefeldu nebo v Barmenu. Jak jsem se dověděl od R. Blanka, jehož jsem tu potkal před týdnem, nevypadá to s majetkovými poměry těch lidí nijak růžově; to by mi bylo líto.

Jsem tu už 14 dní, ale užiji tu bohužel víc deště, než mohu potřebovat. Od té doby, co Angličané konají v srpnu manévry válečného loďstva, nestojí počasí ten měsíc vůbec za nic, a včera se tu vyplnila slova staré písně:

> Právě *21. srpna* ještě
> špión vtrh' sem *za bouře a deště*
> zaklíná prince, balamutí k tomu atd.[287]

V důsledku toho také hned dnes po ránu propluly kolem nás tři velké válečné lodi, ale stále ještě čekáme na slavnou námořní bitvu, která se má odehrát v Kanálu před našima očima.

* Casparu Engelsovi.

Zůstanu tu ještě asi 14 dní až 3 týdny, nebude-li tak strašně pršet, neboť

také už nesmím navrátit se domů,

jsou tam totiž malíři, tapetáři, natěrači a houf dalších lidí, jejichž zásluhou jsou tři čtvrtiny domu nezpůsobilé k obývání; a když má člověk tyhle lidi jednou v domě, nikdy neví, kdy se jich zase zbaví. Vyplývá to z toho, že v Anglii velkoprůmysl zruinoval řemeslo, ale nedovedl je ničím nahradit. Němci už dávno nemají sami privilegium dodávat za dobré peníze špatné zboží, Londýňané to umějí docela brilantně. To v Americe je to něco docela jiného. Myslím, že v obyčejném, denním obchodním styku, kde se do toho nemíchá žádná spekulace, je Amerika nejsolidnější země na světě, jediná, kde člověku ještě dodají „dobrou práci".

Doufám, že se Vám všem daří dobře. Srdečné pozdravy Emmě*, dětem a jejich dětem a vůbec celému Engelskirchenu.

Tvůj starý
Bedřich

Poprvé otištěno v časopise „Deusche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Emmě Engelsové.

128

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

4, Cavendish Place
Eastbourne, 27. srpna 89

Milá Lauro,

psát dopis u moře je takřka nemožné, to myslím víš už dávno. A když se stane, tak jako v mém případě, že se hromada lidí, které jsem nikdy neviděl, přímo spikne a zasypává mě dopisy, návštěvami, dotazy a žádostmi všeho druhu, pak už je to naprosto nemožné. Rakouské studentské kluby, jakýsi hledač „pravdy" z Vídně, který chce vědět, zda by neměl raději zhltat celého Hegela (raději ne, odpověděl jsem), rumunský socialista in propria persona, neznámý Berlíňan, nyní v Londýně atd. atd., všichni najednou se na mě sesypali a všichni očekávají, že se jim ihned budu věnovat. A tak když se kolem mne shlukne půltuctu lidí v pokoji, kam je až příliš často zažene déšť, nezbývá mi nic jiného, než se čas od času uchýlit do ložnice a udělat si z ní „kancelář".

Ty si zažiješ se Séraphinou, Nim zase s Ellenou. Čeho se u Elleny zkušení lidé domýšleli už dávno, to konstatoval jednoho krásného dne lékař — že už před šesti měsíci nastoupilo něco cestu, kterou přichází na svět všechno živé — a tak musela odejít asi měsíc před tím, než jsme přijeli sem. Až se vrátíme, přijme se nová, pravděpodobně horší.

Jsem rád, že je Paul na své předvolební cestě[288], a k tomu ještě s penězi, kterými ho zásobila jeho matka. Ze tří lidí, kteří kandidují za Marseille, může projít jeden, možná dva. Doufám, že jeden z nich bude Paul. Ale v každém případě, jakmile je někdo navržen jako

kandidát za stranu, je to významný krok vpřed, a ten už zase usnadňuje další kroky; a zvlášť když jde o stranu, která je na vzestupu, jako nepochybně je v této chvíli naše strana ve Francii, v takovém případě, stane-li se někdo kandidátem, znamená to obvykle, že jím zůstane i nadále.

Doufám, že boulangismus v příštích volbách pohoří. Nemohlo by nás potkat nic horšího, než kdyby ten humbuk dosáhl třeba jen čestného úspěchu, což by přinejmenším mohlo prodloužit zdánlivé dilema: buď Boulanger, anebo Ferry — dilema, kterému jedině děkují ti dva padouši za svoji životaschopnost. Dostane-li Boulanger pořádně na frak a jeho přívrženci se zredukují víceméně na bonapartisty, bude to důkaz, že tento bonapartistický rys ve francouzské povaze — vysvětlitelný jako dědictví Velké revoluce — postupně slábne. A jakmile skončí tato epizoda, obnoví se zas normální proces republikánského vývoje. Radikálové[90] se v Millerandovi, který je jejich novým zosobněním, postupně zdiskreditují zrovna tak, jako se zdiskreditovali v osobě Clemenceaua, a ty lepší elementy mezi nimi přejdou k nám; oportunisté[64] by tak ztratili poslední oprávnění své politické existence — to, že jsou koneckonců zastánci republiky proti pretendentům; svobody vybojované socialisty by byly nejen zachovány, ale postupně by se rozšířily, takže naše strana by v boji za své cíle měla lepší postavení než kdekoli jinde na kontinentě; a největší válečné nebezpečí by bylo odstraněno. Kdo si myslí, jako blanquističtí boulangisté[289], že podporou Boulangera je možné získat několik míst v parlamentu, podobá se *prosťáčkům*, kterým se nedostává rozumu a kteří vypálí ves, aby si usmažili kotletu. Doufejme, že tahle zkušenost Vaillantovi prospěje. Ví velmi dobře, kdo jsou blanquisté ve své valné většině, a jeho iluze o tom, co se dá s takovým materiálem udělat, jsou určitě těžce otřeseny.

Hyndmanova kampaň, která měla zdiskreditovat mandáty marxistů[275], zřejmě načisto zkrachovala. Burnsova odhalení, to byl pohotový úder, a naše další odhalení, zvláště o rakouských posibilistických mandátech[279], to dovršila. Ti lidé si vůbec neuvědomují, že žijí jako ve skleníku. A protože ve Francii posibilisté o tom zřejmě raději mlčí (tihle hoši jsou svým způsobem daleko chytřejší než

Hyndman a spol.), nebude nutné využívat převahy, pokud by znovu nedošlo k podobným pokusům. Celá ta lumpárna byla vypočítána na anglický trh, ale tady se minula cílem — to stačí. Kromě toho je tady rezoluce o prvomájové demonstraci. To je nejlepší věc, kterou náš kongres udělal. Tady v Anglii to bude mít ohromný ohlas a Hyndmanova klika *si netroufne proti tomu vystoupit;* jestli to udělají, zlomí si sami vaz, a když ne, budou nás muset následovat; ať si tedy vyberou.

Další velká věc je stávka dokařů.[284] Jak víš, jsou to ti nejubožejší ze všech *ubožáků* East Endu, zkrachovanci všech možných povolání, ta nejspodnější vrstva, nepočítáme-li lumpenproletariát. Tahle ubohá, vyhladovělá, zpustlá stvoření, která se každé ráno mezi sebou doslova rvou, aby dostala práci, se zorganizují k odporu, 40—50 000 jich zastaví práci, strhnou za sebou do stávky kdejaké odvětví v East Endu, které má co dělat s loděmi, drží se déle než týden a nahánějí strach bohatým a mocným rejdařským společnostem — to je skutečné probuzení, a jsem hrdý na to, že jsem je zažil. A mají na své straně dokonce i buržoazní mínění: obchodníci, kteří tímto narušením obchodu utrpěli značnou škodu, si nestěžují na dělníky, ale na neústupné rejdařské společnosti. Takže vydrží-li ještě týden, mají vítězství takřka jisté.

A celou tuto stávku organizují *naši* lidé, Burns a Mann, a hyndmanovci neznamenají nic.

Moje milá Lauro, vím skoro najisto, že potřebuješ nějaké peníze, a byl bych Ti poslal šek, kdybych sám nebyl na suchu. Mé bankovní konto je úplně vyčerpané, dividenda asi 33 liber, splatná kolem 18. srpna, ještě nebyla vyplacena a Edward si vypůjčil 15 liber do konce měsíce, protože byl v úzkých. A tak stěží vyjdu, ale jakmile dostanu peníze, hned je pošlu; nejpozději příští pondělí, ale snad to bude dřív.

Domela* je teď úplně nepochopitelný. Možná že nakonec není ani tak Ježíš Kristus, jako Jan van Leiden, Meyerbeerův prorok? Vegetariánství a poustevnický život mohou zřejmě časem přinést prapodivné výsledky.

* Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Edward a Tussy pojedou do Dundee jako reportéři na sjezd tradeunionů[290] a mezitím nám sem přijedou chlapci*.

Vždycky Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Labour Monthly", čís. 8, 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Jean a Edgar Longuetovi.

129

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

[Eastbourne] neděle 1. září 1889

Milá Lauro,

včera pozdě večer jsem dostal zprávu z banky, že dlouho očekávaná dividenda 36 liber byla vyplacena, a tak Ti honem posílám šek na 30 liber. Z toho deset liber je druhá polovina peněz, které jsem slíbil Paulovi na jeho volební výlohy[288]; žádal mě o ně v dopise, který mi přišel minulý pátek ze Cette. Jeho vyhlídky v tomto městě jsou dobré, ale Cette není velké město a rozhodující budou hlasy venkovských voličů — v nejbližších dnech o něm snad uslyším víc. Doufejme jen v to nejlepší.

Nemohu mnoho psát, je neděle a naši lidé chodí pořád sem a tam, a kromě toho musím napsat Tussy o stávce[284], která se včera dostala do vážné krize. Protože vedení doků bylo neoblomné, vedlo to naše lidi k velmi pošetilému rozhodnutí. Všechny prostředky, které měli na podporu stávkujících, už rozdali, a tak museli oznámit, že v sobotu se nemůže stávkujícím vyplatit žádná podpora. Aby to lidé lépe přijali — tak to alespoň chápu — prohlásili, že neustoupí-li vedení doků do soboty poledne, bude v pondělí generální stávka. Vycházeli přitom hlavně z předpokladu, že plynárny pro nedostatek uhlí nebo dělníků nebo obojího zastaví práci a Londýn bude bez světla — a tato hrozba měla všechny donutit, aby přistoupili na požadavky dělníků.

Tady už se hrálo vabank, jako když se vsadí 1000 liber, aby se vyhrálo dejme tomu 10; hrozilo se něčím, co se nedalo provést; bylo by to znamenalo vystavit hladu milióny lidských úst jen proto,

že jich měli na krku několik desítek tisíc, a neměli je čím nakrmit; znamenalo by to svéhlavě se vzdát všech sympatií obchodníků a dokonce i značné části buržoazie, kteří všichni nenáviděli dokařské monopolisty, ale teď by se ihned obrátili proti dělníkům; fakticky to byla taková deklarace beznaděje a tak zoufalá hra, že jsem ihned napsal Tussy[195]: budou-li na tom trvat, stačí, aby to dokařské společnosti vydržely do středy, a mají vyhráno.

Naštěstí si to naši lidé rozmysleli. Nejen že hrozbu „prozatím" stáhli zpět, ale přistoupili dokonce na požadavky majitelů pobřežních výkladišť (v jistém smyslu to jsou konkurenti doků), omezili své požadavky na zvýšení mezd, ale dokařské společnosti *to znovu odmítly*. To jim myslím dopomůže k vítězství. Hrozba generální stávkou bude teď mít blahodárný účinek, a velkomyslnost dělníků, jednak to, že odvolali generální stávku, jednak že přistoupili na kompromis, jim zajistí opět sympatie a pomoc.

V pátek* se vrátíme do Londýna. Schorlemmer odjel asi před čtrnácti dny do Německa; kde je teď, co dělá a jaké má plány, to nevím.

Pokud jde o Boulangera, pak dokladem jeho slabosti je jeho volební taktika: bere si Paříž, a všechny provincie přenechává monarchistům. To by mělo poučit i jeho nejvytrvalejší přívržence, pokud ještě chtějí zůstat republikány. Paul mi píše, že jeden marseillský boulangista mu přiznal, že Boulanger dostal od ruské vlády 15 miliónů. Tím se vysvětluje celý ten švindl. Ruská dynastie, spřízněná teď přes Dánsko s Orleány[291], si přeje restauraci orleánské dynastie, a to *restauraci provedenou za pomoci Ruska*; potom by Orleáni byli jejími slouhy. A jen s monarchickou Francií může mít car** upřímné spojenectví, takové, jaké potřebuje pro dlouhou válku s pochybnými vyhlídkami. A k tomu má Boulanger posloužit jako nástroj. Poslouží-li úspěšně jako odrazový můstek k monarchii, v pravý čas ho odbudou, anebo ho v případě potřeby odstraní, protože ruská vláda nebude mít v tomto případě takové skrupule jako naši socialisté; její heslo zní: „takové oddělat, to je přece maličkost". Co se

* 6. září.
** Alexandr III.

týče Milleranda, myslím, že máš pravdu. Jeho noviny* přes všechny snahy o radikalismus ukazují určitou slabost, takřka malodušnost, a především je v nich spousta dobrodušného mléka (tak zředěného, že se z něho ani kyška neudělá), takže v porovnání s „La Justice", jak jsem ji kdysi znal, budí soucit smíšený s troškou pohrdání. A to mají být následovníci starých francouzských republikánů, synové hrdinů z ulice Saint-Méry![59]

Vždycky Tvůj
B. E.

Srdečné pozdravy od Nim a celé zdejší společnosti.

Poprvé otištěno v časopise „Labour Monthly", čís. 8, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „La Voix".

130

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 9. září 89

Milá Lauro,

dnes mám příjemný úkol poslat Ti šek na 14 liber 6 šilinků 8 pencí, což je třetina Meissnerem poukázané částky 43 liber — vyúčtování následuje. Čtvrté vydání dílu I* vyjde co nejdřív, s jeho tiskem začneme možná ještě před novým rokem.

Včera tady byla Tussy s Liebknechtem, jeho synem a dcerou Gertrudou, dále Singer, Bernstein, Fischer atd. atd. Tussy stále ještě vězí až po uši ve stávce.[284] Návrhy Lorda Mayora**, kardinála Manninga a londýnského biskupa*** byly přímo k smíchu, jak vycházely vstříc dokařským společnostem a vůbec neměly naději, že by mohly být přijaty. Teď je doba, kdy je nejvíc práce, od vánoc až do dubna se v docích takřka nepracuje, takže odložit zvýšení mezd na leden by ve skutečnosti znamenalo, že se to odloží až na duben.

Liebknechta uvidíš asi za týden v Paříži, totiž pokud tam sama ještě budeš. A také jeho ženu a jednoho nebo dva členy jeho rodiny.

Domela† a jeho Holanďané se zřejmě drží své nové linie. Další důkaz, že malé národy mohou hrát v socialistickém hnutí pouze druhé housle, zatímco samy očekávají, že budou mít možnost vedení. Belgičané se nikdy nevzdají představy, že jejich centrální po-

* „Kapitálu".
** londýnského starosty Henryho Aarona Isaacse.
*** Johna Lubbocka.
† Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

loha a neutralita je jasně předurčuje k poslání ústředního sídla budoucí Internacionály. Švýcaři jsou a vždycky byli filistři a maloměšťáci, Dánové jsou už také takoví, a ještě se uvidí, zda je Trier, Petersen a spol. vyvedou z jejich dnešní stagnace. A teď se Holanďané začínají vyvíjet stejným způsobem. Nikdo z nich nemůže zapomenout a nezapomene, že v Paříži[272] určili cestu Němci a Francouzi, a jim se nedovolilo, aby zatěžovali kongres svými malichernými starostmi. Ale nevadí, teď je větší naděje, že Francouzi, Němci a Angličané potáhnou za jeden provaz, a jestli budou ti hošánkové dělat neplechu, věnujeme je posibilistům.

Liebknecht je teď hrozně nabroušený proti posibilistům, říká, že se z nich stali padouši a zrádci a že se s nimi nedá pracovat. Odpověděl jsem mu, že to víme už šest měsíců a že jsme jim to — jemu i jeho straně — říkali, ale oni přece všechno věděli líp. Mlčky to spolkl a nechal si to pro sebe. Ale není si už tak skálopevně jistý svou neomylností, jako býval — a pokud to snad je jinak, rozhodně to nedává najevo. Jinak je osobně pravý opak toho, jak se jeví v korespondenci — je to starý žoviální Liebknecht, který je s každým hned zadobře.

Ale musím už končit. Mám tady ty dva chlapce*, byli nadšeni dopisem malého Marcela**. Podívali se do zoo a chtějí napsat svému drahému tatíčkovi***, a tak si musím sklidit psací stůl.

Přeji Paulovi hodně úspěchů v Cher — čekal jsem, že to s ním v Cette tak dopadne, je to příliš malé město, než aby těch 74 vsí, které tvoří obvod, nepřeválilo jeho hlasy.[288]

Nim srdečně pozdravuje.

Tvůj oddaný

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Jeana a Edgara Longuetovy.
** Marcela Longueta.
*** Charlesi Longuetovi.

131

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 15. září 89
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Kautsky,

využívám nedělního rána, abych Ti napsal, což jsem měl udělat už dávno — ale toho vyrušování! Nejdřív kongres[272] a jeho dozvuky, pak Eastbourne, kam mě pokongresové bolesti pronásledovaly v podobě všemožných dopisů, přitom všech šest lidí v jedné místnosti, ani kouska klidu a soustředění. Pak jsem přijel sem, zdá se jen proto, abych tu zastihl Paula* a Vojáka** se dvěma dětmi, k tomu stávka dokařů[284] atd. Konečně dnes ráno mám hodinku klidu, oba Longuetovi chlapci***, kteří jsou u mne, mě neruší.

Že Tvůj vztah k Louise takhle špatně skončil, je nám všem, Nim, Tussy, Edwardovi i mně, nesmírně líto. Ale na tom se už nedá nic změnit. Jen Vy dva můžete rozhodovat, a s tím, co uznáte za dobré, se musíme my ostatní smířit. Nechápu však — já osobně vůbec nechápu celou tuto historii — jak to, že mluvíš pořád dokola o „soucitu", o tom, že máš pro Louisu už jen „soucit". Louise si v celé té záležitosti počínala tak hrdinně a tak ženský, že ji všichni musíme jenom obdivovat. Je-li v tomto případě vůbec potřeba někoho litovat, určitě to není Louise. Trvám na tom, že jsi vyvedl kousek, který Tě jednoho krásného dne bude mrzet.

* Paula Singera.
** Wilhelma Liebknechta s dcerou Gertrudou a synem Theodorem.
*** Jean a Edgar Longuetovi.

Jak jsem už řekl Adlerovi*, nemůže tento obrat ve Vašem vztahu nic změnit na tom, co jsem Ti navrhl**, pokud jde o rukopis IV. dílu[161]. Ta prácc se udělat musí, a Ty a Eda jste jediní, jimž ji mohu svěřit. Problém s archívem[26] je, jak říká Paul, nyní už také vyřešen, a tak sem snad budeš moci v zimě znovu přijet, abychom sc mohli domluvit o dalším postupu a pustit se do práce. Kvůli tomu zatracenému kongresu jsem od února na III. díl*** ani nesáhl, a teď se mi do toho ještě připletla potřeba 4. vydání I. dílu a to musím vyřídit ze všeho nejdřív. Není s tím velká práce, alc když člověk smí pracovat u psacího stolu jen 3 hodiny denně, přece jen se to vleče. Navíc máme zase před sebou ty dva měsíce věčné tmy a mlhy.

Z Petrohradu mi napsali, že „Revue du Nord" („Sjevernoje obozrenie"?)† přeložila Tvé „Klassengegensätze in Frankreich" a že to vyvolalo v Rusku velkou pozornost. Až sem přijedeš, poradím Ti, jak bys možná mohl v Rusku na článcích vydělat.

Tvé články o durynských hornících jsou nejlepší ze všeho, cos zatím napsal, skutečné studie, vyčerpávající hlavní body, přitom studie zaměřené prostě na prozkoumání skutečností, nikoli jako u té populační historie a pravěké rodiny — na potvrzení předem utvořeného názoru. Proto také z toho vzešlo něco kloudného. Práce objasňuje podstatný kus německých dějin, tu a tam jsou ve výkladu vývojového řetězu menší mezery, ale to není podstatné. Teprve teď jsem si jasně uvědomil (co jsem ze Soetbeera[292] jen nejasně a matně tušil), do jaké míry byla produkce zlata a stříbra v Německu (a v Uhrách, odkud se drahý kov dostával přes Německo na celý Západ) posledním hnacím momentem, který postavil Německo v letech 1470—1530 ekonomicky do čela Evropy, a tím z něho učinil středisko první buržoazní revoluce, v náboženském hávu tzv. reformace. *Posledním* momentem v tom smyslu, že dopomohl k relativně velikému rozvoji cechovního řemesla a meziobchodu, a tím zajistil Německu převahu nad Itálií, Francií a Anglií.

* Victoru Adlerovi.
** Viz tento svazek, str. 175—176.
*** „Kapitálu".
† „Severnyj věstnik".

Liebknecht *teď* přišel na to, že je lépe nemít s posibilisty nic společného; když s ním člověk mluví, zdaleka si už není tak jist sám sebou jako jindy, a zejména v dopisech. Štěstí, že posibilisté odmítli, neboť kdyby se oba kongresy sjednotily, bylo by došlo ke rvačce, k boji na život a na smrt, a byla by z toho obrovská ostuda. Kampaň posibilistů a Sociálně demokratické federace, která měla zdiskreditovat mandáty našich delegátů, žalostně ztroskotala.[275] Nejenže měla drtivý účinek Adlerova odhalení o posibilistických Rakušanech[293] (tady v „Labour Elector"), ale ještě víc zapůsobilo to, že ti blázni si pustili do komise pro ověřování mandátů Burnse, a ten v „Labour Elector" mandáty Sociálně demokratické federace nemilosrdně ztrhal.[279] Hyndman zastupoval 28 lidí! Celá federace měla údajně pouze 1925 lidí, a ve skutečnosti ani ne polovinu!

Sjezd tradeunionů[290] byl Broadhurstovým posledním vítězstvím. Stávka dokařů tady zdržela Burnse, Manna a Batemana, tedy ty jediné, kteří přesně věděli, jak a z čeho obvinit Broadhursta; to se Broadhurstovi výborně hodilo; ale sjezd byl stejně předem připraven a udělalo se všechno pro to, aby se tam dostali jen tradeunionisté starého typu; a to tentokrát ještě bylo možné. Nicméně se ukázaly silné symptomy rozkladu starých.

V Dánsku se staré vedení strany v kongresové záležitosti těžce blamovalo a opozice, Trier, Petersen atd. značně získávají půdu.[226] Asi byste měli angažovat Triera jako dopisovatele „Arbeiter-Zeitung": Gerson Trier, Ahlefeltsgade 16, Kodaň.

Stávka dokařů skončila vítězně. To je největší událost v Anglii od posledního návrhu zákona o reformě[294], počátek úplné revoluce v East Endu. Všeobecné sympatie tisku a dokonce i šosáků lze vysvětlit 1. nenávistí vůči dokařským monopolistům, kteří odírají rejdaře, kupce i dělníky, a místo aby svůj promarněný, neexistující kapitál odepsali, ždímají tímto způsobem dividendy; 2. vědomím, že *dělníci v docích jsou voliči* a že se jim musí lichotit, má-li být znovu zvoleno 16—18 liberálních a konzervativních poslanců za East End (což jim neprojde, tentokrát to budou dělničtí poslanci). O vítězství rozhodlo 14 000 liber št. z Austrálie: australští dělníci tak odvrátili nebezpečí náhlého masového importu anglických děl-

níků. Burns, Champion, Mann, Tillett získali vavříny, Sociálně demokratickou federaci nebylo nikde vidět. Stávka znamená pro Anglii to, co znamenala hornická stávka[239] pro Německo: do dělnického hnutí vstupuje nová vrstva, celá obrovská armáda. Jestliže se teď vyhneme válce, bude možná brzy veselo.

Guesde kandiduje v Marseille, Lafargue v Saint Armandu (Cher).

Srdečné pozdravy Adlerovi.

Tvůj

B. Engels

Protože nevím, máš-li ještě své ježčí doupě[295], posílám to na Adlera, jehož adresa je jistá. „Arbeiter-Zeitung" jsem dostal jen čísla 1 a 4. Existuje vůbec ještě? Dostáváte „Labour Elector?". Posílám Ti jedno číslo.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

132

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[296]

Díky za „Volkszeitung" atd. Revoluce ve sklenici vody, která se u Vás odehrála, je velmi zábavná.[297] Dost možná, že je to počátek zlepšení. Nemesis kráčí pomalu, ale jistě, a ironie dějin nese s sebou to, že tytéž lidi, kteří se proti mase strany, zejména na Západě, opírali vždycky o Newyorčany, svrhli právě tito Newyorčané.

O Rusovi jsem neslyšel ani slovo. Jeho dopisnici pošlu příště zpátky.[274]

Píši jen na dopisnici proto, že mám spoustu práce. Když jsem se sem vrátil z Eastbournu, dostal jsem zprávu, že je zapotřebí 4. vydání I. dílu „Kapitálu". K tomu bude třeba jen málo změn a doplňkových poznámek, ty však musí být vybrány a zpracovány tím pečlivěji a vytištěný text se musí podrobně pročíst, aby neproklouzla chyba, která překrucuje smysl. Také odkazy na III. knihu se teď musí upřesnit.

Stávka dokařů[284] byla grandiózní. Tussy při ní pracovala ze všech sil a už se také tu a tam objevuje závist nad postavením, které si tím získala. Posílám Ti Harneyův článek, který je citován v „Labour Elector".[298] Ten staroch bydlí 12 mil odtud, v srpnu už měl duši na jazyku, ale teď se mu zase vede líp. Lenka vzdává dík za „Kalender"* a pozdravuje. Ve Francii má Guesde vyhlídky v druhém kole voleb.[288] Bohužel nemám zatím o volbách přesné zprávy. Srdečné pozdravy Tvé ženě a Schlüterovým.

Tvůj

B. E.

[Londýn] 26. 9. 89[35]

* „Pionier. Illustrirter Volks-Kalender."

Bostonské národní noviny* (čís. 1—5) jsem dostal, díky. Jsou to, co zdejší „fabiáni".[299]

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Nationalist."

133

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[83]

Londýn 3. října 89

Milý Lafarguu,

nakonec je naše strana jediná, která může konstatovat, že její síly ve volbách vzrostly.[288] Počítáme — a naše informace jsou značně neúplné — 60 000 hlasů pro naše kandidáty, tj. pro kandidáty skupin zastoupených na našem kongresu[272], a k tomu 19 000, které pravděpodobně patří nám (jde o kandidáty, kteří nejsou ani posibilisté, ani „radikální socialisté"), ale dokud nedostaneme další zprávy, netroufáme si je přivlastnit.

Ale jak to přijde, že sem nedostáváme jiné informace o volební statistice než buržoazní noviny, z kterých se nedá rozpoznat pozice všech těch neznámých kandidátů? Jak máme vědět, kolik hlasů patří nám, když noviny charakterizují kandidáty tak neneslaně nemastně? Ale zdá se mi, že němečtí a angličtí socialisté si zaslouží, aby dostávali informace o Vaší činnosti, když nemáte noviny, které by jim je poskytly. A víte přece, že my jsme tady všichni připraveni pracovat v zájmu Vaší strany, a že jsme to dělali vždycky a ze všech sil; ale když si páni Francouzi nechtějí dát tu práci a informovat nás o los cosas de Francia*, jsme bezmocní, a nejednoho z nás možná omrzí práce tak málo oceňovaná lidmi, pro které se dělá.

Pošlete nám tedy co nejdřív po užších volbách úplný seznam socialistických kandidátů, kteří patří ke skupinám zastoupeným na

* francouzských záležitostech.

našem kongresu, i ostatních socialistů (jsou-li nějací), kteří nejsou ani posibilisté, ani radikální socialisté, i s údaji, kolik hlasů dostal každý z nich jednak v prvním, jednak ve druhém kole. Nemůžeme se tady vystavovat nebezpečí, že naše údaje budou Hyndmanové atd. vyvracet; a určitě by se to stalo, kdybychom se zase museli spokojit s informacemi z vlastních zdrojů.

Na kongresu jste vytvořili národní radu[300], která přijala určitá usnesení. Nikdo z Vás ovšem nepokládal za nutné říci nám o tom jediné slovo; kdybych se to nebyl náhodou dočetl v madridském „*Socialista*", nebyl by to uveřejnil ani německý „Sozialdemokrat", ani „Labour Elector" — i tak to přinesly teprve dva měsíce po tom, kdy k tomu došlo.

Musíte přece sami vidět, že takovým jednáním to posibilistům a jejich zdejším přátelům příliš usnadňujete.

Napsal jsem Bebelovi, aby poslali nějaké peníze, protože je zapotřebí prosadit ve volbách Guesda; přikládám jeho zvolení velký význam[301]. Doufám, že to bude schváleno, ale je třeba brát v úvahu, že Němci dali už 500 franků na kongres, 1000 pro Saint-Étienne[302], 900 na zprávu kongresu[303] (její první vydání nedělá zrovna čest těm, kdo je připravili; dali si patrně mimořádnou práci, aby zkomolili jména), 2500 na švýcarské noviny*, pro které mimo to rezervují ještě přes 3500 franků. To je dohromady 8400 franků poskytnutých na mezinárodní účely, a to těsně před jejich vlastními volbami[304]. A po všech těchto obětech je pan Jaclard bezdůvodně napadá ve „*Voix*" a říká o nich, že jsou stroje, které hlasují na povel![305] Jako by Němci mohli za to, že pařížští dělníci jsou buď posibilisté, nebo radikální cadettisté[135], nebo boulangisté, anebo dokonce nejsou vůbec nic! Zdá se, že když se Němci dovedou připojit k rozhodnutí většiny a postupovat společně, je to (v Jaclardových očích) už samo o sobě urážkou pánů Pařížanů, a když Paříž přešlapuje na místě, mají ostatní zakázáno postupovat vpřed!

Jenže pokud se pamatuji, je pan Jaclard blanquista, a musí tedy v Paříži vidět svaté město, Jeruzalém i Řím zároveň.

Ale abych se vrátil k těm volbám. Je-li pravda, že Guesde

* „Arbeitstag: Der achtstündige Arbeitstag".

a Thivrier mají nějaké vyhlídky, a podaří-li se jim projít, budeme mít v poslanecké sněmovně značně lepší pozici než posibilisté. — Baudin je snad jistý, pak je tady Cluseret, Boyer, Basly, některý z nich projde, a se 4 nebo 5 z nich bude moci Guesde utvořit skupinu, která nejen bude mít vliv na parlament i na veřejnost, ale přivede také posibilisty do trapné situace. Právě ta skutečnost, že byli v říšském sněmu vedle sebe naši i lassallovští poslanci, vynutila si víc než kterákoli jiná okolnost spojení obou skupin, tj. kapitulaci lassallovců.[306] A právě tak i naše skupina by byla silnější a nakonec by takové Dumaye a Joffriny připoutala k sobě, takže posibilističtí předáci by měli na vybranou: buď kapitulovat, anebo odstoupit.

To je prozatím ještě hudba budoucnosti. Ale jedno je jisté: boulangismus je *in extremis**. A to se mi zdá velice důležité. Byl to třetí záchvat bonapartistické horečky; první s pravým a velkým Bonapartem; druhý s nepravým**, a třetí s člověkem, který nebyl dokonce ani nepravý Bonaparte, ale pouze pahrdina, pagenerál, padělek ve všem všudy, a to hlavní u něho byl jeho černý kůň. Ale i s tímhle šarlatánem a dobrodruhem to byla nebezpečná věc — to víte líp než já; ale akutní záchvat, krize už přešla, a můžeme doufat, že francouzský národ už takové horečce césarismu nepropadne. Je to důkaz, že jeho konstituce proti roku 1848 značně zesílila. Ale volby do poslanecké sněmovny proběhly ve znamení boje proti boulangismu, a je to na ní také vidět; tento negativní charakter jí zůstane, a pochybuji, že bude životaschopná až do svého přirozeného konce. Pokud se většina sama nepřesvědčí, že je nutná revize ústavy, bude ji muset brzy vystřídat nová sněmovna s většinou, která bude pro revizi, ale proti boulangismu. Vy nepochybně znáte elementy nové většiny líp než já, a můžete mi říci, jestli se mýlím. Ale myslím, že nebýt té boulangistické epizody, existovala by už dnes republikánská většina, anebo alespoň silná menšina, která by byla pro revizi.

To všechno jen pokud nebude válka. Porážka toho podvodníka z Portlandského náměstí[307] válku přinejmenším oddálí; ale na druhé straně ji přibližuje rostoucí zbrojení všech mocností. A vypukne-li válka, pak můžeme dát socialistickému hnutí na nějaký čas sbohem.

* *v posledním tažení.*
** Napoleonem III.

Všude nás potlačí, rozbijí, zbaví nás svobody jednání. Francie zapřažená do ruské káry se nebude smět ani pohnout, bude se muset zříci jakýchkoli revolučních snah, aby její spojenec nepřešel do druhého tábora; síly jsou na obou stranách přibližně stejné, a Anglie může naklonit jazýček vah na tu stranu, ke které se přidá. To platí na nejbližší dva nebo tři roky; ale vypukne-li válka později, sázím se, že budou Němci na hlavu poraženi. Během 3—4 let vymění totiž mladý Vilém* všechny dobré generály za své oblíbence, za hlupáky nebo pseudogénie podobné těm, kteří veleli Rakušanům a Rusům u Slavkova[308] a kteří nosí v kapse recepty na vojenské zázraky. Takovými lidmi se to teď v Berlíně jen hemží; mají značné vyhlídky, že udělají kariéru, protože mladý Vilém je sám jeden z nich.

Lauře dejte pusu za mne i za Nim. Brzy jí napíšu.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Vilém II.

134

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

(Koncept)

[Londýn] 3. října 89

Milý Liebknechte,

Bebelovi jsem poslal velmi naléhavý dopis, hned jak jsem se dověděl, že se Guesde dostal do užších voleb[288], tj. včera týden.[309] Co se usneslo, nevím.

Co se týče Tvého dopisu z Paříže, ponechávám si, pokud jde o Tvé počínání v březnu a v dubnu v souvislosti s kongresem*, právě tak pevně své mínění jako Ty svoje. Je tedy bezúčelné hádat se o to, co už je pryč.

Pokud jde o schlesingeriádu[210], budu *velmi* rád, když se Ti podaří šťastně se z ní zase dostat. Zatím jsi už viděl, že se to přece jen nedá jen tak ututlat, a musel jsi vydat prohlášení, které mě velice těší.[310] Kdybys je byl vydal hned, mohli jsme si oba ušetřit tuhle nepříjemnou korespondenci. Já vím právě tak dobře jako Ty a Ty víš právě tak dobře jako já, že to rozhodně nebyl pouze Kautsky a já, kdo považoval za skandál, když Tvé jméno krylo takový spis od takového mizery.

V každém případě jsi mě svým prohlášením ušetřil toho, abych musel tu slátaninu sám kritizovat. Ocejchována ovšem být musí a bude, právě *proto*, že se na ní naneštěstí octlo Tvé jméno, a to nejen jako nakladatele, ale přímo jako *editora*.

* Viz tento svazek, str. 213—214 a 221—222.

Já také považuji Guesdovo zvolení za krajně důležité. Pokud jde o počet hlasů, volby pro nás dopadly velmi příznivě, počítám, že pro nás (pro ty, kdo byli zastoupeni na našem kongresu) bylo určitě odevzdáno 60 000 hlasů a dalších 18 000 pro ty, kteří k nám *pravděpodobně* patří. Proti tomu je asi 43 000 posibilistických hlasů v celé Francii. Baudin má zřejmě zvolení jisté, dál Boyer, Cluseret a Ferroul, také ještě několik dalších má dobré vyhlídky. Přiřadí-li se k nim i Guesde, bude jen na něm, aby je všechny seskupil kolem sebe. Pak se dostanou posibilisté Joffrin a Dumay do takové situace jako roku 1874 lassallovci v říšském sněmu, a *potom*, ale také *jedině* potom lze pomýšlet na to, že se s nimi bude zacházet jako s lassallovci v Německu; a podmínkou úspěchu je jednat s nimi až do té doby jako s nepřáteli a zpražit je tak, aby se naučili respektovat naši *moc*.

V každém případě je boulangismus vyřízen a v druhém kole voleb zřejmě sklidí ještě větší výprask, leda by mu nechutné anulování hlasů v obvodu Montmartru[311] získalo aspoň v Paříži nové přívržence. Až se pak doberou ruské peníze, bude se muset statečný generál přestěhovat z Portlandského náměstí do Soho anebo si bude muset najmout pár pokojů u Lessnera.

Pozdravuj svou ženu a Theodora*.

Tvůj *B. E.*

Poprvé otištěno v knize „Wilhelm Liebknecht. Briefwechsel mit Karl Marx und Friedrich Engels", Haag 1963

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Theodora Liebknechta.

135

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

Londýn 8. října 89

Milá Lauro,

ti naši francouzští přátelé jsou ale melancholici! Protože Paul a Guesde neuspěli, propadají zřejmě všeobecnému zoufalství, a Paul si myslí, že čím méně se o těch volbách mluví, tím líp! A já zase považuji výsledek voleb ne za porážku, ale za relativní úspěch, který by jak v Anglii, tak v Německu neměl zůstat bez povšimnutí. V prvním volebním kole jsme měli něco mezi 60 až 80 000 hlasů; to je dostatečný důkaz, že jsme dvakrát silnější než posibilisté[17], a zatímco z jejich lidí byli zvoleni jen dva* (jeden z nich** má smrt na jazyku), my máme Baudina, Thivriera, Lachize a potom Clusereta a Ferroula, kteří budou muset sdílet dobré i zlé s prvními třemi; to je pět ku dvěma, a při troše šikovnosti to úplně postačí, aby se posibilisté dostali do úplně nemožné situace. Ale jak v Anglii, tak v Německu neudělá dojem počet získaných míst, ale počet *odevzdaných hlasů*. Buď tedy tak hodná a dohlédni na to, abychom pro „Labour Elector" a „Sozialdemokrat" dostali co nejdřív, totiž *nejpozději* v pondělí ráno, ale pokud možno dřív, výčet hlasů, které byly odevzdány pro naše kandidáty v prvním a druhém kole. Paul snad nebude své právo na lenost[312] přehánět natolik, aby odmítl udělat pro nás takovou nepatrnou prácičku.

* Jean Baptiste Dumay a Jules François Alexandre Joffrin.
** Joffrin.

Guesdova porážka je samozřejmě nemilá, ale i když jsem pokládal za nutné udělat všechno, aby se jí zabránilo, po těch 1445 hlasech v prvním kole jsem nikdy příliš nevěřil, že bude zvolen. Musíme se smířit s tím, co nemůžeme změnit. Získali jsme mnohem větší výhodu tím, že jsme se zbavili boulangismu. Boulangismus ve Francii a irská otázka v Anglii, to jsou dvě velké překážky na naší cestě, dva vedlejší problémy, které brání vytvoření nezávislé dělnické strany. Teď je Boulanger smeten a ve Francii už nic nestojí v cestě. A zároveň zkrachoval i monarchistický útok na republiku. To znamená postupný přechod monarchismu od praktické politiky k citové politice, sbližování monarchistů s oportunismem[64], vytváření nové konzervativní buržoazní strany proti maloburžoazii a rolníkům (radikálům[90]) a proti dělnické třídě; boj, ve kterém socialisté z dělnické třídy brzy získají převahu nad radikály, zvlášť když se radikálové tak zdiskreditovali. Nemyslím si, že bude všechno probíhat v této jednoduché, klasické formě, ale vnitřní logika vývoje ve Francii nepochybně překoná všechny vedlejší momenty a překážky, tím spíš, že obě formy přežilé (ne pouze buržoazní) reakce — boulangismus a monarchismus — utrpěly tak vážnou porážku. A jediné, co si můžeme přát, je to, aby všechny tyto vedlejší problémy byly odstraněny a uvolnilo se pole pro boj tří velkých skupin francouzské společnosti: buržoazie, maloburžoazie a rolníků, dělníků. A toho myslím dosáhneme.

Ferry je vyřízen a myslím, že matka Crawfordová má pravdu, když se domnívá, že je na obtíž dokonce i své vlastní straně.[313] Už nebudou stát v cestě koloniální dobrodružství, a vytvoření nové buržoazní strany už nebudou bránit tradice ferryismu.

A tak vůbec nezoufám, naopak, výsledek voleb pokládám za jasný krok vpřed, velice určité vyjasnění situace. Samozřejmě dostanete pro začátek konzervativní vládu; ale ne takovou, jakou jste měli, vládu pouze *určité části* buržoazie. Oportunisté byli pouze skupinou francouzské buržoazie, podobně jako satisfaits[314] za Ludvíka Filipa a Guizota; tamto byla finanční aristokracie, tohle je ta část buržoazie, která se stůj co stůj chce finanční aristokracií stát. Teď poprvé budete mít vládu *celé* buržoazie. V letech 1849—1851 ulice Poitiers[315] v čele s Thiersem také vytvořila vládu celé třídy buržoa-

zie, ale ta byla důsledkem příměří mezi dvěma soupeřícími monarchistickými stranami a měla ryze *přechodný* charakter. Teď budete mít vládu, opírající se o to, že snahy o svržení republiky jsou marné, že republika se uznává jako nevyhnutelné zlo, a tedy buržoazní vládu, která má dostatečný základ, aby vydržela až do svého definitivního krachu.

Právě rozštěpením francouzské buržoazie do tolika skupin, frakcí a stran se dal lid tak často oklamat. Svrhnete jednu skupinu, řekněme finanční buržoazii, a myslíte si, že jste svrhli celou buržoazii; ale zatím jste jen přivedli k moci jinou skupinu. Jsou tu 1. legitimističtí[58] nebo všeobecně monarchističtí pozemkoví vlastníci, 2. *stará* finanční aristokracie z doby Ludvíka Filipa, 3. druhá garnitura finanční aristokracie z období druhého císařství, 4. oportunisté[64], kteří většinou musí teprve udělat štěstí, 5. průmyslová a obchodní buržoazie, zejména v provinciích, a ta obvykle poslušně následuje prakticky každou skupinu, která je právě u moci, protože sama je rozptýlená a nemá společné centrum. A ti všichni se teď budou muset spojit jako „umírnění" a „konzervativci", odhodit své staré znaky a hesla, která je rozdělovala, poprvé jednat jako jediná nedílná buržoazie. A tato koncentrace buržoazie bude skutečným smyslem všech republikánských a jiných seskupení, o nichž se v poslední době tolik mluví, a bude to velký krok vpřed, který postupně povede k rozpadu radikálů a ke skutečné koncentraci socialistů.

Ale už dost s tímhle zatraceným tématem. Dnes večer čekám, že sem přijde Longuet, a budu čerpat moudrost z jeho úst. Mrzí mě, že utrpěl porážku, protože pro něho osobně to byla důležitá věc.

Od Sama Moora žádné zprávy od chvíle, kdy překročil Sierra Leone. Tussy se pokouší navštívit jeho bratra, ale nemůže ho zastihnout doma. A tak nevíme, jestli od něho jeho rodina dostala nějaké zprávy.

Nim bájila celé léto o Tvé zahrádce a o zelenině a ovoci, které Ti tam roste, a zvláště mi uložila, abych Ti napsal, že se nemůže dočkat, kdy dostane svůj díl — jak říká — hrušek, hroznů a jiných dobrých věcí, které teď dozrávají.

Předej prosím Paulovi přiložený šek na 20 liber.

Vždycky Tvůj starý
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

136

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[296]

Přikládám jako obvykle „Labour Elector" a „Commonweal". „International Review" prý právě zašla, tak rychle s ní Hyndman dohospodařil. Naproti tomu Bax jedná o jinou revue*; dostane-li ji, bude Aveling patrně druhým redaktorem. Newyorská revoluce[297] je čím dál zábavnější, pokusy Rosenberga a spol. udržet se za každou cenu nad vodou jsou komické, ale naštěstí také marné. Tvoje korespondence s nacionalisty ve „Workmen's Advocate"[316] mě potěšila jednak proto, že z ní lze na hony poznat toho starého Sorga, jednak proto, že jsi zase jednou *veřejně* ukázal, že ještě žiješ.

Nevím, zda jsem Ti napsal, že Sam Moore odjel v červnu do Asaby na Nigeru (Afrika) jako vrchní soudce na území anglické Nigerijské společnosti. Včera jsem od něho dostal první dopis, podnebí prý je tam velmi dobré a zdá se mu zdravé, vedra nejsou nijak velká, 75° F ráno a 81—83° odpoledne. Proti New Yorku tedy chládek. Tak se bude 3. díl „Kapitálu" překládat do angličtiny patrně v Africe. Sedím nad 4. vydáním 1. dílu, všecky citáty se musejí revidovat podle anglického vydání, to už prostě jinak nejde. A pak s chutí do 3. dílu.

Včera přijel Longuet, aby si odvezl své 2 nejstarší chlapce**, kteří jsou u Tussy. Kvůli tomu, že se oportunisté[64] zdrželi hlasování,

* „Time".
** Jeana a Edgara.

zůstal o 800 hlasů v menšině. Bylo zvoleno asi 6 našich; Guesde bohužel ne.*

Tvůj
B. E.

[Londýn] 12. října 89

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen",[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 330—332.

137

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 17. října 89

Milá Lauro,

Nim i já Ti mnohokrát děkujeme za tu nádhernou bedničku s ovocem, která přišla v naprostém pořádku a z níž jsme už vyjedli pěknou hromádku. Já se držím svého amerického zvyku jíst ráno před snídaní ovoce, a tak si můžeš představit, že tempo, jímž mizí plody Tvé zahrádky, není právě pomalé. Tussy a Pumps budou taky požadovat svůj díl — už je pro ně fakticky odložen stranou.

Od stávky dokařů[284] se z Tussy stala hotová East-Enďanka, organizuje tradeuniony a podporuje stávky — minulou neděli jsme ji tady vůbec nespatřili, protože musela odpoledne i večer řečnit. Tyto nové tradeuniony nekvalifikovaných dělníků a dělnic jsou úplně jiné než ty staré organizace dělnické aristokracie a nemohou se dát stejnou konzervativní cestou; jsou příliš chudé, příliš slabé a skládají se z příliš nestálých elementů, protože každý z těchto nekvalifikovaných lidí může kterýkoli den změnit své povolání. A organizují se za zcela jiných okolností: všichni předáci — muži i ženy — jsou socialisté a sociální agitátoři. Vidím v nich *skutečný* počátek zdejšího hnutí.

Federaci[76] momentálně došel dech — zuřivé útoky „Justice" proti Championovi, Burnsovi atd. náhle ustaly, místo nich nastoupilo jakési skryté, stydlivé vzdychání po nějakém všeobecném bratrství — poslední zpráva o francouzských volbách[317] například uvádí i *naše* výsledky, a to bez jakýchkoli štiplavých narážek nebo poznámek; vypadá to tak, jako by se řadové členstvo začalo vzpouzet.

Nebudou-li naši zdejší lidé — myslím především Championa — dělat chyby, všechno by šlo brzy po jejich. Ale přiznávám se, že sám se nemohu přinutit, abych tomu člověku plně důvěřoval — je to příliš velký lišák. Chodíval na církevní kongresy a hlásal tam socialismus, a teď vytvořil s několika buržoazními filantropy výbor pro organizaci žen v East-Endu. Svolali mítink za předsednictví bedfordského biskupa — a samozřejmě se postarali, aby Tusy z toho vypadla! To se mi nelíbí, a budou-li si dál takhle počínat, brzy je nechám jejich osudu. Burns příliš miluje popularitu, než aby dokázal čelit takovým věcem, a tak v tom jede se Championem — jestli ho někdy potkám samotného, promluvím si s ním.

Longuet nám říkal, že prý sem přijedeš o vánocích. Moc rádi Tě tady uvidíme a připravíme všechno, aby ses tu cítila dobře, pokud ovšem nepřijedeš raději v příznivější roční dobu, jak jsi to říkala Nim, že bys příště chtěla přijet. Ale konečně, jaká roční doba tady vůbec *je* lepší? Po mimořádně krásném létě, které jsme měli (a ještě stále máme, to je totiž pravé rýnské babí léto), máme možná před sebou celý rok deštivý!

Sam Moore dojel do Asaby, a jen co vstoupil na africkou půdu, odsoudil černošského kapitána jednoho parníku na 9 měsíců nucených prací pro pokus znásilnění. Píše, že podnebí je velmi dobré, 23°C ráno, 26—29° ve 3 hodiny odpoledne (v červenci a v srpnu!) a podle všeho i zdravé. Přislíbil nám podrobnější zprávy, ale běda! Mezi Akassou a Asabou (obě jsou na Nigeru) není patrně pravidelná pošta, a jako poštovní razítko Akassy je použito razítko Nigerijské společnosti s datem vepsaným inkoustem!

Nim srdečně pozdravuje.

Vždycky Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

138

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 17. října 89

Milý Schmidte,

Váš spis, za jehož laskavé zaslání srdečně děkuji, nás navzájem sblížil natolik, že se nemohu přimět, abych Vás oslovoval tradiční slavnostní titulaturou, a Vy, chcete-li mi udělat něco k vůli, si prosím počínejte stejně.

I když nemohu říci, že jste sporný problém[108] vyřešil, přece se Váš myšlenkový pochod stýká s myšlenkovým pochodem III. dílu „Kapitálu" v tolika a přitom důležitých bodech, že Vás studium tohoto III. dílu obzvlášť uspokojí. Důkladnou kritiku Vaší práce si z pochopitelných důvodů musím zatím odepřít, dostanu se k ní v předmluvě k III. dílu[318]; s velkým potěšením tam vyslovím Vašemu spisu uznání, jaké si plně zaslouží. Až do té doby musíte tedy mít strpení. Už teď je však jisté, že jste si touto prací vydobyl v ekonomické literatuře místo, jež by Vám všichni páni profesoři mohli závidět.

Mně osobně ten spis udělal ještě zcela mimořádnou radost, neboť je to důkaz, že je tu zase někdo další, kdo umí teoreticky myslet. Takových lidí je v mladší generaci v Německu pozoruhodně málo. Bebel má skvělou hlavu na teorii, ale praktická stranická práce mu brání, aby uplatnil tuto svou nejlepší vlastnost jinak než při aplikaci teorie na praktickou činnost. Zbývají tedy zatím už jen Bernstein a Kautsky, ale i Bernstein je příliš zaměstnán praktickou prací, než aby se mohl zabývat teorií a dál se vzdělávat, jak by jistě chtěl a dokázal. A přitom čeká teorii ještě tolik práce, zejména

v oblasti dějin ekonomiky a jejich spojitostí s politickými, právními, náboženskými, literárními a vůbec kulturními dějinami, kde jedině jasný teoretický pohled je schopen ukázat správnou cestu v labyrintu fakt. Dovedete si tedy představit, jak jsem si blahopřál k novému spolupracovníkovi.

Je velice dobré, že zpracováváte Knappovo „Bauernbefreiung" pro „Neue Zeit". Skvělý materiál k tomu je Wolffova práce „Schlesische Milliarde" z „Neue Rheinische Zeitung" z roku 1849, znovu přetištěná jako 4. číslo I. svazku „Sociálně demokratické knižnice". Pošlu Vám ji po jednotlivých arších, vloženou do anglických novin, to se zdá být docela bezpečné. Kautsky bude mít také radost, že našel zas jednoho schopného spolupracovníka — musí brát dost podřadných věcí.

Na III. dílu jsem od února neudělal ani čárku. Ten zatracený pařížský kongres[272] na mě naložil vyřizování takové spousty korespondence do všech koutů světa, že všechno ostatní muselo ustoupit. Lidé všude ztratili internacionální cítění a v důsledku toho vyrukovali s nejnepochopitelnějšími plány — tak by byla jen ze samé dobré vůle a z nedostatku vzájemné znalosti osob, věcí a poměrů vznikla překrásná pranice, všichni by se byli znepřátelili se svými přáteli, aniž by se byli smířili se svými nepřáteli. A když to už bylo šťastně za námi, přišla náhle zpráva, že je třeba 4. vydání I. dílu*. Poněvadž však mezitím vyšlo anglické vydání, v němž paní Avelingová porovnala všechny citáty s originálem, přičemž se tu a tam objevily *formální* odchylky v odkazech, ale ještě víc přepsání a tiskových chyb, nemohu nechat vyjít 4. vydání bez náležitých oprav. To všechno zabírá čas a potom ještě korektura — ale asi za 14 dní se přece jen vrátím k III. dílu, a pak už nepřipustím žádné, ale opravdu žádné přerušení. Myslím, že ty nejtěžší části už mám hotové.

Srdečné pozdravy od Vašeho oddaného

B. Engelse

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 17, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".

139

Engels Maxi Hildebrandovi

do Berlína

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 22. října 89

Velevážený pane,

k Vašemu dopisu z 19. t. m.[319] sděluji, že jsem Stirnera poznal počátkem roku 1842 v Berlíně[193], kde se stýkal s E. Meyenem, Buhlem, Edgarem a později Bruno Bauerem atd. Že se jmenoval Schmidt, je správné, přezdívka Stirner vznikla z toho, že měl pozoruhodně vysoké čelo. Nemohl se v těchto kruzích pohybovat ještě nijak dlouho, neboť neznal Marxe, který odešel z Berlína, tuším, ani ne rok předtím[320] a kterého si tito lidé velmi vážili. Gymnasijním učitelem myslím už nebyl nebo snad toho nechal brzy potom. Kromě jmenovaných se tam objevovali ještě jistý von Leitner, Rakušan, K. F. Köppen, gymnasijní učitel a Marxův blízký přítel, Mussak, jeho kolega, knihkupec Cornelius (který figuruje v díle Fritze Reutera „Festungstid", Mügge, dr. J. Klein, dramatik a dramaturg, jistý Wachenhusen, dr. Zabel, který byl později v „National-Zeitung", Rutenberg, který však brzy odešel do Kolína nad Rýnem do první „Rheinische Zeitung", jistý Waldeck* (ne ten právník a vrchní soudní rada**) a ještě jiní, na které si nevzpomínám; bylo to vlastně víc skupin, které se čas od času a při různých příležitostech scházely a navzájem proplétaly. Jungnitz, Szeliga a Faucher tam přišli až poté, když jsem v listopadu 1842 skončil svou roční vojenskou službu a odešel z Berlína. Scházívali jsme se

* Julius Waldeck.
** Benedikt Waldeck.

u Stehelyho, večer v různých bavorských pivnicích ve Friedrichsstadtu*, a když jsme byli při penězích, v jedné vinárně na Poststrasse, kde byl Köppen stálým hostem. Znal jsem Stirnera dobře, tykali jsme si, byl to starý dobrák a rozhodně nebyl tak špatný, jak se dělá ve svém „*Jedinci*“**, a s lehkým nádechem pedanterie, který na něm lpěl z jeho učitelských časů. Hodně jsme diskutovali o Hegelově filosofii, udělal tehdy objev, že Hegelova logika začíná chybou: *bytí*, které se proměňuje v *nic* a tak se stává svým vlastním protikladem, nemůže být začátkem; začít se musí s něčím, co je samo už bezprostřední, přirozeně danou jednotou bytí a ničeho, a z čeho se teprve tento protiklad vyvine. A to bylo podle Stirnera „Es“*** (*es* schneit, *es* regnet)†, tedy něco, co je a zároveň nic není. — Potom zřejmě přece jen přišel na to, že to „ono“, stejně jako „bytí“ a „nic“, přece jen není k ničemu.

V poslední době svého berlínského pobytu jsem Stirnera vídal méně, patrně se u něho už tehdy vyvíjely myšlenkové postupy, které pak vedly k jeho hlavnímu dílu. Když jeho kniha vyšla, naše cesty se už značně rozcházely; dva roky, které jsem strávil v Manchesteru, u mne vykonaly své.[321] Když jsme pak — Marx a já — v Bruselu pocítili potřebu rozejít se s epigony hegelovské školy[322], kritizovali jsme mj. také Stirnera — ta kritika je tak tlustá jako jeho kniha sama. Rukopis, který nebyl nikdy otištěn, leží ještě u mne, pokud jej nesežraly myši.

Znovuzrození se Stirner dožil prostřednictvím Bakunina, který byl ostatně svého času také v Berlíně a sedal na Werderových přednáškách o logice ještě asi se 4—5 Rusy v lavici přede mnou (1841 až 1842). Proudhonova neškodná, jen etymologická anarchie (tj. neexistence státní moci) by byla nikdy nevedla k nynějším anarchistickým doktrínám, kdyby byl Bakunin do ní nevlil pořádný díl Stirnerovy „vzpoury“[323]. V důsledku toho se tedy z anarchistů stali samí „jedinci“, tak jedineční, že se ani dva z nich spolu nesnesou.

* čtvrť ve starém Berlíně.
** „Der Einzige und sein Eigenthum“.
*** „Ono“ — zájmeno, s jehož pomocí se v němčině tvoří existenciální, bezpodmětné věty.
† sněží, prší.

Víc o Stirnerovi nevím, o jeho dalších osudech jsem se už nic nedověděl, jenom Marx mi jednou vyprávěl, že Stirner skoro doslova zemřel hlady; kde se to dověděl, nevím.

Jeho ženu* jsem tu jednou viděl, navázala tu — ah que j'aime le militaire!** — poměr s bývalým poručíkem Techowem, a jestli se nemýlím, odjela s ním do Austrálie.

Budu-li mít někdy později čas, napsal bych možná něco o této svým způsobem velmi zajímavé době.

S veškerou úctou Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Pod znamenem marxizma", čís. 6, 1927

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Marii Dähnhardtovou.
** ó, jak miluji armádu!

140

Engels O. A. Ellissenovi

do Einbecku

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 22. října 89

Velevážený pane,

v odpovědi na Váš ctěný dopis[324] Vám musím s politováním sdělit, že korespondenci, kterou mám u sebe, jsem už 20 let netřídil a je tedy nemožné, abych v celé té kupě vyhledal oněch několik dopisů od F. A. Langa, dokud si nenajdu 3—4 týdny času, abych to všechno uspořádal. Jakmile budu hotov s konečnou redakcí III. dílu Marxova „Kapitálu" — během jara — pustím se hned do této práce, kterou už nelze déle odkládat, a pak Vám dám rád ony dopisy k dispozici.

Mé dopisy Langovi můžete ovšem podle okolností otisknout buď celé, nebo ve výňatcích, v tomto druhém případě však prosím, abyste laskavě příslušná místa *uvedl v celé souvislosti.*

S veškerou úctou
Bedřich Engels

Panu dr. O. A. Ellissenovi
gymnasijnímu učiteli
Einbeck

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle strojopisné kopie
Přeloženo z němčiny

141

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[83]

Londýn 29. října 89

Milá Lauro,

musím Ti tlumočit slavnostní poděkování za novou dávku hrušek, kterou posílal Edward; zkonzumovaly se z větší části minulou neděli k portskému. Byly báječné, a ty, co zbyly, dozrají tak právě do příští neděle.

Edward také vnesl jasno do těch zvěstí o cestě na vánoce* — zavinil to prý malý Marcel**, že si to Longuet popletl. Ale v každém případě, kdykoli bys chtěla přijet, vždycky Tě tu rádi uvítáme.

Patrně jsem se velice nešikovně vyjádřil o budoucí vládě francouzské buržoazie jako třídy.*** Měl jsem na mysli, že nejdříve všichni roajalisté a bonapartisté přejdou — postupně — do řad umírněných republikánů, a zřeknou se — tak jako v roce 1851, kdy většina republikánů a roajalistů přešla k Bonapartovi — těch předáků, kteří se budou držet svých překonaných stranických hesel. To bude znamenat posílení umírněných republikánů (i když snad ne bezpodmínečně spekulantské kliky ferryovců nebo stoupenců Léona Saye), ale současně bude také jednou provždy konec s účinností starého hesla: *republika je ohrožena*. Potom, a jedině potom, mohou radikálové[90] vystoupit jako „nejoddanější *opozice* jejího veličenstva republiky", a pak budete mít reálné podmínky pro vládu celé třídy buržoazie, pro plný rozkvět parlamentarismu: dvě strany,

* Viz tento svazek, str. 337.
** Marcel Longuet.
*** Viz tento svazek, str. 331—332.

které bojují o většinu a střídají se u vesla, jednou vystupují v roli vlády, po druhé v roli opozice. Tady v Anglii máme vládu celé třídy buržoazie; ale to neznamená, že konzervativci a radikálové se spojili — naopak, střídají se navzájem. Kdyby události měly pomalý, klasický průběh, pak *by* je nakonec růst proletářské strany určitě donutil, aby se spojili proti této nové, parlamentní opozici. Ale to se asi nestane, protože vývoj bude mít bouřlivý spád.

Pokrok je podle mého názoru v tom, že boj proti republice se ukázal beznadějný, že postupně jedna po druhé odumírají všechny antirepublikánské strany, a to znamená, že všechny skupiny buržoazie se podílejí na vládě — buď jako vláda, nebo jako opozice; vláda jsou v této chvíli posílení umírnění, a opozice jsou radikálové. Jedny volby nemohou všechno rázem vyřešit, buďme spokojeni s tím, že připravily půdu.

Pokud jde o porážku socialistů, jsme úplně zajedno. Jenomže já jsem ji očekával — a ještě daleko horší — kdežto naši pařížští přátelé čekali zázraky, které se samozřejmě nestaly. Jsem s výsledkem — za daných okolností — úplně spokojen. Že jsme prosadili šest nebo sedm lidí *proti cadettistům*[135] *nebo proti boulangistům*, a dostali kolem 120 000 hlasů, to je víc, než jsem čekal.

Co se týče politiky vůči lidem, kteří přešli pod Boulangerův prapor, sdílím spíš názor Vaillantův a Guesdův než Paulův. Přijmete-li boulangisty, musíte přijmout i cadettisty — Joffrina a Dumaye. A navíc po tom, co se blanquističtí boulangisté[289] tak hanebně zachovali k Vaillantovi v jeho volebním obvodě a zavinili jeho porážku, neměli bychom myslím s nimi vůbec jednat. Kromě toho nemámc zájem na tom, aby se blanquistická strana, která se rozpadává, obnovila *jako taková.* Víme, jaké obzvlášť „čisté" živly v ní vždycky byly. Granger je slabomyslný šovinista, a zbavíme-li se ho, můžeme myslím mluvit o štěstí. A Jourde (zdá se mi, že právě po něm Paul vzdychá) se tam snad může přitáhnout až později, pokud stojí za to, což ovšem nevím, a pokud se nadobro rozejde s boulangisty. Ale není pochyby o tom, že Paulovy někdejší sympatie k boulangistům nám natropily ohromné škody a Liebknecht to teď využívá a vyčítá mi to.

Jak to vypadá, novou socialistickou stranu bude těžké vést,

a čím méně se její řady nafouknou pochybnými (a víc než pochybnými) elementy, tím lépe. Zvlášť když Guesde nebyl zvolen. Ukáže-li se, že se věci vyvíjejí dobře, pak nebude přijímání nových členů tohoto druhu tak škodit a mohou se vzít v úvahu; a nováčkové by pak měli veřejně udělat pokání, jinak by francouzská strana Němcům, Švýcarům, Holanďanům a dokonce i Belgičanům připadala zkažená. To by posibilisté[17] jásali, kdyby mohli poukazovat na vyslovené boulangisty v našich řadách! A jak těžko bych pak hledal u Němců porozumění pro činnost naší francouzské strany!

A teď něco jiného. Percy úplně zkrachoval. Aby se zabránilo provedení exekuce u nich doma, zavřeli to tam a jsou všichni tady. Jednalo se s jeho otcem a bratry, aby se zabránilo otevřenému bankrotu, ale jak to skončí, to se nedá říci; a když se něco nestane, bude muset sám ještě tento týden ohlásit úpadek. Starý Rosher je napůl blázen, své záležitosti nenapravitelně zbabral, obchod předal dvěma mladším synům a říká, že sám nemá ani peníze, ani úvěr (*fakticky* se téměř záměrně postaral, aby úvěr ztratil). Mluvil jsem před několika dny s jeho matkou — je to všechno dohromady pěkný zmatek. Ať to skončí jak chce, bude mě to určitě stát hromadu peněz.

Kautsky ještě nepřijel.

Všichni tady hrozně bědovali, když slyšeli, že se Diana zaběhla anebo ji někdo ukradl.

Nim mnohokrát pozdravuje. Srdečně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

142

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Londýn 29. října 89

Milý Liebknechte,

o proroku Gottschalkovi Ti toho mohu povědět jen velmi málo, už dávno jsem na to zvíře zapomněl. Moses Hess ho před rokem 1848 přijal do Svazu[325] a vylíčil ho jako obrovský zázrak. Roku 1848, v prvních březnových dnech, si v Kolíně nad Rýnem hrál na dělnického vůdce.[326] Na *tehdejší* poměry to byl perfektní demagog, který se lísal k právě se probouzejícím masám a přijímal za své všechny jejich tradiční předsudky — jinak ale byl totální pitomec, jak se na proroka patří, a proto se také sám považoval za proroka; přitom byl, jako pravý prorok, povznesen nad všecky skrupule a tedy schopen každé sprostoty. Pochybuji, že by byl někdy řekl to, co uvádíš[327]; systematicky o sobě vyráběl legendy. Zkrátka, v prvních březnových dnech hrál v Kolíně nad Rýnem určitou roli a měl úplně bláznivé plány, jak se má přes noc stát zázrak; podrobnosti těch plánů jsem zapomněl. To všechno jsme ještě osobně nezažili. Když jsme v dubnu přišli do Kolína nad Rýnem my, ustupoval už ze slávy, a když jsme se tam znovu sešli k definitivnímu vydávání novin*, byl už skoro zapomenut. Noviny a náš Dělnický spolek[328] ho postavily před dilema jít buď s námi, nebo proti nám. Naštěstí pro něho byl spolu s Annekem počátkem července zatčen — myslím, že kvůli nějakým řečem; koncem roku 1848 nebo začátkem roku 1849 byli osvobozeni (marně jsem v „Neue Rheinische Zeitung" hledal datum atd. a musel jsem toho nechat, měl-li tento dopis odejít). Tu prorok Gottschalk dobrovolně emigroval do Paříže

* „Neue Rheinische Zeitung".

a čekal, že ho obrovské demonstrace povolají zpět. Ale nikdo nehnul ani prstem. Když jsme my odešli, vrátil se Gottschalk zase do Kolína nad Rýnem (možná i krátce předtím, než jsme odešli), a poněvadž si svou dřívější popularitu získal na základě své praxe chudinského lékaře, začal, když vypukla cholera, znovu dřít do úpadu, ošetřoval zadarmo proletářské pacienty, dostal sám choleru a zemřel.

To je všecko, co vím.

Pařížské záležitosti jsou, zdá se, zase v pořádku. Lafargue zdaleka není tak špatný, jak ho děláš. Jourde není boulangista, ale v Bordeaux si se souhlasem tamějších soudruhů nasadil boulangistickou masku, což ovšem rozhodně zavrhuji. Ten člověk udělal hloupost a bude za to muset pykat, aspoň na nějaký čas, ale je-li jinak dobrý, což nevím, bude možné ho později zase vzít na milost.

Je mi velmi líto, že jsi na „Lidové knižnici" měl takové ztráty.[329] Ale při Tvých malých obchodních zkušenostech se přece dalo předpokládat, že Tě Geiser přivede do maléru. Špatné věci, které vydává, se přece nestanou lepšími proto, že se na ně napíše Tvé jméno, a při schlesingeriádě[210] se to pak muselo nutně provalit. Myslím, že se to všechno dá vysvětlit docela přirozeně, aniž bys musel hledat příčiny ve zlé vůli někoho dalšího. Nemůžeš přece od strany chtít, aby se bila za *tuhle* „Lidovou knižnici".

U mne to vypadá také špatně. Percy udělal bankrot, celá rodina bydlí u mne, aby se vyhnula exekuci ve svém domě; ta věc není ještě vyřešena, vyjednává se se starým*; ale ten tvrdí, že je sám na tom mizerně, a pořádně zhloupl; zkrátka Augustin je v bryndě — o du lieber Augustin, alles ist hin.** Jak to všechno skončí, nevím.

Srdečné pozdravy od Lenky a

Tvého
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* s otcem Percy Roshera.
** můj milý Augustine, vše nenávratně mine.

143

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 9. listopadu 1889

Milý příteli,

nemohu Vám ve Vaší těžké situaci dát žádnou konkrétní radu, to bych musel být na místě, člověk může těžko vyslovit úsudek na dálku bez znalosti věcí.

Jen jedno Vám mohu říci zcela určitě: ani zde, ani jinde v Evropě není možné pro Vás něco najít. Budete-li kdekoli na dosah, mohou požadovat Vaše vydání, a nebyl byste ani na okamžik v bezpečí.

Najít pro Vás zaměstnání tady, byť i jen prozatímně, je *zhola nemožné*. Ani já, ani moji zdejší přátelé bychom Vám je nemohli opatřit, fakt, že jste byl odsouzen, by se nedal utajit. Umístit Vás v „Sozialdemokratu" není možné. A mimo to by co nejdřív došla žádost o vaše vydání. Na druhé straně oceánu je to něco jiného.

Nezbývá Vám tedy než si vybrat: buď vězení, nebo Buenos Aires. Jestliže budete definitivně a v poslední instanci odsouzen a půjdete do vězení, pak Vám stejně toho dne, kdy je opustíte, sotva zbude něco jiného než Buenos Aires, poněvadž v Evropě najdete zaměstnání těžko. Podle mého mínění zní tedy pro Vás otázka jedině takto: Chcete odjet teď hned, anebo až po třech nebo čtyřech letech, které strávíte ve vězení?

Rozhodnete-li se odjet hned, mohu Vám jako příspěvek na cestovní výlohy poskytnout 200 franků. *To je ale to jediné, co pro Vás mohu udělat.* Musím momentálně živit *dvě rodiny* svých vlastních pří-

buzných a jsem tedy mnohdy sám na rozpacích, kde na to sehnat peníze.

Je mi líto, že pro Vás nemohu udělat víc. Ale moje možnosti, abych Vám poskytl pomoc, jsou omezené a proti italským soudcům jsem bezmocný. Chápu velmi dobře, v jaké zoufalé situaci jste, a mám s Vámi upřímný soucit, ale jak jsem už řekl, dál Vám pomáhat není v mých silách.

Upřímně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

144

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 15. listopadu 89

Milý Bebele,

dostal jsem Tvůj dopis ze 17. října uprostřed nejpernější práce na 4. vydání „Kapitálu"*; nebyla to práce malá, poněvadž se musely znovu porovnat všechny citáty, které Tussy překontrolovala pro anglické vydání, a ještě opravit spoustu přepisů a tiskových chyb. Sotva jsem s tím byl hotov, musel jsem se znovu pustit do III. dílu, který teď musí rychle vyjít, poněvadž spis o průměrné míře zisku, který napsal malý Schmidt z Berlína, ukazuje, že ten mládenec se v tom pomalu vyzná víc, než je zdrávo — což mu slouží velice ke cti. Jak vidíš, už jen s tím mám plné ruce práce; k tomu přistupuje ještě nutnost sledovat mezinárodní stranický tisk a nahlížet do ekonomické literatury vztahující se ke III. dílu a některá místa znovu celá přečíst; chápeš tedy, že nevím kudy kam, a jistě mě omluvíš, že s Tebou nerozprávím tak často, jak bych sám rád.

Pokud jde o Francouze, kdybys mezi nimi pobýval déle a blíže se seznámil s výsledky, kterých dosahují svým zvláštním způsobem jednání, posuzoval bys je přece jen asi mírněji. Strana[33] tam byla v situaci na francouzské poměry neslýchané, *nakonec* však ve skutečnosti příznivé: byla silná na venkově a slabá v Paříži. Šlo tu tedy o vítězství solidního venkova nad pyšnou, panovačnou, domýšlivou a zčásti zkorumpovanou Paříží (korupci dokazuje 1. fakt, že jsou tam u vesla zkorumpovaní vůdcové posibilistů, 2. to, že opozice proti tomu může mít v Paříži úspěch *jen ve formě boulangismu*). K tomu přistupovala okolnost, že na venkově byla 2 vedení: odborové v Bordeaux,

* prvního dílu „Kapitálu".

a v Troyes měly vedení socialistické skupiny, které byly organizovány *jako takové*.[330] Chybělo tedy nejen tradiční pařížské vedení (a možnost, aby nějaké existovalo), ale i jednotné vedení na venkově, respektive pro takové vedení chyběly duševní schopnosti a nebylo všeobecně uznáváno.

Chápu, že Vám za takového bezvládí připadala situace nejvýš zmatená a neuspokojivá. Ale to je jen dočasné. Ovšem to, že Francouzi za *této* dezorganizace své vlastní strany a po všech těch chybách, kterých se dopustili, přece svolali do Paříže kongres[272], kde se to všechno muselo ukázat před celou Evropou, to bylo ryze francouzské. Právem se domnívali, že tuto blamáž bohatě vyváží ten fakt, že na *jejich* kongresu bude zastoupena Evropa a na posibilistickém[275] jen pár sekt.

Že tam má ohled na momentální efekt ve veřejnosti větší váhu, než mu přikládáš Ty nebo já anebo masa německé strany, vůbec není jen francouzská chyba. Tady i v Americe je tomu právě tak. To je důsledek svobodnějšího a tradičnějšího politického života. Nejenže v Německu dělá Liebknecht přesně totéž (to je jedna z hlavních příčin našich stálých sporů), ale odstraň zítra zákon proti socialistům[15] a uvidíš, jak rychle se tenhle falešný ohled prodere do popředí.

Myslím, že se mýlíš také v tom, když ze svých pařížských kongresových zkušeností vyvozuješ, že dělníci jsou zatlačováni do pozadí takzvanými literáty. Tak to možná vypadá na nějakém pařížském kongresu, tím spíš, že tam dělníky zatlačuje do pozadí fakt, že se nemohou domluvit cizí řečí. Ve skutečnosti francouzští dělníci dbají mnohem víc než dělníci jiných národů na úplnou, ba přímo formální rovnost s literáty a buržoy, a kdybys byl četl zprávy, které jsem dostal o Guesdově, Lafarguově atd. agitaci za posledních voleb, soudil bys patrně jinak.

Za to, že Guesde nebyl v Marseille zvolen, lze děkovat jedině Prototovi (viz přiloženou proklamaci).[331] Ve Francii je všeobecným pravidlem (poněvadž v druhém kole není počet kandidátů omezen, zato však rozhoduje *poměrná* většina), že při 2 kandidaturách téže strany odstoupí ten kandidát, který v prvním kole zůstal v menšině. V této situaci byl Protot, ale zůstal kandidátem a šířil o Guesdovi

ty nejhanebnější pomluvy. Nikdo z nich však není z Marseille, ale Protot byl starý člen Komuny a drželi ho stoupenci chvastouna Pyata — dřívějšího marseillského poslance. Je pochopitelné, že tam v druhém kole dostal těch 900 hlasů, které by byly Guesdovi pomohly do sněmovny. Nejlepší marseillský obvod si vybral Boyer; byl tam zvolen už dřív, a i tentokrát prošel.

Teď tedy máme ve sněmovně 7 lidí, i když zdaleka ne ty nejlepší. Zvolili Guesda svým tajemníkem, bude jim také psát jejich projevy. V městské radě tvoří Vaillant, Longuet a jiní rovněž separátní skupinu. Obě skupiny kooptují Lafargua, Devilla atd. a pak vytvoří ústřední výbor sjednocených (neboli federovaných) blanquistů a marxistů.[332] Tak se pomalu dá dohromady organizace.

Kromě nich byli 3 socialisté zvoleni jako boulangisté a 2 jako posibilisté, ti však přirozeně zůstávají vyloučeni a musí se sami pohlédnout, kudy kam.

I mě mrzí, že je to s Auerem tak špatné — ale přicházejí zas i lepší zprávy. Relativní slabost mladého pokolení — i v teoretické oblasti — se zdá i mně velmi hrozivá. A tu k nám najednou přijde malý Schmidt, který tu byl rok a do něhož bych byl neřekl, co v něm vězí. Zůstane-li tak skromný jako dosud — vždyť velikášství je dnes tou nejnešťastnější a nejrozšířenější nemocí — může dokázat skvělé věci.

Tady to jde velice dobře. Ale také ne po prosté, přímé cestě, která je vlastní Němcům. K tomu je totiž potřeba teoreticky založený národ. Tady se nadělá ještě dost a dost kopanců. Ale nevadí, masy teď *jsou* v pohybu, a každý nový kopanec — to je zároveň také nová lekce. Man tau*, jak se říká v Dolním Sasku.

Co dělá Tvoje žena a budoucí doktorka medicíny?**

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Ledy se hnuly.
** Frieda Bebelová.

145

Engels
firmě John Henry Johnson, syn & Ellis

do Londýna

(Koncept)

[Londýn 15. listopadu 1889]

Vážení pánové,

obdržel jsem Váš dopis ze 7. t. m. a přemýšlel jsem nad ním.

Připadá mi poněkud podivné, očekáváte-li, že já budu považovat Vaše otázky za „důvěrné", nenabízíte však totéž, pokud jde o mou odpověď. Pochopitelně nemohu takový jednostranný závazek přijmout.

Rozumím-li Vám dobře, mám Vám podat zprávu o výrocích, které jsem mohl slyšet na palubě „*City of New York*" od cestujících, důstojníků či námořníků, pokud tyto výroky vyznívaly hanlivě vůči oběhovým čerpadlům lodi, a mám případně jmenovat i autora takových projevů. Pokud by mi vůbec někdo něco takového sdělil, učinil by to jistě v očekávání, že se zachovám jako slušný člověk a nepřivedu autora takového výroku do potíží ani za předpokladu, že mu nějaké to slovo uklouzne. Jinak by to podle mého soudu znamenalo dělat ze sebe sprostého donašeče, ledaže bych si byl špatně vyložil to, co mi připadá jako jasný smysl Vašeho návrhu, toho, co vlastně tento návrh obsahuje. A v tom případě se Váš návrh vyznačuje *naivností*, s níž snese srovnání pouze jeho směšná nestydatost.

Nicméně, abych uklidnil Vaši mysl, sděluji Vám, že si nevzpomínám, že by někdo v mé přítomnosti sebeméně očerňoval neposkvrněná oběhová čerpadla, jež máte čest zastupovat; nevím také, kdo je vyrobil a ani za mák mě to nezajímá.

Nepomýšlím na to požádat Vás, abyste považovali tento dopis za důvěrný. Kdyby si některý kontinentální či americký právník nebo obchodník pročetl tuto korespondenci, mohl by získat cenný návod, jak se mají získávat podobné informace.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

146

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[83]

Londýn 16. listopadu 89

Milý Lafarguu,

nediskutujme o Vaší náklonnosti k boulangismu, která naštěstí už patří minulosti; k čemu číst dnes znova Vaše tehdejší dopisy? Ostatně ten chrabrý generál se úplně vyřídil nejen proto, že se mu nechtělo zůstat na bitevním poli, ale, což bylo horší, pro své roajalistické a bonapartistické spolky. Dnes to vidí a rád by se vrátil zpátky do své republikánské nevinnosti, ale je to s ním jako s krásnou Eugénií:

A najde-li dnes v noci (Bonaparte o svatební noci)
věneček,
pak měla tato krásná děva dva.

Nikdo nepochybuje o tom, že nespokojenost, která je podkladem boulangismu, je oprávněná; ale právě *forma*, které nabyla tato nespokojenost, dokazuje, že si pařížští dělníci většinou právě tak málo uvědomují svou situaci jako v roce 1848 a 1851. Tehdy byla nespokojenost rovněž oprávněná; forma, kterou na sebe vzala, bonapartismus, Vás stál 18 let císařství, a jakého císařství! A tehdy ještě značná část pařížských dělníků bojovala proti němu; ale v roce 1889 oslavili sté výročí roku 1789 raději tím, že se vrhli k nohám obyčejnému šaškovi. A pak chtějte od jiných, aby Pařížanům vzdávali stejnou úctu, jakou dobrovolně prokazovali jejich předkům!

Jsem rád, že boulangisté — nepraví i praví — jsou ze strany vykázáni právě tak jako posibilisté[17]. Kdyby se byli přijali bez výběru, nevěděl bych, co říci Angličanům, Dánům, Němcům atd. Už dvacet let hlásáme, že je třeba vytvořit zvláštní stranu, která by stála proti všem buržoazním stranám — a připojení lidí zvolených pod Boulangerovým praporem, pod praporem, který v týchž volbách podporoval monarchisty a byl od nich odmítnut — to by naši stranu v očích ostatních národních stran úplně vyřídilo. A Hyndman a Smith, ti by byli jásali!

Říkáte, že útoky proti Boulému byly dobré jen k tomu, že se mu otevřely dveře do „Intransigeant" a že kandidoval v obecních volbách — to znamená, že se otevřeně přihlásil k boulangismu, drží krok s tou bandou a dostává za svou zradu zaplaceno.[333] Pěkně děkuji!

Váš plán je velmi dobrý, jestliže se dá provést, to znamená přijme-li venkov vedení tohoto výboru.*

Hovoříte vždycky o Vašich venkovských novinách, ale skoro žádné mi neposíláte. Dostal jsem nějaké od Bonniera, ale teď se mi vůbec nedostanou do ruky. Všechno, co mi posíláte nebo dáváte posílat, přinese ovoce, protože toho využívám k informaci Bebela, a Bebel je desetkrát důležitější než Liebknecht; a kromě toho, když vím, co se děje, mohu působit na Edu a na „Sozialdemokrat". — Všechny Vaše noviny by udělaly dobře, kdyby si zajistily výměnu s listy „Sozialdemokrat" a „Labour Elector", 13 Paternoster Row, E. C. V každé jiné zemi je to samozřejmost, ale pánové Francouzi se dají prosit — a někdy marně prosit — aby nám umožnili pracovat v jejich zájmu. Překročí-li tento způsob jednání určitou hranici, může se stát, že nás přejde chuť. Cožpak je tak nemožné mít trošinku pořádku a organizace?

Ale už dost. Bráním Vás před druhými tolik a tak horlivě, že Vám musím pořádně vyčinit, abych to zase vyvážil. Momentálně nemám možnost si ověřit všelijaká ta „*víte už...?*" pana Paepa.[334] Vídeňská „Arbeiterzeitung" dostala z Petrohradu zprávu, která smrt potvrzuje; ale když uvážíme lži ruské vlády a legendy ruských

* Viz tento svazek, str. 352—353.

revolucionářů, všechno může být pravda a všechno může být lež.

A teď Lauře.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

147

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 16. listopadu 1889

Milá Lauro,

když jsem dopsal přiložený dopis Paulovi, šel jsem do kuchyně a vypil jsem s Nim a Pumps trochu plzeňského. Jednak mě táhlo to plzeňské, jednak mám nařízeno psát pouze s přestávkami. Byl jsem předtím v bance uložit na konto Sonnenscheinův šek — nemohu si dovolit riskovat a nosit ho stále u sebe, a tak Tě jistě nepřekvapí, že jsou už skoro čtyři hodiny odpoledne. A protože si netroufám psát při plynovém osvětlení, pochopíš, že nemám vůbec času nazbyt.

„*Senátora*“[335] jsi rozhodně zvládla úžasně, pro překlad do angličtiny je to jistě jedna z nejobtížnějších věcí. Podařilo se Ti nejen vyjádřit rozpustilost originálu, ale téměř dokonale jsi vystihla i jeho lehkost. A to jsi dokázala přesto, že jak syžet, tak i metrum se dá překladem jen nesnadno zvládnout, protože senátor prvního císařství je tady v Anglii neznámá veličina. Kdybys byla chlapec, řekl bych: moloděc, ale nejsem dost zběhlý v ruštině, a tak nevím, jestli toto epiteton (přibližně odpovídá anglickému: you're a brick!) může mít také ženský rod: molodca!

Odlesk Thivrierovy dělnické haleny dopadl dokonce i na stránky anglického tisku a na chvilku ho osvítil.[336] Jestli to tam ale řádně natrhne, všichni slušní lidé ve Velké Británii si budou stěžovat, jaké nepěkné způsoby mají ti Francouzi. Kromě matky Crawfordové, která je Irka a při všem svém podivínství o hlavu

převyšuje celou tu společnost — protože *je* schopná vývoje — všichni ostatní britští žurnalisté v Paříži berou ty Vaše Francouze svou hloupostí o celé kolo.

Moudří mužové v Cettě jsou zřejmě zcela na úrovni našich z Kocourkova nebo z Hloupětína. Kdyby se byl Sénégas vzdal kandidatury, mohl se Paul stát poslancem. Kdyby byli — ti ve městě a mimo město — Sénégase nenavrhli, sám Sénégas (který je patrně důstojným potomkem Senekovým) by nikdy neměl jinou možnost než se vzdát.

Potěšila mě zpráva, že u našich francouzských přátel barometr zase stoupá — určitě vystoupí výš, než by měl, ale na to jsme už zvyklí a už se bez toho neobejdeme — jak by se jinak zase dosáhlo náležitého průměru.

Kautsky je v Londýně a dopis od Paula atd. dostal asi před čtrnácti dny; zítra mu řeknu, že Paul čeká od něho zprávy.

Z Tvých hrušek postupně ujídáme, ale nábožně vždycky čekáme, až jsou úplně dozrálé, a pak jich většinu dostávám k snídani.

Nim právě objevila, že dlouhé hrušky tohoto tvaru

se tady dnes prodávají kus za 5 pencí. Nim má, jak říkala má nebožka žena*, „špatnou nohu" — revmatismus (kloubový), který se stěhuje z kolena do kyčle a zase zpátky. Je to samozřejmě veličina proměnlivá, ovšem naneštěstí nikoli zanedbatelná. Astma se zmírní, kdykoli se mi podaří vyvést ji trochu na Hampstead. Gumpert jí říkal, že stoupání do kopce by to spravilo, a je to tak.

Pumps a spol. jsou ještě tady — jestli dnes dojde k nějakému vyrovnání**, vrátí se v pondělí zase do Kilburnu. Percyho rodina byla nucena vyklopit nějaké peníze, ale přesto mě to bude stát přinejmenším 60 liber, a ještě dobrou polovinu jejich výdajů. Percy pracuje pro svého bratra Charlieho, ten má nějaké nápady, které se teď zřejmě zrovna zamlouvají anglickým filistrům. Ale plat nestojí za řeč, a celá ta věc je velice nejistá.

* Lizzy Burnsová.
** Viz tento svazek, str. 346.

Čtvrté vydání prvního dílu* je v tisku, a tak zase sedím nad svým třetím dílem. Není to snadný úkol, ale „mun be done“**, jak říkají v Lancashiru.

Tussy usilovně pracuje — zítra tady vůbec nebude, odpoledne i večer mluví na schůzích, a tak si do pondělka ani nevyzvedne svůj šek. Tobě ho přikládám spolu s vyúčtováním — připadá na Tebe bohužel jen 1 libra 17 šil. 6 pencí, ale ve francích to přece jen vypadá trochu větší.

Máme tu další matku Schackovou v podobě miss Harknessové. Ale tentokrát jsme ji nachytali, a ještě pozná, s kým má co dělat.

Vždycky Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Kapitálu“.
** „musí se udělat“.

148

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 18. listopadu 89

Milý Lafarguu,

přikládám šek na 20 liber št.

Jestliže redaktoři Vašich novin neznají cizí jazyky, bylo by slušné, aby *své* noviny posílali, aniž by požadovali, aby jim druzí ze zahraničí posílali to, co je pro Francouze nesrozumitelná hatmatilka. Ale nechápu, proč by to měli Francouzi chápat jako důvod, aby neposílali své noviny lidem, kteří jim rozumějí a kteří mají tu nejlepší vůli využít jich v zájmu samotné francouzské strany.

Pumps s rodinou jsou ještě tady, doufám, že se to dnes srovná.

Včera večer jsem četl přátelům Lauřin překlad „*Senátora*“[335]. Všichni byli okouzleni. „Mělo by se to otisknout,“ říkal Aveling. „Ale kde,“ ptal jsem se, — „v ‚Pall Mall Gazette‘ “? — Avelingův obličej se protáhl přímo do nemožné délky.

Kdyby chtěla Laura překládat Heinovy věci — mohla by se příště, až sem přijede, podívat v Britském museu, které překlady už vyšly, a vybrat něco nového; možná, že by se s tím tady dalo něco udělat. Heine je teď v módě — a překlady jsou tak britské!

Dejte Lauře pusu za Nim a za mne. Nim se daří celkem dobře.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

149

Engels Jules Guesdovi

do Paříže

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 20. listopadu 1889

Milý občane Guesde,

právě jsem dostal dopis od paní Avelingové, která mě prosí, abych Vám napsal, pokud mám Vaši adresu. A protože jsem ji naštěstí dostal od Bonniera, nemeškám a hned v tuto chvíli píšu. Jde o tuto věc:

V Silvertownu, jednom z londýnských předměstí, probíhá u firmy pánů Silverů, továrna na kaučukové zboží atd., stávka, kterou vede paní Avelingová.[337] Stávka trvá už 10 týdnů, zúčastní se jí 3000 dělníků a dělnic a má velmi dobré vyhlídky. Její úspěch je důležitý, jinak by se přerušil celý dlouhý řetěz dělnických úspěchů, zahájený stávkou dokařů[284], a po takovém vítězství by angličtí páni podnikatelé znovu nabyli své téměř ztracené sebedůvěry.

Před několika dny dostala firma Silver velmi spěšné zakázky, které nemůže splnit, dokud ze 3500 dělníků více než 3000 stávkují. Navíc se má čtyřem firmám, z nichž jedna jsou páni Silverové, zadat velká objednávka podmořských kabelů; bude-li stávka pokračovat, ztratí firma příležitost. Proto předložila některým stávkujícím lákavé nabídky, ale bezvýsledně. A tak se uchýlila k poslední spáse.

Firma Silver (je to akciová společnost, která působí pod tímto jménem) má podobný podnik jako Beaumont-Persan u Paříže, kde francouzští dělníci pracují pod anglickými mistry. Některé z nich pozvali do Anglie. Je jisté, že 70 dělníků a dělnic od Beaumonta přijelo sem do přístavu; nevíme ještě, zdali je poslali do továrny

v Silvertownu. Jde teď o to, aby se to překazilo. Pravděpodobně je povolali pod falešnými záminkami, a zatajili jim, že jde o stávku.

Paní Avelingová telegrafovala ihned Lafarguovi a Vaillantovi, ale protože to spěchá, obracíme se také na Vás; udělejte, prosím Vás, co je ve Vašich silách, aby se francouzským dělníkům zabránilo jít na místa stávkujících v Silvertownu, seznamte je se skutečnou situací a apelujte na třídní cítění Vašich dělníků. Bylo by strašné, kdyby příchodem francouzských stávkokazů byl zlomen odpor stávkujících. Znovu by vzplanula nacionální zášť, která by se nedala ničím udržet na uzdě. Už čtyři měsíce se dělníci východní části Londýna nejen tělem a duší účastní hnutí, ale dali také svým soudruhům ve všech zemích takový příklad kázně, sebezapření, odvahy a pevnosti, jakému se vyrovná jedině postoj Pařížanů za pruského obležení.[338] Představte si teď, jak by to na ně působilo, kdyby uprostřed tohoto boje narazili na francouzské dělníky, kteří by bojovali pod praporem anglické buržoazie! Ne, to není možné! Nezbývá než ukázat ve Francii skutečnou situaci, a francouzští proletáři naopak přispějí k tomu, že angličtí stávkující dobudou vítězství.

Když se při stávce dokařů telegrafovalo Anseelovi, že majitelé doků najali belgické dělníky, Anseele ihned udělal potřebná opatření, a jeho dopisy a telegramy značně pomáhaly bojovníkům načerpat novou odvahu, kterou už někdy ztráceli. Můžete-li, adresujte podobné povzbuzující dopisy lidem v Silvertownu, napište přímo paní Avelingové, 65 Chancery Lane, W. C., Londýn — bude to mít ohromný vliv.

Od Bonniera se dovídám, že se Vám zdravotně vede o hodně líp a že marseillská kampaň[339] Vás nejen neoslabila, ale naopak posílila. Měl jsem z toho velkou radost, protože potřebujeme všechny Vaše síly. Jsem velmi rád, že Vaším heslem: ani Ferry, ani Boulanger, zavřela socialistická dělnická strana[33] v poslanecké sněmovně své dveře renegátům a zrádcům *obou táborů*.

Srdečně Vám tisknu ruku.

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

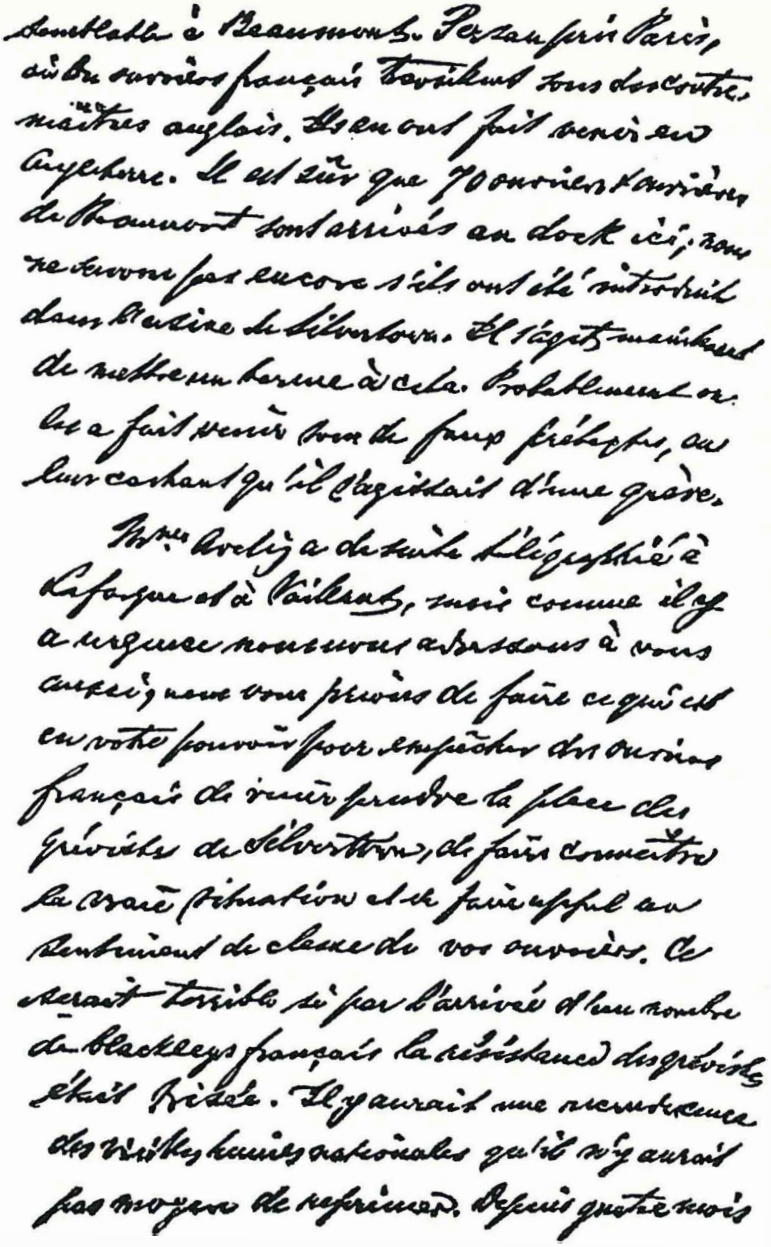

Druhá strana Engelsova dopisu Jules Guesdovi z 20. listopadu 1889

150

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 30. listopadu 1889

Milý příteli,

ve spěchu jen zprávu, že jsem hned, jakmile jsem dostal Váš dopis, napsal Lafarguovi kvůli Labriolovi.[340] Lafargue mi právě sdělil, že ve Vaší záležitosti už Labriolovi napsal a požádal ho, aby pro Vás udělal, co jen bude moci; není prý tedy nutné, abych mu psal ještě i já.

V naději, že tyto kroky budou úspěšné, zůstávám

upřímně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

151

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 4. prosince 89

Milý Adlere,

Avenelova „Clootse" jsem Ti doporučil ke *zpracování* z těchto důvodů:

Podle mého (a Marxova) názoru je v této knize poprvé na podkladě archiválních studií správně vyložena zejména *kritická epocha Francouzské revoluce*, totiž období od 10. srpna do 9. thermidoru[341].

Pařížská komuna[178] a Cloots viděli v propagační válce jedinou cestu k záchraně, kdežto Výbor veřejného blaha[342] *státničil*, měl strach z evropské koalice[343], chtěl dosáhnout míru *rozkolem* mezi koaličními státy. Danton chtěl mír s Anglií, tj. s Foxem a anglickou opozicí, která doufala, že se ve volbách dostane k veslu. Robespierre pletichařil v Basileji s Rakouskem a Pruskem a chtěl se dohodnout s *nimi*. Oba šli společně proti Komuně, především proto, aby svrhli lidi, kteří chtěli propagační válku, republikanizaci Evropy. To se podařilo, Komuna (Hébert, Cloots atd.) byla *sťata*. Ale od té doby byl mír mezi těmi, kdo chtěli uzavřít mír s německými mocnostmi, nemožný. Anglické volby vyhrál Pitt a Fox byl na léta vyloučen z vlády; to zničilo Dantonovo postavení, Robespierre zvítězil a dal ho stít. Ale — tento bod Avenel *dostatečně nezdůvodnil* — zatímco v té době byla hrůzovláda vystupňována až k šílenství, protože byla nezbytná, měl-li se Robespierre za daných vnitřních podmínek udržet u vesla, stala se naprosto zbytečnou po vítězství u Fleurus 26. června 1794[179], které nejen uvolnilo hranice, ale vydalo do

rukou Francie i Belgii a nepřímo levý břeh Rýna; a tu se stal Robespierre také zbytečným a padl 28. července.

Celá Francouzská revoluce je ovládána koaliční válkou, na té závisí všechny její pulsace. Jakmile proniká koaliční armáda do Francie, nabývá převahy vagus, prudký tep, revoluční krize. Musí-li koalice ustupovat, pak převažuje sympaticus, tep se zvolňuje, reakční elementy se derou zvolna do popředí, a plebejci, zárodky pozdějšího proletariátu, kteří jediní svou energií zachránili revoluci, jsou přiváděni k rozumu a pořádku.

Tragické je to, že strana války za každou cenu, války za osvobození národů, dostane za pravdu a republika se vypořádá s celou Evropou, ale teprve tehdy, když sama tato strana už dávno skončila na popravišti, a místo propagační války přichází teď basilejský mír[344] a buržoazní orgie direktoria[345].

Knihu je třeba úplně přepracovat a zkrátit — musí zmizet patos, je nutno doplnit fakta z běžných dějepisných knih a jasně je zdůraznit. Cloots může při tom ustoupit úplně do pozadí; do knihy je možno vsunout nejdůležitější věci z „Lundis révolutionnaires“[346] — tak se z toho může stát dílo o revoluci, jaké dosud neexistuje.

Jak bitva u Fleurus učinila konec hrůzovládě, vyložil C. F. Köppen ve skvělé kritice knihy G. Lea „Geschichte der französischen Revolution“ otištěné roku 1842 v „Rheinische Zeitung“ (původní).

Srdečný pozdrav Tvé ženě a Louise Kautské.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe“, sešit 1, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

152

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

11, Burton Road Kilburn, N. W.
Londýn 5. prosince 1889

Vážený pane,

ihned jakmile jsem obdržel Váš dopis ze dne 14. (26.) listopadu, informoval jsem pana Lafargua o jeho obsahu.[195] Odpovídá mi, že Vám ihned napsal, že však nedostal vůbec žádný dopis od redaktorky „Northern Review"* a že jí dává k dispozici 5 článků nebo kterýkoli z nich; pokud jde o vypuštění některých pasáží z článku, který má teď ona u sebe, o tom *mi* Lafargue nic neříkal; pokud se Vám o tom nezmíní, zdá se mi jasné, že to je třeba ponechat úsudku redaktorky. Jeho adresa je:

P. Lafargue,
60, Avenue des Champs Elysées
Le Perreux
Seine, France

Posílám Vám *doporučeně* výtisk knihy Th. Tooka, „On the Currency Principle", Londýn 1844. Koupil jsem ho antikvárně, jsou v něm tu a tam tužkou vepsány poznámky dřívějšího majitele, většinou zmatené; připojuji i dva staré novinové výstřižky, z nichž jeden se týká krize z roku 1847 a je dost zajímavý.

Mezitím jsem připravil 4. vydání I. dílu**, které se teď

* od redaktorky časopisu „Severnyj věstnik" A. M. Jevreinovové.
** „Kapitálu".

tiskne, jsou tam dva nebo tři nové dodatky převzaté z francouzského vydání; citáty byly přehlédnuty s pomocí anglického vydání a přidal jsem několik vlastních poznámek, zejména jednu o bimetalismu[347]. Jakmile bude vytištěn, pošlu Vám jeden exemplář.

Váš hluboce oddaný
P. W. Rosher[11]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

153

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 7. prosince 89

Milý Sorge,

dopisy z 8. a 29. října jsem dostal, díky.

Tak dobře to nedopadne, aby se „Socialistická dělnická strana“[20] zlikvidovala. Kromě Schewitsche má Rosenberg ještě spoustu jiných dědiců, a domýšliví doktrinářští Němci tam jistě nemají nejmenší chuť vzdát se úlohy, kterou si sami přisvojili — učit „nezralé“ Američany. Jinak by totiž nebyli vůbec nic.

Tady se ukazuje, že velký národ nelze jen tak jednoduše doktrinářsky a dogmaticky cepovat, i kdybys měl tu nejlepší teorii, která vyrostla z jeho vlastních životních podmínek, a relativně lepší učitele, než jsou ti, které má Socialistická dělnická strana k dispozici. Hnutí *je* teď konečně v pohybu a doufám, že už je nic nezadrží. Ale není přímo socialistické, a ti z Angličanů, kteří nejlépe chápou naši teorii, stojí mimo hnutí: Hyndman proto, že je nepolepšitelný intrikán a závistivec, Bax proto, že je knihomol. Hnutí je prozatím formálně tradeunionistické, ale naprosto odlišné od *starých* tradeunionů, které tvořili kvalifikovaní dělníci, dělnická aristokracie. Lidé jdou teď do toho s docela jinou vervou, vedou do boje mnohem větší masy, otřásají společností mnohem hlouběji, kladou mnohem dalekosáhlejší požadavky: osmihodinový pracovní den, všeobecnou federaci všech organizací, naprostou solidaritu. Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků[348] získal zásluhou Tussy *poprvé* ženské odbočky. Přitom považují tito lidé i své dnešní požadavky za prozatímní, ačkoli sami dosud nevědí, k jakému konečnému cíli smě-

řují. Ale toto nejasné tušení je v nich natolik hluboce zakořeněno, že je vede k tomu, aby si volili za vůdce *jen* takové lidi, kteří veřejně vystupují jako socialisté. Jako všichni ostatní, musí se i oni učit ze svých vlastních zkušeností a z důsledků svých vlastních chyb. Ale protože na rozdíl od starých tradeunionů přijímají s výsměchem každý náznak, že zájmy kapitálu a dělnictva jsou totožné, nebude toto jejich učení trvat příliš dlouho. Doufám, že se konání příštích všeobecných voleb odloží ještě o 3 roky: 1. aby se za nejhoršího válečného nebezpečí neoctl u vesla slouha Rusů Gladstone — což samo by carovi* stačilo, aby vyprovokoval válku; 2. aby protikonzervativní většina vzrostla natolik, že by se *opravdová* Home Rule pro Irsko[41] stala nezbytností — jinak Gladstone Iry zase podfoukne a tato překážka — irský problém — bude dál stát v cestě; 3. aby se však dělnické hnutí ještě dál vyvinulo a možná i dozrálo pod vlivem období špatných obchodů, které určitě přijde po nynější prosperitě. Pak může být v příštím parlamentě 20—40 dělnických zůstupců, a to jiného ražení než Potterové, Cremerové a spol.

Nejodpornější je tu měšťácká „respectability"**, která je v dělnících hluboce zakořeněna. Sociální členění společnosti v nesčetné, všemi nesporně uznávané stupně, z nichž každý má svou pýchu, ale i svou vrozenou úctu k svým „betters" a „superiors"***, je tak staré a pevně zakořeněné, že se buržoazii stále ještě poměrně snadno podaří nalákat dělníky. Rozhodně si nejsem jist, zda si např. John Burns potají nezakládá víc na své popularitě u kardinála Manninga, u londýnského starosty† a buržoazie vůbec než na popularitě u své vlastní třídy. A Champion — bývalý poručík — odedávna za zády dělnictva intrikařil s buržoaznímí, zejména konzervativními živly, kázal socialismus na církevních kongresech atd. Ba i Tom Mann, kterého pokládám za nejlepšího z nich, mluví rád o tom, že bude obědvat s londýnským starostou. Srovnáme-li to s Francií, vidíme přece jen, k čemu je dobrá revoluce. Stejně buržoům moc nepomůže, když se jim podaří polapit ně-

* Alexandru III.
** „ctihodnost".
*** „představeným", „nadřízeným".
† u Henryho Aarona Isaacse.

které vůdce do svých sítí. Do té doby hnutí zesílí natolik, že překoná i to.

Čtvrté vydání* je hotové a v tisku.

Rappaporta jsem Kautskému poslal.[349] Když má někdo tak krkolomné jméno, je určitě schopen každé pitomosti.

Hepneříček je tak chytrý, ve vlastních očích tak nestranný[350] a přitom tak totálně nepraktický mužíček (židé takovým říkají schlemihl — rozený smolař), že se vůbec divím, jak se dokázal tam za vodou už dávno nedostat do maléru. Je toho chlapíka škoda, ale nedá se nic dělat.

„Time" teď koupil Bax, a myslím, že je všechno dohodnuto i s Avelingovými.** Přijde ovšem na to, co z něho Bax udělá. Při všem talentu a veškeré dobré vůli je Bax přece jen nevypočitatelný — je to knihomol, který se vrhl na žurnalistiku a trochu tím ztratil rovnováhu. K tomu má podivnou představu, že ženy nyní utiskují muže.

Tvůj seznam Marxových článků pro „Tribune" bude patrně pohřben pod horou neuspořádaných dopisů. Nalepené články z „Tribune" mám,[351] ale zda jsou úplné, nemohu momentálně říci. Našel jsem je znovu teprve na podzim.

Úplně mezi námi! Teprve teď se dovídám toto: Schlüterova žena prý tady před svým odjezdem řekla, že Schlütera vytlačil z jeho místa Kautsky. Řekne-li něco podobného *tam*, je to vyslovená lež. Schlüter *tu dal výpověď sám dobrovolně* a frakce v Německu[216] ji přijala. Měl osobní sváry s Mottelerem, se kterým nemůže nikdo vyjít, který však pro svou všeobecně uznávanou naprostou spolehlivost v peněžních věcech je pro stranické vedení velmi cennou osobou. Jestliže přitom Eda Bernstein nepodporoval Schlütera natolik, kolik si Schlüter myslel, že může čekat, je to zčásti Edova vina, zčásti ale vina *samého Schlütera*. O tom, že by přišel do archívu[26] Kautsky místo Schlütera, se začalo uvažovat teprve *tehdy, když dal Schlüter výpověď*. Nebyl bych Tě tímto klepem obtěžoval, ale myslím si, že teď musím.

Před 14 dny jsem dostal dlouhý dopis od Sama Moora. Podle

* prvního dílu „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 334.

něho je tam zdravá krajina, velmi hezká poloha a snesitelná společnost; objednává spoustu časopisů, ale zdá se, že se přece jen už těší na šestiměsíční dovolenou v Evropě v roce 1891.

V Německu se situace vyvíjí znamenitě, Vilémek* je ještě lepší agitátor než Bismarck, porúrské horníky máme jisté, sárští je budou následovat a elberfeldský proces se svým odhalováním špiclů[352] také pomáhá. Ve Francii má naše parlamentní frakce nyní 8 členů, *z toho 5 delegátů pařížského marxistického kongresu*[272]; Guesde je jejich sekretářem a vypracovává jim projevy. Na obzoru je znovu vydávání deníku. Frakce předloží kongresová usnesení jako návrh zákona. Všude se pracuje pro 1. máj 1890. — V Rakousku to jde také velmi dobře[114], Adler** všechno výborně zařídil, anarchisté jsou tam vyřízeni.

Mně se také vede dobře, s očima je to lepší, a půjde-li to tak dál až do konce ledna, přes období mlh a krátkého dne, budu zase moci pracovat plynuleji. Tussy pilně pracuje v silvertownské stávce[337], která by už byla dávno skončila, kdyby ji Burns a spol. nebyli zanedbali.

Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Vilém II.
** Victor Adler.

154

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína

Londýn 9. prosince 89

Milý Schmidte,

srdečně děkuji za Váš dopis z 10. 11. Jsem rád, že tak rychle postupujete ve své žurnalistické kariéře, starejte se však o dobré zaplacení, neboť jinak je to jen poloviční úspěch. Žurnalistika je zejména pro nás Němce, kteří jsme přece už od přírody tak trochu neobratní (a proto nás židé i v této oblasti „předčí"), velmi užitečná škola, člověk se stává po všech stránkách obratnější, učí se lépe znát a zvažovat vlastní síly a především se učí udělat daný kus práce v dané době. Na druhé straně však také vede ke zpovrchnění, poněvadž si člověk z nedostatku času zvyká překotně řešit věci, o nichž bezpečně ví, že je ještě dokonale neovládá. Ale kdo má, jako například Vy, vědecký instinkt, dokáže si při tom uchovat i svou schopnost rozlišovat, a nebude stavět obratnou, efektní práci, která je vypočtena jen pro daný okamžik a sestavena jen s pomocí snadno dosažitelných pramenů, do jedné řady s důkladně propracovanou vědeckou prací, která navenek je možná méně okázalá; i když také tady suma, která se platí hotově, bývá v obráceném poměru ke skutečné hodnotě.

Až si vydobudete žurnalistické postavení, měl byste se pokusit navázat styky, které by Vám umožnily znovu přijet na pár let do Londýna. Vždyť pro ekonomická studia je to skoro jediné vhodné místo. Ačkoli se naštěstí i náš německý průmysl v posledních 25 letech rozvinul, pokulháváme i v této oblasti jako obvykle za ostatními. V těžkém průmyslu nás předběhla Anglie, v módním

zboží Francie; náš průmysl se mohl — co se exportu týče — vrhnout už jen na takové výrobky, které, jak jsem jednou napsal v článku pro pařížskou „Égalité", „byly příliš nepatrné pro Angličany a příliš sprosté pro Francouze".[353] Odtud pramení i ten podivuhodný jev, že se momentální průmyslový rozmach u nás projevuje zejména *poklesem* vývozu, poněvadž při vzrůstu spotřeby na vnitřním trhu mohou továrníci prodat víc zboží doma za monopolní ceny dané ochranným celním tarifem, a nemusejí tedy shánět tak velký odbyt za dumpingové ceny v zahraničí. Proto se všechny ekonomické jevy u nás projevují předně jen v podružné formě a za druhé ve formě zkreslené systémem ochranných cel, jsou to tedy stále jen speciální případy, kterých lze použít jako příkladů pro všeobecné zákony a vývojové fáze kapitalistické výroby jen výjimečně a po podstatném předběžném očištění od vedlejších věcí. Díky svobodnému obchodu je Anglie dnes víc než kdy jindy klasickou půdou pro studium těchto zákonů, a to tím spíš, že v Anglii, přestože její výroba stále ještě absolutně stoupá, relativně ve srovnání s jinými zeměmi rozhodně dochází k poklesu a Anglie jde rychle vstříc osudu Holandska. Úpadek anglického průmyslu však podle mého názoru spadá vjedno s krachem kapitalistické výroby vůbec. Přestože se celý ten boj nepochybně vybojuje na německé půdě, rozhodnutí patrně vyjde z Anglie.

Proto je tak výborné, že právě teď se i tady dalo hnutí zcela vážně do pohybu, a jak doufám, nic je už nezadrží. Dělnické vrstvy, které se teď do toho pustily, jsou nekonečně početnější, energičtější a uvědomělejší než staré tradeuniony, které tvořily pouze aristokracii dělnické třídy. Má to docela jiný spád. Zatímco staří ještě věří na „harmonii", vysmějí se mladí každému, kdo mluví o totožnosti zájmů mezi kapitálem a prací. Zatímco staří každého socialistu zavrhují, nechtějí mladí absolutně žádné jiné vůdce než zjevné socialisty. Mám v tomto ohledu skvělou zpravodajku v Tussy, která se hnutí cele věnuje.

Jak jsem řekl, hleďte, abyste sem zase přijel. S několika příspěvky a pracemi pro „Neue Zeit", Braunův „Archiv" a některé další časopisy to můžete riskovat. My všichni, a především já, Vás tu moc rádi zase uvidíme.

Sam Moore je v Africe, v Asabě na Nigeru, jako vrchní soudce na území Nigerijské společnosti. Odjel tam v půli června, píše docela spokojeně, krajina mu tam připadá zdravá a společnost snesitelná. Doufám, že sladce spává v náručí nějaké černošky.

Jinak tu není nic nového. Avelingovi se jeho dramatické pokusy zřejmě daří, poslední hra před 14 dny se velmi líbila. Švýcarští vyhnanci[69] si pomalu zvykají. Od 1. ledna bude měsíčník „Time" vycházet pod Baxovým vedením.

Se srdečnými pozdravy

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 17, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

155

Engels Gersonu Trierovi

do Kodaně

(Koncept)

Londýn 18. prosince 89

Milý pane Triere,

srdečný dík za Vaše zajímavé sdělení z 8.

Mám-li Vám říci své mínění o posledním kodaňském tyátru[226], jehož obětí jste se stal, začnu tím, v čem s Vámi *nesouhlasím.*

Zásadně zavrhujete jakoukoli, třeba i krátkodobou spolupráci s jinými stranami. Jsem natolik revolucionářem, že bych se absolutně neodříkal ani tohoto prostředku za okolností, kdy to může být výhodnější nebo nejméně škodlivé.

Jsme zajedno v tom, že proletariát nemůže vybojovat politickou moc — jedinou cestu k nové společnosti — bez násilné revoluce. Má-li mít proletariát v rozhodující chvíli dost síly k vítězství, je třeba — a toto stanovisko jsme s Marxem hájili od roku 1847 —, aby vytvořil samostatnou stranu, která by byla odlišná od všech ostatních a stála proti nim a která by byla uvědomělou třídní stranou.

To ovšem neznamená, že by tato strana nemohla občas využít jiných stran pro své záměry. A rovněž to neznamená, že by nemohla po určitou dobu podporovat jiné strany při opatřeních, která buďto přinášejí proletariátu bezprostřední výhody, nebo znamenají pokrok ve smyslu hospodářského rozvoje nebo politické svobody. Toho, kdo v Německu opravdu bojuje za zrušení majorátů a jiných zbytků feudalismu, kdo bojuje proti byrokracii, ochranným clům, zákonu proti socialistům[15], proti omezování

shromažďovacího a spolčovacího práva — toho bych podporoval. Kdyby naše německá pokroková strana[72] nebo Vaše dánská strana Venstre[354] byly opravdu radikálně buržoazní strany a neskládaly se prostě z ubohých žvanilů, kteří při první Bismarckově nebo Estrupově pohrůžce zalezou za pec, vůbec bych nebyl *zásadně* proti jakékoli krátkodobé spolupráci s nimi pro dosažení určitých cílů. Hlasují-li naši poslanci pro návrh předložený jinou stranou — a musejí to dělat velmi často —, to už je přece spolupráce. Ale souhlasím s ní jen tehdy, jestliže z ní vyplyne nějaký podstatný prospěch bezprostředně pro nás nebo pro historický vývoj země k ekonomické a politické revoluci. Ovšem za předpokladu, že proletářský třídní charakter strany přitom zůstane nedotčen. To je podle mne nezbytná podmínka. Výklad této politiky najdete už roku 1847 v „Komunistickém manifestu", prosazovali jsme ji roku 1848, v Internacionále, všude.

Pominu-li otázku morálky — o tu tady teď nejde a proto ji nechávám stranou — pak se mi jako revolucináři zdá dobrý každý prostředek, který vede k cíli, ten nejnásilnější i ten zdánlivě nejmírnější.

Taková politika vyžaduje důvtip a charakter, ale která jiná ne? Vystavuje nás nebezpečí korupce, říkají anarchisté a přítel Morris. Ano, je-li dělnická třída spolek hlupáků, slabochů a prostě prodejných lumpů, pak toho raději hned nechme, pak nemá proletariát a my všichni na politické scéně co pohledávat. Proletariát se stejně jako všechny jiné strany nejdřív poučí z následků vlastních chyb, a před těmito chybami ho nemůže nikdo uchránit.

Podle mého mínění tedy nemáte pravdu, když z otázky, která je především ryze taktická, děláte zásadní problém. A pro mne je to v zásadě jen otázka taktiky. Ovšem taktická chyba může za určitých okolností vyústit i v porušení principů.

A tu máte, pokud to mohu posoudit, pravdu, když vystupujete proti taktice Hovedbestyrelsen*. Dánská levice hraje po léta nedůstojnou opoziční komedii a nikdy nelení znovu a znovu konstatovat před celým světem svou bezmocnost. Dávno si nechala ujít příležitost potrestat porušení ústavy[355] se zbraní v ruce — pokud tu vůbec taková příležitost byla — a jak to vypadá, stále větší část

* Ústředního vedení.

této levice baží po smíření s Estrupem. S takovou stranou, zdá se mi, nemůže skutečně proletářská strana spolupracovat, aniž by se nadlouho zřekla svého vlastního charakteru proletářské strany. Pokud tedy v protikladu k této politice vyzdvihujete třídní charakter hnutí, mohu s Vámi jedině souhlasit.

Co se teď týče způsobu, jak Hovedbestyrelsen jednalo s Vámi a Vašimi přáteli, k takovému sumárnímu vylučování opozice ze strany ovšem docházelo, a to v tajných společnostech v letech 1840—1851; pro tajnou organizaci byl tento způsob nevyhnutelný. Pak se to stávalo, a to dost často, u anglických chartistů směru physical force[356] pod diktaturou O'Connora. Ale chartisté byli strana organizovaná přímo pro bezprostřední akci, jak říká už jejich jméno, měli proto diktaturu, a vyloučení mělo ráz vojenského opatření. Naproti tomu v mírových dobách vím o podobném svévolném postupu jedině u lassallovců v době „tuhé organizace" J. B. von Schweitzera; von Schweitzer to musel udělat kvůli svým podezřelým stykům s berlínskou policií a jedině tím urychlil dezorganizaci Všeobecného německého dělnického spolku.[357] Mezi dnes existujícími socialistickými dělnickými stranami by se však — poté, co se panu Rosenbergovi v Americe podařilo šťastně odstavit sebe sama[297] — sotva našla jediná, kterou by napadlo jednat podle dánského vzoru s opozicí rostoucí v jejím vlastním lůně. Patří k životu a růstu každé strany, že se v jejím lůně vyvíjejí a vzájemně střetávají umírněnější a extrémnější směry, a kdo ony extrémnější bez okolků vylučuje, podporuje tím jedině jejich růst. Základem dělnického hnutí je nejostřejší kritika existující společnosti, kritika je jeho životní předpoklad, jak se tedy samo může chtít kritiky zbavit, jak může chtít zakazovat diskusi? Cožpak požadujeme od jiných pro sebe svobodu slova jen kvůli tomu, abychom ji ve svých vlastních řadách zase zrušili?

Pokud byste si přál uveřejnit *celý* tento dopis, nemám nic proti tomu.

Upřímně Váš

Poprvé otištěno rusky v časopise „Bolševik", čís. 21, 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

156

Engels Natalii Liebknechtové

do Lipska

Londýn 24. prosince 1889

Milá paní Liebknechtová,

především srdečně děkuji Vám a Vašemu panu synovi* za milé blahopřání k mým narozeninám. Strávili jsme je velmi vesele, poseděli jsme až do půlnoci, abychom zabili dvě mouchy jednou ranou, neboť následující den byly Avelingovy narozeniny, a ty jsme tedy oslavili zároveň.

Potěšilo nás, že jste všichni v pořádku, nám se celkem také vede docela dobře, Nimmi prodělala několikrát silné nachlazení a měla nějaký ten revmatický záchvat, jenže tomu už se při zdejším podnebí může těžko vyhnout, a když to nebude horší, člověk si na to nestěžuje.

U Rosherů jsou také všichni zdrávi, jen Percyho otec se minulou neděli pořádně nachladil, že z toho málem byl zápal plic; daří se mu už líp, jenže mu to udělalo pořádný škrt přes vánoční radovánky a zítra bude muset sedět doma. K tomu ještě nemá Pumps momentálně žádnou služebnou, ta poslední jí utekla před 14 dny, když byla s dětmi venku; když se Pumps vrátila, byl dům prázdný a zamčený, a poněvadž neměla u sebe klíč, přišla celá ta společnost ke mně a čekali na Percyho, protože domů se nemohli dostat. Jak vidíte, i tady člověka potkávají všelijaké drobné nepříjemnosti.

Zítra večer tu budeme mít velikou společnost, bude-li moci

* Theodoru Liebknechtovi.

přijít Pumps a děti; mimoto přijdou Mottelerovi, Fischerovi a Bernsteinovi, samozřejmě také Avelingovi, a od včerejška je tu i Schorlemmer. Bude nás tu právě tolik, že si s bídou budeme mít kam sednout; Nimmi už teď peče a vaří — rozinkové pudinky jsou hotové už týden. Je s tím spousta práce a všechno jen proto, aby si člověk přivodil zažívací potíže! Ale takový už je zvyk a tak je nutné se podřídit; veselo ale bude, i když druhý sváteční den z toho bude pěkná kocovina.

Tussy od dokařské stávky[284], kdy dnem i nocí pracovala ve stávkovém výboru — skutečnou, výkonnou práci udělaly 3 ženy — vězí až po uši ve stávkovém hnutí. Současně s dokařskou stávkou vypukla malá stávka v Silvertownu[337], na samém konci East Endu, bylo to asi 3000 lidí; vrhla se hned do ní, zorganizovala odborovou organizaci děvčat, musela tam každé ráno jezdit — ale po 12 týdnech skončila stávka porážkou. Teď má práci se stávkou plynařů[358] v jižní části Londýna, v neděli ráno mluvila v Hyde Parku, ale to je přece jen méně namáhavé, a má víc času. Ona a Aveling pracují jako pomocní redaktoři měsíčníku*, který převzal od 1. ledna E. B. Bax, a tam je také dost co dělat. Přitom je Tussy sekretářkou dvou ženských odborových svazů.

Včera jsem dostal také dopis od Liebknechta, poděkujte mu za něj laskavě mým jménem. Bude zítra jistě u Vás. Čekáme tu s obavami na rozsudek v elberfeldském procesu[352]; já jsem už dávno ztratil poslední zbytek důvěry v pruské soudce; jen aby neodsoudili také Bebela.

Pařížané jak se zdá budou mít zase znovu deník; ale tyhle naděje mě už tolikrát zklamaly, že tomu doopravdy neuvěřím, dokud ho neuvidím. Naše francouzská frakce, osm lidí**, si doposud nepočíná špatně a projevuje pozoruhodnou disciplínu, když si člověk uvědomí, že se ti lidé sešli ze všech koutů Francie a ponejvíc se mezi sebou neznají.

A nyní, milá paní Leibknechtová, přeji Vám opravdu spokojené svátky a šťastný nový rok — Vám, Liebknechtovi, Theodorovi a všem ostatním dětem, a nesmím zapomenout ani na paní Geise-

* „Time".
** Viz také tento svazek, str. 352—353.

rovou. Od Schlüterových jsem včera dostal dopis, zdá se, že se jim vede celkem dobře.

Srdečné pozdravy od Nimmi, Rosherových i ode mne.

Váš upřímný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

157

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru[359]

Milý Kugelmanne,

všechno nejlepší k Novému roku!

Díky za recept na oční lék, bylo to ale pro mne příliš slabé. Užíval jsem loni a letos až do srpna kokain, a poněvadž přestal působit (zvykl jsem si na něj), beru Zn Cl_2, který zabírá velmi dobře. Přestojím-li dobře nynější krátké dny — naposledy jsme tu měli opravdový den 28. prosince, od včerejšího rána je tu pořád noc — pak budu zas z nejhoršího venku.

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 30. 12. 89

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

158

Engels paní Zadekové

do Londýna

(Koncept)

[Londýn začátkem ledna 1890]

Vážená paní Zadeková,

udělala jste nám oběma, Lence i mně, nečekanou a velikou radost svými krásnými ručními pracemi, které jste nám laskavě poslala. Je to od Vás opravdu velká oběť, že jste se svýma bolavýma očima (a co to znamená, vím já dobře z vlastní zkušenosti) zhotovila tak pracné věci. Tím víc si jich vážíme. Lenka je bez sebe radostí nad krásnou teplou sukní, a přestože jste mé noze trochu příliš lichotila tím, jak malou velikost jste jí připisovala, jsem si přece jist, že se pantofle a já při delší známosti staneme velmi intimními přáteli. Lenka i já Vám co nejsrdečněji děkujeme.

Doufám, že jste své 70. narozeniny strávila ve zdraví a dobré pohodě v kruhu svých blízkých; dovolte nám, abychom Vám k nim dodatečně blahopřáli. Lenku a mne tato čest ještě čeká, mne dokonce ještě letos; je to zvláštní desetiletí, do kterého tím člověk vstupuje.

Nejsrdečnější pozdravy Vám i panu doktorovi Zadekovi.

S hlubokou úctou

Váš oddaný

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

159

Engels
Sergeji Michajloviči Kravčinskému (Stěpňakovi)

do Londýna

[Londýn] 3. ledna 90*

Milý Stěpňaku,

poněvadž nemám žádnou ženevskou adresu, jsem nucen poslat svůj článek[360] Vám. Prosím, vraťte mi německý originál co možná nejdříve, abych pak mohl napsat druhý článek.

Jak často bude Váš časopis** vycházet?

Mnoho štěstí v novém roce Vám, paní Stěpňakové a všem přátelům.

Vždy Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Gruppa ‚Osvobožděnie truda' ", čís. 1, Moskva 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* V rukopise: 1889.
** „Социаль-демократ".

160

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 8. ledna 90

Milá Lauro,

především šťastný nový rok! A potom, protože nemohu snést pomyšlení, že budeš Walthera von der Vogelweide překládat podle modernizovaného znění, posílám Ti opis originálu. Máš úplně pravdu, metrum a rým originálu by se měl v každém překladu poezie zachovat, anebo to pak vzít důsledně, jako to dělají Francouzi, a rovnou je převést do prózy

Té chřipky jsi se snad už zbavila. Tady u nás taky řádí, a pěkně, i když z našeho bližšího okolí ji nedostal ještě nikdo. Percymu už je líp, zato Pumps leží, má bronchitidu a překrvení plic, ale brzy už vstane. Charley Roesgen je pokud vím jediný, kdo se může pochlubit, že dostal chřipku.

Starý Harney leží v Enfieldu s chronickou bronchitidou; musím se za ním tento týden některý den podívat. Chudák! Ale v jednom je celý šťastný: *že už není v Americe!* Je přímo k smíchu, jak Amerika z každého Angličana udělá patriota, ani Edward tomu úplně neušel. A to všechno vůli sporu o „způsobech" a „vychování"! Yankeeové se Tě navíc dost protivně vyptávají, jak se Ti líbí v Americe, co si o ní myslíš, a očekávají samozřejmě, že se budeš rozplývat nadšením. A chudák starý Harney je tedy tak znechucen „zemí svobody", že má jediné přání — zůstat pěkně v té „stařičké monarchii" a do Ameriky se už nikdy nevracet. Bojím se, že se mu jeho přání splní, *fyzicky* hrozně zestárl, a není také divu, když

ho už osm let trápí pakostnice. Ale duševně je to pořád ten starý nenapravitelný šprýmař a má plno humoru.

Když jsem dostal Paulův dopis o tom novém listě, byl jsem rád, že jsem Bonnierovi napsal, že by měli podle mého názoru *angažovat do redakce* pro německou rubriku *Tebe*.[361] Uvidí z toho, že jsem neměl tušení, jaká je situace, ale zároveň jsem také pokládal za samozřejmé, že každý dostane zaplaceno. Neodepsal mi, ale psal Tussy, oznamoval, že noviny vyjdou 11. ledna, a chtěl, aby něco napsala a přemluvila k tomu také Burnse atd.

Opravdu si myslím, že jsi jediná osoba, která v Paříži dokáže neztrácet hlavu; to město samozřejmě připravuje lidi o rozum. Vezmi si například Bonniera: dokud byl tady, byl docela rozumný, a teď najednou kolem těch novin přímo šíli, zrovna tak jako Guesde. Deník, který neplatí redakci, neplatí korespondenty, a neplatí vůbec nic — to je od samého začátku ztracená věc, v tom je nebezpečí, že budete vyhozeni z novin, které jste udělali, jakmile požádáte o přiměřený plat za svou práci! Napíše mi asi, že internacionální strana musí být bojovná — a přece pařížská strana od začátku vlastně neexistuje! A očekávat, že lidé budou odtud pravidelně psát články k *pevně stanovenému dni*, tak aby se to mohlo oznámit den předem! Skutečně totiž od nás všech očekával, od Burnse a bůhví od koho ještě, že si budeme pokládat za čest, když budeme moci mluvit k obyvatelům de la ville lumière*, kteří na nás všechny kašlou!

Obávám se, že ta věc skončí všelijakými zmatky nebo dokonce spory mezi našimi lidmi, právě ve chvíli, kdy všechno vypadalo tak slibně.

Rozhodně bych byl rád, a nám všem by to pomohlo, kdybyste nás, Ty nebo Paul, o té věci neustále podrobně informovali; určitě se na nás totiž pohrnou všelijaké požadavky, když už noviny vyjdou, a zkušenost ukazuje, že „v zájmu věci" se před námi polovina faktů zatají. Samozřejmě si velice rozmyslíme, abychom se do toho míchali, ale zároveň by bylo lepší, kdybychom se Vás nemuseli pokaždé nejdřív ptát, jak to ve skutečnosti vypadá.

Nechápu, jak může Guesde jednat takhle na svou pěst a dávat

* města světla.

volný průchod své jižní fantazii bez souhlasu Paula, Devilla a ostatních. Bonnierovy dopisy dělají dojem, jako by si ti lidé mysleli, že celý svět nemá nic na práci, že má plno času nazbyt a neví, co s ním, a nemůže se ani dočkat, až budou vycházet francouzské noviny, do kterých bude moci zdarma přispívat! V německé ani žádné jiné straně by se netrpěly takové věci — aby jeden člověk bral na sebe veškerou odpovědnost, aniž by k tomu měl zvláštní pověření, a jednal pod dojmem iluzí o tom, jak se dají získat zahraniční spolupracovníci, iluzí, které byste Ty a Paul mohli ihned rozbít; ale i kdybyste měli příležitost je vyvrátit, stejně by nebral v úvahu, že máte větší zkušenosti. Opravdu, pokud se naši přátelé chtějí řídit pouze svými iluzemi a fantazií, řítí se do neštěstí, a nikdo tomu nemůže zabránit.

Nečekaně mě volají, a tak musím končit.

Srdečně Tvůj
B. Engels

Under der linden
an der heide,
dâ unser zweier bette was,
dâ muget* ir vinden
schône beide
gebrochen bluomen unde gras.
vor dem walde in einem tal,
tandaradei,
schône sanc diu nahtegal.

Ich kam gegangen
zuo der ouwe:
dô was mîn friedel komen ê.
dâ** wart ich enpfangen,
hêre frouwe,
daȝ ich bin sælic iemer mê.

* u Engelse: mugent.
** u Engelse: dô.

kuster mich? wol tûsentstunt:
tandaradei,
seht wie rôt mir ist der munt.*

Dô het er gemachet
alsô rîche
von bluomen eine bettestat:
der wirt noch gelachet
inneclîche,
kumt iemen an daz selbe pfat.
bî den rôsen er wol mac,
tandaradei,
merken wâ mirz houbet lac.

Daz er bî mir læge**,
wessez iemen
* (nu enwelle got!), sô schamt ich mich.
wes er mit mir pflæge,
niemer niemen
bevinde daz, wan er unt ich,
unt ein kleinez vogellîn —
tandaradei,
daz mac wol getriuwe sîn.***

---

* enwelle — wolle nicht

* u Engelse: sêht wie rôt ist mir der munt.
** u Engelse: gelæge.
*** Walther von der Vogelweide, Pod lípou

Pod lipou v háji
k podvečeru,
kde bylo lůžko, ach, nás dvou,
tam můžete najít
na mou věru
travičku s kvítím polehlou.
Pod lesíčkem v doubravě
tralala
slavík zpíval vábivě.

Já jsem šla za ním
do háječku,
kde miláček už čekal mě.
Tam vítal mě s pláním,
galánečku,
že teď mi ještě blaženě.
Líbal? Tisíc hodin snad,
tralala,
je to na rtu znát.

Výslovnost:
ie, iu, uo, důraz na první samohlásce: íe, íu, úo. ei = ei v portugalštině, italštině, dánštině, ruštině atd. e + i, ne a + i jako v novohornoněmčině.
sch = s + ch stejně jako v holandštině a řečtině.
h na konci slabiky nebo před souhláskou = švýcarsky ch, nahtegal, seht = nachtegal, secht.
z = ts, ʒ = ss
Samohlásky s cirkumflexem dlouhé, *všechny ostatní krátké:* tal, ne tâl, schamt, ne schâmt.
Dvojhlásky samozřejmě dlouhé.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. a L. Lafargue,
„Correspondace", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Tak začal pak stláti
sobě, mně
lůžko samou květinkou.
Ten bude se smáti převroucně,
kdo dá se tam tou pěšinkou.
Prozradí mu růžička,
tralala,
kde má byla hlavička.

Že si se mnou leh,
kdo to tuší?
Nedej bože, jak se červenám!
co tam se mnou, ech,
živé duši
není známo, než jen nám,
a tam tomu ptáčeti,
trala.
A to bude mlčeti.

(Přeložil Karel Šabouk)

161

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Londýn 9. ledna 90

Milý Hermanne,

srdečný dík za Tvé blahopřání, které všem upřímně opětuji. Jsem rád, že se Vám všem daří tak dobře, ani já si nemohu stěžovat. Vloni jsem znovu přibral na váze a vážím teď zase 168 anglických liber, což bývala vždycky tak asi moje nejvyšší váha, přitom jsem jen zdravý pevný sval, žádný sádelnatý rosol. I oči se mi lepší, obvykle bylo mlhavé období kolem nejkratších dnů v roce kritickou dobou, kdy mi bylo vždycky hůř, tentokrát jsem to překonal lépe než v minulých letech, a tak snad mohu doufat, že budu zas brzy pracovat bez časového omezení. Ani lékaři mi nechtějí věřit, když jim řeknu, že mi letos bude sedmdesát let, tvrdí, že vypadám o deset až patnáct let mladší. To všechno je ovšem jen zevnějšek, a ten je zrádný i u mne, neboť se pod ním přece jen skrývají všecky možné drobné nedostatky, a ta spousta drobností nakonec tvoří docela slušný houf potíží, ale když se to vezme kolem a kolem, nemohu si stěžovat, a když vidím, kolik lidí si pro nic a za nic ztrpčuje život, čistě bezdůvodně a úplně pro kočku, považuji se pořád ještě za šťastlivce, poněvadž jsem si zachoval svou veselou povahu a dovedu se všem těm pitomostem smát.

Myslím, že teď už víš dost o mé ctěné osobě a že je nejvýš na čase, abych už s tím přestal.

Oznámení se zprávou o mládencích jsem v pořádku dostal a hned jsem připil sám samotinký na zdar nových společníků jak se slu-

ší a patří.[362] Je to od Vás velmi rozumné, že jste z mladých udělali společníky, na nich přece ležela hlavní práce a pokud nikdo z Vás nebyl v Engelskirchenu, také hlavní odpovědnost, a teď budou mít docela jinou chuť do práce, když jí bude odpovídat také navenek jejich postavení v podniku. Teď radím Tobě a Rudolfovi*, abyste svůj plně zasloužený volný čas využili co nejvíc k pobytu na čerstvém vzduchu a v létě k cestování (jistě také nezapomenete na podzimní hony). Pak teprve uvidíte, jak Vás to postaví na nohy.

Že umřel Fritz Boelling, chtěl jsem říci *August* Boelling, jsem se dověděl až z oběžníku, právě tak i o Fritzi Osterrothovi. Ten August Boelling byl přece takový slaboučký človíček a přitom to dotáhl až do osmdesátky; ale poslední dobou si už nemohl mnoho dovolit. Vida, co takoví lidé dokáží; my zdravější se i na stará kolena snažíme pořádně zabrat, ale pak nás potrefí nějaká ta lapálie — a je po parádě. Ani to není nejhorší a má to i své přednosti. Ty máš v každém případě výhodu, že během 2 či 3 let si vychováš vlastního doktora**, a pak můžeš svěřit své tělo do jeho péče a zbavíš se pak i po této stránce veškeré odpovědnosti.

Doufám, že Emmě*** půjde novoroční hrozinkový dort tak k duhu jako mně všechny ty německé koláče, které jsem snědl za poslední 3 týdny a kromě toho navrch a přesmoc hrozinkový pudink, mince pies† atd. Máme teď totiž plynový sporák, protože naše stará kamna už netáhnou a domácí nová nepostavil; a tenhle přechod od obtížného ke snadnému vaření přivedl mou starou hospodyni†† do pravého kuchařského vytržení, jehož plody musím teď dojídat beze zbytku.

Tzv. influenza, což ale prý ve skutečnosti je docela něco jiného než naše stará známá chřipka, tu teď také řádí, už ji má spousta mých známých. Minulou neděli byl u mne na obědě jeden Angličan, který ze samého strachu nosí pořád v kapse lahvičku chininu s amoniakem a u stolu z ní upíjel! Ať mu to slouží ke zdraví, ale

* Rudolfu Engelsovi.
** Waltera Engelse.
*** Emmě Engelsové.
† masové paštiky.
†† Helenu Demuthovou.

radši budu mít chřipku, než abych mezi masem a zeleninou usrkával tu hořkou, páchnoucí věc a kazil si dobré víno!

Nuže, ať Vás nikoho neopouští zdraví a dobrá nálada.

Srdečné pozdravy Emmě, dětem, Rudolfovým i Tobě.

Tvůj starý
Bedřich

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

162

Engels Hermannu Schlüterovi

do New Yorku[35]

Londýn 11. ledna 90

Milý Schlütere,

srdečný dík Tobě a Tvé ženě za milá přání, která všichni upřímně opětujeme. Tvůj dopis z 1. července jsem také svého času dostal, jakož i „Commonwealth" s Marxem jako obrovským stromem, kolem něhož se seskupují obyvatelé nového, komunistického Jeruzaléma. Rovněž i článek o G. Weerthovi, ale jen 1. číslo, konec bohužel ne.

Co se týče Reida, poslal jsem Tvůj dopis Tussy a jejím prostřednictvím jsem se dotazoval Championa („Labour Elector"), nemám však ještě odpověď.[363] Zdejší lidé jsou ke všemu, co je právě bezprostředně nezajímá, strašně neteční, a navíc mají plné ruce práce, ale zítra se snad od Tussy něco dovím a pak bych Ti to sdělil příští poštou.

Ta záležitost s cestou Johna Burnse k Vám mi připadá velmi pochybná, těžko může odsud odjet, aniž by udělal místo konkurentům, a mimoto musí být přítomen na County Council[254], neboť on jediný tam zastupuje dělníky.

Bouřlivý proud hnutí z minulého léta se poněkud utišil. A co je na tom nejlepší, bezmyšlenkovitá sympatie buržoazní pakáže k dělnickému hnutí, která propukla při stávce dokařů[284], už také vzala za své a začíná ustupovat mnohem přirozenějšímu pocitu nedůvěry a znepokojení. Při stávce plynáren v jižní části Londýna[358], kterou vnutila plynárenská společnost svým dělníkům proti jejich vůli, všichni šosáci zase dělníky úplně opustili. To je velmi dobré, a já

bych si jen přál, aby Burns sám jednou udělal tuto zkušenost na nějaké stávce, kterou by sám vedl, má o tom všelijaké iluze.

Neobejde se to ovšem bez všelijakých třenic, např. mezi plynárenskými dělníky a dokaři, ale nic jiného se nedá čekat. Masy se však přesto hnuly, a už je nic nezastaví. Čím déle se bude tento proud zadržovat, tím mohutněji jednou prorazí hráz. A tihle nekvalifikovaní jsou docela jiní chlapíci než copaři ze starých tradeunionů, ani stopa po starém copařském duchu, po cechařském přístupu strojníků[364] aj., naopak, všeobecně se volá po organizaci *všech* tradeunionů do *jednoho* sdružení pro přímý boj proti kapitálu. Např. při stávce dokařů byli u Commercial Docks *tři* strojníci, kteří udržovali v provozu parní stroj. Burns a Mann byli vyzváni — oni sami jsou strojníci a Burns je ve výkonném výboru jednotného tradeunionu strojníků — aby přiměli ty lidi odejít, protože pak by nemohl pracovat žádný jeřáb a dokařská společnost by musela ustoupit. Ti tři strojníci se zdráhali, výkonný výbor strojníků nezasáhl, a proto pak byla stávka tak dlouhá! Dál, v silvertownských gumárnách — 12 týdnů stávky[337] — ztroskotala stávka na strojnících, kteří nedrželi se stávkujícími a dokonce *proti* zásadám svého svazu konali nekvalifikovanou práci! A proč? Tihle blázni, aby „regulovali příliv dělníků", si stanovili, že do jejich svazu může být přijat *jen ten, kdo* prodělal *regulérní učební dobu*. Tím si vytvořili armádu konkurentů, tzv. black legs*, kteří jsou právě tak obratní jako oni, rádi by vstoupili do svazu, ale jsou nuceni zůstávat stávkokazy, poněvadž kvůli této pedanterii, jež dnes vůbec nemá smysl, musejí stát stranou. A poněvadž vědí, že jak v Commercial Docks, tak v Silverownu by tito stávkokazi ihned nastoupili na jejich místa, zůstávají tedy a stávají se sami stávkokazy vůči stávkujícím. Tady vidíš ten rozdíl: nové svazy drží pohromadě, při nynější stávce plynáren táhnou námořníci, (lodní) topiči, skladači do člunů, vozači uhlí atd. všichni za jeden provaz, jen strojníci přirozeně zase ne; ti pracují dál!

Nicméně těmhle starým nafoukaným velkým tradeunionům přece jen brzy spadne hřebínek, jejich hlavní opora, londýnská odborová rada[365], se stále víc dostává pod vliv *nových* odborů, a nej-

* stávkokazů.

déle za 2—3 roky bude revolucionován „Kongres tradeunionů“[78]. Už příště bude Broadhurstům přecházet zrak i sluch.

Hlavně že jste při Vaší revoluci na tom Vašem americko-socialistickém písečku* odkrouhli Rosenberga a spol.[297] Německá strana u Vás musí *jako taková* vzít za své — stává se největší překážkou; američtí dělníci už přicházejí, ale jdou, právě tak jako Angličané, svou vlastní cestou. Nemůže se jim hned od začátku vtloukat do hlavy teorie, ale jejich vlastní zkušenost a jejich vlastní kopance a nejhorší následky těchto chyb jim už strčí nos do teorie — a pak to bude v pořádku. Samostatné národy jdou svou vlastní cestou, a Angličané a jejich potomci jsou jistě ze všech nejsamostatnější. Ostrovanská tvrdohlavá neústupnost sice člověka dost často zlobí, ale je také zárukou toho, že se dokončí to, s čím se jednou začalo.

Mně se vcelku vede docela dobře, oči se mi konečně zlepšily, ale stejně nesmím psát déle než 3 hodiny denně (při denním světle). Nim je také v pořádku. U Rosherů byl nejdřív nemocen Percy, pak Pumps. Aveling má chřipku. V Kentish Town[366] je všechno při starém i s obligátními výtkami z Německa. — Edovi** si už docela zvykli, Fischerovi také.

Řekni Sorgovi, že mu v těchto dnech také napíšu, ale Ty jsi už čekal dlouho, a tak jsi byl první na řadě. Srdečné pozdravy Tvé ženě i Tobě od Nim a

Tvého

B. Engelse

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise Teekessel.
** Eduard Bernstein a jeho rodina.

163

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[367]

Londýn 13. ledna 1890

Milý příteli,

přemýšlel jsem nad tím doporučením do Buenos Aires. Nemohu soudruhy klamat a nenapsat, co se stalo. Všechna důvěra, kterou mám u dělníků, spočívá na předpokladu, že jim za všech okolností říkám pravdu a jedině pravdu.

Na Vašem místě bych šel raději bez jakéhokoli doporučení. Jakmile se tam za mořem o Vašem odsouzení doví jeden, hned to bude vědět sto dalších, a zejména ti, kteří mé svědectví nebudou číst nebo na ně nic nedají. A pak se tam nedostanete o nic dál, než jste byl doma, to odsouzení Vás bude pronásledovat všude. Raději začít nový život s novým jménem. Jste mladý a podle fotografie silný, tak jen odvahu!

Pro všechny případy však přikládám písemné vyjádření, v němž říkám všechno, co s dobrým svědomím mohu a smím říci ve Váš prospěch. Radím Vám však znovu, abyste toho nepoužil. Možná bude Váš boj v prvních dnech o to těžší. Ale během doby Vám jej úplný rozchod s minulostí určitě usnadní.

Teď musíte Vy sám vědět, co máte dělat. Doufejme však, že to je všechno zbytečné a že Vám kasační soud dá za pravdu.

Upřímně Váš

B. Engels

Adresy
„Vorwärts"! redakce; Calle Reconquista 650 nuevo
(ulice mají *stará* a *nová* čísla)
Spolek „Vorwärts"[368], Calle Comercio 880.

[Další text je připojen na zvláštních listech]

Pan Pasquale Martignetti z Beneventa (Itálie) si se mnou asi šest let pravidelně dopisoval. Za velmi obtížných podmínek a s velkou vytrvalostí se naučil německy, aby svými překlady krajanům zpřístupnil německý vědecký socialismus. Potom přeložil do italštiny nejprve můj „Vývoj socialismu od utopie k vědě" a pak „Původ rodiny atd." a překlady, které jsem přehlédl, uveřejnil. Vytištění jeho překladu Marxova spisu „Námezdní práce a kapitál" zabránily nepříznivé okolnosti.*

Pan Martignetti byl zaměstnán v královském notářství — což je soudní instituce — v Beneventu jako písař. Zde byl obviněn ze zpronevěry peněz, a to, jak se mi zdá, čistě ze msty za jeho činnost socialistického spisovatele; nakonec byl italskými soudci z povolání ve dvou instancích odsouzen do vězení. Nečetl jsem ani soudní spisy, ani protokol o průběhu procesu, nýbrž jen obhajovací spisy obviněného. Domnívám se však, že byl odsouzen nevinně, a to z těchto důvodů:

1. poněvadž byl obžalován pouze jako spoluviník jiného hlavního obviněného; tento hlavní obviněný však byl osvobozen, kdežto pan Martignetti, který měl být pouze jeho pomahačem, byl odsouzen;

2. poněvadž údajně zpronevěřená částka, původně uváděná jako víc než 10 000 franků, se během procesu stále zmenšovala, až nakonec mělo být zpronevěřeno už jen asi 500 franků;

3. poněvadž beneventský prefekt, vysoký královský úředník, byl o jeho nevině přesvědčen do té míry, že mu po propuštění z notářství a dokonce během procesu poskytl zaměstnání ve svém úřadě;

* V náčrtu následuje věta: Touto činností si pan Martignetti získal nesporné zásluhy o dělnické hnutí, zejména o vzájemné dorozumění mezi německými a italskými socialisty.

4. a konečně proto, že mu jako pouhému písaři nepřišly žádné soudní peníze do rukou, a proto tedy nemohl nic zpronevěřit.

Ať už skončí jeho proces jakkoli, dá pan Martignetti patrně přednost tomu, že opustí Itálii a bude si hledat novou vlast. Pro tento případ mu ponechávám na vůli, aby tohoto mého svědectví použil podle svého volného uvážení. Najde-li někde německé soudruhy, jimž mé mínění není zcela lhostejné, pak je prosím, aby byli přesvědčeni, že to, co tu uvádím, je naprosto pravdivé a že jsem absolutně nic nezamlčel. Budou-li moci přispět k tomu, aby mu dopomohli k postavení, v němž si bude moci čestně vydělat na živobytí a založit novou existenci, pomohou tím člověku, který je podle mého mínění pronásledován pro svou činnost ve službách mezinárodního dělnického hnutí.

122, Regent's Park Road, N. W. Londýn 13. ledna 1890

Bedřich Engels

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

164

Engels
Eleanor Marxové-Avelingové

do Londýna

[Londýn 14. ledna 1890]

Dopis jsem právě dostal[369] — v úterý v $^1/_2$ 10 večer. Posílám Ti jej, myslím, že nepotřebuje dlouhou odpověď a nemám vůbec čas nějakou psát. Prosím o vrácení.

Doufám, že se Edwardovi daří lépe. Co říká doktor?

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

165

Engels Hermannu Schlüterovi

do New Yorku[370]

Burns vzkazuje, že dotyčného* nezná, je to tedy v každém případě pochybný podnik.**

Všude kolem je tu spousta chřipky, nás to zatím ušetřilo. Jinak nic nového.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 15. 1. 90

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* George W. Reida.
** Viz tento svazek, str. 396.

166

Engels Charlesi Rosherovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn před 19. lednem 1890]

Milý Charlesi,

dva měsíce na to, co jste zaměstnal Percyho, jste mi psal a žádal mě o půjčku, a to takovými výrazy, že sotva mohlo být pochyb o Vašem úmyslu dát mu vypověď, nevyhovím-li Vašemu přání. Jakmile jsem Vám dal zápornou odpověď, skutečně jste Percyho propustil. Stěží můžete popřít, že kdybyste chtěl naznačit, že toto zaměstnání bylo pouhou předehrou k půjčce, nemohl byste to udělat lépe. Vy však nyní tvrdíte, že mezi těmito dvěma záležitostmi není vůbec žádná spojitost, a mně ovšem nezbývá než Vám věřit.

Váš oddaný
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

167

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 23. ledna 90

Milý Bebele,

gratuluji k osvobozujícímu rozsudku v Elberfeldu[352] a neméně k tomu, jak skvěle jsi vedl proces, bylo to dost jasně znát i ze špatného zpravodajství o něm. Nebyla to žádná maličkost takhle proplout s houfem 90 obžalovaných, mezi nimiž byl takový Röllinghoff a jistě ještě nějací další mizerové, ale myslím si, že pan Pinoff nikterak netouží po tom vidět Tě znovu před sebou na lavici obžalovaných. Přitom tenhle člověk představuje vrchol prusko-německé prokuratury. Vykládá zákon stejně jako Bismarck ústavu, totiž jako studentík přijímaný do spolku vykládá v pivnici soubor pravidel pro buršáckou pitku: čím nesmyslněji, tím lépe. Francouzským právníkům — o anglických ani nemluvě — by nad tím vstávaly vlasy na hlavě.

Dnes se už zřejmě znova projednává v Berlíně zákon proti socialistům[371]. Myslím, že máš pravdu (v „Arbeiter-Zeitung“[372]): co nedostane Bismarck od tohoto říšského sněmu, dostane od příštího, stoupající příliv našich hlasů zláme vaz veškeré buržoazní opozici. V tom se s Edou neshodneme. On a Kautsky — oba mají trochu sklony k „vysoké politice“ — se domnívají, že se při příštích volbách dosáhne protivládní většiny. Jako by v Německu mezi buržoazními stranami vůbec ještě něco takového existovalo! Pokrokáři[72] zmizí, jakmile skončí platnost zákona proti socialistům; buržoové z jejich řad přejdou k národním liberálům[373]; maloburžoové a dělníci k nám. Proto nebudou nikdy hlasovat, když bude hrozit, že zákon proti socialistům padne. A i v tom ostatním dostane Bismarck vždycky většinu; i když se třeba budou první rok trochu upejpat

a zpěčovat, druhý rok si je otočí okolo prstu, vždyť jsou si před svými voliči jisti na 5 let! Jestliže však Bismarck zemře nebo jinak vypadne ze hry, bude skoro jedno, jací lidé sedí v říšském sněmu (myslím buržoy, ne junkery); jsou všichni stejně schopni naplivat na své včerejší bohy, jakmile se obrátí vítr. Proto není podle mého žádný důvod, abychom *neoplatili* tentokrát pokrokářům jejich hanebné jednání z roku 1887[374] a nedali jim jasně najevo, že existují jen z naší milosti. Když se Parnell roku 1886 rozhodl vyzvat Iry po celé Anglii, aby hlasovali proti liberálům a pro torye, aby tedy poprvé od roku 1800 už nedělali liberálům hlasovací mašinérii, stali se za 6 týdnů z Gladstona a z liberálních předáků stoupenci Home Rule.[375] A dá-li se *vůbec* z pokrokářů ještě něco udělat, pak jen tak, že jim — v druhém kole voleb — ad oculos předvedeme, jak jsou na nás závislí.

Na volby[376] samy se ohromně těším. Tam naši němečtí dělníci zase jednou ukáží světu, z jak skvělé kalené oceli jsou ukováni. Možná, že Vám v říšském sněmu přibude nový prvek: dělničtí zástupci, kteří ještě nejsou socialisty. Hnutí mezi horníky[239] Vám ukazuje příklad, jak *tady* hnutí postupuje: doposud indiferentní a agitaci z větší části nepřístupnou vrstvu dělnické třídy vyburcuje z letargie boj za její nejbližší zájmy, buržoazie a vláda ji přímo vženou do účasti na hnutí, a to znamená — za dnešní situace a když nebudeme lámat hned všechno přes koleno — že nám ji vženou rovnou do náručí. Tady je to právě tak: jenomže tady se místo o mocnou socialistickou stranu mohou opřít jen o malé, vnitřně rozložené kliky, vedené většinou literárními šplhouny nebo poetickými snílky. Ale ani tady se už hnutí nedá zastavit, a právě tyto masy, které k nám proudí, udělají velmi brzo mezi těmi klikami pořádek a zjednají potřebnou jednotu. — U nás tento nový živel dělá volby dvojnásob zajímavými.

Právě jsem dostal Tvůj hamburský projev[377], budu si jej však moci přečíst až po jídle.

Francouzi dělají sbírku na Vaše volby; pochybuji, že to vynese nějak mnoho, ale podstatný je ten projev internacionalismu.

Nepřijde-li do toho nic nepředvídaného, zdá se, že mír je pro tento rok zajištěn — díky obrovskému pokroku techniky, který způsobuje, že každá nová puška, každý nový druh prachu atd. zastará

ještě dřív, než jej stačí zavést třeba jen *jedna* jediná armáda, a díky tomu, že všichni mají strach z oněch obrovských lidských mas a ničivých sil, které by se nyní rozpoutaly a o nichž nikdo nedovede říci, jak budou působit v praxi. A také díky Francouzům, kteří nechali Boulangera, placeného Rusy (ti mu dali k dispozici 15 mil. franků), propadnout, a tak zlikvidovali poslední šanci na restauraci monarchie (neboť jen k tomu měl Boulanger posloužit). Car* a ruská diplomacie si však neradi něco začínají, dokud si nejsou svou věcí jisti; alianci s republikou považují za příliš nejistou, Orleáni se k tomu hodí lépe. Ani protiturecká kampaň, kterou tu rozpoutal Gladstone pro dobro svých ruských přátel[378], nemá žádný ohlas, a poněvadž Gladstone ještě není v úřadě, kdežto toryovská vláda rozhodně straní Německu a Rakousku a je protiruská, musí mít báťuška ještě trpělivost. Žijeme ovšem na odjištěné mině, a stačí jiskra, aby vybuchla.

Pařížský deník našich, který už Liebknecht avizoval v německých listech, se dosud nezrodil, ještě trvají porodní bolesti. Ale za 2 až 3 týdny se to snad rozhodne. Jisté je, že od té doby, co máme svou frakci ve sněmovně, je situace mnohem příznivější a časem snad i v Paříži znovu porazíme jak posibilisty[17], tak i boulangisty. Na venkově jsme ze všech socialistů úplně bez konkurence.

Z Ameriky také sotva dostanete mnoho peněz. To je v podstatě dobré. *Opravdová* americká strana je Vám i světu mnohem víc užitečnější než těch pár grošů, které byste dostali, právě *proto*, že tamější tzv. strana nebyla žádná strana, ale sekta, a ještě k tomu čistě německá sekta, odnož německé strany na cizí půdě, a to ještě speciálně odnož jejích specificky lassallovských zastaralých elementů. Teď však je Rosenbergova klika svržena[297], a tím je odstraněna největší překážka vývoje i rozkvětu opravdu americké strany.

Srdečné pozdravy Tobě i Tvé ženě.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Alexandr III.

168

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 8. února 90

Milý Sorge,

Tvůj dopis ze 14. a 2 dopisnice ohledně H. Schlütera jsem dostal.

Podle mého názoru přeběhnutím tamních oficiálních socialistů k nacionalistům[299] sotva ztrácíme něco, co by stálo za řeč. Kdyby se v důsledku toho rozpadla celá *německá* socialistická dělnická strana[20], byla by to výhra, ale takové štěstí nás asi nepotká. Skutečně zdravé živly se nakonec přece jen znovu dají dohromady, a to tím dřív, čím víc těch plev samo vyplave; to úplně postačí k tomu, aby ve chvíli, kdy události samy poženou americký proletariát kupředu, tyto elementy díky svému většímu teoretickému přehledu a zkušenosti převzaly vedoucí roli; pak poznáš, že celá Vaše dlouholetá práce nebyla nadarmo.

Ani u Vás, ani zde a teď ani v německých uhelných revírech se nedá hnutí vyvolat jen samým kázáním. Lidi musí přesvědčit jen fakta, a pak to také jde rychle, nejrychleji přirozeně tam, kde už existuje organizovaná a teoreticky vzdělaná část proletariátu jako v Německu. Horníci jsou už dnes potenciálně naši a ani nemohou jinak: v Porúří postupuje ten proces rychle kupředu, cášská a sárská pánev budou následovat, po nich Sasko, pak Dolní Slezko a nakonec hornoslezští Vasrpoláci[379]. Při postavení, jaké má naše strana v Německu, postačí, aby podnět zavdaly vlastní životní poměry dělníků, a dá se do pohybu hnutí, které nic nezadrží.

Tady to probíhá podobně. Hnutí, které se myslím už teď nedá

potlačit, vzniklo za stávky dokařů[284], čistě z absolutní nutnosti bránit se. Ale i tady nejrůznější agitace minulých osmi let připravily půdu natolik, že ti lidé, ačkoli sami nejsou socialisty, přece chtějí mít za vůdce pouze socialisty. Teď se dostávají, aniž to sami pozorují, na teoreticky správnou cestu, they drift into it*, a hnutí je tak silné, že jistě bez podstatných škod překoná nevyhnutelné kopance a jejich důsledky, třenice mezi různými tradeuniony a jejich vůdci. O tom dále podrobněji.

Myslím, že tak to vypadá i u Vás v Americe. Šlesvičany-Holštýňany a jejich potomky v Anglii a Americe už nelze obracet na pravou víru pouhým poučováním, tahle tvrdošíjná a domýšlivá chasa to musí zkusit na vlastní kůži. Rok od roku to však zakoušejí víc a víc; jsou ovšem do morku kosti konzervativní, právě *proto*, že Amerika je tak čistě buržoazní, tak dokonale postrádá feudální minulost a je proto tak hrdá na svou čistě buržoazní organizaci — a zbaví se tedy starého tradičního myšlenkového balastu jedině praxí. Má-li tedy hnutí být masové, musí se začít s odbory atd., a ke každému dalšímu kroku musejí být donuceni porážkou. Jakmile se však učiní onen první krok a překonají se buržoazní názory, pak už to půjde rychle jako všechno v Americe, kde zákonitě rostoucí lavina hnutí náležitě podpálí jinak tak pomalým šlesvicko-holštýnským Anglosasům koudel za zadkem; pak se také uplatní svou větší pohyblivostí i cizí živel v národě. Považuji rozklad specificky německé strany s její směšnou teoretickou nejasností a příslušnou domýšlivostí i s jejím lassallovstvím za opravdové štěstí. Teprve až tito sonderbündleři[380] budou odstraněni z cesty, vystoupí plody Vaší práce znovu na denní světlo. Zákon proti socialistům[15] nebyl neštěstím pro Německo, ale pro Ameriku, které přihrál všechny zbytky z Balíkova. Často jsem se u Vás podivoval, kolik tam člověk potkává takových pravých zaostalců, kteří v Německu už vymřeli, ale Amerika jim jde k duhu.

Tady je už zase bouře ve sklenici vody.** Viděl jsi asi v „Labour Elector" ten poprask kvůli Parkovi[381], pomocnému redaktorovi ve „*Star*", který v jednom místním listě přímo obvinil lorda Eu-

* žene je to tam.
** V rukopise Teetopf.

stona z pederastie ve spojitosti s homosexuálními skandály mezi zdejší aristokracií. Článek byl sprostý, ale jen osobní, na celé věci bylo sotva něco politického. Vyvolal však velký skandál, „Star" se toho chytila, přímo provokovala Burnse, a Burns — místo aby se poradil s výborem — přímo dezavuoval Championa ve „Star". Ve výboru „Labour Elector" byla velká bouřka, všichni byli proti Championovi, jenže každý z těch lidí chce do parlamentu, a má proto své zvláštní zájmy; a tak se neusneslo nic, možná také proto, že neměli žádnou moc (Champion loni na podzim prohlásil Tussy, že list patří výboru a on že je pouze sesaditelný redaktor, ale sotva to bylo docela tak) — zkrátka Burns a Bateman kvůli tomu odešli z výboru, Burns ale zvlášť ještě kvůli šovinistickému článku o portugalském sporu[382], a tento týden už celý výbor z listu zmizel. Tussy už také napsala Championovi odmítnutí — dosud pro něj psala mezinárodní poznámky o Francii, Německu, Belgii, Holandsku a Skandinávii — (ty nesmysly o Španělsku, Portugalsku, Mexiku atd. jsou od Cunninghama-Grahama, velmi hodného, velmi statečného, ale také velicc popleteného bývalého rančera).

Ten případ dokazuje jen to, že Champion ve skutečnosti bral toryovské peníze a teď při zahájení parlamentního zasedání byl nucen za ty úplatky něco udělat. Autorem článku samého prý je náš bývalý přítel z Haagu, Maltman Barry, který tu platí za toryovského agenta a o němž Jung, Hyndman atd. vyprávějí báječné, ale vylhané povídačky. Ale počínají si ti pánové jeden jako druhý hloupě, neboť Champion se tím úplně ruinuje a a na shromáždění jeho vlastního dělnického volebního sdružení[252] ho ukřičeli tak, že utekl z tribuny a museli ho chránit 2 policisté. To je přirozeně voda na Hyndmanův mlýn, ale myslím si, že ti pánové jsou tím oba vyřízeni. Jak to teď půjde dál, to se teprve ukáže. Ale hnutí kvůli tomu nezahyne, právě tak jako nezahynulo kvůli porážce jiholondýnských plynařů[358]. Ti lidé byli příliš domýšliví, všecko se jim dařilo příliš snadno, takže jim nějaká menší sprcha vůbec neuškodí.

V Paříži se naši lidé stále ještě pokoušejí dát dohromady deník.[361] Posibilistický „Parti Ouvrier", deník subvencovaný vládou, zanikl, ti pánové už dosloužili.

Baxův „Time" je docela obyčejná buržoazní záležitost, a Bax

se strašně bojí udělat z něho socialistický list. To teď takhle dál nepůjde, ale pro *čistě* socialistický měsíčník, zejména takový po 1 šilinku, tady ještě není doba. Jakmile tam bude něco zajímavého, pošlu Ti ho.

My tu také máme své nacionalisty, totiž fabiány[111], blahosklonnou chásku „vzdělaných"* buržoů, kteří proti Marxovi postavili Jevonsovu shnilou vulgární ekonomii[8], jež je tak vulgární, že se z ní dá udělat všechno na světě, dokonce i socialismus. Jejich hlavní záměr je, tak jako u Vás, obrátit na socialismus *buržoy*, a tak zavést socialismus pokojnou a konstituční cestou. Vydali o tom tlustopis od 7 autorů.[383]

Doufám, že jsi zdráv a že sis už zvykl, takže Ti jde práce snáz.

Mně se s Percy Rosherem vede jako Tobě s Adolphem**, jen ještě o něco hůř. Ten mládenec se octl díky své spekulační mánii úplně na mizině, jeho rodina a já jsme museli uzavřít s věřiteli vyrovnání, a on teď sedí tady a snaží se sehnat někde nějaké místo. Ale Schlütcrovým o tom raději nic neříkej, aby se sem zase něco nedoneslo zpátky.

Oči se mi jaktakž lepší, přibral jsem na váze 10 liber, naproti tomu jsem však kvůli nespavosti musel takřka nechat kouření a teď shledávám, že i alkohol má čas od času podobně nepříjemné účinky. Byla by to ale trpká ironie, kdybych se na stará kolena musel stát abstinentem.

Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj
B. E.

Schorlemmer také vůbec nesmí pít.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise berlínským dialektem: jedildeten.
** Adolphem Sorgem.

169

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 17. února 90

Milý Bebele,

K. Kautsky mi řekl, že máte v úmyslu telegrafovat mi 20. večer výsledky[376], které už budete znát; a tu bych Ti ještě rád sdělil některá fakta o zdejším uspořádání noční doručovací služby, aby z jejich neznalosti nedošlo k omylu a abychom tu my nakonec nedostali telegram teprve druhý den ráno. Eda, Fischer a Kautsky jsou všichni toho názoru, že bude nejlepší telegrafovat *mně*, budou ve čtvrtek všichni tady a doufejme i Julius*.

Podrobněji dále v dopise, protože ještě čekám na informace.

Jinak Vám mohu jedině blahopřát a opět jen blahopřát. Nejprve Tobě za jemný čich, jímž jsi ve svém předposledním vídeňském dopise zvětřil výnosy mladého Viléma**, ještě než vyšly,[384] a Vám všem ke skvělé situaci, kterou Vám připravili naši nepřátelé — tak příznivé okolnosti nebyly před volbami dosud nikdy — a k nové situaci, jež si podle všeho v Německu razí cestu.

Zdá se mi už od počátku, že se mladý Vilém ještě lépe než šlechetný Bedřich*** (viděl jsem tu ostatně jeho fotografii, kde má úplně tytéž dědičně falešné hohenzollernské oči jako jeho nevlastní strýc Willich, který byl synem prince Augusta, bratra Bedřicha Viléma III.) hodí k tomu, aby svou nezkrotnou činorodostí jako dobře metoucí nové koště a svou panovačností, pro niž se musel do-

* Julius Motteler.
** Viléma II.
*** Bedřich III.

stat brzy do konfliktu s Bismarckem, otřásl zdánlivě stabilním systémem v Německu, zviklal víru šosáků ve vládu a stabilitu a vůbec vyvolal ve všem zmatek a nejistotu. Ale nečekal jsem, že to obstará tak rychle a dokonale, jako se to stalo. Ten člověk je pro nás cennější než zlato, ten se nemusí bát atentátů, poněvadž zastřelit ho by nebyl jen zločin, ale nebetyčná hloupost. V případě potřeby bychom mu měli zformovat gardu proti anarchistickým pitomostem.

Mně připadá, že se věci mají takto: u Vilémka nabyli vrchu křesťansko-konzervativní sociálové, a Bismarck, poněvadž to nemůže odvrátit, popouští mládenečkovi uzdu, aby se do toho pořádně zapletl a až nebude vědět kudy kam, pak v nouzi nejvyšší on, Bismarck, přiskočí jako zachránce a potom si už může být jist, že se to nebude nikdy opakovat. Bismarck si tudíž přeje *co nejhorší* říšský sněm, který bude brzy zralý k rozpuštění a kde zase bude moci apelovat na strach šosáků z hrozícího dělnického hnutí.

Přitom ale Bismarck zapomíná na jedno: že od okamžiku, kdy šosák vidí nejednotu mezi starým Bismarckem a mladým Vilémem, je pro něho tento šosák nevypočitatelný. Strach bude mít sice šosák pořád, ještě větší než teď, právě proto, že nebude vědět, koho se držet. Jenže vlastní strach už nebude shánět toto zbabělé stádo do *houfu*, nýbrž naopak, *rozežene* je. *Důvěra je tatam* a v té míře jako doposud se už nikdy nevrátí.

Všechny Bismarckovy prostředky musejí od nynějška víc a víc selhávat. Chce se pomstít národním liberálům za to, že odmítli paragrafy o vypovídání.[385] Tím se připravuje o svou poslední slabou oporu. Chce přetáhnout na svou stranu centrum,[386] a tím toto centrum rozpouští. Katoličtí junkeři hoří touhou spojit se s pruskými junkery; ale v den uskutečnění této aliance vypovědí poslušnost katoličtí rolníci a dělníci (v Porýní je buržoazie převážně protestantská). Toto roztržení centra nejde nikomu víc k duhu než nám, je to v malém pro Německo totéž, co bylo ve větším měřítku v Rakousku národnostní vyrovnání: odstranění poslední stranické struktury, která nespočívala na čistě ekonomické základně, tedy významný moment vyjasnění, myšlenkové uvolnění těch dělnických elementů, které byly dosud ideologicky zaujaté.

Šosák už nemůže věřit Vilémovi, poněvadž ten dělá věci, které

šosák musí považovat za hloupé kousky; a nemůže už věřit Bismarkovi, poněvadž vidí, že jeho všemocnost je v pekle.

Co z toho zmatku vzejde, nelze při zbabělosti naší buržoazie říci. Rozhodně to staré je navždycky vyřízeno, a nedá se vzkřísit právě tak jako vymřelý druh zvířat. Zase se rozproudí život, a to je všechno, co potřebujeme. Zpočátku to budete mít lepší, ale je otázka, zda nakonec nepřijde ke slovu Puttkamer s *velkým* stavem obležení.[387] I to by byl pokrok: byl by to poslední, ale úplně poslední prostředek k záchraně — velice nepříjemný pro Vás, dokud potrvá, ale zároveň rozhodný předvečer našeho vítězství. Ale do té doby stejně ještě v Rýně uteče hodně vody.

Při tak příznivých volebních podmínkách, o jakých se nám ani nesnilo, se jedině bojím, že získáme *příliš mnoho* křesel. Každá jiná strana smí mít v říšském sněmu tolik tupců a jejich přičiněním nadělat tolik hloupostí, kolik jen může zaplatit, a ani pes po tom neštěkne. My máme mít samé génie a hrdiny, jinak se nám řekne, že jsme se blamovali. Ale stáváme se teď už velkou stranou a musíme nést i patřičné následky.

V Paříži znovu zvítězili boulangisté. To je dobře. Paříž je velice demoralizována luxusním hospodařením mnoha požitkářských cizinců a šovinismem (nejen všeobecně francouzským, nýbrž speciálně pařížským) založeným na velké minulosti města, dělníci jsou buď posibilisté, nebo boulangisté, anebo radikálové[17] — čím víc se bude hýbat venkov, a bude to v protikladu k Paříži, tím lépe pro vývoj. Venkov zmařil mnohé hnutí, které rozpoutala Paříž, ale Paříž nikdy nezmaří hnutí, které vzejde z venkova.

A nyní k telegrafování: Napíšu na zdejší ústřední poštovní úřad, aby mi *tento týden* doručovali domů všechny telegramy *v kteroukoli* noční hodinu. Aby však Vaše telegramy ještě měly smysl, musejí sem dojít před 1 hodinou v noci. Budete-li tedy ve čtvrtek večer telegrafovat do 11 hod. 30 min., vyjde s časovou diferencí na dopravení telegramu asi 2 $^1/_4$ hodiny; telegrafovat později by však nemělo už žádnou cenu. Tedy *nejpozději* ve čtvrtek večer v 11.30. Z Berlína, Hamburku a Elberfeldu si sem Eda dává telegrafovat přímo.

Nebudete-li však ve čtvrtek do $^1/_2$ 12 moci telegrafovat žádné

výsledky, pak telegrafujte raději až v pátek kolem poledne nebo 1 hodiny odpoledne, kdy už jistě budete něco vědět, a snad *ještě jednou* v pátek večer kolem 10. nebo 11. hodiny; bude nám velmi milé, zavoláte-li znovu večer.

Dále: telegrafujte jen *jména* měst, kde jsme zvítězili nebo jdeme do druhého kola. Kde je v jednom městě víc volebních obvodů, nejraději takto: *Hamburk* — znamená všechna tři místa v Hamburku; Hamburk jedna dvě — znamená Hamburk, I. a II. volební obvod. Dál: nejdřív všechna vítězství, pak všechny obvody, kde jdeme do druhého kola; tedy např.: vítězství Berlín čtyři, pět, šest, Hamburk, Vratislav jedna, Saská Kamenice, Lipsko venkov atd., užší volby Berlín tři, Vratislav dvě, Drážďany jedna, Lipsko město atd. Je-li to příliš dlouhé, pak: patnáct vítězství, sedmnáckrát do užších voleb atd. A ve *druhém* telegramu: *celkem* tolik a tolik vítězství a tolik a tolikrát do užších voleb.

Tak se ušetří peníze a čas.

Srdečné pozdravy a 1 200 000 hlasů.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

170

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 26. února 90

Milá Lauro,

od minulého čtvrtka večer, kdy nám sem nepřetržitě pršely telegramy ohlašující vítězství, jsme stále v triumfálním opojení, které dnes ráno alespoň prozatím vyvrcholilo zprávou, že jsme dostali 1 341 500 hlasů, o 587 000 víc než před 3 lety. Ovšem příští sobotu[388] začnou asi ty orgie znovu, protože celého Německa se zmocnil takový úžas nad naším úspěchem, nenávist k těm podvodníkům z kartelu[70] je tak silná a čas na rozmýšlení tak krátký, že se nedají vyloučit nové úspěchy, stejně neočekávané jako úspěchy z minulého čtvrtka, i když já sám jich mnoho neočekávám.

20. únor 1890 — to je začátek německé revoluce. Uběhne ještě pár let, než se dočkáme rozhodující krize, a je docela možné, že utrpíme dočasnou a vážnou porážku. Ale dřívější stabilita zmizela navždy. Tato stabilita se zakládala na pověře, že triumvirát Bismarck, Moltke a Vilém* je neotřesitelný a nepřekonatelně moudrý. Teď Vilém zemřel a vystřídal ho ješitný gardový poručík**, Moltke je penzionován a Bismarck se drží v sedle velmi nejistě. Doslova v předvečer voleb se Bismarck a mladý Vilém nepohodli, protože Vilémovi se zachtělo zahrát si na přítele dělníků. Bismarck musel ustoupit a postaral se o to, aby se to dověděl šosák. On sám si zřejmě přál „špatné" volby, aby jeho pán dostal za vyučenou. Teď tedy dostal víc, než očekával, a pro tentokrát se ti dva zase smířili. Ale

* Vilém I.
** Vilém II; v rukopise berlínským dialektem: Jardelieutenant.

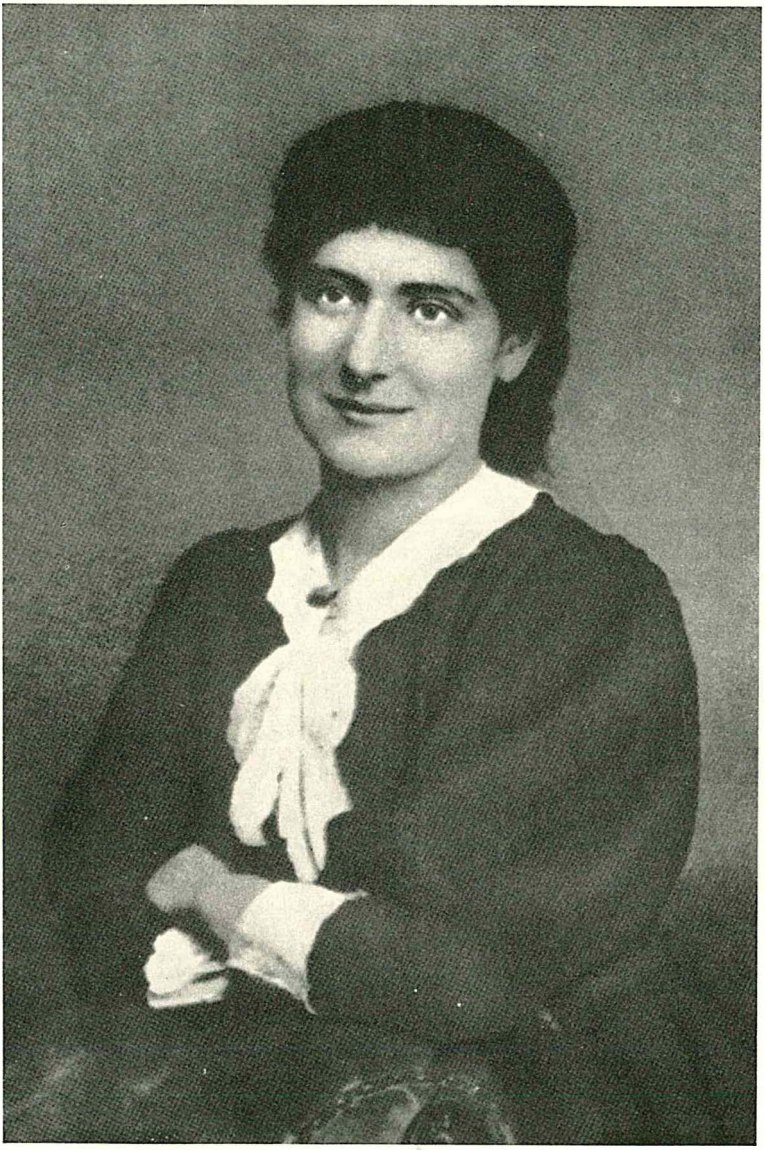

Eleanor Marxová-Avelingová

to nemůže trvat dlouho. „Druhý starý Fric*, jenže větší“, nemůže a nebude trpět, aby ho kancléř vodil za ručičku. „V Prusku musí vládnout král“ — tato slova bere vážně, a čím kritičtější doba, tím víc se budou názory těchto dvou rivalů rozcházet. Jedno je šosákovi jasné: Člověk, na něhož se může spolehnout, ztrácí svou moc, a na toho, který má moc v rukou, spoléhat nemůže. A je po důvěře dokonce i mezi buržoazií.

A teď se podívejme, jak to vypadá se stranami. Kartel ztratil milión hlasů, $2^1/_2$ miliónu bylo pro něj, $4^1/_2$ proti němu. Tato opora Bismarckovy moci nad parlamentem se rozpadla a all the King's-horses and all the King's men cannot put Humpty Dumpty together again.[389] Vládní většinu mohou vytvořit pouze dvě strany: katolíci (centrum[386]) a svobodomyslní[390]. Ti, ačkoli už hoří touhou vytvořit nový kartel, nemohou to udělat — alespoň ne teď — s konzervativci, ale pouze s národními liberály[373], a to nevydá většinu. A centrum? Bismarck s ním počítá, a katoličtí junkeři z této strany si velice přejí spojit se se starými pruskými junkery. Ale centrum má jediný raison d'être — *nenávist k Prusku*, a zkuste tedy z něho udělat pruskou vládní stranu! Jakmile se z centra vyvine něco podobného, katolické rolnictvo — v něm je jeho síla — se odtrhne, zatímco my jsme získali 100 000 hlasů, které centrum ztratilo (proti roku 1887) v katolických městech, jako je Mnichov, Kolín, Mohuč atd.

A tak je tento říšský sněm vzpurný. Poslední prostředek, který Bismarck má, rozpuštění, mu sotva pomůže. Jakmile je důvěra ve stabilitu situace ta tam, stává se rozhodujícím faktorem nespokojenost s tíživými daněmi a s rostoucí drahotou životních potřeb. To je přímý důsledek finanční a ekonomické politiky v posledních 11 letech, a Bismarck tím vehnal lid rovnou do naší náruče. Michl se bouří proti této politice. Příští říšský sněm bude tedy pravděpodobně vypadat ještě hůř.

Ledaže Bismarck a jeho pán — v téhle věci se vždycky shodnou — vyvolají nepokoje a boje a zdeptají nás dřív, než budeme příliš silní, a potom změní ústavu. K tomu zřejmě spějeme a to je hlavní nebezpečí, kterého je třeba se vyvarovat. Naši lidé, jak jsi

* Bedřich II.

viděla, mají vynikající, obdivuhodnou kázeň; ale mohli bychom být k boji donuceni dřív, než se plně připravíme, a v tom je nebezpečí. Ale kdyby k tomu došlo, budou tady i jiné věci, a ty budou působit v náš prospěch.

Nim zvoní k obědu — pro dnešek tedy na shledanou. O Tvých psech trochu víc, až bude klidnější doba — a také o Paulově článku.

Zatím — ať žije německá revoluce!

Vždycky Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno německy v časopise „Einheit", čís. 11, 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

171

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 7. března 90

Milý Lafarguu,

konečně jsou volby* za námi. V tom neklidu nebylo možné něco udělat, dveře se netrhly a věčně se muselo za něčím běhat. Ale tentokrát se to koneckonců vyplatilo. Naši dělníci dosáhli toho, že se německý císař** namáhal nadarmo, a reportéra „Gaulois" poslali do Le Perreux.[391]

Ten dobrák Vilém je především císařem. Takový Bismarck se neposílá k šípku jen tak pro nic za nic, jak byste si myslel. Jen počkejte nějaký čas, jak se ten spor vyvine, Vilém se nemůže tak úplně ve zlém rozejít s člověkem, který jeho dědečka*** donutil stát se slavným, a zrovna tak ne Bismarck s Vilémem, kterému sám vštěpoval představu, že je Bedřich II. na kvadrát. Ale shodnou se už pouze v jedné věci: že budou při první příležitosti střílet do socialistů. Ve všech ostatních věcech se jejich názory různí a později se otevřeně střetnou.

20. únor je datum začátku revoluce v Německu; proto je naší povinností nedat se předčasně rozdrtit. Zatím máme jen 1 vojáka na 4 nebo 5, a ve válečných podmínkách možná 1 na 3. Pronikáme na venkov, to dokazují volby ve Šlesviku-Holštýnu a zvláště v Meklenbursku, a právě tak i ve východních provinciích Pruska. Během

* Do Německého říšského sněmu.
** Vilém II.
*** Viléma I.

3—4 let získáme zemědělské dělníky a nádeníky, nejpevnější opory statu quo, a pak bude s Pruskem konec. Proto musíme v této chvíli hlásat legální metody boje, nesmíme naletět na provokace, které na nás budou chystat. Pro Bismarcka a Viléma totiž není záchrany, nepustí-li nám žilou, a to pořádně.

Ti dva hrdinové jsou podle všeho ohromeni, nemají pevný plán a Bismarck má co dělat, aby překazil spoustu dvorních intrik, které se proti němu osnují.

Buržoazní strany spojuje to, že mají všechny stejný strach ze socialistů. Ale už to nejsou tytéž strany. Led je prolomen a brzy začne pukat.

Pokud jde o Rusko, to bude ještě potřebovat hodně francouzských miliónů, než bude s to vstoupit do války. Výzbroj jeho armády je úplně zastaralá, a ještě jsou pochybnosti, zda dát ruskému vojákovi do rukou pušku opakovačku. Rusové jsou mimořádně vytrvalí v masových bojích, ale ty se už neuplatňují; jako střelci nestojí za nic, chybí jim osobní iniciativa. A kromě toho, kde najít důstojníky pro tolik lidí v zemi, která nemá buržoazii?

„Neue Zeit" a „Time" přinesou v dubnovém a květnovém čísle moje články o ruské zahraniční politice*. Snažíme se tu odvrátit anglické liberály od Gladstonova rusofilství. Je teď příhodná chvíle: neslýchané krutosti, kterým jsou vystaveni političtí vězni na Sibiři[392], téměř znemožnily liberálům pokračovat v tomto tónu. Ve Francii se o tom nemluví? Ale u Vás je přece buržoazie už zrovna tak hloupá a podlá jako v Německu.

„*Time*" není žádný socialistický časopis, naopak, Bax se bojí, aby se tam snad nevyslovilo slovo socialismus. Protože jste neodpověděl na jeho telegram se „zaplacenou odpovědí", vzbudil jste jeho vrcholnou nepřízeň. Ale neděláte dobře, že se zlobíte zrovna tak jako on. „*Time*" nemůže příliš často otiskovat články s Lafarguovým podpisem. Nemůže také vzít článek, který už vyšel v „Nouvelle Revue",[393] stejně jako by ho nevzala paní Adamová, kdyby už předtím vyšel v „*Time*". A souhlasila by paní Adamová s ujednáním, které by zajistilo, aby článek vyšel na obou místech

* „Zahraniční politika ruského carismu".

současně? Buďte rozumný, článek je umístěn u ní a s jejím časopisem obejde svět.

Aveling a Tussy zamýšlejí uveřejňovat každý měsíc *jeden* článek od zahraničního autora; to je maximum, které se může předložit anglickému publiku. A protože jste už měl článek v únorovém čísle[394], použil to Bax jako záminku, aby Váš článek odmítl; tím spíš, že za několik měsíců se už o Huxleyho útoku proti Rousseauovi nebude mluvit. A to všechno proto, že jste neposlal „zaplacenou odpověď"! Je to malicherné, ale takový je Bax.

Chudinka Laura! Doufejme, že už nebude mít co dělat s Castelarem. Ten člověk je mi tak odporný, jako mi byl v roce 1848 odporný krasavec Simon z Trevíru; všechny jeho řeči byly složeny z *citátů* ze Schillera a všechny frankfurtské židovky, staré i mladé, byly do něho zamilovány. Díky za Iglesiasův dopis, který Vám vrátím příště. Ten Back je ruský Němec z Pobaltí, který asi před deseti lety vydával v Ženevě pobaltský časopis (v němčině) a kterého starý Becker* z nedostatku jiného zaměstnání chtěl obrátit na socialismus. Napsal také článek pro Kautského o španělské straně, kterou si sám vymyslel, ale Kautsky dal ten rukopis mně a neotiskl ho. Je to ale drzost od toho falešného pobaltského Rusa, postavit se do čela španělské strany, která se skládá ze tří oficírů a nemá žádné vojáky!

Chtěl jsem ještě něco napsat o Lauřiných psech, ale je 5 hodin a nový *gong* (dárek od Avelinga) už ohlašuje oběd. — Bojuje ve mně povinnost k Lauře, a na druhé straně k Nim, ale plete se do toho žaludek, a ten rozhoduje. Nim mi může vyčinit, a Laura, ta je daleko!

Srdečně zdraví Vás oba

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Johann Philipp Becker.

172

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Drážďan

Londýn 9. března 90

Milý Liebknechte,

gratuluji Ti k 42 000 hlasům, které Tě činí prvním vyvoleným v Německu[395]. Bude-li Ti teď zase skákat do řeči nějaký Kardorff, Helldorff nebo nějaký jiný Junkerdorff*, můžeš mu odpovědět: Zalezte, máte-li kam, já zastupuji tolik voličů co tucet takových, jako jste Vy!

U nás pozvolna nastává po dlouhém vítězném opojení zase jisté vystřízlivění, jenže bez kocoviny. Doufal jsem v 1 200 000 hlasů a všichni mě prohlašovali za přílišného optimistu — a teď se ukazuje, že jsem byl ještě příliš skromný. Naši mládenci se drželi úplně skvěle, ale to je teprve začátek, čekají je ještě těžší boje. Naše úspěchy ve Šlesviku-Holštýně, Meklenbursku a Pomořanech nám teď zaručují obrovské pokroky mezi zemědělskými dělníky na východě. Teď, kdy máme v rukou města a ohlas našich vítězství proniká až na nejodlehlejší rytířské statky, můžeme na venkově rozdmychat docela jiný požár, než bylo kratičké vzplanutí před 12 lety. Do tří let můžeme mít na své straně zemědělské dělníky, a tím pak budeme mít v rukou kádrové pluky pruské armády. Zabránit tomu může jen jediný prostředek, jehož bezohledné uplatnění je ostatně také to jediné, na čem se Vilémek** a Bismarck ještě shodnou: totiž ostrá střelba do lidí a obligátní ostrý teror. K tomu použijí každé záminky, a jakmile Puttkamerovy „kanóny“[387] začnou

* junkerský křupan.
** Vilém II.

chrlit své šrapnely po ulicích některých velkých měst, bude vyhlášen stav obležení po celém Německu, šosák se dostane zase do toho pravého duševního rozpoložení, kdy bude volit naslepo podle předpisu, a my budeme na léta ochromeni.

Tomu musíme zabránit. Nesmíme se nechat svést ze své vítězné cesty, nesmíme zmařit svou vlastní hru, nesmíme zabránit svým nepřátelům, aby pracovali za nás. Souhlasím s Tebou tedy v tom, že *v této chvíli* musíme vystupovat pokud možná mírumilovně a zákonně a vyhnout se každé zámince ke střetnutí. Tvé filipiky proti násilí v každé formě a za všech okolností ovšem považuji za nevhodné, předně proto, že Ti to žádný protivník stejně nebude věřit — tak hloupí zas nejsou —, a za druhé proto, že pak já a Marx bychom podle Tvé teorie byli také anarchisté, neboť nás nikdy ani nenapadlo, abychom jako dobří kvakeři nastavovali také levou tvář, kdyby nás někdo udeřil do pravé. Tentokrát jsi rozhodně trochu přestřelil.

Nieuwenhuis nemá podle mého téměř žádnou vinu na článku, na který odpovídáš[396]; podle toho, co nám sem napsali, je tím kousavým koněm, který Tě nenechá na pokoji, Croll — je prý to svárlivec první třídy. Tihle lidé z malých státečků jsou naše internacionální neštěstí — mají enormní nároky, chtějí, aby se s nimi stále zacházelo v glazé rukavičkách, sami si však dovolují kdejakou hrubost, cítí se neustále odstrčeni, poněvadž nemohou pořád hrát první housle; všechny tahanice a všechny hádky kolem minulého kongresu, před ním i při něm způsobili jen oni; nejdřív Švýcaři se svou iluzí, že se jim podaří přemluvit posibilisty[17], potom Bruselští a nato Holanďané. Nu, naše německé vítězství jim snad trochu srovná krok a dovolí nám, abychom byli velkomyslní.

Buď tak hodný a dej mi včas vědět, kdy přijedeš k nám za moře. Máme volný jen jeden pokoj, a ten je na jaře občas obsazen — tak o velikonocích tu bude Schorlemmer, možná přijedou i Lafarguovi nebo Louise Kautská; snad tedy bude třeba trochu na to pamatovat, aby tu bylo volno pro Tebe.

Protože uvádíš *speciální drážďanskou* adresu, považuji to za pokyn, abych Ti psal tam.

„Nineteenth Century" je teď vedle „Contemporary Review"

nejváženější zdejší revue — ale protože si ty dvě stále pletu, budu Ti moci napsat podrobnosti, teprve až se tu objeví Avelingovi. Zatím jen toto: 1. nech si *dobře* zaplatit; 2. podle zdejšího práva *patří* článek revui a redakce v něm může, když chce, dělat libovolné změny, leda by sis předem vyhradil opak. Já si v takovém případě kladu podmínku 1. že mi zůstává vyhrazeno autorské právo a 2. že bez mého výslovného souhlasu nebudou v textu provedeny žádné změny.

Večer. „Nineteenth Century" patří panu Knowlesovi, Gladstone píše občas do ní i do „Contemporary"; ta zase patří Percy Buntingovi, k němuž Tě zavedla Schacková. Jinak nemám k tomu, co jsem už napsal, co dodat. Knowles je pravý obchodník, měj se tedy na pozoru.

Zdraví Tě Nim, Avelingovi, Edovi, dr. Zadek a paní Rommová-Zadeková, jakož i Pumps a Percy; jsou všichni tady.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

173

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 14. března* 90

Milá Lauro,

včera večer byl u mne Bernstein. Myslíme, že bude nejlepší, když napíšeš Bebelovi a poprosíš ho o informace. Má „Parlamentsalmanach", který my nemáme, a také sekretáře, který by z něho mohl opsat některé výňatky. Můžeš říci, že jsem Ti to Bernstein a já doporučili.

Chceš-li, můžeš také napsat přímo na adresy

Karl Grillenberger, Weizenstr. 14, Norimberk
G. von Vollmar, Schwabing u Mnichova
J. H. W. Dietz, Furthbachstr. 12, Stuttgart
F. Kunert, red. „Breslauer Nachrichten", Vratislav

a poprosit tyto lidi o osobní údaje, které Ti nepochybně rádi poskytnou. Jiné adresy jsme nedostali.

Zeptám se Tussy na tu Mouřenínovu neteř, o níž psal Paul. Nic jsem o ní neslyšel. Bylo by kuriózní, kdyby se ukázalo, že jsi příbuzná s tím mrňavým Abrahamem, vulgo Alexandrem, Weillem!

V Německu začíná jít do tuhého. Ultrakonzervativní „Kreuzzeitung" prohlašuje, že zákon proti socialistům[15] není k ničemu, že je špatný! Což, pravděpodobně se ho tedy zbavíme, ale pak se ukáže, jak pravdivá byla slova Puttkamerova: namísto malého stavu obležení budeme mít velký a namísto vyhošťování děla.[387]

* V rukopise: února.

Věci se vyvíjejí pro nás tak příznivě, jak jsme se nikdy ani zpoloviny neodvážili doufat; nepochybně ovšem přijdou ještě bouřlivé časy, a všechno závisí na tom, aby se naši lidé nedali vyprovokovat k nepokojům. Během tří let získáme zemědělské dělníky, hlavní opory Pruska, a *potom* — do boje!

Vždycky Tvůj
B. E.

Byli jsme dnes na Highgate. Tussy tam byla už ráno a překrásně osázela Mouřenínův a maminčin hrob krokusy, petrklíči, hyacintami atd. Kdyby to tak Mouřenín viděl!

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

174

Engels Antonio Labriolovi

do Říma

(Koncept)

Londýn 30. března 90. Labriola. Veleváženy pane prof. — Dovolte mi, abych Vám vyjádřil dík za brožury, které jste mi laskavě zaslal. První, „Del socialismo", jsem si přečetl s velkým zájmem, druhou, o filosofii dějin[397], pečlivě pročtu příští týden, kdy budu mít, jak doufám, trochu klidu. Je to téma, o něž jsme se, Marx a já, odjakživa obzvlášť zajímali; nový příspěvek k němu z vlasti Vicovy a od učence, který je obeznámen i s našimi německými filosofy, má nárok na mou největší pozornost. Dovoluji si Vám na oplátku poslat svůj drobný spis o Feuerbachovi*.

Jsem Vám rovněž povinován díky za Vaši přátelskou námahu v záležitosti P. Martignettiho, která, jak jsem s radostí konstatoval, už byla korunována prvním velkým úspěchem. Dopisuji si s panem Martignettim od roku 1884 a jsem morálně přesvědčen, že se nedopustil toho, co se mu klade za vinu, a že se stal obětí sprosté intriky. Tlumočte, prosím, příležitostně i panu advokátu Lollinimu můj nejoddanější dík za jeho pohotovou, talentovanou a úspěšnou obhajobu Martignettiho. Doufejme, že se Vašemu oboustrannému velkomyslnému zásahu podaří uchránit ho před nezaslouženou potupou a zruinováním.

Promiňte mi, že Vám píši německy. Ale v posledních letech

* „Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie".

jsem měl bohužel málo příležitosti procvičit se ve Vaší krásné řeči, a tak se neodvažuji lámat italštinu před mistrem tohoto jazyka.

V hluboké úctě

Váš oddaný

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

175

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[398]

Londýn 30. března 90

Milý příteli

přikládám dopis Labriolovi, o který jste mě žádal.*

Co se týče jeho terra libera[399], je to skutečně vrchol toho, co lze od italské vlády očekávat, požaduje-li se po ní, aby přidělovala pozemky v koloniích do vlastnictví drobným rolníkům k samostatnému obhospodařování, a ne monopolům, ať už jednotlivcům, či společnostem. Drobné rolnické hospodaření je pro kolonie, zakládané dnes buržoaznímí vládami, nejpřirozenější a nejlepší, o čemž pro srovnání viz Marx, „Kapitál", I. díl, poslední kapitola, Moderní kolonizace[400]. My socialisté můžeme tedy podporovat zavádění drobného rolnického hospodaření v právě založených koloniích s dobrým svědomím. Ale bude-li to provedeno, to už je jiná otázka. Všechny dnešní vlády jsou příliš zaprodány a podřízeny finančníkům a burze, aby se nezmocnili kolonií pro své vykořisťovatelské cíle také finanční spekulanti, a to se patrně stane i s Eritreou. Ale i přesto se dá proti tomu bojovat, i tou formou, že se požaduje od vlády, aby tam zajistila vystěhovalým italským rolníkům tytéž výhody, jaké hledají a povětšině nacházejí v Buenos Aires.

Zda Labriola se svým požadavkem spojuje ještě další nároky: státní úvěr vystěhovalcům do Eritreje, družstevní osidlování atd., nemohu z článku v „Messaggero" rozpoznat.

Na revizi překladu „Námezdní práce a kapitálu"[31] nemám

* Viz předchozí dopis.

momentálně bohužel vůbec čas, musel jsem vyřídit několik naléhavých prací a teď se hned musím vrátit ke III. dílu „Kapitálu", než dojde v Německu k revolučním událostem, což je docela možné.

Upřímně Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

176

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 1. dubna 1890

Milý Kautsky,

dostal jsem právě ruský „Social-demokrat", čtu svůj článek[360] a srovnávám jej s „Neue Zeit"[401]. A tu shledávám, že pan Dietz, měl tu drzost, aniž se nás ptal, změnit různá místa, která *vůbec červeně nezaškrtl*. Ani jediné z těchto míst není trestně postižitelné a není napadnutelné ani podle zákona proti socialistům[15], ale pro šosáckou náturu byla příliš silná.

Počínal jsem si tak loajálně, jak to jen bylo možné, a snažil jsem se seč jsem mohl, aby z článku neplynulo žádné nebezpečí. Ale nenechám si od žádného nakladatele líbit, aby mi za zády dělal takovouhle cenzuru. Píši tedy Dietzovi a *výslovně mu zakážu* otisknout zbytek článku jinak, než jak je v korektuře, již jsem revidoval, a to *doslovně*. Co udělám mimoto, to se ještě ukáže. V každém případě mi však pan Dietz znemožňuje dál spolupracovat s časopisem, kde je člověk vystaven takovému jednání.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

177

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi

do Stuttgartu

Londýn 1. dubna 1890

Panu J. H. W. Dietzovi ve Stuttgartu.

Právě shledávám, že jste si dovolil bez mého svolení nebo svolení redakce* provést různé změny v mém článku o ruské politice[401]; změny, k nimž Vás nikterak nenutil ani trestní zákoník, ani zákon proti socialistům.

Choval jsem se vůči Vám v této věci tak loajálně, jak to jen bylo možné. Požádal jsem Kautského, abyste zaškrtl při korektuře všechna místa, která se Vám zdají napadnutelná; mnohá ze zaškrtnutých míst jsem pak změnil a vzkázal jsem Vám, abyste mi v případě, že by se Vám zdálo žádoucí provést další změny, oznámil, jaké změny navrhujete, a uvedl důvody. Protože nebyly žádné další reklamace, počítal jsem s tím, že článek bude otištěn beze změn.

Místo toho měníte místa, která jste vůbec nezaškrtl.

Poněvadž nejsem zvyklý nechat si od nakladatelů líbit něco takového, *zakazuji Vám tímto otisknout zbytek článku, ledaže otisknete text doslova tak, jak jsem jej změnil v korektuře*, a vyhrazuji si podniknout všechny kroky, jaké uznám za vhodné.

* časopisu „Neue Zeit".

Rozumí se samo sebou, že si napříště dám velký pozor znovu psát pro časopis, kde je člověk vystaven něčemu takovému.

S úctou
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

178

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Mornex

Londýn 3. dubna 90

Vážená občanko,

ihned po obdržení Vašeho dopisu[402] jsem dal Stěpňakovi zbytek článku* (obtah), a protože jedna část byla trochu pokažená, připojil jsem k ní i příslušný rukopis, který Vám může posloužit ke kontrole. Doufám, že jste to už dostala.

Stěpňak mi také odevzdal výtisk časopisu, za který Vám děkuji; už se velice těším, že si přečtu Váš článek a články Plechanovovy.[403]

Máte naprosto pravdu; u podobné publikace je třeba, aby každé číslo obsahovalo jen takové články, z nichž každý představuje uzavřený celek, nezávislý na jakémkoli pokračování v příštím čísle. Také bych to byl tak udělal, kdybych nebyl musel tak spěchat.

Plně s Vámi souhlasím v tom, že je nutné všude potírat народничество**, ať německé, francouzské, anglické nebo ruské. Tím se nic nemění na mém názoru, že by bylo vhodnější, kdyby ty věci, které jsem tam musel napsat, řekl Rus. Jinak připouštím, že rozdělení Polska se z ruského hlediska jeví jinak než z polského, které přijali za své lidé na Západě. Ale koneckonců musím mít také ohledy vůči Polákům. Jestliže si Poláci činí nárok na území, o kterých si Rusové všeobecně myslí, že je získali navždycky a že jsou co do národnosti ruská, není na mně, abych o tom rozhodoval. Mohu říci jedině tolik, že podle mého názoru musí obyvatelstvo, o které právě jde, samo rozhodnout o svém osudu, tak jako Alsasané musí

* Bedřich Engels, „Zahraniční politika ruského carismu".
** narodnictví.

sami volit mezi Německem a Francií. Když jsem psal o ruské diplomacii a jejím působení v Evropě, nemohl jsem bohužel přejít mlčením věci, které současná generace v Rusku považuje za внутренные дела*; nevhodné, alespoň na první pohled, je to, že o tom tímto způsobem nemluví Rus, ale cizinec. Ale nebylo možné se tomu vyhnout.

Myslíte-li, že bude užitečné napsat v tomto smyslu mým jménem malou poznámku, dejte ji prosím na takové místo, kam se podle Vašeho názoru nejlépe hodí.

Doufám, že uveřejnění mého článku v angličtině se nemine jistým účinkem. V této chvíli je víra liberálů v carův** osvobozitelský zápal silně otřesena zprávami ze Sibiře, Kennanovou knihou[392] a posledními nepokoji na universitách v Rusku[404]. Proto jsem spěchal s uveřejněním, abych kul železo, dokud je žhavé. Petrohradská diplomacie počítala pro své příští tažení na Východě s nástupem carofila Gladstona, obdivovatele „severního božstva", jak nazval Alexandra III. Byli poštváni Kréťané a Arméni, potom by mohla přijít na řadu diverze v Makedonii. S Francií, která je carovým otrokem, a s blahosklonnou Anglií by se případně mohl riskovat další krok vpřed a uchvátit dokonce i Cařihrad bez války s Německem, které by si do ní netrouflo jít za tak nepříznivých okolností. A jakmile by byl dobyt Cařihrad, dalo by se počítat s dlouhým obdobím šovinistického opojení, jako tomu bylo v Německu po roce 1866 a 1870.[74] Proto si myslím, že hnutí proti carismu, které vzniká mezi anglickými liberály, má pro naši věc velký význam; je výborné, že je Stěpňak tady a může je podněcovat.[405]

Od té doby, co v samotném Rusku existuje revoluční hnutí, této kdysi tak nepřekonatelné diplomacii se nic nedaří. A to je opravdu dobře, protože tato diplomacie je náš nejnebezpečnější nepřítel, Váš stejně jako náš. Je to dosud jediná neotřesená síla v Rusku, kde se dokonce i armáda vymkla carovi z rukou; svědčí o tom značný počet zatčených důstojníků, který dokazuje, že ruští důstojníci svou inteligencí a charakterem daleko převyšují pruské.

* vnitřní záležitosti.
** cara Alexandra III.

A jakmile budete mít v řadách diplomacie stoupence a věrné pomocníky — budete mít — Vy nebo prostě konstitucionalisté[261] — vyhráno.

Pozdravujte Plechanova.

V úctě oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Gruppa ‚Osvobožděnije truda' ", čís. 1, Moskva 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

179

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Velmi spěchám. Posílám „Time" se svým článkem*. *Varuji* před *německým zněním* v „Neue Zeit", které je hanebně zfalšováno.[401] Bude v květnovém sešitě znovu otištěno *správně*, dej o tom, prosím, zprávu Schlüterovi, aby snad nepoužili zfalšovaného znění pro „Volkszeitung" nebo jinde. V Německu je to veselé, debakl začal a Vilémek** se už postará o to, aby se to nezastavilo. Schorlemmer je tu a nechá Tebe i paní srdečně pozdravovat, já se připojuji.

[Londýn] 4. 4. 90[296]

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Zahraniční politika ruského carismu".
** Vilém II.

180

Engels
Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

Londýn 9. dubna 1890

Vážený soudruhu,

obávám se, že pro Vašeho syna tady nebude možné najít učňovské místo ve strojní dílně. Před 30—40 lety majitelé strojíren takové učně přijímali, můj bratr* tak pracoval celý rok v Bury u Manchesteru. Musel zaplatit 100 liber šterlinků výučného, byl zapsán jako učeň do odborového svazu strojníků[364] a po nějaké době dostával týdně 15 šilinků mzdy. Ale od té doby, co evropský kontinent a zejména Němci Angličanům ve strojírenství konkurují, už tu zpravidla nepřijímají do učení *vůbec žádné cizince*. Budu se o tom ještě jednou informovat v Manchesteru, a dostanu-li příznivější zprávy, ihned Vám napíšu.

Potěšilo mě, že i u Vás to jde pěkně kupředu; tady po rozruchu minulého léta zavládla zase trochu ochablost, zato osobní, místní a všelijaké jiné třenice, které jsou v Anglii nevyhnutelné, vzkvétají víc, než je žádoucí. Ale praktický a oběma nohama na zemi stojící národ, jako jsou Angličané, se musí jednou poučit z následků svých vlastních chyb, jinak se tu nedá nic dělat; a pak, hnutí tu už proniklo do příliš širokých dělnických vrstev, aby všechny ty sváry mohly způsobit víc než dočasné zdržení.

Třetí díl „Kapitálu" mi dělá těžkou hlavu, některé partie

* Emil Engels.

jsou v takovém stavu, že je bez důkladné revize a zčásti i bez nového uspořádání nelze publikovat, a chápete, že něco takového při tak grandiózním díle mohu dělat teprve po velmi zralém uvážení. Jakmile budu hotov s 5. oddílem, dají už oba následující méně práce; první čtyři jsou až na závěrečné pročtení připraveny k tisku. Kdybych tak mohl na rok úplně vystoupit z probíhajícího internacionálního hnutí, nečíst noviny, nepsat dopisy a do ničeho se nemíchat, byl bych snadno hotov.

S přátelským pozdravem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 6 (40), 1934

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

181

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 11. dubna 90

Milý Kautsky,

ve spěchu jen pár řádek, než půjde pošta. Především srdečné blahopřání k Tvému zasnoubení. Prodělal jsi těžkou dobu a tahle zpráva je pro mne známkou, že už jsi všechno překonal, že už to máš za sebou. Kéž bys našel takové štěstí, jaké čekáš.

Schorlemmer a Nim Ti rovněž upřímně přejí štěstí.

Tvůj dopis ze Stuckartu* jsem dostal, díky, a včera mi přišel také dopis od Dietze**; hned jsem mu odpověděl[195], že jsem byl plně uspokojen, a potvrdil jsem mu dále, že souhlasím s novým vydáním „Původu atd." v edici „Mezinárodní knihovna" (Tobě jsem to psal už dřív) a že k němu napíšu dodatky.

Pokud jde o Dietzův plán přetáhnout Tě do Stuckartu, je to vlastně věc, kterou si musíte vyřešit Vy dva mezi sebou. Byl jsem dnes se Schorlemmerem v Kentish Town[366], ale Edu jsme už nezastihli, a tak se s ním mohu poradit nejdřív v neděli. Osobně mohu říci jen to, že bych Tě měl nejraději tady, ale je-li Tvá přítomnost ve Stuttgartu opravdu nutná a budeš-li přece jen moci sem na pár měsíců v roce přijet, budu se s tím muset volky nevolky smířit. „Neue Zeit" se stala mocenskou pozicí, kterou stojí za to držet až do krajnosti; a vliv na celé Dietzovo nakladatelství, které bude od nynějška ještě důležitější pákou v životě strany než v době útlaku, je také nutno vzít v úvahu. Naturalizace a zajištěné místo

* Stuttgartu.

** Viz tento svazek, str. 431 a 432—433.

v Německu je trochu dvojsečná věc, protože to znamená riziko vypovězení z Rakouska. A milý Stuckart s jeho slastmi znáš také. Budu ještě dál přemýšlet, zda ta věc přece nemá nějaký háček, který není na první pohled patrný, a v neděli to s Edou podrobněji prohovořím.

Alespoň těchto pár řádek jsem Ti chtěl dnes napsat. A teď už je 5.25 hod., čili odchází pošta.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

182

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 12. dubna 90

Milý Sorge,

dopis ze 3.—6. března jsem dostal, díky. Ta věc s Miquelovými dopisy[406] má veliký háček. Vilém* by je také rád měl, aby s nimi v nevhodnou dobu vyrukoval a připravil nás jednou provždy o prostředek nátlaku na Miquela. Jakmile by totiž ten skandál pominul, Miquel by se na nás vykašlal. Považuji však za mnohem cennější, držet toho chlapa tímhle nátlakovým prostředkem trochu v šachu, než nadělat zbytečný rámus, z kterého by vyvázl, a navíc by byl rád, že už to má za sebou. Beztak celý svět ví, že byl členem Svazu**.

Vždyť mám s americkou žurnalistikou dost bohaté zkušenosti***, a neskočím na tu návnadu. Kdyby se ve „Volkszeitung" rozneslo, že tyto dopisy jsou v Americe, nedal by si ten senzacechtivý národ pokoj, dokud by je neměl — a takovému pokušení a mukám nechci nikoho vystavit. Kromě toho, kdo se mi zaručí, jak dlouho zůstane Schlüter ve „Volkszeitung", a zda pro další setrvání ve „Volkszeitung" mu nebude kladena podmínka, aby se s těmi dopisy vytasil?

Zkrátka s touhle aférou nechci vůbec nic mít.

V Německu všecko předčí ta nejsmělejší přání. Mladý Vilém† se určitě *zbláznil* a je tedy jako stvořený k tomu, aby tu starou mašinérii přivedl do dokonalého nepořádku, aby otřásl posledním

* Wilhelm Liebknecht.
** Svazu komunistů.
*** Viz tento svazek, str. 132.
† Vilém II.

zbytkem důvěry všech majetných — junkerů jako buržoů — a aby nám připravil terén tak, jak by to byl nedokázal ani sám liberální Bedřich III. Jeho snahy tvářit se láskyplně vůči dělnictvu — čistě bonapartisticky demagogické choutky, ale spjaté s popletenými sny o panovnickém poslání z boží milosti — míjejí se u našich lidí beznadějně s účinkem. K tomu posloužil zákon proti socialistům[15]. Ještě roku 1878 by se s tím bylo dalo aspoň *něco* pořídit, vnesl by se tím do našich řad nějaký zmatek, teď je to ale vyloučeno. Naši lidé moc důkladně pocítili na své kůži pruskou pěst. Někteří slaboši, jako např. pan Blos, a pak někteří z těch 700 000 lidí, kteří k nám nově přišli v posledních 3 letech, mohou snad v tomto ohledu trošku kolísat, ale budou rychle přehlasováni, a než se rok s rokem sejde, zažijeme u Viléma nejkrásnější vystřízlivění z představ o jeho moci nad dělníky, a v důsledku toho i zvrat lásky v nenávist, lichocení v perzekuci! Proto teď vtip naší politiky spočívá v tom, abychom se vyhnuli každému rámusu, dokud 30. září neskončí platnost zákona proti socialistům; pak bude sotva možné přivést na svět nový výjimečný stav s říšským sněmem, který bude úplně v rozkladu; budeme-li však zase znovu mít obvyklá občanská práva, uvidíš teprve nový rozmach, který ještě zastíní 20. únor[376].

Poněvadž Vilémek svou lásku k dělnictvu spojuje s choutkami na vojenskou diktaturu (vidíš, jak se všechna ta dnešní panovnická sběř chtě nechtě stává bonapartistickou) a při sebemenším odporu chce dát střílet do všech hlava nehlava, musíme se postarat, aby k tomu neměl příležitost. Při volbách jsme shledali, že jsme zcela mimořádně pronikli na venkově, zejména tam, kde jsou velkostatky a vedle nich nanejvýš *velcí* sedláci, tedy na východě. V Meklenbursku jsme ve 3 obvodech šli do užších voleb a v Pomořanech ve 2! Těch 85 000 hlasů, které ještě přibyly mezi prvním (1 342 000) a druhým oficiálním výsledkem (1 427 000), bylo vesměs z venkovských obvodů, kde se absolutně nečekaly nějaké hlasy pro nás. Máme tedy vyhlídku, že teď brzy získáme vesnický proletariát východních provincií a tím — vojáky pruských „kádrových pluků". Pak bude celá ta stará mašinérie na hromadě a my budeme pány. Pruští generálové by však museli být větší hlupáci, než mohu věřit, kdyby toto nevěděli právě tak dobře jako my, a proto *musejí* hořet

touhou, aby nás nějakou parádní střelbou na nějaký čas zneškodnili. Tedy o důvod víc chovat se navenek klidně.

Třetí důvod je ten, že masám — zejména těm nově získaným — stoupl volební úspěch do hlavy a myslí si, že mohou teď *všechno* prosadit útokem. Jestliže se jim nepřitáhne uzda, nadělá se spousta hloupostí. A buržoové — viz uhlobarony — nasazují všechny páky, aby tyto hlouposti podporovali a provokovali; a mají pro to kromě starých důvodů ještě jeden nový — doufají totiž, že tím udělají čáru přes rozpočet Vilémkově „lásce k dělnictvu".

Místa, která jsem nahoře zaškrtl na okraji, prosím, *nesděluj* Schlüterovi. Je posedlý po činech, a pak bych nesměl znát lidi z „Volkszeitung", kteří bezohledně žurnalisticky zužitkují všechno, co jim padne do rukou. Tyto věci však *nesmějí* do tisku, ani tam, ani tady, rozhodně ne do německého, a vůbec už ne jako něco, co pochází ode mne.

Jestliže tedy naše strana v Německu pro nejbližší dobu, a také pokud jde o 1. máj, navenek trochu zkrotne, budeš vědět, jaké to má důvody. Víme, že by generálové velice rádi využili 1. máje ke střelbě. Tytéž záměry mají ve Vídni a v Paříži.

V „Arbeiter-Zeitung" (vídeňské) jsou důležité zejména Bebelovy příspěvky z Německa. Nerozhoduji se v ničem, co se týká taktiky německé strany, dokud si nepřečtu Bebelovo mínění o tom v „Arbeiter-Zeitung" anebo dokud mi je nenapíše v dopise. Má podivuhodně jemný čich. Škoda, že zná z vlastní zkušenosti jen Německo. I článek „Deutschland ohne Bismarck", uveřejněný tento týden, je od něho.

„Time" s mým prvním článkem o ruské politice* (poslal jsem ji před týdnem) už jsi jistě dostal.

Od té doby, co jsem se stal takřka abstinentem, se mi nervy zase trochu uklidňují, budu také muset to omezení dodržovat až do podzimu. Schorlemmer je ještě úplný abstinent. On a já srdečně zdravíme Tebe a Tvou ženu; Schorlemmer tu zůstane přes velikonoce, v pondělí jede zase do Manchesteru. Samu Moorovi se vede

* „Zahraniční politika ruského carismu".

v Africe dobře, za rok sem přijede na půl roku na dovolenou.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

183

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína

Londýn 12. dubna 90

Milý Schmidte,

na Vaše dopisy z 25. 2. a 1. 4. mohu dnes pro nedostatek času odpovědět jen krátce, ale poněvadž odpověď na druhý dopis spěchá[407], tak píšu raději ještě dnes.

Už před rokem jsem si uvědomil, že k luštění Marxových rukopisů[161] potřebuji posilu, a proto jsem navrhl Edovi, tj. Bernsteinovi, a Kautskému, aby mi s tím pomohli, samozřejmě ne zadarmo,* a oba souhlasili. Zatím jsem dostal od Kautského přepsanou část rukopisu IV. knihy, o němž je zmínka v předmluvě ke II. dílu[408] a docela dobře se naučil číst rukopis a ještě se tím ve volném čase zabývá. Je ovšem možné, že definitivně, tj. přinejmenším na několik let, odjede z Londýna, ale pak by podle dosavadních úmluv nastoupil na jeho místo Eda, tím spíš, že až skončí platnost zákona proti socialistům[15], pokud nebude obnoven, Edovo postavení se snad změní, i když se nebude moci vrátit jen tak beze všeho do Německa. Situace tedy je *nyní* taková, že bych Vám mohl dát jen malou naději na práci tohoto druhu; ale za půl roku se tu může leccos změnit, a já budu na Vaši přátelskou nabídku velice rád pamatovat, protože nesmírně záleží na tom, aby se s Marxovým rukopisem seznámilo co nejvíc dostatečně vzdělaných lidí. Bez učitelů to není možné, a jediným učitelem jsem tu já. Vždyť až tu jednou nebudu, a to se může stát dřív než se kdo nadá, zůstanou

* Viz tento svazek, str. 175—177.

tyto rukopisy knihou pod sedmi pečetěmi, každý by z nich spíše hádal, než by byl s to z nich něco správně vyčíst. Dojde-li se tedy k tomu, že své dosavadní spolupracovníky ztratím nebo se mi jinak v tomto ohledu uvolní ruce, ihned se u Vás přihlásím; a doufám jenom, že to i pak ochotně přijmete. Možná, že se Vám i nezávisle na tom podaří sem přijet, a jakmile tu budete, usnadní se leccos, co se na dálku zdá obtížné.

Naše volební vítězství[376] bylo skutečně úžasné a úspěch v okolním světě byl stejně velkolepý. Bismarckovy úspěchy nám, tj. Němcům vůbec, zjednaly respekt jako vojákům, ale respekt vůči našemu osobnímu charakteru jakožto Němců spíš zmenšily; patolízalství buržoazie dokonalo zbytek: Němci se bijí dobře, když mají dobré velení, ale bez velení to u nich nejde — samostatnost, charakter, schopnost klást odpor tyranii — o tom nemůže být ani řeči. Od voleb se to změnilo. Přišlo se na to, že němečtí buržoové a junkeři nejsou ještě celý německý národ; skvělé vítězství dělníků po desetiletém útlaku a *za* tohoto útlaku imponovalo víc než Hradec Králové[409] a Sedan[74]; celý svět ví, že právě my jsme svrhli Bismarcka, a socialisté všech zemí teď cítí, ať je jim to milé nebo ne, že těžiště hnutí se přeneslo do Německa. Po zkušenostech, které jsem udělal, také vůbec nemám strach, že naši dělníci na toto nové postavení nestačí. Lidé, kteří se nedávno přidali, nebudou ještě dost kovaní ve volbě správné taktiky, ale to jim brzy dojde, a co neudělají starší spolubojovníci, to už obstará ve své moudrosti vláda. Postoj celého našeho tisku vůči proslulým výnosům[384] dokazuje, jak tu zákon proti socialistům předem zapracoval. Kdo si jednou spálí prsty, má se na pozoru, a to, co by bylo ještě roku 1878 mohlo přechodně do jisté míry rušivě zapůsobit, to už teď nemá absolutně žádný ohlas. Dobře vím, že jsou soudruzi, dokonce i v nové frakci, kteří by ochotně sedli na lep panské lásce k dělnictvu a přistoupili na kompromisy, ale ti budou přehlasováni, jakmile otevřou ústa. Puttkamer měl docela pravdu, zákon proti socialistům mimořádně „výchovně zapůsobil", ale jinak, než si to on představoval.

Viděl jste v Conradových „Jahrbücher"* zprávu o své knize

* „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik".

od Achilla Lorii se Sieny? Někdo mi ji poslal z Itálie — patrně nepřímo sám Loria. Toho Loriu znám, byl tady, dopisoval si také s Marxem, mluví německy, jeho psaná němčina je taková jako ten článek, totiž špatná, a je to ten největší kariérista, jaký mi kdy přišel do cesty. Tehdy viděl spásu světa v drobném rolnickém pozemkovém vlastnictví, zda si to myslí ještě teď, to nevím. Píše knihu za knihou a plaguje s nestydatostí, kterou si člověk může dovolit jen v Itálii, jinde ne, dokonce ani v Německu. Tak před nějakými lety napsal knížku, v níž Marxovo materialistické pojetí dějin vytruboval jako *svůj* nejnovější objev, a pak to poslal *mně*! Když Marx zemřel, napsal Loria článek (a poslal mi jej), v němž tvrdil 1. že Marx založil svou teorii hodnoty na sofismatu, které sám za takové uznával (un sofisma consaputo*), a 2. že Marx III. knihu „Kapitálu" nikdy nenapsal, ba ani napsat nechtěl, nýbrž na ni pouze odkazoval proto, aby si z lidí tropil žerty — prý dobře věděl, že slíbená řešení jsou naprosto nemožná![410] Přes všechno odmítání a všechny hrubosti[411] si nejsem jist, zda mě znovu nezačne otravovat dopisy či zásilkami, nestydatost toho chlapa nezná mezí.

Srdečně zdraví

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 18—19, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* vědomé sofisma.

184

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 16. dubna 90

Milá Lauro,

konečně mám hodinku volna a mohu Ti napsat pár řádků. Div mě neumořili k smrti samými dopisy a ústními i jinými žádostmi všeho druhu; kdybych se tak mohl asi na měsíc zavřít — není možné, abych odpovídal na všechny dopisy, o nějaké vážnější práci ani nemluvě.

Mnohokrát děkuji za pěkná přání obsažená v Tvé básni, ale bojím se, že pán nebes a pán pekla se mnou jednoho dne zúčtují a někde pro mne najdou místo. Ale s tím si teď nemusíme dělat starosti.

A teď musím vyřídit nějaké maličkosti:

1. Dala bys mi laskavě Longuetovu adresu?

2. Mohl by mi Paul zjistit pro Sama Moora název, jméno vydavatele atd. a cenu kapesního vydání (levného) Code Napoléon[412], tak jak je dnes v platnosti (postačí jen těch pět zákoníků, občanský zákoník, občanský soudní řád, trestní zákoník, trestní řád a obchodní zákoník)?

3. Přikládám účet, který jsem našel v poslední zásilce francouzských novin.

Pařížští dělníci si opravdu počínají tak, jako by měli jen jeden životní cíl — dokázat, jak naprosto nezasloužená je jejich revoluční pověst. Paul může nakrásně znovu a znovu opakovat, že jsou boulangisty pouze z nepřátelství vůči buržoazii — ale tak to bylo i s těmi, kteří hlasovali pro Ludvíka Bonaparta; a co by asi řekli naši Paří-

žané, kdyby se němečtí dělníci ze vzteku na Bismarcka a na buržoazii slepě vrhli do náručí mladému Vilémovi*? To přece znamená ze zlosti ublížit své vlastní věci, ale Pařížané mají stále ještě tolik svého bývalého ducha, že jsou s to i nejhorší věc hájit těmi nejlepšími argumenty.

Ne, ta přemíra boulangismu má hlubší příčinu. Je to šovinismus. Francouzští šovinisté došli po roce 1871 k závěru, že se dějiny zastaví a zůstanou stát tak dlouho, dokud Alsasko nebude dobyto zpátky. Tomu se podřizovalo všechno. A naši přátelé nikdy neměli odvahu vystoupit proti tomuto nesmyslu. V „Citoyen" a v „Cri" byli lidé, kteří vykřikovali s davem proti všemu německému, ať to bylo co bylo; a naši přátelé se tomu podřizovali. Důsledky se ovšem dostavily. *Jediné* ospravedlnění boulangismu je odveta, znovudobytí Alsaska. Je na tom něco divného, že pařížští dělníci se teď jako bible drží toho, čemu se žádná strana v Paříži nikdy neodvážila čelit?

Ale historie se navzdory francouzským patriotům nezastavila — zůstala stát pouze Francie po Mac-Mahonově pádu[235]. A nutným důsledkem tohoto francouzského patriotického poblouznění je to, že francouzští dělníci jsou teď spojenci cara**, nejen proti Německu, ale i proti ruským dělníkům a revolucionářům! Aby si Paříž udržela postavení revolučního centra, musí být rozdrcena revoluce v Rusku; jak jinak získat znovu vedoucí postavení, které Paříži právem náleží, než za pomoci cara?

Jestliže masové přebíhání francouzských nebo spíše pařížských dělníků k Boulangerovi vyvolá u socialistů za hranicemi dojem, že jsou to úplní zkrachovanci, nelze se tomu divit. Co jiného mohou čekat?

Samozřejmě, neměl bych soudit tak ukvapeně. Toto přechodné poblouznění by mě nemělo vést k takovému závěru. Ale takové poblouznění se od roku 1789 opakuje už potřetí — poprvé jeho vlna vynesla nahoru Napoleona čís. 1, podruhé Napoleona čís. 3, a teď je to kreatura horší než ti dva dohromady — ale naštěstí i tato vlna už opadává. Nicméně z toho musíme zřejmě vyvodit ten závěr, že

* Vilémovi II.
** Alexandra III.

negativní stránka revolučního charakteru Pařížanů — šovinistický bonapartismus — je stejně podstatná jako její pozitivní stránka a že se tedy po každém velkém revolučním boji můžeme setkat s recidivou bonapartismu a s voláním po záchranci. Ten by měl zničit podlou buržoazii, která eskamotuje s revolucí a republikou a chytá naivní dělníky do svých sítí. Pařížané, právě proto, že jsou Pařížané, znají zřejmě všechno už od narození a od kolébky, a nepotřebují se teprve učit jako obyčejní smrtelníci.

Uvítám tedy každý revoluční vznět, kterým nás Pařížané podpoří, ale budu připraven na to, že se potom zase dají napálit a naletí na nějakého zázračného zachránce. Doufám a věřím, že v *akci* budou Pařížané stejně schopní jako dříve, ale pokud si budou dělat nárok na vedení v *ideovém směru*, s díky to odmítnu.

Mimochodem, Boulanger klesl tak hluboko, že když ho onehdy navštívil Frank Rosher, který byl obchodně na Jersey — je to 22letý chlapec a ten nejdomýšlivější snob v Londýně —, byl zdvořile přijat a oba se navzájem ujišťovali o své obapolné přízni a podpoře!

Doufám, že 1. máj nezklame očekávání našich francouzských přátel. Proběhne-li v Paříži úspěšně, bude to pro posibilisty[17] velká rána a může to znamenat začátek vystřízlivění z boulangismu. Rezoluce k 1. máji byla nejlepší, jakou náš kongres[272] přijal. Dokazuje v celém světě naši sílu, obnovuje Internacionálu lépe než všechny formální pokusy o reorganizaci a znovu ukazuje, který z obou kongresů[275] byl reprezentativní.

Obávám se, že si nemohu vzít žádného z Tvých dvou psů. Jeden z nich je fena, a Nim rozhodně odmítá ujmout se povinnosti vraždit nevinná mláďátka, a ten druhý je křepelák, tedy lovecký pes, a na ty jsou tady ty nejabsurdnější zákony — nemohu ho vzít na Hampstead, aby mě nezastavila policie jako potenciálního pytláka; z toho důvodu se tu také křepeláci, jezevčíci, stavěcí psi atd. chovají skutečně jen k loveckým účelům, a nikdy ne pro soukromou zábavu jako u nás na kontinentě. Takový už je život v aristokratické zemi.

V Německu budeme muset 1. máj oslavit co nejpokojnějším způsobem. Vojsko má striktní rozkaz ihned zasáhnout a nečekat na výzvu civilních úřadů, a tajná policie — která už už málem byla

rozpuštěna — dělá všechno, aby vyprovokovala srážku. A pokud lze spoléhat na telegramy, právě zaslané agenturou Reuter, jsou už fakticky při práci a našli pár anarchistů, aby mohli vyprovokovat nějaké „výtržnosti".

Nim říká, že nemůže přijet, na zahradničení je u ní už pozdě. Má revmatismus v kyčelním kloubu — není to zlé, ale dovede to potrápit.

Abych nezapomněl, naši pařížští přátelé se všichni rozdělili na několik skupin. Je tam „Parti Socialiste", list pro přípravu obecních voleb, ten pokládám celkem za rozumný. Ale pak je tam Okeckiho „Autonomie" a konečně deník „Combat", který má v rukou Boyer, a také Guesde chce teď zorganizovat litografovanou korespondenci. To už je takřka plýtvání — všichni volají po deníku, a teď, když ho mají, zřejmě ho nevyužívají — nebo snad nemají všech pět pohromadě? Nemohu to pochopit.

Vždycky Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

185

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Mornex

Londýn, 122, Regent's Park Road
N. W., 17. dubna 1890

Vážená občanko,

když jsem četl Beckův článek, tušil jsem, že Vy i Vaši přátelé jím budete dotčeni, a říkal jsem Bernsteinovi, že na jeho místě bych takový nesmysl neotiskl. Odpověděl mi však, že se necítil oprávněn neuveřejnit článek, který koneckonců vyjadřoval názor určitého počtu mladých Rusů, lidí, kteří nemají jiný orgán, kde by mohli čtenářům listu „Sozialdemokrat" předložit svou odpověď na článek otištěný předtím; měl prý na mysli hlavně to, že Vám poskytne příležitost odpovědět na tyto kritiky, a velmi rád otiskne každou odpověď, kterou mu pošlete.[413]

Vztah k Rusům na Západě, to je pro „Sozialdemokrat" poněkud choulostivá věc. Není třeba zdůrazňovat, že Vás tam pokládají *za spojence a zvlášť dobré přátele německého hnutí.* Ale ostatní socialistické frakce mají také právo, aby se na ně bral určitý ohled. Chtějí-li mluvit k německým dělníkům, jsou takřka nuceni obracet se na „Sozialdemokrat"; má se jim snad úplně odmítnout pohostinství? Znamenalo by to vměšování do vnitřních záležitostí Rusů, a tomu je třeba se vyhnout za každou cenu. Vezměte si vnitřní boje francouzských a dánských socialistů; „Sozialdemokrat" zachovával vůči posibilistům[17] neutralitu, dokud to bylo možné, tj. dokud do toho nebyl sám zatažen; a vůči oběma dánským stranám ji zachovává dosud, ačkoli všechny jeho sympatie jsou na straně „revolucionářů"[226]. A pokud jde o Rusy, je to zrovna tak. U Bernsteina se

neprojevuje sebemenší náznak zlé vůle vůči Vám, za to Vám ručím. Ale má příliš silně vyvinutý smysl pro právo a spravedlnost; a než by se *jedinkrát* dopustil nespravedlnosti na nepříteli nebo člověku, který mu není sympatický, spíš se jí *desetkrát* dopustí na přátelích nebo spojencích. Všichni jeho přátelé mu vytýkají tuto přehnanou nezaujatost, která se nakonec obrací v zaujatost vůči vlastním spojencům. Z těchto důvodů se Bernstein v případě pochybností přiklání vždycky na stranu nepřítele.

Berte také v úvahu, že o skupinách mezi Rusy na Západě, které se dost mění, toho víme všichni hrozně málo a každou chvíli jsme proto v nebezpečí, že šlápneme vedle. Bernstein toho o nich ví mnohem víc než já, protože v Curychu je přece jen alespoň trochu blíž poznal. Naproti tomu já jsem neznal dokonce ani názvy časopisů, které uvádíte[414], a nevěděl jsem také o jejich existenci. Bernstein se domníval, jak mi řekl, že Beckův dopis vyjadřuje názory Lavrovových stoupenců. Nevím, zda má pravdu, nebo nemá, ale byl to jeden z důvodů, proč se rozhodl, že dopis otiskne.

Říkal mi také, že si dá z Paříže poslat překlad Plechanovovy předmluvy, aby ji mohl otisknout celou. Už ji má a co nejdřív ji otiskne. Zařídil to hned, jakmile dostal Beckův dopis, a to nepochybně dokazuje, že chtěl otištění dopisu využít k tomu, aby se znovu dostal ke slovu Plechanov. Teď bych Vám navrhoval, abyste napsala odpověď Beckovi — pokud je Vám to milejší, třeba francouzsky — a poslala ji buď mně, nebo přímo do „Sozialdemokratu" (Bernsteinova adresa je: 4, Corinne Road, Tufnell Park, London N.); Vy toho pana Becka znáte, ale mimo ruské kruhy ho lidé neznají, a i když se Vám zdá, že je trochu pod Vaši důstojnost, abyste se s ním pouštěla do polemiky, je to jedna z těch nepříjemností, kterým se velice zhusta nemůžeme vyhnout; mohl bych o tom leccos vyprávět.

Vím ze zkušenosti, co se odehrává uvnitř malé ruské kolonie na Západě. Všichni se znají, jsou tu osobní vztahy, přátelské či nepřátelské, a tak veškerý vývoj, provázený nutně neshodami, rozpory a polemikami, nabývá výrazně osobního charakteru. To je vlastní každé politické emigraci, dostatečně jsme to zakusili v letech 1849 až 1860. Ale také jsem přitom pochopil, že strana, která má dost

morální síly, aby se první povznesla nad tuto atmosféru osobních sporů a nedala se jimi ovlivňovat, má potom proti ostatním značnou výhodu. Čím méně si budete připouštět tato drobná protivenství, tím více síly a času si zachováte pro velký boj. Konečně co na tom, že v „Sozialdemokratu" vyšel článek od Becka nebo někoho jiného, pokud máte jistotu, že můžete bez obalu odpovědět. Ostatně není přece možné uzavřít Vašim ruským odpůrcům všechen socialistický tisk na Západě; a nezískalo by snad ruské hnutí samo, kdyby se rozvíjelo trochu víc před očima široké západní veřejnosti, místo aby se skrývalo v malých kroužcích, které jsou izolovány od světa a poskytují tak půdu pro intriky a pikle? To byl jeden z nejsilnějších prostředků, kterého velmi často používal Marx, jakmile se octl tváří v tvář skryté intrice: vytáhnout své protivníky na denní světlo a napadnout je před veřejností.

Nejlépe přejde Vaše odpůrce chuť předvádět se před německými socialisty, když budete aktivně spolupracovat se „Sozialdemokratem" a s „*Neue Zeit*". Jakmile se jednou zjistí a uzná, že Vaše zásady jsou totožné se zásadami Němců, mohou si ostatní říkat, co chtějí, nikdo na to nebude dbát. Jsem si jist, že Vaše informace by byly přijaty s otevřenou náručí, a překvapila mě zpráva, že Plechanovovův článek o Černyševském vyjde v „*Neue Zeit*".

Srdečně zdravím Plechanova i Vás osobně.

Váš oddaný
B. Engels

Bernstein je výborný hoch, chytrý a charakterní, ale vyznačuje se tou zvláštností, že jeho úcta k člověku se dá měřit počtem útoků, které proti němu umožňuje v „Sozialdemokratu" jiným osobám. Čím více si Vás váží, tím víc se snaží, aby se jeho postoj k Vám zdál nestranný.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle strojopisné kopie
Přeloženo z francouzštiny

186

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 19. dubna 90

Milý Sorge,

„Nationalist" dostávám pravidelně, bohužel moc toho v něm není. Je to odstín zdejších fabiánů[299]. Plytcí a mělcí jako Dismal Swamp[415], ale nafoukaní na svou velkolepou velkomyslnost, s níž se oni, „vzdělaní"* buržoové, snižují k emancipaci dělníků, ale dělníci za to musejí pěkně držet hubu a na slovo poslouchat „vzdělané" cranks** a jejich ismy. Jen ať mají nějakou tu zábavičku, jednoho krásného dne hnutí všechno tohle smete. V tom máme my z kontinentu jasně výhodu, my jsme pocítili vliv Francouzské revoluce docela jinak, takže u nás něco takového není možné.

Posílám Ti dnes také „The People's Press", který svými zprávami o nových tradeunionech nahrazuje „Labour Elector". Ten, jak sis jistě všiml, nepřináší už nic podstatného, poněvadž s ním dělníci už nechtějí vůbec nic mít. Což nijak nebrání Burnsovi, Mannovi a dalším (zejména od dokařů), aby se i nadále potají stýkali s Championem a nechali se od něho ovlivňovat. „People's Press" rediguje jeden mladičký fabián, Dell, druhým pohlavárem je páter Morris; oba jsou prý celkem slušní lidé a plynařům vycházejí velice vstříc. V čele plynařů (ve vší tichosti) je Tussy, a tento svaz se rozhodně zdá být ze všech nejlepší.[348] Dokaře zkazila pomoc šosáků, a tak si to teď nechtějí pokazit u buržoazní veřejnosti. Nadto

* V rukopise berlínským dialektem: jebildete.
** pudivousy.

je jejich sekretář Tillett úhlavním nepřítelem plynařů, jejichž sekretářem se marně snažil stát. Dokaři i plynaři patří vlastně dohromady, spousta jich pracuje v létě jako dokaři, v zimě jako plynaři; proto plynaři navrhli takovou dohodu, aby ten, kdo je členem jednoho z obou svazů, nemusel při změně zaměstnání přestupovat do druhého svazu. Dokaři to až doposud odmítali; požadují, aby plynař, který na jaře pracuje jako dokař, platil i u nich zápisné a příspěvky. Proto tolik nepříjemností. Vůbec si dokaři nechávají od svého výkonného výboru zatraceně mnoho líbit. Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků přijímá všechny nevyučené a v Irsku se tam teď hrnou i zemědělští nádeníci — kvůli tomu se zas hněvá Davitt, který nejde dál než Henry George a který v tom — byť i zcela bezdůvodně — vidí ohrožení své irské lokální politiky. Tady v Londýně, na jih od Temže, utrpěli plynaři ze South Metropolitan Gas Co. citelnou porážku[358]. A to jim patří, byli moc zpupní, mysleli si, že si mohou dovolit dobývat všecko útokem, a stejně tak dopadli v Manchesteru; teď se uklidňují, upevňují nejdřív organizaci a plní pokladnu. Tussy zastupuje ve svazu ženy a dívky ze Silvertownu (India Rubber etc. Works), jejichž stávku vedla[337] a jistě je bude co nejdříve zastupovat v londýnské odborové radě[365].

V zemi s tak starým politickým dělnickým hnutím zůstane vždycky ohromná spousta tradičního haraburdí, které se musí pozvolna odstraňovat. Je třeba zlomit všechny předsudky svazů kvalifikovaných dělníků — strojníků, zedníků, tesařů, truhlářů, sazečů atd. —, existuje i malicherná žárlivost mezi jednotlivými profesemi, která se v rukou a hlavách předáků vyhrocuje až k přímému nepřátelství a napadání, vzájemně se tu střetává ctižádost vůdců s jejich intrikami: ten chce do parlamentu, ten také, ten zase do rady hrabství[254] nebo do školní rady, ten chce vytvořit všeobecnou centralizovanou organizaci všech dělníků, ten zase chce založit list, ten nějaký klub atd. atd. — zkrátka hádky neberou konce; mezi tím se plete Socialistická liga[77], která se dívá svrchu na všecko, co není přímo revoluční (tj. tady v Anglii stejně jako u Vás: co se neomezuje jen na vymýšlení frází a na nicnedělání), a federace[76], která stále ještě dělá, jako by tu kromě ní byli jen hlupáci a fušeři, ačkoli *jí* právě až nové proudy v hnutí dopomohly zas k nějakým členům.

Zkrátka ten, kdo vidí jen vnější stránku věci, by řekl, že to je samá rozháranost a osobní sváry. Ale hnutí se *pod* povrchem vyvíjí dál, zasahuje stále širší vrstvy, a to ponejvíc právě mezi dosud stagnující *nejníž* postavenou masou, a není už daleko den, kdy tato masa *najde samu sebe*, kdy se jí rozbřeskne, že ona je tou kolosální masou v pohybu, a toho dne udělá se vší tou lumpárnou a sváry krátký proces.

Přirozeně jsou tyto podrobnosti o osobách a momentálních rozmíškách jen pro Tvou informaci a za žádnou cenu se nesmějí dostat do „Volkszeitung". *To platí jednou provždy* — totiž mohl jsem se už tady přesvědčit, že Schlüter bere leckdy tyto věci příliš na lehkou váhu.

Na 1. máj jsem velice zvědav. V Německu bylo povinností frakce v říšském sněmu vystoupit proti přemrštěným choutkám. Buržoové, politická policie, které teď „jde o chleba", páni důstojníci, ti všichni by do toho ze všeho nejraději praštili a začali střílet, a hledají jakoukoli záminku, aby mladému Vilémovi* dokázali, že kdyby se s tím střílením začalo dnes, už je málem pozdě. To by nám však všechno pokazilo. Nejdřív se musíme zbavit zákona proti socialistům[15], tj. vydržet do 30. září. A pak bude pro nás situace v Německu tak příznivá, že si ji nesmíme zkazit pustým chvastounstvím. Jinak je provolání frakce[416] špatné, psal je Liebknecht, a ten nesmysl o „všeobecné stávce" je zcela zbytečný. Ale to už je jedno, lidé se 20. únorem[376] dostali tak do varu, že je bude třeba trochu přibrzdit, aby nenadělali nějaké hlouposti.

Ve Francii *může* 1. máj znamenat obrat, přinejmenším v Paříži, pomůže-li přivést k vystřízlivění velkou masu tamějších dělníků, kteří přeběhli k boulangismu. Za to mohou naši lidé poděkovat sami sobě. Nikdy neměli odvahu čelit křiku proti Němcům jako takovým, a teď v Paříži podléhají šovinismu. Na venkově to naštěstí vypadá lépe. Ale cizinu zajímá jen Paříž.

Kdyby mi byli Francouzi poslali své věci, přiložil bych Ti je. Ale myslím, že se sami za ně stydí. Ovšem, taková je už francouzská povaha, nesnesou žádnou porážku. Jakmile uvidí zase trošku úspěchů, všechno se rázem změní.

* Vilému II.

Srdečné pozdravy Tvé ženě i Tobě.
Rovněž Schlüterovým.

Tvůj
B. E.

Schorlemmer odjel minulé pondělí zpátky do Manchesteru. Jsme oba proti své vůli přísní abstinenti. Quelle horreur!*

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Jaká hrůza!

187

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[417]

Londýn 30. dubna 90

Milý Sorge,

sejde-li se tu v Londýně příští neděli obrovská demonstrace za osmihodinový pracovní den, vděčíme za to jedině Tussy a Avelingovi. Tussy je delegátkou svých silvertownských dělnic v radě Svazu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků[348] a je v této radě tak populární, že jí neřeknou jinak než naše máma. Plynaři — nejlepší z nových tradeunionů — velice podporovali demonstraci za osmihodinový pracovní den, poněvadž pro sebe si jednak osm hodin vybojovali, jednak se ale v praxi přesvědčili, jak nejisté je vydobytí něčeho takového, neboť kapitalisté takovou vymoženost při první příležitosti mohou zase zvrátit; pro ně stejně jako pro horníky je hlavní, aby byla pracovní doba stanovena *zákonem*.

Plynaři a Bloomsburyská socialistická společnost[418] (která před 2 roky vystoupila ze Socialistické ligy, nejlepší sekce, v níž jsou Lessner, Tussy a Aveling) se tedy chopili té věci a získali početné stoupence mezi menšími tradeuniony a radikálními kluby[48], které se čím dál víc rozpadají na socialistické dělnické kluby a na kluby buržoazně gladstonovské. Volili naprosto čestný postup a navrhli londýnské odborové radě[365], aby se podílela na plánované demonstraci v Hyde Parku. Tato rada, složená převážně ze zástupců *starých* tradeunionů, v nichž jsou *kvalifikovaní* dělníci (napřesrok se zmocníme i jí), shledala, že se z toho už nebude moci vykroutit, a pokusila se ovládnout situaci úskokem.

Domluvila se se Sociálně demokratickou federací[76] (Hyndman)

a *zamluvila* si u ministra veřejných prací *Hyde Park* na 4. května, což ti druzí dosud neudělali. Každý větší mítink, který se má v parku konat, se totiž musí ministru veřejných prací předem ohlásit, a ten stanoví počet tribun, které se mají postavit atd. Poněvadž předpis zároveň stanoví, že se týž den a v tutéž dobu nesmí konat *žádný další* mítink, mysleli si ti pánové, že teď mají vyhráno a že mohou, když získali monopol na park, komandovat původní výbor[419]. Zamluvili si 7 tribun, z toho dvě přenechali Sociálně demokratické federaci a domnívali se, že tak zachránili i *zdání* nestrannosti vůči socialistům a navíc jednoho socialistického spojence.

Usnesli se tedy, že *s prapory v průvodu půjdou a řečníky stanoví pouze* odborové spolky a *nikoli* politické (kluby tedy byly vyloučeny). Zredigovali rezoluci, v níž škrtli *zákonem stanovený* osmihodinový pracovní den a mluvilo se jen o nutnosti vybojovat osmihodinový den pomocí tradeunionů. Zaranžovali průvod, rozdělili trasy atd. a teprve pak svolali schůzi delegátů — pouze z odborových spolků. Když se sešla, 1. byl na ni odepřen Tussy přístup, poněvadž prý sama nepracuje v oboru, který zastupuje! (a pan Shipton, předseda odborové rady, už asi 15—16 let nehnul ve svém oboru ani prstem!!); 2. bylo odmítnuto hlasování nebo jen diskuse o návrhu, aby byl do rezoluce znovu pojat požadavek *uzákonění* osmihodinového pracovního dne, — *to prý je už vyřízeno!*; 3. delegátům bylo jasně dáno na srozuměnou, že odborová rada je tu pánem: že park patří na 4. května jí, a komu se to nelíbí, může jít.

To vyvolalo velké rozhořčení mezi delegáty původního výboru. Ale hned druhý den se karta obrátila. Aveling zašel k ministru veřejných prací a prohlásil, že nebude-li *současně* povolen dostačující počet tribun také původnímu výboru, bude kravál; naštěstí jsou u kormidla toryové (liberálové by se byli vykroutili nějakou lží a nic by nepovolili), a ti si nemohou dovolit nadělat ještě víc nepřátel mezi dělníky — a tak Avelingovi bylo povoleno sedm tribun a teď bylo na pánech z odborové rady, aby přišli ke křížku, neboť konflikt by teprve *teď* jasně ukázal, jak jsou slabí.

Náš výbor se dal energicky do díla, detailně propracoval své plány a trasy a hned je uveřejnil, takže byl hotov jako první; večer se sešli Aveling a Shipton a uspořádali všechno tak, aby nemohlo

dojít ke kolizi; nedělní mítink tedy bude jedním z největších, jaké tu kdy byly.

Toto může uveřejnit „Volkszeitung" i „Workmen's Advocate", velmi by mě potěšilo, kdyby se to k těm pánům dostalo *anglicky* ještě jednou, a to z Ameriky.

Posílám Ti jen několik čísel „Star", kterým po tom, co jsem právě napsal, porozumíš (mimochodem, v každém článku bývají obvykle vedle sebe jak zprávy z naší strany, tak odjinud a navíc zprávy došlé od reportérů, všechno bez jakéhokoliv rozlišení).

Dále posílám májové číslo „*Time*". Rovněž balík s čísly „Combat" (patří nám, šéfredaktor je Guesde), je v něm i vídeňská „Arbeiter-Zeitung". Hrozby a vyloučení obsažené v Bebelově příspěvku[420] jsou namířeny proti Schippelovi — je to jeden z hlavních intrikánů, ale velice obratný pletichář, kterého před lety objevil Liebknecht a přivedl ho do strany; zato teď ho k smrti nenávidí. Schippel je naštěstí *zbabělec* jako Hyndman.

Toto je *naše první velké vítězství v Londýně*, které dokazuje, že teď stojí masy za *námi* i tady. Ze Sociálně demokratické federace — má dvě vlastní tribuny — *jdou s námi 4 velké sekce* a jsou také zastoupeny v našem výboru. A stejné je to s mnoha svazy kvalifikovaných dělníků — stařešinové v čele svazů jdou se Shiptonem a s odborovou radou, masy jdou s námi. Celý East End jde s námi. Masy tu ještě nejsou socialistické, ale směřují k socialismu a jsou už tak daleko, že chtějí mít *jedině socialistické vůdce*. Odborová rada je jediná dosud antisocialistická dělnická organizace, která stojí za zmínku, ale i tam je už socialistická menšina, a jakmile se tam dostanou plynaři — kterým se tam dosud různými malichernými triky uzavírá přístup —, půjde to rychle. Jsem přesvědčen, že *po 4. květnu* bude mít zdejší hnutí docela jiný charakter, a pak uslyšíš o Tussy víc i na veřejnosti. Ukázali jsme intrikářům z odborové rady a Sociálně demokratické federace, že na nás svými triky a lstí nevyzrají, a jakkoli nás ti lidé nenávidí, přece proti skutečnostem nic nezmohou. Teď konečně se zdá, že se anglický proletariát dal masově do pohybu, a je-li tomu tak, budou do roka všichni ti maličtí intrikáni, pleticháři a velikáši buď odkázáni do patřičných mezí, anebo smeteni.

Nové vydání „Manifestu" se tiskne — ještě než padne zákon

proti socialistům[15], chceme dopravit do Německa ještě takových 5000 výtisků.

Je překrásný jarní den. Do týdne rozkvetou karafiáty, červený a bílý hloh, zlatý déšť a jabloně — třešně kvetou už pátý den.

Mnoho zdraví Tobě i Tvé paní a srdečné pozdravy Vám oběma

Tvůj
B. E.

Jistě víš, že „Labour Elector" se položil — měl za stávky dokařů[284] náklad 23 000 výtisků — ale zničily ho toryovské peníze*!

V plném znění otištěno poprvé v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen",[18] Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 298 a 410.

188

Engels Augustu Bebelovi

do Plavna u Drážďan

Londýn 9. května 90

Milý Bebele,

díky za Tvá sdělení z Curychu — mám radost, že jsme i v tomto bodě dospěli ke stejnému názoru.[421] Pro mne bylo zvlášť důležité, že mou domněnku potvrzuješ právě *Ty*, našinec je v podobných věcech příliš odkázán na závěry, které nejsou dostatečně podložené, takže pak velmi nerad používá takových nejistých závěrů zase jako podkladů pro další vývody, či dokonce jednání, pokud je nemá potvrzeny od někoho kompetentního.

Srdečně blahopřeji Tobě a Tvé manželce k zásnubám Vaší dcery. To, že se snoubenci hodlají později vystěhovat do Ameriky, Vás jistě velmi rmoutí, ale pro mne by z toho mohlo přece jen vyplynout něco příjemného, totiž, že bychom si my dva jednou zajeli spolu do Ameriky. Co tomu říkáš? Jsem pevně přesvědčen, že by ses zbavil mořské nemoci za 2—3 dny, a to s největší pravděpodobností navždycky. A jako zotavená po vyčerpávající dřině je taková cesta po moři k nezaplacení — ještě dnes pociťuji blahodárné účinky svého výletu, který jsem podnikl skoro před dvěma lety. Mimoto Zadek tvrdí, že má zaručený prostředek proti mořské nemoci (velmi dobrý je prý antipyrin), a podle lékařských údajů nejsou prý jen 2—3 procenta lidí s to přivyknout za 2 až 3 dny kolébavému pohybu lodi. Rozmysli si to tedy.

Přicházíš-li v mém článku* na logické nedostatky, je to patrně

* „Zahraniční politika ruského carismu".

spíš moje vina než Blosova. Shrnout tak dlouhou a komplikovanou otázku, ani ne na 2 tiskových arších je tvrdý oříšek: a jsem si vědom toho, že se tam najde dost míst, kde je souvislost nejasná a motivace nedostatečná. Pro pozdější, poněkud obsáhlejší zpracování tohoto tématu — které má pro nás nesmírný význam — bych Tvé kritické poznámky velice uvítal — jen krátká upozornění, *kde* a *jak* se Ti jeví logická nit přerušena nebo zapletena.

Buržoazie celého světa už jistě stačila zbavit se strachu, který vystála před 1. májem, a vyprat si znovu prádlo, které při tom znečistila. Berlínský korespondent „Daily News", který patřil k největším panikářům, si na 1. máje stěžoval, že dělníci vyvedli celý svět aprílem, a teprve po 4 dnech se rozpomněl na to, že dělníci ovšem už dříve znovu a znovu prohlašovali, že chtějí udělat jen *pokojnou* demonstraci, ale nikdo jim nevěřil!

Měli jste docela pravdu, když jste všecko zařídili tak, aby se znemožnily srážky. Němečtí dělníci už nepotřebují po 20. únoru[376] dělat jen tak pro nic za nic poplach. Za těchto okolností *muselo* Německo na 1. máje vystoupit skromněji než druzí, a to Vám také nikdo neměl za zlé, ani tady, ani ve Francii. Ze schippelovštiny[422] však myslím můžete vyvodit *jedno* poučení: postarat se o to, aby předsednictvo frakce bylo buď pověřeno svými funkcemi i na dobu interregna, tj. mezi volbami a svoláním říšského sněmu, anebo aby je nově zvolení poslanci výslovně pro toto interregnum v jeho funkci potvrdili. Pak bude moci s jistotou zasahovat a jednat, kdekoli to bude třeba, a neposkytne tak pánům z Berlína, kteří by se rádi po vzoru Paříže vydávali za *přirozené* předáky strany, příležitost, aby se mohli drze naparovat. To za předpokladu, že po 1. říjnu[423] zůstane organizace taková, jaká je.

Tady byla demonstrace 4. května přímo *strhující*, což musel přiznat i všechen buržoazní tisk. Byl jsem na 4. tribuně (byl to velký valník) a mohl jsem přehlédnout jen $^1/_5$—$^1/_8$ celé masy, ale byla tam hlava na hlavě, kam oko dohlédlo. 250 000 až 300 000 lidí, z toho přes $^3/_4$ demonstrujících byli dělníci. Z mé tribuny mluvili Aveling, Lafargue a Stěpňak — já byl pouhým divákem. Lafargue svou silně francouzsky akcentovanou, ale velmi dobrou angličtinou a svým jižním temperamentem sklidil bouři potlesku.

Stěpňak také — Eda, který mluvil z tribuny, na níž byla Tussy, byl skvěle přijat. Oněch 7 tribun bylo od sebe vzdáleno 150 metrů, poslední byly 150 metrů od konce parku* — takže *náš* mítink (za uzákonění osmihodinového pracovního dne v mezinárodním měřítku) zabíral prostor o délce víc než 1200 metrů a o šířce určitě 400—500 metrů a všecko bylo plné, že by špendlík nepropadl; na druhé straně pak bylo 6 tribun odborové rady[365] a 2 tribuny Sociálně demokratické federace[76], ale ani ne z polovice tak obsazené obecenstvem jako naše. Dohromady to však bylo nejmohutnější shromáždění, jaké se tu kdy konalo.

Přitom je to skvělé vítězství speciálně pro *nás*. Podrobnosti sis už patrně přečetl v Edově příspěvku ve „Volksblattu". Odborová rada a Sociálně demokratická federace si myslely, že nám na ten den park vyfoukly, ale to se spletly. Aveling přiměl ministra veřejných prací, že nám také povolil v parku 7 tribun, *což je vlastně proti předpisu*. Ale naštěstí byli u vesla toryové a podařilo se nahnat jim strach: bylo řečeno, že naši lidé by jinak vzali tribuny těch druhých útokem. A náš mítink byl největší, nejlépe organizovaný, bylo v něm nejvíc nadšení. Široké masy jsou tu teď už pro *zákon* o osmihodinové pracovní době. Všechno si zorganizovali Aveling a zejména Tussy a od té doby mají oba ve zdejším hnutí docela jiné postavení než předtím. „Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků"[348] — daleko nejlepší z nových odborových svazů — je jak náleží podporoval a bez něho by se to také nebylo podařilo. Teď jde o to udržet výbor, který organizoval náš mítink — a byli to delegáti tradeunionů, radikálních a socialistických klubů —, pohromadě a udělat z něho jádro zdejšího hnutí.[419] S tím se asi začne dnes večer. Jedno je jisté: dělníci, buržoové, šéfové starých prohnilých tradeunionů a mnohých politických a sociálních sekt a sektiček i všelijací kariéristé, korytáři a literáti, kteří chtějí vykořišťovat, vědí přesně, že *opravdové masové socialistické hnutí začalo 4. květnem*. Teď se konečně daly masy do pohybu a po nějakých bojích a po menším nerozhodném kolísání skoncují s osobními ambicemi, s vykořisťovatelskými choutkami kariéristů a s rivalitou sekt právě tak, jako se to

* Hyde Parku.

svého času stalo v Německu, a každému vykáží jeho pravé místo. A poněvadž se přitom velmi silně rozvíjí internacionální duch, brzy poznáte, kdo jsou Vaši noví spojenci. Angličané jsou nám celým svým způsobem jednání, agitace a organizace mnohem bližší než Francouzi, a jakmile se tu všecko dostane do správných kolejí a jakmile budou překonány zpočátku nutné vnitřní třenice, bude s nimi báječná spolupráce. Co bych za to dal, kdyby se byl tohoto probuzení mohl ještě dožít Marx, on, který tak pečlivě pátral po jeho sebemenším symptomu právě zde, v Anglii! Nemáte ani představu, co radosti jsem zažil v těchto posledních 14 dnech. Však také bylo z čeho se radovat. Nejdřív Německo v únoru, pak 1. máj u Vás a v Americe, a teď tato neděle, kdy poprvé po 40 letech zazněl znovu hlas anglického proletariátu. S hlavou hrdě vztyčenou jsem sestupoval z toho starého valníku.

Pozdravuj svou paní a Singera.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

189

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 10. května 1890

Milá Lauro,

píšu Ti jen pár řádků — je sobota a mám hrozně napilno. Zůstává mi strašná spousta nevyřízené korespondence. Chci Ti poděkovat za lístek a přiložit šek na 20 liber št., který jsem slíbil Paulovi. Posílám Ti taky „*The People's Press*" se zprávou o minulé neděli. Bylo to úžasné. Anglie *je* v pohybu, o tom není pochyby. Bylo to velké vítězství, zejména pro *nás*, pro Tussy a Avelinga, kteří to všechno připravili za pomoci plynárenských dělníků (daleko nejlepší svaz ze všech nových)[348]. Ve své naivitě se obrátili na odborovou radu[365] a nezajistili si napřed park*. Odborová rada, která se spolčila s Hyndmanem a spol., je předešla, vyžádala si na ministerstvu veřejných prací tribuny na neděli a dostala je; chtěli nás tak vytlačit a ovládnout pole sami. Hned se nás snažili zastrašit, ale Edward zašel na ministerstvo veřejných prací a získal pro nás také 7 tribun — kdyby byli u moci liberálové, nikdy bychom je byli nedostali. Druhé straně to rázem srazilo hřebínek, a byli potom navýsost líbezní. Viděli, že mají co dělat s jinými lidmi, než čekali. Mohu Tě ujistit, že jsem si připadal jako bych o pár coulů vyrostl, když jsem sešel dolů ze starého rozhrkaného valníku, který sloužil za tribunu — když jsem zase poprvé po 40 letech uslyšel jasný hlas

* Hyde Park.

anglického proletariátu. Ten hlas slyšela i buržoazie, o tom svědčí všechen londýnský i provinciální tisk.

Paul mluvil velmi dobře — v jeho řeči zaznívalo i lehounký náznak snu o generální stávce, nesmysl, který si Guesde podržel ze svých anarchistických časů — (až budeme v situaci, že si budeme moci *troufnout* generální stávku, pak to, co potřebujeme, budeme s to získat prostě tím, že o to požádáme, a nepůjdeme oklikou přes generální stávku). Ale mluvil výborně a také gramaticky pozoruhodně správnou angličtinou, daleko líp, než normálně hovoří. Byl přijat ze všech nejlíp, a na konci sklidil bouřlivější potlesk než kdokoli jiný. Jeho účast přišla velice vhod, na naší tribuně totiž mluvili dva nebo tři šosáci, kteří dokázali své posluchače uspat vstoje, a Paul je musel probudit.

V Anglii se za posledních 10—15 měsíců dosáhlo ohromných úspěchů. V máji minulého roku nepřivedl osmihodinový pracovní den do Hyde Parku tolik *tisíc* lidí, kolik *statisíc* se jich sešlo nám. A nejlepší na tom je, že boj, který předcházel demonstraci, vyvolal v život zastupitelský orgán, z něhož se stane jádro hnutí prosté jakéhokoli sektářství: ústřední výbor[419] složený z delegátů plynárenských dělníků a četných jiných svazů — většinou malých, které organizují *nekvalifikované* dělníky a které proto také vysokomyslná odborová rada dělnické aristokracie přezírá — a delegáti radikálních klubů[48], v nichž poslední dva roky působí Tussy. Edward je předsedou tohoto výboru. Výbor bude dále rozvíjet svou činnost, vyzve všechny ostatní odborové, politické a socialistické spolky, aby vyslaly delegáty, a postupně se rozroste v ústřední orgán nejen pro boj za zákon o osmihodinové pracovní době, ale i za všechny ostatní požadavky — zpočátku například za ostatní pařížská usnesení[424] atd. Výbor je početně natolik silný, že nějaké nové přírůstky v něm nemohou převážit, a tak budou muset sekty řešit dilema: buď se spojit s výborem a s všeobecným hnutím, anebo zaniknout. Teď ovládá hnutí *East End*, a tyto nové elementy, nezkažené „velkou liberální stranou", prokazují takovou inteligenci, s jakou — nedovedu to říci líp — se setkáváme u stejně nezkažených německých dělníků. Nechtějí žádné jiné vůdce než socialistické.

A teď se rozhodni a dej do pořádku svou domácnost, abys byla

tady, ještě než skončí tento měsíc. Napiš nám, kdy se Ti to bude nejlépe hodit. Doufáme jen, že se tohle ohavné počasí do té doby vyblázní — včera jsme zase celý den topili!

Vždycky Tvůj
B. Engels

Nim Tě pěkně pozdravuje.

Poprvé otištěno v časopise „Labour Monthly", čís. 8, 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

190

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 21. května 1890

Milý Lafarguu,

děkuji za podrobnosti o Morganově knize.[425]

Tady je opis Danielsonova dopisu[426] z Petrohradu: „Nynější redaktorka a vydavatelka ‚Northern Review', paní Jevreinovová, časopis prodala. Nejednou se pokoušela uveřejnit článek pana Lafargua, ale marně; naši cenzoři byli velmi přísní... Odpusťte, že nejbližší poštou pošlu rukopis Vám. Neposílám ho přímo autorovi, protože nemám jistotu, že dostává mé dopisy. Psal jsem mu dvakrát, v březnu a v dubnu, jako odpověď na jeho laskavou zásilku."

Dostal jste ty dopisy? Rukopis Vám pošlu, jakmile ho dostanu. Uděláte dobře, když mu udáte jinou pařížskou adresu, která nebude budit podezření a na kterou pro Vás bude moci posílat dopisy, a nepodpisujte dopisy svým jménem. Tak to dělám i já, a naše korespondence nebyla přerušena podobnými náhodami.

Dobře děláte, že Váš výbor za osmihodinový pracovní den dále udržujete v činnosti — tady se to dělá také tak. Liga za uzákonění osmihodinového pracovního dne se organizuje, ústřední výbor[419] pracuje dál a přidružují se k němu nové spolky (mezi nimi sekce dokařů). Tato čistě praktická a elementární otázka Vám možná pomůže získat zpátky přívržence, kteří před dvěma roky dezertovali do Boulangerova tábora. Je to zvláštní ironie dějin! Když si Pařížané pokazili trávení nabubřelými frázemi, kterým říkali „ideje", jsou teď nuceni omezit se pouze na „dětskou výživu dr. Ridgese" — osmihodinový pracovní den a jiné lehce stravitelné věci!

Konec boulangerovštiny je hrozně komický. Chrabrý generál, který byl nakopnut díky všeobecnému volebnímu právu, přenáší kopanec dál na svůj „výbor“[427], aby už mezi ním a všeobecným volebním právem nebyl žádný prostředník!

Proslýchá se, že návštěva Franka Roshera mu zasadila poslední ránu.*

Chystá se Laura na cestu k nám? Měsíc se chýlí ke konci. Dejte jí pusu za Nim i za mne.

Srdečně zdraví

B. E.

Martignetti je *osvobozen.*

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 451.

191

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[428]

[Upřímné] blahopřání k Vašemu definitivnímu [osvoboz]ení! Jaká radost pro Vás i Vaši [rodinu, která] vytrpěla přinejmenším tolik, [co Vy] sám! Napsal jsem hned A. [Labriolovi] pár [řádek] díků a jeho prostřednictvím jsem poděkoval i Lollinimu.

Teď pro Vás začíná nový život. Bude lepší a nadějnější, než kdybyste jej byl musel začínat na druhém břehu oceánu.

Přátelsky Váš

B. E.

[Londýn] 24. 5. 1890

Poprvé otištěno v knize „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

192

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 29. května 1890

Milý Sorge,

dopisy z 30. dubna a 15. května jsem dostal, rovněž „Volkszeitung", kde je úryvek z mého dopisu*. Tvé prohlášení otiskne „Sozialdemokrat"[429], ale když jsem včera přišel do redakce s Vaším prohlášením, *už tam bylo, vytištěné v „Berliner Volksblatt"*, Schlüter ho tedy odeslal už dřív. To je to, čemu říkám Schlüterova posedlost po činech a co našince přivádí poněkud do rozpaků, když jde do redakce s rukopisem jako s něčím *docela novým*, a potom zjistí, že to už bylo otištěno jinde. Na jiné indiskrétnosti si za tu dobu, co je v Americe, nemohu stěžovat, ale znám ho z dřívějších dob.

Proto Ti musím říci o Schlüterovi jeden drb, který bych ostatně nepokládal za nijak důležitý, ale Motteler, Schlüterův nepřítel na život a na smrt, který má také vinu na tom, že Schlüter odsud odešel, vyprávěl *svou* verzi té historie *Jonasovi*. Je tedy nutné, aby ses alespoň Ty dověděl, jak to doopravdy bylo.

Motteler je jízlivý až hrůza, těžko se s ním dá vyjít; takový faux bonhomme**, původem Šváb, vypadá, jako když neumí do pěti počítat, zneuznaný génius, který se cítí degradován, poněvadž dřív spravoval „Sozialdemokrat" a zahraniční záležitosti strany *sám*, ale pak, když se příliš rozrostly, přidali k němu ještě další. Ale v peněžních věcech je nejen absolutně spolehlivý, nýbrž, což je ještě cennější, tuto jeho vlastnost celá strana *uznává*, nikdo se neodváží o něm pochybovat. A tak je jako pokladník strany pro zahraničí velice

* Viz tento svazek, str. 460–462.

** zatrpklý staroch.

cenný, a ostatní mohou být rádi, že je této odpovědnosti tak dlouho zbavoval. Jenže objeví-li se někdo, kdo se mu nelíbí, jsou z toho věčné hádky a neustále na něm sedí. Tak to bylo nejprv s Derossim, potom se Schlüterem — oba vyhnal. Proti Schlüterovi tvrdí dvojí: předně že Schlüter zpronevěřil peníze. O tom nejsou naprosto žádné důkazy, jen to, že Motteler objevil v jednom, tehdy už přes rok starém *a revizory schváleném* vyúčtování položku 150 marek, k níž Schlüter nepřiložil žádný doklad o vydání, žádnou stvrzenku příjemce. Na tohle ani tady, ani v Německu nikdo kromě Mottelera nic nedá, poněvadž i vlastní Mottelerovy výdajové položky si lze často ověřit jen na základě toho, že je má zaneseny v knihách, a způsob, jakým tihle lidé vedou obchodní knihy, je sice pedantický až hrůza, jako všecko, co dělá Motteler, ale vůbec ne obchodnický ani přesný. Že byl Schlüter nepořádný, dopustil se drobných přehlédnutí — a zařídil to potom tak, aby *sám* při tom neutrpěl žádnou škodu —, to je možné. Ale nic víc se tvrdit nedá. — Za druhé je prý Schlüter jako posedlý po ženských a střídá je. Ovšem pravda bude zřejmě to, že chodil za jednou či dvěma knihařkami, které pracovaly v Curychu, a také se s nimi vyspal. Poněvadž však tady nejsou v podniku žádná děvčata, nepřipadalo to tu v úvahu a nebyl tedy vůbec žádný důvod začínat se Schlüterem nějaký skandál, kromě Mottelerova nepřekonatelného odporu vůči němu. To je celá historie, a kdyby si byl Schlüter na Mottelera trochu víc dupl, bylo by se to možná pozvolna přece jen dalo do pořádku. My ostatní jsme z toho dál nic nedělali, poněvadž ta historka s děvčaty byla už dávno pryč, Motteler sám se zdráhal vyříkat si ji se Schlüterem před stranickými revizory, a protože se *tady* nemohla opakovat.

Kdyby tedy Jonas šířil drby, máš tu skutečná fakta.

Jonas přišel také ke mně, trochu zaražený, našel ale Tussy a Edwarda Avelinga (bylo to těsně po mítinku v Hyde Parku[430]), kteří ho přijali velmi chladně (Aveling mu už na ústředním výboru[419], kam si Jonas šel pro novinářskou vstupenku na mítink, řekl, že jak doufá, bude „Volkszeitung" ve svém zpravodajství spolehlivější než doposud)[431]. Brzy zas odešel zároveň s Bernsteinovými, kteří museli odejít domů kvůli dětem. Čím elegantněji se ten člověk snaží oblékat, tím sprostěji vypadá.

Teď ještě něco. Musím mít pro nové vydání „*Původu* atd." poslední Morganovo dílo[425]; ale od samého rána se tu v Britském muzeu marně pokouším vybojovat místečko mezi čtenáři románů. Posílám Ti tedy v příloze dopis příslušnému oddělení a dva výtisky své knihy. Jde teď jen o to, jak ty věci — dopis a 1 výtisk — odeslat, zda přímo oddělení anebo prostřednictvím někoho třetího, kdo mě doporučí? Aveling si myslí, že Ely v Baltimoru by to rád udělal. Ty toho člověka znáš lépe, a tak tedy ponechávám na Tobě, abys sám rozhodl, co by bylo nejlepší. Pro případ, že se rozhodneš pro prostředníka, přiložil jsem pro něho druhý výtisk. Přikládám rovněž pár řádek Elymu pro případ, že bys považoval za vhodné použít jeho prostřednictví.

Jsem velice rád, že „Volkszeitung" a „Workmen's Advocate" uveřejnily tu věc o přípravě mítinku v Hyde Parku; ukázaly tím možnost nového sblížení mezi Avelingovými a Američany. Sám pan Jonas se tu jistě víc než dostatečně přesvědčil, jaký kopanec tehdy udělal, když beze všeho přizvukoval výkonnému výboru proti Avelingovi.

Ostatně celá věc tu tím mítinkem nekončí. V posledním „People's Press" sis jistě všiml, že ústřední výbor zůstává a zakládá Mezinárodní dělnickou ligu za uzákonění osmihodinového pracovního dne. Stanovy jsou už navrženy a budou 22. června předloženy shromáždění delegátů, na něž jsou pozvána *všechna* londýnská dělnická sdružení, radikální kluby[48] atd. Stanovy požadují: 1. Realizaci usnesení pařížského kongresu[272], pokud nejsou dosud v Anglii uzákoněna, 2. taková další opatření k prosazení úplné emancipace dělníků, na jakých se ta společnost sama usnese, 3. založení samostatné dělnické strany s vlastními kandidáty na všechna volená místa, kde je naděje na zvolení. Toto můžeš uveřejnit.

Ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung" (příští poštou!) mám delší článek* o zdejších událostech.

Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „4. květen v Londýně".

193

Engels Paulu Ernstovi

do Berlína[432]

(Koncept)

Londýn 5. června 90

Velevážený pane,

bohužel nemohu vyhovět Vašemu přání a napsat Vám dopis, který byste mohl použít proti panu Bahrovi.[433] Zapletlo by mě to do veřejné polemiky s ním, a čas na to bych musel doslova někde ukrást. To, co Vám píšu, je tedy pouze pro Vaši soukromou informaci.

Navíc je mi to, čemu Vy říkáte severské ženské hnutí, zcela neznámé; znám jen několik Ibsenových dramat a vůbec nevím, do jaké míry lze Ibsenovi připisovat odpovědnost za více či méně hysterické lukubrace buržoazních a šosáckých kariéristek.

Oblast, již jsme si navykli označovat jako ženská otázka, je ostatně tak rozsáhlá, že se o ní v rámci jednoho dopisu nedá říci nic vyčerpávajícího, ba ani poněkud uspokojivějšího. Jisté je jen to, že Marx nikdy nemohl „zaujímat stnovisko", které mu připisuje Bahr. Takový blázen nebyl.

Pokud jde o Váš pokus pojednat o této otázce materialisticky, musím Vám především říci, že materialistická metoda se zvrací ve svůj opak, neberc-li se při studiu historie jako návod, nýbrž jako hotová šablona, podle níž se přistřihují historická fakta. A jestliže se pan Bahr domnívá, že Vás na tomto scestí přistihl, zdá se mi, že je na tom trochu pravdy.

Celé Norsko a všechno, co se tam děje, zahrnujete do jedné kategorie šosáctví a tomuto norskému šosáctví pak bez rozpaků podstrkujete svůj názor na německé šosáctví. Tomu se příčí dvě fakta.

Za prvé: když se v celé Evropě ukázalo, že vítězství nad Napoleonem je vítězstvím reakce nad revolucí, a pouze ve své vlasti, ve Francii, naháněla revoluce ještě tolik strachu, že si na restaurované legitimní monarchii vynutila buržoazně liberální ústavu, Norsko si přesto ve vhodnou chvíli dalo ústavu daleko demokratičtější, než byla v Evropě kterákoli jiná v té době.

A za druhé zažilo Norsko v posledních 20 letech takový rozkvět literatury, jakým se v současné době nemůže kromě Ruska pochlubit žádná jiná země. Ať jsou Norové šosáci nebo ne, dělají mnohem víc než jiní a vtiskují svou pečeť i jiným literaturám, v neposlední řadě německé.

Mám za to, že tyto skutečnosti nás zavazují, abychom se podívali blíž na zvláštnosti norského šosáctví.

A tu se pravděpodobně přesvědčíte, že se tu projevuje velmi podstatný rozdíl. V Německu je šosáctví plodem nezdařené revoluce, přerušeného a potlačeného vývoje, a během třicetileté války a po ní — kdy právě skoro všechny ostatní velké národy se rychle povznesly — získalo svůj zvláštní, mimořádně výrazný charakter: zbabělost, omezenost, bezmocnost a neschopnost jakékoli iniciativy. Tento charakter mu zůstal, i když Německo bylo znovu zachváceno historickým pohybem; byl natolik silný, že ulpěl jako víceméně obecně německý typ i na všech ostatních třídách německé společnosti, až konečně naše dělnická třída tyto úzké hranice prolomila. Němečtí dělnící „nemají vlast" ale naprosto pražádnou právě proto, že ze sebe úplně setřásli německou šosáckou omezenost.

Německé šosáctví není tedy nějaká normální historická fáze, nýbrž krajně přehnaná karikatura, kus degenerace, stejně jako polský Žid je karikatura Žida. Anglický, francouzský atd. maloměšťák naprosto není na stejné úrovni jako německý.

V Norsku naproti tomu je po mnoho století normálním stavem, že se společnost skládá z malorolnictva a maloburžoazie s nepatrnou příměsí střední buržoazie — asi tak, jako to vypadalo v Anglii

a Francii v 17. století. Tady se nedá říci, že společnost byla násilně vržena zpět do zastaralých poměrů, protože ztroskotalo nějaké velké hnutí a řádila třicetiletá válka. Země vlivem izolace a přírodních podmínek zůstala pozadu, ale její stav je zcela přiměřený výrobním podmínkám, a proto normální. Teprve v poslední době proniká do země jen v docela nepatrné míře a sporadicky velký průmysl, ale pro nejsilnější páku koncentrace kapitálu, burzu, tu není místo. Dále má konzervující vliv právě mohutné rozšíření námořního obchodu. Neboť zatímco všude jinde vytlačuje pára plachetnice, rozšiřuje Norsko nesmírně svou dopravu plachetnicemi a má, ne-li vůbec největší, jistě druhé největší loďstvo plachetnic na světě, a to většinou ve vlastnictví malých a středních rejdařů, jako tomu bylo v Anglii dejme tomu kolem roku 1720. Přesto však tím vznikl ve staré stagnaci pohyb a tento pohyb se projevuje také v rozkvětu literatury.

Norský rolník nebyl *nikdy nevolníkem* a to dodává celému vývoji, podobně jako v Kastilii, zcela jiné pozadí. Norský maloměšťák je synem svobodného rolníka a v důsledku toho ve srovnání se zchátralým německým šosákem *muž*. A ať například Ibsenova dramata mají jakékoli vady, obráží se v nich sice svět malého a středního měšťáka, ale na hony vzdálený a odlišný od německého, svět, v němž lidé ještě mají charakter a iniciativu a jednají samostatně, i když podle cizích pojmů často podivně. S něčím takovým se raději důkladně seznámím, než to odsoudím.

Vraťme se však k věci, totiž k panu Bahrovi. Udivuje mě, že se lidé v Německu chovají jeden k druhému tak hrozně slavnostně. Vtip a humor jsou, jak se zdá, zakázány víc než kdy předtím a fádnost se považuje za občanskou povinnost. Jinak byste si zajisté posvítil trochu blíž na „ženu" pana Bahra, zbavenou všeho „historicky vzniklého". Historicky vzniklá je její kůže, poněvadž musí být buď bílá nebo černá, žlutá, hnědá či rudá — tedy lidskou kůži mít nemůže. Historicky vzniklé jsou její vlasy, ať už kučeravé a vlnité, ať kudrnaté nebo hladké, černé, rudé nebo světlé. Lidské vlasy tedy mít nesmí. Copak tedy zbývá, když jste ji zbavil všeho historicky vzniklého včetně kůže a vlasů a „do popředí vystoupila žena jako taková", co z toho vzejde? Prostě opice, anthropopitheca,

a tu ať si pan Bahr vezme k sobě do postele, „ženu lehce hmatatelnou a průzračnou“, i s jejími „přírodními pudy“.

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Litěraturnoje nasledstvo“,
čís. 1, 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

194

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 10. června 1890

Vážený pane,

obdržel jsem Vaše milé dopisy z 18. prosince, 22. ledna, 24. února a 17. května, jakož i článek pana Lafargua, který vracíte a který mu byl zaslán zpět. Napsal jsem mu, že jste mu psal dvakrát, v březnu a dubnu, že jste však dosud od něho nedostal žádnou určitou odpověď, zda tyto dva dopisy obdržel. Jeho paní, která je teď tady, si nevzpomíná, ale nemůže s určitostí nic tvrdit. Velice lituje toho, že „Northern Review" změnil majitele, a prosí mě, abych Vám vyslovil za ni a za jejího manžela dík za Vaše přátelské úsilí.

Ze 4. vydání „Kapitálu"* čtu teď v korektuře archy 39—42, bude jich celkem méně než 50, poněvadž písmo je sice větší, ale tisk hustší. Jakmile kniha vyjde, pošlu Vám ji.

Dopisy našeho autora**, které jste mi laskavě zapůjčil, jsem dal opsat na stroji (opsala je autorova nejmladší dcera***) a hodlám Vám je vrátit doporučeným dopisem, pokud mi nedáte jiný pokyn.

Vřele Vám děkuji za Vaše soustavné a zajímavé informace o hospodářských poměrech ve Vaší velké zemi. Pod hladkým povrchem politické tišiny tam probíhá tak velká a důležitá ekonomická

* prvního dílu.
** Karla Marxe.
*** Eleanor Marxová-Avelingová.

proměna jako v žádné jiné evropské zemi, a pozorovat to je velice zajímavé. Důsledky této ekonomické proměny se musí dříve či později projevit i v jiných oblastech.

Zprávu o smrti Н. Г. Ч.* jsme tu přijali s hlubokým zármutkem a soustrastí. Ale snad je to tak lepší.

Mnohokrát děkuji za Vaše blahopřání z 24. února[434] — potěšilo nejednoho z nás.

Měl jsem tolik práce, a moje oči, ačkoli už je to lepší, se stejně jako dříve příliš rychle unaví při čtení ruského textu, takže jsem dosud nestačil přečíst si článek v „Ежегодникъ“[435], ale udělám to, jakmile budu mít trošku času. Chybné užívání ekonomických termínů, na něž poukazujete, je velmi častým nedostatkem v literatuře vůbec. Tak zde v Anglii se užívá slovo *rent* jak pro platbu anglického kapitalistického farmáře svému pozemkovému vlastníku, tak i pro platbu zbídačeného irského farmáře, který platí kompletní tribut, jenž je v podstatě srážkou z jeho existenčního fondu vytvořeného vlastní prací, a jen v nepatrné míře jej tvoří skutečná renta. Tak Angličané v Indii překřtili na „rentu“ pozemkovou daň, kterou platí ryot (rolník) státu a v důsledku toho také, alespoň v Bengálsku, skutečně přeměnili zámíndára (výběrčího daní pro někdejšího indického knížete) v pozemkového vlastníka, který je nominálně držitelem feudálního léna propůjčeného korunou, právě tak jako je tomu v Anglii, kde je koruna nominálním vlastníkem veškeré půdy, a velká šlechta, skutečný vlastník, se na základě právní fikce pokládá za feudálního leníka koruny. Podobně tomu bylo v Severním Irsku, když bylo počátkem 17. století podrobeno přímému anglickému panství. Anglický právník sir John Davies tam našel vesnické společenství se společnou držbou půdy, která se periodicky rozdělovala mezi členy klanu; ti platili náčelníkovi klanu tribut, a Davies bez rozmýšlení prohlásil tento tribut za „rentu“.[436] Tak i skotští lairdové — náčelníci klanů — využívali po povstání z roku 1745[437] tohoto právnického zmatku a prezentovali tribut placený jim členy klanu jako „*rentu*“ z půdy, kterou měli členové klanu v držení, aby mohli ze vší půdy klanu, která

* Nikolaje Gavriloviče Černyševského.

byla společným vlastnictvím klanu, udělat své — tj. lairdů — soukromé vlastnictví; neboť — pravili právníci — kdyby nebyli lairdové bývali pozemkovými vlastníky, jak by byli mohli dostávat z oné půdy *rentu?* A tak tato záměna tributu za rentu byla základnou pro konfiskaci veškeré půdy na Skotské vysočině ve prospěch nevelkého počtu náčelníků klanů, kteří velmi brzy nato vypudili staré příslušníky klanů a nahradili je ovcemi, jak je to popsáno v „Kapitálu", kapitola 24, 2 (str. 754 ve 3. vyd.)[438].

Se srdečnými pozdravy

Váš hluboce oddaný

P. W. Rosher[11]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

195

Engels Hermannu Schlüterovi

do New Yorku

Londýn 14. června 90

Milý Schlütere,

jen ve spěchu sděluji, že rád souhlasím s tím, abys otiskl Marxův životopis — ale nemám čas to dodělat. Materiál najdeš mj. v Marxově nekrologu z března 83 v „Sozialdemokratu"*.

Gratuluji k jmenování „šéfem".[439]

Tady jde zatím všechno dobře, v Německu také, Vilémek** hrozí zrušením všeobecného hlasovacího práva — nic lepšího by nás už nemohlo potkat! I tak se ženeme dost rychle vstříc světové válce nebo světové revoluci — anebo obojímu.

Srdečné pozdravy Tvé paní; jsem rád, že je na tom zdravotně líp, než když byla tady.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* B. Engels, „Pohřeb Karla Marxe".
** Vilém II.

196

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 19. června 90

Milý Liebknechte,

každou chvíli se všechno mění. Schorlemmer mě vybízí, abychom si v červenci vyjeli na moře — je možné si vybrat mezi nejrůznějšími plány. Můj lékař říká, že mám odjet odtud co nejdřív a starat se v létě o své léčení, abych byl na zimu zas jako rybička. Já sám pozoruji, že mi nespavost vadí při práci a že toho musím co nejdřív nechat. Nebylo by tedy rozumné ten plán odmítnout.

Na druhé straně Laura naléhá na Lenku, aby s ní jela na 14 dní do Paříže, což by v době, kdy tu nebudu, docela dobře šlo a starušce by to velice prospělo.

K tomu přistupuje ještě to, že Váš říšský sněm dosud zasedá a člověk nemůže 14 dní dopředu vědět, zda a kdy bude odročen.

Je tedy možné, že se asi tak za 10 dní odsud na 3 týdny ztratím. Do 25.—26. července tu už v každém případě budu, Lenka možná o nějaký den dřív. Můžeš-li si tedy svou cestu zařídit tak, abys sem přijel *po* — řekněme — 21. nebo 22. červenci, bude tu pro Tebe všechno připraveno a za pár dní se vrátím i já.

Přirozeně je to všechno zatím ještě provizorní, a něco určitého budu moci ohlásit až za několik dní, ale myslím si, že je lepší, když Ti dám o té nečekané cestě zprávu hned teď; *že* pojedu, je skoro jisté, ale nic bližšího dosud nevím. Jisté je jen to, že budu zase zpátky v Londýně *před* koncem července a Lenka *přede* mnou. Žádný z plánů mě nezdrží déle než do 26. července.

Tak Helgoland se má stát německým.[440] Už se těším na ten křik bodrých Helgolanďanů, kteří se budou zuby nehty bránit začlenění do velké kasárenské vlasti. A mají se proč bránit; sotva bude jejich ostrov anektován, přemění se ve velikou pevnost k ovládání kotvišť ležících na severovýchod odtud, a ty nebožáky stihne vyhnanství, jako by byli obyčejnými irskými pachtýři nebo skotskými ovcemi, které musejí udělat místo jelenům. Ó ne, ó ne, to, co je Němce otčinou, být musí mohutné[441], ale žádný Němec, žijící venku, se do toho nehrne. Šlesvicko-holštýnské Alsasko na moři! To ještě k německé říšské komedii chybělo.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Bolševik", čís. 14, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

197

Engels Natalii Liebknechtové

do Berlína[442]

Londýn 19. června 1890

Velevážená paní Liebknechtová,

když jsem se odvolával na Vaše slova, že se v Lipsku cítíte osamocena a téměř jako psanec, bylo to docela přirozené. Z Vašich slov jsem usoudil, že Vám je Lipsko nesnesitelné, a s potěšením se dovídám, že tomu tak rozhodně není.

Srovnávat ostatně přednosti Lipska a zápory Berlína nemohu, už proto, že Lipsko neznám vůbec a na Berlín mám jen staré vzpomínky. A jak říkají Berlíňané, Berlín prý od té doby zázračně zkrásněl. Nicméně rád Vám věřím, že pro rodinný život je Lipsko mnohem vhodnější než metropole braniborské Sahary.

To všechno, jak jsem psal Singerovi i Liebknechtovi[443], jsou věci, které si každý musí vyřešit sám se sebou, se svou rodinou a se stranou, a v nichž se my, cizozemci, musíme zdržet úsudku. Mohu říci jen tolik, že i podle mého nezvratného mínění patří Liebknecht do Berlína, jestliže tam bude přeloženo vedení strany a stranický list. *Zda* k tomu dojde nebo ne, nezávisí na mně, já k tomu mohu říci jen svoje nezávazné mínění. Ale *dojde-li* k tomu a Liebknecht zůstane v Lipsku, degraduje sebe sama na stranického předáka druhé třídy, půjde takříkajíc na penzi, dostane se do situace, kdy se ho v důležitých otázkách nebudou na nic ptát a nebudou chtít znát jeho názor, zkrátka udělal by první krok k abdikaci, a to byste jistě nechtěla.

Politika si s našincem zahrává docela podivně. Když chtěl Lassalle roku 1858 vydávat v Berlíně noviny společně s Marxem

a se mnou, také jsme nemohli říci ne a byli jsme připraveni přestěhovat se do písečné metropole — naštěstí jednání ztroskotalo.[444] A pro mne by to bylo znamenalo přerušit obchodní kontakty, a pro nás oba by to bývalo docela jiné stěhování než z Lipska do Berlína. Nastanou-li tedy takové podmínky, že by Vaše přestěhování do říšského posýpátka[445] bylo nevyhnutelné, budete se s tím jistě také umět smířit a určitě budete spokojena, až se nakonec přesvědčíte, že se to tam také dá vydržet, že Liebknecht takto zaujímá ve straně postavení, které mu právem náleží, a že přišel na místo, kde může plně vykonávat své poslání.

V každém případě se teď tato věc už velmi brzy rozhodne a já doufám, že se s jejím řešením, ať už bude jakékoli, časem smíříte.

Vřelé pozdravy od Nim, paní Lafarguové, Rosherových a od Vašeho

oddaného přítele

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

198

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

Vřelé díky za několik Tvých zásilek; snažil jsem se dostat ta čísla „Daily Telegraph“[446], ale nepodařilo se mi to, protože jsem přesně nevěděl, kdy ten článek vyšel; kromě toho mi řekli, že ta čísla jsou patrně vyprodána. Když jde o obchod za pár šestáků, nedostaneš tu od prodavačů žádnou informaci!

Tvůj
B. E.

[Londýn] 30. června 1890

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

199

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína[447]

Odpověď, kterou bych napsal já Tvým jménem, by pana Hyndmana jedině vyprovokovala k replice: nás nezajímá mínění pana Engelse, ale Liebknechtovo vlastní svědectví — a něco takového tu nepřichází vůbec v úvahu. Vidíš, že se té věci chopil pan F. Gilles, aby z toho vytloukl kapitál. Nechceš-li tedy přímo napsat „Justice", odpověz v „The People's Press" (redaktor Robert* Dell), 1, Hare Place, Fleet Street, Londýn E. C. Poslední číslo toho listu Ti posílám.[448]

Hledat byt v Berlíně musí být rozhodně příjemná záležitost!

Tvůj
B. E.

[Londýn] 30. 6. 90

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise omylem: Richard.

200

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

[Odde] v pátek 4. července 1890

Milá Lauro,

doufám, že dojedeš do Paříže stejně bezpečně, jako jsme my dojeli do Norska. Plavba byla velice klidná, ale přesto spousta lidí dostala mořskou nemoc. Břehy Norska jsme spatřili včera odpoledne a v 6 hodin jsme už byli mezi ostrovy a skalisky. Zajeli jsme do Hardangerského fjordu, který vede přímo do nitra země, a jsme teď v nejzazším místě, Odde, kde zůstaneme do zítřka. Dnes ráno jsme si udělali procházku údolím a teprve teď jsme se vrátili; trošku pršelo, ale ne tolik, aby nám to pokazilo vyhlídku, která je velkolepá. Slunce zapadlo včera v 10, ale opravdová noc nebyla, pouze dost hluboký soumrak, a na severu rudé nebe. Lidé jsou tu velmi primitivní, ale je to zdravé, silné a krásné plemeno. Rozumějí mé dánštině, ale já si s jejich norštinou mnoho neporadím. Vetřelci, které sem přivezla tato jediná loď, se zmocnili všech norských peněz v místě výměnou za anglické a na poště vykoupili všechny známky.

Odjedeme odtud zítra a v pondělí budeme v Trondheimu, hezký kousek cesty dál na sever. Nebude-li krajina horší než ta, kterou jsme viděli dnes, budu úplně spokojený. V něčem se podobá Švýcarsku, v něčem je zase velice odlišná. Pivo prozatím není takové, jak by se dalo čekat, ale počkám se svým úsudkem, dokud nenavštívím města. V Odde je asi dvacet domů, včetně kostela, hotelu, poštovního úřadu a školy. Všechno je ze dřeva, ačkoli mají asi 1 000 000krát víc kamene než lesa.

Doufám, že Nim má dobrou náladu a Ty s Paulem taky. Kdyby

tady byla Mémé, měla by plno narážek na můj nos, sluníčko mi ho tak spálilo, že je samá prasklina.

Srdečně Vás všechny zdravím a přeji dobrou zábavu.

Vždycky Váš
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

201

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Právě se chystáme odplout k Severnímu mysu a tak si ani nemohu nevzpomenout na Tebe pozdravem z Trondheimu. Právě jsem snědl nejlepšího humra, jakého jsem kdy okusil, a k tomu jsem si dal výborné pivo, taky jsem viděl obrovský vodopád; v 9 hodin odpluji, nejprve do Tromsö, pak k Severnímu mysu, potom zpět do některých norských fjordů, a 26. t. m. už budu zase na Temži. Počasí nám zatím přeje, jen včera bylo deštivo, dnes už je zase hezky. Lidé se mi docela líbí, děvčata nosí šátky na hlavě jako u nás a člověk by řekl, že už je kdysi potkal někde v Siebengebirge nebo v Eifelu. Ale pero mám hnusné, dalo mi práci naškrábat těchhle pár řádků.

Mnoho pozdravů Emmě a Tvým dětem, Rudolfovi, Mathildě, Hedwig atd.

Tvůj
Bedřich

Trondheim 8. července 90

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

202

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Borsdorfu u Lipska

Parní jachta „Ceylon"
Bergenská rejda 22. července 1890

Milý Liebknechte,

ze svého výletu k Severnímu mysu jsme se šťastně navrátili do civilizovaných zeměpisných pásem — Schorlemmer a já jsme odjeli touto lodí z Londýna 1. t. m. —, a tak Ti spěchám sdělit, že snad dorazíme do Londýna v sobotu 26. t. m. a budeme rádi, když Tě u nás co nejdřív uvidíme. Hodí-li se Ti to, přijeď hned, poněvadž jistě brzy pojedeme k moři a chceme Tě zlákat, abys jel s námi; takhle by Ti pak ještě zbyl čas, aby sis v Londýně obstaral, co potřebuješ.

První zpráva, která nám došla ze širého světa a je dnes vyvěšena na lodi, zní: Německá sociální demokracie začne od 1. října s reorganizací a připravuje organizační plán, který má být prodiskutován a přijat na sjezdu v říjnu.[449] Jinak to není nic významného — ale člověka baví, když jej přivítají právě *touto* zprávou.

Poněvadž Norsko současně poctil svou návštěvou mladý Vilém*, držím svůj cestovní plán pokud možná v tajnosti, abych se vyhnul policejnímu šikanování. Mezitím jsme se na zpáteční cestě v Molde potkali s flotilou, ale „nadějný mládenec" tam nebyl; potuloval se kolem na jednom torpédovém člunu a u Geirangerského fjordu nás zcela nepozorovaně minul, k velké lítosti anglické

* Vilém II.

buržoazní chásky na naší lodi — tihle lidé by totiž rádi provolali slávu živému císaři.

Z lodní posádky jsou námořníci správní chlapi, mladí důstojníci a aspiranti — „praví gardisti"*, když člověk slyší mluvit praporčíky, připadá si jako v anno tobak**, ale starší důstojníci, které jsme potkávali v hotelu v civilu, vypadali docela jinak, vůbec nebyli k rozeznání od normálních civilistů. Všude převládá staropruský dialekt. K popukání byli dva tlustí admirálové, kteří seděli namačkáni v maličkém norském vozíčku (bylo tam místo sotva pro jednoho) a jezdili po návštěvách (celá Molde by se vešla dvakrát na Primrose Hill) — člověk zezadu neviděl nic než epolety a třírohé klobouky.

Cesta byla velmi hezká a velmi zajímavá, a Norové se mi velice líbili. Nahoře v Tromsö jsme navštívili Laponce s jejich soby, v Hammerfestu jsme viděli celé hory tresek — zpočátku jsem myslel, že je to dříví na topení — a na Severním mysu jsme zhlédli proslulé půlnoční slunce. Člověku se však nic tak brzo neomrzí jako věčné denní světlo, když za celý týden nemáš ani jednou noc a spát se jde vždycky za jasného dne.

Pivo jsme svědomitě okusili až za 71 stupněm severní šířky; je dobré, ale zas ne tolik jako německé, a všude mají jen lahvové. Jen v Trondheimu měli jednou čepované pivo. Jinak se tu také usilovně snaží uzákonit omezenou prohibici a Bismarckova kořalka tu asi půjde čím dál míň na odbyt. Je-li v Bergenu nějaká hospoda, kde dostaneme čepované pivo, to snad vypátráme dneska.

Drahou z Vossevangenu do Bergenu jede člověk 108 kilometrů za 41/2 hodiny — 24 km za hodinu! Ale také se jede všemožnými skalami, při stavbě skoro celé trati museli použít trhavin.

Nahoře na severu, ve Svartisenu, který tvoří jedinou plochu ohromného ledovcového pole, jsme vystoupili na jeden ledovec, který je od moře oddělen pouze nízkou morénou, svažuje se tedy až asi do výšky 100 stop nad mořem.

Teď však už je čas k snídani, a proto končím, abych mohl dát hned potom dopis na poštu.

* V rukopise berlínským dialektem: „janz die Jarde".
** za starých časů.

Srdečné pozdravy Tvé ženě a dětem a také Tobě od Schorlemmera a

Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

203

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount-Desert[450]

Vrátil jsem se spolu se Schorlemmerem z velmi hezké a velmi zajímavé cesty k Severnímu mysu a vůbec do Norska, a od neděle se zase budu moci pustit do korespondence a zbavovat se restů. Morgana[425] jsem dostal — vřelý dík, tím spíš, že ses obešel bez Elyho zprostředkování. Je vždycky nepříjemné být zavázán takovému prostředníkovi. Příslušné dopisy* jsem rovněž dostal zpátky a zničil jsem je.

„People's Press" bude také asi za 14 dní vyřízen. Byl to pokus fabiánů[111] propašovat se do vedení hnutí — a ti dva, kteří to vlastně dělali**, měli sice hodně dobré vůle, ale o to méně žurnalistických a obchodních zkušeností, takže se celá věc octla ve slepé uličce. Nastane teď nepříjemná přestávka, ale doufejme, že povede k založení orgánu nových tradeunionů.

Obě bitvy v Leedsu byly skvělé.[451] Byla to pro nás při návratu skvělá zpráva.

V Bergenu existuje také sociálně demokratická organizace, neměl jsem však ani čas, ani příležitost, abych ji vyhledal; jen z novin jsem zjistil, že mají vlastní lokál a že se ucházeli o koncesi na výčep piva.

* Viz tento svazek, str. 475—476.
** Robert Dell a William Morris.

Cesta nám náramně prospěla. Tussy a Edward jedou také příští týden do Norska. Pozdrav od Schorlemmera a

Tvého
B. E.

a zvláště také Tvé ženě.

[Londýn] 30. července 90

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

204

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 30. července 1890

Milá Lauro,

už jsme zase zpátky doma z těch ledových severských krajů — teplota nanejvýš 10°, když bylo pod mrakem, a velmi horko, když svítilo slunce. Teplé oblečení vespod i navrch a ještě svrchník, to v průměru není nijak mnoho! Cesta nám oběma ohromně prospěla, a když to doplním kúrou u moře, doufám, že budu zase docela v pořádku. Zjistil jsem, že Nim je pobytem v Paříži úplně nadšená, ještě nikdy se tak dobře nebavila, a pokud se nemýlím a pokud neuděláš nějaká opatření, bude Vaším každoročním hostem.

U Molde jsme potkali německou flotilu, ale mladý Vilém* tam nebyl — později proklouzl kolem našeho parníku v Sunelvském fjordu v torpédovém člunu — a tak, protože jsme ještě k tomu nemohli dostat noviny, zůstali jsme úplně mimo vysokou politiku. Naštěstí se nedělo nic, co by stálo za pozornost — první zpráva, kterou jsme slyšeli v Bergenu, se týkala reorganizace německé strany po 1. říjnu**, a když jsme přijeli sem, dověděli jsme se báječnou zprávu o těch dvou srážkách v Leedsu[451], kde se mladý Will Thorne osvědčil v boji jako smělý a obratný vůdce. S tímto způsobem *zákonného* odporu je nutno rozhodně souhlasit, zvláště tady v Anglii — a byl také úspěšný.

* Vilém II.
** Viz tento svazek, str. 494.

Přiložený list jsem našel po svém návratu a otevřel jsem ho, ale je pro Mémé.

Může nám v Paříži někdo dát nějaké informace o de Lavigeriem, který tady uvádí reference na Baudina, Ferroula, *Guesda*, celou stranickou frakci ve sněmovně a v městské radě? Jestli se ovšem nikdo z těchto pánů nevysloví o tom člověku ani kladně, ani záporně, ani o něm neposkytne jakékoli informace, co tady mají lidé dělat? Dokud ho nikdo z těch lidí, na které se odvolává, neodmítne, zdejším lidem nezbývá, než vzít jeho tvrzení za bernou minci. A potom, až se ukáže, že to je černá ovce, nebo až něco provede našim francouzským přátelům (našim zdejším lidem nemůže nic udělat), ať si to připíší laskavě na svůj účet.

A teď už musím končit. Nemusím Ti jistě říkat, že jsem tu našel obrovskou kupu dopisů, novin atd. a že mám na několik dní plné ruce práce — promiň tedy, že píšu jenom tak krátce. Vidělas Paulovu fotografii v „Neuer Welt Kalender"? — je velmi dobrá, a fotografie ostatních Francouzů také.

Srdečně Tě zdraví Nim, Schorlemmer a

Tvůj věrný
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

205

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska[452]

[Londýn 1. srpna 1890]

Milý Liebknechte,

až do 15. srpna tu bohužel zůstat nemohu — pojedeme asi koncem příštího týdne k moři; kam, to Ti napíšu, jakmile se tato otázka vyřeší ke spokojenosti všech zúčastněných. Tvoje prohlášení vyšlo v „People's Press“[448], což nezabrání tomu, aby se v „Justice“ dál neobjevovalo drobné popichování; tihle lidé si nedají říci, chtějí Vás a mě donutit, abychom před nimi a před posibilisty[17] přilezli ke křížku — to se načekají. Mají teď za spojence velkého Gillese — gratuluji!

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

206

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi

do Stuttgartu

Londýn 5. srpna 1890

Velevážený pane Dietzi,

Fischer má další námitky proti tomu, aby se *teď hned* znovu vydával „Původ". V hloubi duše jsem tomu docela rád, poněvadž mám ještě jet k moři, kde nebude na práci ani pomyšlení, a navíc by mi nijak neprospělo, kdybych měl teď ještě pracovat. Počkám tedy, až se všecko vyřeší k všestranné spokojenosti.

Předtím, než předáte přiložené psaní K. Kautskému, prosím, abyste se laskavě seznámil s jeho obsahem, a bude-li to nutné, zařídil, co je třeba.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

207

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 5. srpna 90

Milý Kautsky,

Tvůj dopis z 3. 7. tu ležel, zatímco jsme se se Schorlemmerem potulovali po Norsku — třeba říci, že k velkému prospěchu našeho zdraví.

Poněvadž nevím, kam psát, posílám dopis Dietzovi, a to nezalepený, aby se plán s „Neue Zeit“[453], který mi v neděli ukázal Eda, mohl hned podle toho změnit, budete-li si to přát.

Můžeš mým jménem přislíbit článek „O posledních věcech člověka“ a Tobě jej také slibuji. A svůj slib hodlám také dodržet — dokonce jsem jej už zčásti splnil, protože článek je víc než z poloviny hotov. Ale kdy bude článek úplně hotov, to záleží na okolnostech, může to být hodně brzy, nebo to může trvat ještě dlouho, řekněme, že do prvního čísla nového ročníku.[454]

Bude-li Bebel dělat týdenní přehled tak dobře jako své příspěvky do Victorovy* „Arbeiter-Zeitung“, pak si můžete skutečně gratulovat. Mám tu přirozeně na mysli především *Německo*.

Sorgova adresa je: F. A. Sorge, Hoboken, N. J. (tj. New Jersey), US Amerika. Pro Vás je to nejvhodnější člověk. Také mu o tom napíšu.** Přirozeně musíte v tomto případě *výjimečně dobře* honorovat — jinak bude dávat raději hodiny hudby. Stěží byste ho také přiměli podávat *pravidelné* zprávy, ostatně to ani není třeba. Někdy uplynou celé měsíce, aniž by se něco důležitého dělo, a jindy zase může každý týden poslat nějaké kritické poznámky.

* Victora Adlera.
** Viz tento svazek, str. 520.

Pronikli jsme na své výzkumné cestě až k Severnímu mysu a jedli jsme tam vlastnoručně chycenou tresku. Po pět dní žádná noc anebo jen šero, ale zato nejrůznější Laponci, legrační človíčkové, zjevně velmi smíšená rasa, hnědí, ale i úplně světlovlasí a černí — rysy obličejů zpravidla mongoloidní, ale s variantami od amerických Indiánů (jenže na jednoho Indiána by jich připadlo půl tuctu) až po Germány. Tihle lidičky, kteří žijí ze 3/4 ještě v době kamenné, jsou velmi zajímaví.

Vřelé pozdravy.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

208

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína[455]

Londýn 5. srpna 90

Milý Schmidte,

Váš dopis cestoval se mnou v kapse až k Severnímu mysu a sjezdil půl tuctu norských fjordů; chtěl jsem na něj odpovědět během cesty, ale na lodi, na níž jsem spolu se Schorlemmerem absolvoval celou tu cestu, se nedalo vůbec nic napsat. A tak to doháním teď.

Vřelý dík za Vaše zprávy o všem, co podnikáte; vždycky si je přečtu se zájmem. Článek o Knappovi[456] byste se přece jen měl pokusit napsat, je to velmi důležité. Jde o to zničit pruskou tradici v jednom z jejích klíčových bodů a ukázat, že to staré vychloubání není nic než humbuk.

Zpracovat anglické Modré knihy[457] pro „Archiv"* může stěží někdo, kdo nežije v Londýně a není tedy *sám* s to posoudit teoretický či praktický význam jednotlivých publikací. Parlamentních publikací je tolik, že k nim vycházejí speciální měsíční katalogy — tak by se Vám mohlo stát, že byste musel hledat jehlu v kupce sena a přitom byste se ještě sem tam píchl o nějaký ten špendlík. Chcete-li však přesto v této sféře tu a tam něco podnikat — je to většinou děsná práce, má-li se to dělat dobře —, podám rád jakoukoli informaci. A chce-li tu Braun mít svého člověka nastálo, nemůže udělat nic lepšího než obrátit se na E. Bernsteina, 4, Corinne Road, Tufnell Park, N. Eda Bernstein se právě *chystá* studovat

* „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik".

anglické poměry, jakmile se zbaví „Sozialdemokratu", a tak by se to docela hodilo. Odjíždí však dnes nebo zítra na několik týdnů k moři, a tak se ho nemohu na tuhle věc, která mě právě napadla, zeptat.

O knize Paula Bartha jsem četl ve vídeňských „Deutsche Worte" posudek, který napsal ten sýček Moritz Wirth, a *tato* kritika ve mně zanechala nepříznivý dojem i o knize samé. Prohlédnu si ji, ale jestliže ho Moricek v kritice správně cituje, tak tedy Barth tvrdí, že se mu podařilo najít ve všech Marxových spisech jen jediný příklad závislosti filosofie atd. na materiálních podmínkách existence, a to, že Descartes prohlašuje zvířata za stroje. Musím říci, že je mi líto člověka, který může něco takového napsat. A jestliže ten člověk ještě nepochopil, že je-li materiální způsob existence primum agens*, nevylučuje to zpětný, ale druhořadý vliv ideových oblastí na tyto materiální podmínky, pak nemohl pochopit věc, o které píše. Ale jak už jsem řekl, je to všecko z druhé ruky, a Moricek je nebezpečný přítel; i materialistické pojetí dějin má dnes spoustu takových přátel, kteří si je berou za záminku k tomu, aby *nestudovali* dějiny. Právě jak to řekl Marx o francouzských „marxistech" z konce sedmdesátých let: „Vím jen tolik, že já nejsem marxista."[458]

I ve „Volks-Tribüne" byla diskuse o rozdělování výrobků v budoucí společnosti, zda se bude provádět podle množství práce nebo jinak.[459] Pustili se do toho rovněž velmi „materialisticky" z odporu proti některým idealistickým frázím o spravedlnosti. Ale kupodivu nikoho nenapadlo, že způsob rozdělování je přece podstatně závislý na tom, *kolik* výrobků lze rozdělovat, a že toto množství se ovšem mění podle pokroků, jichž výroba a společenské organizace dosahují, že se tedy patrně bude měnit i způsob rozdělování. Ale všem zúčastněným se „socialistická společnost" nejeví jako něco stále se měnícího a dále se vyvíjejícího, nýbrž jako stabilní, jednou provždy ustálená věc, která má tedy také mít svůj jednou provždy ustálený způsob rozdělování. Kdo však uvažuje rozumně, může se přece jen 1. pokusit objevit způsob rozdělování, jímž se *začne*,

* prvotní příčina.

a 2. pokusit se *objevit všeobecnou tendenci*, jakou bude mít další vývoj. O tom však nenacházím v celé debatě ani slovo.

Vůbec slovo „materialistický" je v Německu pro mnohé mladší spisovatele pouhou frází, které se bez dalšího studia používá jako etikety na všechno možné, tj. tato etiketa se nalepí a věc se považuje za vyřízenou. Naše pojetí dějin je však především návodem při studiu, a nikoli pákou ke konstrukcím à la hegelovství. Celé dějiny je nutno prostudovat znovu, je nutno podrobně prozkoumat podmínky existence různých společenských formací, dříve než se pokusíme odvodit z nich příslušné politické, soukromoprávní, estetické, filosofické, náboženské atd. způsoby nazírání, které jim odpovídají. V tomto směru se toho dosud moc neudělalo, protože se tím vážně zabývalo jen pár lidí. V tom budeme potřebovat obrovskou pomoc, oblast je to nekonečně veliká, a kdo chce vážně pracovat, může mnoho vykonat a vyznamenat se. Místo toho však mnoha a mnoha Němcům z mladší generace slouží fráze o historickém materialismu (ze *všeho* se dá totiž udělat fráze) jen k tomu, aby co nejrychleji zkonstruovali v jakýs takýs systém své vlastní, poměrně chabé historické vědomosti — ekonomické dějiny jsou přece ještě v plenkách! — a pak si o sobě mysleli, že jsou bůhvíco. A pak může přijít nějaký Barth a napadnout samu věc, která byla ovšem v jeho okolí degradována na pouhou frázi.

Ale to se už všechno napraví. Jsme teď v Německu dost silní, abychom leccos vydrželi. Jednou z největších služeb, které nám prokázal zákon proti socialistům[15], bylo, že nás zbavil dotěrnosti socialisticky naladěného německého studiosa. Nyní jsme dosti silní, abychom strávili i německého studiosa, který se zase tuze naparuje. Vy, který jste už skutečně něco vykonal, jste si jistě sám povšiml, jak málo těch mladých literátů, kteří se lepí na stranu, si dá práci studovat ekonomii, dějiny ekonomie, dějiny obchodu, průmyslu, zemědělství, společenských formací. Kolikpak jich zná z Maurera víc než jméno! Žurnalistická domýšlivost musí stačit na všechno a podle toho to také vypadá. Někdy se zdá, jako by si ti páni mysleli, že pro dělníky je všechno dost dobré. Kdyby věděli, jak Marx nepovažoval ani své nejlepší věci ještě za dost dobré pro dělníky a jak považoval za zločin nepředkládat dělníkům to nejlepší, nýbrž něco podřadného!

Našim dělníkům, ale jen jim, po skvělé zkoušce, kterou složili po roce 1878, bezpodmínečně důvěřuji. Jako každá velká strana budou se v jednotlivostech svého vývoje dopouštět chyb, možná velkých chyb. Jenže masy se učí právě z následků svých vlastních chyb, z experimentů na vlastním těle. Ale to všechno se překoná, a u nás mnohem snáze než kdekoli jinde, poněvadž naši mladí mají ve skutečnosti skálopevné zdraví, a pak také proto, že Berlín, který se sotva brzy vymaní ze svého specifického berlíňáctví, je pro nás centrem jen formálně podobně jako Londýn, ne jako Paříž ve Francii. Na francouzské a anglické dělníky jsem se dost často zlobil — přestože jsem chápal příčiny jejich kopanců —, ale na Němce od roku 1870 nikdy, a když, tak na jednotlivce, kteří mluvili jejich jménem, ale nikdy ne na masy, které všechno zase uvedly do správných kolejí. A vsadil bych se, že nikdy nebudu mít příležitost, abych se na ně zlobil.

Váš

B. Engels

Adresuji dopis do „Volks-Tribüne", protože nevím, jestli „Pankow"* ještě platí.

V plném znění otištěno poprvé v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 18—19, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Berlínské předměstí, kde C. Schmidt žil.

209

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount-Desert[35]

Londýn 9. srpna 90

Milý Sorge,

minulou středu jsem Ti poslal dopisnici, abych Ti s díky oznámil, že jsem dostal Morgana[425]. Dnes, pokud čas dovolí, ještě pár řádek, než zavřou poštu.

Cesta k Severnímu mysu nám oběma* moc prospěla, a strávím-li ještě navíc 3—4 týdny u moře — jedeme tam příští týden (zdržely mě tu všelijaké domácí záležitosti) — myslím, že se zas úplně postavím na nohy. Napohled vypadám velmi dobře, na naší lodi (parní jachta o výtlaku 2200 tun), kde jsme strávili celou dobu cesty tam i zpět a po všech norských fjordech, nechtěli 3 doktoři věřit, že je mi letos 70 let. Spím také bez sulfonalu, ale jak dlouho to vydrží?

Tussy a Aveling také odjeli ve středu do Norska; divím se, že to mohli takoví nadšení ibsenovci tak dlouho vydržet, než shlédli novou zaslíbenou zemi. A co když z toho bude zase zklamání, jako v Americe? Tak či onak, jako Amerika společensky, tak je Norsko díky přírodním podmínkám oporou toho, čemu šosák říká „individualismus". Každé 2—3 anglické míle se na skalách najde tolik kypré půdy, že se na ní *snad* může uživit jedna rodina — a ta tam také žije, odříznuta od celého světa. Lidé jsou krásní, silní, stateční, omezení a — fanaticky religiózní; tj. na venkově. Města jsou jako malá holandská či německá přímořská města. V Bergenu existuje

* Engelsovi a Carlu Schorlemmerovi.

sociálně demokratické sdružení, které k hrůze vládnoucích abstinentů požaduje právo čepovat ve svém klubu pivo. Četl jsem o tom rozhořčený článek v „Bergensposten".

V Německu se připravuje menší skandál kolem sjezdu.[449] Pan Schippel — kterého si Liebknecht vypiplal — a jiní literáti se chtějí pustit do vedení strany a utvořit opozici.[460] Zakázat to, to by bylo teď po zrušení zákona proti socialistům[15] zhola nemožné. Strana je tak velká, že je nutné, aby uvnitř jejích řad byla absolutní svoboda diskuse. Jinak se to množství nových živlů, které přišly do strany v posledních 3 letech a jsou pro ni tu a tam ještě hodně nevyzrálý a syrový materiál, vůbec nedá asimilovat a vychovat. Nový přírůstek 700 000 lidí za 3 roky (a to počítám jen voliče) nemůže člověk cepovat jako žáčky ve škole, tady je třeba diskutovat a také se trochu pohádat, tohle pomáhá překonávat obtíže, hned při prvních krocích. Nebezpečí rozkolu ani zdaleka nehrozí, o to se postaralo 12 let útlaku. Ale tihle přemoudřelí literáti, kteří mermomocí chtějí uspokojit své velikáštví, intrikují a pletichaří ze všech sil a tím ve vedení strany, jemuž způsobují spoustu nezvyklé námahy a mrzutosti, vyvolávají proti sobě víc hněvu, než zasluhují. Vedení strany si tedy počínalo velice neobratně, Liebknecht pořád vyhrožuje „vyhazovem", a i Bebel, který je jinak taktní, dal v zápalu hněvu otisknout ne právě chytrý dopis[461]. A páni literáti teď křičí o potlačování svobodné výměny názorů atd. Hlavními orgány nové opozice jsou: „Berliner Volks-Tribüne" (Schippel), „Sächsische Arbeiter-Zeitung" (Drážďany) a magdeburská „Volksstimme". Nějaké stoupence mají v Berlíně, Magdeburku atd., zejména mezi novými členy, kteří se ještě dají oklamat frázemi. Setkám se tu s Bebelem a Liebknechtem asi ještě před sjezdem a postarám se, abych je přesvědčil, jak je nerozumné jakékoli vyhazování, když není založeno na pádných důkazech o *jednání* poškozujícím stranu, ale pouze na obviněních z opozičnictví. Největší strana v říši nemůže existovat, nepřijdou-li v ní plně ke slovu proudy všech odstínů, a je nutné zamezit i jen *zdání* diktatury à la Schweitzer. S Bebelem nebudu mít žádné potíže, ale Liebknecht tak podléhá momentálním podnětům, že je schopen porušit všechny přísliby, a to jako vždy s nejlepšími úmysly.

Sozialdemokratische Bibliothek.

XXXIII.

Das Kommunistische Manifest.

Vierte autorisirte deutsche Ausgabe.

Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels.

Seiner Laura Lafargue
F. Engels
London 9/8/90.

London.
German Cooperative Publishing Co.
114 Kentish Town Road NW.
1890.

Titulní list čtvrtého vydání „Komunistického manifestu“ s Engelsovým věnováním Laure Lafarguové

Tady je okurková sezóna, jedině Hyndman mě v odpověď na můj květnový článek ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung"* zas jednou ve své „Justice" roznesl na kopytech jakožto „velkého lámu z Regent's Park Road".

Lafargue píše, že ve Francii jsou všichni generálové v ministerstvu, v senátu a ve sněmovně rozhodně proti jakékoli válce. Právem. Kdyby došlo k válce, může člověk vsadit 3 : 1, že se Rusko a Prusko po několika bitvách dohodnou na účet Rakouska a Francie tak, že by každý obětoval jednoho spojence.

Lafarguův článek o francouzském hnutí v „Neue Zeit" je velmi dobrý a překrásně napsaný, byl bych však raději, kdyby jej přeložil Eda Bernstein, a ne Kautsky, ten je příliš těžkopádný.

Právě jsem dostal výtisky nového německého vydání „Manifestu"; jeden Ti zároveň posílám.

Vřelé pozdravy — i od Schorlemmera — Tvé ženě, Tobě, jakož i Schlüterovým od

Tvého

B. Engelse

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „4. květen v Londýně".

210

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 10. srpna 1890

Milý Liebknechte,

ještě jsem se tady zdržel, protože dům, ve kterém bydlím, měnil majitele; budeme moci odcestovat patrně až ve čtvrtek, asi do Folkestonu. Naši adresu nechám tady v redakci, v Kentish Town[366], a napíšu Ti ji také do Lipska. Doufám, že pak hned, jak sem dorazíš, přijedeš za námi k moři. Poněvadž píšeš, že nemůžeš přijet *před* 15. t. m., troufám si z toho usuzovat, že neodjedeš ani hned *po* 15. — alespoň obdobně podle posledních odkladů. Přijedeš-li tedy kolem 1. září nebo o něco později, mohl bys tu ještě nějakou dobu s námi zůstat a pak se *s* námi vrátit (asi 11. září) do Londýna, kde pak budeš mít zajištěné ubytování u nás.

Během naší nepřítomnosti se náš dům renovuje, letos se musejí stáhnout koberce a mimoto se lepí tapety a bílí se. Nadto mě nepříjemné zkušenosti, pokud jde o peněžní výdaje, přiměly vyplácet naší služebné po dobu naší nepřítomnosti stravné, tj. dávám jí tolik a tolik týdně a ona se už musí o sebe postarat sama. — Takové zařízení má také nepříjemnou stránku, jednak proto, že po tu dobu nemohu přijímat hosty, jednak že raději ani sám, pokud nemusím, v domě nepřenocuji. Přijedeš-li tedy dřív, budeš muset asi přijmout Mottelerovo pozvání. Myslím si ale, že to zařídíš tak, jak Ti tady navrhuji.

V každém případě doufám, že Tě uvidím ještě před sjezdem. Váš návrh[462] má různé slabé stránky; nejslabší z nich, která podle

mého názoru úplně zbytečně dává podnět k věčným protestům, je to, že představenstvo *samo* stanoví své platy — byť i v dohodě s frakcí. Dostal jsem dnes „Sächsische Arbeiter-Zeitung", kde páni literáti[460] tento návrh kritizují. Leccos v té kritice je úplně dětinské, ale instinktivně vyhmátli i jednotlivé slabiny. Tak např. to, že *každý* volební obvod může poslat na sjezd až 3 zástupce. Nějaký Bahlmann nebo Höchberg by tedy mohl, jakmile by se rozhodl vložit do toho peníze, poslat po 3 zástupcích z volebních obvodů, kde pro nás bylo odevzdáno sotva 1000 hlasů. Přirozeně bude otázka peněz působit zpravidla *nepřímo* jako regulátor početnosti delegace. Nezdá se mi ale chytré udělat to tak, aby poměr mezi počtem delegátů a počtem členů strany, jež tito delegáti zastupují, závisel jen na tom.

Dále, podle § 2 — *aspoň to tam tak stojí* — může spolek tří lidí ve Zlámané Lhotě vyloučit *Tebe* ze strany na tak dlouho, než Tě rehabilituje představenstvo strany. Naproti tomu sjezd strany nemůže vyloučit nikoho, nýbrž funguje pouze jako odvolací instance.

V *každé* aktivní straně, která má zastoupení v parlamentě, představuje parlamentní frakce velmi důležitou moc. Tuto moc má bez ohledu na to, zda to je či není výslovně uznáno ve stanovách. Je tedy otázka, zda je rozumné dát jí kromě toho ve stanovách ještě takové postavení, které by jí pomohlo absolutně ovládnout představenstvo, jak se to děje v § 15—18. Dozor nad představenstvem, prosím, ale obvinění by se měla raději předkládat nezávislé komisi, která by měla právo rozhodovat.

Máte za 3 roky miliónový přírůstek členstva. Tito noví lidé neměli v době zákona proti socialistům[15] ani dostatečný přístup k literatuře, ani se mezi nimi dost agitačně nepracovalo, aby byli na výši starých členů strany. Mnozí z nich mají jen dobrou vůli a dobrá předsevzetí, jimiž je, jak známo, dlážděna cesta do pekla. Byl by to div, kdyby neměli také bouřlivý zápal novověrců. Tvoří tak materiál docela vhodný k tomu, aby byl využit a zneužit literáty a studiosy pronikajícími do popředí, kteří jsou proti Vám v opozici. Ukazuje se to ostatně už např. v Magdeburku. Je v tom nebezpečí, které není radno podceňovat. Že se s tím na *tomto* sjezdu hravě vypořádáte, je jasné. Ale hleďte, aby se nevytvořily žádné zárodky *budoucích* těžkostí. Nedělejte zbytečně žádné mučedníky, ukažte, že

vládne svoboda kritiky, a *jestliže* už se musí vylučovat, pak jen v případech, kdy jsou nasnadě přímo do očí bijící a plně dokazatelná *fakta* — jasné činy — sprostoty a zrady! To je můj názor. Podrobněji ústně.

Tvůj
B. E.

Vřelé pozdravy Tvé ženě a Theodorovi*.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Theodoru Liebknechtovi.

211

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska[462]

Milý Liebknechte,

jsme tu dočasně ubytováni v hotelu Bellevue, St. John's Road, Folkestone, a čekáme od Tebe zprávu nebo ještě raději Tebe samého.

Do týdne, nejvýš během 14 dní si patrně najdeme příhodnější ubytování, ale až do příštího čtvrtka, tj. do 21., budeme rozhodně tady. Jakmile změníme adresu, napíšu Ti to. Pokud bys přijel dříve, tak v Kentish Town[366] budou vždycky vědět, kde právě jsem.

Tak se brzy ukaž. Srdečné pozdravy Tobě i Tvé ženě od Nim, Pumps a

Tvého

B. E.

Folkestone 15. 8. 90

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

212

Engels Otto von Boenigkovi

do Vratislavi

Folkestone u Doveru 21. 8. 90

Panu Otto von Boenigkovi

Vratislav

Velevážený pane,

na Vaše dotazy[463] mohu odpovědět jen stručně a všeobecně, o prvním Vašem dotazu bych jinak musel napsat celé pojednání.

Ad I. Takzvaná „socialistická společnost" není podle mého názoru jednou provždy hotová věc, ale je ji třeba chápat, stejně jako všechny ostatní společenské poměry, v neustálé přeměně a přetváření. Kritický rozdíl oproti nynějšímu stavu spočívá přirozeně v organizaci výroby na základě společného, zpočátku národního vlastnictví všech výrobních prostředků. Nevidím vůbec žádné těžkosti v tom, aby byl tento převrat proveden třeba hned zítra — tj. postupně. Že jsou toho naši dělníci schopni, dokazují jejich četná výrobní a distribuční družstva, která jsou — pokud je policie záměrně neruinuje — spravována právě tak dobře a mnohem poctivěji než buržoazní akciové společnosti. Nechápu, jak můžete mluvit o nevzdělanosti mas v Německu po skvělém důkazu politické zralosti, který podali naši dělníci ve vítězném boji se zákonem proti socialistům[15]. Daleko větší překážkou se mi zdá být kantorsky domýšlivá nadutost našich tzv. vzdělanců. Ovšem chybí nám ještě technici, agronomové, inženýři, chemici, architekti atd., ale v nejhorším případě si můžeme tyhle lidi koupit právě tak, jako to dělají kapitalisté, a bude-li potrestáním několika zrádců — kteří se určitě mezi touhle společností najdou — dán odstrašující příklad jiným, shledají,

že je v jejich vlastním zájmu, aby nás už neokrádali. Avšak kromě takovýchto specialistů, k nimž počítám i učitele, se bez ostatních „vzdělanců" docela dobře obejdeme a např. nynější silný příliv literátů a studentů do strany působí nejrůznější škody, jakmile tito pánové nejsou drženi v náležitých mezích.

Junkerské latifundie na východ od Labe lze bez potíží za patřičného technického řízení propachtovat nynějším nádeníkům, respektive čeledi, a obdělávat je družstevně. Dojde-li tu k výstřelkům, budou za ně odpovědni páni junkeři, neboť oni to byli, kdo navzdory celému existujícímu školskému zákonodárství nechali lidi tak zesurovět.

Největší překážkou jsou malorolníci a dotěrní přemoudřelí vzdělanci, kteří tím líp všechno vědí, čím míň tomu rozumějí.

Budeme-li mít tedy nejprve dostatečný počet stoupenců v masách, bude možné, jakmile získáme politickou moc, velmi rychle zespolečenštit velký průmysl a zemědělství na velkých pozemcích. To ostatní bude brzy, rychleji či pomaleji, následovat. A s velkovýrobou budeme mít v rukou i otěže vlády.

Mluvíte o tom, že chybí stejná intelektuální úroveň. Ano, chybí — ale vzdělancům pocházejícím ze šlechtických a buržoazních kruhů, kteří nemají ani ponětí, kolik se musí ještě od dělníků učit.

Ad II. Paní Marxová byla dcera vládního rady von Westphalen z Trevíru a mladší sestra reakčního ministra von Westphalen z Manteuffelovy vlády.

V hluboké úctě oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung", čís. 2, Berlín 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

213

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[296]

Dopisnice z 9. a 13. srpna jsem dostal. Při našem odjezdu[464] se muselo zařizovat tolik věcí, že se na ledacos v tom zmatku prostě zapomnělo. Navíc jsem musel cíl své cesty držet úplně v tajnosti, protože tam byl současně mladý Vilém* a já jsem vůbec neměl chuť nechat si kazit požitek z cesty policejním šikanováním.

Kdo je teď šéfredaktorem „Volkszeitung"? Tussy se na jednom mítinku v Londýně setkala se Schewitschem; řekl jí, že v New Yorku slyšel, že prý jsem se o něm vyjádřil velice nepřátelsky. Je to ovšem učiněná lež. Že by to pramenilo od A. Jonase?

Malou studentskou revoltu v Německu[422] Bebel rychle zlikvidoval. Mělo to své *velmi dobré stránky*. Ukazuje to, co můžeme čekat od literátů a Berlíňanů.

Tvůj
B. E.

Folkestone 27. srpna 90[35]

„Neue Zeit" Tě vyzve, abys jí posílal zprávy o Americe, a dobře zaplatí.**

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Vilém II.
** Viz tento svazek, str. 503.

214

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Hotel Bellevue, Folkestone 27. 8. 90

Milý Lafarguu,

ano, jsme u moře, a co víc, až do příchodu Vašeho dopisu 4. t. m. nikdo nenavrhoval, abych jel do Perreux, což bych byl ostatně docela rád udělal, kdyby tu nebyly dost pádné důvody, o nichž jsem mluvil s Laurou a které se jí zdály správné. Dnes jsme tady už čtrnáct dní, v malém hostinci. Majitelka, velmi hezká žena, se o nás stará výborně, ale ubytování je daleko od moře a není právě prvotřídní; čtvrté lůžko máme v salónu.

Protože nemám přesné informace o stavu svého bankovního konta a nemohu si zkontrolovat své knihy, mohu Vám vystavit pouze šek na *deset liber* a přikládám ho.

V německé straně byla studentská revolta.[422] Už asi 2—3 roky vstupovalo do strany hodně studentů, literátů a jiných mladých deklasovaných buržoazních živlů a přišli v pravý čas, aby obsadili většinu redaktorských míst v nových časopisech, přímo se to jimi hemží; obvykle pokládají buržoazní universitu za jakousi socialistickou saint-cyrskou školu, která jim dává právo vstoupit do řad strany v hodnosti důstojníka, ne-li generála. Ti pánové jsou všichni marxisté, ale toho druhu, který jste poznali ve Francii před deseti lety a o kterém Marx říkal: „vím jenom jedno, a to že já nejsem marxista!“[458] A pravděpodobně by o těchto pánech řekl totéž, co řekl Heine o svých napodobitelích: zasel jsem draky, a sklidil jsem blechy.

Tihle hrdinové, jejichž nemohoucnost se dá srovnat jen s jejich drzostí, našli podporu u nově přijatých členů strany v Berlíně — ve specifickém berlíňáctví, které je směsí drzosti, zbabělosti, chvas-

tounství a mnohomluvnosti — to všechno dohromady zřejmě zase na chvíli vyplulo na povrch; a to přizvukovalo pánům studentům.

„Z ničeho nic" zaútočili na poslance, nikdo si ten nenadálý výbuch nedovedl vysvětlit. Je to proto, že poslanci, nebo alespoň jejich většina, na ty malé mizery mnoho nedbali. Liebknecht ovšem jménem poslanců a ústředního výboru vedl polemiku mimořádně nešikovně. Ale je tu Bebel, na kterého se především soustředily útoky a který na dvou schůzích, v Drážďanech a Magdeburku, rozcupoval dva jejich časopisy*. V Berlíně zakázala schůzi policie, která potichu přímo nebo nepřímo napomáhala opozici.[465] Nicméně se s tím už skoncovalo a sjezd[449] se tím už nebude muset zabývat. Ten mírný otřes byl k něčemu dobrý, ukázal, že Berlíňanům není možné svěřit úlohu vůdců. Kdyby byli alespoň jako Pařížané — ale je toho dost a víc než dost, když se podíváme na Vaše Pařížany.

Odhalení o Boulangerovi[466] ve „Figaru" jsou zřejmě otřesná, můžete mi je poslat? Pro těch 247 000 nebo 274 000 prosťáčků, kteří v lednu 89 sedli tomu pseudovelikánu na lep,[152] to je velice smutné.

V Kovalevského knize je důležitá věc, a to: mezi matriarchát a komunismus marky (čili mir**) klade patriarchální rodinné společenství, jak existovalo ve Francii (Franche-Comté a Nivernais) až do roku 1788 a jak dnes existuje u Srbů a Bulharů pod jménem zadruga. Říkal mi, že to je v Rusku všeobecně uznávaný názor. Pokud se ta věc potvrdí, vysvětlovala by některé nejasnosti v Tacitovi a u jiných autorů, ale naproti tomu by přinesla jiné. Velkou chybou Kovalevského knihy jsou *právní iluze*. Budu o tom mluvit v novém vydání své knihy[467]. A druhou chybou (u Rusů, kteří se zabývají vědou, všeobecnou): přehnaná víra v *uznávané autority*.

Pozdravují Vás Nim a Pumps.

Dejte za mne pusu Lauře a Mémé.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno německy v časopise „Einheit", čís. 11, 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Sächsische Arbeiter-Zeitung" a „Volksstimme".
** obec, vesnická občina.

215

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 15. září 1890

Milý Lafarguu,

mám hrozně naspěch.

Bonnier mi psal kvůli kongresu v roce 1891 a svolávacímu oběžníku, který rozeslali Belgičané.[468] Odpověděl jsem mu dopisem* a prosil jsem, aby ho potom poslal Guesdovi, který by ho měl prodiskutovat s Vámi, Devillem atd. a také s našimi spojenci mezi blanquisty; sdělte mi pak Váš společný názor.

Belgičané nám spískali takovou věc, že je celý náš kongres ohrožen. Pozvali tradeuniony v Liverpoolu[469], a ty nadšeně přijaly. Samozřejmě — my jsme tam nebyli, abychom je také pozvali! Proč vždycky ostentativně chybíme tam, kde se děje něco důležitého! Proč jsme byli tak hloupí a přenechali starost o příští kongres Belgičanům a Švýcarům!

Tussy a Aveling mi říkají, že Angličané určitě půjdou na kongres Belgičanů, to znamená posibilistů, a podle nich není sebemenší naděje přesvědčit je, že zasedá ještě jiný kongres, který je platnější! Sám na to mám úplně stejný názor; s nadšením lidí právě obrácených na víru přijdou Angličané *ve velkém počtu* na první mezinárodní kongres, na který byli pozváni.

Je jen jeden prostředek jak tomu čelit. Od nás musí vyjít návrh na spojení. Jestliže se uskuteční — jsou nevyhnutelné tyto podmínky: naprostá rovnost, svolání prostřednictvím zmocněnců

* B. Engels, „Mezinárodní dělnický kongres z roku 1891".

obou kongresů z roku 1889, kongres 1891 musí být *absolutním* pánem svého jednání, způsob zastoupení stanovit společně předem — pak snadno získáme převahu. Neuskuteční-li se spojení, bude to chyba posibilistů, dokážeme dělnickému světu, že jsou jedinou příčinou rozkolu, a otevře se zase možnost obnovit úspěšně kampaň zde v Anglii.

Jestliže s tím budou Francouzi v zásadě souhlasit, navrhoval bych, aby se využilo sjezdu v Halle 12. října k projednání předběžných podmínek. Budou tam jeden nebo dva Francouzi, D. Nieuwenhuis, Adler* z Vídně, pravděpodobně jeden Švýcar a možná jeden Belgičan. Tussy by přijela, aby Vám objasnila situaci v Anglii. Byla by to úplná konference.[470] Tam by se dal výborně nastínit akční plán a hned by se mohla zahájit práce.

Je to rozhodující, pravděpodobně na 5 až 10 let poslední možnost navázat spojení mezi Francouzi, Němci a Angličany. Necháme-li si ji uniknout, pak Vás nesmí překvapit, když celé zdejší hnutí vpluje do vod Sociálně demokratické federace[76] a posibilistů.

Naši odpůrci jsou aktivní a prohnaní. V tom nás vždycky předčí; zneužívali jsme v našich mezinárodních záležitostech právo na lenost[312]. To musí přestat, vzhůru, mějme se k činu!

Jakmile budu mít Váš společný souhlas, napíšu Němcům.

Myslím, že jsem udělal hloupost, když jsem psal Bonnierovi, který je v Templeure, místo abych napsal Vám. Ale právě jeho dopis mě donutil tou věcí se zabývat, a když jsem vzal pero do ruky, přímo mi rostla pod rukama.

Dejte za mne pusu Lauře.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Victor Adler.

216

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 18. září 1890

Milý Kautsky,

Tvé dopisy z 22. 8. a 8. 9. mám. Na první z nich bych byl už odpověděl z Folkestonu, kde jsem byl 4 týdny. Ale přehlédl jsem upozornění, že 25. 8. odjíždíš do Stuckartu*, a tak jsem nevěděl, kam psát.

Malý studentský skandál[422] brzy utichl. C. Schmidt to navlékl tak, aby zůstal stranou, Bebel píše, že je dobrý. Jinak o celé té věci víš ostatně víc než já.

Počínáš si jako pravý redaktor, když mě chceš zavléci do Vaší kritiky programu.[471] Víš ale sám, že nemám čas. Ničego!

Při té záplavě plánů, které se teď v Německu z nouze vymýšlejí a kdy jeden střídá druhý, by nemělo žádný smysl, abych Ti na Tvé plány, o nichž píšeš v posledním dopise, odpověděl jinak, než že tu nevím o nikom, koho bych Ti *já* mohl doporučit pro „Neue Zeit" a pro „Schwäbische Tagwacht". Schmidt by sotva chtěl jít z Berlína. Nemůže Ti někoho najít Bebel?

Liverpool, to byla pořádná rána.[469] A ironie dějin tomu chtěla, že ušlechtilý Brentano musel být na tribuně, aby mohl přihlížet, jak se hroutí jeho velice vytrvale a pateticky hlásané tvrzení: že anglické tradeuniony jsou nejlepší ochranou před socialismem[472].

Boj je teď v plném proudu. Uzákonění osmihodinového pracovního dne — to byl kritický bod obratu, přijetím tohoto požadavku se

* Stuttgartu.

zhroutila říše starého konzervativního dělnického hnutí, stojícího na půdě kapitalistických vztahů. Zespolečenštění půdy, dolů, dopravních prostředků se připouští všeobecně, pro zespolečenštění ostatních výrobních prostředků je silná menšina. Zkrátka, ta věc je v pohybu a 1.—4. květen tomu silně napomohly. 4. květen byl dnem pronunciamento* a liverpoolský sjezd byl první šarvátkou.

Belgičané využili sjezdu, aby pozvali Angličany na mezinárodní kongres do Belgie. To byl velmi úskočný manévr; delegáti mladých tradeunionů v Liverpoolu, naplněni čerstvým zápalem pro mezinárodní akci, nadšeně přijali. Poněvadž Belgičané zatím mohou na vlastní pěst zvát do Belgie *jedině* na posibilistický kongres, je to manévr, který nám má svazovat ruce. Angličané se *tentokrát* vážně angažují díky zmatenosti našich pařížských usnesení o místě a svolání příštího kongresu[468], která *nás* odsuzují k nečinnosti, zatímco ti druzí jednají.

S tím se musí něco udělat. Domluvil jsem se tedy s ostatními a napsal jsem do Francie, a jakmile bude v dohledu něco určitého, dostaneš samozřejmě zprávu od Edy nebo ode mne. Prozatím je nutná *absolutní diskrétnost*, musíme s tou belgickou akcí zacházet opatrně (nejlépe ji v tisku zatím pouze *registrovat*), aby nevyvstaly žádné zbytečné překážky. Pojedeš 12. října do Halle?

V posledním čísle „Sozialdemokratu" bude jeden můj článek**, který mnoho lidí tam u Vás pořádně rozzlobí. Ale když jsem si vyjel na tu literátskou bandu, musel jsem taky uštědřit nějakou tu ránu šosáckému elementu ve straně, který poskytl onu záminku ke sváru, jinak to ani neumím. Samozřejmě útočím nepřímo — slavnostní číslo tu není vhodné pro útoky. Už kvůli tomu jsem byl také rád, že mě literáti donutili vypořádat se s nimi *předem*.***

Od Sama Moora přicházejí z Afriky pořád dobré zprávy. Mívá každých 6—8 týdnů horečku, trvá 2—3 dny, ale probíhá velmi mírně a bez následků.

Schorlemmer sem zase včera večer přijel z Manchesteru. Když se vrátil z Norska, začalo mu hučet v uších a přestával slyšet; dostal

* vyhlášením vzpoury (viz tento svazek, str. 465—469).
** „Dopis na rozloučenou se čtenáři listu ‚Sozialdemokrat'".
*** „Odpověď redakci ‚Sächsische Arbeiter-Zeitung'".

úporný ušní zánět; teď už se mu to trochu lepší, ale zkazilo mu to 6 týdnů prázdnin.

Mladý Vilém* podle názorů Angličanů prý jel do Norska jenom proto, že si tam může hrát na námořníka, aniž by dostal mořskou nemoc. Skutečně se od Skudenes** na jihu až po Severní mys pluje stále v úplně klidných vodách, jen na 2—3 místech je možné dostat na 2—3 hodiny mořskou nemoc. A pak ty fjordy! To je taková tišina, že nejmenší alpské jezero je proti tomu bouřlivý oceán. Tam může být člověk právě tak bezpečně suchozemským admirálem jako při jízdě z Charlottenburgu*** do Postupimi. Ten mládenec nás ostatně zcela poklidně minul na torpédovém člunu v Sunelvském fjordu — přijížděl z Geirangerského. Když jsem přistáli v Molde, vystoupil jsem se Schorlemmerem na Moldehaj, rozhledna ve výšce asi 1300 stop (ta, která se vyskytuje v Ibsenově „Fruen fra Havet" („Paní z námoří") jež se odehrává v Molde). Nahoře bylo půl tuctu mladých poručíků z flotily kotvící dole; byli v civilu. Připadal jsem si, že jsem zase v Postupimi. Docela ty samý starý gardistický řečičky, vomšelý praporčický vtipy a poručická drzost.† Naproti tomu skupina inženýrů, kterou jsme pak potkali, byli docela milí, pořádní lidé. A námořníci, *to byli* chlapíci, kteří se mohou ukázat všude. Ale admirálové, ti jsou vypasení!

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Vilém II.
** Skudeneshavn na ostrově Karmö.
*** předměstí Berlína.
† Věta je v rukopise v berlínském dialektu.

217

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 19. září 1890

Milý Lafarguu,

díky za Vaše dobré zprávy.[473] Jestliže se věci mají takto, zachovali bychom se hrozně hloupě, kdybychom neudělali všechno možné, abychom mohli jít na kongres, kde nám pouhý fakt naší přítomnosti zajistí vedoucí postavení.

Nevyhnutelné podmínky pro nás jsou:

1. Svolání společného kongresu prostřednictvím zmocněnců a na základě mandátů obou kongresů z roku 1889.[468] Belgičané a Švýcaři buď podepíší jediný svolávací oběžník, nebo Belgičané a Švýcaři budou svolávat na základě našeho mandátu a Belgičané sami na základě jiného mandátu. To by se muselo dohodnout předem, právě tak jako text svolávacího oběžníku.

2. Kongres bude svým absolutním pánem. Žádný z předcházejících kongresů nebude pro něj závazný. Žádný výbor, ať byl jmenován některým z předešlých kongresů, nebo vytvořen jako výsledek jednání o spojení, jej nemůže v čemkoli zavazovat. Sám si stanoví svůj jednací řád i pořad jednání a určí způsob ověření mandátů.

3. Předem se stanoví způsob a poměr, v němž budou jednotlivé organizace zastoupeny na kongresu.

4. Mezinárodní výbor, který bude jmenován ihned, jakmile bude rozhodnuto o spojení, připraví návrhy jednacího řádu a pořadu jednání, o nichž rozhodne kongres.

Ad 2: absolutní svoboda kongresu je pro nás důležitá; jakmile

by se totiž posibilisté začali handrkovat o pořad jednání, jednací řád atd., napálili by nás; naši vyjednavači byli vždycky naivnější než jejich, vedlo by to k nekonečným diskusím, ve kterých by se nikdo nevyznal, a nemohli bychom tedy připsat odpovědnost posibilistům. Bude se říkat, že kongres ztrácí drahocenný čas; odpovíme na to, že je především důležité *uskutečnit* jednotný kongres, a to bude mnohem významnější čin než všechny rezoluce, které by mohl přijmout; že nejsme oprávněni příští kongres k něčemu zavazovat a že kongres, jakmile se sejde, určitě odhodí všechny překážky z dřívějška, které mu budou stát v cestě. A konečně budou-li dohodnuté podmínky uspokojující, mohou se Belgičanům udělat v této věci určité ústupky.

Kdybyste Vy, Francouzi, chtěli teď tento náčrt ještě vylepšit, doplnit nebo upřesnit, udělali byste dobrou věc.

Tohle je tedy to hlavní, co jsem psal Bonnierovi*, nikdy nedojednávám nic definitivně, buďte klidný. Napsal jsem mu ten dopis hlavně proto, abych Vám všem ukázal, že možnost spojení je přijatelná; po Vašem dopise nemá už význam to dokazovat.

Napsal jsem také hned Bebelovi a navrhl jsem mu, aby se tato otázka prodiskutovala v Halle v nějakém malém mezinárodním výboru.[474] Podaří-li se nám tam upřesnit s oficiálními představiteli některých malých národů základy pro spojení, mohlo by se to pak prohovořit s Belgičany.[470] Jinak jsem Bebela požádal, aby zajistil pokud možno také účast jednoho Belgičana, nejraději z Gentu.

Zatím čekám, že mi sdělíte, jaký názor na to mají Guesde, Deville atd., a také blanquisté.

„Idée nouvelle" mi poslala přihlášku k subskripci — co s tím?

Jakýsi pan Ch. Caron, 8 rue du Croissant (zřejmě z „Idée nouvelle"), mi posílá prospekt na reedici socialistických brožur a žádá mě o souhlas k vydání mých a Marxových spisů. Podle těchto snah by člověk řekl, že Francouzi a zvláště Pařížané dokáží udělat přímo zázraky. Ale má ten člověk prostředky, aby mohl vydat aspoň jednu brožuru? Informujte mě, prosím Vás, musím mu odpovědět během 4—5 dnů.**

* „Mezinárodní dělnický kongres z roku 1891".
** Viz tento svazek, str. 531—532.

Sonnenschein posílá vyúčtování. 5 liber 4 šilinky, z toho $^1/_5$ pro Lauru — 1 libra 9 pencí, $^1/_5$pro děti*, $^1/_5$ pro Tussy a $^2/_5$ pro překladatele**. Šek pro Lauru přikládám. Meissnerovo vyúčtování přijde pravděpodobně co nejdřív, ale zahrnou-li se do toho už náklady na 4. vydání***, což nevím, bude toho málo anebo vůbec nic.

Odhalení o boulangistech jsou ohromně poučná†. Můžete si gratulovat, že jste odolal, když pro Vás byli boulangisté takovým pokušením. Ale že si z toho člověk udělá pěknou představu o politické zralosti pařížské veřejnosti! Dát se napálit, ale co říkám, až k nepříčetnosti pobláznit takovým obyčejným darebákem, který dá čestné slovo roajalistům, jen aby mu zaplatili jeho avantýry! Fuj, je mi z toho nanic! Naštěstí je tu ještě venkov, který napravuje hlouposti Pařížanů. To je neuvěřitelné!

Hyndman oslavuje v „Justice" nesmrtelného Joffrina a říká, že on a posibilisté rozdrtili Boulangera a zachránili republiku.[475] Musí vědět, že situace posibilistů v Paříži je dost beznadějná, když sahá k takové nestydaté lži.

Dejte Lauře pusu — za mne, Nim i Schorlemmera, který přijel předevčírem.

Srdečně zdraví

B. E.

V několika dnech vyjde poslední číslo „Sozialdemokratu". Eda Bernstein zůstane zde a bude psát zprávy z Anglie, především pro „Neue Zeit". Fischer se chystá do Berlína, do „*Vorwärts*", při první příležitosti dostane mandát do říšského sněmu. Tauscher jede do Stuttgartu. Pokud jde o velikého Julia Mottelera, nikdo tady ještě neví, co s ním. To je pro stranu největší nesnáz — sám v sobě vidí neuznaného génia, ostatní známého budižkničemu.

Zařiďte, aby Guesde a Vaillant jeli do Halle, Guesde musí mít s sebou Bonniera jako tlumočníka.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Longuetovy.
** Samuela Moora a Edwarda Avelinga.
*** prvního dílu „Kapitálu".
† Viz tento svazek, str. 522.

218

Engels Charlesi Caronovi

do Paříže

(Koncept)

[Londýn 20. září 1890]

Milý občane,

k Vašemu dopisu ze 17.[476] Vám sděluji, že Vám nemohu poskytnout žádnou autorizaci, dokud nezískám informace o některých věcech.

Předně se mi zdá, že každá reedice brožur by se měla uskutečnit v podobě jednotlivých brožur s celými pracemi, a ne v časopise, kde by každé číslo obsahovalo směsici drobných, nijak spolu nesouvisejících úryvků prací, které si často navzájem odporují. Chtěl bych tedy především mít možnost posoudit, z jakých důvodů volíte právě tuto formu.

Dále, nemá snad strana v úmyslu vydat znovu značnou část těchto prací ve své socialistické knižnici? V takovém případě by bylo nutné dát přednost záměru strany před soukromým vydáním.

A nakonec, chcete se pustit do věci, která je dost nákladná. Jen publikování šesti brožur, které podle Vaší anonce mají vycházet od 1. čísla, Vám zabere 4—6 měsíců. Kdyby časopis pro nedostatek prostředků přestal vycházet uprostřed publikování některé práce, jejíž přetištění bych Vám autorizoval, padala by na mne vážná odpovědnost.

Máte tedy potřebné prostředky?

Je třeba uvážit i další otázky.

Aby se věc mohla rozhodnout, obraťte se prosím na občana Lafargua, kterému posílám opis tohoto dopisu.

Propříště bych Vám byl zavázán, kdybyste se na mne obrátil dřív, než použijete mého jména v tisku. Také v tomto případě si vyhrazuji právo veřejně zakročit, pokud to budu pokládat za nutné.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

219

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 20. září 1890

Milý Lafarguu,

děkuji za informace o Caronovi.[477] Přikládám odpověď tomu roztomilému hochovi, který „ani v nejmenším nepochybuje o tom, že moje odpověď bude kladná". Pak mi něco povídejte o „londýnské troufalosti" nebo o neomalenosti amerických žurnalistů. Němci a Francouzi je daleko překonávají, a jejich bezostyšnost má jistou eleganci, která jim podivuhodně sluší. Přesto nevím tak úplně jistě, zdali je netrumfnou moji milí krajané.

Tady není nic nového. Aveling Vám měl napsat o Lavigeriem*. Je přece jen velice podivné, že to individuum má v ruce dokument (opis) podepsaný Lafarguem, Guesdem, Devillem atd., kde se oznamuje, že Guesde má přijet do Londýna, a dopis od Coulombeaua, který jménem národní rady dělnické strany[300] zve Avelinga a Tussy na sjezd do Lille. Aveling se měl minulé pondělí podívat na originály všech dokumentů, které údajně má — ale od neděle jsem se ještě nic nedověděl.

Přikládám šek na 20 liber št.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 499–500.

220

Engels Josephu Blochovi

do Královce

Londýn 21. září 1890

Vážený pane,

Váš dopis ze 3. t. m. poslali za mnou do Folkestonu; ale protože jsem tam neměl dotyčnou knihu*, nemohl jsem na něj odpovědět.[478] Když jsem se 12. zase vrátil domů, čekala mě tam taková spousta neodkladné práce, že se teprve dnes dostávám k tomu, abych Vám napsal pár řádek. To na vysvětlenou, proč se to tak protáhlo, a prosím, abyste mě laskavě omluvil.

Ad I. Předně si na str. 19 „Původu"[479] všimněte, že proces vývoje punaluánské rodiny je vylíčen jako velice pozvolný, ba že ještě v tomto století docházelo v havajské královské rodině ke sňatkům bratrů a sester *(z jedné matky)*. A v celém starověku nacházíme příklady sňatků mezi sourozenci, např. ještě u Ptolemaiovců. Tady ovšem je — za druhé — třeba dělat rozdíl mezi sourozenci z *matčiny* nebo pouze z *otcovy* strany; *'αδελφός, 'αδελφή*** pochází od slova *δελφύς* — rodná matka, znamenající tedy původně jen sourozence z *matčiny strany*. A od doby matriarchátu se ještě dlouho pociťovalo, že děti jedné matky, i když různých otců, jsou si bližší než děti téhož otce, ale různých matek. Punaluánská forma rodiny vylučuje pouze sňatky mezi oněmi, avšak vůbec ne mezi těmito, neboť ti podle příslušné představy *vůbec nebyli spřízněni* (platil totiž matriarchát). Pokud vím, případy sňatků mezi sourozenci, které se vyskytují v řeckém starověku, se také omezují na takové sňatky, kdy partneři

* B. Engels, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu".
** bratr, sestra.

buď mají různé matky, nebo to aspoň není o nich známo, tedy ani vyloučeno, čili tyto sňatky absolutně nejsou v rozporu s punaluánským obyčejem. Přehlédl jste totiž, že mezi punaluánskou dobu a řeckou monogamii spadá skok z matriarchátu do patriarchátu, který celou věc značně mění.

Podle Wachsmuthových „Hellenische Alterthümer" není u Řeků v herojském období „ani stopy po rozpacích nad příliš blízkým příbuzenstvím manželů, s výjimkou poměru mezi rodiči a dětmi" (III, str. 157). „Manželství s rodnou sestrou nebylo na Krétě pohoršující" (tamtéž, str. 170). Toto je převzato ze Strabóna, X. kniha, nemohu to místo ale momentálně najít, protože text není rozdělen do kapitol. — Pojmem *rodná* sestra rozumím, pokud nebude dokázán opak, sestry z otcovy strany.

Ad II. Vaši první hlavní tezi kvalifikuji takto: Podle materialistického pojetí dějin je *v poslední instanci* určujícím momentem v dějinách produkce a reprodukce skutečného života. Ani Marx, ani já jsme nikdy netvrdili víc. Překrucuje-li to nyní někdo v tom smyslu, že ekonomický moment je *jedině* určující, mění onu tezi v nic neříkající, abstraktní a absurdní frázi. Ekonomická situace je základnou, ale na průběh dějinných zápasů také působí a jejich *formu* v mnoha případech převážně určují různé momenty nadstavby — politické formy třídního boje a jeho výsledky — ústavy stanovené vítěznou třídou po vyhraném boji atd. — právní formy a zvláště pak odrazy všech těchto skutečných zápasů v mozcích zúčastněných, politické, právní, filosofické teorie, náboženské názory a jejich další rozvedení v systémy dogmat. Je to vzájemné působení všech těchto momentů, v němž se nakonec celým nekonečným množstvím nahodilostí (tj. věcí a událostí, jejichž vnitřní vzájemná spojitost je tak vzdálená nebo tak těžko dokazatelná, že ji můžeme považovat za neexistující a pomíjet ji) prosazuje jako nutnost ekonomický pohyb. Vždyť jinak by bylo lehčí aplikovat teorii na libovolné období dějin než řešit jednoduchou rovnici prvního stupně.

Děláme si své dějiny sami, avšak za prvé za velmi určitých předpokladů a podmínek. Z těch jsou ekonomické koneckonců rozhodující. Ale také politické atd., ba i tradice utkvělé v hlavách lidí hrají určitou úlohu, třebaže ne rozhodující. Pruský stát také

vznikl a vyvíjel se z historických, v poslední instanci z ekonomických příčin. A kdo nechce být pedant, sotva může tvrdit, že z mnoha malých států severního Německa právě Braniborsko bylo předurčeno k tomu, aby se stalo velmocí, v níž se ztělesnila ekonomická, jazyková a od dob reformace i náboženská odlišnost severu a jihu, a že k tomu bylo předurčeno ekonomickou nutností, a ne také jinými momenty (především tím, že se Braniborsko ovládnutím Pruska zapletlo do polských záležitostí, a tím do mezinárodních politických vztahů — které byly rozhodující i při utváření moci rakouské dynastie). Stěží by se podařilo ekonomicky vysvětlit — a nezesměšnit se přitom — existenci každého německého státečku v minulosti i v přítomnosti nebo původ hornoněmeckého posouvání hlásek, které rozšířilo geografický předěl, tvořený pohořím od Sudet po Taunus, ve skutečnou trhlinu táhnoucí se celým Německem.

Za druhé, dějiny se dělají tak, že konečný výsledek vyplývá vždy z konfliktů mnoha jednotlivých vůlí, z nichž se zase každá stává takovou, jakou je, působením spousty zvláštních životních podmínek; jsou to tedy nesčetné vzájemně se křížící síly, nekonečná skupina paralelogramů sil, z nichž vyplývá výslednice — dějinná událost — jež sama může být opět považována za výsledek jedné síly, působící jakožto celek *nevědomě* a bezděčně. Neboť co chce jeden, maří druhý a vychází z toho něco, co nikdo nechtěl. Tak dosavadní dějiny probíhají po způsobu přírodního procesu a jsou také podrobeny v podstatě týmž pohybovým zákonům. Ale z toho, že vůle jednotlivců — z nichž každý chce to, k čemu jej pudí fyzická konstituce a vnější, v poslední instanci ekonomické okolnosti (buď jeho vlastní osobní, nebo obecně společenské) — nedosahují toho, co chtějí, nýbrž splývají v celkový průměr, v jednu společnou výslednici, z toho se přece nesmí usuzovat, že tyto vůle = 0. Naopak, každá vůle přispívá k výslednici a potud je v ní zahrnuta.

Dále bych Vás prosil, abyste tuto teorii studoval z původních pramenů, a ne z druhé ruky; je to opravdu mnohem snazší. Marx sotva napsal něco, v čem by tato teorie nehrála roli. A zejména „*Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*" je skvělým příkladem jejího použití. Také v „*Kapitálu*" se na ni mnohokrát poukazuje. Pak Vás ovšem mohu také odkázat na své spisy „Pana Eugena Dühringa

převrat vědy" a „Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie", kde jsem podal nejobšírnější výklad historického materialismu, jaký vůbec, pokud je mi známo, existuje.

Marx i já jsme asi částečně sami zavinili, že mladší lidé přikládají leckdy ekonomické stránce větší význam, než jí přísluší. Musili jsme vůči svým protivníkům zdůrazňovat tuto hlavní zásadu, kterou popírali, a tu nebyl vždy čas, místo ani příležitost, abychom náležitě zdůraznili ostatní momenty zúčastněné na vzájemném působení. Ale jakmile šlo o vylíčení nějakého historického období, tedy o praktickou aplikaci, to bylo něco jiného, a tady byl omyl vyloučen. Ale lidé se pohříchu příliš často domnívají, že úplně pochopili novou teorii a mohou ji beze všeho používat, jakmile si osvojili hlavní teze, a to ještě ne vždy správně. A této výtky nemohu ušetřit ani leckoho z novějších „marxistů"; tím se pak také napáchaly pěkné věci.

Ad I. jsem včera (píšu to 22. září) našel ještě toto rozhodující místo, které plně potvrzuje můj předchozí výklad — je to u Schoemanna, „Griechische Alterthümer", Berlín 1855, I, str. 52: „Je však známo, že sňatky mezi nevlastními sourozenci pocházejícími z *různých matek* se v pozdějším Řecku nepovažovaly za krvesmilstvo."

Doufám, že Vás příliš neodradí hrozně složitá souvětí, plynula mi tak do pera, poněvadž jsem chtěl být stručný. Zůstávám

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Der sozialistische Akademiker", 1. roč., čís. 19, Berlín 1. října 1895

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

221

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

Milý Hermanne,

když došel Tvůj dopis z 28. 5., čekal jsem právě návštěvu svého dublinského obchodníka s vínem, chtěl jsem tedy na něho počkat, abychom se dohovořili ústně. Náhodou však ten člověk přijel až koncem června, kdy jsem měl spoustu práce s přípravami na cestu[464], a na Tvé sherry jsem přitom zapomněl, až před několika dny jsem vzal znovu do ruky Tvé psaní a dnes mi to znovu připomněl Tvůj nový dopis. Žádnou škodu jste kvůli tomu neutrpěli, doprava v horkém ročním období by vínu nijak neprospěla, a teď se rozhodně dopraví bezpečněji. Napíšu hned do Dublinu a uvidím, co se dá dělat. Brett Vám určitě opatří dobré víno, udělal jsem si znovu zásobu asi 50—60 tuctů lahví z posledních dobrých ročníků bordeauxského a portského; sherry mnoho nepotřebuji, ale i s tím se na něho můžeme spolehnout. Co nejdřív tedy napíšu víc. Byl jsem ještě 4 týdny ve Folkestonu na pobřeží La Manche a cítím se úplně skvěle a spokojeně, doufejme jen, že to vydrží! Vřelé pozdravy Tobě a Tvé rodině.

Tvůj starý
Bedřich

[Londýn] 22. 9. 90

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

222

Engels Jakinsovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn 23. září 1890]

Navazuje na svůj rozhovor s Vámi dovoluji si Vám nyní sdělit, že si hodlám pronajmout dům čís. 122 na Regent's Park Road na tři roky (na základě podobné smlouvy, jakou jsem uzavřel se zesnulým markýzem de Rothwellem) a za nájemné 60 liber št. ročně, s podmínkou, že majitel domu pro mne zařídí všechno, co by musel zařídit pro nového nájemníka.

Kromě drobných oprav, jako je vylepení tapet atd., což bude zřejmě nutné provést příští rok zjara, patří k tomu podle mého mínění dvě věci, a to:

1) starý kuchyňský sporák, který slouží už 20 let a je značně opotřebovaný, nahradit novým a výkonným;

2) opatřit koupelnu vhodným zařízením na teplou a studenou vodu, poněvadž je v ní dosud jen kohoutek na studenou vodu.

Doufám, že Vám tyto požadavky nebudou připadat nepřiměřené, a zůstávám, vážený pane, atd.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

223

Engels firmě Strutt & Parker

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 23. 9. 90

Vážení pánové,

navazuje na rozhovor, který jsem měl včera s p. Jakinsem, napsal jsem mu dopis se sdělením, jaké opravy a úpravy očekávám, že budou provedeny v domě, který obývám, ještě než podepíšu novou smlouvu na tři roky. Pan Jakins přislíbil, že Vám tento dopis předloží.

Jelikož tuto otázku nelze dost dobře vyřešit do nadcházejícího čtvrtletního termínu, považoval p. Jakins za zcela přirozené, že budu chránit svůj zájem a dám Vám výpověď. Tuto výpověď si dovoluji přiložit. Rozumí se ovšem samo sebou, že tuto výpověď opět odvolám, jakmile se k oboustranné spokojenosti dohodneme na podmínkách a lhůtě nové smlouvy.

V přesvědčení, že Vám to nezpůsobí žádné potíže, zůstávám atd.

Pánové! Sděluji Vám tímto, že dnem 25. března příštího roku (1891) vypovídám nájem domu a příslušenství, jež nyní užívám na pozemku zesnulého pana Richarda R. Rothwella, čís. 122, Regent's Park Road, N. W., ve farnosti sv. Pankráce, a že se z uvedeného domu vystěhuji. Dáno dne 23. září 1890.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

224

Engels Jules Guesdovi

do Paříže

Londýn 25. září* 1890

Milý Guesde,

děkuji za opravu — co se týká rezoluce kongresu o svolání, opravdu jsem se zmýlil.[480] Ale sama rezoluce, tak jak byla přijata, by nás odsoudila k nečinnosti, zatím co druzí by jednali.

Pokud jde o Švýcary, napsal jsem Bebelovi.[481] Na konferenci v Halle[470] má s námi stejný názor, a proto jsem mu navrhl, aby pozval všechny včetně Angličanů; tak se alespoň vyhneme stížnostem, jaké se vynořily po Haagu v roce 1889.[171] Němci obyčejně berou dost na lehkou váhu formální záležitosti, což bývá v mezinárodních věcech vždycky příčinou nedorozumění, ne-li sporů, a tak jsem jim to připomněl.

Kdyby mohl jet s Vámi do Halle Vaillant, bylo by to velice prospěšné, zvlášť vzhledem k tomu, co mi psal Bonnier — totiž že se musí ihned vrátit do Anglie a pravděpodobně Vás nebude moci doprovázet.

Doufám, že tam budou moci přijet buď oba Avelingovi nebo alespoň paní Avelingová.

Srdečně Vás zdraví

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* V rukopise: června.

225

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 25. září 1890

Milá Lauro,

dnes máš narozeniny, a to se musí řádně oslavit lahví vína, přípitkem na Tvé zdraví a hudbou na Tvou počest — a *jakou* hudbou! Nim, Schorlemmer a já, tři výteční muzikanti!

Mnoho díků za hrušky, Nim se jich už nemůže dočkat. Ty Tvoje „máslovky" spořádáme, ani se tady neohřejí; a pokud jde o ostatní, Nim se jistě postará, aby jejich

životní pouť
započala i skončila
v posvátných schránkách santa casa.

Dnes vyjde poslední číslo „Sozialdemokratu". Bude mi chybět skoro stejně jako „Neue Rheinische Zeitung". Eda zůstane tady, Tauscher odjel včera do Stuttgartu; Fischer, po Edovi nejlepší ze skupiny, se usadí v Berlíně; s tím neskonalým popletou Mottelerem a jeho jemně vychovanou missus si nikdo neví rady, a tak předpokládám, že tu zůstane o něco déle, i když bychom se docela dobře obešli bez něho — jenže tak se na to dívají bohužel i všichni ostatní.

Bebel i Liebknecht se teď oba přestěhovali do Berlína. Pro případ, že by bylo zapotřebí urychleně se s nimi spojit, dám Ti Bebelovu adresu, jedinou, kterou znám:

August Bebel, Grossgörschenstr. 22a, Berlín.

Pěkní darebáci jsou v Berlíně mezi šlechtou: jeden se zastřelil, protože se pohádal s baletkou, druhý zas pro dluhy a podvody

a třetí sedí ve vězení pro věčné rvačky a delirium tremens, velitel poddůstojnické školy v Postupimi — major — se zastřelil, a dokonce i „Kreuz-Zeitung“[482] říká aristokratům, že se na ně co nejdřív přivalí potopa, kterou čekají až „po nás“! Lepší už to být nemůže!

Stále Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

226

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 25. září 90

Milý Lafarguu,

Bebel mi píše, že s námi souhlasí, pokud jde o Belgii*. Teď jsem mu navrhl, aby rozeslal pozvánky na předběžnou konferenci, „kde se má projednat, jakým způsobem zamezit v roce 1891 opakování toho, co se stalo v roce 1889 — že se sešly dva dělnické kongresy, navzájem nezávislé a rivalské"; a aby pozval všechny — Belgičany, Švýcary, obě dánské strany[226], Švédy, Italy (máte adresy?), Španěly i Angličany (parlamentní výbor[78]), Ligu za osmihodinový pracovní den[419], Sociálně demokratickou federaci[76] a Socialistickou ligu[77]).

Pokud jde o Vaše rozhodnutí, že budete trvat na suverenitě kongresu jen ve 3 otázkách — ověřování mandátů, stanovení pořadu jednání a způsobu hlasování — zdá se mi, že se tady pouštíte na dost nebezpečnou půdu. To by znamenalo přijmout ve všech ostatních otázkách usnesení předešlého posibilistického kongresu a začínat v každém jednotlivém případě novou diskusi, abychom se těchto pout zbavili. Znamenalo by to uznat řadu belgicko-posibilistických kongresů, mezi nimi i londýnskou karikaturu z roku 1888[130], jako jediné opravdové mezinárodní zastoupení dělníků, a náš kongres z roku 1889[272] degradovat na neopodstatněný a neúspěšný akt vzpoury.

Podívejte se jen, co byste způsobili. Chcete navrhnout, bez

* Viz tento svazek, str. 528—529.

jakýchkoli výhrad než těch výše uvedených, aby se hlasovalo podle hlav. A na poslední posibilistický kongres[275] byli připuštěni *tři* delegáti za každý spolek. Je pravda, že ti tři měli jen jeden hlas, ale jak to ověřit, nemá-li se na kongresu promarnit všechen čas vyvoláváním jmen? Kdo může Belgičanům zabránit, aby neposlali tři delegáty za každý nepatrný společek a neovládli tak kongres na základě Vašeho vlastního návrhu? A kolikrát se Vám podaří vyvolávat jména při halasení netrpělivého kongresu?

Myslím, že se Vám zatočila hlava z rozkolu posibilistů.[483] Nezapomínejte, že do září 1891, kdy se pravděpodobně sejde kongres, se ještě může stát mnoho věcí. Proč vyklízet důležité pozice, které dnes máme? Do té doby se nám mohou ještě velice hodit. Pamatujte na to, že všude jsou nějací posibilisté, ne pouze v Belgii.

Vaše noviny* jsem nedostal, vyšly vůbec?

S přátelským pozdravem

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Le Socialiste".

227

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 26. září 1890

Milá Lauřičko,

včera jsme oslavili Tvé nadcházející narozeniny lahví dobrého klaretu a dnes na počest skutečných narozenin vypijeme láhev šampaňského; přejeme Ti k nim všechno nejlepší a doufáme, že jsi došla teprve

nel mezzo del cammin della tua vita*.

Jako dárek k narozeninám přikládám Tvůj podíl z 45 liber, poukázaných Meissnerem, které jsem právě dostal, a posílám jej v podobě šeku na 15 liber; přišlo to v pravou chvíli!

Poslední číslo „Sozialdemokratu" tady vzbudilo velkou pozornost — Edward měl včera dlouhý výtah v „Daily Chronicle" a udělá interview s E. Bernsteinem pro pondělní „Star" (s fotografií).[484]

Meissner zatím ještě neposlal vyúčtování, pouze poukázal peníze, s dalšími podrobnostmi se tedy musí počkat.

Pozdravuje Tě Nim, Schorlemmer a Tvůj věrný

B. Engels

Až sem přijedeš příště, budeš si moci dopřát u nás doma teplou koupel. Starý markýz** nedávno zemřel a dům přešel do rukou ji-

* Kde život tvůj je v půli se svou poutí (parafráze prvního verše z Dantovy „Božské komedie").

** De Rothwell.

ných správců; postavil jsem jim jako kabinetní otázku, aby dali do kuchyně nová kamna a zřídili novou koupelnu s ohříváním vody, jinak že dám výpověď z bytu. Dnes sem přišli lidé podívat se na ty místnosti a informovali mě, že mé požadavky budou splněny. Mohou se samozřejmě ještě vyskytnout drobné nesnáze, ale podle toho, co jsem se dověděl, myslím, že jsem dosáhl svého.

Bedýnka s hruškami do dneška 3 hod. odpol. nepřišla, ale velmi pravděpodobně tu bude ještě do večera.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

228

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 27. září 1890

Milý Sorge,

oba Tvé dopisy z 10. t. m. jsem dostal.

Dnes jsem Ti k obvyklé zásilce novin přiložil několik výtisků posledního čísla „Sozialdemokratu"; jistě se Ti bude hodit mít navíc několik výtisků tohoto historického čísla.

Tvá zpráva o Schewitschovi bude asi správná.[485] Když tudy projížděl, setkal se při jednom mítinku s Tussy a vykládal jí, že prý, jak mu bylo řečeno, jsem se o něm vyjádřil velice nepřátelsky a že mě proto raději nechce ani navštívit. Připisoval jsem to na vrub šlechetnému Jonasovi — ale mohla to být také jen vytáčka kvůli špatnému svědomí. Je to stará historie, typická pro tolik Rusů: une jeunesse orageuse et une vieillesse blasée*, jak to nazval jeden z nich.

Grunzig je beletrista. A rebelující studentíci v Německu, kteří chtějí revolucionovat celou literaturu, jsou také beletristé (spíš triste**, než belle***). Tím se vysvětluje celá ta historie s článkem ve „Volkszeitung"[486], neboť vzájemná pojišťovací společnost těchto pánů zahrnuje i Grunziga. Ostatně mít takové jméno jako Grunzig nebo Greulich†, to už je lepší jít se rovnou utopit.

Strávil jsem polovinu října a září ve Folkestonu u Doveru,

* bouřlivé mládí a blazeované stáří.
** smutní.
*** krásní.
† Jména Grunzig a Greulich v překladu znamenají Chrochtal a Šereda.

a tahleta dodatečná kúra po mé cestě k Severnímu mysu mi velice prospěla, jsem zase svěží a v dobré míře, mám ale také spoustu práce — všichni se teď obracejí na mne.

Sjezdy teď ledacos vyjasní: v Lille 9. října Francouzské dělnické strany (naší), v Calais 13. října francouzských odborů (rovněž našich)[487]; sjezd v Halle 12. října bude nejdůležitější[449]. Pracuje se totiž na tomto *(říkám Ti to důvěrně*, do tisku se to v žádném případě nesmí dostat*)*:

Bruselští, kteří byli pověřeni posibilisty, aby svolali *jejich* kongres do Belgie[468], pozvali liverpoolský sjezd tradeunionů[469], a ten pozvání nadšeně přijal. Tím se Angličané angažovali a my jsme se dostali do poněkud svízelné situace. Proto jsem po poradě se zdejšími vyzval nejprve Francouze a pak Němce*, aby připravili půdu ke spojení obou kongresů (mají se konat v roce 1891), bude-li to možné za slušných podmínek, totiž: suverenita kongresu, kterou nám minule posibilisté upírali, svolání *oběma* mandatáři *obou* kongresů z roku 1889, předběžné stanovení způsobu obeslání a ještě nějaké maličkosti. Francouzi i Němci s tím vyslovili souhlas. A poněvadž do Halle beztak jedou různí představitelé zahraničních stran, navrhl jsem svolat tam předběžnou konferenci, abychom se mohli domluvit na předběžných podmínkách.[470] Je to na nejlepší cestě. Myslím si však, že i přesto tam nadělají všelijaké hlouposti, ale bude tam patrně Tussy a ta ledačemus zabrání; ovšem lidé jsou moc romantičtí v mezinárodních záležitostech, kde se to právě vůbec nehodí, takže se celá věc může přece jen docela jinak vyvinout, než jak jsem zamýšlel. Aspoň s tím počítám. Ale domnívám se, že to dobře dopadne.

Předně jsme roku 1889 svým vlastním kongresem ukázali malým státečkům (Belgičanům, Holanďanům atd.), že s námi nemohou orat a vláčet, a oni se příště budou mít víc na pozoru.

Za druhé pak se zdá, že posibilisté jsou v naprostém rozkladu.[483] Brousse, který diriguje kliku posibilistických členů v městských radách, a jejich prostřednictvím burzu práce[128], vede otevřenou válku s Allemanem, který diriguje pařížské odborové spolky, a co je nejporozuhodnější, chce žít v míru s našimi lidmi. Na místo Joffrina,

* Viz tento svazek, str. 523—524, 528—529 a 541.

který natáhl bačkory, chce do sněmovny Allemane, a Brousse tam zas chce mít Lavyho nebo Gélyho. Bojují tak zuřivě, že se Brousse neodvážil objevit na Joffrinově pohřbu, kde měl hlavní slovo Allemane. Posibilisté se sváří i se svými několika stoupenci na venkově. A konečně jim u Belgičanů a Holanďanů velmi uškodilo jejich vystoupení jako odpůrců prvomájové demonstrace[488]. Brousse a Allemane se napadají zcela veřejně i ve svých listech.

Okolnosti jsou tedy tak příznivé — nehledě na ohromné zesílení morálního vlivu, které si vydobyli Němci svým volebním vítězstvím[376] a jeho důsledky, totiž svržením Bismarcka a pádem zákona proti socialistům[15], a které z nich dělá zcela jasně vedoucí evropskou stranu —, že můžeme doufat ve vítězství i tehdy, dopustíme-li se taktických chyb. Buďto se podaří sloučit kongresy na rozumné základně, a pak ovládnou kongres němečtí a francouzští marxisté, anebo se posibilisté a jejich hrstka stoupenců octnou zjevně v neprávu, že je Angličané (nové tradeuniony) opustí; neboť *pak* bychom tu mohli znovu vést stejnou kampaň jako na jaře 1889, a s ještě větším úspěchem.

Jsem velmi rád, že chceš psát pro „Neue Zeit". Nebudou-li Ti vyhovovat platové podmínky — musíš přirozeně dostávat honoráře jako americký dopisovatel — bez ostýchání oznam své požadavky a odkaž ty lidi na mne. Z „Neue Zeit" se může stát velmi důležitý orgán. Bernstein bude psát odsud, Lafargue z Paříže, Bebel bude dělat týdenní přehledy o Německu — a že to umí výborně, to ukázal už ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung". Nikdy jsem si nevytvořil o událostech v Německu konečné mínění dřív, dokud jsem si nepřečetl Bebelovy příspěvky. Jasné, objektivní pojetí faktů, aniž by se autor dal svést vlastním zaujetím, bylo vskutku mistrovské.

Po „Sozialdemokratu" zůstane veliká mezera. Ale nebude to trvat ani 2 roky a dostaneme se otevřeně do křížku s Vilémkem*, a pak to bude veselé.

Pozdravy od Schorlemmera, který je tady, a ovšem i ode mne Tobě a Tvé manželce.

Tvůj
B. E.

* Vilémem II.

4. vydání I. dílu „Kapitálu" čekám co nejdřív. Výtisk hned dostaneš. Předmluva* by se mohla hodit pro „Volkszeitung".

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Bedřich Engels, „Předmluva ke čtvrtému vydání".

229

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[296]

Ve svém posledním dopise jsem se zapomněl zmínit o tom, že jsem dal manželům Rommovým doporučení na Tebe; mohl bys to považovat za nevhodné. Ale byla to čirá zapomnětlivost. Rommovi — jeho osobně neznám — se v Berlíně pohybovali v nejlepší stranické společnosti a měli plnou důvěru; rozhodně Ti budou moci vyprávět hodně zajímavého o tamějších poměrech. Jak už jsem řekl, ona je švagrová Edy Bernsteina, který jako redaktor „Sozialdemokratu" prokázal, že patří mezi ty nejlepší z mladší generace; její literární práce, jíž se snaží seznámit Němce s pokrokovou ruskou literaturou, zasluhuje veškeré uznání. — Všechno osobní, jak, kam a proč tam jedou, Ti jistě povědí sami.

„Socialiste" vychází znovu — píšu Lafarguovi, aby Ti jej posílali.

Záležitost s kongresem je na nejlepší cestě. Mezi Němci a Francouzi je úplná jednota. Guesde, Nieuwenhuis, Tussy, jeden Belgičan a jeden Švýcar jedou 12. t. m. do Halle[470] a dají snad všecko do pořádku. Posibilisté se veřejně hádají, příští týden tam půjde do tuhého.[483]

Nim děkuje za „Kalender"*, ona, Schorlemmer i já Vás oba vřele pozdravujeme.

Tvůj
B. E.

* „Pionier. Illustrirter Volks-Kalender".

O tom, že by někdo napadl Tussy, tu nic nevíme. Co jsi tím myslel?[489]

[Londýn] 4. října 1890[35]

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinėnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

230

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Kautsky,

buď prosím tak laskav a zařiď, aby mi byl zasílán ještě druhý výtisk „Neue Zeit"; je to pro našeho přítele Sama, který

„v dáli u vod Nigeru
na lvy a tygry číhá kvečeru",

a dostanu-li čís. 1 *hned*, odešlu je už příští pátek.

Dietz si to může odečíst z mých honorářů.

Srdečné pozdravy i od Jollymeiera.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 5. 10. 90

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

231

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 7. 10. 90

Milý Liebknechte,

„Volksblatt" čís. 1—4 a 7 výtisků čís. 5[490], jakož i dopis jsem dostal, díky.

Spolupracovat s „Volksblattem" budu rád, dovolí-li mi to čas a naskytne-li se příležitost. Teď však musím zase na chvíli veškeré žurnalistiky nechat, musím konečně dodělat III. díl*.

Tak jako u „Neue Zeit" a jinde si kladu dvě podmínky: 1. že se na článcích, na nichž bude můj podpis, nebude bez mého souhlasu nic měnit; 2. že honoráře, budou-li jaké, se zaplatí jako můj příspěvek do pokladny strany.

„Volksblatt" se musí především zbavit toho k smrti nudného tónu, který se tam uhnízdil. „Hamburger Echo" je proti tomu světový list, tam jsou sucharské jen úvodníky, jinak převládá velkoměstský, světácký tón, ale „Volksblatt" z větší části vypadá, jako by byl psán ve spaní, a Lenka tvrdí, že i „Sankt Johann-Saarbrücker Zeitung" je zajímavější. Tímhle uspávacím dojmem na nás „Volksblatt" působí odjakživa. To mají bejt ty vtipný Berlíňáci? No, tohle!!** Hleď tedy vnést do toho trochu života, nebo bude náš „úřední list" dělat tomu prusko-německému*** docela nežádoucí konkurenci — ten bychom si přece jenom za vzor brát neměli.

* „Kapitálu".

** V rukopise berlínským dialektem: „Det wollen die witzigen Berliner sind? Nanu!!"

*** narážka na oficiální věstník „Deutscher Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger".

Posílám Ti kromě zmíněných novin ještě „Daily Chronicle", kde se líčí pravé souvislosti nedávného gas scares*, kdy někteří generálové ze samé služební horlivosti chtěli poslat 700 vojáků do Bectonu (na Temži, východně od East Endu).[491] Z toho můžeš usoudit, jaký je to list.

Jsem rád, že jste si v Berlíně tak brzy zvykli.

Tussy k Vám asi přijede z Lille s Guesdem.

Tvůj
B. E.

Srdečné pozdravy paní a dětem.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* planého poplachu s plynem.

232

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[296]

Milý Sorge,

„Kalender"* došel — Lenka děkuje!

Dnes jsem Ti poslal celý balík všelijakých prkotin; všechno se to týká sjezdů. Posibilisté jsou vyřízeni, Allemane, Clément, Faillet atd. a většina pařížských dělníků (členů strany) vyloučili Brousse, a Brousse zas na oplátku vyloučil *je*. Tedy rozkol.[483] Broussovi zbyli jen ti vůdcové, kteří jsou na něm závislí (poněvadž má na každého z nich dokumenty o jejich svinstvech), tedy městští radní a placení úředníci burzy práce[128], a — pan Hyndman, který k mé velké radosti vyslovil v poslední „Justice" solidaritu s Broussem.[492] Rozhodně jsou teď *obě* frakce rozbity a v úplném rozkladu; doufejme jen, že to nepokazí naši lidé svým vměšováním. Naše sjezdy naproti tomu proběhly skvěle. Nejprve Lille — francouzští „marxisté" jakožto strana; pak Calais, sjezd odborů, které se octly pod jejich vedením[487]; nakonec Halle[449], které tomu všemu dalo korunu. Tussy byla v Lille a Halle, Aveling v Lille a Calais. O tom, jak probíhají mezinárodní jednání v Halle, nemám dosud žádnou zprávu. V každém případě jsme byli celý tento týden pro tisk celého světa *první velmocí*.

Mnoho pozdravů.

Tvůj

B. E.

[Londýn] 18. 10. 90

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen",[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Pionier. Illustrirter Volks-Kalender".

233

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 19. října 1890

Milá Lauřičko,

konečně! Tento týden jsem byl — když ne právě pilný, tedy rozhodně „zaměstnaný" a „zavalený prací" až nad hlavu. Roztřídil jsem asi 4 kubíky* starých Mouřenínových dopisů (totiž většina jich je adresována jemu) z období 1836—1864. Všechny byly bez ladu a skladu naházeny do velkého koše, na který se snad pamatuješ. Musely se otřít z prachu, narovnat, roztřídit — přes týden mi to trvalo, než jsem je dal trochu do pořádku. Všechen ten čas jsem měl pokoj rozházený, všude spousty papíru v nejrůznějších stupních pořádku i nepořádku, takže jsem ani nemohl chodit ven, ani jsem se nemohl pustit do jiné práce. To byla jedna věc. Pak přišly sjezdy a s nimi — ne sice práce, ale ztráta času, jak ke mně chodily návštěvy atd. A nakonec, Nim nebylo celý tento týden dobře, ve čtvrtek ráno si sama od sebe lehla do postele, a dokonce si poslala pro lékaře — ten jí ale řekl, že není důvod, proč by ležela v posteli; může prý aspoň několik hodin sedět, a to teď také dělá. Lékař zatím nemůže přesně zjistit, co to je. Jsou tu příznaky jaterního onecmocnění (žloutenka); nemá chuť k jídlu a cítí se slabá. Ale od včerejšího večera je jí už líp a také má lepší náladu, a tak doufám, že za pár dní bude v pořádku.

Paul už snad vypudil svého neodbytného přítelíčka. A jestli

* Engels tu počítá ve stopách.

ne, je to jeho chyba, dávka filix mas nebo cousso takové neřádstvo rychle odstraní. Tu bestii to otráví a Paulovi to neublíží.

Naše sjezdy[493] proběhly skvěle a vynikají ještě výrazněji, když je srovnáme s posibilistickými[483]. *Tohle* zlořádstvo zajde brzy samo sebou. Doufám jen, že mu naši přátelé ponechají tu největší volnost a svobodu a nebudou sebeméně zasahovat žádnými snahami o sblížení nebo podobně. Jen je hezky nechat, ať se vaří ve vlastní šťávě. Kdybychom se do toho jakýmkoli způsobem míchali, jenom by se zdržoval proces rozpadu a rozkladu. Masy nepochybně přejdou postupně k nám. A čím déle necháme vůdce vyřizovat si mezi sebou účty, tím méně jich budeme muset převzít, až dojde ke spojení. Kdyby byl Liebknecht tolik nepospíchal s přestupem lassallovců k nám, nebyl by musel přijmout Hasselmanna a další, které bylo nutno za půl roku vyhodit.[306] A ve Francii je teď, stejně jako tenkrát v Německu, většina vůdců prohnilá až do morku kostí.

K mému nesmírnému překvapení a úlevě se Hyndman v poslední „*Justice*" hlásí k Broussovi![492] To je ohromné štěstí. Už jsem se bál, že se dostanu do situace, kdy bych musel Hyndmana zase aspoň pasívně přijímat jako přítele, když ho mám stokrát raději jako nepřítele.

Paul *má možná* pravdu: posibilisté *patrně* zase upustí od svého vlastního sjezdu.[494] Datum a místo bylo zřejmě v Halle stanoveno: Brusel 16. srpna 91.[470] To je všechno, co vím. Zítra se všechno dovím od Tussy, která odjela včera z Halle, protože do včerejška jí platil zpáteční lístek do Kolína.

Jsem rád, že se Fischer dostal do předsednictva strany. Viděla jsi ho tady. Je velice inteligentní, ohromně aktivní, revoluční, *rozhodný nepřítel šosáctví* a svým způsobem je celkově mnohem internacionálnější než většina Němců. Tussy píše, že lidé z Německého říšského sněmu, alespoň z velké části, na ni po sjezdu v Lille[487] působili dojmem úplných šosáků. To jsem také čekal. Protože naši poslanci nejsou placeni, nemůžeme získat vždycky ty nejlepší lidi, ale musíme brát z těch, kdo se svou víceméně buržoazní pozicí jsou *nejméně špatní*. Proto jsou naše masy daleko lepší než *frakce*. Její členové si mohou gratulovat, že mají proti sobě takové hlupáky a pochybné existence (mnozí z nich jsou pravděpodobně špiclové).

Kdyby snad rebelovali proti Bebelovi, Singerovi a Fischerovi, bude se muset proti nim něco podniknout — ale jsem přesvědčen, že Bebel bude vždycky natolik silný, aby je zvládl.

Paul je hrozně naivní s těmi svými otázkami o Bebelovi a „Gil Blas". Zná přece Bebela a zná „Gil Blas"; že by už neznal sám sebe? V každém případě pošlu „Gil Blas" tlustě podtrhaného Bebelovi a řeknu mu, aby to dezavuoval.[495] Takové nestydaté lži přesahují všechny meze, dokonce i u „Gil Blas".

Tussy si delegáty v Lille úplně zamilovala, a skutečně se zdá, že to byla opravdová elita; prokázali právě ty vlastnosti, které bývaly v poslední době ve Francii potlačovány, právě proto, že je Němci vyzvedávali; přitom až do roku 1870 se zpravidla disciplína, smysl pro organizaci a společné akce označovaly za vlastnosti typicky francouzské. Paulova zpráva o těchto delegátech[496] mě ohromně zaujala a vynasnažím se, aby se dostala do anglického a německého tisku. Francouzi mají velkou výhodu v tom, že se narodili a vyrostli v revolučním prostředí. Angličané ani Němci tuto výhodu nemají a navíc jsou vychováni v náboženství buržoazie — protestantismu. To dodává jejich návykům, způsobům a mravům šosácký ráz, který musejí setřást, jakmile jedou do ciziny, obzvlášť do Francie. Srovnej si jen, jak jsou formulovány lillské rezoluce, a jak hallské!

To je velký pokrok: nemůžeme už nic podnikat bez kohokoli z těch tří; jen Belgičany a Švýcary bychom mohli klidně postrádat.

Srdečný pozdrav Ti posílá Nim a Tvůj oddaný

B. E.

Protože Paul tolik psal v „Neue Zeit" o lodičkách, které pro Vás vyráběl Mouřenín, když jste byli ještě dětmi, posílám mu pravděpodobně poslední exemplář Mouřenínova loďařského umění, který ještě existuje.

Poprvé otištěno německy v časopise „Einheit", čís. 11, 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

234

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna[497]

[Londýn 20. října 1890]

20. října. Tussy přijela včera ráno. Adler* jí řekl, že Louise Kautská se vrátila z Berchtesgadenu velmi veselá, vypadá o 10 let mladší, má skvělé úspěchy. Sjezdu[449] měla Tussy plnou hlavu, masy prý byly výborné, ale frakce** ještě většinou je šosácká — Bebel se prý vylekal, když slyšel o volebních vítězstvích těch a oněch, hned prý tam napsal, že tentokrát to byla smůla, ale víckrát že se to už nesmí stát. Ale dokud se ta banda podřizuje Bebelovi, ještě to ujde.

Tvůj
B. E.

Posílám zbývající zprávy, mezi tím jeden hamburský list, protože nevím, máš-li už berlínskou zprávu o 14. říjnu[498].

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Victor Adler.
** Sociálně demokratická frakce v říšském sněmu.

235

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína[499]

Posílám Ti do redakce dnešní číslo „Justice" s článkem A. S. Headingleyho (alias Adolpha Smithe), v němž Vás, a zejména Tebe, ocejchoval na posibilisty. Autor je Angličan narozený v Paříži, literatus vulgarissimus*, který byl za Komuny v Paříži a pak sem přijel s pohyblivým panorámatem Paříže a Komuny; totální neúspěch této spekulace nám nikdy neodpustil, poněvadž si myslel, že mu generální rada Internacionály naverbuje každý večer na jeho panoráma publikum. Tak se stal důvěrným přítelem Francouzské sekce[153], kde vespolek intrikařili všelijací špiclové a darebáci — Vésinier, Caria atd. — a za peníze z francouzských tajných fondů vydávali listy proti generální radě — samé špinavé pomluvy. Asi 6—8 let je tu hlavním Broussovým agentem a dělá zprostředkovatele mezi ním, zdejší Sociálně demokratickou federací[76] a různými Belgičany (je stálým tlumočníkem na posibilistických a hornických mezinárodních kongresech). Zlý úmysl je Ti jistě jasný, ale právě tak i hloupost — tihle lidé absolutně nechápou usnesení z Halle[470] a myslí si, že mohou posibilisty, kteří se ve Francii sami oddělali, zachránit v Německu. Chudáci!

Tvůj
Ф. Э.

Londýn 25. 10. 90

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* literát nejhoršího ražení.

236

Engels Conradu Schmidtovi

do Berlína[500]

Londýn 27. října 1890

Milý Schmidte,

využívám první volné chvíle, abych Vám odpověděl. Myslím, že uděláte velmi dobře, když místo v Curychu přijmete.[501] V ekonomii se tam rozhodně můžete ještě lecčemu přiučit, zvláště budete-li mít na paměti, že Curych je ještě pořád jen peněžní a spekulační trh třetího řádu, a proto vlivy, které se tam projevují, jsou zeslabeny dvojím nebo trojím odrazem, resp. úmyslně zfalšovány. Ale seznámíte se tam prakticky s celým mechanismem a budete nucen sledovat burzovní zprávy z první ruky z Londýna, New Yorku, Paříže, Berlína, Vídně, a tu se před Vámi otevře světový trh — ve svém odrazu jako peněžní trh a trh cenných papírů. S ekonomickými, politickými a ostatními odrazy je to právě tak jako s odrazy v lidském oku, procházejí spojovací čočkou, a proto se jeví obráceně, vzhůru nohama. Jenomže tady chybí nervový aparát, který by je pro naši představu znovu postavil na nohy. Peněžní burzián vidí pohyb průmyslu a světového trhu právě jenom v převráceném odrazu peněžního trhu a trhu cenných papírů, a tak se mu účinek stává příčinou. To jsem pozoroval už ve čtyřicátých letech v Manchesteru[321]: pro chod průmyslu a pro jeho periodická maxima a minima byly londýnské burzovní zprávy naprosto k nepotřebě, protože pánové chtěli všechno vysvětlovat krizemi peněžního trhu, které většinou samy byly jenom symptomy. Tehdy šlo o to dokázat, že průmyslové krize nevznikají z dočasné nadvýroby, a věc měla tedy kromě toho ještě tendenční stránku,

svádějící ke zkreslování. Nyní tento bod — alespoň pro nás jednou provždy — odpadá a mimoto je přece nesporné, že i peněžní trh může mít své vlastní krize, při nichž přímé poruchy v průmyslu hrají jen podřadnou úlohu nebo dokonce vůbec žádnou, a zde je třeba ještě ledacos zjistit a prozkoumat, zejména historii posledních dvaceti let.

Kde existuje dělba práce ve společenském měřítku, tam se navzájem osamostatňují i dílčí práce. V poslední instanci je rozhodující výroba. A jakmile se obchod s výrobky osamostatní od vlastní výroby, sleduje svůj vlastní pohyb, který je sice vcelku ovládán pohybem výroby, v jednotlivostech a v rámci této všeobecné závislosti se přece jen řídí zase svými vlastními zákony, které jsou dány povahou tohoto nového činitele. Tento pohyb má své vlastní fáze a sám zase zpětně působí na pohyb výroby. K objevení Ameriky vedl hlad po zlatě, který již předtím hnal Portugalce do Afriky (srov. Soetbeer, „Edelmetall-Produktion"), protože evropský průmysl, tak silně rozvinutý ve 14. a 15. století, i jemu odpovídající obchod spotřebovaly více směnných prostředků, než Německo — v letech 1450—1550 země oplývající stříbrem — mohlo dodat. Dobytí Indie Portugalci, Holanďany a Angličany v letech 1500—1800 mělo za cíl *dovoz* z Indie, na vývoz do této země nikdo ani nepomyslil. A přesto, jak mohutný zpětný účinek měly tyto objevy a výboje, vyvolané čistě obchodními zájmy, na průmysl — vždyť teprve potřeby *vývozu do* těchto zemí vytvořily velký průmysl a způsobily jeho rozmach.

S peněžním trhem je tomu právě tak. Jakmile se peněžní obchod oddělí od obchodu se zbožím, má — za určitých podmínek daných výrobou a obchodem se zbožím a uvnitř těchto hranic — svůj vlastní vývoj, zvláštní zákony a fáze, určené jeho vlastní povahou. Přistupuje-li k tomu ještě i to, že se peněžní obchod v tomto dalším vývoji rozrůstá v obchod s cennými papíry, že tyto cenné papíry nejsou jen státní papíry, nýbrž i akcie průmyslových a dopravních podniků, že se tedy peněžní obchod přímo zmocňuje nadvlády nad částí výroby, která ho zhruba a vcelku ovládá, stává se zpětné působení peněžního obchodu na výrobu ještě silnější a spletitější. Bankéři jsou majiteli železnic, dolů, železáren atd.

Tyto výrobní prostředky dostávají dvojí tvářnost: jejich provoz se musí řídit jak zájmy bezprostřední výroby, tak i potřebami akcionářů, pokud jsou bankéři. Nejnázornější příklad pro to: severoamerické železnice, jejichž provoz úplně závisí na momentálních burzovních operacích takového Jaye Goulda, Vanderbilta atd., přestože tyto operace jsou určité železniční dráze a jejím zájmům jako dopravnímu prostředku úplně cizí. I tady v Anglii jsme mohli po desetiletí sledovat vzájemné boje různých železničních společností o rozhraničení sousedních území — boje, v nichž se promrhala úžasná spousta peněz, ale ne v zájmu výroby a dopravy, nýbrž jedině z rivality, jejímž smyslem většinou bylo jenom umožnit burzovní operace bankéřům vlastnícím akcie.

Tímto nástinem, jak chápu poměr výroby k obchodu se zbožím a poměr obou k peněžnímu obchodu, jsem už v podstatě také odpověděl na Vaše otázky o historickém materialismu vůbec. Nejsnáze to lze pochopit z hlediska dělby práce. Společnost vytváří jisté společné funkce, bez nichž se nemůže obejít. Lidé, kteří jsou pověřeni těmito funkcemi, tvoří nové odvětví dělby práce *uvnitř společnosti*. Tím se u nich vytvářejí zvláštní zájmy i vůči těm, kdo je pověřili, osamostatňují se vůči nim, a — je tu stát. Potom to probíhá podobně jako u obchodu se zbožím a později u peněžního obchodu: nová samostatná moc musí sice vcelku sledovat pohyb výroby, ale působí zase také zpětně na podmínky a chod výroby dík relativní samostatnosti, kterou má, tj. která jí byla jednou propůjčena a pak se ponenáhlu rozvíjela dál. Je to vzájemné působení dvou nerovných sil, na jedné straně ekonomického pohybu, na druhé straně nové politické moci usilující o co největší samostatnost, a protože tato moc už byla jednou nastolena, je také nadána vlastním pohybem; ekonomický pohyb se vcelku zhruba prosazuje, ale musí se také podrobovat zpětnému působení politického pohybu, který sám uvedl v život a nadal relativní samostatností, a to jednak pohybu státní moci, jednak opozice, která vzniká současně s touto mocí. Jako se s uvedenými výhradami v peněžním trhu vcelku zrcadlí pohyb průmyslového trhu, ovšem *převráceně*, tak se odráží v boji mezi vládou a opozicí boj už dříve existujících a už dříve proti sobě bojujících tříd, ale také převráceně, ne již přímo, nýbrž

nepřímo, ne jako třídní boj, nýbrž jako boj o politické principy, a to tak převráceně, že to trvalo tisíc let, než jsme tomu zase přišli na kloub.

Zpětné působení státní moci na ekonomický vývoj může být trojí: buďto může jít týmž směrem, a pak jej urychluje; nebo může směřovat proti němu, a pak v dnešní době u každého velkého národa dříve nebo později ztroskotá, anebo může ekonomickému vývoji v určitém směru bránit a jiný směr mu předpisovat. — Tento třetí případ se nakonec redukuje na jeden z obou předcházejících. Ale je jasné, že v druhém a třetím případě může politická moc ekonomický vývoj silně narušovat a přivodit ohromné plýtvání silami a materiálem.

Dále se ještě vyskytuje případ dobytí a brutálního zničení ekonomických zdrojů, což dříve mohlo za jistých okolností úplně zastavit ekonomický vývoj určité oblasti nebo celého národa. Dnes má takový případ většinou opačný účinek, alespoň u velkých národů: mnohdy získá poražený ekonomicky, politicky i morálně nakonec víc než vítěz.

S právem je tomu podobně: Jakmile je nutná nová dělba práce, která si vyžaduje právníky z povolání, otevírá se nová samostatná oblast, jež je sice všeobecně závislá na výrobě a obchodu, ale přitom má sama zase zvláštní schopnost zpětně působit na tyto oblasti. V moderním státě musí právo nejen odpovídat celkové ekonomické situaci, nejen být prostě jejím výrazem, nýbrž i *vnitřně sladěným* výrazem, který sám sebe nevyvrací vnitřními rozpory. Aby se toho dosáhlo, stírá se stále víc věrnost obrážení ekonomických vztahů. A to tím více, čím je vzácnější zákoník, který by byl strohým, nezmírněným a nefalšovaným výrazem panství jedné třídy; vždyť už to samo by odporovalo „pojmu práva". Ryzí, důsledný pojem práva revoluční buržoazie z let 1792 až 1796 je přece už v Code Napoléon[412] v mnoha směrech zfalšován, a pokud je v něm ztělesněn, je nutně každým dnem všemožně oslabován rostoucí silou proletariátu. A to Napoleonovu kodexu nebrání, aby byl zákoníkem, který je základem všech nových kodifikací ve všech světadílech. A tak proces „rozvíjení práva" spočívá z valné části jen v úsilí odstraňovat rozpory vyplývající z bezprostředního převádění ekonomických

vztahů na právní principy a vytvářet harmonický právní systém, ale potom vliv a tlak dalšího ekonomického vývoje tento systém znovu a znovu proráží a zaplétá jej do nových rozporů (mluvím tu zatím jen o občanském právu).

Odraz ekonomických vztahů v právních principech musí rovněž stavět tyto vztahy na hlavu: převracejí se, aniž si to jednající uvědomují, právník si namlouvá, že operuje s apriorními tezemi, zatímco to jsou jen ekonomické reflexy — tak stojí všechno na hlavě, vzhůru nohama. A že toto převracení, které, pokud není poznáno, konstituuje to, čemu říkáme *ideologické nazírání*, působí zase zpětně na ekonomickou základnu a může ji v určitých mezích modifikovat, to se mi zdá samozřejmé. Za předpokladu, že rodina je na stejném vývojovém stupni, je základ dědického práva ekonomický. Přesto by se dalo těžko dokazovat, že např. v Anglii má absolutní testamentární svoboda a ve Francii její značné omezení ve všech podrobnostech jenom ekonomické příčiny. Ale obojí působí velmi významným způsobem zpětně na ekonomiku, a to tím, že ovlivňuje rozdělování majetku.

Pokud pak jde o ideologické oblasti, které se vznášejí ještě výše v oblacích, náboženství, filosofie atd., jsou pozůstatkem z předhistorických dob, který historické období převzalo v ustálené podobě — dnes bychom ji nazvali nesmyslnou. Všelijaké ty nesprávné představy o přírodě i o přirozenosti člověka, o duších, kouzelných silách atd. mají většinou jen negativně ekonomický základ; nízký stupeň ekonomického vývoje předhistorického období doplňují, ale občas i podmiňují, ba přímo způsobují mylné představy o přírodě. A třebaže ekonomická potřeba byla a stále více se stávala hlavní hybnou silou postupujícího poznávání přírody, bylo by přece jen pedantství hledat pro všechny ty pravěké nesmysly ekonomické příčiny. Dějiny věd jsou dějinami pozvolného odstraňování tohoto nesmyslu, respektive jeho nahrazování novým, stále méně absurdním nesmyslem. Lidé, kteří to obstarávají, patří opět do zvláštních sfér dělby práce a sami o sobě se domnívají, že zpracovávají nezávislou oblast. A pokud tvoří uvnitř společenské dělby práce samostatnou skupinu, potud mají jejich výtvory i s jejich omyly zpětný vliv na celý společenský vývoj, ba i na vývoj ekonomický. Ale při

tom všem podléhají zase převládajícímu vlivu ekonomického vývoje. Například ve filosofii se to dá nejsnáze dokázat na buržoazním období. Hobbes byl prvním moderním materialistou (ve smyslu 18. století), ale stoupencem absolutismu v době, kdy byla absolutní monarchie v celé Evropě v rozkvětu a kdy v Anglii zahájila boj proti lidu. Locke byl v náboženství i v politice synem třídního kompromisu z roku 1688[502]. Angličtí deisté[503] a jejich důslednější pokračovatelé, francouzští materialisté, byli prvými filosofy buržoazie — Francouzi dokonce buržoazní revoluce. Německou filosofii od Kanta až po Hegela prostupuje duch německého šosáka — tu v kladném, tu v záporném smyslu slova. Ale předpokladem filosofie jako určité oblasti dělby práce je v každé jednotlivé epoše určitý myšlenkový materiál, který převzala od svých předchůdců a z něhož vychází. A proto se stává, že ekonomicky zaostalé země mohou ve filosofii přece jen hrát prim: Francie v 18. století vůči Anglii, o jejíž filosofii se Francouzi opírali, později Německo vůči oběma těmto zemím. Ale jak ve Francii, tak v Německu byla i filosofie, stejně jako všeobecný rozkvět literatury v té době výsledkem ekonomického rozmachu. Konečná svrchovanost ekonomického vývoje i vůči těmto oblastem je pro mne nesporná, ale uskutečňuje se v rámci podmínek, které si každá tato jednotlivá oblast sama předpisuje: ve filosofii například působením ekonomických vlivů (které většinou zase působí teprve v politické a jiné zastřené podobě) na filosofický materiál, který tu je a který dodali předchůdci. Ekonomie tu nic nově nevytváří, ale určuje způsob, jak se převzatá myšlenková látka obměňuje a dále rozvíjí, a i to většinou nepřímo, protože největší přímý vliv na filosofii vykonávají politické, právní, morální reflexy.

O náboženství jsem to nejnutnější řekl v posledním oddílu Feuerbacha.*

Domnívá-li se tedy Barth, že jsme popírali jakékoli zpětné působení politických atd. odrazů ekonomického pohybu přímo na tento pohyb, pak prostě bojuje proti větrným mlýnům. Jen ať se podívá na Marxův „*Osmnáctý brumaire*", kde přece jde skoro výhradně

* „Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie".

o *zvláštní* úlohu, kterou hrají politické zápasy a události, ovšem v rámci své *obecné* závislosti na ekonomických podmínkách. Nebo na „Kapitál", např. na oddíl o pracovním dnu, do něhož tak pronikavě zasahuje zákonodárství, které je přece politickým aktem. Nebo na oddíl o dějinách buržoazie (24. kapitola).[504] Anebo proč tedy bojujeme za politickou diktaturu proletariátu, jestliže politická moc je ekonomicky bezmocná? Násilí (tj. státní moc) je také ekonomická potence!

Na kritiku knihy[505] nemám teď kdy. Nejdříve musí vyjít III. díl*, a ostatně myslím, že by to mohl docela dobře vyřídit například Bernstein.

Všem těmto pánům chybí jedno: dialektika. Stále jen vidí zde příčinu, tam následek. Že je to prázdná abstrakce, že takové metafyzické polární protiklady existují ve skutečném světě jen za krizí, že však celý ten velký proces probíhá ve formě vzájemného působení — byť i velmi nestejných sil, z nichž ekonomický pohyb je zdaleka nejsilnější, nejprvotnější a nejrozhodnější — že tu není nic absolutního, že všechno je relativní, to tito pánové prostě nevidí, pro ně Hegel neexistoval.

Pokud jde o spory ve straně, páni z opozice mě do nich násilím zatáhli, a tak jsem neměl na vybranou. Způsob, jakým se mnou jednal pan Ernst, se naprosto nedá kvalifikovat, nemám-li ho přímo nazvat holobrádkem.[432] Je mi líto, že je nemocen a musí psát, aby měl na živobytí. Ale když má někdo tak silnou fantazii, že nedokáže přečíst ani řádku, aby z ní nevyčetl opak toho, co se tam říká, pak ať svou fantazii uplatňuje v jiných oblastech, a ne v nefantastické oblasti socialismu. Ať píše romány, dramata, umělecké kritiky a takové věci, tím uškodí jen buržoazní vzdělanosti a nám tím prospěje. A možná tam pak dosáhne takové dokonalosti, že bude schopen něco dokázat i na tom našem poli. Jedno však musím říci: s takovou změtí nezralých nápadů, s jakou přišla tahle opozice, jsem se dosud nikdy a nikde nesetkal. A tihleti zelenáči, kteří nevidí nic než svou bezmeznou domýšlivost, chtějí straně předpisovat taktiku! Z jednoho jediného Bebelova příspěvku ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung"

* „Kapitálu".

jsem se poučil víc než ze všech nesmyslů těchhle lidí. A oni si představují, že jsou něco víc než tato jasně myslící hlava, která tak obdivuhodně správně chápe poměry a dovede je tak názorně vylíčit několika slovy! Jsou to všechno nepodaření beletristé, a dokonce i podaření beletristé jsou hrozní šťouralové.

Velice by mne mrzelo, kdyby „Volks-Tribüne" zanikla. Za Vaší redakce se ukázalo, že takový týdeník, spíš teoretického než aktuálního obsahu, by už mohl leccos dokázat — a to vím, jaké tam máte spolupracovníky! Ovšem, když se z „Neue Zeit" stal týdeník, není tak jisté, zda se vedle ní „Volks-Tribüne" udrží. Ať tak či onak, budete rád, když budete moci odložit stranou strasti i radosti redakce a najdete čas i na jinou než čistě žurnalistickou práci. A také v Berlíně budou v nejbližší době mít ještě vrch všemožné dozvuky posledního sporu a z toho nekouká nic dobrého pro toho, kdo se v tom ocitne.

Že jste otiskl výňatek z mého dopisu, to nevadí,[506] ale raději to už nedělejte. V dopisech píše člověk zpaměti a rychle, bez ověřování atd., a tu se tam může vždycky vloudit nějaký výraz, kterého se chytí některý z těch lidí, jimž u nás na Rýně říkáme hnidopiši, a bůhví jaký nesmysl si z toho odvodí.

Vřelý dík za Vaše předčasné blahopřání k mým 70. narozeninám — chybí mi do nich ještě celý měsíc. Zatím se cítím docela dobře, jen oči si musím stále ještě šetřit a nesmím psát při plynovém světle. Doufejme, že to tak vydrží.

Teď však musím končit.

Se srdečnými pozdravy

Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v „Sozialistische Monatshefte", čís. 20—21, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

237

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 2. listopadu 1890

Milý Lafarguu,

chudinka Nim je velmi nemocná. Od určité doby se zdálo, že se jí vrátila menstruace, a před třemi týdny měla značnou ztrátu krve. Dr. Read, s nímž jsme se radili, konstatoval, že je v obličeji hrozně žlutá, a protože nenašel v moči ani stopy po žluči, předpokládá možnost nádoru na děloze, ale hmatem ji nevyšetřoval. Potom měla bolesti v levé slabině, když výměty procházely v tlustém střevu k sigmoideu — zase ustaly, a myslel jsem tedy, že jí už bude líp, najednou ale se ozvaly prudké bolesti v levé noze. Po celý ten čas trpěla absolutním nechutenstvím a velkou žízní (žila jen o mléce a bujónu, žádnou tuhou stravu). Bolesti v levé noze vyústily v trombózu lýtkové žíly. Zdálo se, že už nastává normální průběh, bolesti se zmírnily a dnes ráno se probudila po klidné noci na pohled dost osvěžená a dokonce veselá. Ale mezi 11. a 12. hodinou se to náhle změnilo a Read zjistil teplotu 104°F — 40°C, ačkoli měla teploměr v ústech jen 1 $^1/_2$ minuty; upadla do jakéhosi polospánku, její vnímání je utlumené, tep má rychlý a horečnatý, jak to odpovídá teplotě. Read se teď domnívá, že při kachetickém stavu její krve (ukazují na to více či méně předešlé příznaky) se sražená krev rozkládá a infikuje zdravou krev. Dnes odpoledne se pokusí přivést ke konzultaci Heathe z nemocnice v Gower Street.

To je všechno, co Vám mohu v této chvíli napsat. Přijede-li Heath, sdělím Vám ještě výsledek.

Dejte za mne pusu Lauře.

Váš upřímný

B. E.

Konzultovalo se s jakýmsi p. Pakardem, toho jediného se podařilo sehnat. Myslí, že v noze je difusní zánět, který způsobuje scpsi; zvolil se jiný druh obkladů a předepsány 4 grány — $^4/_{15}$ gramu chininu. Vyšetřovali, nakolik to bylo možné, dělohu, ale dosud se nic nezjistilo až na malé, trochu podezřelé místečko v ústí dělohy, kterému však „zatím" nepřikládají význam. Možnost embólie tu samozřejmě stále zůstává a s ní i možnost dalších komplikací, plicních i jiných. Ale tomuhle člověku se případ zdá „nadějnější" než Readovi.

Nastane-li nějaká změna, napíšu opět zítra.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

238

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[296]

Dnes Ti musím oznámit smutnou zprávu. Moje dobrá, milá Lenka včera odpoledne tiše zesnula po krátké, téměř bezbolestné nemoci. Prožili jsme spolu v tomto domě sedm šťastných let. Byli jsme poslední dva ze staré gardy, která začínala před rokem 1848. Teď tu stojím zase sám. Mohl-li po dlouhá léta Marx, a těchto sedm let i já, klidně pracovat, byla to hlavně její zásluha. Jak to teď se mnou bude, nevím. Také budu citelně postrádat její neobyčejně taktní rady ve stranických věcech. Pozdravuj srdečně svou manželku a sděl to i Schlüterovým.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 5. listopadu 90

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen“,[18]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

239

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Naše milá, dobrá Nimmy včera odpoledne v půl třetí tiše zesnula. Byla nemocná jen krátce, neměla téměř bolesti a ke konci už vůbec netrpěla.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 5. 11. 90

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels'Briefwechsel mit Kautsky",
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

240

Engels Louise Kautské

do Vídně[507]

[Londýn 9. listopadu 1890]

...Jaké to byly dny, které jsem potom prožil, jak strašlivě pustý a prázdný mi připadal a ještě připadá život — odpusťte mi tato slova. Pak přišla otázka: co teď? A tu mi, milá Louiso, jako živoucí útěcha ve dne v noci před očima vyvstával jeden obraz, a tos byla Ty. Tu jsem si říkal jako Nimmy: Ach, kdybych tu tak mohl mít Louisu. Ale neodvážil jsem se ani pomyslet, že by se to mohlo vyplnit... ať se stane cokoli, neměl bych nikdy klid, kdybych tuto otázku nepoložil ihned a nejdříve Vám... Ať povede mou domácnost kdokoli, bude se muset podřídit zdejším představám, že dáma nesmí konat žádnou manuální práci. Možná by mi to bylo i vnuceno, a docela určitě bych byl nucen uchýlit se k nějaké ženě, která není v naší straně... musela byste si tedy vzít na starost pouze dozor a všechen ostatní čas byste měla volný pro své osobní záliby...

Můžeme tu pak celou záležitost prohovořit a buď zůstaneme jako staří známí pohromadě, anebo se jako staří známí rozejdeme. Záleží na Vašem rozhodnutí. Promyslete si tu věc, poraďte se s Adlerem*. Nemůže-li se, jak se obávám, toto moje fantastické přání vyplnit, či shledáte-li, že by to pro Vás znamenalo víc nevýhod a nepříjemných stránek než výhod a radostí, pak mi to bez okolků sdělte. Mám Vás příliš rád, než abych od Vás mohl žádat nějaké oběti... A právě proto Vás prosím, abyste se kvůli mně ne-

* Victorem Adlerem.

obětovala, a Adlera Vaším prostřednictvím prosím, aby Vám to rozmluvil. Jste mladá a máte před sebou krásnou budoucnost. Mně bude za tři týdny sedmdesát a koneckonců už tady dlouho nebudu. Pro těch pár let se nesmí žádný mladý, nadějný život obětovat. Však mám ještě sílu, abych se tím protloukl sám...

Vždy Vás milující

Poprvé otištěno v knize
G. Mayer, „Friedrich Engels.
Eine Biographie", sv. 2, Haag 1934

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

Helena Demuthová

241

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 15. listopadu 1890

Milý Adlere,

srdečný dík za Tvůj dopis. Právě ke mně přišli Avelingovi s telegramem od Louisy, která sem dnes chtěla přijet z Vídně: send money, pošlete peníze. Aveling jí obratem poslal šek na deset liber št. Protože se však obávám, že nebude vyplacen, aniž by se tady dotázali (a to stojí čas), považuji za jistější vystavit zde poštovní bon na deset liber. A poněvadž Louise možná v době, kdy to tam dojde, už bude pryč, vystavím tedy bon na *Tvoje jméno* a zde jako odesilatele uvedu Edwarda Avelinga. Bon sám si tu máme podle poštovní instrukce ponechat, poněvadž peníze Ti budou vyplaceny doma, na adrese, kterou jsme uvedli.

Kdyby byla Louise už pryč, ponech peníze u sebe k naší dispozici, dokud nedostaneš další zprávu.

Tvůj
B. Engels

Právě se vrátil Aveling, se vším jsme se opozdili, poněvadž v sobotu se po 4. hodině už bony nevydávají!!

Pošleme to tedy v pondělí.

Poprvé otištěno v knize
Victor Adler, „Aufsätze, Reden und Briefe", sešit 1, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

242

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 17. listopadu 1890

Milý Adlere,

můj sobotní dopis jsi už asi dostal. Mezitím přišel Avelingovým od Louisy telegram (včera večer kolem 11. hod.): Thusday morning Victoria. To ovšem může znamenat buď Thursday, tedy čtvrtek, anebo Tuesday, úterý. Ale to bylo to nejmenší. Nikdo tady vůbec neví, kudy jezdí nejnovější přímé rychlíkové spoje z Vídně, víme jen, že se dá jet přes Calais, Ostende nebo Vlissingen. Vlaky přes Calais a Ostende však přijíždějí kolem 5 hodiny ráno, vlaky přes Vlissingen kolem 8 hodiny. Telegrafoval jsem Ti tedy (nevěděl jsem, zda už Louise neodjela) asi tak před 4. hodinou: Přijede Louise přes Vlissingen, Ostende nebo Calais? Odpověď zaplacena (12 slov). To na vysvětlenou, co se děje, protože by Ti to jinak mohlo připadat záhadné a zmatené.

Poněvadž už Louise určitě ohlásila svůj příjezd, není důvod posílat oněch druhých 10 liber poštovním bonem, rušíme to tedy.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize Victor Adler, „Aufsätze, Reden und Briefe", sešit I, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

Nr. 1

Herr Friedrich Engels

wird von den Unterzeichneten eingeladen, dem

Parteitag

der

ungarländischen Sozialdemokratie

als Gast beizuwohnen.

Zeit: 7. und 8. Dezember 1890.

Ort: Budapest, alte bürgerl. Schiessstätte, VII. Schiessstätte-Platz.

Budapest, 24. November 1890.

NEPSZAVA BUDAPEST ARBEITER WOCHEN CHRONIK

Die Redaktion der „Arbeiter-Wochenchronik," Budapest.
Die Redaktion der „Népszava", Budapest.

Pozvánka pro Bedřicha Engelse na sjezd uherské sociální demokracie[508]

243

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[35]

Londýn 26. listopadu 1890

Milý Sorge,

potom, co jsem Ti podal zprávu o smrti mé dobré Lenky, přijela ke mně na nějaký čas Louise Kautská — ta rozvedená, ne čís. II — a tak mi zas trochu vysvitlo slunko. Je to moc skvělá žena, a Kautsky jistě neměl všech pět pohromadě, když se s ní rozváděl.

Teď už přicházejí gratulace k mým 70. narozeninám, které budou pozítří. A teď se také hlásí Singer, Bebel a Liebknecht, že mě přijedou navštívit. Přál bych si, abych už to měl za sebou, vůbec nemám náladu na slavení, a přitom je kolem toho ještě spousta zbytečného rámusu, který tak jako tak nemohu vystát. A koneckonců vždyť z větší části jenom sklízím Marxovu slávu!

Sjezd v Halle[449] proběhl skvěle. Byla na něm Tussy, velmi ji nadchli delegáti, ale nijak zvlášť frakce, kde je spousta šosáků. Je však postaráno o to, aby se už něco takového při příštích volbách nestalo. Zatím dodržují ti lidé v říšském sněmu lepší disciplínu, než se dalo doufat, a drží — hubu, jinak by nebylo možné vyhnout se blamážím.

Naše kampaň pro slučovací kongres roku 1891 se plně zdařila. Jistě jsi už četl usnesení přijatá na mezinárodní konferenci v Halle[470]: kongres v Bruselu za předpokladu, že bude plně suverénní. To je vše, co jsme požadovali, a Belgičan Anseele nato sám navrhl, aby Švýcaři *a* Belgičané, mandatáři *obou* kongresů z roku 1889[468], svolali kongres společně. Poněvadž jsou posibilisté nadto ve stavu beznadějného rozkladu, vedou mezi sebou otevřenou válku[483],

a při rozpadu pařížského boulangismu ty socialistické živly, které tento směr kdysi získal, přecházejí *k nám*, ne k posibilistům, bezesporu zvítězíme, a to takříkajíc levou rukou. Hyndman udělal nepochopitelnou hloupost, že se spojil s tím urozeným Broussem proti Allemanovi[492], a to mu také náramně uškodí.

Němci určitě rádi naváží spojení s Americkou federací práce[264], promluvím tady se soudruhy a zapůsobím na Fischera, který je v představenstvu strany. Fischer je jeden z nejlepších, velmi inteligentní člověk, čte francouzsky a anglicky a zná hnutí obou zemí. Bude působit jako protiváha jednostrannému Liebknechtovu vlivu v mezinárodních věcech.

V „Neue Zeit" jsi začal velmi dobře[509], jen tak dál, brzy se do psaní zase vpravíš. Honorář je zhruba dvojnásobný, než jaký se platí zdejším spolupracovníkům (5 marek za stránku); jakmile se zase zaběhneš, nebude Ti při rychlejší práci připadat už tak nízký. O tom, co Ti vykládal Schlüter, bych chtěl vědět něco bližšího. Jisté je, že já i jiní dostáváme 5 marek za stránku v „Neue Zeit" a že to je tam všude běžný honorář. Sám jsem Kautskému psal*, že Tobě musejí nabídnout víc. Schlüter někdy leccos bezmyšlenkovitě plácne. Samozřejmě že na americké poměry jsou 2 dolary za stránku málo, a dojdeš-li k názoru, že musíš požadovat honoráře jako v Americe, máš na to plné právo. Ale Kautsky, který pro Tebe určitě udělá všechno, musí přece brát také ohled na Dietze, který je výplatcem, a já bych nerad, aby se z takovýchhle ohledů otevřely dveře do „Neue Zeit" někomu z „Volkszeitung" nebo „Sozialist". Rozmysli si to ještě jednou, a budeš-li trvat na tom, aby Ti přidali, napiš mi, zeptám se na to Kautského, třebas se to pak podaří.

Bojkot mi už jednou vyhlásil Rosenberg a spol., a přibudou-li teď k tomu nacionalisté, dobře mi tak[510]. Proč jen nenechám toho třídního boje! Právě tak se vedlo Marxovi a mně se zdejšími fabiány[111] — ti také chtějí osvobodit dělníky pomocí „vzdělanejch".**

Článek „Labor Standard" o Georgeovi jsem odložil, až najdu čas si jej přečíst, zatím nemám volnou ani chvilku.[511] Nemáš vůbec představu, jakou kupu listů, brožur atd. dostávám.

* Viz tento svazek, str. 503.
** V rukopise berlínským dialektem: „Jebildeten".

I. díl „Kapitálu“ vyšel polsky u Kasprowicze, Lipsko, a poslali mi jej z Varšavy.

Srdečné pozdravy Tvé ženě.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

244

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 1. prosince 1890

Milá Lauro,

konečně mám 70. narozeniny za sebou. Ve čtvrtek přišli Bebel, Liebknecht a Singer. V pátek spousta dopisů a telegramů, mezi nimi telegramy z Berlína (3), Vídně (3), Paříže (od rumunských studentů a od Frankela), Bernu (od ruských sociálních demokratů), Lipska (z města i venkova), Bochumi (od třídně uvědomělých horníků), Stuttgartu (od sociálních demokratů Württemberska), Fürthu, Höchstu (od Pauliho), Londýna (od dělnického spolku[21]) a z Hamburku. Členové poslanecké frakce mi poslali nádherné album se svými 35 portréty, Dietz knihu fotografií řady vynikajících mnichovských obrazů, Solingenští nůž s nápisem atd. atd. Zkrátka, úplně mě to ohromilo! Večer se tu pak sešla celá společnost, kterou později korunoval maličký Oswald a čtyři delegáti z dělnického spolku (jeden z nich se zpil do němoty), táhli jsme to do půl čtvrté ráno a vypili jsme kromě klaretu ještě 16 lahví šampaňského — ráno jsme pak snědli 12 tuctů ústřic. Jak vidíš, dělal jsem, co jsem mohl, abych dokázal, že jsem ještě živ a zdráv.

Ale je to dobré. Člověk může oslavit 70. narozeniny jen jednou. Bude mě to stát po čertech hodně času, odpovídat na všechny ty dopisy — byť jen ty, na které *musím* odpovědět osobně. To je próza, která přichází vzápětí za poezií života; aby mě můj pád na pevnou zem tolik nebolel, začínám tím, že píšu Tobě, a to je jediný dopis, který mohu psát s opravdovým potěšením.

Louise Kautská přijela ve čtvrtek po tom, co jsi odjela, a od té

doby o mě výtečně pečuje. Pokud jde o budoucnost, ještě jsme o tom nemluvili. Chci, aby sama nejdřív viděla, jak se věci mají, než ji požádám o definitivní rozhodnutí. S Pumps vycházíme velmi dobře; moje domluva a pár poznámek — později jsem je opakoval — v tom smyslu, že její postavení v mém domě závisí do značné míry na tom, jak se sama chová, mají zřejmě určitý výsledek. Doufejme jen, že bude trvalý.

Bebel vypadá dost špatně a zdá se o hodně starší, než když jsem se s ním viděl posledně. Také Singer zešedivěl a samozřejmě i Liebknecht, i když ztloustl a je na něm vidět, jak je sám se sebou spokojen; hrozně naříká, že v mladé generaci není dost schopných lidí, takže nemůže najít dobré lidi pro své noviny*, ale jinak je velice spokojen s poměry vůbec a s berlínskými zvláště. Zítra začíná zasedání říšského sněmu, dalo nám tedy velkou práci zdržet Singera a Bebela tady a přimět je, aby se u Tussy sešli s Burnsem, Cunninghamem-Grahamem, Thornem a dalšími. A teď, když se nám je *podařilo* zdržet tady, přišla hrozná mlha (2 hod. odpol.), že ani nemohu psát, a jestli se včas nerozptýlí, znemožní celou zamýšlenou mezinárodní konferenci.

Nemohl jsem psát pro mlhu — při plynovém ovětlení psát nesmím — a teprve teď se tedy dostávám k závěru.

Stále Tvůj
B. Engels

Řekni Mémé, že můj nos vypadá navenek báječně, ale uvnitř ho postihla rýma.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Berliner Volksblatt".

245

Engels
Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu[512]

Londýn 3. prosince 1890

Vážený soudruhu!

Přijměte můj nejsrdečnější dík za Vaše blahopřání k mým sedmdesátinám, které mám už šťastně za sebou. Přijímám toto blahopřání jak od Vás osobně, tak jménem holandské dělnické strany[513], a přeji této straně mnoho úspěchů, Vám osobně pak zdraví a sílu, abyste mohl plnit důležitou úlohu, jež Vám v této straně připadla. A prosím Vás, abyste tento můj dík a mé přání tlumočil tamějším soudruhům.*

Co se pak týče Vaší otázky o vyplacení Vašeho syna z vojenské služby, neviděl bych v tom principiálně nic nevhodného. Výhod, které dnešní stát přiznává privilegovaným vrstvám společnosti, smíme — všeobecně řečeno — využívat pro sebe právě tak, jako smíme a *musíme* být živi z produktů** jiných, tedy nepřímo z vykořisťování jiných, pokud sami nejsme ekonomickými výrobci. Bude-li z toho mít dělnická strana nějaký prospěch, považoval bych to dokonce za povinnost. Mimoto třída, z níž se rekrutují náhradníci, většinou není skutečně dělnická třída, nýbrž vrstva, která už silně přechází v lumpenproletariát. A jestliže se někdo takový prodá za peníze na pár let do armády, pak pořád aspoň jeden nezaměstnaný našel nějaké útočiště.

* V konceptu tento odstavec není.
** V konceptu: z produktů práce.

V tomto zvláštním případě bude však zřejmě rozhodující, jaký dojem udělá takové Vaše jednání na soudruhy ve straně a i na celou dělnickou masu, která ještě stojí mimo stranu, zda dělnické veřejné mínění zůstane vůči tomu lhostejné, nebo zda je to poštve proti sociální demokracii. Takovou otázku může rozhodnout jen přímo na místě člověk, který zná důkladně poměry — já se zde proto zdržím jakéhokoli úsudku.

Právě tak málo znám situaci vojáků v holandské armádě, a na tom také hodně záleží. V Německu jsou naši lidé nejlepšími vojáky.

Srdečný pozdrav od

Vašeho

B. Engelse

Po Vaší bielefeldské aféře nebudete mít asi hned tak chuť navštívit svatou říši německou národa pruského *

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 6(40), 1934

Podle rukopisu Přeloženo z němčiny

* V konceptu tato věta není.

246

Engels Amandu Goeggovi

do Renchenu (Bádensko)

Londýn 4. prosince 90

Milý Goeggu,

vřelý dík za Tvé přátelské blahopřání. Nás starých už je jen pomálu, což mi znovu bolestně připomněla i smrt mé milé Lenky. Nu, nějaký časek to snad ještě potrvá, a doufám, že toho ještě náležitě využiji.

Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
2. vyd., sv. 37, Moskva 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

247

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 4. prosince 1890

Milý pane Schorlemmere,

teprve dnes se dostávám k tomu, abych Vám poděkoval za Vaše přátelské blahopřání. Se zdravím to ještě celkem ujde, jen kdyby mi oči dovolily víc pracovat u psacího stolu, takhle se to vleče a vleče, ale člověk si musí zvyknout. I zakouřit si smím jen občas a Vaše krásné dýmky hledí na mne z krbu,

jak by mi chtěly povědět:
Co, stará vojno, udělal ti svět?[514]

Srdečné pozdravy Vaší paní mamince, sourozencům i jejich rodinám a všem soudruhům od

Vašeho starého
B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

248

Engels Édouardu Vaillantovi

do Paříže

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 5. prosince 1890

Milý občane Vaillante,

díky, srdečné díky za Váš dopis z 28. minulého měsíce a za Vaše upřímné blahopřání. Ten den mě socialisté ze všech zemí zahrnuli poctami. Je to vůle osudu, že já, protože jsem přežil ostatní, sklízím vavříny, které patří práci mých zemřelých současníků a především práci Marxově. Věřte mi, že o tomto faktu vůbec nepochybuji, ani o tom, že mně osobně připadá jen nepatrný podíl na těchto poctách.

Děkuji Vám také za soustrastná slova, která jste mi napsal k úmrtí drahé Heleny; její péči děkuji za to, že jsem sedm let mohl klidně pracovat. Byla to pro mne opravdu bolestná ztráta. Ale jsme ještě uprostřed boje a nesmíme se příliš ohlížet zpátky, když nepřítel stojí před námi. Jestli se nemýlím, blíží se rozhodující fáze boje. U Vás krach boulangismu na jedné straně zbavil oportunistickou vládu[64] — zkorumpovanou a úplatnou — jakéhokoli bezprostředně nebezpečného nepřítele a znovu zahájil jarmark, na kterém je Francie zaprodávána burzovním spekulantům; na druhé straně tento krach uvolnil pro nová seskupení elementy revoluční opozice, které zbloudily a které — jakmile se zbaví zrádných vůdců — se musí znovu objevit na scéně, tak či onak sjednoceny v masu revolucionářů věrných svým tradicím. Po frašce přijde tragédie.

U nás určitě rychlý rozvoj socialistické strany co nejdřív zbaví

mladého Viléma* iluzí o tom, že má nějaký vliv na dělnickou třídu, jak se vychloubá. A to rovněž povede nutně ke krizi, a čím déle to potrvá, tím to bude vážnější.

Za čtyři, nejdéle za pět let tu budeme mít krizi, která, jak věřím, nás dovede k vítězství. Doufám, že se toho ještě dožiji, tohoto „konce století"!

Vyřiďte moje uctivé poručení paní Vaillantové a Vaší paní matce.

Srdečně Váš upřímný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viléma II.

249

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 5. prosince 1890

Drahý příteli Lavrove,

tisíckrát Vám děkuji za Váš milý dopis z 27. listopadu a za blahopřání od Vás i od Vašich socialistických krajanů, jejichž jménem mluvíte. Ale je to pořád stejná historie. Pocty, kterými jsem byl zahrnut minulý pátek, valnou měrou nepřísluší mně, nikdo to neví líp než já. Dovolte mi proto, abych převážnou část pochvalných slov, která jste mi adresoval, položil na Marxův hrob, neboť je mohu přijmout jedině jako jeho pokračovatel; a pokud jde o tu nevelkou část, kterou smím přijmout pro sebe, aniž bych byl neskromný, vynaložím všechno, abych jí byl hoden.

My dva koneckonců ještě nejsme tak staří, a máme tedy naději ještě se lecčeho dožít a leccos uvidět. Viděli jsme vzestup, velikost i pád Bismarcka, proč bychom tedy po velikosti nemohli vidět i úpadek (už začínající) a definitivní pád ruského carismu, velkého společného nepřítele nás všech?

Srdečně Váš upřímný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Bolševik",
čís. 14, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

250

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 8. prosince 90

Milý Liebknechte,

Brentano to slízne víc, než si myslí, jen klid a trpělivost! Díky za noticku ohledně Gladstona, ale chápeš, že *to číslo „Deutsches Wochenblatt", které obsahuje to, co Brentano a Gladstone říkají, potřebuji* v originále — krátká noticka by mě mohla jedině splést, na to skočit nemohu. Nemáš-li čas mi je opatřit, požádej o to Fischera, ten to jistě udělá hned.

Brentana mi přenech. Budeš spokojen. Ale bez tohoto *nového* materiálu nemohu tu věc dokončit.[515]

Tvůj
B. E.

Poněvadž Gladstonovy dopisy jsou z 22. a 28. listopadu, nebude snad těžké zjistit, *v kterém* čísle „Wochenblattu" ty žvásty jsou.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

251

Engels Mohrhennovi

do Barmenu

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 9. prosince 90

Vážený soudruhu Mohrhenne!

Nemohu jinak než vyjádřit Vám svůj vřelý dík za námahu, kterou jste si dal s fotografiemi mého rodného domu v Bruchu.[516] Připravil jste mi neobyčejnou radost a připomněl jste mi mnohý ztřeštěný klukovský kousek, který se pojí k tomu schodišti, k tomu či onomu pokoji anebo oknu. Stará slečna Demuthová má pravdu, ten dům v Bruchu, který měl za mého mládí číslo 800, to je náš dům; za ním bývala naše zahrada, potom bělidlo až k Engelsově uličce, a naproti domy mého dědečka Caspara a jeho bratra Benjamina Engelse, v nichž později bydleli moji strýcové Caspar a August. Myslím, že se na sl. Demuthovou ještě matně pamatuji, musela mě také párkrát vidět u mého bratrance Caspara, když jsme oba byli ještě mladí. Mohla by Vám také možná popsat i původní starý dům mé rodiny, kde se narodil můj dědeček. Dům stál nahoře na konci Engelsovy uličky, tam, kde ulička ústí do Bruchu, a naproti cestě, která vede nahoru do Bökenu, ale tehdy neměla jméno. Byl to čistě maloměšťanský, dvoupatrový dům; dole byly za mého mládí sklady a nahoře bydlely dvě služky mých prarodičů, které dožívaly stáří v naší rodině. Říkalo se jim Drütschen a Mineken a nás děti často hostily chlebem s jablečnou marmeládou. Ten dům padl za oběť železnici.

Už tehdy jsme si říkali, že Bruch zdaleka není tak bohabojný, jako býval, a můj bratr Rudolf mi to řekl naplno zas před lety[517].

Ukázal na dům naproti, kde dřív bydlel jakýsi Ottenbruch a kde nyní visel vývěsní štít hostince: „Vidíš, sem už chodí taky hodně sociálních demokratů!“ Sociální demokraté v Bruchu — to je ovšem ve srovnání s tím, co bylo před 50 lety, ohromná revoluce.

Byla by ovšem ještě větší, kdyby se z našeho starého domu stala sociálně demokratická tiskárna. Museli byste si ale počínat velice obratně. Dům teď patří mému bratru Hermannovi, pokud jej ještě neprodal; a sotva by byl ochoten k prodeji, kdyby věděl, co se s domem zamýšlí. Nu, z toho asi hned tak nic nebude, to by bylo příliš krásné.

Mějte se tedy hezky. Šak se ještě jednou do Barmenu podivám a přídu za Váma na kus řeči, a pak mi povíte, jaký svinstva se tam díly za toho zákona proti socialistům.*

S upřímným pozdravem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno
ve večerníku „Vorwärts“
24. listopadu 1920

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

* Tato věta je v originále napsána dolnorýnským dialektem.

252

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 12. prosince 1890

Milý Adlere,

právě když jsem se chystal poděkovat Tobě a Tvé paní za telegram, dostal jsem Tvůj dopis z 9. t. m. s vráceným Avelingovým šekem*. Namísto toho Ti zároveň s dopisem posílám šek, který vystavila moje místní pobočka téže banky na 10 liber 4 šilinky včetně výloh, a ten už zpátky nepřijde.

U Avelinga je to nepořádnost literární bohémy, která vede ke stejným důsledkům, jako když bohému popadne touha mít bankovní konto. Dalo by se tu také říci: „Tak mladej a už bohém." Ale oba se právě ohlásili, že k nám přijdou na oběd, a tak si ho hned vezmu na paškál za to jeho lajdáctví a ji za to strašné vychvalování, kterým mě zavalila v „Sozialdemokratische Monatsschrift"[518]. Správné je na tom jedno, že mi vousy podivně trčí na jednu stranu — ostatně z víc než dostatečných důvodů, jejichž objasňování Tě ušetřím.

Vřelý dík za Tvoje pokyny týkající se Louisy. I já bych si přál, aby u mne zůstala; a jestli se to nepodaří, jen velmi nerad se s ní rozloučím. Ale měl bych neustále tísnivý pocit, kdybych si musel myslet, že kvůli mně obětovala jiné povinnosti a jiné vyhlídky. Nu, během týdne či 14 dní se to jistě vyřeší. Zůstane-li, bude rozhodně muset tuto zimu ještě jednou jet do Vídně, aby dala všechno do pořádku.

* Viz tento svazek, str. 577.

Pokud pak jde o nebezpečí, že by měla přespříliš práce, myslím si, že tomu tak bylo skutečně ve Vídni. Ale tady o tom nemůže být ani řeči. Vlastní domácí práci nemusí a vůbec ani nesmí dělat — už kvůli služkám, které by ji pak nepovažovaly za opravdovou lady. Musí jen dirigovat a dohlížet. Vedle toho přebírá můj sekretariát, diktuji jí, anebo jí dávám věci k opisování, takže si mohu šetřit oči, a pak se s ní zabývám vším možným, nejprv chemií, pak francouzštinou, chce se učit také latinsky, i v tom jí mohu pomoci. Po jídle spíme a večer od 11 do 12 hrajeme karty, aby si mé oči odpočinuly od čtení a aby se mi s lehkou hlavou lépe usínalo. Vím ovšem, že má sklon obětovat se pro jiné, a právě *proto* jsem na rozpacích a bojím se ji příliš přemlouvat, aby u mne zůstala. Předevčírem večer jsme o tom podrobně mluvili, a hlavní překážkou se při tom zdá být — její matka, které Louise teprve včera oznámila, že má v úmyslu tu zůstat. Odpověď na to bude hrát přirozeně nejdůležitější roli. Ale jak by mi asi bylo, kdybych si musel říkat, že jsem Louisu vytrhl z nové slibné a nadějné kariéry a přivedl ji do situace, kdy by neustále měla pocit, že se dopustila nespravedlnosti vůči své matce?

Ani zdaleka Ti tedy Tvé poznámky o tomto případě nijak nezazlívám, naopak jsem Ti za ně velmi vděčný. Louisu opustí její vrozená upřímnost právě jen tehdy, jde-li o to, utajit své sebeobětování. A tu jsme všichni povinni dávat na ni dobrý pozor.

Srdečné pozdravy Tvé paní i dětem, o nichž mi Louise vyprávěla spoustu veselých historek, a Tobě samému od Louisy a od

Tvého
B. Engelse

Poprvé otištěno v knize Victor Adler, „Aufsätze, Reden und Briefe", sešit 1, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

253

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi

do Stuttgartu

Londýn 13. prosince 1890

Velevážený pane Dietzi,

musím Vám ještě vřele poděkovat za překrásný dárek, který jste mi poslal k narozeninám. Reinickovy obrazy mě obzvlášť potěšily: je to poprvé, co vidím německé žánrové obrazy z velkoměstského života, v nichž není ani stopy po strnulosti a strojenosti, které jinak tak tvrdošíjně provázejí německé žánrové a historické malíře. Ale tady není póza, tady je svěží život.

Že jsme moje 70. narozeniny náležitě oslavili dobrým truňkem, o tom jste jistě už slyšel od třech králů po jejich návratu na Východ[519]. A že to v Německu běží pěkně kupředu, to vidím a slyším den co den, a to je to nejlepší.

Se srdečnými pozdravy

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

254

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu[520]

Londýn 13. prosince 90

Milý Kautsky,

srdečný dík za oba Tvé dopisy i za článek, který jsi mi věnoval, bohužel byl příliš lichotivý. Narozeniny jsem šťastně přestál, a nebyla-li venku žádná mlha, tak jsem ji měl ve své hlavě, když jsem si šel o půl čtvrté lehnout. Byl jsem na tom skoro tak jako Ty o mých narozeninách v roce 1883, kdy jsem stonal a popíjelo se kolem mé postele.

Ohledně Brentana přikládám nějaký předběžný materiál, který, buď tak laskav, vpašuj ještě do příštího čísla „Neue Zeit", půjde-li to. Ten člověk na mne hned tak nezapomene. Chtěl by si nechat Gladstonovy dopisy v záloze, dokud mu neodpovím, jenže my mu to překazíme.[515]

Příště dostaneš také jeden příspěvek z Marxova odkazu, něco docela nového a mimoto velice časového a aktuálního*. Je to už přepsané, ale musím to napřed prohlédnout, možná že k tomu napíšu pár řádek úvodem. Ale prosím Tě, veřejně o tom ještě nemluv, mám fůru práce s korespondencí a s odpovídáním na spoustu dopisů a nemohu s určitostí říci, *kdy* to bude.

Další sešit Marxova IV. dílu[161] nemohu a nesmím svěřit poště nebo jiným prostředníkům. Zatím tedy po 2. sešitě nic dalšího nedostaneš. Souvisí to také s tím, že v pozdějších sešitech jsou všelijaké exkurzy a přeškrtaná dlouhá místa, která se možná nebudou muset

* K. Marx, „Poznámky k programu německé dělnické strany".

opisovat, takže je při tom nutné se stále radit. Proto se dá ta práce dělat jen tady. Později, až sem zase jednou přijedeš a já se už budu umět v rukopise lépe orientovat, uvidíme, co se dá dělat. To, co tam máš, přirozeně dodělej.

Budu Ti zavázán, jestliže mi pošleš ještě 6 výtisků 8. sešitu[521], to snad bude stačit.

Teď však už musím končit; přikládám ještě pár řádek pro Dietze, buď tak laskav a předej mu je.

Tvůj starý
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels'Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

255

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 17. prosince 1890

Milá Lauro,

mám pro Tebe dvě dobré zprávy.

Za prvé. Včera jsem Ti poslal jako obvykle tradiční bedničku s pudinkem, koláčem a cukrovím pro Mémé a její bratry a doufám, že nejdéle v pátek bude na místě. Jinak se prosím obrať na výpravnu spěšnin na Severním nádraží nebo na P. Bigeaulta, 23, Rue Dunkerque nebo na E. D'Odiardiho, 18, Rue Bergère.

Za druhé. Louise Kautská tu zůstane natrvalo. Mám tedy po starostech. Zdá se, že je jí to milejší než pomáhat na svět dětem druhých lidí.[162] Vycházíme spolu výborně. Dohlíží mi na domácnost a dělá pro mne sekretářské práce, takže si ušetřím oči a mohu ji také odškodnit za to, že se vzdala svého povolání, alespoň prozatím. Mám Tě od ní pěkně pozdravovat.

Padlewski si zaslouží pomník a doživotní penzi. Ne snad proto, že vyřídil to hnusné zvíře Seliverstova, ale že zbavil Paříž ruského upíra.[522] S pařížským tiskem se po téhle exekuci stala obdivuhodná změna, a jestliže si i takový rošťák jako Labruyère vypočítá, že se mu vyplatí nechat Padlewského upláchnout, je zřejmě obrat ve všeobecném mínění opravdu značný. Dokonce i boulangisté a „Intransigeant" se mu musí přizpůsobit.

Ale to už je ryze pařížské. Argumenty a rozum nic nezmohou proti tomuto šovinistickému nadšení nad spojenectvím s carem*. A najednou se přihodí nějaká událost, která jako blesk

* Alexandrem III.

pronikne toto zmatení myslí. Teď vidí, že se podílejí na této oficiální ruské hanebnosti a že nemají-li sami odvahu s tím skoncovat, má ji nějaký Polák; což mohou pak napomáhat k tomu, aby tento Polák byl předán „spravedlnosti"? Nadšení pro cara se ihned přenese na Poláky a nihilisty, a car si to zavařil, má na krku nepříjemnost a peníze vyhodil nadarmo.

Nicméně by výsledek stěží byl takový, kdyby byli naši lidé nevedli proti carovi tak vytrvalou a rozhodnou kampaň.

Ať je to jak chce, mám z toho radost.

Pumps šla najednou do sebe. Louise i já jsme jí trochu domluvili, a po té lekci, kterou jsem jí dal, dostala ještě jednu od Percyho. Teď je ke všem velice přátelská, nejen k Louise, ale i k Annie. Doufám, že to bude trvalé, a když ne, bude to její chyba. Potom bude situace jasná a podle toho budu jednat. Tentokrát *mohu* být a také budu pánem ve svém domě.

Jak uspěl Paul s tou svou věcí u Levrauta?[523]

Fortin píše, že on a Paul chtějí otisknout „18. brumaire" v „Socialiste", ale potřebují k tomu můj souhlas. Ten jim samozřejmě velmi rád dám. — Říkal dále, že „Revue Socialiste" má stejný plán a navíc chce znovu otisknout „Bídu filosofie". Na to jsem odpověděl, že Marx by mi nikdy neodpustil, kdybych některý z jeho rukopisů svěřil do rukou takovým lidem, kteří by byli s to udělat v nich nejrůznější změny; pokud jde o „*Bídu filosofie*", tedy po všech nepříjemnostech, které jsem s ní zažil, dám souhlas jen k její reedici *v knižní podobě* a jen tehdy, budu-li mít plnou záruku, že se splní daný slib.[524]

To, co píše Paul o Rothschildově úloze v Baringově krachu, se nezdá neopodstatněné. Baringové jsou natolik bohatí, aby mohli zaplatit všechny ztráty a ještě jim dost zbylo. Ručitelé nebudou tedy nijak ohroženi. Ale Baringové už nemohou být prvořadou firmou a nemohou tedy nadále zůstat finančními zástupci argentinské vlády. Tady samozřejmě namísto Baringů nastoupí Rothschildové. A aby se argentinská vláda přiměla k souhlasu, musí se francouzský i německý argentinský výbor (v zájmu *všech stran*) postavit proti velice rozumným návrhům londýnského výboru a trvat na tom, aby byly hotově proplaceny kupóny, zatímco Londýnští

chtějí platbu na 3 roky zastavit a celou částku přeměnit na nový dluh. A ti jelimánci z pařížského tisku, kteří jsou placeni hotovými, pracují neúnavně v zájmu Rothschildů.

Mám obavy, že tohle bude na nějaký čas poslední dlouhý dopis, který Ti píšu. Jsem tak přepracovaný, že musím korespondenci omezit na minimum. Mám před sebou neodkladné střetnutí s Brentanem (předmluvu k 4. vydání „Kapitálu")[515], a takové věci nemohu diktovat.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Srdečně zdravím Paula.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. II, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

256

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 18. prosince 1890

Milý Liebknechte,

jména jsi uhodl správně.

K čemu však má sloužit otištění téhle zmatené korespondence, která je dnes už nesrozumitelná pro svůj hegelovský jazyk, to nedovedu pochopit.[525] Buď chceš tisknout všecko, na čem je Marxovo jméno, anebo je to snad začátek „souborného vydání" v brožurách, resp. v sešitech, které plánujete s Paulem Ernstem?

Proti tomu jsem protestoval už tady a budu proti tomu protestovat i nadále.

Rád dám svůj souhlas k tomu, aby se formou brožur tiskly takové Marxovy jednotlivé věci, které jsou dnes srozumitelné bez poznámek a komentářů, jmenovitě souhlasím s tím, aby se *prostě otiskly bez všech poznámek a jakýchkoli komentářů*. Kdyby se však měl realizovat plán, který jsi mi tu předložil, pak ihned zakročím.

Předmluvu napsat nemohu. Ke korespondenci nejvýš to, že mi Marx nejednou řekl, že korespondenci redigoval Ruge a vpašoval do ní všelijaké nesmysly.

Kdybyste mi jen s tím svým věčným dotíráním dovolili dodělat 3. díl*, mohl bych sám v těch věcech udělat něco pořádného. Už jsem Ti řekl, že jsou tytam doby, kdy jsem mohl pro Tebe pracovat na objednávku. Absolutně neslibuji napsat nic nového,

* „Kapitálu".

i kdyby to byly 3 řádky, dokud nevyřídím hromadu věcí, ke kterým jsem se už zavázal.

Když člověk smí psát jen při denním světle a k tomu nejvýš 3, často jen 2 hodiny denně, a to ještě jen s přestávkami, pak chápeš, že každý zbytečný dopis připravuje člověka o drahocenný čas. Mimoto už po 12 dní je ve dne strašně málo světla.

Udělej mi tedy konečně tu radost a nech mě v klidu pracovat.

To místo v Sybelovi[526] nemohu právě najít, přestože to pořád hledám. Je to jako naschvál tak schované, že listování nepomůže. Ostatně když už se zabýváš Bismarckem, vůbec Ti neuškodí, probereš-li si tento důležitý pramen sám, a našel bys to místo sám ve 4. nebo 5. svazku.

Všichni Vás srdečně pozdravujeme a přejeme všem příjemné svátky.

Tvůj
B. E.

Dnes mi Dietz znovu připomíná nové vydání „Původu". Jak se mám tím vším prokousat, když nemám trochu klidu?

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

257

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[296]

Milý Sorge,

Tvé dopisy včetně dopisu z 9. t. m. jsem dostal. Moje dopisy si použij, jak chceš.[527] Jsem rád, že ses informoval u Schlütera kvůli honoráři* a že je to v pořádku. Na *německé* poměry je to, co Ti nabízejí, *velmi* slušné. Ostatně Schoenlank, který to napsal, je velice zchátralé individuum a vskutku se nijak neštítí využít každé příležitosti, aby vyrazil ze strany peníze. Znovu o tom podal důkaz na sjezdu v Halle.[449].

Jsem přetížen prací, proto dnes jen tento lístek. Mám před sebou pana Brentana a s tím se musím vypořádat „načisto a bezpodmínečně".[515]

Louise Kautská se rozhodla, že u mne zůstane *natrvalo*. Mám z toho přirozeně velikou radost, a jsem tomu dobrému děvčeti ze srdce vděčen. Obětuje mi mnoho, ale naštěstí jsem i já schopen nabídnout jí ledacos, co ve Vídni mít nemohla. Kromě domácnosti mi obstará i pořádný kus sekretářských prací — právě to, co jsem potřeboval. Vidíš, zatím tedy ještě nemohu přijmout Vaše milé pozvání, abych se přestěhoval do Hobokenu, právě si najímám dům na další tři roky.**

Doufám, že až dojde tenhle lístek, bude už Tvoje žena nadobro zdravá. Schorlemmer nemůže kvůli úpornému ušnímu zánětu přijet

* Viz tento svazek, str. 582.
** Viz tento svazek, str. 539.

ani na tyto vánoce, mohl by přijít o sluch. Příště tedy víc. Příjemné svátky.

Tvůj starý
B. E.

[Londýn] 20. 12. 1890[35]

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVIII, 1940

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

258

Engels Leo Frankelovi

do Paříže[528]

Londýn 25. prosince 1890

Milý Frankeli,

mám právě malou chvíli volnou — vzácný případ ve dne (jen tehdy smím psát) —, proto Ti hned odpovídám.

Upřímný dík za telegram a za dodatečná přání všeho dobrého; musím se omluvit, že jsem příjem telegramu hned nepotvrdil. Jsem v pravém slova smyslu zavalen korespondencí.

A teď už zanechme zdvořilostí a přikročme k hlavnímu bodu Tvého dopisu. Tvoje stanovisko k francouzským rozepřím,[529] které je vzhledem k Tvé dlouhé nepřítomnosti ve francouzském hnutí zcela pochopitelné, bylo mi známo už z Tvých článků v „Sächsische Arbeiter-Zeitung", jež mi byly zaslány z Berlína. Rozepře jsou stejně politováníhodné a stejně nezbytné, jako svého času mezi lassallovci[357] a eisenašskými, prostě proto, že v obou případech se do čela jedné z obou stran dostali mazaní obchodníci, kteří stranu využívají pro své obchodní zájmy tak dlouho, dokud to strana trpí; proto se nedá spolupracovat s Broussem a spol., stejně jako se Schweitzerem, Hasselmannem a jejich společníky. Kdybys Ty, tak jako já, sváděl celý zápas od samého počátku a se všemi jednotlivostmi, bylo by Ti právě tak jasné jako mně, že by tu takové sjednocení znamenalo především kapitulaci před tlupou pletichářů a kariéristů, kteří neustále zaprodávají skutečné základní principy a dávno osvědčené metody boje strany vládnoucím buržoům..., aby sobě opatřili pozice a dělníkům, kteří jdou s nimi, malé, bezvýznamné výhody. Proto by sjednocení bylo totéž co úplná kapi-

tulace před těmito pány. Potvrdila to také jednání pařížského kongresu roku 1889[272].

K sjednocení dojde, stejně jako v Německu, ale trvalé může být jen tehdy, bude-li boj vybojován, rozpory urovnány a ničemové vyhnáni svými vlastními stoupenci. Když to u Němců vypadalo na sjednocení, zasazoval se Liebknecht o sjednocení za každou cenu. My jsme byli proti tomu: lassallovci jsou před rozpadem, musíme vyčkat konce tohoto procesu, pak dojde k sjednocení samo sebou. Marx napsal o takzvaném sjednocovacím programu dlouhou kritiku*, která byla rozšiřována v rukopise.

Na nás nedali. Výsledek: museli jsme Hasselmanna přijmout mezi sebe, rehabilitovat ho před světem a pak ho, po šesti měsících, přece vyhodit jako darebáka. A museli jsme lassallovské hlouposti pojmout do programu, a tak program definitivně zkazit. Byla to dvojí blamáž, jíž jsme se při trochu menší netrpělivosti mohli vyhnout.[306]

Posibilisté ve Francii jsou ve stavu rozpadu stejně, jako byli lassallovci roku 1875. Vůdcové *obou* směrů, které vznikly po rozkolu[483], nejsou podle mého názoru k ničemu. Tento proces, v němž se vůdcové navzájem požerou, ale nám přivede zpět v podstatě dobrou masu členstva, můžeme podle mého názoru narušit a zabrzdit — ne-li dokonce nadobro zmařit — jen *jedinou* chybou, kdybychom se totiž pokoušeli o sjednocení předčasně.

Proti tomu jsme již učinili rozhodující krok, který v každém případě sjednocení uspíší, snad i hned uskuteční. Na můj návrh se totiž — po poradě Tussy s Avelingem, Bernsteinem a Fischerem (toho času ve vedení strany) — jednomyslně usnesli nejprve Francouzi (*naši* marxisté) a potom v Halle Němci[449] a k nim se v Halle přidali i Švýcaři, Dánové, Švédové a Rakušané, že v roce 1891 neuspořádají zvláštní kongres, ale účastní se kongresu v Bruselu[470], svolaného posibilisty, protože Belgičané přistoupili v roce 1889 na naše podmínky, které však posibilisté odmítli, třebaže byly samozřejmé. Uznáš, že to byl z naší strany velký ústupek, protože převážná většina evropských stran stála za námi. A přece jsme postu-

* K. Marx, „Poznámky k programu německé dělnické strany".

povali *takto*, neboť víme, že se s posibilisty můžeme utkat jen stejnými zbraněmi a za stejných bojových podmínek, abychom s Broussovým panstvím tady a s Allemanovým tam rychle skoncovali. Jakmile masy posibilistických dělníků pochopí, že jsou v Evropě izolovány, že nemají kromě pánů Hyndmana a spol. (kteří jsou vůči svým stoupencům v téže situaci jako Brousse) spolehlivého spojence a že všechno vychloubání se dělo jen kvůli vůdcům, povyk ustane. A o to se postará kongres.

Měj ještě půl roku strpení. Každý náš pokus uspíšit smír si vyloží Brousse i Allemane jako důkaz naší slabosti a bude nám to spíš překážet než pomáhat. Přesto až přijde čas, a to bude podle mého názoru brzy, přidají se posibilističtí dělníci k nám stejnějako lassallovci, a přitom ani nebudeme muset převzít s nimi na vedoucí místa pleticháře, zrádce a ničemy.

Nikdo si nemůže přát silnou socialistickou stranu ve Francii víc než já. Dbám však náležitě daných skutečností, a přeji si ji jen na takovém základě, jenž slibuje trvalost a je *reálný* a nevzejde z něho dryáčnické hnutí broussovského typu.

Se srdečným pozdravem

Tvůj starý

B. Engels

Děkuji také za článek z „Bataille“.[530] Louise Kautská, která je u mne a u mne zůstane, Tě srdečně zdraví.

Poprvé otištěno v listu „Népszava“, čís. 130 z 3. června 1906

Podle textu listu
Přeloženo z maďarštiny

259

Engels G. Blumovi

do Hamburku[531]

Londýn 27. prosince 1890

Vážený soudruhu!

Vaše přátelské blahopřání, jež jste mi tlumočil jménem účastníků sjezdu, kteří zastupovali 596 000 německých dělníků, mně předal pan Stinzleih. Nemusím Vás jistě výslovně ujišťovat, jakou radost jsem měl z toho, že jste si na mne na onom sjezdu vzpomněli. Bohužel nemohu poděkovat delegátům, kteří jsou teď už zase rozptýleni po celém Německu, a musím se spokojit vyjádřením nejsrdečnějších díků předsedovi a upřímným ujištěním, že vytrvám v boji za osvobození dělnické třídy, dokud mi na to síly budou stačit.

Upřímně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno jako příloha ke knize „Begründung der Beschlüsse des von 8. bis 11. 12. in Berlin abgehaltenen Hilfskassenkongresses", Hamburk 1891

Podle fotokopie textu
Přeloženo z němčiny

PŘÍLOHA

Paul Lafargue
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Le Perreux 14. 12. 89

Vážený pane,

děkuji Vám za Váš dopis se zprávami o mých článcích; od vydavatelky* časopisu** jsem ještě nic nedostal.***

Engels má stále nemocné oči; doufám však, že díky tomu, že je opatrný, se to spíš zlepšuje než zhoršuje. Engels nerad o sobě mluví, jen od druhých lidí se dovídám o jeho zdraví, které je naštěstí docela uspokojivé.

Pracuje teď na 3. díluť; pomáhá mu při tom Kautsky.[532] — Však znáte Williamsovo†† drobné písmo. V jeho rukopisech je to ještě horší, protože jsou tam zkratky, které se musí uhádnout, škrty a nad nimi nadepsané opravy, které je nutno rozluštit; je to stejně obtížné čtení jako nějaký řecký palimpsest s ligaturami. — Kautsky dělá první čtení a opisuje rukopis, který pak Engels přehlíží a doplňuje podle dalších rukopisů. V jednom ze svých posledních dopisů mi Engels psal[195], že je s tímto způsobem práce spokojen a že Kautsky dovede velice obratně luštit Williamsův text.

Engels právě dovršil 69. rok svého života, a jak mi píše, ať ty číslice otáčíme jak chceme, vždycky to bude 69; odpověděl jsem mu, že se musí dožít 99 let, aby mu při obrácení číslic vyšlo 66. — Je to vskutku neobyčejné, že stačí zvládat práci s publikováním Williamsových děl a ještě rozsáhlou korespondenci, kterou udržuje téměř se všemi zeměmi Evropy i Ameriky. Nevím, jestli Vám píše

* Anny Michajlovny Jevreinové.
** „Severnyj věstnik".
*** Viz tento svazek, str. 370.
† „Kapitálu".
†† Marxovo krycí jméno.

rusky, čte rusky plynně, a obvykle píše dopisy vždycky v jazyce osoby, které píše. Je opravdový polyglot a zná nejen literární jazyky, ale i dialekty, jako islandštinu, a staré jazyky, jako provensálštinu a katalánštinu. Přitom jeho znalost jazyků není nijak povrchní; ve Španělsku a v Portugalsku jsem četl jeho dopisy tamějším přátelům, kteří říkali, že jsou napsány naprosto správnou španělštinou a portugalštinou; vím také, že píše italsky. Není nic těžšího než psát těmito třemi příbuznými jazyky, které mají tolik podobného, a nesplést se přitom. — Ale Engels je podivuhodný člověk, nikdy jsem se nesetkal s člověkem duševně tak mladým a tak čilým a s tolika přímo encyklopedickými znalostmi. Když si člověk pomyslí, že více než 20 let pracoval u manchesterské obchodní firmy ve vedoucím postavení, musí se ptát, kde našel čas nashromáždit si v hlavě všechno to, co zná; a jeho hlava ve srovnání s jeho vysokou postavou není právě příliš velká.

Napíšu Kautskému, co o něm říkáte; tak jako já, i on rád slyší, že jeho práce se v Rusku oceňují stejně jako v Německu a ve Francii.

V mých článcích budou grafické tabulky; srovnávací a filosofická statistika se nedá dělat bez grafického znázornění. — Jednu tabulku Vám pošlu. — Bude-li si to časopis přát, mohu poslat štočky tabulek; ale byl bych raději, kdyby si je dal udělat znovu, protože rozšířím své studie až do roku 1888 místo do roku 1886. — Mohu se postarat o provedení rytin, to nestojí mnoho; budou se totiž reprodukovat heliogravurou, tak, jak je dělán nátisk, který Vám posílám.

Srdečně Váš

*P. Fargaule**

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kniha II, 1926

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Konspirativní pseudonym, kterého používal P. Lafargue v korespondenci s N. F. Danielsonem.

POZNÁMKY*

[1] Tento Engelsův dopis se zachoval jednak francouzsky jako rukopisný koncept, jednak rumunsky otištěný v časopise „Contemporanul", čís. 6 z ledna 1888. Dopis je otištěn podle textu konceptu srovnaného s rumunským textem v časopisu. Na obsahově závažné odchylky upozorňujeme v poznámkách pod čarou. — *17.*

[2] V uvedených časopisech vyšly rumunsky tyto Engelsovy práce: „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Spisy, sv. 21, str. 55—203) v „Contemporanul", čís. 17—21 z roku 1885 a čís. 22—24 z roku 1886, a dále článek „Politická situace v Evropě" (tamtéž, str. 339—346) v „Revista socială", čís. 2 z prosince 1886. — *17.*

[3] Autorem prací „Ce vor socialiştii romîni?" [„Co chtějí rumunští socialisté?"] a „Karl Marx şi economistii noştri" [„Karel Marx a naši ekonomové"], které vyšly anonymně, byl Constatin Dobrogeanu-Gherea. — *17.*

[4] „*Règlement organique*" z roku 1831 byla první ústava podunajských knížectví (Moldavska a Valašska), která byla na základě mírové smlouvy, uzavřené v Adrianopoli 14. září 1829 po skončení rusko-turecké války z let 1828 až 1829, obsazena ruským vojskem. Návrh ústavy vypracoval guvernér těchto knížectví Pavel Dmitrijevič Kiselev. Podle reglementu byla zákonodárná moc v každém knížectví vyhrazena shromáždění volenému statkáři a výkonná moc byla přenesena na hospodary, které volili na doživotí zástupci statkářů, duchovenstva a měst. Staré feudální zřízení, kromě jiného i robota, zůstalo zachováno. Politická moc se koncentrovala v rukou statkářů. Rolníci odpověděli na tuto „ústavu" řadou povstání. Organický reglement přinesl zároveň i některé buržoazní reformy: byly odstraněny vnitřní celní přehrady, zavedena svoboda obchodu, soud byl oddělen od správy aj. Platnost reglementu byla obnovena během obsazení Moldavska a Valašska v roce 1849 a trvala až do založení rumunského státu v šedesátých letech.

* Odkazem na Spisy rozumí se v těchto poznámkách české vydání Marxových a Engelsových Spisů.

Marx podává hodnocení organického reglementu v prvním dílu „Kapitálu" (viz čes. vyd. 1953 a 1954, str. 254—257).

K potlačení revolučního hnutí v podunajských knížectvích Moldavsku a Valašsku povolali bojaři v roce 1848 do země vojska carského Ruska a Turecka. Rusko-turecká smlouva uzavřená v Balta-Limanu 1. května 1849 zajišťovala oběma zemím na sedm let právo intervence v podunajských knížectvích až do úplného odstranění revolučního nebezpečí. Cizí vojska odešla až v roce 1851.

Po uzavření bukurešťské mírové smlouvy z 28. května 1812 připadla Besarábie, stálý předmět sporu mezi Ruskem a Tureckem, k Rusku. Po pařížském míru v roce 1856 přešla část Besarábie pod nadvládu Turecka. V roce 1878 dostalo tuto část Besarábie podle berlínské smlouvy zase Rusko. — *19.*

[5] N. F. Danielson informoval Engelse v dopise z 11. (23.) prosince 1887 o tom, že Johannes Keussler vydal 4. svazek svého díla „Zur Geschichte und Kritik des bäuerlichen Gemeindebesitzes in Russland" [„K dějinám a kritice rolnické občinové držby v Rusku"], což prý je jediný systematický výklad založený na statisticko-ekonomickém šetření provedeném ruskými zemstvy. Danielson přitom vyjádřil politování, že Keussler začal pracovat na svém díle v době, kdy z onoho zhruba stosvazkového souboru zemstevních statistických šetření vyšlo teprve 20 svazků. — *21.*

[6] V dopise z 11. (23.) prosince 1887 uváděl N. F. Danielson údaje o tom, jak funguje Státní šlechtická pozemková banka, založená roku 1885. Tato banka poskytovala šlechticům dlouhodobý hypoteční úvěr, tj. zápůjčky zajištěné zástavním právem na pozemky a jiné nemovitosti, a to na nižší úrok než ostatní ruské banky. Carská vláda jí poskytovala rozsáhlou finanční pomoc. — *21.*

[7] *Ot togo k drugomu beregu* (Od jednoho břehu k druhému) — patrně narážka na Gercenovu knihu „S togo berega" [„Z druhého břehu"], kterou vydal pod pseudonymem Iskander v Londýně roku 1855. — *22.*

[8] William Stanley Jevons patřil k zakladatelům teorie mezního užitku; tato apologetická buržoazně ekonomická teorie vznikla v 70. letech minulého století jako protiklad Marxovy pracovní teorie hodnoty. Podle této teorie určuje hodnotu zboží jeho „mezní užitek", tj. subjektivní ocenění užitnosti oné zbožní jednotky, která uspokojuje nejméně naléhavou potřebu kupce při dané velikosti zásoby zboží. Teorie mezního užitku činí velikost hodnoty závislou na relativní vzácnosti zboží. Ve skutečnosti však relativní vzácnost zboží závisí na výši jeho hodnoty, určené společensky nutným množstvím vynaložené práce. Hodnota zboží ovlivňuje prostřednictvím tržních cen rozsah koupěschopné poptávky a této poptávce se přizpůsobuje také nabídka

zboží. Teorie mezního užitku patří k teoretickým základům moderní buržoazní ekonomie, poněvadž v ní její zastánci viděli vhodný nástroj, jímž bylo možno zastírat vykořisťování dělníků za kapitalismu. — *22, 140, 411.*

[9] Georg Adler, „Die Grundlagen der Karl Marx'schen Kritik der bestehenden Volkswirtschaft. Kritische und ökonomisch-litterarische Studien" [„Základy kritiky existujícího národního hospodářství podané Karlem Marxem. Kritické studie o ekonomické literatuře"], Tübingen 1887. — *22.*

[10] N. F. Danielson sdělil Engelsovi v srpnu 1887, že prý zemřel G. A. Lopatin *(p. Mutual* — „společný přítel"), který byl tehdy vězněn v šlisselburské pevnosti. Engels nato požádal P. L. Lavrova, aby tuto zprávu ověřil (viz Spisy, sv. 36, str. 806). Zpráva se ukázala nepravdivá. — *23, 140.*

[11] V dopisech N. F. Danielsonovi se Engels z konspirativních důvodů podepisoval jménem svého příbuzného Percyho Whita Roshera. — *23, 142, 285, 290, 371, 483.*

[12] Od září 1887 do března 1888 bydlel Friedrich Adolph Sorge v Rochesteru ve státě New York (USA), kde žil jeho syn. — *24, 39.*

[13] Ve snaze zabránit růstu revolučního dělnického hnutí užíval Bismarck vedle politiky represálií také korupce. Dne 17. listopadu 1881 byly v císařském poselství říšskému sněmu ohlášeny sociální reformy. Vláda doufala, že se jí s pomocí demagogického sociálního zákonodárství podaří zkorumpovat třídně neuvědomělé dělníky, že z nich udělá poslušné sluhy reakce, že dokáže izolovat sociální demokracii od dělnické třídy a stranu samu rozdělit. Ohlášené sociální reformy se uskutečňovaly velmi vlekle a nedostatečně. Zákon o nemocenském pojištění byl přijat až roku 1883, zákon o úrazovém pojištění roku 1884 a zákon o invalidním a starobním pojištění teprve roku 1889. Úpravu pracovní doby a omezení práce žen a dětí Bismarck odmítl. Sociální reformy měly odvrátit pozornost od nuzné situace celé dělnické třídy. Všechno, co bylo na sociálním zákonodárství kladného a mohlo zlepšit sociální postavení dělnické třídy, si vynutilo revoluční dělnické hnutí. — *24.*

[14] Stávkový výnos pruského Puttkamerova ministerstva vnitra z 11. dubna 1886 předpokládal zesílená represívní opatření proti dělnickým organizacím a stávkujícím dělníkům. Výnos byl bezprostřední reakcí na velké stávkové boje v polovině osmdesátých let, zejména na stávku berlínských zedníků roku 1885, největší, kterou do té doby hlavní město zažilo. Protistávkový výnos byl známkou, že v boji proti sociální demokracii, ztroskotala Bismarckova politika „mírné praxe", a zahájil novou etapu uplatňování zákona proti socialistům (viz poznámku 15). Na základě tohoto výnosu se zakazovala

dělnická shromáždění, odboroví předáci byli vypovídáni ze svých domovů, rozpouštěly se odborové svazy i podpůrné pokladny a jejich majetek zabavoval stát. Léta 1886 až 1888 charakterizoval Franz Mehring jako „smrtelné křeče výjimečného zákona, kdy tato obluda, již popadla za chřtán mocná pěst proletariátu, naposledy divoce tloukla kolem sebe". — *24.*

[15] Bismarck předložil v říšském sněmu 14. ledna 1888 návrh zákona, jímž se pokoušel prodloužit platnost výjimečného zákona proti socialistům do 30. září 1893 a zostřit jeho ustanovení (viz také poznámku 34). Podle návrhu měly být za rozšiřování zakázaných tiskovin ukládány vyšší tresty a všechny osoby, které byly obviněny z „tajných styků", z účasti na socialistických shromážděních v zahraničí apod., měly být zbaveny státní příslušnosti a vypovězeny z Německa.

Zákon proti socialistům („Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie") byl přijat v říšském sněmu 19. října 1878 a o dva dny později vstoupil v platnost. Podle tohoto zákona byly zakázány všechny stranické organizace a všechny odbory, pokud sledovaly socialistické cíle. Všechny významné socialistické tiskové orgány byly potlačeny, veškerá shromáždění socialistického charakteru byla zakázána. Nad jednotlivými místy a kraji mohl být vyhlášen takzvaný malý stav obležení, což policii umožňovalo libovolně vypovídat sociálně demokratické dělníky a funkcionáře. Cílem protisocialistického zákona bylo zbavit veškeré demokratické hnutí v Německu vedení, aby nebylo s to vyvíjet činnost. Socialistická dělnická strana organizovala proti výjimečnému zákonu ilegální boj. Přitom se musela vypořádat s pravicovými oportunisty a s anarchistickou skupinou ve straně. Marx a Engels pomáhali straně vypracovat a prosazovat revoluční strategii a politiku. Díky své revoluční taktice, v níž spojovala všechny možné legální i ilegální formy boje, strana v této prověrce obstála a vyvinula se za boje proti výjimečnému zákonu v masovou stranu, v níž zvítězil marxismus. Ve volbách v únoru 1890 získala 19,7 % všech hlasů a stala se nejsilnější stranou v Německu. Dne 25. ledna 1890 říšský sněm pod tlakem mas odmítl platnost zákona proti socialistům prodloužit. Lhůta platnosti zákona vypršela 30. září 1890. Engels napsal o zákonu proti socialistům řadu článků, mj. „Výjimečný zákon proti socialistům v Německu. — Situace v Rusku", „Bismarck a německá dělnická strana" (viz Spisy, sv. 19, str. 179—180 a 307—309), „Volby v Německu v roce 1890", „Co teď?" a „Dopis na rozloučenou se čtenáři listu ‚Sozialdemokrat' " (tamtéž, sv. 22, str. 39—46 a 113—117). — *24, 27, 164, 352, 379, 409, 425, 431, 443, 446, 458, 463, 507, 510, 515, 518, 550.*

[16] *Presidentská krize* ve Francii roku 1887 vypukla v důsledku skandálu Daniela Wilsona, zetě presidenta republiky Grévyho. Wilson byl společníkem generála Caffarela, náčelníka generálního štábu na ministerstvu války, který byl

obviněn, že obchodoval s křížti čestné legie. Když byla na Wilsona rozhodnutím sněmovny z listopadu 1887 podána soudní žaloba, musel Grévy 2. prosince 1887 abdikovat. Presidentskými kandidáty byli nominováni umírnění republikáni Carnot, Ferry, Freycinet aj., kandidátem krajní pravice pak byl Saussier. Kandidatura Ferryho, intrikána koketujícího s reakcionáři, vyvolala ostré protesty pařížských dělníků a maloburžoazie. Blanquisté, vedení bývalým generálem Komuny Émilem Eudesem a členem pařížské obecní rady Marie Édouardem Vaillantem, organizovali spolu s guesdovci shromáždění a demonstrace proti zvolení Ferryho. Po prvním kole voleb se Ferry vzdal kandidatury ve prospěch Carnota, který také byl zvolen. — *26, 40, 51, 97.*

[17] *Posibilisté* (broussovci) — oportunistický proud ve francouzském dělnickém hnutí, vedený Paulem Broussem, Benoîtem Malonem aj., který se roku 1882 odštěpil od Francouzské dělnické strany (Parti ouvrier français) a nazval se Federací socialistických dělníků (Fédération des Travailleurs socialistes). Vůdci tohoto proudu se řídili reformistickým principem: usilovat o to, co je „možné" („possible"). Podrobnosti o vývoji posibilistů viz Spisy, sv. 21, str. 534—535, 542—543 a 553—556. — *26, 73, 151, 157, 167, 180, 184, 188, 194, 196, 200, 202, 205, 210, 213, 215, 218, 221, 238, 241, 244, 254, 267, 272, 278, 281, 287, 291, 330, 346, 357, 407, 414, 423, 451, 453, 501.*

[18] Plný název uvedeného pramene zní: „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906. — *26, 95, 111, 120, 195, 239, 445, 459, 463, 498, 557, 573.*

[19] Wilhelm Liebknecht patrně vyjádřil obavu, že dojde-li k prodloužení a zostření protisocialistického zákona (viz poznámku 15), bude muset se svou rodinou emigrovat do Ameriky. — *27.*

[20] Engels má na mysli předáky *Socialistické dělnické strany Severní Ameriky* (Socialist Labor Party of North America). Strana byla založena roku 1876 na sjednocovacím sjezdu ve Filadelfii, kde se sloučily marxistické síly Mezinárodního dělnického sdružení vedené Friedrichem Adolphem Sorgem a Otto Weydemeyerem a lassallovci z Labor Party of Illinois a ze Social Democratic Party: Adolph Strasser, A. Gabriel a Peter J. McGuire. Program přijatý sjezdem vycházel v podstatných otázkách ze zásad I. internacionály. Rozpory mezi marxisty a lassallovci trvaly však i v nové straně. Už roku 1877 se lassallovcům podařilo stranu ovládnout, prosadit svou protiodborovou politiku a mobilizovat dělníky především k účasti na volebním hnutí. Za těchto okolností velmi nepříznivě působilo, že většinu členů strany tvořili němečtí emigranti, kteří měli jen malé spojení s domácími dělníky.

Poněvadž strana prováděla sektářskou politiku a odmítala pracovat v masových organizacích amerického proletariátu, nepodařilo se jí stát se skutečnou revoluční marxistickou masovou stranou. — *27, 164, 233, 372, 408.*

[21] Jde o *Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně.* Založili jej 7. února 1840 Karl Schapper, Joseph Moll, Heinrich Bauer a další členové Svazu spravedlivých. Po založení Svazu komunistů připadla vedoucí úloha ve spolku místním obcím Svazu komunistů. V letech 1847 a 1849—1850 pracovali ve spolku aktivně i Marx a Engels. 17. září 1850 však spolu s řadou svých spolupracovníků ze spolku vystoupili, protože v boji mezi většinou ústředního výboru Svazu komunistů, vedenou Marxem a Engelsem, a sektářskou dobrodružnou menšinou (Willichovou a Schapperovou frakcí) se spolek přiklonil k této menšině. Koncem padesátých let se Marx a Engels znovu aktivně účastnili práce spolku.

Tento komunistický vzdělávací spolek vstoupil v lednu 1865 jako jedna z prvních organizací do Mezinárodního dělnického sdružení. Několik jeho příslušníků, mezi nimi Friedrich Lessner, Johann Georg Eccarius, Georg Lochner a Carl Pfänder byli členy generální rady a podporovali tedy Marxovu liniii. Po vydání zákona proti socialistům (viz poznámku 15) nabyli ve spolku silný vliv anarchisté. Roku 1918 anglická vláda spolek zakázala. — *27, 47, 584.*

[22] Koncem roku 1887 se v Londýně konala četná shromáždění nezaměstnaných, která se většinou odbývala na Trafalgarském náměstí, jednom z významných shromaždišť londýnských pokrokových sil. 8. listopadu 1887 vydal šéf londýnské policie Warren zákaz jakýchkoli shromáždění na Trafalgarském náměstí. V odpověď na to svolala Metropolitan Radical Federation, vrcholná organizace londýnských radikálních klubů (viz poznámku 48), na neděli 13. listopadu 1887 masové shromáždění. Onoho dne se na 100 000 dělníků dalo ze všech stran na pochod k Trafalgarskému náměstí, které bylo obsazeno 4000 policisty. Došlo k těžkým pouličním srážkám a bylo mnoho raněných, z nichž někteří později svým zraněním podlehli. Mnoho organizátorů demonstrace, mezi nimi Robert Cunninghame-Graham a John Burns, vážení předáci socialistického a odborového hnutí, bylo zatčeno. Dne 18. ledna 1888 byli odsouzeni k 6 týdnům vězení. Pod tlakem veřejnosti však museli být propuštěni už dříve (viz také poznámku 46). 13. listopad 1887 vešel do dějin anglického dělnického hnutí jako „krvavá neděle". — *28, 43, 48.*

[23] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v předmluvě ke knize: Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 1, Berlín 1929. — *29.*

[24] Engels má na mysli dopis Hermanna Schlütera z 30. prosince 1887, kde mu Schlüter mj. psal: „Eda Vás prosí o svolení, aby mohl otisknout konec Vaší

předmluvy k ‚Hurávlastencům' v ‚Sozialdemokratu' už teď. Pokud od Vás nedostane zamítavou odpověď, bude mít za to, že s tím souhlasíte. Obává se, že by jinak události mohly Vaše vývody předběhnout; proto ten spěch." Druhá polovina Engelsova úvodu k brožuře Sigismunda Borkheima vyšla v „Sozialdemokratu" 15. ledna 1888 pod názvem „Was Europa bevorsteht" [„Co čeká Evropu"]. — *29.*

[25] Engels měl v plánu doplnit tři kapitoly o „Teorii násilí", obsažené v druhém oddíle „Anti-Dühringu" (viz Spisy, sv. 20, str. 165—189) ještě o čtvrtou kapitolu a uveřejnit je pak samostatně jako brožuru. S prací na čtvrté kapitole začal v prosinci 1887, musel ji však v březnu 1888 kvůli jiné naléhavější práci přerušit a už se k ní zřejmě znovu nedostal.

Nedokončený rukopis čtvrté kapitoly je pod názvem „Úloha násilí v dějinách" zařazen v 21. svazku Spisů, str. 435—492. — *29, 33, 34, 37, 38, 56.*

[26] Na konferenci německé sociální demokracie, konané 19.—21. srpna 1882 v Curychu, bylo jednomyslně usneseno zřídit *archív strany*. První materiály pro archív sebral Eduard Bernstein v Curychu. Od dubna 1883 spravoval archív Hermann Schlüter. Když v květnu 1888 museli redaktoři „Sozialdemokratu" opustit Švýcarsko (viz poznámku 69) a vydavatelství listu s Engelsovou pomocí přesídlilo do Londýna, byl do Anglie převezen i stranický archív a v červnu 1888 byl instalován v Londýně. Po pádu zákona proti socialistům byl přemístěn do Berlína. V archívu strany se shromažďoval literární odkaz vůdců německého dělnického hnutí, především Marxe a Engelse, literatura o dějinách německého a mezinárodního dělnického hnutí, jakož i dělnický tisk. — *29, 38, 146, 193, 319, 374.*

[27] Hermann Schlüter napsal Engelsovi 30. prosince 1887 mj.: „Jakmile seženu ještě 1 nebo 2 ročníky ‚Revue der Neuen Rheinischen Zeitung', pošlu Vám je. Půjde to ovšem velmi ztěžka. Knihkupci zavedli totiž přednedávnem novou módu vykuchávat všechno, co se dá ze starých socialistických spisů sehnat. Tak jsem nedávno zjistil, že se nabízí řada Vašich a Marxových spisů, jejichž názvy jsem neznal... Konečně shledávám, že knihkupec rozřezal některé sešity ‚Revue der Neuen Rheinischen Zeitung', nabízel jednotlivé články jako samostatné spisy a měl přirozeně snadný odbyt... Některé z těchto článků jsem koupil; byl bych Vám je rád poslal, ale Váš ročník ‚Revue' se tím zkompletovat nedá. Chcete-li však, rád Vám je pošlu. Tohle se ovšem nedělá jen s ‚Revue' a podobnými dobrými věcmi." — *29.*

[28] Rukopis, o němž se Engels zmiňuje, je Marxův a Engelsův pamflet „Velikáni emigrace" (viz Spisy, sv. 8, str. 267—372). Počátkem července 1852 dostal tento rukopis maďarský emigrant János Bangya, který se nabídl, že zajistí jeho vytištění v Německu. Později se ukázalo, že Bangya byl policejní agent,

který prodal spis pruské policii. O Bangyově úloze se Marx poprvé zmínil v lednu 1853 v článku „Hirschova dobrovolná přiznání" (viz Spisy, sv. 9, str. 65—68). Další Bangyovy machinace odhalil Marx v článku „Ještě jedna podivná kapitola moderních dějin" (viz Spisy, sv. 12, str. 584—590). Místo z Marxova spisu „Pan Vogt", o němž se tu Engels zmiňuje, je ve 14. svazku Spisů, str. 615—616, poznámka.

Karl von Bruhn na základě pomlouvačného tvrzení Bernharda Beckera obvinil Marxe a Engelse, že rukopis „Velikáni emigrace" prodali pruské policii oni sami. — *29.*

[29] Pasquale Martignetti sdělil Engelsovi počátkem roku 1887, že je perzekvován pro své socialistické přesvědčení a že mu hrozí propuštění z úřednického místa v královském notářství. Žádal Engelse, aby mu pomohl najít práci mimo Itálii. Engels se pokusil najít Martignettimu zaměstnání prostřednictvím redaktora hamburské „Bürger-Zeitung" Johannese Wedda. To se však nepodařilo. — *31.*

[30] Karl Kautsky napsal na podzim 1887 pro „Österreichischer Arbeiterkalender" Engelsův životopis. Pasquale Martignetti jej přeložil do italštiny a poslal Engelsovi 3. ledna 1888 výtisk časopisu „Il Mefistofele", v němž životopis začal vycházet. Zamýšlel v tomto časopise otiskovat i další části životopisu. Mimoto chtěl Martignetti vydat životopis jako brožuru. Žádal proto Engelse, aby přehlédl překlad v „Il Mefistofele" a sdělil mu své připomínky k němu. — *31, 77.*

[31] Pasquale Martignetti poslal v únoru 1886 Engelsovi svůj překlad Marxova spisu „Námezdní práce a kapitál", aby jej zrevidoval. Ale práce na anglickém vydání prvního dílu „Kapitálu" a potíže s očima Engelsovi zatím znemožňovaly rukopis prohlédnout. Italské vydání vyšlo roku 1893 v Miláně. — *32, 429.*

[32] Jde o práci „Pruská kořalka v Německém říšském sněmu" (viz Spisy, sv. 19, str. 67—83), kterou Engels napsal v únoru 1876. Poukázal v ní na machinace pruských junkerů. Práce byla otištěna ve „Volksstaatu" a mimoto vyšla jako samostatná brožura. — *33.*

[33] Paul Lafargue oznámil Engelsovi ve svém dopise z 5. února 1888, že „Socialiste", orgán francouzských marxistů, přestal vycházet. Poslední číslo časopisu vyšlo 4. února 1888.

Engels mluví o té části francouzské socialistické Dělnické strany (Parti ouvrier français), kterou vedli Jules Guesde a Paul Lafargue a jejíž stoupenci byli nazýváni marxisty nebo guesdovci. Když byla v roce 1879 na socialistickém sjezdu v Marseille založena Francouzská dělnická strana, vedly

ideologické spory mezi guesdovci a posibilisty (viz poznámku 17) na sjezdu v St. Étienne v roce 1882 k rozštěpení strany. Guesdovci rozvíjeli svou činnost na základě programu, který byl vypracován za Marxovy a Engelsovy podstatné spolupráce a který byl přijat v roce 1880 na sjezdu v Le Havru. Významně ovlivňovali zejména proletariát průmyslových středisek Francie, naproti tomu v Paříži byl jejich vliv poměrně nepatrný. Při šíření marxismu v řadách francouzské dělnické třídy dosáhli guesdovci významných úspěchů. Měli rozhodující vliv v odborovém hnutí a stáli v čele mnoha stávkových bojů proletariátu. Politika vůdců této strany však nebyla vždy důsledně marxistická a Marx a Engels ji často právem podrobovali kritice. — *34, 207, 226, 351, 364.*

[31] V rozpravě říšského sněmu, která probíhala v lednu a únoru 1888 k návrhu o prodloužení platnosti zákona proti socialistům (viz poznámku 15), utrpěla vláda faktickou porážku. Velký vliv na výsledek rozpravy mělo vystoupení sociálně demokratických poslanců Augusta Bebela a Paula Singera, kteří odhalili systém špiclovství a dokázali, že Puttkamerovo ministerstvo zakročuje proti dělnickému hnutí nezákonnými prostředky. Platnost zákona nebyla prodloužena o pět let, jak požadovala vláda, ale celkem pouze o dva roky, do 1. října 1890, a nebyly přijaty nové články o značně zostřených opatřeních. — *35, 40, 45, 49, 50.*

[35] Dopis vyšel poprvé zkráceně v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906. — *39, 42, 68, 79, 104, 112, 115, 131, 154, 167, 170, 267, 291, 294, 298, 322, 372, 396, 437, 474, 509, 520, 548, 553, 581, 607.*

[36] V květnu 1887 vyšlo v New Yorku Engelsovo „Postavení dělnické třídy v Anglii". Engels předeslal tomuto vydání článek „Dělnické hnutí v Americe" (viz Spisy, sv. 21, str. 363—371), který byl v červenci 1887 uveřejněn v New Yorku anglicky a německy samostatně. William Dobson Reeves vydal v Londýně americkou předmluvu jako brožuru. — *39.*

[37] Engels má na mysli skandál, který vedl roku 1887 k presidentské krizi ve Francii (viz poznámku 16). Také roku 1847, v předvečer únorové revoluce, došlo ve Francii k celé řadě skandálů a korupčních afér, do nichž byli zapleteni členové vlády. Viz o tom Engelsův článek „Soumrak a blížící se pád Guizotův. — Postavení francouzské buržoazie" (viz Spisy, sv. 4, str. 197—204).

Révolution du mépris (revoluce z pohrdání) — výraz pocházející z doby francouzské únorové revoluce; v roce 1847 prorokovaly zkorumpovanému re-

žimu červencové monarchie tuto revoluci buržoazně republikánské kruhy. — *40.*

[38] „Manifest Komunistické strany" vyšel v Americe poprvé zkráceně pod názvem „Manifesto of the German Communist Party" [„Manifest německé komunistické strany"] a bez uvedení autorů dne 30. prosince 1871 v newyorském „Woodhull & Claflin's Weekly". — *43.*

[39] Florence Kelleyová-Wischnewetzká sdělila Engelsovi, že němečtí socialisté v New Yorku fakticky bojkotují jeho knihu „Postavení dělnické třídy v Anglii". „Oficiálními německými socialisty v New Yorku" míní Engels výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, v němž byla řada lassallovců (viz poznámku 20). — *43.*

[40] *Liga zákona a svobody* (Law and Liberty League) byla založena 18. listopadu 1887 jako důsledek „krvavé neděle" (viz poznámku 22). Byly v ní zastoupeny radikální dělnické kluby, Socialistická liga, Sociálně demokratická federace a Fabiánská společnost (viz poznámky 48, 77, 76 a 111). Mezi vůdčími osobnostmi Ligy byli Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling, William Morris, John Burns, Sidney Webb a jiní. Liga si kladla za cíl hájit právo na svobodu slova a svobodu shromažďovací a propagovala samostatné zastoupení dělníků v parlamentě. Existovala však jen několik měsíců. — *44.*

[41] *Irská samospráva* (Home Rule) byla požadavkem irské liberální buržoazie v sedmdesátých letech 19. století. Zavedení irské samosprávy v rámci Britské říše předpokládalo, že bude zřízen samostatný irský parlament. Klíčové pozice měly zůstat v rukou anglických vládnoucích kruhů. — *44, 373.*

[42] Během příprav k obecním volbám v New Yorku na podzim 1886 byla založena Sjednocená dělnická strana, aby mohla dělnická třída pořádat společné politické akce. Iniciátorem založení strany byl newyorský Ústřední dělnický svaz, který vznikl roku 1882 spojením městských odborových svazů. Podle newyorského vzoru vznikaly takové strany i v mnoha jiných městech. Při volbách v New Yorku, Chicagu a Milwaukee vystoupilo dělnictvo pod vedením nových dělnických stran a získalo značné úspěchy. Kandidát Sjednocené dělnické strany na úřad newyorského starosty Henry George dostal 31 % všech hlasů; v Chicagu prosadili stoupenci dělnické strany jednoho kandidáta do Senátu a devět kandidátů do Sněmovny reprezentantů zákonodárného shromáždění státu; kandidátu dělnické strany do Kongresu USA chybělo ke zvolení jen 64 hlasů. V Milwaukee prosadila dělnická strana svého kandidáta za starostu města; jeden kandidát byl zvolen do Senátu, šest do Sněmovny reprezentantů zákonodárného shromáždění státu a jeden zástupce do Kongresu USA. — *44, 48.*

[43] Wilhelm Hasenclever se musel pro nemoc vzdát svého mandátu v říšském sněmu. V doplňovacích volbách v šestém berlínském obvodu pro volby do říšského sněmu byl 30. srpna 1888 značnou většinou hlasů zvolen poslancem Wilhelm Liebknecht. — *45, 114.*

[44] Irský poslanec William O'Brien podrobil 16. února 1888 v Dolní sněmovně ostré kritice politiku, již praktikoval v Irsku Balfour. — *45, 50.*

[45] Dne 6. února 1888 pronesl Bismarck v říšském sněmu projev k návrhu nového branného zákona, který zaváděl prodloužení branné povinnosti, a požadoval, aby se usilovně pokračovalo v budování vojenského systému v Německu. Bismarck na jedné straně chválil politiku Alexandra III. vůči Německu a konfrontoval ji s tehdejší protiněmeckou kampaní v ruském tisku, na druhé straně však trval na tom, aby vzhledem k možnosti vzniku francouzsko-ruského spolku namířeného proti Německu byl značně zvětšen válečný potenciál německé armády.

Gatčinský zajatec se říkalo Alexandru III. Když totiž byl car Alexandr II. 13. března 1881 zavražděn členem tajné organizace „Narodnaja volja", uzavřel se jeho následník Alexandr III. ze strachu před možnými dalšími teroristickými akty narodovolského výkonného výboru na zámku Gatčině (jihozápadně od Petrohradu). — *45.*

[46] Po propuštění Roberta Cunninghama-Grahama a Johna Burnse z vězení se konal 19. února 1888 v Londýně velký mítink. Oba byli odsouzeni k několikatýdenním trestům v souvislosti s demonstrací na Trafalgarském náměstí 13. listopadu 1887 (viz poznámku 22). — *46, 48, 50.*

[47] „Commonweal" přetiskl seznam policejních agentů uveřejněný v „Sozialdemokratu" 24. prosince 1887. Tento seznam, který byl v „Sozialdemokratu" otištěn pod názvem „Polizeiagenten-Dynamitagenten" [„Policejní agenti — dynamitoví agenti"], obsahoval jména 12 lidí, které zaměstnávalo berlínské policejní ředitelství jako tajné agenty. Jejich úkolem bylo sblížit se se sociálními demokraty žijícími v cizině a získat informace o jejich stycích, zejména o jejich stycích s Německem. Mezi těmi, kdo byli v seznamu jmenováni, byl i Theodor Reuss, žijící v Londýně. „Commonweal" doplnil seznam „Sozialdemokratu" ještě některými důležitými fakty, mj. také o Reussovi. — *46, 51.*

[48] *Radikální kluby* se nazývaly v Anglii v druhé polovině 19. století radikálně demokratické organizace, které byly pod vlivem liberální strany a ve většině případů s ní byly volně spojeny. Zpravidla je vedli zástupci liberální buržoazie, kdežto členstvo tvořili převážně dělníci. Kluby měly určitý vliv na anglický proletariát. V období rozmachu dělnického hnutí koncem osm-

desátých let 19. století počet těchto klubů vzrostl a mezi jejich členy se značně šířily myšlenky socialismu.

East End — název východních předměstí Londýna s převážně dělnickými čtvrtěmi. — *48, 247, 299, 460, 469, 476.*

[49] Edward Aveling a Eleanor Marxová-Avelingová podnikli od září do prosince 1886 cestu po USA. Když ji ukončili, obvinil národní výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 20), který cestu financoval, Avelinga, že chtěl vyúčtováním svých cestovních výdajů stranu podvést. Tohoto obvinění se ihned chopil buržoazní tisk a využil ho k protisocialistické propagandě. Mezi Avelingem a výborem došlo k delší výměně názorů. Kvůli objasnění celé záležitosti vedl Engels poměrně obsáhlou korespondenci. — *49, 69, 301.*

[50] *Zeměbrana* vznikla v Prusku na základě „Nařízení o zeměbraně" ze 17. března 1813. Zpočátku měla miliční charakter a v osvobozenecké válce roku 1813 se vyznamenala velkou statečností. Od roku 1814 byla součástí pruské branné moci. Zahrnovala muže starších ročníků, kteří už vykonali službu ve stálé armádě a její záloze. V době míru se cvičení jednotek zeměbrany konala jen ojediněle. Za prusko-francouzské války z let 1870—1871 byla zeměbrana nasazena do bojů jako součást polní armády spolu se stálým vojskem. — *51.*

[51] *Feniané* byli příslušníci tajné organizace irského revolučního bratrstva, které vzniklo koncem padesátých let mezi irskými emigranty v Americe a pak i v samém Irsku. Feniané bojovali za nezávislost Irska a za vytvoření irské republiky. Tím objektivně hájili zájmy irského rolnictva. V září 1865 byla řada jejich vůdců zatčena a vystavena surovému zacházení. Roku 1867 bylo poraženo dlouho připravované ozbrojené povstání fenianů, izolovaná hnutí byla potlačena, mnoho fenianských předáků bylo zatčeno a postaveno před soud. Marx a Engels sice nejednou zdůrazňovali slabiny fenianského hnutí a kritizovali feniany pro jejich spikleneckou taktiku, sektářské a buržoazně nacionalistické chyby, ale vysoce hodnotili revoluční charakter tohoto hnutí a snažili se je dostat na cestu masových akcí a společného postupu s anglickým dělnickým hnutím. V sedmdesátých letech se fenianské hnutí rozpadlo. — *54.*

[52] Pozemková šlechta a protestantské duchovenstvo v Irsku založily roku 1795 řád oranžistů, teroristickou organizaci k boji proti národně osvobozeneckému hnutí irského lidu. Tato organizace sdružovala ultrareakční irské a anglické živly ze všech společenských vrstev a systematicky štvala protestanty proti irským katolíkům. Řád měl silný vliv zejména v severním Irsku osídleném převážně protestanty. Své jméno dostal řád v upomínku na Viléma III. Oranžského, který potlačil irské povstání v letech 1689—1690. — *54.*

[53] Při nástupu na trůn vydal Bedřich III. 12. března 1888 proklamaci „An mein Volk" [„Mému národu"]. Zároveň uveřejnil výnos říšskému kancléři Bismarckovi. — *56, 70.*

[54] Ve „Weekly Dispatch" z 18. března 1888 byla uveřejněna provolání Bedřicha III. (viz poznámku 53). — *58.*

[55] Paul Lafargue ve svém dopise Engelsovi z 18. března 1888 vyslovil názor, že by sněmovna mohla upustit od volby podle kandidátních listin a vrátit se zase k osobní volbě poslanců podle arrondissementů, zavedené v roce 1875 (viz poznámku 91). Tak by se zabránilo tomu, aby byl do poslanecké sněmovny zvolen Boulanger, který byl na kandidátní listině radikálů (viz poznámku 90).

Volba podle kandidátních listin (scrutin de liste), tj. volba podle kandidátních listin v departementech (místo osobní volby jednoho poslance za každý arrondissement), byla ve Francii zavedena v červnu 1885. Podle tohoto systému, který zůstal v platnosti do roku 1889, volební obvody tvořily departementy. V každém volebním obvodu se volilo několik poslanců podle klíče 1 poslanec na 70 000 obyvatel. Jednotlivé politické strany sestavovaly volební listiny s tolika kandidáty, kolik jich připadalo na ten který obvod, a volič hlasoval pro všechny kandidáty určité strany vcelku. Jednotlivé strany na základě taktických volebních úvah kandidovaly buď samostaně, nebo sestavovaly společné kandidátní listiny. — *60.*

[56] *Vendômský sloup* — sloup vítězství ulitý z ukořistěných děl a postavený v letech 1806—1810 na náměstí Vendôme v Paříži jako památník Napoleona I. a upomínka na jeho vítězství z roku 1805. 12. dubna se Komuna usnesla vendômský sloup strhnout jako symbol šovinismu a rozeštvávání národů. Stalo se tak 16. května. — *60.*

[57] *Armádu spásy* založil v Anglii roku 1878 metodistický kazatel William Booth a zorganizoval ji vojenským způsobem. Armáda spásy se obrovsky rozšířila hlavně počátkem 20. století, nejvíc v anglosaských, ale i v jiných zemích. Má charakter mimocírkevní misijní organizace, která dostává významnou podporu od buržoazie. Její kazatelé se uchylují k sociální demagogii a k formálnímu odsuzování egoismu bohatých. — *61.*

[58] *Legitimisté* — stoupenci starší legitimní větve bourbonské dynastie, svržené ve Francii roku 1792. Zastupovali zájmy velkých dědičných pozemkových vlastníků. V roce 1830, po druhém svržení bourbonské dynastie, utvořili legitimisté politickou stranu. — *63, 332.*

[59] Jde o pařížské povstání z 5. a 6. června 1832, připravené levým křídlem republikánské strany a revolučními tajnými společnostmi. Bezprostředním pod-

nětem k povstání byly události při pohřbu generála Lamarqua, protivníka vlády Ludvíka Filipa. Dělníci, kteří se zúčastnili povstání, postavili barikády a velmi statečně se bránili. Jedna z těchto barikád byla postavena v ulici u kláštera Saint-Méry (Merri). Padla jako jedna z posledních.

V románě „Illusions perdues" [„Ztracené iluze"] a v povídce „Les secrets de la Princesse de Cardignan" [„Tajemství kněžny Cardignanové"] píše Balzac o republikánu Michelu Chrestienovi, který zahynul v klášteře Saint-Méry. Balzac jej nazývá „velikým státníkem, který by možná změnil tvář světa". — *63, 315.*

[60] Paul Lafargue uveřejnil v „Nouvelle Revue" z 15. března a 1. dubna 1888 pod pseudonymem Fergus článek o francouzštině před a po revoluci z roku 1789 „La langue française avant et après la révolution" [„Francouzský jazyk před revolucí a po ní"]. Z Lafarguova dopisu Engelsovi s datem 27. listopadu 1887 vysvítá, že tento článek byl koncipován jako součást větší práce, ve které chtěl Lafargue zkoumat přeměny ve vlastnictví, filosofii, umění atd. vyvolané Francouzskou revolucí. — *64.*

[61] *Boustrapa* — přezdívka Ludvíka Bonaparta, vytvořená z prvních slabik názvů měst Boulogne, Strassbourgu (Štrasburku) a Paříže. Touto přezdívkou se naráželo na jeho pokusy o bonapartistický puč ve Štrasburku (30. října 1836) a Boulogni (6. srpna 1840) a na státní převrat z 2. prosince 1851 v Paříži, jímž byla ve Francii nastolena Bonapartova diktatura. — *64, 206.*

[62] Touto narážkou se míní skandál kolem anglického plukovníka Valentina Bakera, který ve vlaku obtěžoval mladou ženu a byl za to soudně stíhán. Engels ironicky přirovnává tuto aféru k antické báji o Jupiterovi, který v podobě býka unesl krásnou Európu. — *64.*

[63] *Britská společnost pro povznesení věd* (British Association for the Advancement of Science) byla založena v roce 1831 a dosud existuje. Materiály o jednání z 1. září 1887, které má na mysli Engels, jsou otištěny v „Report of the Fifty-Seventh Meeting of the British Association for the Advancement of Science held at Manchester in August and September 1887" [„Zpráva o padesátém sedmém zasedání Britské společnosti pro povznesení věd, konaném v Manchesteru v srpnu a září 1887"], Londýn 1888, str. 885—895. — *65.*

[64] *Oportunisty* byla ve Francii počátkem osmdesátých let nazývána strana umírněných republikánů, která zastupovala zájmy velké francouzské buržoazie. — *66, 132, 160, 177, 213, 310, 331, 332, 334, 590.*

[65] V dubnu 1888 projednával Kongres USA návrh zákona předložený Rogerem Quarlesem Millsem, podle něhož měla být zrušena cla na průmyslové suro-

viny a cla na mnoho druhů dováženého zboží se měla snížit. Zákon však nebyl přijat. — *68.*

[66] Engels žádal Florence Kelleyovou-Wischnewetzkou ve svém dopise z 22. února 1888 (viz tento svazek, str. 42—44), aby mu poslala americký celní tarif a soupis vnitřních daní na americké průmyslové zboží. — *69.*

[67] Florence Kelleyová-Wischnewetzká i její muž Lazar Wischnewetzky byli v červenci 1887 vyloučeni z newyorské sekce Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, poněvadž odmítli obvinění vznesená proti Avelingovým (viz poznámku 49). Manželé Wischnewetzkých prohlásili, že s tímto rozhodnutím výkonného výboru strany nesouhlasí a požadovali svou rehabilitaci. Podle „Wochenblatt der N. Y. Volkzeitung" z 31. března 1888 se výkonný výbor usnesl, že dříve než bude moci být rozhodnuto o rehabilitaci Wischnewetzkých, musí se prozkoumat nové materiály k objasnění celé záležitosti. — *69, 123.*

[68] August Bebel napsal Engelsovi v dopise z 8. března 1888: „Stojíme v Německu v této chvíli před obratem, jehož dosah nikdo nemůže dohlédnout." Vypočítal politické důsledky vyplývající z očekávané smrti Viléma I. a z nástupu Bedřicha III. na německý císařský trůn a uzavřel: „Nu, uvidíme, co nám přinese nová éra. V podstatě zůstane všechno při starém". — *70.*

[69] V dubnu 1888 vypověděla švýcarská spolková rada na nátlak německých úřadů ze země Eduarda Bernsteina, Julia Mottelera, Leonharda Tauschera a Hermanna Schlütera, spolupracovníky redakce „Sozialdemokratu", sídlící v Curychu. Redakce byla nato přeložena do Londýna, Kentish Town Road, čís. 124, kde od 1. října 1888 pokračovalo vydávání listu. — *71, 77, 79, 82, 85, 86, 87, 94, 99, 130, 131, 378.*

[70] Když Bismarck v lednu 1887 rozpustil říšský sněm, spojily se německá konzervativní strana, německá říšská strana (svobodní konzervativci) a národně liberální strana v jeden volební kartel. Kartel byl namířen proti socialistickému hnutí a nadto i proti všem buržoazně demokratickým a liberálním hnutím a podporoval Bismarckovu militaristickou politiku. Ve volbách roku 1887 zvítězil a získal rozhodující většinu (220 míst) v říšském sněmu. Opřen o tento blok vydal Bismarck několik reakčních zákonů v zájmu junkerů a velkoburžoazie (zavedení ochranných celních tarifů, zvýšení řady daní aj.). Zostření rozporů mezi stranami sdruženými v kartelu a volební porážka roku 1890 (kartel získal jen 132 křesel) nakonec způsobily, že se kartel rozpadl. — *71, 416.*

[71] Jde o zamýšlenou svatbu dcery Bedřicha III. Viktorie s Alexandrem von Battenbergem, který byl v letech 1879—1886 bulharským panovníkem a pro-

váděl politiku, která nebyla sice namířena proti Rusku, ale přece jen byla samostatná. Bismarck se obával, že by se v důsledku toho mohly zhoršit německo-ruské vztahy, a proto s uzavřením sňatku nesouhlasil. — *71.*

[72] Engels má na mysli představitele levicově liberální buržoazní pokrokové strany, založené v červnu 1861. Pokroková strana požadovala ve svém programu sjednocení Německa pod vedením Pruska, svolání celoněmeckého parlamentu a vytvoření silné liberální vlády odpovědné poslanecké sněmovně. Po vítězství Pruska nad Rakouskem roku 1866 se od pokrokové strany odštěpilo pravé křídlo a založilo národně liberální stranu, která ve všech podstatných otázkách podporovala Bismarcka. Politikové, kteří zůstali v pokrokové straně, hájili především zájmy obchodní buržoazie, drobnějších podnikatelů a městské maloburžoazie, přičemž maloburžoazní křídlo ve všech rozhodujících otázkách podléhalo. Po sjednocení německé říše a dalším rozmachu kapitalismu po roce 1871 a také proto, že se pokroková strana postavila otevřeně nepřátelsky vůči sílícímu socialistickému hnutí, její opozice vůči Bismarckovu režimu stále více slábla. Ve vleku prusko-německého šovinismu schválila roku 1871 anexi Alsaska a Lotrinska a přijala poloabsolutistickou říšskou ústavu. Ještě jednou dobyla počátkem osmdesátých let parlamentní úspěchy, když se postavila proti Bismarckovým zákonům o ochranných clech; svým antisocialistickým postojem se však připravila o možnost tyto úspěchy rozvinout. Roku 1884 pokroková strana splynula s levým křídlem národních liberálů a vytvořily Německou svobodomyslnou stranu (viz poznámku 390). — *71, 380, 405.*

[73] Zmínkou o *mexickém období* bonapartismu naráží Engels na tzv. mexické tažení (1861—1867), tj. na ozbrojenou intervenci Francie v Mexiku, jíž se zpočátku účastnily také Anglie a Španělsko. Jejím cílem bylo potlačit mexickou revoluci a přeměnit Mexiko v kolonii evropských mocností. Anglie a Francie hodlaly zároveň využít Mexika jako místa, odkud by mohly zasahovat do občanské války v USA a podporovat otrokářské státy. Francouzským vojskům se v létě 1863 podařilo dobýt hlavní město Mexika Mexico a roku 1864 vyhlásit „císařství", jehož panovníkem se stal chráněnec Napoleona III., rakouský arcivévoda Maxmilián. Mexický lid však francouzské interventy v hrdinném osvobozovacím boji porazil, takže byli v březnu 1867 nuceni odvolat z Mexika svá vojska. Mexická expedice stála Francii ohromné peníze a vážně poškodila druhé císařství. — *72.*

[74] V prusko-francouzské válce roku 1866 zvítězilo Prusko nad Rakouskem. Vyřadilo tak Rakousko jako možného spojence Napoleona III.

Dne 1. a 2. září 1870 došlo u Sedanu k rozhodující bitvě prusko-francouzské války (1870—1871), která skončila rozdrcením francouzských vojsk. Francouzské velení podepsalo 2. září 1870 kapitulační akt, podle něhož

padlo do zajetí 80 000 vojáků, důstojníků a generálů v čele s Napoleonem III. Katastrofa u Sedanu uspíšila zhroucení druhého císařství a vedla k tomu, že 4. září 1870 byla ve Francii vyhlášena republika. — *72*, *435*, *447*.

[75] Engels má na mysli „Prohlášení Sociálně demokratické federace Anglie k mezinárodnímu odborovému kongresu svolanému do Londýna", které bylo uveřejněno v „Sozialdemokratu" 14. dubna 1888. Výroční zasedání britského Kongresu tradeunionů na podzim 1887 přijalo na naléhání posibilistů (viz poznámku 17) usnesení svolat na listopad 1888 mezinárodní odborový kongres do Londýna (viz poznámku 130). Parlamentní výbor britského Kongresu tradeunionů (viz poznámku 78) se pak usnesl na podmínkách pro účast na tomto kongresu, podle nichž měli právo na účast pouze delegáti prokazatelně existujících dělnických spolků. To za podmínek daných zákonem proti socialistům znemožňovalo účast na kongresu německé sociální demokracii a německým odborům. Vedení německé sociální demokracie proto rozhodně proti těmto podmínkám pro účast protestovalo. Federace nato v uvedeném prohlášení vyjádřila nespokojenost s protestem německé sociální demokracie. — *73*.

[76] *Sociálně demokratická federace* (Social Democratic Federation) byla založena v srpnu 1884; vznikla z Demokratické federace a sdružovala různé socialistické skupiny, hlavně z kruhů inteligence. Vedení federace bylo převážně v rukou Henryho Mayerse Hyndmana, který v ní uplatňoval silně dogmatickou a sektářskou politiku. Proti němu vystupovala revoluční skupina (Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling, William Morris aj.), která se připojila k federaci a požadovala, aby federace navázala těsné spojení s anglickými odbory. Oportunistický a diktátorský Hyndmanův postup znemožnil změnu kursu federace, a na podzim 1884 způsobil ve federaci rozkol; stoupenci opoziční skupiny vytvořili samostatnou organizaci — Socialistickou ligu (viz poznámku 77) — a ve federaci nabyli větší převahu oportunisté. Pod vlivem revolučních nálad mas probíhal však ve federaci dál proces, v němž se formovaly revoluční prvky nespokojené s oportunistickým vedením. — *73*, *159*, *168*, *197*, *215*, *219*, *239*, *259*, *262*, *269*, *278*, *282*, *287*, *291*, *299*, *336*, *457*, *460*, *466*, *524*, *544*, *562*.

[77] *Socialistická liga* (Socialist League) byla založena 30. prosince 1884, když většina členů vedení Sociálně demokratické federace (viz poznámku 76) z této organizace vystoupila. K zakladatelům a vedoucím činitelům Ligy patřili mj. William Morris, Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling a Ernest Belfort Bax. Přestože práce Ligy měla mnohé pozitivní stránky, nabývaly u řady jejích členů od samého počátku převahu ultralevé tendence. Socialistická liga se dostala v letech 1887—1888 do rukou anarchistů a v letech

1889—1890 pozbyla význam, když z ní vystoupili Avelingovi, Bax a řada dalších. — *73, 197, 234, 250, 299, 457, 544.*

[78] Jde o *Parliamentary Committee* (parlamentní výbor), orgán britského Kongresu tradeunionů, vzniklého jako celoanglické odborové sdružení koncem šedesátých let; od roku 1871 byl každoročně volen na sjezdech tradeunionů a v období mezi sjezdy byl považován za jejich vedoucí orgán. Výbor jmenoval tradeunionistické kandidáty do parlamentu, podporoval návrhy zákonů podané v zájmu tradeunionů a připravoval výroční sjezdy. Ve výboru převládaly reformistické živly, jež prováděly politiku v duchu starého tradeunionismu a opíraly se o dělnickou aristokracii. Roku 1921 byl parlamentní výbor vystřídán generální radou britského Kongresu tradeunionů. — *73, 398, 544.*

[79] Engels má zřejmě na mysli kruh kolem Césara De Paepe, který byl příbuzný belgického socialisty Désiré Brismeeho. Brismée zemřel 17. února 1888 a 3. března 1888 přinesl „Sozialdemokrat" k jeho úmrtí nekrolog. — *74.*

[80] Sjezd německé sociální demokracie v St. Gallenu roku 1887 (viz poznámku 219) pověřil vedení strany, aby „ve spolupráci s dělnickými organizacemi jiných zemí svolalo na podzim 1888 mezinárodní dělnický kongres". Krátce předtím se i výroční zasedání britského Kongresu tradeunionů usneslo svolat na rok 1888 mezinárodní odborový kongres (viz také poznámku 75). Německá strana navázala s anglickými tradeuniony spojení a prohlásila, že je ochotna nesvolávat svůj vlastní kongres za předpokladu, že bude připuštěna na londýnský kongres. Jednání s parlamentním výborem britského Kongresu tradeunionů (viz poznámku 78) však nemělo úspěch. Tradeuniony trvaly na svých podmínkách pro účast na londýnském kongresu, které německé straně a německým odborům účast na kongresu znemožňovaly. Nato předáci německé sociální demokracie znovu prohlásili, že svolají mezinárodní dělnický kongres. — *74, 270.*

[81] Engels poslal Wilhelmu Liebknechtovi v příloze dopis od Paula Lafargua z 27. dubna 1888, týkající se příprav mezinárodního dělnického kongresu. Lafargue použil Engelsova prostřednictví, poněvadž jeho předchozí dopis, poslaný Liebknechtovi přímo, zřejmě adresát nedostal. — *78.*

[82] Engels má na mysli svůj článek „Anglie v roce 1845 a 1885". V jeho závěru píše o předpokladech pro vznik socialistického hnutí v Británii, viz Spisy, sv. 21, str. 228—229. — *80.*

[83] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn francouzsky v časopise „La Pensée", čís. 61, roč. 1955. — *81, 96, 149, 156, 179, 205, 210, 309, 313, 324, 330, 344.*

[84] Jde o Lafarguův článek „Le Boulangisme et les parlementaires" [„Boulangismus a parlamentarismé"], otištěný v „L'Intransigeant" z 1. května 1888. — *82.*

[85] „The life and adventures of a Lady ‚Special'. From our special commissioner in Paris" [„Život a dobrodružství jedné zvlášť vyvolené dámy. Od našeho zvláštního zmocněnce v Paříži"]. Vyšlo v „The Pall Mall Gazette" z 5. května 1888. Autorem článku byl podle všeho anglický publicista William Thomas Stead. — *82.*

[86] V březnu—dubnu 1888 propukla v Rumunsku řada rolnických vzpour. Vzbouření rolníci zapalovali statkářské dvory, ničili dlužní úpisy a rozdělovali obilí, dobytek a půdu. Povstání bylo vládou tvrdě potlačeno. — *83.*

[87] Podle výnosu ministerstva vnitra z 22. května 1888 museli mít všichni cizinci přicházející do Německa přes německo-francouzské hranice pas a vízum německého vyslanectví v Paříži. — *88.*

[88] Karl Kautsky požádal 20. června 1888 Engelse, aby pro článek „Shelley jako socialista", jehož autory byli Edward Aveling a Eleanor Marxová-Avelingová, přeložil básně Percy Bysshe Shelleyho do němčiny. Článek vyšel v „Die Neue Zeit" v prosinci 1888. — *91.*

[89] Na zasedání poslanecké sněmovny 12. července 1888 požadoval Boulanger rozpuštění sněmovny. Došlo k prudké výměně názorů mezi ním a předsedou vlády Floquetem, který odmítl Boulangerův návrh a vyčítal mu nečestné jednání. Boulanger obvinil Floqueta ze lži a odevzdal předsedovi sněmovny už předem formulovaný dopis, v němž podával demisi. Boulanger odůvodňoval tento svůj krok tím, že byl odmítnut jeho návrh na rozpuštění sněmovny. Ale při odevzdávání dopisu ještě nebylo o jeho návrhu hlasováno. Po této rozepři došlo 13. července mezi Boulangerem a Floquetem k souboji, při němž byl Boulanger zraněn. — *97.*

[90] *Radikálové* — v osmdesátých a devadesátých letech parlamentní skupina ve Francii, která se odštěpila od oportunistů (viz poznámku 64), strany umírněných republikánů. Jejich vůdcem byl Georges Benjamin Clemenceau. Tato skupina trvala pevně na řadě buržoazně demokratických požadavků, od kterých umírnění republikáni ustoupili: zrušení senátu, odluka církve od státu atd. Aby získali masu voličů, požadovali radikálové zavedení progresívní daně z příjmu a také některá sociálně ekonomická opatření. Roku 1901 se radikálové zorganizovali ve stranu, která především zastávala zájmy střední a drobné buržoazie. — *97, 132, 149, 151, 177, 183, 211, 310, 331, 344.*

[91] *Plebiscitním boulangismem* nazývá Engels Boulangerův pokus získat v řadě francouzských departementů poslanecké mandáty. Boulanger využil volby

podle kandidátních listin (viz poznámku 55) a jakmile se v některém departementu uvolnilo místo poslance, kandidoval tam. Když se uvolnilo další, složil Boulanger poslanecké mandáty a kandidoval znovu v jiném departementu. Pro volby do poslanecké sněmovny v roce 1889 hodlal kandidovat v čele boulangistické kandidátní listiny současně ve všech departementech. Boulanger doufal, že těmito machinacemi vzbudí dojem, že je vyvolencem celého národa. Aby se zmařily tyto Boulangerovy úmysly, zavedla v roce 1889 poslanecká sněmovna i senát opět volby podle arrondissementů a kromě toho byl přijat zákon, podle něhož mohl každý kandidát kandidovat pouze v jednom volebním obvodu. — *97.*

[92] Engels bydlel v Regent's Park Road 122. — *100.*

[93] Bankovní svátky (Bank Holidays) byly v Anglii uzákoněny roku 1871. O velikonočním a svatodušním pondělí, první pondělí v srpnu a 26. prosince jsou všechny anglické banky zavřeny. — *104.*

[94] Tím se míní výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 20). — *106.*

[95] Narážka na manévry britského válečného loďstva. — *107.*

[96] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Na jejím rubu je adresa: E. Bernstein Esq., 4, Corinne Road, Tufnell Park, N., London. — *108.*

[97] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Na rubu je Sorgovou rukou napsána adresa: F. A. Sorge, Hoboken, New Jersey. — *111.*

[98] Dopisní papír má předtištěnou hlavičku: Adams House. No. 553, Washington Street, Boston. — *112, 114.*

[99] Jde o názorové rozdíly v Socialistické dělnické straně Severní Ameriky (viz poznámku 20). Friedrich Adolph Sorge sdělil Engelsovi v dopise z 30. srpna 1888, že Wilhelm Ludwig Rosenberg už není tajemníkem národního výkonného výboru strany. Oficiální usnesení o Rosenbergově vyloučení bylo přijato v září 1889 (viz poznámku 297). — *113.*

[100] Hlavička dopisu má předtištěné vyobrazení Niagarských vodopádů a nápis: Spencer House, Niagara Falls, N. Y. — *115.*

[101] Hlavička dopisu má předtisk: Richelieu Hotel, Montreal. — *119.*

[102] Hlavička dopisu má předtisk: Paul Smith's Fouquet House, Phelps Smith, Manager. Plattsburgh, N. Y. — *121, 122.*

[103] Hlavička dopisu má předtisk: Broadway, opposite Bond Street, Julius A. Robinson Prop'r, New York. — *123.*

[104] Koncepty dopisu redakcím „New Yorker Volkszeitung" a „Chicagoer Arbeiter-Zeitung" napsal Engels na jeden list. — *125, 126.*

[105] Bruno Bauera odvolala pruská vláda v březnu 1842 z bonnské university, kde přednášel jako docent teologie, pro jeho ateistické názory a liberálně opoziční projevy. — *129, 164.*

[106] Conrad Schmidt informoval v dopise z 23. srpna 1888 Engelse o svém záměru habilitovat se v Lipsku. Napsal: „Zda se mi podaří v Lipsku uspět, o tom ovšem při osobním postoji pana ‚Thukydida' Roschera k Marxovi velmi pochybuji". (Viz také poznámku 147.)

Marx a Engels nazývali vulgárního ekonoma Wilhelma Roschera ironicky Thukydidem, poněvadž se v předmluvě k prvnímu vydání své knihy „Die Grundlagen der Nationalökonomie" [„Základy národní ekonomie"], jak napsal Marx, „skromně uvedl jako Thukydides politické ekonomie" (Karel Marx, „Teorie o nadhodnotě", část třetí, str. 488—489). — *129.*

[107] Dne 23. srpna 1888 napsal Conrad Schmidt Engelsovi: „Na habilitaci v Halle ostatně, jak se brzy ukázalo, nebylo ani pomyšlení, poněvadž tato universita je poslední přísně konfesionální učiliště a já jsem disident a patřím k jedné volnomyšlenkářské obci." — *129, 224.*

[108] V předmluvě k druhému dílu Marxova „Kapitálu" (1885) navrhl Engels ekonomům, aby dokázali, „jak se může a musí tvořit stejná průměrná míra zisku nejen bez porušení zákona hodnoty, nýbrž právě na jeho základě" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl II, str. 28). Ohlásil, že Marx řešil tento problém ve třetím dílu „Kapitálu". Conrad Schmidt, který se zajímal o otázku, již nadhodil Engels, se pokusil řešit tento problém v knize „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes" [„Průměrná míra zisku na základě Marxova zákona hodnoty"], která vyšla roku 1889. Také Wilhelm Lexis vznesl tuto otázku vrecenzi druhého dílu „Kapitálu", která vyšla pod názvem „Die Marx'sche Kapitaltheorie" [„Marxova teorie kapitálu"] v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", nová řada, sv. 11, 1885. Lexis ovšem onu otázku nedokázal zodpovědět. Engels hodnotí Lexisovu a Schmidtovu práci v předmluvě ke třetímu dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl III-1, str. 16—21). — *129, 224, 338.*

[109] Wilhelm Roscher, „Geschichte der National-Oekonomik in Deutschland" [„Dějiny národní ekonomiky v Německu"], Mnichov 1874, str. 1021—1022. — *130.*

[110] Zmíněný interview vyšel v „New Yorker Volkszeitung" 20. září 1888 (viz Spisy, sv. 21, str. 531—532 a poznámku 561). — *132.*

[111] Engels má zřejmě na mysli členy Fabiánské společnosti Sidneyho a Beatrici Webbovy, George Bernarda Shawa a Edwarda Pease.

Fabiánskou společnost (Fabian Society) založila 4. ledna 1884 skupina buržoazních intelektuálů, kteří se zasazovali za řešení sociálních zlořádů v buržoazní společnosti a hledali cestu k překonání kapitalismu, nepřekročili však rámec reforem. Fabiáni vystupovali proti Marxovu učení o třídním boji proletariátu a o socialistické revoluci. K nejvlivnějším osobnostem Fabiánské společnosti patřili Webbovi a Shaw. Fabiánské ideje byly jedním ze zdrojů reformismu v anglickém dělnickém hnutí. — *140, 411, 497, 582.*

[112] Johannes Ranke, „Grundzüge der Physiologie des Menschen mit Rücksicht auf die Gesundheitspflege und das praktische Bedürfnis des Arztes" [„Základy fyziologie člověka s ohledem na péči o zdraví a na praktické potřeby lékaře"], Lipsko 1868. — *140.*

[113] „Department of the Interior, Census Office. Compendium of the tenth census (June 1, 1880)" [„Ministerstvo vnitra, Úřad pro sčítání lidu. Souhrnná zpráva o desátém sčítání (1. června 1880)"], část 1—2, Washington 1883. — *141.*

[114] Karl Kautsky informoval počátkem října 1888 Engelse o obtížích v rakouském dělnickém hnutí takto: „Co hrozí stranu rozštěpit, je místní žárlivost. Vídeň a Brno se rvou o vůdcovství a strana se ve skutečnosti rozpadá, pokud já vidím, na tři skupiny: slovanskou, německou alpských zemí a německo-českomoravskou. Innsbručtí například nechtěli nic vědět o Vídeňských a přísahali na Brněnské. V Teplicích, na severní Moravě a ve Slezsku se zdá vliv Vídeňských silnější než vliv Brněnských."

Rozpory uvnitř rakouského socialistického hnutí se projevovaly od počátku osmdesátých let. Ve Vídni, v severních Čechách aj. vznikaly skupiny radikálů, mezi nimiž působil vliv anarchistů, kdežto Brněnští představovali „umírněné", kteří se hlásili k marxismu a prosazovali sjednocení strany. Prvním úspěchem bylo sjednocení brněnského dělnictva a založení listů „Rovnost" v Brně (1885), redigované Pankrácem Krkoškou a Josefem Hybešem, a ve Vídni „Gleichheit" (1886) vedené dr. Victorem Adlerem. V českém dělnickém hnutí byly rozpory překonány už v létě 1887, takže 25. a 26. prosince téhož roku se konal v Brně slučovací sjezd Československé sociální demokracie, na němž bylo usneseno utvořit spolu s německými soudruhy jednotnou so-

ciálně demokratickou stranu v Rakousku. Diference v organizačních a programových otázkách se podařilo urovnat do konce října 1888. Od 30. prosince t. r. do 1. ledna 1889 se konal v Hainfeldu ustavující sjezd Sociálně demokratické strany Rakouska, na němž byl přijat revoluční program, opírající se v podstatě o principy „Manifestu Komunistické strany". — *145, 375.*

[115] Engels měl původně v úmyslu napsat o své cestě do Ameriky skici, v nichž, jak je zřejmé z fragmentu „Dojmy z cesty po Americe" (viz Spisy, sv. 21, str. 497—499) a z jiných dochovaných náčrtků, mínil podat hodnocení společenského a politického života země. Tento svůj záměr však nemohl uskutečnit. — *145.*

[116] August Bebel měl v úmyslu napsat větší práci o Wilhelmu Weitlingovi. Dne 15. října 1888 napsal Engelsovi: „Schlüter Ti sdělil, že chci pro Dietze napsat práci o Weitlingovi, a při té příležitosti bych chtěl zahrnout do pojednání a výkladu i sociální hnutí čtyřicátých let... Byl bych Ti velmi povděčen, kdybys mi sdělil, co si o tom celém myslíš, a kdybys mi také pomohl tím, že bys mi přenechal materiál, jejž máš k dispozici." — *146.*

[117] *Weitlingův komunismus* byla forma utopického dělnického komunismu, jíž koncem třicátých a počátkem čtyřicátých let 19. století hlásal Wilhelm Weitling. Jeho učení bylo nějaký čas politickou a ideologickou platformou Svazu spravedlivých a sehrálo nejdříve, až do vzniku vědeckého komunismu, v dělnickém hnutí v podstatě pozitivní roli. Utopický obsah Weitlingových názorů, orientovaný na vybudování primitivního rovnostářského komunismu, se však brzy stal brzdou rozvíjejícího se dělnického hnutí, které potřebovalo vědecky založenou ideologii a politiku. Od poloviny čtyřicátých let vyzdvihoval Weitling stále víc do popředí zpátečnické stránky svého učení a stále víc se izoloval od dělnického hnutí. V květnu 1846 došlo pro rozporné názory na „pravého" socialistu Hermanna Kriega k definitivní roztržce mezi Marxem, Engelsem a jejich stoupenci na jedné straně a Weitlingem na straně druhé. — *146.*

[118] *„Pravý" socialismus* — maloburžoazní ideologie, která vznikla v letech 1844 až 1845 a jejímiž představiteli byli mj. Karl Grün a Moses Hess. „Praví" socialisté byli filosofičtí idealisté, kteří nespatřovali příčinu všeho zla v kapitalistických výrobních vztazích, nýbrž v egoismu lidí. Odmítali revoluční třídní boj a pokoušeli se zastřít třídní konflikty abstraktně humanistickými frázemi o „všelidskosti", „bratrství" a o „lásce", která měla pojit vykořisťovatele a vykořisťované. Byli brzdou při vytváření samostatného proletářského hnutí, při zakládání první revoluční strany dělnické třídy a při sjednocování všech demokratických sil v boji proti feudální reakci. Marx a Engels kritizovali názory „pravých" socialistů ve svých „starých rukopisech", tj. v „Německé ideologii", především v její druhé části (viz Spisy, sv. 3, str. 463—551) a mimoto v pracích

„Praví socialisté" a „Německý socialismus veršem a prózou" (viz Spisy, sv. 3, str. 552—594, sv. 4, str. 218—259). — *146.*

[119] Jde o dopis Wilhelma Weitlinga Mosesu Hessovi z 31. března 1846. V tomto dopise informoval Weitling o průběhu schůze Komunistického korespondenčního výboru v Bruselu z 30. března 1846, na níž došlo k ostrému sporu mezi Marxem a Weitlingem. Podnětem byla otázka, jak má být vedena komunistická propaganda v Německu, přičemž se začalo debatovat i o obsahu této propagandy. Marx rozhodně vystoupil proti Weitlingově sektářské a pseudorevoluční koncepci a vyvrátil jeho názor, že bezprostředně je na programu komunistická revoluce a že dělníci a vykořisťované lidové masy vůbec jsou už pro takovou revoluci „zralé". Proti Weitlingovu pojetí, že je potřeba pouze propagandy apelující na city, tvrdil Marx, že je nutné obracet se na dělníky s vědecky podloženým učením. Namítal proti Weitlingovi, že nevědomost dosud nikdy nikomu neprospěla. Ani u ostatních členů Korespondenčního výboru, vedeného Marxem a Engelsem, nenalezl Weitling se svými názory žádný ohlas. — *147.*

[120] Vzpomínky Pavla Vasiljeviče Annenkova na toto zasedání byly nejprve uveřejněny v časopise „Věstnik Evropy", čís. 1—5, 1880. Výňatek z nich pak vyšel v „Neue Zeit", 1. roč., 1883, sešit 5, str. 236—241. — *147.*

[121] Julius Meyer a Rudolph Rempel chtěli financovat uveřejnění řady spisů K. Marxe, B. Engelse a Mosese Hesse. Jako první spis měla vyjít „Německá ideologie". Koncem dubna 1846 vzal Joseph Weydemeyer větší část I. svazku s sebou do Vestfálska na místo, kde měla být kniha vydána. Meyer a Rempel však pod různými záminkami odkládali její vytištění a konečně je v půli července 1846 odmítli. Vlastní příčinou odmítnutí bylo to, že Rempel a Meyer sympatizovali s „pravými" socialisty. Marx a Engels až do jara 1847 sháněli pro své dílo vydavatele. Všechny pokusy ztroskotaly na tehdejších cenzurních poměrech anebo na sympatiích nakladatele k těm filosofickým směrům a jejich představitelům, které právě Marx a Engels kritizovali. Úplný text „Německé ideologie" poprvé uveřejnil moskevský Institut Marxe, Engelse a Lenina v prvním oddíle Marxových a Engelsových Sebraných spisů (MEGA), svazek 5. — *147.*

[122] Engels má na mysli Weitlingovu „Allgemeine Denk- und Sprachlehre nebst Grundzügen einer Universalsprache der Menschheit" [„Všeobecná logika a gramatika spolu se zásadami univerzálního jazyka všeho lidstva"], která se nedochovala. Práce zřejmě obsahovala vedle některých racionálních prvků naivně utopistické a primitivní ideje. — *147.*

[123] Body 5 a 6 v dopise Wilhelma Weitlinga z 31. března 1846 znějí: „5. ‚Řemeslnický komunismus' i ‚filosofický komunismus' musí být potírán; z citů je

třeba si tropit posměch, to je pouze jakýsi přelud, žádná ústní propaganda, žádné zavádění tajné propagandy, vůbec ani slovo propaganda v budoucnu už nepoužívat. 6. O uskutečnění komunismu zatím nemůže být ani řeči, nejdřív musí přijít k veslu buržoazie." — *147.*

[124] Lorenz Stein, „Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs" [„Socialismus a komunismus dnešní Francie"], Lipsko 1842; Karl Grün, „Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien" [„Sociální hnutí ve Francii a Belgii"], Darmstadt 1845. Kritiku podobných spisů podali Marx a Engels v „Německé ideologii" (Spisy, sv. 3, str. 463—551). — *147.*

[125] Engels v té době pracoval na 3. kapitole třetího dílu Marxova „Kapitálu". O tom, v jakém stavu byl rukopis, píše Engels v předmluvě k třetímu dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", III-1, str. 11—12.) — *149, 151.*

[126] Narážka na článek Paula Lafargua „Die Beschneidung, ihre soziale und religiöse Bedeutung" [„Obřízka, její společenský a náboženský význam"], který vyšel v „Die Neue Zeit", čís. 11 z roku 1888. — *150.*

[127] Paul Lafargue napsal pro „Sozialdemokrat" článek, v němž odhaloval úlohu posibilistů, Bernstein ho poslal Bebelovi a Lafargue pak došel k názoru, že tím článek splnil svůj účel — informovat německé soudruhy o úloze a záměrech posibilistů — proto nepovažoval už za nutné, aby byl otištěn. — *151.*

[128] *Burzy práce* (bourses du travail) byly ve Francii instituce, které se od druhé poloviny osmdesátých let tvořily převážně při městských správách velkých měst a skládaly se ze zástupců různých odborů. Zpočátku je podporovaly státní orgány a často jim i finančně přispívaly, protože jich hodlaly využít k tomu, aby odvrátily dělníky od třídního boje. Burzy práce opatřovaly práci nezaměstnaným, zakládaly nové odborové organizace, odborově školily dělníky a organizovaly stávkový boj. — *151, 160, 269, 549, 557.*

[129] Posibilisté (viz poznámku 17) připravovali na rok 1889 mezinárodní dělnický kongres v Paříži. Pověřila je tím mezinárodní konference v Paříži v roce 1886 (viz poznámku 141), kterou sami svolali. Této konference se jako zahraniční delegáti zúčastnili jen zástupci anglických tradeunionů, několik Belgičanů, jeden Němec, jeden Australan, jeden Švéd, jeden Rakušan a jeden delegát německého spolku v Londýně. Londýnský mezinárodní odborový kongres z roku 1888 (viz poznámku 130) rovněž pověřil posibilisty, aby organizovali v roce 1889 mezinárodní kongres v Paříži. — *152, 172, 184, 194, 196, 200, 202.*

[130] Jde o londýnský mezinárodní odborový kongres, který se konal ve dnech 6.—10. listopadu 1888 a byl svolán anglickými tradeuniony. Kongresu se

zúčastnili zástupci odborů z Anglie, Belgie, Holandska, Dánska, Itálie a zástupci francouzských odborů nakloněných posibilistům. Němečtí sociální demokraté a odboráři ani rakouští socialisté se nemohli zúčastnit vzhledem k podmínkám, které pro přístup na kongres stanovilo vedení anglických tradeunionů (viz poznámku 75). Reformistickým vůdcům anglických tradeunionů se však nepodařilo vnutit kongresu svůj postoj. Kongres vyzval pracující, aby vedli boj za zákony na ochranu dělníků a za to, aby byl zákonem stanoven osmihodinový pracovní den. Nejvýznamnější usnesení konference z roku 1886 (viz poznámku 129) rozhodlo, že bude v roce 1889 uspořádán v Paříži mezinárodní kongres, jehož svoláním byli pověřeni posibilisté. K hodnocení londýnského kongresu srovnej Spisy, sv. 21, str. 537 a násl. — *153, 160, 172, 233, 235, 259, 262, 269, 544.*

[131] Národní sjezd francouzských odborů, který zasedal 28. října — 1. listopadu 1888 (viz poznámku 139), se usnesl svolat v roce 1889 do Paříže mezinárodní dělnický kongres. — *153.*

[132] Posibilisté (viz poznámku 17) se rozhodli uskutečnit v prosinci 1888 dělnický sjezd v Troyes. Ale protože organizační výbor v Troyes pozval na sjezd delegáty všech socialistických a dělnických spolků ve Francii, tedy i marxisty, posibilisté nakonec svou účast na sjezdu odmítli (viz poznámku 137). — *153, 167, 229, 247.*

[133] Jde o 3. a 4. kapitolu třetího dílu „Kapitálu". O stavu rukopisu píše Engels v předmluvě ke třetímu dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", díl III-1, str. 8—12). — *154.*

[134] V posibilistickém orgánu „Parti Ouvrier" byl 28. prosince 1888 otištěn článek „L'Agglomération parisienne" [„Pařížská aglomerace"], který obviňoval francouzské marxisty, že podporují boulangistické hnutí, aby Jules Guesdovi, Paulu Lafarguovi a Gabrielu Devillovi otevřeli cestu do parlamentu. „Pařížská aglomerace" byl název pařížské organizace Francouzské dělnické strany (viz poznámku 33). — *157.*

[135] *Cadettisté* se nazývali členové Společnosti pro lidská a občanská práva (Société des Droits de l'Homme et du Citoyen), kterou založili 25. května 1888 buržoazní radikálové a umírnění republikáni k boji proti boulangismu. Později se ke společnosti přidali i posibilisté. Své pojmenování dostali cadettisté podle ulice Rue Cadet v Paříži, kde jejich společnost sídlila. — *157, 325, 345.*

[136] Úmrtím poslance Antoina Augusta Huda 23. prosince 1888 se uvolnil jeden mandát za departement Seine (Paříž a předměstí). Na 27. leden 1889 byly proto stanoveny doplňovací volby do poslanecké sněmovny. — *157.*

[137] Sjezd v Troyes, který se konal v prosinci 1888 (viz také poznámku 132) schválil usnesení francouzského odborového sjezdu v Bordeaux (viz poznámku 139), že bude v roce 1889 svolán mezinárodní dělnický kongres. Dále bylo v Troyes usneseno, že bude pro doplňovací volby do poslanecké sněmovny 27. ledna 1889 (viz poznámku 136) navržen socialistický kandidát a postaven proti všem ostatním seskupením. Na základě tohoto usnesení postavila Dělnická strana jako kandidáta zemědělského dělníka Boulého. — *157, 159.*

[138] 29. prosince 1888 napsal Wilhelm Liebknecht Engelsovi, že chce zajet do Paříže a Londýna a jednat o připravovaném dělnickém kongresu. — *157, 159.*

[139] Od 28. října do 4. listopadu 1888 zasedal národní sjezd francouzských odborů. Na sjezdu bylo zastoupeno 272 odborových organizací — dělnických syndikátních komor a odboček. Většina delegátů patřila k marxistickému směru v dělnickém hnutí. Sjezd zahájil zasedání v Bordeaux. Když však policie prohlásila sjezd za rozpuštěný, poněvadž na tribuně byla rozvinuta rudá vlajka, pokračovala jednání v bordeauxském předměstí Le Bouscat. Sjezd se usnesl svolat u příležitosti stého výročí Francouzské revoluce do Paříže mezinárodní dělnický kongres. Toto usnesení potvrdil i sjezd v Troyes (viz poznámku 132). Bordeauxský sjezd jednal i o otázce generální stávky, která byla považována za nejlepší a nejrevolučnější prostředek v boji proti kapitalistickému vykořisťování. — *159, 229.*

[140] Pohřeb generála Pařížské komuny Émila Eudese 8. srpna 1888 se stal mohutnou demonstrací pařížského proletariátu. Účastníci demonstrace nesli rudé vlajky a hesla volající po zřízení nové Komuny. Demonstrace byla rozehnána policií. — *160.*

[141] Engels míní mezinárodní konferenci v Paříži roku 1886, svolanou posibilisty (viz poznámku 129). Projednávala otázky mezinárodního pracovního zákonodárství, úpravy pracovní doby a odborného vzdělání. Ve svých rezolucích se konference omezila na čistě ekonomické požadavky. — *160.*

[142] Jde o devátý národní sjezd posibilistů, který se konal od 2. do 8. října 1887 v Charleville. Sjezd se zabýval především otázkou účasti ve volbách. — *160.*

[143] Heinrich Soetbeer, „Die Stellung der Sozialisten zur Malthus'schen Bevölkerungslehre" [„Stanovisko socialistů k Malthusově populační teorii"], Göttingen 1886. — *162.*

[144] Roku 1825 vydala vláda Karla X. zákon o výplatě odškodného bývalým emigrantům za jejich statky zabavené v letech Francouzské revoluce. Nej-

větší část tohoto odškodnění, 1 miliardu franků, která byla vyplacena jako tříprocentní státní renta, dostaly špičky francouzské dvorní aristokracie a velkostatkáři. — *162.*

[145] Výrok pruského ministra Schulenburga-Kehnerta v provolání k berlínskému obyvatelstvu ze 17. října 1806 (po porážce u Jeny), který se pak stal příslovečným. — *163.*

[146] Úryvky z tohoto dopisu byly poprvé otištěny v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 15 a 16, 1920. — *164.*

[147] Conrad Schmidt sdělil ve zmíněném dopise Engelsovi, že kvůli svým socialistickým názorům nebyl přijat na lipskou universitu jako soukromý docent (viz také tento svazek, str. 224 a poznámku 107). — *164, 224.*

[148] Eugen Dühring, od roku 1863 soukromý docent na berlínské universitě, napadl od roku 1872 ve svých spisech několik universitních profesorů, mj. Hermanna von Helmholtze, a kritizoval ostře universitní řád. Za tuto kritiku byl pronásledován reakčními profesory. V roce 1877 opakoval svou kritiku universitních poměrů a svá obvinění proti některým profesorům v ještě ostřejší formě. Nato s ním bylo zavedeno disciplinární řízení, na jehož základě byl v červenci 1877 zbaven práva vyučovat na universitě. Dühringovo propuštění vyvolalo bouřlivou protestní kampaň jeho stoupenců a tento svévolný akt byl odsuzován i v dělnickém hnutí a v široké veřejnosti. — *164.*

[149] Jde o „Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen" [„Státovědné a sociálně vědné studie"], sbírku monografií k dějinám německého národního hospodářství, které vydával v letech 1878—1916 Gustav Schmoller, od roku 1903 za spolupráce Maxe Seringa. Jednotlivé studie obsahovaly bohatý faktický materiál, vyhýbaly se však jakýmkoli teoretickým analýzám. — *165.*

[150] „First report from the select committee of the House of Lords on the sweating system; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, and appendix." Ordered, by the House of Commons, to be Printed, 11 August 1888, London [„První zpráva zvláštního výboru Sněmovny lordů o soustavě hladových mezd, spolu s protokoly, svědeckými výpověďmi a dodatkem." Vytištěno z příkazu Dolní sněmovny 11. srpna 1888 v Londýně]. — *165, 199.*

[151] *Doba slídění po demagozích* — narážka na pronásledování účastníků opozičního hnutí německé inteligence, které nastalo po osvobození Německa z napoleonské nadvlády. Mnozí členové německých studentských spolků (Burschenschaften), vzniklých ještě za boje proti Napoleonovi, brojili po vídeňském

kongresu proti reakčnímu zřízení v německých státech a organizovali politická shromáždění, na nichž požadovali sjednocení Německa. Když roku 1819 student Sand spáchal atentát na přívržence Svaté aliance a carského agenta Kotzebua, bylo jeho činu využito jako záminky k represáliím proti „demagogům", jak byli nazýváni příslušníci tohoto opozičního hnutí v usneseních karlovarské konference ministrů německých států ze srpna 1819.— *165.*

[152] V doplňovacích volbách v Paříži 27. ledna 1889 (viz také poznámku 136 a 137) kandidoval Boulanger za pravicové seskupení a Jacques za republikánskou stranu. Kandidaturu Boulého podporovala Francouzská dělnická strana (viz poznámku 33) a blanquisté. V ostrém volebním boji zvítězil s převahou Boulanger, který získal 250 000 hlasů. Boulé dostal kolem 17 000 hlasů. — *167, 177, 179, 194, 240, 244, 522.*

[153] Jde o Francouzskou sekci z roku 1871, kterou v září 1871 založili v Londýně francouzští emigranti. Vedení sekce bylo v úzkém spojení s bakuninovci ve Švýcarsku a spolu s nimi bojovalo proti organizačním principům Mezinárodního dělnického sdružení. Když generální rada Internacionály navrhla sekci po prozkoumání jejích stanov, aby je uvedla do souladu se Všeobecnými stanovami Internacionály, napadla sekce generální radu, že překračuje své plné moci. Na jaře 1872 se ze zbytků Francouzské sekce z roku 1871, z anglických buržoazních republikánů (mezi nimiž byl A. Smith) a z lassallovců, vyloučených z Internacionály pro rozkolnickou činnost, vytvořila Univerzální federalistická rada (viz Spisy, sv. 18, str. 112—114); tato rada se snažila strhnout na sebe vedení Internacionály. — *168, 562.*

[154] *Pseudogenerální radou* míní Engels odštěpenou část britské federální rady, vedenou Johnem Halesem, Hermannem Jungem aj. Tato skupina odmítla se podřídit rozhodnutím haagského kongresu, a byla proto 30. května 1873 vyloučena z Mezinárodního dělnického sdružení (viz Spisy, sv. 18, str. 692 až 693). — *168.*

[155] Friedrich Heinrich Geffcken, který patřil k nejbližším přátelům Bedřicha III., uveřejnil v září 1888 v „Deutsche Rundschau" úryvky z jeho deníku, které se týkaly období prusko-francouzské války. Kritizovala se v nich Bismarckova politika, zejména v souvislosti se založením německé říše. Na Bismarckův nátlak byl Geffcken obžalován ze zemězrady. Říšský soud však prohlásil, že Geffckenovu vinu nelze dokázat, a 4. ledna 1889 obžalovaného osvobodil. V téže době obvinil Herbert von Bismarck, Bismarckův nejstarší syn, anglického diplomata Moriera ze zprostředkování mezi tehdejším korunním princem Bedřichem Vilémem (pozdějším Bedřichem III.) a Francií za války roku 1870. Morier prý dodával francouzskému maršálu Bazainovi informace

o německé armádě. Nato Morier uveřejnil svou korespondenci s Bazainem, která dokázala, že obvinění vznesená proti němu jsou pomluva. — *168.*

[156] V prosinci 1888 byla v Paříži vypsána ruská půjčka ve výši 125 miliónů rublů, což se zhruba rovnalo 20 miliónům liber št. — *169.*

[157] Aby Bismarck upevnil svou pozici, když se rýsovalo sblížení Francie a Ruska, zahájil v lednu 1889 jednání o uzavření obranného spojenectví s Anglií. Během jednání přišly na pořad i koloniální problémy. V téže době se Anglie a Německo navzájem podporovaly ve východní Africe při potlačování lidových povstání v Ugandě a na Zanzibaru. Anglické a německé loďstvo zahájilo společně blokádu východoafrického pobřeží. Dne 1. července 1890 byla podepsána německo-anglická koloniální úmluva, tzv. helgolandsko-zanzibarská dohoda. Upravovala hranice německých a anglických koloniálních držav ve východní Africe, přenechávala Anglii protektorát nad Zanzibarem a Pembou, předpokládala odstoupení některých dosud německých koloniálních území Anglii a naopak, a konečně podle této dohody Anglie postoupila Německu strategicky důležitý ostrov Helgoland.

Dočasné sblížení obou zemí však nevyústilo v německo-anglické spojenectví. Vzájemné rozpory, prohlubující se s přechodem k imperialismu, měly nakonec za následek značné zostření anglo-německých vztahů. — *169, 300.*

[158] Roku 1877 vyšla v Londýně kniha Lewise H. Morgana „Ancient society, or researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization" [„Pravěká společnost, výzkumy o průběhu lidského pokroku od divošství přes barbarství k civilizaci"]. Marx a Engels připisovali této knize velký význam (viz Spisy, sv. 36, str. 111—222 a 333—444). S přihlédnutím k Marxovým poznámkám v jeho konspektu Morganovy knihy a na základě vlastního studia napsal Engels od konce března do konce května 1884 „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. V souvislosti s výzkumy Lewise H. Morgana" (viz Spisy, sv. 21, str. 55—203). V oficiálních anglických vědeckých kruzích nebyla Morganova práce řádně oceňována a dlouhou dobu byla umlčována. — *171.*

[159] Engels zde cituje Bebelovy odpovědi z 8. ledna 1889 na Engelsův dopis z 5. ledna 1889 (viz tento svazek, str. 159—161) a Liebknechtův Engelsovi z 11. ledna 1889. — *172.*

[160] Představitelé německé sociální demokracie navrhli, aby byla na 18. leden 1889 svolána do Nancy předběžná konference, na níž vedle Francouzů měli být zastoupeni Belgičané, Holanďané, Švýcaři a Němci. Konference se neuskutečnila. — *172.*

[161] Engels míní „Teorie o nadhodnotě", které Marx napsal v letech 1862—1863. Tvoří největší a nejrozpracovanější část Marxových ekonomických rukopisů z let 1861—1863 a obsahují kritické dějiny politické ekonomie od počátků až do poloviny 19. století. Engelsovi se nepodařilo uskutečnit záměr vydat „Teorie o nadhodnotě" jako čtvrtý díl „Kapitálu". Uveřejnil je poprvé Karl Kautsky až v letech 1905—1910. V jeho vydání je však množství svévolných odchylek od Marxova rukopisu, materiál je uspořádán nesprávně a je vypuštěna řada důležitých úseků. Nové vydání německy a rusky vyšlo až v padesátých letech našeho století. Česky vyšly „Teorie o nadhodnotě" poprvé ve 3 částech v letech 1958—1968. — *175, 285, 319, 446, 599.*

[162] Louise Kautská navštěvovala kurs pro porodní asistentky. — *177, 225, 257, 601.*

[163] Narážka na tzv. Schnaebelého aféru — konflikt mezi Německem a Francií vyprovokovaný Bismarckovou vládou. Francouzský policejní komisař z Pagny-sur-Moselle Guillaume Schnaebelé odjel 20. dubna 1887 ke služebnímu jednání s německými pohraničními úředníky — podle francouzské verze se konalo na francouzském, podle německé verze na německém území — a německá policie ho zatkla pro „špionáž". Případ vyvolal veliký rozruch a dal nový podnět jak k protifrancouzské tiskové kampani německých vládnoucích kruhů, tak k protiněmecké kampani francouzských revanšistů. Hrozil vojenský konflikt. Rusko a Rakousko-Uhersko však Bismarcka v této záležitosti nepodpořily a Schnaebelé musel být 30. dubna 1887 propuštěn. — *177.*

[164] Laura Lafarguová oznámila Engelsovi 1. února 1889, že orgán blanquistů, „Le Cri du Peuple", přestal vycházet a že se má vydávat nový list pod názvem „L'Égalité". Vedení nového listu měl v rukou redakční výbor, v němž byli marxisté Jules Guesde, Paul Lafargue, Gabriel Deville, blanquisté Marie Édouard Vaillant, Ernest Henri Granger, Place, possibilista Benoît Malon a dále Alexandre Abel Hovelacque a Boulé. Noviny měly podtitul „Orgán socialistického soustředění" („Organe de concentration socialiste"). První číslo vyšlo 8. února 1889. Zpočátku se v těchto novinách uveřejňovaly články Guesdovy, Lafarguovy a dalších marxistů, ale už 3. března došlo k roztržce mezi marxistickými a blanquistickými členy redakce na jedné straně a Jules Roquesem, který list financoval, na druhé straně (viz poznámku 190). Od té doby přestala být „L'Égalité" orgánem socialistů. — *179, 182.*

[165] Po statním převratu z 18. brumairu (9. listopadu 1799) byla ve Francii nastolena vojenská diktatura Napoleona Bonaparta.

10. prosince 1848 byl Ludvík Bonaparte zvolen presidentem Francouzské republiky.

12.—13. vendémiairu (4.—5. října 1795) rozdrtila vládní vojska pod velením Napoleona Bonaparta, který byl v té době ještě generálem, roajalistické povstání v Paříži. — *180.*

[166] Jde o Bebelův příspěvek otištěný pod titulkem „Aus Norddeutschland, 29. Jänner" [„Ze severního Německa, 29. ledna"], v „Gleichheit", čís. 5 z února 1889 v rubrice „Deutschland" [„Německo"]. — *180.*

[167] Jde o redakční článek listu „Recht voor Allen" z 30. ledna 1889 pod názvem „Boulanger en Bourgeois-Republiek" [„Boulanger a buržoazní republika"] a Souvarinův příspěvek „Parijsche Brieven. XV" [„Dopisy z Paříže. XV"], který vyšel 1. února 1889. — *180.*

[168] Engels má na mysli redakční článek „Sozialdemokratu" „Boulanger's Sieg in Paris" [„Boulangerovo vítězství v Paříži"], otištěný 3. února 1889. — *180.*

[169] Narážka na článek Charlese Longueta „Que faire?" [„Co dělat?"], který byl otištěn v „Égalité" z 10. února 1889. — *183.*

[170] Článek Paula Lafargua „Le Travail de nuit" [„Noční práce"] vyšel v „Égalité" z 9. února 1889. — *183.*

[171] 28. února 1889 se konala v Haagu mezinárodní konference socialistů. Zúčastnili se jí zástupci socialistického hnutí Německa, Francie, Belgie, Holandska a Švýcarska. Konference byla svolána zástupci německé sociálně demokratické frakce v říšském sněmu a měla stanovit podmínky pro svolání mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Paříži (viz poznámku 272). Posibilisté odmítli zúčastnit se konference, ačkoli byli pozváni, a usnesení konference neuznali. Haagská konference stanovila práva, datum a program kongresu. Haagská konference vytvořila tak základní předpoklady pro zajištění vedoucí úlohy marxistických stran na připravovaném pařížském kongresu. Na usnesení konference měl zřejmě vliv Engels. (Bližší údaje o usneseních konference viz Spisy, sv. 21, str. 540—541.) — *184, 194, 197, 200, 202, 205, 208, 215, 218, 221, 229, 232, 234, 238, 287, 541.*

[172] Atherley Jones, syn anglického chartistického předáka Ernesta Jonese, zamýšlel vydat sebrané spisy svého otce. Obrátil se prostřednictvím Johna Lincolna Mahona na Engelse s prosbou, aby jej v této práci podpořil. — *185, 192.*

[173] John Lincoln Mahon napsal roku 1888 spis „A Labour Programme" [„Dělnický program"] myšlený jako společná platforma pro všechny, kdo usilovali o vytvoření široké, politicky samostatné dělnické strany socialistického cha-

rakteru. Autor se snažil využít pro svůj spis Marxovy a Engelsovy podněty a připomínky i jejich práce, které vyšly anglicky. Nicméně se vedle těchto pozitivních stránek v Mahonově spise zračí i jeho podceňování teorie; projevuje sklon k živelnosti. — *185.*

[174] Karl Kautsky, „Die Klassengegensätze von 1789. Zur hundertjährigen Gedenkfeier der grossen Revolution" [„Třídní protiklady v roce 1789. K stému výročí velké revoluce"], v „Die Neue Zeit", 7. roč., seš. 1—4. — *186.*

[175] Hippolyte Adolphe Taine, „Les origines de la France contemporaine" [„Počátky soudobé Francie"], sv. 1—4, Paříž 1876—1885, a Alexis de Tocqueville, „L'Ancien régime et la révolution" [„Starý režim a revoluce"], Paříž 1856. — *186.*

[176] Aby mohl opatřit článek Karla Kautského poznámkami, přeložil Engels výňatky z práce N. Karejeva „Kresťjane i kresťjanskij vopros vo Francii" [„Rolníci a rolnická otázka ve Francii"]. Údaje o pramenech, které Karejev uvádí zkráceně, Engels dešifroval a doplnil. — *187.*

[177] *14. července* 1789 — den dobytí Bastily pařížským lidem a začátek Francouzské revoluce.

Ve dnech *5.—6. října* 1789 si lidové masy, které po krvavých srážkách s královskou gardou přitáhly z Paříže do Versailles, vynutily návrat Ludvíka XVI. do Paříže a tak zmařily kontrarevoluční spiknutí připravované versailleským dvorem proti Ústavodárnému shromáždění.

10. srpna 1792 došlo v Paříži k revolučnímu lidovému povstání, které svrhlo francouzskou monarchii; byl svolán Národní konvent, zvolený na základě všeobecného volebního práva.

2.—5. září 1792 propukly v Paříži lidové bouře vyvolané útokem cizích intervenčních vojsk a aktivizací vnitřních kontrarevolučních sil. Pařížský lid vnikl do věznice a uspořádal improvizované lidové soudy nad uvězněnými kontrarevolucionáři, z nichž mnozí byli popraveni. — *187.*

[178] Pařížská komuna byla orgánem městské samosprávy v letech 1789—1794; v letech 1792—1794 fakticky vedla boj pařížského lidu za prosazení rozhodných revolučních opatření. Hrála aktivní roli při svržení monarchie, zřízení jakobínské diktatury, zavedení cenového maxima, přijetí zákona o podezřelých, který byl namířen proti kontrarevolucionářům, i při jiných revolučních opatřeních. Za kontrarevolučního převratu z 9. thermidoru (27. července 1794) byla rozehnána. — *188, 368.*

[179] U *Fleurus* (Belgie) porazila 26. června 1794 francouzská vojska rakouskou armádu, které velel vévoda Koburský. Toto vítězství umožnilo Francouzům obsadit Belgii. — *188, 368.*

[180] Leopold von Ranke, „Über die Epochen der neueren Geschichte" [„O epochách novějších dějin"], Lipsko 1888. — *188.*

[181] Heinrich von Sybel, „Geschichte der Revolutionszeit von 1789—1795" [„Dějiny revolučního období 1789—1795"], sv. 1—3, Düsseldorf 1853—1858. — *188.*

[182] Při dělení Polska roku 1793 mezi Pruskem a carským Ruskem dostalo Rusko část Běloruska a část Ukrajiny ležící na pravém břehu Dněpru; Prusku připadl Gdaňsk, Toruň a část Velkopolska. — *188.*

[183] *Konstituanta* — ústavodárné shromáždění ve Francii, které působilo od 9. července 1789 do 30. září 1791. — *190.*

[184] Sorge poslal Engelsovi 29. ledna 1889 výstřižek z newyorského „Standardu", kde bylo oznámeno, že americká knihkupecká firma D. Appleton a spol. převzala prodej anglického vydání 1. dílu „Kapitálu" v USA. — *193.*

[185] Friedrich Adolph Sorge upozornil Engelse v dopise z 10. února 1889 na příspěvek v listě „Der arme Teufel", který obsahoval nepříznivé poznámky o Edwardu Avelingovi. Zmíněná noticka je otištěna v čísle z 26. ledna 1889 pod nadpisem „Dopis A. T. z Londýna, Anglie.". — *193.*

[186] V dopise z 10. února 1889 napsal Friedrich Adolph Sorge Engelsovi: „S podivem jsem si tento týden přečetl v únorovém čísle ‚Neue Zeit' Rappaportův článek o ‚Dělnickém hnutí v Americe'. Na tom článku není skoro vůbec nic a ‚Neue Zeit' by byla patrně udělala lépe, kdyby uveřejnila výňatky z dílka Tussy a Edwarda Avelingových — myslím spis ‚Dělnické hnutí v Americe'." — *193.*

[187] Paul Lafargue, „Cours d'économie Sociale. Le Matérialisme économique de Karl Marx" [„Kurs sociální ekonomie. Ekonomický materialismus Karla Marxe"], Paříž 1884; Gabriel Deville, „L' Évolution du capital. Cours d' Économie Sociale. II" [„Vývoj kapitálu. Kurs sociální ekonomie. II"], Paříž 1884. — *194.*

[188] V bitvě u *Jeny* 14. října 1806 bylo pruské vojsko poraženo vojskem Napoleona I., což mělo za následek kapitulaci Pruska před napoleonskou Francií. Tato porážka ukázala prohnilost sociálního a politického zřízení hohenzollernské monarchie. — *194.*

[189] Engels má na mysli to, že posibilisté odmítli svou účast na haagské konferenci (viz poznámku 171). — *196.*

[190] Jules Roques, který financoval časopis „L'Égalité" (viz poznámku 164), zaměstnával ženské pracovní síly, které nebyly odborově organizovány, a platil jim denně o 35 franků méně, než stanovil tarif organizovaných dělníků. Členové redakce, mezi nimi Jules Guesde, Paul Lafargue a Marie Édouard Vaillant, tím byli rozhořčeni a rozhodli se z redakce odejít. 3. března 1889 otiskl list prohlášení redakce, které informovalo o odchodu redaktorů a prohlašovalo, že k roztržce došlo vinou Roquese. — *197.*

[191] Engels má zřejmě na mysli poznámky „A plea of harmony" [„Obrana harmonie"] v „Justice" z 2. března 1889 a „The old ruinous game" [„Stará nebezpečná hra"] z 9. března 1889. — *197.*

[192] Conrad Schmidt informoval Engelse v dopise z 5. března 1889 o neúspěšných pokusech uveřejnit svou práci „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes" [„Průměrná míra zisku podle Marxova zákona hodnoty"]. Spis vyšel konečně roku 1889 v nakladatelství J. H. W. Dietze ve Stuttgartu. — *198.*

[193] Od září 1841 do října 1842 bydlel Engels v Berlíně, kde konal vojenskou službu jako dělostřelec. — *199, 340.*

[194] Jde o pamflet „Mezinárodní dělnický kongres z roku 1889. Odpověď listu ‚Justice' " (viz Spisy, sv. 21, str. 533—544). První variantu této brožury napsal Eduard Bernstein na Engelsův podnět. Byla to odpověď na redakční poznámku „The German ‚official' social-democrats and the international congress in Paris" [„Němečtí ‚oficiální' sociální demokraté a mezinárodní kongres v Paříži"], která vyšla v „Justice" z 16. března 1889. Text pamfletu redigovaný Engelsem byl vydán jako brožura pod názvem „The International Working Men's Congress of 1889. A reply to ‚Justice' "; později vyšel v německém překladu v „Sozialdemokratu" z 30. března a 6. dubna 1889. Obě vydání byla podepsána Eduardem Bernsteinem. — *201, 203, 209, 213, 215, 219, 221, 239, 241, 267.*

[195] Není nám známo, zda se tento dopis dochoval. — *203, 226, 245, 284, 287, 314, 370, 440, 615.*

[196] Srovnej Karel Marx, „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (viz Spisy, sv. 8, str. 237). — *206.*

[197] Dopis vyšel poprvé zkráceně v listě „Le Populaire de Paris", čís. 948 z 29. listopadu 1920. — *207.*

[198] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, „Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse" [„Encyklopedie filosofických věd v nástinu"], díl 1, „Die Logik" [„Logika"], Berlín 1840, str. 249. — *207.*

[199] Mezinárodní kongres posibilistů se měl konat 14. července 1889, v den stého výročí dobytí Bastily. — *208.*

[200] Otto von Bismarck se narodil 1. dubna 1815. — *210.*

[201] Francouzská vláda se obávala popularity generála Boulangera a na základě obvinění, že organizuje útok proti vnitřní bezpečnosti státu, se rozhodla předvolat ho před senát, který zastával úlohu nejvyššího soudního dvora. Boulanger se o tom dověděl a 1. dubna 1889 uprchl s Rochefortem a Dillonem, svými nejbližšími přívrženci, nejprve do Bruselu, potom do Londýna. 8. dubna byl Boulanger zbaven poslanecké imunity. 14. srpna byli Boulanger i oba další uprchlíci v nepřítomnosti odsouzeni k deportaci. — *211.*

[202] *Reptilové*, patolízalové — novináři podplácení z fondů Bismarckovy vlády. Reptily původně nazval Bismarck ve své řeči z 30. ledna 1869 odpůrce své vlády. Mezi lidem se však tento výraz vžil naopak jako označení pro novináře, kteří hájili v tisku zájmy Bismarckova režimu a byli podplácení z fondu určeného pro noviny a novináře nakloněné vládě. — *219.*

[203] Rezoluce haagské konference (viz poznámku 171) byla uveřejněna v brožuře „Der Internationale Arbeiterkongress von 1889. Eine Antwort an die ‚Justice' " [„Mezinárodní dělnický kongres z roku 1889. Odpověď listu ‚Justice' "], viz Spisy, sv. 21, str. 533—544. — *214, 217, 221, 255, 267.*

[204] Míní se ty síly v anglických tradeunionech, které odsuzovaly odmítavý postoj svého parlamentního výboru (viz poznámku 78) vůči plánovanému pařížskému mezinárodnímu dělnickému kongresu. Parlamentní výbor tradeunionů zastával stanovisko, že jejich účast na dělnickém kongresu, který byl svolán na červenec 1889, není nutná, poněvadž angličtí dělníci mají vyšší mzdy a kratší pracovní dobu než dělníci v jiných evropských zemích a nepotřebují prý tu tedy hájit své zájmy. Dne 11. března 1889 byl na mítinku svolaném členy tradeuninonů ustaven protestní výbor, který se postavil proti tomuto odmítavému postoji. Protestní výbor, do něhož vyslalo zástupce mnoho odborových organizací, pořádal protestní shromáždění a navázal písemný styk se zahraničními stranami o přípravě kongresu. — *215, 219, 255, 268.*

[205] Henry Mayers Hyndman, „The international workers' congress of Paris of 1889 and the German social-demokrats" [„Mezinárodní dělnický kongres

v Paříži 1889 a němečtí sociální demokraté"], „Justice" z 6. dubna 1889. — *215, 219.*

[206] Dopisy Wilhelma Liebknechta z tohoto období neměli vydavatelé k dispozici. Z Engelsova dopisu Paulu Lafarguovi z 10. dubna 1889 (viz tento svazek, str. 220) však vysvítá, že Liebknecht tento dopis Eduardu Bernsteinovi poslal. — *216.*

[207] Tento dopis se patrně nedochoval. Z dopisu Augusta Bebela Engelsovi ze 14. dubna 1889 lze však dovodit, že jej Bebel dostal. — *216.*

[208] Národní sjezd belgické dělnické strany se konal 21. a 22. dubna 1889 v Jolimontu ve Švýcarsku. Usnesl se vyslat delegáty jak na mezinárodní socialistický dělnický kongres svolaný marxisty, tak i na kongres připravovaný posibilisty. — *217, 218, 226, 229, 233, 238, 255, 268.*

[209] Jde o článek „Zum Internationalen Kongress in Paris" [„K mezinárodnímu kongresu v Paříži"], který vyšel v listě „Sozialist" 16. března 1889. — *217.*

[210] Bruno Geiser, zeť Wilhelma Liebknechta, vydal roku 1889 v „Lidové knižnici" („Volks-Bibliothek"), k jejímž vydavatelům patřil i Liebknecht, spis Maximiliana Schlesingera „Die soziale Frage" [„Sociální otázka"]. Práce vyšla v sešitovém vydání. Schlesinger v tomto protimarxistickém spise prohlásil, že mu jde o to, „dotvářet" Marxovo učení. Liebknecht se zprvu proti vydání tohoto spisu otevřeně nepostavil, ale pak se v září 1889 od něho oficiálně distancoval (viz poznámku 310). — *222, 224, 256, 302, 328, 348.*

[211] Engels míní shromáždění Fabiánské společnosti (viz poznámku 111), která Eduard Bernstein navštěvoval po dobu, kdy žil v Londýně. — *222.*

[212] *Katedroví socialisté* — stoupenci buržoazního sociálně reformistického směru v politické ekonomii, který vznikl v poslední třetině 19. století na německých universitách jako opozice proti manchesteriánství, poněvadž toto ekonomické učení obráželo příliš omezeně zájmy průmyslové buržoazie. Katedroví socialisté prosazovali reformní zásahy buržoazního státu ke zmírnění sociálních protikladů, aby se tím zamezilo šíření revolučního dělnického hnutí a aby byli dělníci odvráceni od politického třídního boje. K nejvýznamnějším představitelům katedrového socialismu, kteří uveřejnili četné práce o sociální otázce, patřili Lujo Brentano, Gustav Schmoller, Adolph Wagner a Albert Eberhard Friedrich Schäffle. Roku 1873 založili katedroví socialisté Spolek pro sociální politiku. — *224.*

[213] Pod titulkem „Le Père Duchesne" [„Otec Duchesne"] — což je označení

symbolizující francouzský lid — vycházely v různých dobách politicko-satirické časopisy, tak například v letech 1790—1794, 1848 a 1871, v době Pařížské komuny. Ačkoli měly tyto noviny v různých obdobích různé politické tendence, přece jen vždycky obrážely náladu lidu. V roce 1871 vycházely často s podtitulkem „La Grande Colère du Père Duchêne" [„Mocný hněv otce Duchena"].

Ve svém dopise Engelsovi z 26. dubna 1889 si Paul Lafargue stěžoval na postoj německých sociálních demokratů k chystanému pařížskému kongresu. Na to naráží Engels, když nazývá Paula Lafargua otcem Duchesnem. — *226.*

[214] Socialistický týdeník „L'Égalité" byl založen roku 1877 Jules Guesdem a s přestávkami vycházel v pěti seriích až do roku 1883; v roce 1886 byla vyvinuta snaha vydávání „Égalité" obnovit, vyšlo však pouze jedno číslo. O třetí „Égalité" viz poznámky 164 a 190. — *226.*

[215] Ignaz Auer a Max Schippel vystoupili v tisku pro účast na kongresu posibilistů. V tomto smyslu vyšel 21. dubna 1889 v „Berliner Volksblatt" článek „Der internationale Arbeiterkongress" [„Mezinárodní dělnický kongres"] a 27. dubna 1889 v „Berliner Volks-Tribüne" — Schippel byl jeden z jejích redaktorů — článek „Zum Pariser Arbeiterkongress" [„K pařížskému dělnickému kongresu"].

Bonnierova odpověď na tyto články, o níž se Engels zmiňuje, je obsažena v článku „In Sachen des Internationalen Arbeiterkongresses" [„K otázce mezinárodního dělnického kongresu"] a byla otištěna v „Berliner Volksblatt" z 26. dubna 1889. — *226, 238, 255, 268.*

[216] V období platnosti zákona proti socialistům (viz poznámku 15) bylo vedení Socialistické dělnické strany Německa v rukou poslanecké frakce říšského sněmu. 18. května vydala frakce provolání k dělníkům Německa, aby byl mezinárodní socialistický dělnický kongres, svolaný marxisty na 14. července 1889, obeslán velkým počtem delegátů. — *227, 374.*

[217] V důsledku rostoucího tlaku dělnického hnutí byly úřady nuceny zastavit soudní stíhání značné části obžalovaných a proces odložit. Proces se nakonec konal od 18. listopadu do 30. prosince 1889 v Elberfeldu (viz poznámku 352). — *227.*

[218] Na zámku *Wydenu* (Švýcarsko) se od 20. do 23. srpna 1880 konal první ilegální sjezd německé sociálně demokratické strany. Uzavřel období kolísání a zmatků a ukončil diskuse o strategii a taktice socialistické dělnické strany v podmínkách zákona proti socialistům (viz poznámku 15). Přijatá usnesení orientovala stranu — při střetávání s pravicově, případně levicově oportu-

nistickými silami — na jednoznačně revoluční taktiku v boji proti prusko-německému militaristickému státu. V souladu s novými podmínkami třídního boje bylo jednohlasně usneseno formulovat v programu strany, že strana směřuje nyní ke svým cílům „všemi prostředky", a ne pouze „všemi zákonnými prostředky", jak se do té doby říkalo v gothajském programu. Dále bylo usneseno, že se „Sozialdemokrat" stane oficiálním orgánem strany a byla vyjasněna jeho úloha a význam pro upevnění strany a šíření marxistických idejí v dělnické třídě. Sjezd položil základ pro pozdější vítězství strany nad zákonem proti socialistům. — *227.*

[219] V *St. Gallenu* (Švýcarsko) se ve dnech 2.—6. října 1887 konal ilegální *sjezd německé sociální demokracie.* 79 delegátů rokovalo o politice a taktice strany od kodaňského sjezdu v roce 1883 a úkolech, které ji čekají v budoucnu. Sjezd se zabýval činností sociálně demokratických poslanců v říšském sněmu a v zemských sněmech, stanoviskem strany k daňové a finanční politice a k tzv. sociálním reformám vlády a politikou strany v minulých a příštích volbách. Sjezd se distancoval od anarchistických názorů o státu a třídním boji. Ve sjezdových usneseních se zdůrazňovalo, že v parlamentní činnosti je nutno věnovat zvláštní pozornost kritice vlády a agitaci za principy sociální demokracie, že Bismarckova sociální opatření nemají nic společného se skutečnou péčí o potřeby pracujících a že anarchistické názory jsou neslučitelné se socialistickou propagandou. Sjezd dále usnesl, že se na podzim 1888 má svolat mezinárodní dělnický kongres (viz poznámku 80). Sjezd ukázal, že se v německém dělnickém hnutí stále rozhodněji prosazuje marxismus. Delegáti podporovali marxistickou politiku zastávanou Augustem Bebelem a Wilhelmem Liebknechtem a jednomyslně odmítli některé sociálně demokratické poslance, kteří hlásali oportunistickou politiku. Oportunistické síly v německé sociální demokracii se tak podařilo ještě více zatlačit. — *227, 254.*

[220] Někteří účastníci haagské konference (viz poznámku 171), mezi nimi i Ferdinand Domela Nieuwenhuis, projevili ochotu ke kompromisům s posibilisty. — *227.*

[221] V Paříži byl ustaven výkonný výbor pro svolání mezinárodního dělnického kongresu, který měl toto složení: Federace pařížských syndikátních komor (Boulé, Besset, Féline, Monceau, Roussel); pařížské socialistické organizace (Vaillant, Guesde, Deville, Jaclard, Crépin, Lafargue); socialistická skupina pařížské obecní rady (Daumas, Longuet, Chauvière, Vaillant); socialistická skupina poslanecké sněmovny (Ferroul, Planteau). — *227, 245, 249.*

[222] Tento Liebknechtův dopis Eduardu Bernsteinovi nemá Institut marxismu-leninismu k dispozici. — *229.*

[223] Tím se míní výzva ke svolání mezinárodního socialistického dělnického kongresu (viz Spisy, sv. 21, str. 547—549), na níž se aktivně podílel Paul Lafargue. Engels přeložil výzvu do němčiny a spolupracoval na jejím vydání v němčině a angličtině. Německé znění vyšlo v „Sozialdemokratu" z 11. května 1889. Další německý překlad, který pořídil Wilhelm Liebknecht, byl uveřejněn v „Berliner Volksblatt" z 10. května 1889; anglicky vyšla výzva jednak jako leták, jednak v listech „The Labour Elector" z 18. května, „Reynolds's Newspaper" z 19. května a „The Commonweal" z 25. května 1889. — *230, 234, 241, 250, 252, 259.*

[224] Engels dostal od dělníků z Lyonu dopis s prosbou, aby jim poslal svá díla. Odesilatel i podpis byly nečitelné, a proto požádal Engels Lafargua, aby mu je rozluštil. — *231, 250, 264.*

[225] Jako orgán pro přípravu mezinárodního kongresu byl ve Francii použit pravděpodobně list „Socialiste"; list vycházel v Commentry (střední Francie) jako orgán dělnické strany. Od 20. dubna do 14. července 1889 vycházel jako týdeník a přinášel všechny zprávy týkající se kongresu. — *232.*

[226] Engels tady měl na mysli, že je třeba přihlížet k boji mezi reformistickým křídlem *Sociálně demokratické strany Dánska,* založené roku 1876, a jejím revolučním křídlem pod vedením Gersona Triera a Nielse Petersena. „Revolucionáři", kteří se seskupili kolem listu „Arbejderen", vystupovali proti reformistické politice oportunistického křídla strany a bojovali za přeměnu strany v proletářskou třídní stranu. V roce 1889 byla revoluční menšina vyloučena ze strany usnesením jejího předsednictva. Založili pak vlastní organizaci, která se však pro sektářské chyby svých vůdců nestala masovou proletářskou stranou. — *233, 320, 379, 453, 544.*

[227] Jde o zprávu „Au congrès belge" [„Na belgickém sjezdu"], která byla uveřejněna 27. dubna 1889 v listě „Le Prolétariat". — *233.*

[228] „Dopis redakci listu ‚Labour Elector'" (viz Spisy, sv. 21, str. 545—546) byl otištěn 4. května 1889. Francouzský socialista Charles Bonnier, který ho na Engelsův popud poslal do novin, byl v té době v Londýně a aktivně se tam zúčastnil příprav mezinárodního socialistického dělnického kongresu. Účelem dopisu bylo odhalit před anglickými dělníky intriky posibilistů v souvislosti s přípravou kongresu. — *235.*

[229] V březnu 1889 vypsalo Rusko novou zahraniční půjčku ve výši 175 miliónů zlatých rublů ke konvertování dřívější pětiprocentní půjčky. — *236, 275.*

[230] Jde zřejmě o článek „The Paris international congress" [„Pařížský mezinárodní kongres"], který byl otištěn ve „Star" 3. května 1889. — *237.*

[231] Pařížská organizace Francouzské dělnické strany (viz poznámku 33) se nazývala „Pařížská aglomerace". — *240.*

[232] Engels má na mysli „Star" ze 4. a 7. května 1889. V čísle ze 7. května vyšel článek „The workmen's party. — A chat with some practical socialists at the Hôtel de Ville" [„Dělnická strana. — Beseda s několika praktickými socialisty na radnici"]. — *240.*

[233] Mnoho posibilistických organizací, které byly nespokojeny s postojem svých předáků ve volbách 27. ledna 1889 (viz poznámku 152) a s přípravou mezinárodního dělnického kongresu, kritizovalo své vedení. To odpovědělo 16. dubna tím, že vyloučilo skupinu 14. volebního obvodu v Paříži z posibilistické organizace „Union fédérative du Centre" [„Federativní středofrancouzská unie"]; koncem dubna 1889 vystoupily hlavní organizace 13. volebního obvodu v Paříži z této organizace. Blíže o tom viz Spisy, sv. 21, str. 554—555). — *242, 247.*

[234] Po Boulangerově útěku do ciziny (viz poznámku 201), kterým Boulanger fakticky odešel z politické scény ve Francii, začal Ferry, jeden z předáků umírněných buržoazních republikánů, znovu vyvíjet velkou politickou aktivitu. Stal se redaktorem pravicového listu a vystupoval na politických schůzích a shromážděních. — *242.*

[235] Francouzský president maršál Mac-Mahon se v roce 1877 pokusil státním převratem ve Francii obnovit monarchii. Přitom mu nejen široké masy, ale i značná část republikánsky smýšlejících vojáků a důstojníků odepřela poslušnost. Ve volbách v říjnu 1877 zvítězili republikáni pod vedením Gambetty a Mac-Mahon se musel spokojit vládou složenou z buržoazních republikánů. V lednu 1879 abdikoval. — *242, 450.*

[236] Tyto řádky napsal Engels na poslední stránku dopisu, který mu poslala Laura Lafarguová 12. května 1889. Laura Lafarguová připomíná Engelsův dopis ze 7. května, adresovaný jí, a další z 11. května 1889 adresovaný Paulu Lafarguovi (viz tento svazek, str. 234—237 a 240—242) a píše Engelsovi, že se jí dosud nepodařilo od Marie Édouarda Vaillanta a dalších lidí získat souhlas, aby byl odeslán dopis do redakce „Star". Zároveň pochybuje o užitečnosti tohoto záměru. Engels jí odpověděl 14. května (viz tento svazek, str. 244—246). — *243.*

[237] Ve „Star" vyšlo 14. května 1889 oznámení Paula Lafargua pod titulkem „An invitation" [„Pozvání"]; stručně se v něm opakovala proklamace o svolání mezinárodního socialistického dělnického kongresu. — *244.*

[238] Tím se myslí oznámení o svolání mezinárodního dělnického kongresu, které navrhl Paul Lafargue a Jules Guesde a 14. května 1889 poslali Engelsovi. Engelsovy návrhy obsažené v jeho dopise byly přijaty (viz Spisy, sv. 21, str. 568). Oznámení (viz tamtéž, str. 568—570) bylo v červnu 1889 vytištěno jako leták francouzsky v Paříži a anglicky v Londýně; v němčině bylo uveřejněno v „Sozialdemokratu" z 1. června a v „Berliner Volksblattu" z 2. června. Anglicky vyšlo kromě toho v „Commonweal" z 8. června a jako dodatek k brožuře „The International Working Men's Congress of 1889. II. A reply to the ‚Manifesto of the Social Democratic Federation'" [„Mezinárodní dělnický kongres z roku 1889. II. Odpověď na ‚Manifest Sociálně demokratické federace'"] (viz poznámku 253). V prvním vydání chyběly ještě podpisy socialistů některých zemí; jak postupně docházela další prohlášení socialistů, že se k oznámení připojují, rostl i počet podpisů. — *247, 250, 259, 262, 263, 267.*

[239] Stávka porúrských horníků začala 3. května dílčí stávkou v Essenu a stávkou gelsenkirchenských horníků 4. května 1889. V několika dnech zachvátila všechny šachty dortmundského báňského revíru a stala se nejvýznamnější stávkou, jakou zažilo Německo v 19. století. Během krátké doby se značně rozšířila a ve dnech 12.—14. května dosáhl počet stávkujících téměř 100 000. Vliv německé sociální demokracie, které se do té doby nepodařilo v širší míře zakotvit mezi horníky, za stávky rychle vzrostl. V několika případech se sociální demokraté postavili dokonce do čela stávky. Horníci bojovali za zvýšení mzdy, za osmihodinový pracovní den, odstranění prodloužených směn a povolení dělnických výborů. Vláda vystrašená rozsahem stávky doporučila majitelům dolů, aby udělali ústupky a vyhověli horníkům v řadě požadavků. Těmito sliby se nejprve podařilo řady stávkujících rozkolísat a v polovině května se dali přesvědčit, aby nastoupili opět do práce. Hned první den se ukázalo, že majitelé dolů nehodlají plnit své sliby, a stávkové hnutí vzplanulo znovu. 24. května se sešli zástupci horníků a 69 hlasy proti 48 se usnesli pokračovat ve stávce. Teprve když majitelé dolů oznámili, že své sliby z 18. května dodrží a nesáhnou k žádným opatřením, stávka v Porúří počátkem června skončila. Požadavky horníků byly splněny jen nedostatečně. Masový boj německého proletariátu v období zákona proti socialistům (viz poznámku 15) touto stávkou vyvrcholil a podstatně přispěl k tomu, že zákon proti socialistům musel být zrušen a Bismarck odvolán. Porúrská stávka byla mocným podnětem pro rozmach dělnického hnutí v celém Německu. — *248, 275, 305, 321.*

[240] Jde o krvavou porážku Pařížské komuny, kterou jí zasadily versailleské jednotky ve dnech 21.—28. května 1871. — *406.*

[241] Engels zde má na mysli Avelingův divadelní kus „Dregs" [„Chátra"], který

byl napsán pod pseudonymem, a dále „Her Father" [„Její otec"] s podtitulkem „Time of Trial" [„Čas zkoušky"], jejímž autory byli Edward Rose a I. T. Douglas. — *251.*

[242] „The Sun" uveřejnil 19. května 1889 v rubrice „Political men and matters" [„Politikové a politické otázky"] dvě poznámky s podpisem Alec Rubie o obou kongresech svolaných na červenec 1889 do Paříže. — *252.*

[243] Jde o článek „Much ado about nothing" [„Mnoho povyku pro nic"] v „Justice" z 18. května 1889. — *252.*

[244] Jde o článek „Un congrès panaché" [„Míchaný kongres"] v „Le Prolétariat" z 18. května 1889. — *253.*

[245] Večer 18. května 1889 potkal Victor Henri de Rochefort známého francouzského karikaturistu Pilotella, který mu dal políček. Když Rochefort vytáhl revolver, byl zatčen. Velmi brzy byl propuštěn na kauci, kterou složil Boulanger. — *254.*

[246] „Justice" z 18. května 1889 nazvala v noticce „Much ado about nothing" [„Mnoho povyku pro nic"] haagskou konferenci (viz poznámku 171) *caucus*. Tímto slovem se v Americe označuje interní výbor nějaké strany (schůze poslanecké frakce, volitelů, předáků ap.), který připravuje volbu nebo řeší různé politické a organizační otázky. „Justice" v této poznámce vytýkala francouzským a německým socialistům, že prý posibilisty na haagskou konferenci nepřipustili. — *254.*

[247] V polovině března 1889 se Wilhelm Liebknecht zdržoval ve Švýcarsku, kde byl jako zástupce německé sociální demokracie přítomen slavnostnímu odhalení pomníku Johanna Philippa Beckera na hřbitově Saint-George u Ženevy 17. března 1889. — *255, 268.*

[248] Jde o „Manifesto of the Social-Democratic Federation. Plain truths about the international congress of workers in Paris in 1889" [„Manifest Sociálně demokratické federace. Plná pravda o mezinárodním dělnickém kongresu v Paříži 1889"], „Justice" 25. května 1889. — *259.*

[249] V „Manifestu Sociálně demokratické federace" (viz poznámku 248) se tvrdilo, že londýnský mezinárodní odborový kongres (viz poznámku 130) *jednohlasně* zmocnil posibilisty, aby svolali do Paříže mezinárodní dělnický kongres. Kromě toho se v něm říkalo, že Gabriel Farjat jako zástupce „tzv. francouzských marxistů nebo guesdovců" (viz poznámku 33) rovněž hlasoval pro toto usnesení. Eduard Bernstein odmítl toto tvrzení v brožuře „The International

Working Men's Congress of 1889. II. A reply to the ‚Manifesto of the Social-Democratic Federation'" [„Mezinárodní dělnický kongres 1889. II. Odpověď na ‚Manifest Sociálně demokratické federace'"] (viz poznámku 253) a označil je za lživé. Prohlásil, že Farjat byl za prvé delegátem francouzských odborů, a ne delegátem strany, a za druhé nehlasoval pro toto usnesení (viz Spisy, sv. 21, str. 553). Později byl v jedné z publikací výkonného výboru pro svolání mezinárodního kongresu v Paříži otištěn zvláštní dodatek, v němž Farjat prohlásil, že na londýnském kongresu nehlasoval pro usnesení, které zmocňovalo posibilisty, aby svolali mezinárodní kongres, a navíc že se o takovém usnesení vůbec nehlasovalo. — *260, 264, 269.*

[250] Jde o podpisy pod oznámení o svolání mezinárodního socialistického dělnického kongresu. Dánská sociálně demokratická dělnická strana, která se nezúčastnila haagské konference (viz poznámku 171), ale prohlásila předem, že se všemi jejími závěry souhlasí, neočekávaně odmítla poslat delegáty jak na kongres svolaný marxisty, tak na posibilistický kongres. O obou směrech v dánském socialistickém hnutí viz poznámku 226. — *260.*

[251] Paul Lafargue žádal Engelse 14. května 1889, aby napsal N. F. Danielsonovi a poprosil ho, aby Lafargua seznámil s vydavatelem časopisu „Severnyj věstnik". Podnětem k této žádosti bylo otištění Lafarguova článku „Mašina kak faktor progressa" [„Stroj jako faktor pokroku"] v dubnovém čísle tohoto časopisu. Článek byl vlastně poslední kapitolou Lafarguovy práce „Das Proletariat der Handarbeit und Kopfarbeit" [„Proletariát fyzické a duševní práce"] uveřejněné v „Neue Zeit", čís. 3 z roku 1888. Lafargue se chtěl stát stálým spolupracovníkem časopisu „Severnyj věstnik". — *263.*

[252] *Dělnické volební sdružení* (Labour Electoral Association) byla tradeunionistická organizace, která vznikla z Dělnického volebního výboru. Jejím cílem bylo prosadit zvolení dělníků do parlamentu a do obecních rad. — *263, 277, 282, 410.*

[253] Engels má na mysli odpověď na manifest Sociálně demokratické federace z 25. května 1889 (viz poznámku 248). Tato odpověď vyšla počátkem června 1889 v Londýně jako brožura s názvem „The International Working Men's Congress of 1889. II. A reply to the ‚Manifesto of the Social Democratic Federation'" [„Mezinárodní dělnický kongres z roku 1889. II. Odpověď na ‚Manifest Sociálně demokratické federace'"] (viz Spisy, sv. 21, str. 550—567). Tento pamflet napsal Bernstein na Engelsův podnět. Engels brožuru zredigoval. Je to odpověď na kampaň, kterou rozvinulo vedení Sociálně demokratické federace (viz poznámku 76) na podporu mezinárodního kongresu, svolaného posibilisty do Paříže; kampaň měla zároveň zabránit úspěšnému prů-

běhu mezinárodního dělnického kongresu, který připravovali marxisté. — *264, 267, 270.*

[254] Člen rady londýnského hrabství (London County Council), která byla správním orgánem spravujícím mj. místní rozpočet. K volbám do rad hrabství jsou připuštěny všechny osoby, které mají volební právo v parlamentních volbách, a ženy starší 30 let. Tato reforma místní správy byla v Anglii provedena v srpnu 1888. — *269, 396, 457.*

[255] Sekce Sociálně demokratické federace ve městě Battersea přistoupila k protestnímu výboru (viz poznámku 204) vytvořenému členy tradeunionů. — *269.*

[256] *Rytíři práce* (Knights of Labor), zkrácený název pro Vznešený řád Rytířů práce (The Noble Order of the Knights of Labor) — tak se nazývala tajná organizace založená roku 1869 ve Filadelfii, která se roku 1878 zřekla tajných organizačních forem a postupně se vyvinula v celonárodní masovou organizaci amerických dělníků. Většinu členstva tvořili polovyučení a nevyučení dělníci, zejména mnoho černochů a žen. Cílem organizace bylo zřizování družstev a organizování vzájemné pomoci. Ačkoli její vedení bylo proti stávkovému boji a místo toho doporučovalo třídní spolupráci jako způsob řešení konfliktů mezi dělníky a zaměstnavateli, přesto dosahovala tato organizace největších úspěchů právě četnými energickými stávkami. Význam této organizace byl především v tom, že její platforma — přes zmatenost v mnoha otázkách — směřovala k semknutí celé dělnické třídy v celonárodní organizaci (viz Spisy, sv. 21, str. 368—369).

Roku 1886 odmítlo vedení této organizace zúčastnit se hnutí za osmihodinový pracovní den a zakázalo svým členům účastnit se stávky. Přesto se mnoho členů aktivně podílelo na přípravách a provedení hnutí. Pro nesprávný postoj vedení ztratila organizace po masovém hnutí z roku 1886 svou vedoucí úlohu v americkém odborovém hnutí a její vliv na dělnické masy stále slábl. — *269, 281.*

[257] Engels má na mysli haagský kongres Mezinárodního dělnického sdružení, který se konal od 2. do 7. září 1872. Marx a Engels vykonali při přípravě haagského kongresu obrovskou práci, aby semkli proletářské síly. Na schůzích generální rady byly za jejich aktivní účasti přijaty návrhy na změny stanov a organizačního řádu Internacionály, které měly být předloženy kongresu, především návrh na přijetí usnesení londýnské konference „o politické činnosti dělnické třídy" a o rozšíření plných mocí generální rady zakotvených ve stanovách. Haagský kongres obě usnesení přijal. Na kongresu se uzavřel dloholetý boj Marxe a Engelse a jejich stoupenců proti všem odrůdám maloburžoazního sektářství v dělnickém hnutí, které pronikly do Internacionály. Rozkladná činnost anarchistů byla odsouzena a jejich vůdcové vyloučeni.

Usnesení haagského kongresu se stalo základem pro vývoj samostatných národních politických stran dělnické třídy. — *269, 295.*

[258] 12. listopadu 1871 se konal v Sonvilier sjezd bakuninovské Jurské federace ve Švýcarsku. Na tomto sjezdu byl schválen oběžník všem sekcím Mezinárodního dělnického sdružení („Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs"). Oběžník vyzýval všechny sekce Internacionály, aby se postavily proti rezolucím londýnské konference a žádaly okamžité svolání kongresu. Sekce Internacionály v Německu, Anglii, Francii, Belgii, Holandsku, ve Spojených státech a také milánská sekce v Itálii sonvilierský oběžník odmítly. Dokonce některé sekce ve Španělsku, na něž měli bakuninovci vliv, nebyly ochotny veřejně vyslovit souhlas s oběžníkem.

Zhodnocení sjezdu a oběžníku podává Engels ve svém článku „Sjezd v Sonvilier a Internacionála" (viz Spisy, sv. 17, str. 525—530). — *269.*

[259] Ferdinand Lassalle, „Der Criminal-Prozess wider mich wegen Verleitung zum Cassetten-Diebstahl oder: Die Anklage der moralischen Mitschuld" [„Trestní proces proti mně pro navádění ke krádeži skříňky aneb: Obvinění z morální spoluviny"], Kolín 1848. — *274.*

[260] Lassalle byl uvězněn v únoru 1848; byl obviněn, že dal podnět ke krádeži skříňky s dokumenty, kterých prý chtěl použít v rozvodové při své klientky hraběnky Hatzfeldtové. Lassallův proces se konal 5.—11. srpna 1848. Porota Lassalla osvobodila. — *274.*

[261] Mnoho důstojníků ruské armády bylo stoupenci liberálního hnutí zemstev, které usilovalo o umírněnou konstituční reformu. — *275, 435.*

[262] O tomto dopisu nám není nic známo. Podle dopisu Augusta Bebela Engelsovi s datem 16. června 1889 lze soudit, že Bebel Engelsův dopis dostal. Bebel píše, že Wilhelm Liebknecht nabídl pařížským socialistům tři sta franků a že se jim pošlou čtyři sta. — *277.*

[263] Dopis, který poslal Stěpňak (S. M. Kravčinskij) do redakce „Justice", byl v tomto listu otištěn 22. června 1889. — *277.*

[264] *Americká federace práce* (American Federation of Labor — AFL) vznikla v prosinci 1886 a jejím základem byla v roce 1881 založená organizace Federation of Organized Trades and Labor Unions of the United States and Canada (Federace organizovaných odborových a dělnických spolků Spojených států a Kanady). Opírala se především o kvalifikované dělníky. Odbory byly organizovány podle svazů pro jednotlivá povolání. V programu federace byl pa-

trný určitý vliv socialistických myšlenek. V osmdesátých a devadesátých letech získala federace značný vliv a sehrála významnou úlohu při sjednocování amerických dělníků a v boji za osmihodinový pracovní den. Pozvolna v ní však nabývaly vrchu reformistické elementy a koncem 19. století se federace změnila v reformistickou organizaci, orientovala se hlavně na dělnickou aristokracii a dělala politiku třídní spolupráce s podnikateli. Po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce zaujala federace vyhraněně nepřátelské stanovisko vůči SSSR. V roce 1955 se spojila s CIO (Congress of Industrial Organizations) a utvořila s ní American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations. — *281, 582.*

[265] Paul Lafargue se v dopise ze 16. června 1889 ptal Engelse, zdali odpovídá skutečnosti, že Aimé Lavymu — posibilistickému delegátu učitelů na londýnském odborovém kongresu v roce 1888 (viz poznámku 130) — byla znemožněna účast na tomto kongresu, protože nebyl dělník. — *281.*

[266] Ve volbách do francouzské poslanecké sněmovny, vypsaných na září 1889, měl Paul Lafargue kandidovat původně jednak za 5. volební obvod v Paříži, jednak za Avignon. — *282.*

[267] Dopis byl otištěn v čís. 25 z 22. června 1889. — *282.*

[268] Jde zřejmě o článek Paula Lafargua, „Mašina, kak faktor progressa" [„Stroj jako faktor pokroku"], který byl otištěn v časopise „Severnyj vestnik", čís. 4, 1889, a o články Karla Kautského „Arthur Schoppenhauer", otištěný v „Severnyj vestnik", čís. 12, 1888, a „Protivorečija klassovych intěresov v 1789 godu" [„Protiklady třídních zájmů v roce 1789"], otištěný v „Severnyj vestnik", čís. 4—6, 1888. — *284.*

[269] Druhý Lafarguův článek nebyl v časopise „Severnyj vestnik" uveřejněn. — *284.*

[270] Nikolaj Francevič Danielson napsal 27. března 1889 Engelsovi, že German Alexandrovič Lopatin (Mutual) před několika měsíci těžce onemocněl, ale teď už je zase zdráv. — *284.*

[271] Jde o knihu Johna Fullartona, „On the Regulation of Currencies" [„O regulaci oběživa"], Londýn 1845, a Thomase Tooka, „An Inqury into the Currency Principle..." [„Zkoumání principu oběživa..."], Londýn 1844. — *290.*

[272] *Mezinárodní socialistický dělnický kongres* se konal 14.—20. července 1889 v Paříži.

Stal se zakládajícím kongresem II. internacionály. Na kongresu bylo přítomno kolem 400 delegátů z 22 zemí Evropy a Ameriky.

V téže době se konal v Paříži mezinárodní kongres posibilistů (viz poznámku 17). Na posibilistickém kongresu, který skončil fiaskem, byli zastoupeni delegáti pouze 14 zemí.

Marxistického kongresu se zúčastnili i anarchisté a reformisté. Tito delegáti byli pro spojení s posibilistickým kongresem za každou cenu. Na prvních zasedáních proto došlo s nimi k ostré výměně názorů. Na čtvrtém zasedání byla většinou hlasů přijata rezoluce o spojení navržená Wilhelmem Liebknechtem (viz poznámku 275). Spojení ztroskotalo na postoji posibilistů.

Poté vzal mezinárodní socialistický dělnický kongres na vědomí zprávy zástupců socialistických stran o dělnickém hnutí v jejich zemích a vypracoval zásady mezinárodního zákonodárství na ochranu práce. Kongres požadoval zákonné zavedení osmihodinového pracovního dne, zákaz dětské práce a opatření na ochranu mladistvých a žen. Rezoluce k těmto požadavkům, kterou předložil August Bebel, byla přijata většinou delegátů proti hlasům anarchistů. Kongres orientoval mezinárodní dělnické hnutí na jeho politickou organizaci, na boj za demokratická práva, na využití všech legálních bojových možností i na cíl dělnického hnutí — na dobytí politické moci. Dále se kongres vyslovil pro zrušení stálých armád, navrhl místo nich všeobecné ozbrojení lidu a prohlásil „mír za první a nevyhnutelnou podmínku každé emancipace dělníků". Z usnesení kongresu konat 1. května 1890 ve všech zemích demonstrace za osmihodinový pracovní den a mezinárodní solidaritu se zrodila tradice Prvních májů. — *291, 298, 317, 318, 324, 339, 352, 375, 451, 476, 544, 609.*

[273] Dne 18. a 19. července 1889 se sešli horničtí delegáti obou mezinárodních kongresů v Paříži na společné hornické konferenci. Konference vzala na vědomí zprávy o situaci horníků v různých zemích a uhelných revírech a usnesla se podporovat mezinárodní spojení mezi horníky. Za tím účelem měl být v brzké době svolán mezinárodní hornický kongres. Zatím se měly upevňovat existující organizace a zakládat nové svazy. — *291.*

[274] V německých listech byl uveřejněn interview spolupracovníka londýnského „Evening News and Post" se Lvem Nikolajevičem Hartmannem. Podle interview prý Hartmann prohlásil, že pod jiným jménem žil půl roku v Německu, Rakousku, Francii a ve Švýcarsku, že tam organizoval revoluční stranu a že tato strana se chystá k velkým činům. Na Engelsovu žádost se Friedrich Adolph Sorge obrátil se sdělením o tomto interview na Hartmanna. Hartmann dopisnicí z 5. srpna tuto falzifikaci vyvrátil. Napsal, že vůbec neopustil USA. — *294, 300, 322.*

[275] Posibilisté (viz poznámku 17) a Sociálně demokratická federace (viz poznám-

ku 76) se všemožně pokoušeli zdiskreditovat pařížský mezinárodní socialistický dělnický kongres (viz poznámku 272). Většina delegátů tohoto kongresu přijala rezoluci Wilhelma Liebknechta, která účastníkům souběžně konaného posibilistického kongresu umožňovala připojit se k marxistickému kongresu, přičemž vedení by měli dále zajištěno marxisté. Posibilistický kongres, jehož nemnozí zahraniční delegáti zčásti zastupovali pouze fiktivní organizace, návrh marxistického kongresu odmítl. Přijal rezoluci, v níž bylo spojení obou kongresů vázáno na podmínku, že budou přezkoušeny mandáty delegátů marxistického kongresu (viz také Spisy, sv. 21, str. 410—412). — *295, 299, 310, 320, 352, 451, 545.*

[276] Americký Němec Johann Karl Ferdinand Lingenau odkázal ve své závěti z 18. března 1876 částku 7000 dolarů, polovinu svého hotového jmění, Německé socialistické dělnické straně. Vykonavateli závěti ustanovil Augusta Bebela, Johanna Philippa Beckera, Wilhelma Bracka, Augusta Geiba, Wilhelma Liebknechta a Karla Marxe. Když 4. srpna 1877 Lingenau v St. Louis (USA) zemřel, snažili se vykonavatelé závěti tyto peníze straně zajistit. Bismarck nasadil všechny prostředky diplomatického nátlaku, aby předání dědictví německé sociální demokracii znemožnil. To se mu nakonec také podařilo. — *295.*

[277] *Liberální unionisté* bylo extrémně imperialistické křídlo liberální strany, vedené Josephem Chamberlainem. Odštěpilo se od liberálů roku 1886 za boje o Gladstonův návrh Home Rule (zákona o samosprávě), který předpokládal jistý stupeň správní autonomie pro Irsko. Chamberlainova skupina hlasovala proti předloze a donutila Gladstonovu vládu podat demisi. Liberální unionisté (unionisté proto, že byli stoupenci Anglo-irské unie z roku 1801, která připravila Irsko o poslední zbytky jeho autonomie, zejména o vlastní parlament) brzy splynuli s konzervativci. — *298.*

[278] *Toryovskými socialisty* nazýval Engels levé křídlo konzervativní strany, které se v jádře skládalo ze zástupců průmyslové buržoazie a inteligence (spisovatelé, advokáti atd.). Představitelé této skupiny se pokoušeli demagogickým programem sociálních reforem získávat za volebních kampaní po reformě z roku 1884 (viz poznámku 294) dělnické hlasy. — *298.*

[279] Jde o článek Johna Burnse, „The Paris international congress" [„Pařížský mezinárodní kongres"], který vyšel v „Labour Elector" z 3. srpna 1889, a o Engelsův článek „Mandáty posibilistů" (viz Spisy, sv. 21, str. 410—412).— *299, 310, 320.*

[280] Vilém II. byl od 2. do 8. srpna 1889 v Anglii. — *300.*

[281] Pruská princezna Žofie se v říjnu 1889 zasnoubila s řeckým korunním princem. — *300.*

[282] Wilhelm Liebknecht podnikl od září do listopadu 1886 spolu s Eleanor Marxovou-Avelingovou a Edwardem Avelingem (viz poznámku 49) agitační cestu po USA. Cesta, podle Engelsova hodnocení, skončila plným úspěchem. — *303.*

[283] Výňatky z tohoto dopisu byly bez uvedení pramene otištěny v úvodníku „Sozialdemokratu" z 31. srpna 1889, nadepsaném „Der Streik der ‚Unqualifizirten' " [„Stávka ‚nekvalifikovaných' "]. — *304.*

[284] *Stávka dokařů*, jež probíhala od 12. srpna do 14. září 1889, byla jednou z největších událostí anglického dělnického hnutí z konce 19. století. Zúčastnilo se jí 30 000 dokařů a přes 30 000 dělníků jiných oborů, většinou to byli nekvalifikovaní dělníci, neorganizovaní v tradeunionech. Svou vytrvalostí a organizovaností dosáhli splnění svých požadavků na zvýšení mezd a zlepšení pracovních podmínek. Tato stávka posílila proletářský internacionalismus — na stávkový fond bylo odevzdáno asi 50 000 liber št., z toho 30 000 jen v Austrálii. Stávka přispěla i k lepší organizovanosti dělnické třídy; byl založen svaz dokařů a jiné svazy sdružující značný počet nekvalifikovaných dělníků; celkový počet členů tradeunionů se zvýšil na víc než dvojnásobek, tj. z přibližně 860 000 v roce 1889 na dva milióny v roce 1890. — *304, 311, 313, 316, 318, 322, 336, 363, 383, 396, 409, 463.*

[285] V červenci 1888 stávkovaly dělnice jedné londýnské sirkárny. Vybojovaly si značné zlepšení pracovních podmínek a zvýšení mezd. — *111.*

[286] Je míněna demonstrace nezaměstnaných, organizovaná Sociálně demokratickou federací (viz poznámku 76) 8. února 1886 proti agitaci konzervativců za ochranný celní tarif. V průběhu demonstrace se k ní připojily lumpenproletářské živly, které začaly vytloukat a rabovat obchody. Policie nato zatkla vůdce federace Henryho Mayerse Hyndmana, Johna Burnse, Henryho Hyda Championa a Johna Edwarda Williamse, kteří byli obviněni z „pobuřujících řečí". V procesu, který se konal od 5. do 10. dubna 1886, však byli osvobozeni. — *305.*

[287] Engels cituje lidovou píseň „Prinz Eugen, der edle Ritter" [„Princ Evžen, šlechetný rytíř"]. — *307.*

[288] Na září a říjen 1889 byly ve Francii vypsány všeobecné volby do poslanecké sněmovny. Francouzské dělnické straně (viz poznámku 33) se podařilo v těchto volbách získat ve sněmovně 6 míst. Paul Lafargue, který kandidoval

za Saint Amand, nebyl zvolen. K hodnocení volebních výsledků viz tento svazek, str. 330—331. — *309, 313, 317, 322, 324, 328.*

[289] Jde o skupinu blanquistů pod vedením Roche a Ernesta Henriho Grangera, která otevřeně podporovala Boulangera. — *310, 345.*

[290] Začátkem září 1889 se konal v Dundee ve Skotsku výroční sjezd britských tradeunionů. Jeho příprava a průběh byly odrazem boje mezi starým konzervativním vedením Kongresu tradeunionů (viz poznámku 78) a zástupci nových tradeunionů, v nichž byly organizovány široké masy nekvalifikovaných dělníků. Jedna ze základních otázek, které se dostaly na pořad jednání, byl boj za zákonné zavedení osmihodinového pracovního dne. Řada socialistů — vůdců nových tradeunionů — se nezúčastnila sjezdu, protože vypukla stávka dělníků v londýnských docích (viz poznámku 284). To se odrazilo na celkovém výsledku. Požadavek boje za zákonem zaručený osmihodinový pracovní den byl odmítnut. Starému vedení v čele s Broadhurstem se podařilo uhájit pozice, ačkoli byl Broadhurst obviněn, že je ve spojení s velkokapitalistou Brunnerem. — *312, 320.*

[291] Ruská carevna Marja Fjodorovna byla dcerou dánského krále Kristiána IX.; její bratr Valdemar se oženil s pravnučkou Ludvíka Filipa, princeznou Marií Orleánskou. — *314.*

[292] Adolf Soetbeer, „Edelmetall-Produktion und Werthverhältniss zwischen Gold und Silber seit der Entdeckung Amerika's bis zur Gegenwart" [„Výroba drahých kovů a poměr hodnot zlata a stříbra od objevení Ameriky až do dneška"], Gotha 1879. — *319.*

[293] Adlerova odhalení použil Engels ve svém článku „Mandáty posibilistů" (viz Spisy, sv. 21, str. 410—412). — *320.*

[294] Jsou míněny anglické parlamentní reformy z roku 1867 a 1884.

Pod tlakem masového dělnického hnutí byla roku 1867 provedena v Anglii druhá parlamentní reforma. (K první parlamentní reformě došlo roku 1832.) Na reformním hnutí se aktivně podílela i generální rada Mezinárodního dělnického sdružení. Podle nového zákona se snížil majetkový cenzus pro voliče v hrabstvích; pro pachtýře činil nyní 12 liber št. ročně. Ve městech dostali volební právo všichni majitelé a nájemci domů, jakož i nájemníci, kteří v témže domě bydleli déle než rok a platili nájemné ve výši nejméně 10 liber št. ročně. Volební právo dostala i část kvalifikovaných dělníků. Touto reformou se počet oprávněných voličů víc než zdvojnásobil.

Roku 1884 prošel v anglickém parlamentě třetí návrh zákona o reformě. Rozšířil volební právo na drobné rolníky a na část zemědělského dělnictva.

Velké části obyvatelstva — vesnický proletariát, městská chudina i všechny ženy — zůstaly však i po třetí volební reformě bez volebního práva. — *320.*

[295] Karl Kautsky bydlel ve Vídni v Igelgasse 13. — *321.*

[296] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Na rubu dopisnice je adresa: F. A. Sorge, Esq., Hoboken N. J., US Amerika. — *322, 334, 437, 520, 552, 557, 573, 606.*

[297] Engels naráží na změny ve výkonném výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 20), které probíhaly v září 1889 a v nichž se zračil boj různých proudů uvnitř strany. Rosenberg, Hintze, Sauter a Guericke byli vyloučeni z vedení výkonného výboru a na jejich místa byli kooptováni Schewitsch, Reimer, Ibsen a Praast. To mělo za následek rozštěpení strany a konání dvou oddělených sjezdů v Chicagu koncem září a 12. října. Na kongresu 12. října, jehož se zúčastnili členové strany seskupení kolem „New Yorker Volkszeitung", byl přijat nový program strany, který vyjadřoval názory progresívního křídla strany. — *322, 334, 381, 398, 407.*

[298] Článek George Juliana Harneyho, „The revolt of the East End" [„Povstání v East Endu"] otiskla 26. září 1889 „Newcastle Weekly Chronicle". Výňatky z článku uveřejnil 28. září 1889 „Labour Elector" jako noticku pod názvem „A voice from the past" [„Ohlas minulých dnů]". — *322.*

[299] Engels tu porovnává *fabiány* (viz poznámku 111) s *nacionalisty*, kteří propagovali nacionalizaci výroby a distribuce jako jediný prostředek k záchraně společnosti před zlořády kapitalismu a jako předpoklad pro její pokojné vrůstání do socialismu. Toto sociální hnutí vzniklo v USA koncem osmdesátých let 19. století pod vlivem utopického románu Edwarda Bellamyho „Looking Backward 2000—1887" [„Pohled z roku 2000 zpět na rok 1887"]. Nacionalisté se organizovali v klubech. První z těchto propagačních organizací byla založena roku 1888 v Bostonu, roku 1891 jich už v celé zemi bylo přes 160. Členové klubů pocházeli hlavně z buržoazních a maloburžoazních vrstev. Od roku 1889 vydávali v Bostonu list „Nationalist". Hnutí nacionalistů mělo také vliv na americké socialisty. — *323, 408, 456.*

[300] Během mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Paříži (viz poznámku 272) uskutečnili francouzští delegáti dvě samostatné porady. Výsledkem těchto porad bylo vytvoření národní rady Francouzské dělnické strany (viz poznámku 33), která měla řídit činnost strany. Jejími členy byli Guesde, Deville, Dereure, Camescasse, Crépin, Paul Lafargue a Lenoel. Národní rada dostala za úkol svolat řádný sjezd strany. Na tomto sjezdu, který se konal v Lille 11. a 12. října 1890 (viz poznámku 487), bylo definitivně

určeno složení a funkce rady. Na rok 1890—1891 byli do národní rady zvoleni Guesde, Dereure, Camescasse, Quesnel, Crépin, Lafargue a Ferroul.

Zpráva o vytvoření národní rady, o které se zmiňuje Engels, byla otištěna v „The Labour Elector" z 28. září 1889. — *325, 533.*

[301] O tomto dopisu nám není nic známo. Engels ho napsal patrně kolem 24. září 1889. August Bebel 27. září odpověděl: „Teď právě se bude hlasovat o návrhu, zda máme ještě dát peníze na francouzské volby nebo nemáme. Že tyto peníze, pokud k tomu bude dán souhlas, mají být určeny výslovně na Guesdovo zvolení, to je i *můj názor*. Výslovně jsem to také navrhl."

Z dopisu Paula Lafargua Engelsovi ze 7. října 1889 je vidět, že Bebel z pověření předsednictva strany poslal na Guesdovu volbu 500 a na Lafarguovu volbu 610 franků. — *325.*

[302] Během mezinárodního socialistického dělnického kongresu v červenci 1889 v Paříži předali němečtí delegáti francouzským delegátům 1000 franků jako podporu pro rodiny horníků, kteří přišli o život při důlním neštěstí na jedné šachtě v saint-étiennské uhelné pánvi. — *325.*

[303] Jde o brožuru „Congrès international ouvrier socialiste. Rapport de la Commission d'organisation" [„Mezinárodní socialistický dělnický kongres. Zpráva organizační komise"], Paříž 1889. — *325.*

[304] Na 20. února 1890 byly stanoveny volby do Německého říšského sněmu (viz poznámku 376). — *325.*

[305] Narážka na článek otištěný v kronice Victora Jaclarda, která vycházela týdně pod názvem „Lundis socialistes" [„Socialistické pondělky"] v časopise „La Voix". — *325.*

[306] V polovině sedmdesátých let se vytvořily příznivé předpoklady pro sjednocení obou směrů v německém dělnickém hnutí — Sociálně demokratické dělnické strany (eisenašských), založené v roce 1869, v čele s Augustem Bebelem a Wilhelmem Liebknechtem, a lassallovským Všeobecným německým dělnickým spolkem (viz poznámku 357). Pod tlakem členstva bylo vedení Všeobecného německého dělnického spolku nuceno ustoupit od své sektářské politiky a postupovat společně s eisenašskými. Od začátku roku 1874 vystupovaly frakce obou stran v říšském sněmu společně. Na sjezdu strany v Gotě ve dnech 22.—27. května 1875 bylo sjednocení v Socialistickou dělnickou stranu Německa dovršeno. Tím skončil boj uvnitř německé dělnické třídy, který trval řadu let. Měla teď v čele jednotnou stranu, která byla schopna vytyčit směr a cíl boje proti vykořisťovatelskému pořádku junkerstva a buržoazie a proti prušáckému militarismu. Ovšem o sjednocení se

jednalo ukvapeně a program sjednocené strany, přijatý na sjezdu strany, obsahoval vážné chyby a byl poznamenán principiálními ústupky lassallovcům.

Marx kritizoval návrh programu ve svých „Poznámkách k programu německé dělnické strany" a Engels především ve svém dopise Bebelovi z 18.—28. března 1875 (viz Spisy, sv. 19, str. 43—61 a 31—37). — *326, 559, 609.*

[307] Engelsova narážka na místo Boulangerova pobytu v Londýně. — *326.*

[308] Bitva u *Slavkova* 2. prosince 1805 mezi rusko-rakouskými vojsky (třetí protifrancouzská koalice) a francouzskými jednotkami skončila vítězstvím Napoleona I. — *327.*

[309] Wilhelm Liebknecht, který byl v Paříži, požádal Engelse, aby napsal Augustu Bebelovi a podnítil ho k zorganizování peněžní sbírky na podporu Francouzské dělnické strany ve volbách do poslanecké sněmovny (viz poznámku 301). Dne 28. září 1889 uveřejnil „Sozialdemokrat" článek, který se zabýval volbami ve Francii. Poukazovalo se v něm na to, že němečtí soudruzi jistě přispějí svým dílem k tomu, aby Jules Guesde v užších volbách zvítězil. — *328.*

[310] Bezprostředním podnětem k uveřejnění Liebknechtova prohlášení o vydání brožury Maximiliana Schlesingera „Die soziale Frage" [„Sociální otázka"] v edici „Lidová knižnice" (viz poznámku 210) byl článek „Ein sozialdemokratischer Antimarxist" [„Sociálně demokratický antimarxista"], který vyšel 18. září 1889 v „Neue Preussische Zeitung". V prohlášení ze 27. září Liebknecht napsal, že „Lidová knižnice" nikdy nebyla ve spojení „s frakcí Sociálně demokratické strany a vůbec ne se stranou jako takovou" a že Schlesingerova práce vyšla bez jeho souhlasu. Liebknechtovo prohlášení vyšlo v „Berliner Volksblatt" 29. září a v „Sozialdemokratu" 5. října 1889. Spolu s Liebknechtovým prohlášením bylo uveřejněno i prohlášení Augusta Bebela z 19. září 1889, v němž se dementuje tvrzení „Neue Preussische Zeitung" o spojení „Lidové knižnice" se sociálně demokratickou frakcí a o Schlesingerově příslušnosti k sociálně demokratické straně. — *328.*

[311] Při všeobecných volbách 22. září 1889 byl Boulanger zvolen do poslanecké sněmovny za volební obvod Montmartre. Tuto volbu, právě tak jako zvolení jeho nejbližších stoupenců Rocheforta a Dillona, však ministr vnitra Constans anuloval, poněvadž je všechny tři Nejvyšší soud odsoudil v nepřítomnosti k deportaci (viz poznámku 201). Místo Boulangera byl jako poslanec za volební obvod Montmartre potvrzen posibilista Jules François Alexandre Joffrin, který byl podle počtu hlasů na druhém místě za Boulangerem. — *329.*

[312] *Právo na lenost* (droit à la paresse) — žertovná narážka na Lafarguův pamflet,

který měl titul tohoto znění a vyšel v Paříži roku 1880 v „Égalité" a roku 1883 jako samostatná brožura. — *330, 524.*

[313] Engels má na mysli článek „The French elections. Composition of the new chamber" [„Francouzské volby. Složení nové poslanecké sněmovny"] v „The Daily News" z 8. října 1889. — *331.*

[314] *Satisfaits* (uspokojení) — označení reakční většiny francouzské poslanecké sněmovny, která v předvečer revoluce 1848 podporovala Guizotovu vládu. Když byl předložen rozsáhlý materiál, který obsahoval důkazy o korupci vládnoucích kruhů, a vláda odmítla viníky soudně stíhat, přijali tito poslanci s uspokojením její vysvětlení (viz Spisy, sv. 4, str. 197—204). — *331.*

[315] Narážka na *klub v ulici de Poitiers*, který byl řídícím orgánem strany pořádku, koalice dvou monarchistických frakcí ve Francii: legitimistů (viz poznámku 58) a orleanistů (přívrženců orleánské dynatie). Tato strana konzervativní velkoburžoazie, vytvořená v roce 1848 jako koalice proti proletariátu, hrála od roku 1849 až do státního převratu z 2. prosince 1851 vedoucí úlohu v zákonodárném shromáždění druhé republiky. — *331.*

[316] Jde o polemiku, kterou vedl Friedrich Adolph Sorge s Danielem De Leonem. De Leon zastával názory „nacionalistů" (viz poznámku 299). — *334.*

[317] Míní se tím článek „Socialists and the French elections" [„Socialisté a volby ve Francii"] v „Justice" z 12. října 1889. — *336.*

[318] Karel Marx, „Kapitál", díl III-1, čes. vyd. 1955, str. 20—22. — *338.*

[319] Max Hildebrand napsal 19. října 1889 Engelsovi, že se už víc než 15 let zajímá o demokratické hnutí v Evropě. Z tohoto důvodu prostudoval řadu spisů, z nichž ho zejména zaujala kniha Maxe Stirnera „Der Einzige und sein Eigenthum" [„Jedinec a co mu náleží"]. Žádal proto Engelse, aby mu poskytl další údaje o Stirnerově životě. Na konci svého dopisu se Hildebrand tázal, zda existují historické spisy „pojednávající o představitelích duchovních proudů doby předbřeznové a o jejich životních osudech? Ne-li, směl bych Vám, veleváženy pane, učinit návrh? Jste v současné době patrně jediný, kdo by byl ještě s to takové dějiny napsat, a věda by Vám, veleváženy pane, za to byla vděčna." — *340.*

[320] Marx studoval na berlínské universitě od druhé poloviny října 1836 do poloviny dubna 1841. — *340.*

[321] Engels byl v Manchesteru od listopadu 1842 do srpna 1844, aby ukončil své

obchodní vzdělání. V té době se dovršil Engelsův přechod od filosofického idealismu k materialismu a od revolučního demokratismu ke komunismu. — *341, 563.*

[322] Marx a Engels napsali v období od konce října či začátku listopadu 1845 zhruba do léta 1846 v Bruselu spis „Německá ideologie. Kritika nejnovější německé filosofie v jejích představitelích Feuerbachovi, B. Bauerovi a Stirnerovi a kritika německého socialismu v jeho různých prorocích" (viz také poznámku 121). — *341.*

[323] Se Stirnerovou „vzpourou" se Marx a Engels vypořádali ve stejnojmenném oddíle III. kapitoly I. svazku „Německé ideologie" (viz Spisy, sv. 3, str. 383—395). — *341.*

[324] O. Adolph Ellissen, který pracoval na životopisu Friedricha Alberta Langa, našel v jeho pozůstalosti Engelsovy dopisy Langovi. Požádal v říjnu 1889 Engelse, aby mu dal k dispozici eventuálně ještě dochované Langovy dopisy Engelsovi a aby dal souhlas k použití této korespondence v plánovaném životopisu.

Engels si na okraji Ellissenova dopisu poznamenal: „Dopisy neuspořádány, nemohu se do toho dát před dokončením III. dílu na jaře, pak budou k dispozici; otisknout celé nebo ve výňatcích, v tomto druhém případě však prosím, aby byla přísl. místa laskavě uvedena *v celé souvislosti*. Einbeck říjen 89. Dr. O. A. Ellissen ohledně Langova dopisu." — *343.*

[325] Tím se míní *Svaz komunistů*, první revoluční strana dělnické třídy. Vznikl roku 1847 a existoval do roku 1852. Svaz byl jak svým programem, tak svým složením mezinárodní organizací dělnické třídy, a tím i předchůdcem Mezinárodního dělnického sdružení. Zároveň to byla první německá dělnická strana. Většinu jeho členů tvořili němečtí dělníci, vesměs řemeslničtí tovaryši. Blížící se revoluce postavila do centra činnosti svazu Německo (viz Spisy, sv. 21, str. 238—256). — *347.*

[326] 3. března 1848 se v Kolíně nad Rýnem konala masová demonstrace, kterou uspořádala místní obec Svazu komunistů. Jménem účastníků demonstrace odevzdal Andreas Gottschalk magistrátu petici, obsahující požadavek demokratických svobod a ochrany dělnických práv. Demonstrace byla rozehnána vojskem a vůdci demonstrace, Andreas Gottschalk, August Willich a Fritz Anneke, byli zatčeni a postaveni před soud. Události 3. března v Kolíně byly předzvěstí březnové buržoazně demokratické revoluce v Prusku. — *347.*

[327] Wilhelm Liebknecht se 26. října 1889 dotazoval Engelse, zda mu může sdělit, kdy Andreas Gottschalk prohlásil: „Jsem tu jménem 20 000 proletářů,

kterým je úplně lhostejné, máme-li republiku nebo monarchii". — *347.*

[328] Je míněn kolínský Dělnický spolek, založený 13. dubna 1848 členy Svazu komunistů (viz poznámku 325) v Kolíně nad Rýnem. Marx a Engels i jiní členové Svazu komunistů vystupovali proti sektářské politické linii, kterou zastával první předseda spolku Andreas Gottschalk a dosáhli toho, že se prosadily politické názory Svazu. Po zatčení Gottschalka a Friedricha Anneka 3. července 1848 byl předsedou zvolen Joseph Moll. Vedl spolek do září 1848, kdy musel emigrovat, aby se vyhnul zatčení. V říjnu 1848 převzal vedení spolku Marx a v únoru 1849 Karl Schapper. Na jaře 1849 sehrál kolínský Dělnický spolek významnou roli při pokusech o sdružení rýnsko-vestfálských dělnických spolků, podnikaných z Marxovy a Engelsovy iniciativy. Po vítězství kontrarevoluce byl kolínský Dělnický spolek zakázán. Existoval sice ještě do roku 1850, ale už jen ve formě Dělnického vzdělávacího spolku, jejž rovněž vedli členové Svazu komunistů. — *347.*

[329] Wilhelm Liebknecht sdělil Engelsovi 26. října 1889, že zanechal vydávání „Lidové knižnice". Účast na vydávání této edice mu prý přivodila značné materiální ztráty. — *348.*

[330] Je míněna národní rada francouzských odborů, ustavená roku 1888 na odborovém sjezdu v Bordeaux (viz poznámku 139) a výkonná komise vytvořená roku 1888 na sjezdu v Troyes (viz poznámky 132 a 137). — *352.*

[331] V předvečer voleb roku 1889 inscenoval advokát Eugène Protot v Marseille pomlouvačnou kampaň proti Jules Guesdovi, aby zabránil jeho zvolení do poslanecké sněmovny. Při hlasování ve druhém volebním kole byl zvolen oportunista Bouge. Guesde zažaloval Protota pro pomluvu, Protot byl odsouzen k peněžitému trestu. Podle rozhodnutí soudu byl rozsudek uveřejněn v marseillských a pařížských novinách. — *352.*

[332] Paul Lafargue informoval Engelse 4. listopadu 1889 o plánu vytvořit socialistické frakce v poslanecké sněmovně a v pařížské obecní radě. Uskuteční-li se tento plán, psal Lafargue, vydá parlamentní frakce prohlášení zdůrazňující nezávislý a socialistický charakter frakce a stanoví jako příští úkol socialistických poslanců prosadit ve sněmovně usnesení mezinárodního socialistického dělnického kongresu z roku 1889. — *353.*

[333] Francouzský odborářský funkcionář Boulé, který při doplňovacích volbách v Paříži v lednu 1889 (viz poznámku 152) vystoupil jako kandidát socialistů, později při obecních volbách v departementu Haute-Marne kandidoval jako přívrženec boulangistů. Byl proto odvolán ze svého místa sekretáře Federace syndikátních komor. Časopis „Intransigeant" otiskl 29. října 1889

článek na obranu Boulého a 2., 3. a 5. listopadu uveřejnil také sérii jeho článků o stávce brusičů křišťálu v Le Bourget. — *357.*

[334] Engels dostal od Paula Lafargua článek Césara de Paepa, který obsahoval zprávu o smrti N. G. Černyševského. — *357.*

[335] Jde o píseň „Le sénateur" [„Senátor"] od Pierra Jeana de Bérangera. — *359, 362.*

[336] Laura Lafarguová psala Engelsovi 14. listopadu 1889 o tom, jak reagoval francouzský buržoazní tisk, když se spolu s ostatními socialisty objevil v poslanecké sněmovně horník Thivrier ve své pracovní blůze. — *359.*

[337] Stávka v Silvertownu, malé čtvrti na pokraji východní části Londýna, byla zahájena v polovině září a trvala až do prosince 1889. Zúčastnily se jí dělnice kabelovny a gumárny. Stávkující požadovali vyšší úkolové i hodinové mzdy, lepší plat za přesčasové hodiny a za práci ve sváteční dny a vyšší odměny za dětskou práci. K nejaktivnějším vůdcům stávky patřila Eleanor Marxová-Avelingová. Založila za stávky spolek mladých dělnic. Tuto stávku, která trvala téměř tři měsíce, dělnice prohrály, protože neměly podporu ostatních tradeunionů. Eleanor Marxová-Avelingová založila po stávce odborový svaz mladých dělnic. — *363, 375, 383, 397, 457.*

[338] Paříž byla za prusko-francouzské války v letech 1870—1871 obležena pruským vojskem. Blokáda trvala od 19. září 1870 do kapitulace Paříže 28. ledna 1871. — *364.*

[339] Míní se kampaň k volbám do poslanecké sněmovny v září a říjnu 1889 (viz poznámku 288). Jules Guesde kandidoval v těchto volbách za marseillský volební obvod, ale nebyl zvolen. — *364.*

[340] Pasquale Martignetti požádal v dopise z 23. listopadu 1889 Engelse, aby ho prostřednictvím Paula Lafargua doporučil Antoniu Labriolovi. O tom, zda a kde se dochoval zmíněný Engelsův dopis Lafarguovi, není nic známo. — *367.*

[341] 9. thermidor (27.—28. července 1794) — kontrarevoluční převrat, kterým byl svržen Robespierre a vláda jakobínů a nastoleno panství velké buržoazie. O událostech z 10. srpna 1792 viz poznámku 177. — *368.*

[342] *Výbor veřejného blaha* (Comité de salut public), založený v dubnu 1793, byl ústředním orgánem francouzské revoluční vlády za jakobínské diktatury (od 2. června 1793 do 27. července 1794). — *368.*

[343] Engels míní první protifrancouzskou koalici evropských států, která existovala od let 1792—1793 do roku 1797. Patřily k ní Rakousko, Prusko, Anglie, Holandsko a Španělsko. — *368.*

[344] *Basilejský mír* — separátní mír, uzavřený 5. dubna 1795 mezi Francií a Pruskem. Prusko vystoupilo z první protifrancouzské koalice (viz poznámku 343) a podepsalo tuto smlouvu jednak proto, že francouzská armáda vítězila, jednak proto, že francouzská diplomacie dovedně využila rozporů mezi účastníky první protifrancouzské koalice, hlavně mezi Pruskem a Rakouskem. Od uzavření míru s Pruskem se koalice začala rozpadat. — *369.*

[345] *Direktorium* — nejvyšší orgán výkonné moci ve Francii zřízený na základě ústavy z roku 1795, jež byla přijata po pádu revoluční diktatury jakobínů v roce 1794. Bylo složeno z pěti direktorů, z nichž jeden se volil každý rok znovu. Direktorium existovalo až do Bonapartova státního převratu z roku 1799; bylo vlastně francouzskou vládou, udržovalo režim teroru proti demokratickým silám a hájilo zájmy velké buržoazie. — *369.*

[346] Georges Avenel, „Lundis révolutionnaires 1871—1874" [„Revoluční pondělky v letech 1871—1874"], Paříž 1875. — *369.*

[347] Marx Karel, „Kapitál", díl I., čes. vyd. 1953 a 1954, str. 161—162. — *371.*

[348] *Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků* (Gas Workers' and General Labourers' Union) — byl založen koncem března a začátkem dubna 1889. Při organizování a vedení svazu sehráli důležitou roli Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling. Svaz požadoval zavedení osmihodinového pracovního dne. Pod hrozbou stávky byli ředitelé plynárenských společností v červenci 1889 donuceni souhlasit se zavedením osmihodinového pracovního dne ve všech londýnských plynárnách. Svaz si brzy získal velký vliv mezi širokými vrstvami dělníků; během jednoho roku vzrostl počet jeho členů na 100 000. Svaz se aktivně zúčastnil organizování stávky v londýnských docích v roce 1889 (viz poznámku 284). — *372, 456, 460, 466, 468.*

[349] Friedrich Adolph Sorge napsal Engelsovi 21. listopadu 1889: „Poslal jsem Ti dnes jako tiskopis jedno číslo ‚Indianer Tribüne', kam psal pan Rappaport. Až si to přečteš, pošli to určitě Kautskému, aby viděl, čí duchovní dítko je jeho spolupracovník v ‚Neue Zeit' ". — *374.*

[350] Adolf Hepner se zúčastnil obou sjezdů Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 297). Friedrich Adolph Sorge napsal v této souvislosti Engelsovi 18. října 1889: „Hepner si chtěl hrát na nestranného a šel na oba tzv. sjezdy do Chicaga." — *374.*

[351] Friedrich Adolph Sorge se ptal Engelse v dopise z 29. října 1889, zda uchovává seznam Marxových článků v „New-York Daily Tribune", který předal Sorge Marxovi roku 1872, a výstřižky příslušných čísel těchto novin. Seznam sestavil Hermann Meyer. Sorge jej dal Marxovi, když se setkali na haagském kongresu Mezinárodního dělnického sdružení (viz poznámku 257). — *374.*

[352] *Elberfeldský proces* proti 87 sociálním demokratům — mezi nimiž byli i poslanci říšského sněmu August Bebel, Friedrich Harm, Georg Schumacher a Karl Grillenberger — se konal od 18. listopadu do 30. prosince 1889. Mezi obviněnými byli policejní agenti, zejména Ewald Röllinghoff, který byl během procesu odhalen. Cílem procesu, který sociálně demokratický tisk nazýval „monstrprocesem" a srovnával jej s kolínským procesem proti Svazu komunistů, inscenovaným pruskou policií roku 1852, bylo dokázat existenci „tajného spolku" rozvětveného po celém Německu, v jehož čele měla stát sociálně demokratická frakce v říšském sněmu. Obžalovaným se kladlo za vinu rozšiřování listu „Sozialdemokrat" a jiných zakázaných tiskovin. K procesu bylo povoláno na 500 svědků. Po velkém projevu Bebelově 27. prosince 1889 došlo k ostré polemice mezi ním a státním návladním. Především Bebelovo vystoupení žalobu rozbilo. Vládě se nepodařilo dosáhnout odsouzení všech obviněných, 43 z nich včetně Bebela bylo osvobozeno. — *375, 383, 405.*

[353] Engels cituje větu ze svého článku „Socialismus pana Bismarcka" (viz Spisy, sv. 19, str. 201). — *377.*

[354] *Venstre* (Levice) — maloburžoazně demokratická strana v Dánsku, založená roku 1870. — *380.*

[355] Narážka na ústavní konflikt v Dánsku mezi maloburžoazně demokratickou Venstre (Levicí), která měla většinu ve folketingu, a národními liberály, kteří tvořili vládu. Konflikt začal roku 1875. Strana Venstre uplatnila nárok na to, aby podle § 49 dánské ústavy byly vládou předkládané rozpočty a dodatky k nim schvalovány parlamentem. Král a vláda se odvolávali na § 25 a operovali s provizorními rozpočty bez parlamentního schválení. Když Venstre odepřela placení daní, vedlo to v letech 1885 až 1894 k nastolení diktátorské vlády, v jejímž čele byl Jacob Brönnum Scavenius Estrup. Došlo k nepokojům, především rolnickým, které byly potlačeny. S rozpočtovou otázkou souvisely i peněžní prostředky požadované vládou na výstavbu kodaňských opevnění. Roku 1894 uzavřela vláda s Venstre narovnání, které vedlo k rozštěpení strany. — *380.*

[356] Chartisté směru *physical force* (fyzické síly) bylo označení jednoho politického proudu v chartistickém hnutí, jehož stoupenci na rozdíl od směru morální

síly chtěli prosazovat své požadavky revolučními bojovými metodami. Vedoucími stoupenci revolučních metod boje byli Feargus O' Connor, George Harney, Ernest Jones aj. — *381.*

[357] *Všeobecný německý dělnický spolek* byl založen v Lipsku 23. května 1863. Iniciátory jeho založení byly německé dělnické spolky, v nichž přetrvávaly tradice z let 1848—1849. Chtěli se oprostit od buržoazního vlivu a vytvořit samostatnou celonárodní organizaci. Na tom, že se dělnická třída odpoutala od buržoazie, měl velkou zásluhu Ferdinand Lassalle, který byl do své smrti roku 1864 předsedou Všeobecného německého spolku. Získal si tím historickou zásluhu. Zároveň však šířil škodlivou iluzi, že je možné pokojné vrůstání do socialismu s pomocí existujícího státu, a dal tak dělnické třídě falešnou orientaci při stanovení cílů a taktiky proletářského třídního boje. Diktátorské organizační principy, které Lassalle vnutil Spolku do stanov, a kult osobnosti, který pěstoval on i jeho nástupci, ztížily a brzdily vytvoření revoluční německé dělnické strany.

Uvnitř Všeobecného německého dělnického spolku se stále účinněji projevoval odpor proti oportunistické a sektářské politice. To vedlo roku 1869 k tomu, že ze spolku vystoupili nejznámější funkcionáři a spolu s Augustem Bebelem a Wilhelmem Liebknechtem založili Sociálně demokratickou dělnickou stranu. Praxe třídního boje vedla i po roce 1869 k tomu, že se lassallovská organizace čím dál víc rozkládala. Donuceni požadavky svého členstva, zahájili předáci Všeobecného německého dělnického spolku roku 1874 jednání o sloučení se Sociálně demokratickou dělnickou stranou (viz také poznámku 306). Sloučení se uskutečnilo roku 1875 na gothajském slučovacím sjezdu. — *381, 608.*

[358] V prosinci 1889 až únoru 1890 probíhala stávka plynárenských dělníků v jižní části Londýna. Došlo k ní proto, že majitelé plynárenské společnosti nedodrželi dohodu o zavedení osmihodinového pracovního dne, o zvýšení mezd a o tom, že budou zaměstnávat jen členy Svazu plynárenských dělníků aj. Stávku dělníci prohráli, protože je nedostatečně podporovaly druhé tradeuniony, především Svaz dokařských dělníků, a navíc stávkové hnutí začalo roku 1890 už opadávat. Osmihodinový pracovní den byl v plynárnách opět zrušen. — *383, 396, 410, 457.*

[359] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Na rubu je adresa: Herrn Dr. Kugelmann, Hannover, Germany. — *385.*

[360] S tímto dopisem poslal Engels Stěpňakovi (S. M. Kravčinskému) první kapitolu své práce „Zahraniční politika ruského carismu" (viz Spisy, sv. 22, str. 47—85) k uveřejnění v ruském marxistickém časopise „Social-demokrat", který vydávala skupina „Osvobození práce". Časopis redigovali V. I. Zasu-

ličová, G. V. Plechanov a P. B. Axelrod. První kapitola byla otištěna v 1. sešitě „Social-demokratu" v únoru 1890. Ostatní kapitoly vyšly v 2. sešitě časopisu, který však vyšel až v srpnu 1890. — *387*, *431*.

[361] Paul Lafargue oznámil Engelsovi 24. prosince 1889, že Francouzská dělnická strana (viz poznámku 33) hodlá vydávat nový týdeník. Vydavatel, který list financoval, navrhl, aby pracovníci redakce s výjimkou Jules Guesda a Quercyho pracovali bezplatně. Vydávání časopisu se uskutečnilo až později (viz poznámku 369).

O Engelsově dopisu Charlesu Bonnierovi nám není nic známo. — *389*, *410*.

[362] Jde o přijetí Engelsových synovců Hermanna, Moritze a Emila za podílníky firmy Ermen & Engels v Engelskirchenu, na jejichž počest Engels, jak píše v originále, „třel salamandra". Při tomto přípitku společnost na povel na třikrát vyprázdní sklenice nebo džbánky do dna. — *394*.

[363] Hermann Schlüter požádal Engelse v dopise z 20. prosince 1889, aby získal informace o George W. Reidovi z Londýna. Schlüter psal: „Už asi čtvrt roku je tu jakýsi George W. Reid, který o sobě tvrdí, že sem byl poslán z Londýna, aby tu zorganizoval přístavní dělníky a námořníky... Přístavní dělníci mu začínají nedůvěřovat. Byl jsem požádán, abych se pokusil zjistit o něm něco bližšího. Vyhovuji tomuto přání zejména proto, poněvadž jsem přesvědčen, že Reid tu pracuje pro Hyndmana." — *396*.

[364] Míní se *Jednotné sdružení strojníků* (Amalgamated Society of Engineers), založené roku 1851, které bylo prototypem anglických tradeunionů. Sdružení sjednocovalo kvalifikované strojní dělníky, zaměřovalo je čistě na boj za oborové ekonomické požadavky a snažilo se je odvést od politického boje. — *397*, *438*.

[365] *Londýnská odborová rada* (London Trades Council) byla založena v květnu 1860 na konferenci delegátů londýnských tradeunionů. Londýnská rada, pod jejímž vedením se sdružovalo několik desítek tisíc odborářů hlavního města, měla velký vliv na dělnickou třídu celé Anglie. V první polovině šedesátých let vedla mohutné demonstrace anglických dělníků proti záměrům vlády intervenovat ozbrojenou mocí v americké občanské válce (1861—1865) na straně otrokářského Jihu. Pořádala manifestace na znamení sympatií k italskému osvobozeneckému hnutí a k polskému povstání. Později byla v čele hnutí za legalizaci tradeunionů. Když se koncem šedesátých let vytvořil Kongres tradeunionů (viz poznámku 78), přestala být londýnská odborová rada, vedená reformistickými předáky, střediskem anglického odborového hnutí, i když stejně jako dřív měla vlivné postavení. Londýnská odborová rada,

která sdružovala převážně staré tradeuniony, se počátkem devadesátých let stavěla odmítavě k tvoření nových tradeunionů a k hnutí za osmihodinový pracovní den. Tlak masového hnutí ji však přiměl, aby se v devadesátých letech účastnila májových demonstrací. — *397*, *457*, *460*, *466*, *468*.

[366] Kentish Town — londýnská městská čtvrť, kde byla redakce „Sozialdemokratu". — *398*, *440*, *514*, *517*.

[367] Doporučení přiložené k tomuto dopisu se dochovalo také v rukopisném náčrtu. — *399*.

[368] Jde o socialistický klub „Vorwärts", založený v lednu 1882 německými emigranty v Buenos Aires. Od roku 1886 vydával klub list „Vorwärts". Propagoval socialistické ideje a vyzýval dělníky ke stávkovému boji za lepší pracovní a životní podmínky. — *400*.

[369] Tyto řádky připsal Engels k dopisu, který mu poslal Charles Bonnier 14. ledna 1890. Bonnier žádal Engelse, aby jeho dopis poslal Eleanor Marxové-Avelingové, již chtěl s jeho obsahem také seznámit. Dopis, jímž pokračovala výměna názorů mezi Bonnierem a Engelsem, se v podstatě týkal vydávání nového listu (viz poznámku 361) Francouzské dělnické strany. Tento plán na obnovené vydávání týdeníku „Le Socialiste" jako ústředního orgánu Francouzské dělnické strany se však podařilo uskutečnit teprve v září 1890. — *402*.

[370] Toto sdělení napsal Engels na dopisnici. Na rubu je adresa: H. Schlüter Esq., 73, First Avenue, New York City, US Amerika. — *403*.

[371] Dne 5. a 6. listopadu 1889 a pak 22., 23. a 25. ledna 1890 byla v německém říšském sněmu na pořadu debata o návrzích na změny a doplňky zákona proti socialistům (viz poznámku 15). Nový návrh zákona předpokládal prodloužení platnosti mimořádných opatření proti socialistům na neomezenou dobu, přísnější postup proti periodickým tiskovinám atd. Kromě toho měly být osoby obviněné z ohrožení státu vypovídány až na dobu jednoho roku. Dne 25. ledna 1890 říšský sněm 169 hlasy proti 98 tento návrh zákona zamítl. Stalo se tak pod tlakem veřejného mínění a zároveň se v tomto odmítnutí zračilo prohlubování rozporů uvnitř vládnoucích tříd tváří v tvář rostoucí síle dělnického hnutí. — *405*.

[372] Engels má na mysli Bebelův článek, který vyšel v „Arbeiter-Zeitung" 17. ledna 1890 v rubrice „Zahraničí. Německo". — *405*.

[373] *Národní liberálové* — strana německé (především pruské) buržoazie. Vznikla na podzim 1866 po rozštěpení buržoazní pokrokové strany (viz poznámku

72). Národní liberálové se kvůli uspokojení materiálních zájmů buržoazie zřekli nároku na politické panství této třídy a za svůj hlavní cíl považovali sjednocení německých států pod vedením Pruska. V jejich politice se obrážela kapitulace německé liberální buržoazie před Bismarckem. Po sjednocení Německa se národně liberální strana definitivně vyvinula ve stranu velké buržoazie a průmyslových magnátů. Ve vnitřní politice se národní liberálové osvědčovali stále víc jako věrní poddaní; přitom se fakticky vzdali i svých dřívějších liberálních požadavků. — *405*, *417*.

374 Jde o postoj Německé svobodomyslné strany (viz poznámku 390) za voleb do říšského sněmu v únoru 1887. Sociálně demokratická strana vyzvala své voliče k tomu, aby ve druhém kole voleb hlasovali pro kandidáty buržoazní a maloburžoazní opozice, pokud se vysloví pro zachování všeobecného hlasovacího práva a proti výjimečným zákonům. Německá svobodomyslná strana zachránila v mnohých volebních obvodech své kandidáty hlasy dělnických voličů. Naproti tomu v jiných volebních obvodech sama hlasovala pro kandidáty kartelu (viz poznámku 70) proti sociálním demokratům, a tak přispěla k vítězství kartelu, který podporoval Bismarckovu vládu. — *406*.

375 V dubnu 1886 předložil Gladstone, aby si zajistil podporu Irů, britskému parlamentu návrh zákona o samosprávě Irska (Home Rule) (viz také poznámku 41). Tento návrh zákona byl příčinou rozštěpení liberální strany a odpadnutí tzv. liberálních unionistů (viz poznámku 277). Návrh nebyl parlamentem přijat. — *406*.

376 Dne 20. února 1890 se konaly volby do Německého říšského sněmu, při nichž německá sociální demokracie dosáhla velkého vítězství. V prvním kole voleb získala 1 427 323 hlasy a 20 křesel v říšském sněmu a ve druhém kole voleb 1. března dalších 15 křesel. Celková bilance z obou volebních kol byla 1 427 298 hlasů, tj. 19,7 % hlasů všch voličů. 35 křesel v říšském sněmu. Počet hlasů odevzdaných pro sociálně demokratické kandidáty se oproti roku 1887 téměř zdvojnásobil. Revoluční sociální demokracie se stala nejsilnější stranou v Německu. — *406*, *412*, *443*, *447*, *458*, *465*, *550*.

377 Dne 20. ledna 1890 mluvil August Bebel v Hamburku jako poslanec říšského sněmu na volebním shromáždění, jehož se zúčastnilo 20 000 lidí. Na konci své řeči vyzval účastníky shromáždění, aby 20. února splnili svou povinnost a zvolili do říšského sněmu představitele sociální demokracie. — *460*.

378 Engels má patrně na mysli Gladstonovu řeč pronesenou 22. ledna 1890 na shromáždění liberálů v Chesteru. Gladstone se tam hanlivě vyjádřil o počínání turecké vlády na Krétě a v Arménii (viz také tento svazek, str. 299—300). — *407*.

[379] „*Vasrpoláci*" — od 17. století používaná přezdívka Poláků, kteří žili v Horním Slezsku a zabývali se plavením dříví po Odře. Později se tak říkalo polskému obyvatelstvu v Horním Slezsku, které bylo po několik století pod pruskou nadvládou. — *408.*

[380] Sonderbündleři — separatisté, podle tzv. Sonderbundu, který vznikl v roce 1847 jako separatistické sdružení sedmi švýcarských „lesních" kantonů; Sonderbund chtěl zabránit reformám švýcarské ústavy i ozbrojeným odbojem. — *409.*

[381] „The Labour Elector" z 25. ledna a 1. února 1890 v redakčních notických ostře kritizoval vystoupení Ernesta Parka proti lordu Eustonovi. Tom Mann, George Bateman aj. se v „Labour Elector" z 1. února 1890 postavili proti těmto poznámkám redakce. — *409.*

[382] Snahy Anglie o rozšíření sféry vlivu ve východní Africe vyvolaly v dubnu 1889 konflikt mezi Portugalskem a Anglií. V listopadu 1890 a v květnu 1891 vedly obě země jednání o urovnání zahraničních sporů: Portugalsko povolilo Anglii volný tranzit a paroplavbu uvnitř svých afrických držav.

Dne 25. ledna 1890 uveřejnil „The Labour Elector" článek nadepsaný „True patriots all" [„Samí praví vlastenci"], v němž se ospravedlňovala dobyvačná politika anglické vlády. — *410.*

[383] „Fabian essays in socialism" [„Fabiánské eseje o socialismu"], Londýn 1889. — *411.*

[384] Engels má na mysli zprávu Augusta Bebela uveřejněnou v „Arbeiter-Zeitung" ze 7. února 1890 v rubrice „Zahraničí. Německo", která je datována „Berlín 4. února".

Dva výnosy Viléma II., vydané 4. února 1890 krátce před volbami do Německého říšského sněmu, měly sloužit vládě v předvolebním boji proti sociální demokracii.

V prvním výnosu ukládal císař říšskému kancléři, aby se obrátil na některé evropské státy s návrhem na svolání mezinárodní konference, na níž by se jednalo o vytvoření jednotného pracovního zákonodárství. Tato konference se skutečně konala v březnu 1890 v Berlíně. Kromě Německa se jí zúčastnili zástupci vlád z Anglie, Francie, Rakouska-Uherska, Itálie a jiných zemí. Konference přijala řadu usnesení: o zákazu práce dětí mladších 12 let, o zkrácení pracovní doby pro mladistvé a ženy aj. Tato usnesení však nebyla pro účastníky konference závazná.

Ve druhém výnosu vyslovoval císař přání, aby ministři veřejných prací a obchodu a průmyslu provedli revizi současného pracovního zákonodárství.

Mělo se tak stát proto, aby se mohlo zlepšit postavení dělníků zaměstnaných ve státních i soukromých podnicích.

Vydání těchto výnosů svědčilo o tom, že Bismarckovy metody boje proti dělnickému hnutí hlavně s pomocí trestních opatření ztroskotaly. Nyní se vládnoucí třídy Německa pokoušely zastavit růst dělnického hnutí ještě větší sociální demagogií a pružnějším prováděním tradiční politiky „cukroví a biče". — *412, 447.*

[385] Národní liberálové hlasovali při debatě k návrhu zákona o prodloužení a zostření zákona proti socialistům (viz poznámku 371) proti paragrafům o vypovězení. — *413.*

[386] *Centrum* (střed) — politická strana německých katolíků. Vznikla v letech 1870—1871 sloučením katolických poslanců v pruské poslanecké sněmovně a v říšském sněmu (křesla poslanců strany středu byla uprostřed zasedacích síní). Centrum zaujímalo zpravidla postavení uprostřed mezi stranami podporujícími vládu a levými opozičními frakcemi v říšském sněmu. Jako strana hájící zájmy katolicismu shromažďovala kolem sebe různé sociální vrstvy — katolické duchovenstvo, statkáře, buržoazii a část rolnictva, převážně z malých a středních států západního a jihozápadního Německa — a podporovala jejich separatistické a protipruské tendence. Centrum bylo v opozici proti Bismarckově vládě, přitom však hlasovalo pro jeho opatření proti dělnickému a socialistickému hnutí. Podrobnou charakteristiku centra podal Engels ve své práci „Úloha násilí v dějinách" (viz Spisy, sv. 21, str. 435—492) a v článku „Co teď?" (viz tamtéž, sv. 22, str. 43—46). — *413, 417.*

[387] Ve svém volebním projevu 31. ledna 1890 ve Stolpe vyjádřil Puttkamer přesvědčení, že v případě zrušení zákona proti socialistům (viz poznámku 15), budou armáda a úřednictvo, které jsou oddány vládě, zárukou zachování pořádku v zemi. Dále prohlásil, že neschválí-li příští říšský sněm zákon s navrhovanými změnami (viz poznámku 371), bude muset místo malého stavu obležení nastoupit velký a namísto § 28 nastoupí kanóny. Malý stav obležení se mohl podle § 28 zákona proti socialistům vyhlašovat nad jednotlivými kraji a místy na dobu jednoho roku. Po dobu stavu obležení se mohla konat jakákoli shromáždění jen po předchozím policejním svolení; bylo zakázáno rozšiřování tiskovin na veřejných místech; osobám, které byly obviněny z „ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku", mohl být zakázán pobyt v místech či krajích, nad nimiž byl vyhlášen malý stav obležení; držení, nošení, dovoz či prodej zbraní byly zakázány anebo vázány na určité podmínky. — *414, 422, 425.*

[388] 1. března 1890 probíhaly užší volby do Německého říšského sněmu (viz poznámku 376), první kolo voleb se konalo 20. února 1890. — *416.*

[389] Slova staré anglické dětské písně. Jejich smysl je ten, že co se jednou rozbilo, nedá se už ničím spojit. — *417.*

[390] Míní se *Německá svobodomyslná strana;* vznikla v roce 1884 spojením strany pokroku (viz poznámku 72) s levým křídlem národních liberálů (viz poznámku 373). Tato strana zastupovala zájmy liberální buržoazie a maloburžoazie, obrátila se proti sociální demokracii a zaujímala v různých otázkách opoziční stanovisko k Bismarckově vládě (srovnej také poznámku 374). — *417.*

[391] Narážka na interview, který poskytl Paul Lafargue korespondentu listu „Gaulois". Lafargue v něm zaujal stanovisko k výsledku voleb v Německu (viz poznámku 376) a k plánu Viléma II. svolat mezinárodní konferenci o zákonech na ochranu dělníků (viz poznámku 384). „Gaulois" uveřejnil interview pod titulkem „En Allemagne" [„V Německu"] 3. března 1890. — *419.*

[392] V letech 1888—1890 se veřejnost zásluhou amerického žurnalisty George Kennana, jehož články vycházely pod názvem „Siberia and the exile system" [„Sibiř a systém vyhnanství"] v americkém časopise „The Century Illustrated Monthly Magazine", seznámila s fakty o krutém zacházení s politickými vězni na Sibiři. Články vznikly na základě cesty po Sibiři, kterou tento žurnalista podnikl v letech 1885—1887. Byly přeloženy do němčiny, francouzštiny a ruštiny a vyšly i knižně. V únoru 1890 přinesl ruský časopis „Social-demokrat" nová fakta o týrání politických vězňů v Jakutsku. — *420, 435.*

[393] Paul Lafargue uveřejnil v „Nouvelle Revue" z 15. března 1890 pod pseudonymem Fergus článek „Rousseau et l'Égalité, réponse au professeur Huxley" [„Rousseau a rovnost, odpověď profesoru Huxleymu"]. — *420.*

[394] V únorovém čísle „Time" uveřejnil Paul Lafargue článek „Darwinism on the French stage" [„Darvinismus na francouzské půdě"]. — *421.*

[395] Wilhelm Liebknecht dostal při volbách do říšského sněmu 20. února 1890 (viz poznámku 376) ze všech poslanců největší počet hlasů. — *422.*

[396] Jde patrně o článek v holandském listě „Recht voor Allen". — *423.*

[397] Antonio Labriola, „I problemi della filosofia della storia" [„Problémy filosofie dějin"], Řím 1887. — *427.*

[398] Podstatnou část tohoto dopisu, jejž Pasquale Martignetti poslal redakci časopisu „Cuore e critica", uveřejnil tento list 16. března 1890. — *429.*

[399] Antonio Labriola rozvíjel v jednom dopise Baccarinimu myšlenky o využití

neobdělané půdy (terra libera) v koloniích. Část tohoto dopisu otiskl 15. března 1890 list „Il Messaggero" pod názvem „La terra a chi la lavora" [„Půdu těm, kteří ji obdělávají"]. Pasquale Martignetti, jehož Labriola vyzval, aby k tomuto problému napsal článek, poslal Engelsovi ono číslo „Messaggero" a žádal ho v dopise z 26. března 1890, aby mu napsal o této otázce své mínění. — *429*.

[400] Karel Marx, „Kapitál", díl I, kap. 25: „Moderní teorie kolonizace", čes. vyd. 1953 a 1954, str. 805—814. — *429*.

[401] První dvě kapitoly Engelsovy práce „Zahraniční politika ruského carismu" byly uveřejněny v dubnovém sešitě „Die Neue Zeit" roku 1890, přičemž byla v jejím textu provedena bez Engelsova vědomí řada změn. Těmito změnami bylo oslabeno Engelsovo hodnocení vládnoucích kruhů Ruska a Pruska, představitelů hohenzollernské dynastie atd. Na Engelsův protest byly tyto kapitoly v původním znění znovu otištěny spolu se třetí kapitolou v květnovém čísle „Die Neue Zeit". V poznámce k tomuto druhému uveřejnění redakce psala: „Do textu I. a II. kapitoly otištěné v dubnovém sešitě ‚Die Neue Zeit' se nedorozuměním vloudila řada odchylek od originálu, které značně ovlivňují charakter článku. Naši čtenáři jistě přijmou s povděkem, že reprodukujeme celý článek v původní formě, místo abychom uváděli opravy jednotlivých míst. V tomto sešitě je obsažen článek celý." — *431*, *432*, *437*.

[402] Věra Ivanovna Zasuličová prosila Engelse v dopise z konce března 1890, aby jí poslal III. kapitolu své práce „Zahraniční politika ruského carismu" (viz Spisy, sv. 22, str. 47—85). Měla být otištěna spolu s II. kapitolou ve druhém sešitu časopisu „Social-demokrat". I. kapitola vyšla v únoru 1890 v prvním sešitu tohoto časopisu. — *434*.

[403] Engels dostal do Stěpňaka (S. M. Kravčinského) únorové číslo časopisu „Social-demokrat" z roku 1890. Byl v něm otištěn článek Věry Ivanovny Zasuličové. „Revoljucioněry iz buržuaznoj sredy" [„Revolucionáři z buržoazních vrstev"] a první část článku „N. G. Černyševskij" od J. V. Plechanova. Druhá část Plechanovova článku vyšla v srpnovém čísle. — *434*.

[404] Koncem února 1890 vypukly v Moskvě opět studentské nepokoje, které se rychle rozšířily na university v Petrohradě, Kazani, Kyjevě, Charkově a Oděse. Příčinou studentských nepokojů bylo oklešťování vědecké svobody a omezování autonomie universit. Policie se snažila zvládnout situaci zatýkáním, vypovídáním a deportacemi. — *435*.

[405] Stěpňakovovou (Kravčinského) zásluhou byla v roce 1890 založena v Anglii společnost „Friends of Russian Freedom" [„Společnost ruské svobody"].

Jejím cílem bylo probouzet v západní Evropě sympatie k ruskému revolučnímu hnutí. V letech 1891—1900 vydávala společnost časopis „Free Russia" [„Svobodné Rusko"]. — *435.*

406 V dopise ze 3.—6. března 1890 Friedrich Adolph Sorge psal Engelsovi: „Schlüter si myslí, že teď asi brzy už budeš moci uveřejnit Miquelovy dopisy, a v tom případě by je rád přednostně získal pro ‚New Yorker Volkszeitung' a to tak, že bys mu předem poslal opis dopisů a ve vhodné chvíli pak telegraficky pokyn k otištění." Johannes Miquel, národně liberální poslanec říšského sněmu, napsal tyto dopisy v době, kdy byl členem Svazu komunistů (viz poznámku 325). — *442.*

407 Engels navrhl Conradu Schmidtovi, aby přesídlil do Londýna (viz tento svazek, str. 376—377). Schmidt na to odpověděl 1. dubna 1890 a ptal se Engelse, zda může být nějak nápomocen při vydávání Marxova odkazu. — *446.*

408 Viz Karel Marx, Kapitál, díl II, čes. vyd. 1955, str. 12. O vydání IV. dílu „Kapitálu" — „Teorií o nadhodnotě" — viz poznámku 161. — *446.*

409 Bitva u Hradce Králové, známá též jako bitva u Sadové, byla svedena 3. července 1866. Byla to rozhodující bitva v prusko-rakouské válce z roku 1866, která skončila vítězstvím Pruska. — *447.*

410 Viz o tom Spisy, sv. 19, str. 382—383. — *448.*

411 Viz Spisy, sv. 36, str. 41—42. — *448.*

412 *Code Napoléon* — soubor zákoníků vydaný za Napoleona I. v letech 1804—1810; skládá se z pěti zákoníků: občanského zákoníku a občanského soudního řádu, obchodního zákoníku, trestního zákoníku a trestního řádu. — *449, 566.*

413 5. května 1890 vyšel v „Sozialdemokratu" článek Grigorije Becka pod titulkem „Erwiderung" [„Odpověď"]. Článek odpovídal na příspěvek „Aus der russischen Bewegung" [„Z ruského hnutí"], který vyšel v „Sozialdemokratu" 22. března 1890 s podpisem Zkw. 26. dubna 1890 otiskl „Sozialdemokrat" dopis redakci pod titulkem „Ueber die Propaganda unter den russischen Arbeitern" [„O propagandě mezi ruskými dělníky"]. Dopis byl podepsán jménem Osipovič (pravděpodobně pseudonym V. I. Zasuličové). — *453.*

414 V dopise Engelsovi z 10. dubna 1890 uváděla V. I. Zasuličová ruské noviny, které vycházely ve Švýcarsku: „Svoboda", „Borba", „Samoupravlenije" a „Svobodnaja Rossija". — *454.*

[415] *Dismal Swamp* — rozsáhlé močály v USA ve státě Virgínie. — *456.*

[416] Dne 13. dubna 1890 odhlasovala sociálně demokratická frakce v říšském sněmu na zasedání v Halle provolání k 1. máji — „Německým dělníkům a dělnicím". Vyzývala dělníky, aby ve smyslu usnesení pařížského mezinárodního socialistického dělnického kongresu z roku 1889 (viz poznámku 272) oslavili 1. máj demonstracemi, shromážděními aj. za osmihodinový pracovní den a za národní a mezinárodní zákonodárství na ochranu dělníků. Mimoto se v prohlášení vyzývalo, aby se všude sbíraly podpisy na petice říšskému sněmu, v nichž se mělo požadovat uskutečnění rezolucí pařížského kongresu. Na shromážděních se měly zakládat nové dělnické organizace a upevňovat ty, které již existovaly. V protikladu k názorům „mladých" (viz poznámku 422) orientovalo provolání dělníky na využívání legálních forem boje. Apelovalo na dělníky, aby svou rozvahou a ukázněností zkřížili provokační plány reakčních složek vládnoucích tříd, v jejichž čele bylo vysoké důstojnictvo. Dodržení pracovního klidu na 1. máje doporučovala sociálně demokratická frakce jen tam, kde by z toho nebyly nepříjemnosti. V provolání se výslovně konstatovalo, že mezinárodní socialistický dělnický kongres odmítl organizovat na 1. máje všeobecnou stávku. — *458.*

[417] Část tohoto dopisu byla poprvé otištěna v „New Yorker Volkszeitung" z 10. května 1890. — *460.*

[418] *Bloomsburyská socialistická společnost* (Bloomsbury Socialist Society) se ustavila jako samostatná organizace v srpnu 1888, kdy se oddělila od Socialistické ligy (viz poznámku 77), v níž převládaly anarchistické elementy. Pod vedením Eleanor Marxové-Avelingové a Edwarda Avelinga vyvíjela společnost čilou agitační a propagační činnost mezi pracujícími londýnského East Endu. Její zástupci byli v ústředním výboru, který organizoval májovou demonstraci v Hyde Parku 4. května 1890 (viz poznámku 419 a Spisy, sv. 22, str. 99 až 101). — *460.*

[419] K organizování první anglické májové demonstrace v Londýně 4. května 1890 byl vytvořen *ústřední výbor*, který se skládal ze zástupců tradeunionů, radikálních klubů (viz poznámku 48) a některých socialistických skupin. V následujících měsících vedl výbor boj za uzákonění osmihodinového pracovního dne, za splnění rezolucí Mezinárodního socialistického dělnického kongresu z roku 1889 a za vytvoření dělnické strany. Výbor byl východiskem, z něhož vzešla v červenci 1890 založená *Legal Eight Hours and International Labour League* (Mezinárodní dělnická liga za uzákonění osmihodinového pracovního dne). — *461, 466, 469, 481, 475, 544.*

[420] Engels má na mysli Bebelův příspěvek, který vyšel 25. dubna 1890 v „Arbeiter-Zeitung", v rubrice „Zahraničí. Německo". — *462.*

[421] August Bebel odpovídal 9. dubna 1890 na Engelsův dopis, který se, pokud je nám známo, nedochoval. Bebel mj. psal, že se plně ztotožňuje s Engelsovým názorem na duševní stav Viléma II. — *464.*

[422] Koncem března 1890 uveřejnila skupina berlínských sociálních demokratů, mezi nimi Max Schippel, provolání „Co se má stát 1. máje?"; dělníci v něm byli vyzýváni, aby na 1. máje zachovali všeobecný pracovní klid. Provolání vyjadřovalo názory *„mladých"*, tj. poloanarchistické, levicově sektářské skupiny v německé sociální demokracii, která se definitivně zformovala roku 1890. Jádrem této skupiny byli mladí akademicky vzdělaní členové, spisovatelé a redaktoři některých místních stranických listů, kteří chtěli straně vnutit sektářskou spikleneckou politiku. Mluvčí „mladých" využívali oprávněné nedůvěry dělníků vůči jednotlivým oportunistickým sociálně demokratickým poslancům říšského sněmu, aby bojovali proti vedení strany a proti marxistické strategii a taktice sociální demokracie. Ignorovali změněné bojové podmínky po pádu zákona proti socialistům (viz poznámku 15), odsuzovali revoluční parlamentní taktiku, kterou strana vypracovala, a odmítali zejména všestranně využívat legálních možností pro činnost sociální demokracie. První kroky k politice širokého svazku se spojenci dělnické třídy hanobili jako oportunismus a obviňovali vedení strany, že hájí zájmy maloburžoazie. Erfurtský sjezd Sociálně demokratické dělnické strany Německa v říjnu 1891 mluvčí „mladých" ze strany vyloučil.

Vedení strany odpovědělo na výzvu „mladých" v provolání sociálně demokratické frakce říšského sněmu „Německým dělníkům a dělnicím" ze 13. dubna 1890 (viz poznámku 416). — *465, 520, 521, 525.*

[423] Dne 30. září 1890 vypršela lhůta platnosti zákona proti socialistům (viz poznámku 15). — *465.*

[424] Jde o usnesení Mezinárodního socialistického dělnického kongresu (viz poznámku 272). — *469.*

[425] Lewis Henry Morgan, „Houses and houselife of the American aborigines" [„Obydlí a bydlení amerických domorodců"], Washington 1881. — *471, 476, 479, 509.*

[426] Engels cituje první část dopisu, který mu N. F. Danielson napsal 17. května 1890. — *471.*

[427] Po vážné porážce, kterou utrpěli boulangisté v pařížských obecních volbách ve dnech 27. dubna — 4. května 1890, byl rozpuštěn Národní republikánský výbor. Boulanger byl předsedou tohoto výboru. — *472.*

[428] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, jejíž roh s poštovní známkou je utržen. Slova v hranatých závorkách doplnili vydavatelé. — *473.*

[429] V otevřeném dopise, který byl připojen k prohlášení, protestovali Friedrich Adolph Sorge a Hermann Schlüter proti charakteristice Karla Marxe, tak jak ji podal A. Sartorius, svobodný pán von Waltershausen, ve své knize „Der moderne Socialismus in den Vereinigten Staaten von Amerika" [„Moderní socialismus ve Spojených státech amerických"]. Dopis uveřejnil „Sozialdemokrat" 31. května 1890. — *474.*

[430] Engels míní májovou demonstraci v Hyde Parku 4. května 1890 (viz tento svazek, str. 464—467 a Spisy, sv. 22, str. 97—103). — *475.*

[431] Narážka na způsob, jakým „New Yorker Volkszeitung" referoval o obviněních vznesených proti Edwardu Avelingovi (viz poznámku 49). — *475.*

[432] Část tohoto dopisu pojal Engels do svého článku „Odpověď panu Paulu Ernstovi" (viz Spisy, sv. 22, str. 118—123). Tento článek napsal Engels jako odpověď na článek Paula Ernsta otištěný 16. září 1890 ve „Volksstimme", v němž Ernst komolil výroky z Engelsova dopisu a pokoušel se zkonstruovat spojitost mezi Engelsem a vystoupením „mladých" (viz poznámku 422). — *477, 569.*

[433] Hermann Bahr uveřejnil v časopise „Freie Bühne für modernes Leben", seš. 17 z 28. května 1890, článek „Zur Frauenfrage. — Die Epigonen des Marxismus" [„K ženské otázce. — Epigoni marxismu"], v němž polemizoval s článkem Paula Ernsta „Frauenfrage und sociale Frage" [„Ženská otázka a sociální otázka"], který vyšel 14. května 1890 v 15. sešitě téhož časopisu. Ernst žádal Engelse v dopise z 31. května 1890, aby jej v polemice s Hermannem Bahrem podpořil. — *477.*

[434] N. F. Danielson blahopřál v dopise z 24. února 1890 Engelsovi k vítězství, jehož dosáhla německá sociální demokracie ve volbách do říšského sněmu 20. února 1890 (viz poznámku 376). — *482.*

[435] Dne 22. ledna 1890 poslal N. F. Danielson Engelsovi „Statističeskij ježegodnik po Moskovskoj gubernii za 1889 god" a doporučil mu, aby si tam přečetl zejména články od N. N. Černěnkova „Kresťjanskij kredit v Moskovskoj gubernii po soobščenijam g.g. korrespondentov" [„Rolnický úvěr v Moskevské gubernii podle zpráv pánů dopisovatelů"] a „Někotoryje sveděnija o kresťjanskich obščestvennych zajmach v Moskovskoj gubernii (po issledovanijam 1876—1878 gg.)" [„Některé údaje o rolnických veřejných

půjčkách v Moskevské gubernii (podle průzkumu z let 1876—1878)"]. — *482.*

[436] Myslí se práce Johna Daviese „Historical tracts" [„Historické traktáty"], Dublin 1787. — *482.*

[437] Jde o povstání skotských horalů roku 1745 proti útlaku a vyhánění z půdy, které se provádělo v zájmu anglo-skotské pozemkové aristokracie a buržoazie. Nespokojenosti horalů využila část šlechty Skotské vysočiny, která měla zájem na zachování feudálně patriarchálního klanového zřízení a podporovala nároky, které si činili na anglický trůn představitelé svržené dynastie Stuartovců (oficiálním cílem povstalců bylo dosadit na trůn Karla Eduarda, vnuka Jakuba II. Stuarta). Po potlačení povstání bylo klanové zřízení na Skotské vysočině zničeno a vyhánění skotského rolnictva z půdy pokračovalo ještě bezohledněji. — *482.*

[438] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953 a 1954, str. 768—769. — *483.*

[439] Ve svém dopise z 3. června 1890 sdělil Hermann Schlüter Engelsovi, že byl pověřen, aby redigoval „Pionier. Illustrierter Volks-Kalender", který každoročně vydával „New Yorker Volkszeitung". Žádal proto o svolení, aby směl v „Pionier" otisknout Engelsův životopis Karla Marxe z roku 1877 (viz Spisy, sv. 19, str. 129—139). Zároveň žádal Engelse, aby k životopisu připojil několik dalších řádek a dovedl jej až do Marxovy smrti.

V témž dopise Schlüter sděloval, že po vyloučení dosavadního šéfredaktora byl provizorně jmenován šéfredaktorem „New Yorker Volkzeitung". Tuto funkci vykonával pouze po přechodnou dobu. — *484.*

[440] Podle německo-anglické koloniální úmluvy, podepsané 1. července 1890, byl ostrov Helgoland odstoupen Německu (viz poznámku 157). — *486.*

[441] Viz báseň Ernsta Moritze Arndta „Des Deutschen Vaterland" [„Otčina Němce"]. — *486.*

[442] K tomuto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou: Herrn Reichstagsabg. W. Liebknecht, Fürbringerstr. 17 II, Berlin, Germany. — *487.*

[443] O tom, zda se dochovaly zmíněné dopisy Paulu Singerovi a Wilhelmu Liebknechtovi, není nic známo. — *487.*

[444] Ferdinand Lassalle se v lednu 1861 obrátil na Marxe a navrhl mu, aby společně vydávali v Berlíně noviny. Podmínky, které Lassalle kladl, však Marxovi a Engelsovi účast na tomto plánu znemožňovaly. O příčinách, které Marxe

a Engelse přiměly odříct svou účast, viz Spisy, sv. 30, str. 180—181, 188, 189 a 196—197. — *488.*

[445] Říšské posýpátko — Reichsstreusandbüchse se ironicky říkalo braniborské marce (nebo Berlínu), poněvadž se rozkládá na písečných nánosech. — *488.*

[446] Ludwig Kugelmann žádal v dopise z 13. června 1890 Engelse, aby mu poslal dvě čísla „Daily Telegraph" s Kingstonovou zprávou o jeho návštěvě u Bismarcka. — *489.*

[447] Toto sdělení napsal Engels na dopisnici. Na rubu je adresa: Herrn Reichstagsabg. W. Liebknecht, Fürbringerstr. 17 II, Berlin, Germany. — *490.*

[448] Wilhelm Liebknecht se zřejmě obrátil na Engelse s prosbou, aby napsal polemickou odpověď na poznámku otištěnou pod názvem „Make a note of this!" [„Povšimněte si!"] v „Justice" 21. června 1890. V této poznámce se — s odvoláním na posibilistického předáka Paula Brousse — tvrdilo, že Liebknecht jménem německé sociální demokracie prohlásil: „My nejsme žádní revolucionáři." Dále se v poznámce pravilo, že německá sociální demokracie vkládá všechny naděje do propagandy, ne však do revolučních akcí. V následujícím čísle „Justice" z 28. června byl otištěn dopis redakci od Ferdinanda Gillese, nadepsaný „German social-democrats still revolutionists" [„Němečtí sociální demokraté zůstávají revolucionáři"]. V dopise Gilles prohlašoval, že Liebknecht, i když pronesl připisovaný mu výrok, nemohl přesto mluvit jménem celé strany, která na všech sjezdech zdůrazňovala svou věrnost revolučním zásadám. Liebknechtovo prohlášení k článkům uveřejněným 21. a 28. června 1890 v „Justice" vyšlo 2. srpna 1890 v „The People's Press". — *490, 501.*

[449] První sjezd německé sociální demokracie po pádu zákona proti socialistům se konal od 12. do 18. října 1890 v Halle. Zúčastnilo se ho 413 delegátů. Strana si na tomto sjezdu dala název Sociálně demokratická strana Německa. Hlavním bodem jednání byl nový organizační řád (viz poznámku 462). Na návrh Wilhelma Liebknechta se sjezd usnesl vypracovat do příštího sjezdu, který se měl konat roku 1891, návrh nového programu a uveřejnit jej 3 měsíce před sjezdem, aby mohl být prodiskutován v místních stranických organizacích a v tisku. Dále projednával sjezd otázky stranického tisku a postoj strany ke stávkám a bojkotu. — *494, 510, 522, 549, 557, 561, 581, 606, 609.*

[450] Toto sdělení napsal Engels na dopisnici. Na rubu je Engelsovou rukou napsána adresa: F. A. Sorge, Esq., Hoboken N. J., US Amerika. Neznámým rukopisem byla adresa Hoboken N. J., US Amerika opravena na Mt. Desert, Maine. — *497.*

[451] V Leedsu požadovali majitelé plynáren, aby byli dělníci zaměstnáváni na 4 měsíce a aby na tuto dobu ztráceli právo na stávku. Mimoto prosazovali, aby pracovní výkony za osmihodinovou směnu byly o 25 % vyšší než dříve při delší pracovní době. Tyto požadavky podnikatelů znamenaly prakticky likvidaci odborové organizace plynárenských dělníků v Leedsu i osmihodinového pracovního dne, jejž si dělníci vybojovali. Vyvolaly u dělníků pobouření a odpor. Počátkem července 1890 došlo k pravidelným bojům mezi stávkujícími a stávkokazy podporovanými vojskem. Rozhodný odpor stávkujících dělníků však přinutil stávkokazy i vojsko, aby se stáhli. Podnikatelé byli nuceni vzdát se svých požadavků.

Jednomu z hrdinů událostí v Leedsu, Willu Thornovi, věnoval Engels na znamení své úcty výtisk prvního dílu Marxova „Kapitálu". Do výtisku vepsal věnování: „Willu Thornovi, vítězi bitvy v Leedsu, s bratrskými pozdravy Bedřich Engels". — *497*, *499*.

[452] Toto sdělení napsal Engels na dopisnici. Na rubu je adresa: Herrn W. Liebknecht, Südplatz 11, Leipzig, Germany. — *501*, *517*.

[453] Jednalo se o to, aby „Neue Zeit" vycházela dále jako týdeník. Poprvé tak vyšla v říjnu 1890. — *503*.

[454] Jde o Engelsovu práci „K dějinám prvotního křesťanství", kterou v tomto dopise ještě nazývá „Von den letzten Dingen". Byla dokončena až v červenci 1894 a uveřejněna v „Neue Zeit", roč. 18, 1894—1895, 1. sv., čís. 1 a 2 (viz Spisy, sv. 22, str. 501—527). — *503*.

[455] Výňatek z tohoto dopisu uveřejnila „Berliner Volks-Tribüne" 27. září 1890. — *505*.

[456] Tj. v knize Georga Friedricha Knappa, „Die Bauern-Befreiung und der Ursprung der Landarbeiter in den älteren Theilen Preussens" [„Osvobození rolníků a vznik zemědělských dělníků ve starších částech Pruska"], Lipsko 1887. — *505*.

[457] *Modré knihy* (Blue Books) — název pro publikace materiálů anglického parlamentu a také diplomatických dokumentů ministerstva zahraničních věcí. Modré knihy, nazývané tak podle modrých desek, vycházejí v Anglii od 17. století a jsou hlavním oficiálním pramenem hospodářských a diplomatických dějin této země. Marx používal Modrých knih hlavně při práci na „Kapitálu". — *505*.

[458] Viz Spisy, sv. 35, str. 431. — *506*, *521*.

[459] V „Berliner Volks-Tribüne“ ze 14. a 28. června a z 5. a 18. července 1890 vyšly pod názvem „Jedem der volle Ertrag seiner Arbeit“ [„Každému plný výtěžek jeho práce“] články Ferdinanda Domely Nieuwenhuise, Paula Ernsta, Paula Fischera. Dále zde vyšel článek podepsaný „Von einem Arbeiter“ [„Od dělníka“]. Dne 12. července uveřejnil list k diskusi redakční závěr. — *506.*

[460] Myslí se vystoupení „mladých“ (viz poznámku 422). — *510, 515.*

[461] „Berliner Volksblatt“ uveřejnil 29. července 1890 prohlášení Augusta Bebela k článku „1. říjen“, který vyšel 23. července 1890 v „Sächsische Arbeiter-Zeitung“. — *510.*

[462] V srpnu 1890 byl předložen k diskusi návrh nových organizačních stanov sociálně demokratické strany, který vypracovala sociálně demokratická frakce v říšském sněmu. Podle návrhu mělo být frakci přiřčeno dozorčí a kontrolní právo vůči představenstvu strany. Proti tomuto útoku na vnitrostranickou demokracii vystoupili sociálně demokratičtí dělníci. Sjezd německé sociální demokracie v Halle (viz poznámku 449), odmítl povýšenecké nároky oportunistických představitelů ve frakci a schválil takové znění organizačních stanov, které frakci kontrolní funkce nepřiznávalo. Některá zvláštní práva jí však zůstala. Podle přijatých organizačních stanov platily pro výstavbu strany vcelku principy demokratického centralismu, stanovy však neupravovaly v jednotlivostech povinnosti členů vůči straně. Vyjasnily se také problémy výše platu členů představenstva a způsobu zastoupení místních organizací na každoročních sjezdech strany. Stanovy dávaly straně za tehdejších podmínek možnost vybudovat si organizaci masové strany a dostát úkolům třídního boje. — *514.*

[463] Otto von Boenigk požádal Engelse v dopise ze 16. srpna 1890, aby mu pro jeho přednášku o socialismu odpověděl na tyto otázky: „...věřil Karel Marx a věří pan Bedř. Engels v blahodárnou uskutečnitelnost socialistické ideje za dnes panující rozdílnosti vzdělání, tj. intelektuální úrovně, anebo jste toho mínění — což se mi zdá správnější — že s jejím uskutečněním je nutno počkat až do doby, až tu ona stejná intelektuální úroveň bude. Má druhá otázka je stručná: Z jaké rodiny pocházela choť K. Marxe?“ — *518.*

[464] V době od 1. do 26. července 1890 podnikl Engels cestu do Norska. — *520, 538.*

[465] Schůze, o kterých se zmiňuje Engels, se konaly 10. srpna 1890 v Drážďanech a 13. srpna 1890 v Magdeburku. Na obou schůzích byla vyslovena plná důvěra Augustu Bebelovi a sociálně demokratické frakci v říšském sněmu,

v jejímž čele stál. V Berlíně byla schůze svolána původně na 20. srpna 1890, ale konala se 25. srpna. Její účastníci se rovněž vyslovili pro stranické vedení v čele s Bebelem. — *522.*

466 20. srpna 1890 začal „Figaro" pod titulkem „Les coulisses du boulangisme" [„Kulisy boulangismu"] otiskovat řadu článků, které byly podepsány šifrou X. Autorem článků byl bývalý boulangista Mermeix. — *522.*

467 Viz Spisy, sv. 21, str. 91—92 a 167—168. — *522.*

468 Belgická dělnická strana, jejíhož vedení se zmocnili posibilisté, byla v roce 1889 zastoupena v Paříži jak na marxistickém mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu (viz poznámku 272), tak i na posibilistickém kongresu (viz poznámku 275). Posibilistický kongres ji pověřil, aby svolala příští mezinárodní kongres. Marxistický kongres pověřil zase švýcarské socialisty, aby vytvořili výkonný výbor, který měl připravit svolání příštího kongresu do Švýcarska nebo do Belgie. Tím se ovšem stalo, že opatření tohoto výkonného výboru byla závislá na postoji Belgické dělnické strany. Koncem léta 1890 rozeslala generální rada Belgické dělnické strany z pověření posibilistického kongresu z roku 1889 pozvánky na mezinárodní dělnický kongres v Bruselu v roce 1891. Protože švýcarský výkonný výbor do září 1890 žádné organizační přípravy pro příští kongres nepodnikl, vzniklo opět nebezpečí, že se budou v roce 1891 konat paralelně dva mezinárodní dělnické kongresy.— *523, 526, 528, 549, 581.*

469 Sjezd anglických tradeunionů v Liverpoolu se konal ve dnech 1.—6. září 1890. Zúčastnilo se ho asi 460 delegátů, kteří reprezentovali více než 1,4 milionu odborově organizovaných dělníků. Na sjezdu byl poprvé určitý počet zástupců nových tradeunionů, kteří byli do jisté míry pod vlivem anglických socialistů. Přes odpor vůdců starých tradeunionů přijal sjezd rezoluci, v níž se požadovalo zákonné zavedení osmihodinového pracovního dne. Sjezd uznal za vhodné, aby se tradeuniony podílely na činnosti mezinárodních dělnických organizací, a usnesl se, že vyšle delegáty na mezinárodní dělnický kongres do Bruselu. — *523, 525, 549.*

470 V době sjezdu německé sociální demokracie v Halle (viz poznámku 449) se konala ve dnech 16. a 17. října 1890 porada zahraničních hostů s Augustem Bebelem, Wilhelmem Liebknechtem a dalšími členy vedení německé strany. Ve shodě s Engelsovým doporučením přijala konference rezoluci o uspořádání jednotného socialistického kongresu v roce 1891 v Bruselu. Švýcarský výkonný výbor (viz poznámku 468) ustavený zakládajícím kongresem II. Internacionály z roku 1889 se měl dohodnout s generální radou Belgické dělnické strany o společném svolání mezinárodního dělnického kongresu do

Bruselu na 16. srpen 1891. Na kongres se měly pozvat všechny dělnické organizace světa. Účast na kongresu měla tedy být umožněna i posibilistům (viz poznámku 17), pokud by byli ochotni uznat jeho plnou suverenitu. — *524, 529, 541, 549, 552, 559, 562, 581, 609.*

471 Karl Kautsky napsal Engelsovi o svém úmyslu uveřejnit po sjezdu strany v Halle (viz poznámku 449) sérii kritických článků ke gothajskému programu (viz poznámku 306) v „Neue Zeit" a získat jako autory Engelse, Augusta Bebela a další předáky strany. — *525.*

472 Engels má na mysli knihu Lujo Brentana „Die Arbeitergilden der Gegenwart" [„Dělnická sdružení v současné době"], sv. 1—2, Lipsko 1871—1872. — *525.*

473 Ve svém dopise ze 16. září 1890 napsal Paul Lafargue Engelsovi, že podle názoru francouzských socialistů je možné uskutečnit mezinárodní kongres v roce 1891 v Belgii, protože posibilisté ztratili úplně vliv na Belgičany a Holanďany a není třeba se obávat, že by nějak ohrozili úspěch kongresu. — *528.*

474 O tomto dopise nám není nic známo. August Bebel na něj odpověděl 23. září 1890 takto: „Uspořádat v Halle jakousi konferenci, to by bylo dobré a snadné; mimo Francouze a Nieuwenhuise budou totiž třemi čtyřmi lidmi zastoupeni i Rakušani." (Viz také poznámku 470). — *529.*

475 Jde o článek „The death of a hero" [„Zemřel hrdina"], který vyšel v „Justice" 20. září 1890. — *530.*

476 Charles Caron prosil Engelse 17. září 1890 o souhlas k uveřejnění překladů Marxových a Engelsových spisů v „Revue politique et littéraire" (srovnej také poznámku 477). — *531.*

477 Paul Lafargue varoval Engelse 19. září 1890, aby nedával Charlesi Caronovi souhlas k otištění Marxovy „Bídy filosofie", protože Charles Caron je soukromý podnikatel a už dávno z dělnického hnutí odešel. — *533.*

478 Joseph Bloch položil v dopise ze 3. září 1890 Engelsovi tyto dvě otázky: 1. Jak to, že ani po zániku rodiny pokrevných příbuzných se u Řeků sňatky mezi sourozenci nestaly nepřípustnými; 2. Zda podle materialistického pojetí dějin jsou ekonomické vztahy *jedině* určujícím momentem, anebo zda tvoří jen do jisté míry pevný základ všech ostatních vztahů, které pak ještě mohou také samy působit. — *534.*

[479] Viz Spisy, sv. 21, str. 73 a násl. — *534.*

[480] Jules Guesde opravil ve svém dopise z 19. září 1890 nepřesnost v Engelsově dopise adresovaném vůdcům Francouzské dělnické strany (viz Spisy, sv. 22, str. 109—112). Engels napsal, že mezinárodní socialistický dělnický kongres v roce 1889 v Paříži pouze pověřil švýcarské a belgické socialisty, aby příští kongres svolali společně. Formální usnesení kongresu znělo: švýcarští socialisté mají vytvořit výkonný výbor, který svolá kongres do Švýcarska nebo do Belgie (viz také poznámku 468). — *541.*

[481] O tomto dopise nám není nic známo. 29. září 1890 napsal August Bebel Engelsovi mimo jiné: „Ve věci mezinárodní konference jsme se radili dnes. Nemohli jsme se rozhodnout, zda máme rozesílat další pozvánky, už proto, abychom nebudili dojem, že chceme mezinárodním zastoupením dodat našemu sjezdu zvláštní glorioly. Čas také už značně pokročil.

Kromě Rakušanů, Francouzů a Holanďanů se tam tedy objeví ještě jeden Belgičan a jeden švýcarský člen výkonného výboru. Ten se už minulý týden rozhodl, že se vysloví pro Belgii, aby nezpůsobil žádnou roztržku. Myslím, že s tímto zastoupením bude možné o všech otázkách dosáhnout dohody v našem smyslu. Pokládám za vyloučené, aby došlo k podobným věcem jako minulý rok v Paříži. — *541.*

[482] Engels má na mysli článek „Ein ernstes Wort" [„Vážné slovo"], který vyšel v „Neue Preussische Zeitung" z 22. září 1890. — *543.*

[483] Posibilisté se na svém sjezdu v Châtellerault ve dnech 9.—15. října 1890 rozštěpili na dvě skupiny: broussovce (viz poznámku 17) a allemanovce (srovnej také tento svazek, str. 549.)

Organizace allemanovců měla název Revoluční socialistická dělnická strana (Parti ouvrier socialiste révolutionnaire). I když allemanovci vcelku zůstávali na ideologických a taktických pozicích posibilistů, na rozdíl od nich kladli důraz na propagandistickou činnost v odborech (syndikátech), které považovali za hlavní formu dělnické organizace. Jako hlavní bojový prostředek propagovali allemanovci generální stávku. Podobně jako posibilisté byli i allemanovci proti jednotné, centralizované straně. Hájili autonomii a přikládali velký význam získání pozic v obecních radách. — *545, 549, 552, 557, 559, 581, 609.*

[484] „The Daily Chronicle" z 25. září 1890 uveřejnila článek Edwarda Avelinga „The new era in German socialism" [„Nová epocha německého socialismu"], který obsahoval výňatky z Engelsova článku „Dopis na rozloučenou se čtenáři listu ‚Sozialdemokrat' ", otištěném v posledním čísle „Sozialdemokratu" (viz Spisy, sv. 22, str. 113—117).

Avelingův interview s Eduardem Bernsteinem vyšel v „The Star" z 29. září 1890 pod titulkem „Germany flooded with papers from Kentish Town — A talk with the editor" [„Německo zaplaveno novinami z Kentish Town — rozmluva s vydavatelem"]. — *546.*

485 Ve dvou dopisech — oba jsou datované 10. září 1890 — psal Friedrich Adolph Sorge Engelsovi, že Sergej Schewitsch (viz poznámku 297) si vyžádal od cara milost a dostal místo v Rize. Toto sdělení se potvrdilo, když došel od Schewitsche dopis, v němž žádá, aby mu byly zaslány jeho věci na adresu jednoho rižského hostince, kde se chtěl ubytovat. — *548.*

486 V „New Yorker Volkszeitung" byl 10. září 1890 otištěn článek Julia Grunziga, nadepsaný „Die Vorgänge im Lager der deutschen Socialdemokratie" [„Co se děje v táboře německé sociální demokracie"], v němž autor zastává názory „mladých" (viz poznámku 422). — *548.*

487 *VIII. sjezd Francouzské dělnické strany v Lille* se konal 11. a 12. října 1890. Na sjezdu bylo přítomno asi 70 delegátů, kteří zastupovali přes 200 stranických a odborových organizací z 97 měst a míst. Sjezd revidoval stanovy strany, zvolil národní radu Francouzské dělnické strany na rok 1890—1891 (viz poznámku 300) a upřesnil své plné moci. Jako oficiální orgán strany byl potvrzen list „Le Socialiste". Sjezd se obrátil k účastníkům s výzvou, aby se na 1. máje 1891 konala pokojná demonstrace. Nepodpořil myšlenku generální stávky, která se objevila na odborovém sjezdu v Bordeaux roku 1888 (viz poznámku 139), ale vyslovil se pouze pro účelnost mezinárodní stávky horníků. Sjezd vyzval členy, aby vstoupili do odborů a šířili tam myšlenky socialismu.

IV. odborový sjezd v Calais se konal 13.—18. října 1890. Odbory se přihlásily k rezolucím lillského sjezdu o prvomájové demonstraci a o hornické stávce. — *549, 557, 559.*

488 Posibilisté odmítli prvomájovou demonstraci roku 1890 se zdůvodněním, že se této demonstrace chtějí zúčastnit boulangističtí a reakční agenti a že jsou obavy, že by tato demonstrace mohla dělnickou třídu poškodit. — *550.*

489 Engelsova otázka se týká Sorgovy poznámky v dopise z 23. září 1890. Dne 14. října 1890 napsal Sorge Engelsovi na vysvětlenou, že tím mínil jednak fakt, že Eleanor Marxové-Avelingové byl odepřen přístup na odborový sjezd v Liverpoolu (viz poznámku 469), jednak jeden článek v „The People's Press" ze 13. září 1890, o němž se Sorge domníval, že je namířen proti Eleanor Marxové-Avelingové. —*553.*

490 Wilhelm Liebknecht poslal Engelsovi patrně „Berliner Volksblatt" z 1. až

5. října 1890. V čísle z 5. října 1890 byl otištěn Engelsův článek „Odpověď panu Paulu Ernstovi". Po pádu zákona proti socialistům, když „Sozialdemokrat" splnil svou úlohu a přestal vycházet, byl určen za orgán strany „Berliner Volksblatt". Podle usnesení sjezdu strany v Halle roku 1890 (viz poznámku 449) vycházel oficiálně jako „ústřední orgán Sociálně demokratické strany Německa". Od 1. ledna 1891 měl název „Vorwärts". — *555.*

[491] Majitelé Plynárenské a koksárenské společnosti (Gas Light and Coke Company) v Bectonu, kteří se obávali, že v jejich podnicích vypukne stávka, chtěli k zastrašení dělníků povolat vojsko. Jednotce, která byla posádkou v Chathamu, byla 3. října 1890 vyhlášena pohotovost, nedostala však žádný rozkaz k zásahu. Na četných dělnických shromážděních, konaných v různých londýnských obvodech, se ostře odsuzovala ochota vlády dát podnikatelům k dispozici vojsko proti stávkujícím dělníkům. — *556.*

[492] Myslí se redakční článek „The split in France" [„Rozkol ve Francii"], který vyšel v „Justice" z 18. října 1890. — *557, 559, 582.*

[493] Engels má na mysli sjezdy v Lille a v Calais (viz poznámku 487) a sjezd německé sociální demokracie v Halle (viz poznámku 449). — *559.*

[494] Posibilisté odmítli v roce 1888 účast na sjezdu v Troyes, který sami svolali (viz poznámku 132). — *559.*

[495] 17. října 1890 otiskl „Gil Blas" interview, který údajně poskytl August Bebel korespondentu tohoto listu. Engels poslal interview Bebelovi spolu s dopisem, o němž nám není nic známo. Bebel odpověděl 24. října, že si „Gil Blas" celý interview od A až do Z vymyslel, protože on nikomu žádný neposkytl. Paul Lafargue, když se přesvědčil o prolhanosti této zprávy, odhalil podvrh „Gil Blase" v listu „Socialiste" z 26. října 1890 v poznámce „Gil Blas interviewuje". — *560.*

[496] 16. října 1890 napsal Paul Lafargue Engelsovi, že téměř všichni delegáti lillského sjezdu jsou vydáni na pospas pomstě buržoazie a ztratili své existenční prostředky, takže byli nuceni se věnovat drobné řemeslné práci atd. Podle Lafarguova názoru bylo však pozoruhodné, že mnozí z nich převzali volené funkce v obecních radách a podobných institucích, což svědčí o rostoucím vlivu Francouzské dělnické strany (viz poznámku 33) mezi lidem. — *560.*

[497] Tento dopis je připsán k dopisu, který poslala Eleanor Marxová-Avelingová 16. října 1890 z Halle Engelsovi a který Engels posílal Eduardu Bernsteinovi. — *561.*

[498] Dne 14. října 1890 byly v „Berliner Volksblatt" a v příloze k tomuto listu otištěny pod názvem „Der Partei-Kongress" [„Sjezd strany"] zprávy o sjezdu v Halle (viz poznámku 449). — *561.*

[499] Toto sdělení napsal Engels na dopisnici. Na rubu je adresa: Herrn W. Liebknecht, Kantstrasse 160, Charlottenburg—Berlin, Germany. — *562.*

[500] Podstatná část tohoto dopisu byla uveřejněna v příloze listu „Leipziger Volkszeitung" z 26. října 1895. — *563.*

[501] Conrad Schmidt sděloval Engelsovi 20. října 1890, že dostal nabídku, aby převzal redakci burzovní rubriky listu „Züricher Post". Na krátkou dobu tuto nabídku přijal; nepřevzal však burzovní rubriku, nýbrž rubriku zahraničně politického zpravodajství. Dne 18. června 1891 oznámil Conrad Schmidt Engelsovi, že se místa v „Züricher Post" vzdal. — *563.*

[502] Roku 1688 došlo v Anglii ke státnímu převratu, jímž byla svržena dynastie Stuartovců. Buržoazní konstituční monarchie v čele s Vilémem Oranžským, která byla při převratu nastolena, spočívala na kompromisu mezi novou pozemkovou aristokracií a finanční buržoazií. V anglickém buržoazním dějepisectví se tento převrat nazývá „Glorious Revolution" („slavná revoluce"). — *568.*

[503] *Deisté* — představitelé nábožensko-filosofického učení, které sice uznává boha jako tvůrce světa, ale upírá mu jakékoli působení na pokračující vývoj světa. V boji proti církevnímu názoru na svět převládajícímu za feudalismu byl deismus pokrokovým směrem. Deisté kritizovali mimo jiné náboženské představy a církevní dogmata a odhalovali parazitismus duchovenstva; význační deisté byli Voltaire a Rousseau. — *568.*

[504] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953 a 1954, str. 249—326 a 753—804. — *569.*

[505] Paul Barth, „Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann. Ein kritischer Versuch" [„Filosofie dějin u Hegela a hegelovců až po Marxe a Hartmanna. Kritický esej"], Lipsko 1890. — *569.*

[506] Conrad Schmidt uveřejnil část jemu adresovaného Engelsova dopisu z 5. srpna 1890 (viz tento svazek, str. 505—508) v „Berliner Volks-Tribüne" ze dne 27. září 1890. — *570.*

[507] Z tohoto dopisu se dochovaly pouze výňatky, které uveřejnil Gustav Mayer v knize „Friedrich Engels. Eine Biographie", Bd. 2, Haag 1934. Engels

tímto dopisem, napsaným pod bezprostředním vlivem smrti a pohřbu Heleny Demuthové, odpovídal na soustrastný telegram Louisy Kautské, který jej — jak se Louise Kautské vyznal — „zahřál a potěšil jako polibek a stisk ruky". Engels vyjádřil naději, že Louise Kautská bude ochotna přesídlit do Londýna a žít u něho, aby mu vedla domácnost a byla jeho soukromou sekretářkou. Poněvadž však Engels nechtěl Louise Kautské vnucovat nijak rozhodnutí, navrhl jí, aby přijela do Londýna na nějaký čas a rozhodla se pak na místě. — *575.*

[508] Ve dnech 7. a 8. prosince 1890 se v Budapešti konal sjezd zástupců uherských dělnických organizací, který byl důležitou událostí v dějinách uherského dělnického a socialistického hnutí. Sjezdu se účastnilo 121 delegátů (87 z Budapešti a 34 z provinčních organizací). Sjezd zhodnotil stav dělnického hnutí v Uhrách, zabýval se politickou situací a politickými právy dělníků, ochranou dělnictva, postojem dělníků k sociálním reformám, postavením zemědělských dělníků, otázkami odborového hnutí aj. Sjezd přijal zásadní prohlášení (program strany); z rozhodnutí sjezdu přijala uherská dělnická strana název Sociálně demokratická strana Uher.

Engels se sjezdu nezúčastnil. Jako odpověď na pozvání poslal pozdravný dopis redakcím „Arbeiter-Wochen-Chronik" a „Népszava" (viz Spisy, sv. 22, str. 127—128). — *579.*

[509] Prvním příspěvkem Friedricha Adolpha Sorga do „Neue Zeit" byl článek „Briefe aus Nordamerika" [„Dopisy ze Severní Ameriky"], který byl otištěn v 9. ročníku, 1890—1891, 1. sv., čís. 8. — *582.*

[510] Friedrich Adolph Sorge napsal 14. října 1890 Engelsovi: „Páni nacionalisté" (viz poznámku 299) „Ti vyhlásili bojkot. Slyšel jsem o tom už loni v létě, a vskutku, když jsem začal trochu pátrat, zjistil jsem, že v jejich oznámeních a knižních doporučeních není nikde ani zmínka o Tvých spisech a nikdy se neuvádí Tvé jméno. Pan profesor De Leon, s jehož jménem ses už jistě častěji setkal, (týž, s nímž jsem loni vedl korespondenci, kterou jsem pak uveřejnil)" (viz poznámku 316), „prý prohlásil, že Tvé spisy škodí hnutí (přirozeně nacionalistickému). Ten člověk teď mluví velmi často z tribun newyorských socialistů a je považován za veliké lumen. Nejhezčí na tom však je, že ten samolibý kantovec L. Daniel, redaktor ‚Workmen's Advocate' (rodem Franouz), rozšířil tento bojkot na ‚Workmen's Advocate' a že ho spolupracovníci museli donutit hrozbami, aby od bojkotu upustil." — *582.*

[511] Patrně jde o článek otištěný v „Paterson Labor Standard" 11. října 1890; Friedrich Adolph Sorge doporučoval Engelsovi v dopise ze 14. října 1890, aby si onen článek přečetl. — *582.*

[512] Tento dopis se zachoval i v konceptu, jehož text se většinou shoduje s textem odeslaného dopisu. Na odchylky upozorňujeme v poznámkách pod čarou. — *586.*

[513] Jde o *Sociálně demokratický svaz Nizozemí*, který byl založen v únoru 1882 a sdružoval všechny holandské socialisty v jednu stranu. Koncem osmdesátých let zesílil ve svazu vliv anarchistických a reformistických elementů. Vládní perzekuce a sektářská politika vůdců svazu, zejména Domely Nieuwenhuise, vedly k rozkolu. Dne 26. srpna 1894 byla založena Sociálně demokratická dělnická strana. — *586.*

[514] Parafráze Goethových veršů z básně „Mignon"; v našem textu parafráze překladu Kamila Bednáře. — *589.*

[515] V předmluvě ke 4. vydání prvního dílu „Kapitálu", která byla napsána v červnu 1890, se Engels vypořádal s nepravdivým tvrzením Lujo Brentana, že prý Marx v „Inaugurální adrese" a v „Kapitálu" falešně reprodukoval jeden citát z Gladstonovy řeči o rozpočtu ze 16. dubna 1863 (srovnej Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953 a 1954, str. 44—48). Brentano na to odpověděl brožurou „Meine Polemik mit Karl Marx" [„Moje polemika s Karlem Marxem"], Berlín 1890. Současně s vydáním brožury uveřejnil Brentano její úvodní část v „Deutsches Wochenblatt" ze 6. listopadu 1890. Dne 4. prosince vyšla v témž časopise noticka, která tvrdila, že Brentano má pravdu, a snažila se to dokázat úryvky z Gladstonových dopisů Brentanovi z 22. a 28. listopadu 1890. Engelsova odpověď je obsažena v brožuře „Ve věci Brentano kontra Marx o domnělém zfalšování citátu. Vylíčení případu a dokumenty", která vyšla v dubnu 1891 (viz Spisy, sv. 22, str. 131—222). Přesným vylíčením průběhu celé, po desetiletí se táhnoucí polemiky a shrnutím všech příslušných dokumentů Engels plně vyvrátil pomlouvačná tvrzení. Na tom ztroskotal pokus Lujo Brentana a jiných buržoazních ideologů zdiskreditovat Marxe jako vědce a podkopat důvěru v marxismus. — *593, 599, 603, 606.*

[516] Bruch je část Dolního Barmenu, kde v druhé polovině 18. století Johann Caspar Engels založil továrnu na krajky, bělírnu a výrobu stužek. Kolem usazoval své dělníky a jeho syn tu pro ně postavil školu; tomuto sídlišti se říkalo Engelsův Bruch. Rodný Engelsův dům stával na Brucher Rotte, čp. 800. V současné době je v těchto místech sadová úprava s pamětní deskou Bedřicha Engelse. — *594.*

[517] Když na podzim 1873 zemřela Engelsova matka, byl Engels krátkou dobu v Barmenu. — *594.*

[518] Eleanor Marxová-Avelingová uveřejnila u příležitosti Engelsových 70. na-

rozenin v „Sozialdemokratische Monatsschrift“ 30. listopadu 1890 článek „Bedřich Engels“. — *596.*

[519] Myslí se August Bebel, Wilhelm Liebknecht a Paul Singer, kteří byli o Engelsových narozeninách v Londýně (srovnej také tento svazek, str. 584—585). — *598.*

[520] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé uveřejněn v časopise „Die Gesellschaft“, čís. 5 z roku 1932. — *599.*

[521] Jde o „Neue Zeit“, 9. ročník, 1890—1891, sv. 1, čís. 8, kde byla znovu otištěna Engelsova práce „Nástin kritiky politické ekonomie“. (Tato první Engelsova ekonomická práce byla napsána roku 1844 a tehdy také poprvé otištěna v „Deutsch-Französische Jahrbücher“). — *600.*

[522] 18. listopadu 1890 zastřelil polský revolucionář Stanisław Padlewski ruského generála a šéfa carské tajné policie ve Francii N. D. Seliverstova v jeho pokoji. Po několika dnech skrývání u jedné Francouzky se Padlewskému podařilo opustit Francii. — *601.*

[523] Paul Lafargue jednal s Levrautem, předsedou osvětové komise v pařížské obecní radě, o uspořádání kursů k dějinám práce. Iniciátorem této myšlenky byl Marie Édouard Vaillant. — *602.*

[524] Jde o druhé francouzské vydání „Bídy filosofie“, které začala roku 1884 připravovat Laura Lafarguová. Kniha však vyšla teprve po Engelsově smrti v Paříži roku 1896. — *602.*

[525] Wilhelm Liebknecht měl v úmyslu znovu vydat korespondenci mezi Marxem a Arnoldem Rugem, která byla pod názvem „Ein Briefwechsel von 1843“ [„Korespondence z roku 1843“] otištěna v „Deutsch-Französische Jahrbücher“, Paříž 1844 (viz Spisy, sv. 1, str. 358—370). — *604.*

[526] Heinrich von Sybel, „Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I.“ [„Založení německé říše Vilémem I.“], sv. 1—5, Mnichov a Lipsko 1889—1890.

Wilhelm Liebknecht cituje ze svazku 4, str. 411—414, kde Sybel mluví o Bismarckově eventuální ochotě k územním kompenzacím Francii, ve své brožuře „Die Emser Depesche oder: Wie Kriege gemacht werden“ [„Emžská depeše aneb Jak se dělají války“], která vyšla roku 1891 v Norimberku. — *605.*

[527] Friedrich Adolph Sorge žádal 2. prosince 1890 Engelse o dovolení, aby směl použít jeho dopisy pro své příspěvky do „Neue Zeit“. — *606.*

[528] Není známo, zda se tento dopis dochoval v původním německém znění. Institut marxismu-leninismu má k dispozici jen maďarský překlad, který byl uveřejněn 3. června 1906 v listu „Népszava". — *608.*

[529] Leo Frankel požádal 23. prosince 1890 Engelse, aby zhodnotil situaci ve francouzském dělnickém hnutí. Zajímala ho zejména situace vzniklá rozkolem mezi revoluční marxistickou částí francouzského dělnického hnutí, kterou vedl Jules Guesde (viz poznámku 33), a posibilisty (viz poznámku 17).— *608.*

[530] Jde pravděpodobně o článek, který napsal Leo Frankel při příležitosti sedmdesátých narozenin B. Engelse. — *610.*

[531] G. Blume poslal Engelovi 18. prosince 1890 tento dopis:

„Hamburk 18. prosince 1890

Soudruhu Bedřichu Engelsovi

Londýn.

Nížepodepsaný byl pověřen sjezdem svobodných a na základě předpisů zemského práva zřízených podpůrných pokladen, který se konal od 8. do 11. prosince v Berlíně a na němž bylo přítomno 335 delegátů zastupujících 596 000 členů, aby ještě dodatečně tlumočil našemu vzácnému a věrnému soudruhovi *Bedřichu Engelsovi* k jeho 70. narozeninám nejsrdečnější blahopřání.

Tímto se zhošťuji uloženého mi poslání, zasílám i za sebe vřelé blahopřání a zůstávám se soudružským pozdravem

Váš

G. Blume,

předseda sjezdu". — *611.*

[532] Kautsky pracoval na rozšifrování Marxova ekonomického rukopisu „Teorie o nadhodnotě" (viz poznámku 161 a tento svazek, str. 615). — *615.*

JMENNÝ REJSTŘÍK*

Abd-ul-Hámid II. (1842—1918), turecký sultán (1876—1909). — 300

Adamová, Juliette (roz. *Lambertová*) (1836—1936), francouzská spisovatelka a publicistka; založila a vedla časopis „La Nouvelle Revue" (1879 až 1886). — 420—421

Adler, Georg (1863—1908), německý buržoazní ekonom a publicista, katedrový socialista, autor prací o sociálně politických otázkách. — 22 až 23

* *Adler*, Victor (1852—1918), jeden ze zakladatelů a vůdců rakouské sociálně demokratické strany; 1889 až 1895 si dopisoval s Engelsem; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; redaktor „Gleichheit" a „Arbeiter-Zeitung" ve Vídni; později představitel oportunistického křídla v rakouské sociálně demokratické straně a v II. internacionále. — 188, 254, 293, 319 až 321, 368, 369, 375, 503, 524, 561, 575—578, 596, 597

Adlerová, Emma, žena Victora Adlera. — 369, 596, 597

Alexandr III. (1845—1894), ruský car (1881—1894). — 45, 51, 71, 82, 97, 152, 275, 294, 314, 373, 407, 435, 450, 601, 602

Allemane, Jean (1843—1935), francouzský maloburžoazní socialista, povoláním typograf; za účast v Pařížské komuně byl odsouzen k nuceným pracím, 1880 amnestován; v osmdesátých letech posibilista; od 1890 vedl revoluční socialistickou dělnickou stranu, která se odštěpila od posibilistů a hájila anarchosyndikalismus; od první světové války se politického života neúčastnil. — 549, 550, 557, 582, 610

Anneke, Friedrich (asi 1818—asi 1872), pruský dělostřelecký důstojník, propuštěný 1846 za svou revoluční činnost z armády; člen kolínské obce Svazu komunistů, 1848 jeden ze zakladatelů a tajemníků kolínského Dělnického spolku; 1849 velitel dělostřelectva bádensko-falcké revoluční armády; později se zúčastnil občanské války v USA na straně Severu (1861—1865). — 347

Annenkov, Pavel Vasiljevič (1812 až 1887), ruský statkář, liberální kritik a publicista; na svých častých zahraničních cestách se seznámil s Marxem. — 147

Annie, pomocnice v Engelsově domácnosti. — 88, 100, 602

Anseele, Edouard (1856—1938), publi-

* Hvězdičkou jsou označena jména osob, jimž jsou adresovány dopisy zařazené v tomto svazku.

cista, belgický socialista, reformista, jeden ze zakladatelů a vůdců Socialistické strany Belgie (1885), místopředseda Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; později představitel oportunistického křídla v II. internacionále. — 153, 168, 217, 218, 233, 256, 364, 581

Antoine, Jules Dominique (1845 až 1917), francouzský politik, účastník prusko-francouzské války, poslanec Německého říšského sněmu za Alsasko-Lotrinsko (1882—1889); zasazoval se o vrácení Alsaska-Lotrinska Francii; 1889 složil poslanecký mandát a přestěhoval se do Francie. — 211

Appleton. — 193

Auer, Ignaz (1846—1907), německý publicista, povoláním sedlář; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, 1874 tajemník výboru strany, 1875—1877 jeden ze dvou tajemníků Socialistické dělnické strany Německa, redaktor „Berliner Freie Presse" (1877), poslanec říšského sněmu (1877—1878, 1880—1881, 1884—1887 a 1890 až 1907); při vnitrostranických rozporech podporoval do 1893 Bebela, ale v následujících letech zastával stále víc oportunistické stanovisko. — 226, 238, 268, 353

Aveling, Edward (1851—1898), anglický socialista, lékař, spisovatel, publicista; spolu se Samuelem Moorem přeložil první díl „Kapitálu" do angličtiny; od 1884 člen Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel Socialistické ligy (1884), pro vzrůstající anarchistické praktiky přestal 1889 s Ligou spolupracovat; koncem osmdesátých až začátkem devadesátých let jeden z organizátorů masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a nezaměstnaných; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; od 1884 muž Marxovy dcery Eleanor. — 40, 49, 60, 64, 69, 81, 82, 84, 90, 91, 93, 95, 96, 99, 102, 104, 106, 107, 109, 113, 114, 119, 129, 130, 137, 138, 143, 156, 174, 176, 193, 236, 245, 248, 250, 292, 295, 301, 302, 311, 312, 318, 334, 344, 362, 374, 378, 382, 383, 388, 398, 402, 421, 424, 460, 461, 465, 466, 468, 469, 475, 476, 498, 509, 523, 530, 533, 541, 546, 557, 577, 578, 596, 609

Avenel, Georges (1828—1876), francouzský historik a publicista, demokrat, autor prací o dějinách Francouzské revoluce. — 162, 368

Axelrod, Pavel Borisovič (1850—1928), ruský sociální demokrat, zpočátku narodnik, jeden ze zakladatelů skupiny Osvobození práce, později menševik, za první světové války sociálšovinista. — 263

Axelrodová, Naděžda Isaakovna (zemř. 1906), žena Pavla Borisoviče Axelroda. — 263

Babeuf, François-Noël *(Gracchus)* (1760 až 1797), francouzský revolucionář, utopický komunista, 1796 organizátor „Spiknutí rovných", 1797 popraven. — 188

Back, pobaltský Němec, emigrant ve Švýcarsku, v osmdesátých letech vydával v Ženevě německé noviny. — 421

Bahlmann, Ignatz Bernhard Maria, německý podnikatel, přikláněl se k so-

ciálně demokratické straně, měl velké finanční prostředky. — 515

Bahr, Hermann (1863—1934), rakouský historik umění a literatury, spisovatel a dramatik. — 477, 479, 480

Baker, Valentine (Baker paša) (1827 až 1887), anglický důstojník, odsouzen k jednomu roku žaláře. — 64

Bakunin, Michail Alexandrovič (1814 až 1876), ruský revolucionář a publicista; jeden z hlavních ideologů anarchismu, narodnik, panslavista; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; v I. internacionále vystupoval jako zapřisáhlý odpůrce marxismu; na haagském kongresu 1872 byl z I. internacionály pro svou rozbíječskou činnost vyloučen. — 270, 272, 341

Balfour, Arthur James, hrabě *of* (1848 až 1930), anglický státník; 1874 až 1922 člen parlamentu, 1887—1891 tajemník pro Irsko, 1895—1911 vůdce konzervativců, 1902—1905 předseda vlády. — 45, 50

Balzac, Honoré *de* (1799—1850), významný francouzský spisovatel. — 62, 63, 162

Bangya, Janos (Johann) (1817—1868), maďarský žurnalista, důstojník, účastník revoluce v Uhrách 1848 až 1849; po porážce revoluce Kossuthův emisar v zahraničí, současně tajný policejní agent; později vstoupil do turecké armády pod jménem Mehmed bej; v bojích Čerkesů proti Rusku na Kavkaze působil jako turecký agent (1855—1858). — 29

Bardorf, Josef (1847—1922), rakouský sociální demokrat, jeden z vůdců „umírněných", redaktor a od 1884 vydavatel „Wahrheit", později ze Sociálně demokratické strany Rakouska vystoupil. — 188

Baring, londýnský bankéř. — 602

Barry, Maltman (1842—1909), anglický novinář, krátký čas aktivní člen I. internacionály, stál na Marxově straně; spolupracovník konzervativního listu „The Standard"; v osmdesátých a devadesátých letech odhalen jako agent sociálně konzervativních kruhů v anglickém dělnickém hnutí. — 410

Barth, Paul (1858—1922), německý buržoazní filosof, sociolog a pedagog; od 1897 profesor na lipské universitě. — 506, 507, 568

Basly, Émile Joseph (1854—1928), francouzský socialista a odborový pracovník, povoláním horník; organizoval stávky horníků 1880 a 1884; 1885 jako republikánský poslanec a 1891 jako socialistický poslanec zvolen do sněmovny; předseda odborového svazu horníků. — 326

Bateman, George, anglický socialista, povoláním typograf; člen Sociálně demokratické federace. — 263, 298, 320, 410

Battenberg, Alexander (1857—1893), syn prince hesenského, jako Alexander I. kníže bulharský (1879 až 1886), stoupenec prorakouské politiky. — 71

Baudin, Eugène (1853—1918), francouzský socialista, dělník v porcelánce, blanquista, člen I. internacionály, účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie, po amnestii 1880 se vrátil do Francie, od 1889 poslanec. — 326, 329, 330, 500

Bauer, Bruno (1809—1882), německý

idealistický filosof, historik náboženství a publicista; mladohegelovec; autor prací o dějinách křesťanství; z idealistického hlediska kritizoval bibli a ortodoxní pojetí boha; po revoluci 1848—1849 spolupracoval s „Neue Preussische Zeitung" („Kreuzzeitung"), po 1866 národní liberál. — 129, 164, 340

Bauer, Edgar (1820—1886), německý publicista, mladohegelovec; po porážce revoluce 1848—1849 emigroval do Anglie; 1859 redaktor londýnského listu „Neue Zeit"; po amnestii 1861 pruský úředník; bratr Bruno Bauera. — 340

Bax, Ernest Belfort (1854—1926), anglický historik, filosof a novinář, socialista, jeden z prvních propagátorů marxismu v Anglii, aktivní člen levého křídla Sociálně demokratické federace; spoluzakladatel Socialistické ligy (1884); od 1883 přítel Engelsův; spoluzakladatel (1911) a jeden z vůdců Britské socialistické strany, s níž se 1916 pro své sociálšovinistické názory rozešel. — 180, 181, 184, 188, 236, 260, 334, 372, 374, 378, 383, 410, 411, 420, 421

Beaumarchais, Pierre Augustin Caron *de* (1732—1799), francouzský dramatik. — 187

* *Bebel*, August (1840—1913), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním soustružník, Marxův a Engelsův přítel a žák; 1863 spoluzakladatel Svazu německých dělnických spolků, jeden z jeho vůdců, od 1867 předseda Svazu, člen I. internacionály od 1866, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867—1870) a Německého říšského sněmu (1871 až 1881 a 1883—1913); za prusko-francouzské války vystupoval proti pruským anekčním plánům a podporoval Pařížskou komunu; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu byl pro sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou. — 35, 40, 49, 50, 70—72, 146—148, 151, 153, 157, 159—161, 172, 173, 180, 184, 194, 198, 200, 203, 205, 208, 209, 211, 216, 218, 220, 226, 227, 231, 232, 241, 242, 245, 252, 256, 260, 268, 270, 277, 281—283, 287, 295, 325, 328, 338, 351—353, 357, 383, 405—407, 412—415, 425, 444, 462, 464—467, 503, 510, 520, 522, 525, 529, 541, 542, 544, 550, 560, 561, 569, 581, 584, 585

Bebelová, Frieda (1869—1948), dcera Augusta Bebela. — 353, 464

Bebelová, Julie (1843—1910), od 1866 žena a spolubojovnice Augusta Bebela. — 353, 407, 464, 467

Beck, Grigorij, v polovině osmdesátých let účastník narodnického hnutí v Rusku a v cizině, 1866 emigroval; začátkem devadesátých let zanechal revoluční činnosti. — 453—455

Becker, Johann Philipp (1809—1886), významný pracovník německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním kartáčník; novinář; vyvíjel se z buržoazního demokrata v proletářského socialistu; řečník na hambašské slavnosti 1832, vrchní velitel bádenské domobrany 1849; od 1860 Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; 1864 spoluzakladatel ženevské sekce I. internacionály, 1865 předseda německého oddělení ústředního výboru

I. internacionály pro Švýcarsko, od 1866 předseda skupiny sekcí německého jazyka I. internacionály, 1866 až 1871 vydavatel a redaktor měsíčníku „Der Vorbote"; delegát všech konferencí a kongresů I. internacionály; do konce života neúnavně pracoval ve švýcarském a mezinárodním dělnickém hnutí. — 253, 421

Bedřich II. (*Veliký*) (1712—1786), pruský král (1740—1786). — 131, 194, 417, 419

Bedřich III. (1831—1888), korunní princ pruský (1861—1888), německý císař a pruský král (9. března až 15. června 1888). — 24, 27, 35, 40, 56, 58, 59, 70—72, 74, 78, 88, 412, 417, 443

Bedřich Vilém III. (1770—1840), pruský král (1797—1840). — 412

Bedřich Vilém IV. (1795—1861), pruský král (1840—1861); od 1857 duševně chorý. — 165

Béranger, Pierre Jean *de* (1780—1857), francouzský demokratický básník, autor politických satir. — 359, 362

Bernstein, Eduard (1850—1932), německý redaktor a publicista, od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany, 1878 jako literární tajemník Karla Höchberga v Curychu, v prosinci 1880 se seznámil s Marxem a Engelsem a dopisoval si s nimi (hlavně s Engelsem), pod jejich vlivem stoupenec marxismu, redaktor „Sozialdemokratu" (1881 až 1890); od 1896 vystupoval otevřeně jako revizionista marxismu, ideový původce revizionismu; jeden z vůdců oportunistického křídla v německé sociální demokracii a II. internacionále. — 29, 82, 85, 99, 102, 108, 131, 133, 134, 136, 137, 143, 144, 151, 153, 175, 176, 180, 184, 188, 194, 197, 202, 209, 210, 213—219, 221, 222, 225, 227, 229, 231, 238, 239, 241, 242, 245, 247, 250, 252, 253, 259, 262, 267, 268, 270, 285, 304—306, 316, 319, 338, 357, 374, 383, 398, 405, 412, 414, 425, 440, 441, 446, 454, 455, 466, 475, 503, 505, 506, 513, 526, 530, 542, 546, 550, 552, 561, 569, 609

Bernsteinová, Regina (Gina), od 1887 žena Eduarda Bernsteina. — 91, 99, 102, 137, 175, 176, 178, 306, 383, 398, 475

Besantová, Annie (1847—1933), anglická buržoazně radikální politička, přechodně pracovala v socialistickém hnutí; v osmdesátých letech členka Fabiánské společnosti a Sociálně demokratické federace, podílela se na budování tradeunionů nekvalifikovaných dělníků, později pracovala v Indii v hnutí hindů; 1907—1933 předsedkyně teosofické společnosti. — 43, 80

Beust, Friedrich *von* (1817—1899), pruský důstojník, byl dán pro své politické přesvědčení do výslužby; 1848 byl členem výboru kolínského Dělnického spolku a jedním z redaktorů „Neue Kölnische Zeitung" (září 1848—únor 1849), 1849 se zúčastnil bádensko-falckého povstání; po revoluci emigroval do Švýcarska; profesor pedagogiky; člen curyšské německé sekce I. internacionály, od 1869 přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 82

Bevan, Phillips George (zemř. 1889), anglický ekonom a statistik. — 140

Bigeault, P. — 601

Bismarck, Herbert, kníže *von* (1849 až 1904), starší syn Otto von Bismarcka,

německý státník a diplomat; státní tajemník v zahraničním úřadě a vicekancléř (1886—1890), člen Německého říšského sněmu jako poslanec říšské strany (1881—1889 a od 1893). — 131

Bismarck, Otto, kníže *von* (1815—1898), pruský a německý státník a diplomat, představitel pruských junkerů; pruský ministerský předseda (1862 až 1872 a 1873—1890) a říšský kancléř (1871—1890); sjednotil Německo shora kontrarevoluční cestou za pomoci dynastických válek; vnitropolitickými opatřeními zajišťoval spojenectví junkerů s velkoburžoazií a usiloval o posílení prusko-německého militarismu; jako nepřítel dělnického hnutí prosadil 1878 zákon proti socialistům, jehož prodloužení v roce 1890 bylo zmařeno bojem dělnické třídy; to byla také hlavní příčina Bismarckova pádu. — 18, 19, 24, 25, 27, 29, 33—35, 40, 45, 46, 51, 52, 54, 58, 59, 66, 70—72, 74, 78, 83, 88, 97, 131, 132, 152, 168, 169, 177, 180, 194, 206, 272, 287, 294, 375, 380, 405, 406, 413, 416, 417, 419, 420, 422, 444, 447, 450, 550, 592, 605

Bland, Hubert (1856—1914), anglický novinář, člen Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel Fabiánské společnosti, do 1911 její pokladník a člen výkonného výboru. — 43

Blank, Rudolf, příbuzný Bedřicha Engelse. — 307

Block, otec R. Blocka, americký socialista, původem Němec, tajemník odborového spolku německých pekařů a redaktor „Deutsch-Amerikanische Bäcker-Zeitung". — 90

Block, R. — 90

* *Bloch*, Joseph (1871—1936), student berlínské university, novinář, redaktor časopisů „Sozialistischer Akademiker" a „Sozialistische Monatshefte". — 534—537

Blos, Wilhelm (1849—1927), německý novinář a historik; od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany, jeden z redaktorů „Volksstaatu" (1872—1874); 1874 se seznámil s Marxem; spolupracovník „Neue Zeit" a „Neue Welt"; člen říšského sněmu (1877—1878, 1881 až 1887, 1890—1906 a 1912—1918), vedoucí představitel pravého křídla jeho sociálně demokratické frakce, za první světové války sociálšovinista; po listopadové revoluci 1918 předseda prozatímní vlády a 1919 až 1920 president Württemberska. — 443, 465

Blum, Robert (1807—1848), německý maloburžoazní demokrat, novinář; 1848 vůdce levého křídla ve frankfurtském Národním shromáždění, v říjnu 1848 se účastnil povstání ve Vídni, po vítězství kontrarevoluce zastřelen. — 167

* *Blume*, G., německý socialista, předseda celoněmeckého sjezdu podpůrných pokladen, který se konal v Berlíně 8. — 11. prosince 1890. — 611

Boelling, August (1810—1889), příbuzný Bedřicha Engelse. — 394

Boelling, Friedrich (1816—1884), obchodník, muž Engelsovy sestry Hedwig. — 394

Boellingová, Hedwig (roz. *Engelsová*) (1830—1904), sestra Bedřicha Engelse. — 493

* *Boenigk*, Otto, baron *von*, přednášel

o socialismu na vratislavské universitě. — 518, 519

Boivin-Champeaux, Louis (1823—1899), francouzský novinář a historik. — 190

Bonaparte, viz *Napoleon I.*

Bonnier, Charles (nar. 1863), francouzský socialista, novinář a spisovatel, dlouhou dobu žil v Anglii, člen Francouzské dělnické strany, spolupracovník socialistického tisku, aktivně se podílel na přípravě mezinárodních socialistických kongresů 1889 a 1891 a účastnil se jich. — 200, 202, 210, 213, 218, 220, 221, 226, 231, 235, 245, 247, 262, 357, 363, 364, 389, 390, 523, 524, 529, 530, 541

Botta, Carlo Giuseppe Guglielmo (1766—1837), italský buržoazní historik a politik. — 76

Boulanger, Georges Ernest Jean Marie (1837—1891), francouzský generál, bojoval proti Pařížské komuně; s podporou Clemenceaua ministr války ve Freycinetově vládě (1886 až 1887); pokoušel se za pomoci revanšistické protinémecké propagandy a politické demagogie nastolit ve Francii svou vojenskou diktaturu; po nezdařeném státním převratu (1889) uprchl z Francie a 1891 spáchal sebevraždu. — 59, 60, 66, 72, 78, 87, 88, 97, 132, 149, 150, 152, 160, 161, 169, 177, 179, 180, 183, 194, 205, 206, 211, 236, 242, 248, 310, 314, 331, 345, 357, 364, 407, 450, 451, 471, 472, 522, 530

Boule, francouzský socialista a odborový pracovník, blanquista, povoláním kameník; v lednu 1889 kandidát socialistů ve volbách do poslanecké sněmovny na Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu 1889. — 167, 240, 244, 260, 357

Boustrapa, viz *Napoleon III.*

Bowen, Paul T., americký odborář, delegát washingtonské odborové organizace na kongresu posibilistů v Paříži (1889). — 291

Boyer, Antoine (Antide) (1850—1918), francouzský socialista, dělník; účastník komuny v Marseille, 1889—1910 člen poslanecké sněmovny. — 326, 329, 353, 452

Bradlaugh, Charles (1833—1891), anglický novinář, buržoazně radikální sociální reformátor, odpůrce socialismu, po Pařížské komuně pomlouval Marxe a I. internacionálu. — 42

Braun, Heinrich (1854—1927), německý sociální demokrat, novinář, reformista; spoluzakladatel „Neue Zeit", vydavatel čtvrtletníku „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik" a jiných časopisů, člen říšského sněmu. — 165, 198, 377, 505

Brentano, Lujo (Ludwig Joseph) (1844 až 1931), německý ekonom mladší historické školy, vedoucí katedrový socialista, buržoazní reformista, spoluzakladatel Spolku pro sociální politiku (1872). — 141, 525, 593, 599, 603, 606

Brett, anglický obchodník s vínem. — 538

Brismée, Désiré (1823—1888), představitel belgického demokratického a dělnického hnutí, proudhonovec, později bakuninovec, povoláním typograf; 1865 spoluzakladatel belgické sekce I. internacionály, od 1869 člen belgické federální rady, 1868 delegát bruselského, 1869 místopředseda basilejského a 1872 dele-

gát haagského kongresu, později člen předsednictva Belgické dělnické strany. — 74

Broadhurst, Henry (1840—1911), anglický politik, povoláním zedník; vůdce liberální frakce ve starých tradeunionech, tajemník parlamentního výboru kongresu tradeunionů (1875—1890), člen parlamentu za liberální stranu, 1886 státní podtajemník v Gladstonově ministerstvu, náměstek ministra vnitra. — 73, 268, 269, 299, 320

Brousse, Paul Louis Marie (1844 až 1912), francouzský politik, maloburžoazní socialista, lékař; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Španělska a Švýcarska a připojil se k anarchistům; spoluzakladatel Francouzské dělnické strany, 1882 na kongresu v Saint-Étienne vyprovokoval rozkol ve straně, později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 152, 210, 215, 218, 220, 222, 240, 241, 254, 255, 268 až 270, 272, 288, 295, 549, 550, 557, 559, 562, 582, 608, 610

Bruhn, Karl *von* (nar. 1803), pruský poddůstojník, novinář, člen Svazu psanců, potom Svazu spravedlivých, účastník revoluce 1848—1849, člen Svazu komunistů (1850 vyloučen), stoupenec Willichovy a Schapperovy maloburžoazní frakce; 1860—1866 vydavatel hamburské „Nordstern", od 1863 člen Všeobecného německého dělnického spolku (1865 vyloučen). — 29

Buhl, Ludwig Heinrich Franz (1814 až asi 1882), německý publicista, mladohegelovec. — 340

Bunting, Percy William (1836—1911), anglický novinář, od 1882 vydavatel časopisu „Contemporary Review", buržoazní liberál. — 424

Buonaparte (Boûnaparte), viz *Napoleon III.*

Burns, John (1858—1943), představitel anglického dělnického hnutí, v osmdesátých letech vůdce nových tradeunionů pro nekvalifikované dělníky; organizátor londýnské dokařské stávky (1889); v devadesátých letech přešel k liberálnímu tradeunionismu a vystupoval proti socialistickému hnutí; od 1892 člen parlamentu, v liberálních vládách ministr pro obecní samosprávu (1905—1914) a ministr obchodu (1914), po vypuknutí války odstoupil z úřadu. — 28, 46, 50, 259, 260, 262, 264, 269, 298, 299, 310, 311, 320, 321, 336, 337, 373, 375, 389, 396, 397, 403, 410, 456, 585

Burns, William (Willie), synovec Engelsovy ženy Lizzy Burnsové. — 111, 113

Burnsová, Lizzy (Lydia) (1827—1878), irská dělnice, účastnice irského národně osvobozeneckého hnutí; druhá žena Bedřicha Engelse. — 360

Campbellová, Ellen, Američanka, přítelkyně Florence Kelleyové-Wischnewetzké. — 43

Caraccioli, Louis Antoine (1721—1803), francouzský spisovatel a publicista. — 189

Caria, Léopold, francouzský dobrodruh, účastník Pařížské komuny, podílel se na plundrování; po porážce Komuny emigroval do Anglie; člen Francouzské sekce 1871 v Londýně, pomlouval účastníky Komuny. — 562

Carlyle, Thomas (1795—1881), an-

glický spisovatel, historik, idealistický filosof, hlásal kult hrdinů a kritizoval anglickou buržoazii ze stanoviska reakčního romantismu; tory; po roce 1848 otevřený nepřítel dělnického hnutí. — 181

Carnot, Marie François Sadi (1837 až 1894), francouzský státník, umírněný buržoazní republikán, několikrát ministr, 1887—1894 president republiky. — 97

* *Caron*, Charles, francouzský nakladatel. — 529, 531—533

Castelar y Ripoll, Emilio (1832—1899), španělský politik, historik a spisovatel, vůdce pravých republikánů; od září 1873 do ledna 1874 byl v čele vlády, která připravovala restauraci monarchie ve Španělsku. — 421

Cionca, autor gramatiky rumunského jazyka. — 17

Clausius, Rudolf Julius Emanuel (1822 až 1888), významný německý teoretik v oblasti fyziky, proslulý pracemi z termodynamiky a kinetické teorie plynů; v roce 1850 formuloval druhou hlavní větu termodynamiky; tento zákon však špatně vyložil a přiblížil se tak k idealistické hypotéze „tepelné smrti vesmíru"; ve fyzice zavedl pojem entropie (1865). — 141

Clemenceau, Georges Benjamin (1841 až 1929), francouzský buržoazní politik a publicista, 1871 člen Národního shromáždění, od 1876 patřil k parlamentní skupině radikálů, později vůdce radikálů; ministerský předseda (1906—1909 a 1917 až 1920); prováděl imperialistickou politiku. — 88, 310

Clément, Jean Baptiste (1836—1903), francouzský socialista a básník; člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie, později do Belgie, po amnestii 1880 se vrátil do Francie; posililista, po rozkolu allemanovec. — 557

Cloots, Jean Baptiste du Val-de Grâce, baron *de* — (*Anacharsis* C.) (1755 až 1794), francouzský spisovatel a politik, původem Prus, od začátku Francouzské revoluce člen klubu jakobínů, člen Konventu. — 368, 369

Cluseret, Gustave Paul (1823—1900), francouzský politik a voják, člen I. internacionály, bakuninovec; člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Belgie; po amnestii 1884 se vrátil do Francie, od 1888 člen poslanecké sněmovny, přimkl se k socialistům; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 326, 329, 331

Cohn, Gustav (1840—1919), německý ekonom; od 1875 profesor v Curychu, později v Göttingen. — 130

Colletta, Pietro (1775—1831), italský historik a politik. — 76

Conrad, Johannes (1839—1915), německý buržoazní ekonom, vydavatel „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik". — 165, 447

Constantinus Magnus, viz *Konstantin*

Cornelius, *Wilhelm*, německý radikální publicista, v padesátých letech emigrant v Londýně, Marxův přítel. — 340

Coulombeau, člen Francouzské dělnické strany. — 533

Crawfordová, Emily (1831—1915), anglická novinářka, pařížská dopisovatelka anglických novin. — 54, 331, 359, 360

Cremer, William Randall (1838—1908), jeden z vůdců anglických trade-

unionů a stoupenec pacifistického hnutí, povoláním tesař; spoluzakladatel a vůdce Spojeného svazu tesařů a truhlářů (1860), člen londýnské odborové rady, Britské národní ligy za nezávislost Polska, Ligy půdy a práce; jeden z organizátorů zakládajícího shromáždění I. internacionály 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen generální rady I. internacionály a její generální tajemník (1864—1866), delegát londýnské konference 1865 a ženevského kongresu 1866, člen výkonného výboru Reformní ligy; za boje o reformu volebního práva prováděl kompromisní politiku, později člen liberální strany; člen parlamentu (1885—1895 a 1900—1908). — 49, 373

Croll, Cornelius (1857—1895), holandský publicista, sociální demokrat. — 423

Cunninghame-Graham, Robert Bontine (1852—1936), skotský spisovatel; původem aristokrat, v osmdesátých a devadesátých letech se účastnil dělnického a socialistického hnutí; člen parlamentu, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; později hrál rozhodující úlohu ve skotském národním hnutí. — 28, 46, 48, 50, 158, 262, 298, 410, 585

Cuno, Theodor Friedrich (1847—1934), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, socialista; povoláním strojní inženýr a novinář; 1870 člen Dělnického vzdělávacího spolku ve Vídni; 1871 zakladatel milánské sekce I. internacionály; delegát haagského kongresu 1872, kde aktivně zastával politiku generální rady v boji proti bakuninismu; emigroval do USA, později jeden z vůdců americké dělnické organizace Rytíři práce (The Knights of Labor); spolupracoval s listem „New Yorker Volkszeitung". — 104, 106, 115

Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič (1828 až 1889), ruský materialistický filosof a revoluční demokrat; jeden z významných předchůdců ruské sociální demokracie; spisovatel a literární kritik. — 392, 414

Dähnhardtová, Marie Wilhelmine (1818 až 1902), žena Maxe Stirnera (1843 až 1847). — 342

* *Danielson*, Nikolaj Francevič (pseudonym *Nikolaj-on*) (1844—1918), ruský spisovatel a ekonom, v osmdesátých a devadesátých letech jeden z ideologů narodnictví; řadu let si dopisoval s Marxem a Engelsem; přeložil do ruštiny tři díly „Kapitálu" (první díl společně s G. A. Lopatinem). — 21—23, 139—142, 248, 263, 284, 285, 290, 370, 371, 471, 481—483, 615—616

Dante Alighieri (1265—1321), významný italský básník. — 304, 546

Danton, Georges Jacques (1759 až 1794), významný politik Francouzské revoluce, vůdce pravého křídla jakobínů. — 188, 368

Darwin, Charles Robert (1809—1882), anglický přírodovědec, zakladatel nauky o původu a vývoji druhů rostlin a živočichů. — 141

Daumas, Augustin Honoré (nar. 1826), francouzský politik, povoláním mechanik, v sedmdesátých a osmdesátých letech zvolen do poslanecké sněmovny; koncem osmdesátých let

člen senátu; 1889 člen pařížské městské rady, přimkl se k socialistické skupině; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 260

Davies, sir John (1569—1626), britský státník, právník, autor prací o dějinách Irska; státní návladní pro Irsko (1609—1619); byl pro kolonizaci Irska Anglií. — 482

Davitt, Michael (1846—1906), irský revoluční demokrat, vůdce irského národně osvobozeneckého hnutí; jeden z organizátorů a vůdců irské Pozemkové ligy, stoupenec Home Rule (irské samosprávy), člen parlamentu (1895—1899), měl blízko k Sociálně demokratické federaci. — 457

Delahaye, Pierre Louis (nar. 1820), francouzský proudhonovec, povoláním mechanik, od 1864 člen I. internacionály; účastník Pařížské komuny, po porážce Komuny emigroval do Anglie; člen generální rady I. internacionály (1871—1872), delegát londýnské konference (1871). — 90

Dell, Robert Edward (1865—1940), anglický novinář, levý fabián, redaktor „People's Press". — 456, 490, 497

Demuthová, Helena (Lenka, Nim, Nimmy) (1823—1890), hospodyně a věrná přítelkyně Marxovy rodiny, po Marxově smrti žila v Engelsově domě. — 51, 60, 72, 81, 83, 84, 87, 88, 93, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 107, 133—137, 150, 156, 176, 177, 182, 183, 231, 280, 282, 309, 318, 322, 327, 332, 336, 337, 359, 360, 382—384, 386, 394, 398, 418, 421, 440, 451, 452, 472, 485, 488, 491, 517, 530, 542, 555, 557, 558, 560, 571, 573—575, 581, 588, 590

De Paepe. César (1842—1890), představitel belgického dělnického a socialistického hnutí, povoláním sazeč, později lékař, spoluzakladatel belgické sekce I. internacionály, člen belgické federální rady, delegát londýnských konferencí 1865 a 1871, kongresu v Lausanne 1867, v Bruselu 1868 a v Basileji 1869; po haagském kongresu 1872 podporoval bakuninovce; jeden ze zakladatelů Belgické dělnické strany (1885). — 357

Derossi, Karl (1844—1910), německý novinář, povoláním kloboučník; člen (1869) a tajemník (1871—1875) Všeobecného německého dělnického spolku, 1875—1878 tajemník představenstva Socialistické dělnické strany Německa; od 1879 pomáhal ve Švýcarsku při ilegálním vydávání „Sozialdemokratu"; s osmdesátých letech emigroval do Ameriky, kde spolupracoval s několika dělnickými listy vydávanými v německém jazyce. — 475

Descartes, René (1596—1650), francouzský dualistický filosof, matematik a přírodovědec. — 506

Deville, Gabriel (1854—1940), francouzský publicista, socialista, člen Francouzské dělnické strany, autor populárního výkladu prvního dílu „Kapitálu" a různých filosofických, ekonomických a historických prací, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; později zanechal činnosti v dělnickém hnutí a vstoupil do diplomatických služeb. — 157, 182, 194, 241, 353, 390, 523, 529, 533

**Dietz*, Johann Heinrich Wilhelm (1843—1922), německý sociální demokrat; sazeč a zakladatel nakladatelství J. H. W. Dietz, pozdějšího nakladatelství Sociálně demokratické strany ve Stuttgartu; člen říšského sněmu (1881—1918), v posledních letech života zastával smířlivecké stanovisko k oportunismu a revizionismu. — 198, 425, 431—433, 440, 502, 503, 554, 582, 584, 598, 600, 605

Diez, Christian Friedrich (1794 až 1876), německý filolog, zakladatel srovnávacího jazykozpytu románských jazyků, autor „Mluvnice románských jazyků". — 17

Dilkeová, vdova po anglickém politikovi a novináři Ashtonu Dilkeovi, vydavatelka „Weekly Dispatch". — 54

Disraeli, Benjamin, od roku 1876 hrabě *Beaconsfield* (1804—1881), anglický státník a spisovatel, jeden z předáků toryů, ve druhé polovině 19. století vůdce konzervativní strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852, 1858—1859 a 1866—1868), ministerský předseda (1868 a 1874—1880). — 44

Dobrogeanu-Gherea, Constantin (pseudonym *Kaz*, *Solomon*) (1855—1920), rumunský sociolog a literární kritik, účastník sociálně demokratického hnutí, později reformista. — 17

D'Odiardi, E. — 601

Dormoy, Jean (1851—1898), člen Francouzské dělnické strany, kovodělník, 1883 spolu s Jules Guesdem a Paulem Lafarguem zatčen. 1888 člen pařížské městské rady, 1889 rada departementu, starosta Montluçonu, delegát téměř všech sjezdů Francouzské dělnické strany a kongresů II. internacionály 1889 a 1896. — 161

Dufaurny de Villiers, Louis Pierre (1739 až 1796), politik Francouzské revoluce. — 189

Dühring, Eugen Karl (1833—1921), německý eklektický filosof a vulgární ekonom, představitel reakčního maloburžoazního socialismu; 1863—1877 soukromý docent na berlínské universitě; 1877 pro opozici k vládě disciplinárně trestán; v sedmdesátých letech měl velký vliv na část německé sociální demokracie; jeho eklektické filosofické a ekonomické názory podrobil Engels drtivé kritice v díle „Pana Eugena Dühringa převrat vědy". — 164, 536

Duchatellier, Armand René (1797 až 1885), francouzský historik a ekonom, autor prací o dějinách Bretaně. — 190

Dumay, Jean Baptiste (nar. 1841), francouzský posibilista, dělník, 1871 vedl komunu v Le Creusotu, před zatčením uprchl do Švýcarska, po amnestii 1880 se vrátil do Francie, od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 326, 329, 330, 345

Duval, Louis (nar. 1840), francouzský historik. — 190

Eccarius, Johann Georg (1818—1889), představitel mezinárodního a německého dělnického hnutí; povoláním krejčí; emigrant v Londýně; člen Svazu spravedlivých, od 1847 Svazu komunistů a ústředního výboru Svazu; jeden z vůdců Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; účastník zakládajícího shromáždění I. internacionály 28.

září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1872), její generální tajemník (1867—1871), dopisující tajemník pro Ameriku (1870—1872); delegát všech kongresů a konferencí I. internacionály; stoupenec Marxovy linie, na jaře 1872 se přiklonil k liberálním vůdcům anglických tradeunionů. — 75, 269

Eda, viz *Bernstein*, Eduard

Edward, viz *Aveling*, Edward

Echegaray y Eizaguirre, José (1833 až 1916), významný španělský dramatik, matematik a politik, od 1866 člen Akademie věd, po revoluci 1868 byl 1873 jmenován ministrem obchodu a vyučování, 1904 dostal Nobelovu cenu. — 251

Eichhoff, Wilhelm (1833—1895), německý socialista a redaktor, povoláním obchodník; 1859 odhalil korupci v pruské policii, především špionážní činnost Stieberovu, byl za to odsouzen do vězení; od 1859 si dopisoval s Marxem, kterého stejně jako Engelse poznal za svého pobytu v Anglii (1861—1866); od 1868 pracoval v berlínském dělnickém hnutí; člen a dopisovatel I. internacionály; 1868 napsal za Marxovy spolupráce dějiny I. internacionály; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany a spolupracovník socialistického tisku v Německu; přeložil román Margarety Harknessové „A city girl" (1888). — 61

Eisengarten, Oskar, německý sociální demokrat, povoláním typograf, emigrant v Londýně, Engelsův tajemník (1884—1885). — 176

Ellen, pomocnice v Engelsově domácnosti. — 309

* *Ellissen*, O. Adolph, profesor gymnasia v Einbecku. — 343

Ely, Richard Theodore (1854—1943), americký ekonom, profesor. — 476, 497

Engels, August (1797—1874), Engelsův strýc, továrník v Barmenu. — 594

Engels, Benjamin (1751—1820), Engelsův prastrýc. — 594

Engels, Caspar (1792—1863), Engelsův strýc, továrník v Barmenu. — 594

Engels, Caspar (1816—1889), Engelsův bratranec, továrník v Barmenu. — 594

Engels, Caspar (nar. 1841), Engelsův synovec, syn bratrance Caspara; obchodník v Krefeldu. — 307

Engels, Emil (1828—1884), Engelsův bratr, spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 438

Engels, Emil (1858—1907), Engelsův synovec, syn Emila Engelse, spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 393, 394

* *Engels*, Hermann (1822—1905), Engelsův bratr, továrník v Barmenu, spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 109, 110, 127, 128, 307, 308, 393—395, 493, 538, 595

Engels, Herman Friedrich Theodor (1858—1910), Engelsův synovec, syn Hermanna Engelse, továrník, spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 395

Engels, Johan Caspar (1753—1821), Engelsův dědeček, továrník v Barmenu. — 594

Engels, Rudolf (1831—1903), Engelsův bratr, továrník v Barmenu, spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 128, 394, 395, 493, 594, 595

Engels, Rudolf Moritz (1858—1893), Engelsův synovec, syn Rudolfa Engelse, továrník, spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 393, 394

Engels, Walter (nar. 1869), Engelsův synovec, syn Hermanna Engelse, lékař. — 394

Engelsová, Emma (roz. *Croonová*) (nar. 1834), žena Hermanna Engelse. — 110, 128, 308, 394, 395, 493

Engelsová, Luise Friederike (roz. *Nootová*) (1762—1822), Engelsova babička. — 594

Engelsová, Mathilde (1831—1905), žena Rudolfa Engelse. — 493

* *Ernst*, Paul (1866—1933), německý publicista, literární kritik a dramatik, koncem osmdesátých let se přiklonil k sociální demokracii; vůdce poloanarchistické opozice „mladých"; 1891 byl vyloučen ze Sociálně demokratické strany Německa; od první světové války ideově připravoval fašismus. — 477—480, 569, 604

Estrup, Jacob Brönnum Scavenius (1825—1913), dánský státník, ministr vnitra (1865—1869), ministerský předseda a ministr financí (1875 až 1894), konzervativec. — 380, 381

Eudes, Émile (1843—1888), francouzský revolucionář, blanquista, člen ústředního výboru národní gardy; člen a generál Komuny, po porážce Komuny emigroval do Švýcarska, později do Anglie, v nepřítomnosti odsouzen k smrti; po amnestii 1880 se vrátil do Francie; jeden z organizátorů blanquistického ústředního výboru. — 160

Eugénie Marie de Montijo de Guzman, kněžna *de Teba* (1826—1920), francouzská císařovna, manželka Napoleona III. — 356

Euston, lord, anglický šlechtic. — 409 až 410

Ewerbeck, August Hermann (1816 až 1860), německý lékař a spisovatel, vedl pařížské obce Svazu spravedlivých, později člen Svazu komunistů, 1850 vystoupil. — 147

Faillet, Eugène Louis (pseudonym *Dumont*) (nar. 1840), představitel francouzského dělnického hnutí, účastník Pařížské komuny; od 1886 člen pařížské městské rady; člen Francouzské dělnické strany, posibilista, po rozkolu allemanovec. — 557

Farjat, Gabriel (1857—1930), francouzský socialista, povoláním tkadlec; 1879 spoluzakladatel Francouzské dělnické strany, 1886 generální tajemník Národní federace odborových svazů ve Francii, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891. — 260, 264

Faucher, Julius (1820—1878), německý publicista, mladohegelovec; vulgární ekonom a stoupenec svobodného obchodu; 1850—1861 emigrant v Anglii; autor prací o bytové otázce; později člen Pokrokové strany, člen pruské poslanecké sněmovny. — 340

Fergus, viz *Lafargue*, Paul

Ferroul, Joseph Antoine Jean Frédéric Ernest (1853—1921), francouzský lékař, politik a publicista, socialista; od 1888 člen poslanecké sněmovny, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891. — 329, 330, 500

Ferry, Jules François Camille (1832 až

1893), francouzský advokát, publicista a politik, jeden z vůdců umírněných buržoazních republikánů, člen vlády národní obrany, starosta Paříže (1870—1871), bojoval proti revolučnímu hnutí; předseda vlády (1880—1881 a 1883—1885), prováděl dobyvačnou koloniální politiku. — 40, 177, 242, 310, 331, 364

Feuerbach, Ludwig (1804—1872), německý materialistický filosof předmarxovského období; ideolog nejradikálnějších demokratických vrstev německé buržoazie, které usilovaly o buržoazně demokratické svobody; v posledních letech života se zajímal o socialistickou literaturu a roku 1870 vstoupil do Sociálně demokratické dělnické strany. — 427

Field, anglický socialista, novinář, člen Sociálně demokratické federace. — 278

Fischer, Paul, německý sociální demokrat, spolupracovník „Berliner Volkstribüne". — 304

Fischer, Richard (1855—1926), německý sociální demokrat, typograf a redaktor, 1879—1890 spolupracovník „Sozialdemokratu", 1890 až 1892 jednatel a 1892—1894 tajemník vedení Sociálně demokratické strany; 1902—1922 vedl tiskárnu „Vorwärts", 1893—1926 člen říšského sněmu; na přelomu století přešel na pozice revizionismu, za první světové války sociálšovinista. — 316, 383, 398, 412, 502, 530, 542, 559, 560, 582, 593, 609

Fischerová, žena Richarda Fischera. — 383, 398

Floquet, Charles Thomas (1828—1896), francouzský státník, buržoazní radikál; člen poslanecké sněmovny (1876—1893), několikrát byl jejím předsedou; předseda vlády (1888 až 1889); 1892 byl usvědčen z účasti na panamské aféře a donucen vzdát se aktivní politické činnosti. — 97, 180

Fortin, Édouard, francouzský publicista, člen Francouzské dělnické strany, přeložil do francouzštiny řadu Marxových děl, mj. „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (1891). — 602

Fox, Charles James (1749—1806), anglický státník, předák whigů, ministr zahraničních věcí (1782,1783 a 1806). — 368

* *Frankel*, Leo (1844—1896), představitel uherského a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním zlatník; člen Pařížské komuny, člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Rakousko-Uhersko, delegát londýnské konference 1871, haagského kongresu 1872, spoluzakladatel Všeobecné dělnické strany Uher (1880), účastník některých mezinárodních socialistických dělnických kongresů; Marxův a Engelsův spolubojovník. — 177, 188, 584, 608—610

Fréjac, Raoul (nar. 1849), francouzský socialista z Commentry, člen Francouzské dělnické strany, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 260

Fric, viz *Bedřich III.*

Fullarton, John (1780—1849), anglický ekonom, psal o otázkách oběhu peněz a úvěru; odpůrce kvantitativní teorie peněz. — 284, 285

Geffcken, Friedrich Heinrich (1830 až 1896), německý diplomat a právník,

hanzovní ministerský rezident v Londýně (1866—1869). — 159

Geiser, Bruno (1846—1898), německý novinář, od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, agitátor ve Slezsku, 1872 člen I. internacionály, 1875 redaktor „Volksstaatu", 1877—1886 redaktor „Neue Welt", člen říšského sněmu (1881—1887), vedoucí představitel pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu; rozhodnutím sjezdu strany v St. Gallenu 1887 zbaven všech odpovědných stranických funkcí. — 302, 348

Geiserová, Alice (nar. 1857), nejstarší dcera Wilhelma Liebknechta, žena Bruno Geisera. — 383—384

Gély, André, francouzský socialista, posibilista, člen pařížské městské rady. — 216, 550

George, Henry (1839—1897), americký publicista, buržoazní ekonom; propagoval ideu znárodnění půdy buržoazním státem jako prostředku k řešení všech sociálních rozporů kapitalistické společnosti; snažil se dostat do čela amerického dělnického hnutí a vést je cestou buržoazního reformismu. — 457, 582

Georgei, Max, americký delegát z Washingtonu na sjezdu posibilistů v Paříži (1889). — 291

Gilles, Ferdinand (nar. 1856), německý novinář, sociální demokrat, 1886 emigroval do Londýna, spolupracovník londýnské „Arbeiter-Zeitung", pracoval v Německém dělnickém vzdělávacím spolku v Londýně; 1891 odhalen jako policejní agent. — 27, 490, 501

Gladstone, William Ewart (1809—1898), anglický státník, tory, později peelovec, od 1865 předák liberální strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852—1855 a 1859—1866) a ministerský předseda (1868 až 1874, 1880—1885, 1886, 1892 až 1894). — 169, 300, 373, 406, 407, 420, 424, 435, 593, 599

* *Goegg*, Amand (1820—1897), německý novinář, maloburžoazní demokrat, 1849 člen bádenské prozatímní vlády, po porážce revoluce emigroval; jeden z vůdců Ligy míru a svobody v Ženevě, člen ústředního výboru Německého dělnického vzdělávacího spolku ve Švýcarsku v Ženevě (1869); v sedmdesátých letech se přiklonil k německé sociální demokracii. — 588

Gottschalk, Andreas (1815—1849), člen kolínské obce Svazu komunistů, povoláním lékař, od dubna do června 1848 předseda kolínského Dělnického spolku, zastával maloburžoazní sektářské stanovisko a bojoval proti Marxově a Engelsově strategii a taktice v německé revoluci. — 347, 348

Gould, Jay (1836—1892), americký finančník, železniční podnikatel, milionář. — 565

Graham, viz *Cunninghame-Graham*, Robert Bontine

Granger, Ernest Henri (nar. 1844), francouzský socialista, blanquista, novinář, účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie; po amnestii 1880 se vrátil do Francie, přidal se k boulangistům, 1889 člen poslanecké sněmovny. — 345

Greulich, Hermann (1842—1925), německý dělník—knihař, 1865 odešel do Švýcarska; od 1867 jeden z vůdců curyšské sekce I. internacionály,

redaktor curyšského „Tagwacht" (1869—1880), spoluzakladatel sociálně demokratické strany ve Švýcarsku a vůdce jejího pravého křídla, jeden z reformistických vůdců ve II. internacionále, za první světové války sociálšovinista. — 548

Grillenberger, Karl (1848—1897), německý redaktor a nakladatel; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, vydavatel a redaktor různých sociálně demokratických místních novin; organizoval rozšiřování ilegálního „Sozialdemokratu" v jižním Německu, člen říšského sněmu (1881—1897), mluvčí pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. — 425

Gronlund (*Grönlund*), Laurence (1846 až 1899), americký publicista, socialista, reformista, původem Dán; od 1888 člen výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky. — 42

Grover, majitel domu v Londýně. — 101

Grün, Karl (pseudonym *Ernst von der Haide*) (1817—1887), německý maloburžoazní publicista, v polovině čtyřicátých let jeden z hlavních představitelů „pravého" socialismu; za revoluce 1848—1849 maloburžoazní demokrat; emigrant v Bruselu (1850 až 1861); profesor ve Frankfurtě (1862—1865), od 1870 ve Vídni. — 146, 147

Grunzig, Julius (nar. 1855), student v Berlíně, sociální demokrat; v době zákona proti socialistům vypovězen z Berlína, emigroval do USA, spolupracoval s „New Yorker Volkszeitung". — 548

* *Guesde*, Jules (Mathieu Basile) (1845 až 1922), představitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí; zpočátku buržoazní republikán, v první polovině sedmdesátých let se přidal k anarchistům, spolu s Paulem Lafarguem zakladatel Francouzské dělnické strany, propagátor idejí marxismu ve Francii; několik let vůdce revolučního křídla ve francouzském socialistickém hnutí, bojoval proti oportunismu; za první světové války sociálšovinista. — 157, 182, 194, 241, 262, 321, 322, 325, 326, 328—330, 335, 345, 346, 352, 353, 363—365, 375, 389, 390, 452, 462, 469, 500, 523, 529, 530, 533, 541, 552, 556

Guillaumová-Schacková, Gertrud (roz. hraběnka *Schacková*) (1845—1905), německá socialistka, v osmdesátých letech přešla od buržoazního hnutí za ženská práva k proletářskému ženskému hnutí, které po určitou dobu vedla; 1886 odešla do Anglie, krátkou dobu vedla Engelsovu domácnost; později anarchistka. — 46, 361, 424

Guizot, François Pierre Guillaume (1787—1874), francouzský buržoazní historik a státník, orleanista; 1840—1848 řídil vnitřní i zahraniční politiku Francie; zastánce zájmů velké finanční buržoazie. — 331

Gumpert, Eduard (zemř. 1893), německý lékař v Manchesteru, Marxův a Engelsův přítel. — 360

Hales, John (nar. 1839), představitel anglických tradeunionů, povoláním tkadlec; člen generální rady I. internacionály (1866—1872) a její tajemník (květen 1871—červenec 1872); člen výkonného výboru Reformní ligy a vedení Ligy půdy a

práce; delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); od začátku 1872 stál v čele reformistického křídla britské federální rady; bojoval proti Marxovi a jeho stoupencům ve snaze získat vedení I. internacionály v Anglii; 30. května 1873 byl generální radou z I. internacionály vyloučen. — 168

Hardie, James Keir (1856—1915), představitel anglického dělnického hnutí, reformista; povoláním horník, později publicista; zakladatel a vůdce Skotské dělnické strany (od 1888) a Nezávislé dělnické strany (od 1893), aktivní pracovník Labour Party. — 247

* *Harknessová*, Margaret (pseudonym *John Law*), anglická spisovatelka, autorka vyprávění z dělnického života, socialistka, členka Sociálně demokratické federace a spolupracovnice „Justice". — 61—63, 280, 282, 361

Harney, George Julian (1817—1897), představitel anglického dělnického hnutí, vůdce levého chartistického křídla; revoluční publicista, redaktor „Northern Star", „Democratic Review", „Red Republican", člen Komunistického korespondenčního výboru v Bruselu, spoluzakladatel společnosti Bratrství demokraté, člen Svazu komunistů, člen I. internacionály; do počátku padesátých let byl ve spojení s Marxem a Engelsem; přechodně podléhal maloburžoazním názorům; 1863—1888 žil v USA. — 111, 185, 192, 322, 388, 389

Harneyová, Marie, od 1856 žena George Juliana Harneyho. — 111

Hartmann, Lev Nikolajevič (1850 až 1908), ruský revolucionář, narodnik; 1879 se podílel na atentátu organizace Narodnaja volja na Alexandra II.; emigroval do Francie, později do Anglie a USA. — 294, 300

Hasenclever, Wilhelm (1837—1889), německý sociální demokrat, novinář, lassallovec, od 1864 člen, 1866 tajemník, 1870 pokladník a 1871 spoluredaktor listu „Social-Demokrat", předseda Všeobecného německého dělnického spolku; delegát gothajského slučovacího kongresu (1875), jeden z předsedů Socialistické dělnické strany Německa (1875—1876); spolu s Liebknechtem vedl stranický orgán „Vorwärts" (1876—1878), člen Severoněmeckého říšského sněmu (1869 až 1871) a Německého říšského sněmu (1874—1878 a 1879—1888), patřil k nemarxistickému křídlu sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. — 45

Hasselmann, Wilhelm (nar. 1844), jeden z vůdců lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku; redaktor „Neuer Sozial-Demokrat" (1871—1875); od 1875 člen Socialistické dělnické strany Německa, člen říšského sněmu (1874—1876, 1878—1880), 1878 jeden z vůdců anarchistické skupiny; 1880 byl ze strany vyloučen, přesídlil do USA. — 559, 608, 609

Hawthorne, Nathaniel (1804—1864), americký spisovatel. — 82

Heath, Christopher (1835—1905), anglický lékař. — 571, 572

Hébert, Jacques René (1757—1794), politik Francouzské revoluce, vůdce levého křídla jakobínů. — 368

Hedwig, viz *Boellingová*, Hedwig
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770 až 1831), význačný představitel německé klasické filosofie, objektivní idealista, nejvšestranněji rozpracoval idealistickou dialektiku; ideolog německé buržoazie. — 207, 309, 341, 568, 569
Heine, Heinrich (1797—1856), velký německý revoluční básník a vášnivý patriot, nepřítel absolutismu a feudálně klerikální reakce, průkopník demokratické německé literatury; blízký přítel Marxovy rodiny. — 152, 157, 362, 521
Helldorff (zvaný *Helldorff-Bedra*), Otto Heinrich *von* (1833—1908), německý politik, vůdce konzervativců, člen říšského sněmu (1871—1874, 1877 až 1881 a 1884—1893). — 422
Hepner, Adolf (1846—1923), německý redaktor, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), jeden z redaktorů „Volksstaat" (1869—1873), jeden z obžalovaných v lipském procesu s velezrádci 1872, delegát haagského kongresu 1872; 1882 se přestěhoval do USA, 1908 se vrátil do Německa, od první světové války pravý sociální demokrat. — 374
Hess, Moses (1812—1875), německý maloburžoazní publicista a filosof, spoluzakladatel a spolupracovník „Rheinische Zeitung", jeden z představitelů pravého socialismu; člen Svazu spravedlivých, později Svazu komunistů; od 1846 stál otevřeně proti Marxovi a Engelsovi; za rozkolu ve Svazu komunistů 1850 se přidal k maloburžoazní frakci Willichově a Schapperově; člen Všeobecného německého dělnického spolku (1863—1866); účastník kongresu I. internacionály v Bruselu 1868 a v Basileji 1869. — 146, 147, 347
* *Hildebrand*, Max, učitel v Berlíně. — 340—342
Hobbes, Thomas (1588—1679), anglický filosof, představitel mechanistického materialismu; jeho sociálně politické názory měly výrazně protidemokratickou tendenci. — 568
Hohenzollernové, dynastie braniborských kurfiřtů (1415—1701), pruských králů (1701—1918) a německých císařů (1871—1918). — 40, 412
Hoch, Gustav (1862—1942), německý sociální demokrat, novinář, člen Německého říšského sněmu (1898 až 1903, 1907—1918, 1920—1928), člen německého Ústavodárného shromáždění (1919—1920). — 165
Höchberg, Karl (pseudonym dr. Ludwig *Richter*) (1853—1885), německý spisovatel a nakladatel, sociální reformista; od 1876 člen Socialistické dělnické strany Německa, 1877—1878 vydavatel „Zukunft", 1879—1881 vydavatel „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik". — 515
Hovelacque, Alexandre Abel (1843 až 1896), francouzský jazykovědec, publicista a politik, radikální socialista, předseda pařížské městské rady, od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 179
Howell, George (1833—1910), jeden z vůdců anglických tradeunionů, povoláním zedník, bývalý chartista, vůdce liberálního směru v anglickém dělnickém hnutí, tajemník londýnské odborové rady (London Trades Council) (1861—1862), účastník za-

kládajícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen generální rady I. internacionály (1864—1869), delegát londýnské konference 1865, tajemník Reformní ligy a poslaneckého výboru britského Kongresu tradeunionů (Trades Union Congress) (1871 až 1875); zfalšoval dějiny I. internacionály. — 49

Hude, Antoine Auguste (1851—1888), francouzský obchodník s vínem, radikál, člen poslanecké sněmovny (1885—1888). — 157

Hugo, Victor Marie (1802—1885), významný francouzský spisovatel a vůdce demokratického romantického křídla v boji proti reakčnímu klasicismu (1827—1843); člen Académie française (1841); po únorové revoluci 1848 poslanec demokratické levice v Zákonodárném a Ústavodárném národním shromáždění; jako nepřítel Napoleona III. byl po statním převratu z 2. prosince 1851 vypovězen z Francie; žil 20 let v exilu v Bruselu a na ostrovech Jersey a Guernsey. — 82

Hunter, Alexander William (1844 až 1898), anglický liberální politik, člen parlamentu (1885—1896), redaktor „Weekly Dispatch". — 54

Huxley, Thomas Henry (1825—1895), anglický přírodovědec, nejbližší spolupracovník Charlese Darwina a popularizátor jeho učení; ve filosofii nedůsledný materialista. — 421

Hyndman, Henry Mayers (1842—1921), (v osmdesátých letech vystupoval pod pseudonymem *John Broadhouse*), anglický socialista, reformista; jeden ze zakladatelů a vůdců Demokratické federace (1881), která se 1884 změnila v Sociálně demokratickou federaci; zastával oportunistickou a sektářskou linii v dělnickém hnutí, později jeden z vůdců Britské socialistické strany, 1916 byl pro imperialistickou válečnou propagandu ze strany vyloučen. — 50, 51, 73, 74, 168, 180, 184, 188, 194, 197, 203, 215—217, 219, 220, 233, 235, 237, 239, 245, 252, 254, 259, 260, 262, 264, 268—270, 273, 277, 298, 305, 310, 311, 320, 325, 334, 357, 372, 410, 460, 462, 468, 490, 513, 530, 557, 559, 582, 610

Champion, Henry Hyde (1857—1928), anglický nakladatel a publicista, do 1887 člen Sociálně demokratické federace, později vůdce dělnického volebního sdružení tradeunionů v Londýně; redaktor „Labour Elector"; přechodně udržoval tajné styky s konzervativci, emigroval do Austrálie, kde aktivně pracoval v dělnickém hnutí. — 167, 168, 263, 298, 321, 336, 337, 373, 396, 410, 456

Christensen, 1889 redaktor „Chicagoer Arbeiter-Zeitung". — 165

Christensen, P., dánský sociální demokrat. — 233

Ibsen, Henrik (1828—1906), největší norský dramatik. — 251, 477, 479, 527

Iglesias, Posse Pablo (1850—1925), představitel španělského dělnického a socialistického hnutí, povoláním typograf; proletářský publicista; člen španělské federální rady I. internacionály (1871—1872), Nové madridské federace (1872—1873);

redaktor „La Emancipación“ (1871 až 1873); bojoval proti anarchistickému vlivu; 1879 spoluzakladatel Socialistické dělnické strany Španělska, později jeden z vůdců jejího reformistického křídla; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891. — 421

Ihring, Ferdinand, spolupracovník německé politické policie, koncem 1885 se vetřel pod jménem Mahlow do dělnického spolku pro východní Berlín, aby vedl dělníky k individuálnímu teroru; v únoru 1886 odhalen jako policejní agent. — 72

Isaacs, Henry Aaron, londýnský starosta (1889—1890). — 316, 373

Jaclard, Charles Victor (1843—1903), francouzský publicista, blanquista, člen I. internacionály; za Pařížské komuny velitel legie národní gardy; po porážce Komuny emigroval do Švýcarska, později do Ruska; po amnestii 1880 se vrátil do Francie, kde dále pracoval v socialistickém hnutí. — 287, 325

Jacques, Édouard Louis Auguste (nar. 1828), francouzský politik, podnikatel, umírněný republikán; od 1871 člen pařížské městské rady, od 1887 předseda generální rady departementu Seine, 1889 Boulangerův protikandidát, člen poslanecké sněmovny. — 167, 194

Jakins. — 539, 540

Jan van Leiden (*Bockelson*, Johann) (asi 1510—1536), radikální vůdce novokřtěnců. — 311

Jean, viz *Longuet*, Jean Laurent Frederick

Jevons, William Stanley (1835—1882), anglický buržoazní ekonom a filosof, teoretik marginalismu. — 22, 140, 411

Jevreinovová, Anna Michajlovna (1844 až 1919), ruská spisovatelka, vydávala měsíčník „Severnyj vestnik“. — 284, 370, 471, 615

Joffrin, Jules François Alexandre (1846 až 1890), francouzský socialista, povoláním mechanik; jeden ze zakladatelů syndikátu mechaniků v Paříži, účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie (1871—1881), po návratu do Francie člen Francouzské dělnické strany, jeden z vůdců oportunistického (posibilistického) křídla; od 1882 člen pařížské městské rady, od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 326, 329, 330, 345, 530, 549, 550

Jollymeier, viz *Schorlemmer*

Jonas, Alexander (zemř. 1912), americký socialista, knihkupec a novinář, původem Němec, od 1878 redaktor „New Yorker Volkszeitung“. — 115, 132, 474—476, 520, 548

Jones, Atherley, syn Ernesta Charlese Jonese. — 185, 192

Jones, Ernest Charles (1819—1869), významný pracovník anglického dělnického hnutí, proletářský básník a publicista, právník, jeden z vůdců revolučního chartismu, přítel Marxův a Engelsův; jeden z redaktorů „Northern Star“, vydavatel chartistických „Notes to the People“ a „People's Paper“; 1858 dělal politické a ideologické ústupky radikální buržoazii, což vedlo k roztržce s Marxem a Engelsem. — 192

Joos, Josef, německý sociální demokrat, emigrant v Curychu, později v Londýně, spolupracovník listu „Sozialdemokrat“. — 181

Joule, James Prescott (1818—1889), anglický fyzik; zabýval se výzkumy elektromagnetismu a tepla, stanovil mechanický ekvivalent tepla. — 141

Jourdan, Jean Baptiste, hrabě (1762 až 1833), francouzský generál, od 1804 maršál; účastník válek Francouzské republiky proti první koalici evropských států; 1794 vítězí u Fleurusu; velel francouzské armádě ve Španělsku (1808—1814); po červencové revoluci ministr zahraničí. — 188

Jourde, Antoine (1848—1923), francouzský obchodní příručí, měl blízko k socialismu, později boulangista; delegát některých sjezdů Francouzské dělnické strany; od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 345, 348

Jung, Hermann (1830—1901), představitel mezinárodního a švýcarského dělnického hnutí, povoláním hodinář; účastník revoluce 1848—1849; emigrant v Londýně; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Švýcarsko (listopad 1864—1872); pokladník generální rady I. internacionály (1871—1872); místopředseda londýnské konference (1865), předseda ženevského (1866), bruselského (1868) a basilejského kongresu (1869) a londýnské konference (1871); člen britské federální rady; do haagského kongresu 1872 zastával Marxovu linii, na podzim 1872 se připojil k reformistickému křídlu britské federální rady a k reformistickým vůdcům tradeunionů; 1877 zanechal činnosti v dělnickém hnutí. — 168, 269, 287, 410

Jungnitz, Ernst (zemř. 1848), německý publicista, mladohegelovec. — 340

Kant, Immanuel (1724—1804), zakladatel klasické německé filosofie. — 274, 568

Kardorff, Wilhelm *von* (1828—1907), německý politik, člen říšského sněmu (1868—1906), spoluzakladatel takzvané svobodné konzervativní strany (říšské strany); stoupenec ochranářství, podporoval vnitřní i zahraniční Bismarckovu politiku. — 422

Karejev, Nikolaj Ivanovič (1850—1931), ruský liberálně buržoazní historik a publicista. — 186—190

Kasprowicz, E. Ł., vydavatel prvního dílu „Kapitálu" v polském jazyce. — 583

* *Kautská*, Louise (roz. *Strasserová*) (1860—1950), rakouská socialistka, první žena Karla Kautského (do 1889), od 1893 žena Ludwiga Freybergera; od 1890 Engelsova sekretářka; členka redakce vídeňské „Arbeiterinnen-Zeitung"; delegátka mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 60, 86, 91, 133—137, 143, 144, 147, 148, 174, 176, 177, 182, 188, 225, 257, 318, 369, 423, 561, 575—578, 581, 584, 585, 596, 597, 601, 602, 606, 610

Kautská, Luise (roz. *Ronspergerová*) (1864—1944), rakouská socialistka, druhá žena Karla Kautského (od 1890). — 581

Kautská, Minna (1837—1912), německá spisovatelka, matka Karla Kautského, znala se s Engelsem. — 91, 136, 137

Kautská, Minna (nar. 1856), sestra Karla Kautského. — 136, 137

Kautsky, Fritz (nar. 1857), důstojník, bratr Karla Kautského. — 225

Kautsky, Johann (asi 1827—1896), malíř dekorací, otec Karla Kautského. — 91

Kautsky, Johann (Hans) (nar. 1864), bratr Karla Kautského. — 134, 136, 137, 147, 148

* *Kautsky*, Karl (1854—1938), německý spisovatel, redaktor, koncem sedmdesátých let se vyvíjel z vulgárního socialisty v marxistu; 1883—1917 redaktor teoretického orgánu sociálně demokratické strany „Die Neue Zeit"; v devadesátých letech se stal teoretikem sociálně demokratické strany a II. internacionály; zpočátku přispěl k rozšíření marxismu, později, hlavně od 1910 mluvčí centrismu, za první světové války zradil marxismus a stal se nepřítelem revolučního dělnického hnutí. — 17, 22, 48, 60, 73, 91, 133, 134, 136, 137, 141, 143—145, 147, 148, 174—177, 182, 186—191, 193, 198, 224, 225, 254—257, 284, 285, 318—321, 328, 338, 339, 346, 360, 374, 405, 412, 421, 431, 432, 440, 441, 446, 502 až 504, 513, 525—527, 554, 574, 582, 599, 600, 615, 616

* *Kelleyová-Wischnewetzká*, Florence (1859—1932), americká socialistka, později buržoazní reformistka, přeložila do angličtiny Engelsovu knihu „Postavení dělnické třídy v Anglii"; žena Lazara Wischnewetzkého. — 39, 42—44, 68, 69, 79, 80, 86, 95, 123, 124, 132, 168, 170, 171, 193, 267, 295

Kennan, George (1845—1924), americký novinář a cestovatel; 1885 až 1886 podnikl cestu po Sibiři a své dojmy popsal v řadě statí pod názvem „Siberia and the Exile System" [„Sibiř a systém vyhnanství]. — 435

Keussler (Кейслер), Ivan Avgustovič (1843—1896), ruský ekonom. — 21

Kiselev, Pavel Dmitrijevič, hrabě (1788 až 1872), ruský státník a diplomat, generál, 1829—1834 v čele správy Moldavska a Valašska, od 1835 stálý člen všech tajných výborů pro rolnickou otázku, od 1837 ministr pro správu státního majetku; stoupenec umírněných reforem. — 19

Klein, Julius Leopold (1810—1876), německý dramatik a divadelní kritik, mladohegelovec. — 340

Knapp, Georg Friedrich (1842—1926), německý ekonom, představitel mladší historické školy; od 1867 ředitel statistického úřadu města Lipska. — 339, 505

Knowles, James (1831—1908), anglický architekt a nakladatel, založil a od 1877 redigoval časopis „Nineteenth Century". — 424

Konstantin Veliký (asi 280—337), římský císař (306—337). — 76

Köppen, Karl Friedrich (1808—1863), německý radikální publicista a historik, mladohegelovec; v berlínském doktorském klubu poznal Marxe a dlouhá léta byli přátelé; 1842 spolupracovník „Rheinische Zeitung"; za revoluce 1848—1849 působil v demokratickém hnutí. — 340, 341, 369

Kossuth, Lajos (1802—1894), vůdce maďarského národně osvobozeneckého hnutí, představitel buržoazně demokratických sil, v revoluci 1848 až 1849 hlava maďarské revoluční

vlády, po porážce revoluce emigroval; v emigraci usiloval o spojení podunajských národů proti habsburskému despotismu. — 30

Kovalevskij, Maxim Maximovič (1851 1916), ruský sociolog, historik, etnograf a právník; literární politik, autor řady prací o dějinách prvobytně pospolné společnosti. — 522

Kravčinská, Fanny Markovna (asi 1853—1945), účastnice revolučního narodnického hnutí v sedmdesátých letech; žena S. M. Kravčinského (Stěpňaka). — 387

Kravčinskij, Sergej Michajlovič (literární pseudonym *Stěpňak*) (1851 až 1895), ruský spisovatel a publicista, v sedmdesátých letech revoluční narodník; 1878 spáchal v Petrohradě atentát na náčelníka četnictva, emigroval, od 1884 žil v Anglii. — 277, 387, 434, 435, 465, 466

* *Kugelmann*, Ludwig (1828—1902), německý lékař, demokrat, blízký přítel Marxův a Engelsův; účastník revoluce 1848—1849, 1862—1874 si dopisoval s Marxem, aktivní účastník I. internacionály v Hannoveru, 1867 delegát lausannského a 1872 haagského kongresu; přispěl k rozšíření „Kapitálu" v Německu. — 162, 163, 385, 489

Kugelmannová, Franziska (nar. 1858), dcera Ludwiga Kugelmanna. — 162

Kugelmannová, Gertrud (roz. *Oppenheimová*) (nar. asi 1839), žena Ludwiga Kugelmanna. — 162

Kuhlmann, Georg (nar. 1812), šarlatán; vydával se za proroka, ve čtyřicátých letech hlásal mezi německými dělníky a Weitlingovými stoupenci ve Švýcarsku názory „pravého" socialismu, zahalené nábožensko frazeologií; později usvědčen jako provokatér ve službách rakouské vlády. — 146

Kunert, Fritz (1850—1932), německý sociální demokrat, v osmdesátých a devadesátých letech redaktor sociálně demokratických novin, člen Německého říšského sněmu (1890 až 1893, 1896—1906 a 1909—1924); 1917—1922 člen Nezávislé sociálně demokratické strany Německa, později člen Sociálně demokratické strany Německa. — 425

* *Labriola*, Antonio (1843—1904), italský filosof a publicista, jeden z prvních propagátorů marxismu v Itálii. — 367, 427—429, 473

Labruyère, Georges *de*, francouzský novinář, spolupracovník „Cri du peuple", koncem osmdesátých let boulangista, zakladatel „La Cocarde" (1888). — 601

Labusquière, Jean (nar. 1852), francouzský novinář, socialista, člen I. internacionály, patřil k broussistickému směru v redakci „La Bataille", později nezávislý socialista. — 242

* *Lafargue*, Paul (1842—1911), představitel mezinárodního a francouzského dělnického hnutí, význačný propagátor marxismu a publicista, člen generální rady I. internacionály; dopisující tajemník pro Španělsko (1866—1868), spoluzakladatel sekcí I. internacionály ve Francii (1869—1870), ve Španělsku a Portugalsku (1871—1872); spolu s Jules Guesdem zakladatel Francouzské dělnické strany (1879); delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Haagu 1872,

delegát všech kongresů Francouzské dělnické strany a kongresů II. internacionály; Marxův a Engelsův žák a spolubojovník; od 1868 muž Marxovy dcery Laury. — 34—36, 40, 52, 58—60, 64, 65, 81, 83, 87, 88, 90, 94, 107, 136, 149—153, 156, 157, 159, 167, 172, 173, 180—184, 194, 196, 197, 200—212, 214, 218—221, 226—235, 240—242, 244, 247—253, 259—265, 272, 273, 277—279, 281, 282, 284, 286—288, 309, 313, 314, 317, 321, 324—327, 330, 333, 345, 348, 352, 353, 356—360, 362, 364, 367, 370, 389—390, 419—421, 423, 425, 449, 465, 468, 469, 471, 472, 481, 491, 500, 513, 521—524, 528 až 530, 532, 533, 544, 545, 550, 552, 558—560, 571, 572, 602, 603, 615, 616

* *Lafarguová*, Laura (1845—1911), druhá dcera Karla Marxe, představitelka francouzského dělnického hnutí; od 1868 žena Paula Lafargua. — 34, 36, 40, 50—53, 60, 64—67, 81—83, 87, 88, 93, 94, 96—100, 102, 103, 106, 107, 136—138, 149, 150, 153, 156—158, 173, 179—181, 183, 184, 197, 203, 220, 228, 232, 234 až 237, 241, 243—246, 261, 271—273, 279—283, 288, 309—317, 327, 330 až 333, 336, 337, 344—346, 358 až 362, 388—392, 416—418, 421, 423, 425, 426, 449—452, 468—470, 472, 485, 488, 491, 492, 499, 500, 511, 521, 522, 524, 530, 542, 543, 546, 547, 558—560, 572, 584, 585, 601 až 603

Lafarguová, Ana Virginia Armaignac (nar. 1803), matka Paula Lafargua. — 309

Lahr, anglický pekař, muž Johanny Lahrové. — 258

Lahrová, Johanna, anglická socialistka, původem Němka, členka Socialistické ligy. — 258

Lachize, Jean Benoît (Felix) (nar. 1859), francouzský blanquista, povoláním tkadlec, člen Francouzské dělnické strany, 1889 člen poslanecké sněmovny. — 330

Lange, Friedrich Albert (1828—1875), německý filosof a sociální ekonom; tajemník obchodní komory v Duisburgu do 1864; maloburžoazní demokrat; člen stálého výboru Svazu německých dělnických spolků (1864 až 1866); člen I. internacionály, delegát lausannského kongresu 1867; 1866 odjel do Švýcarska, spolupracoval se švýcarskými novinami; od 1870 profesor v Curychu, od 1872 v Marburgu. — 343

Lassalle, Ferdinand (1825—1864), německý spisovatel, maloburžoazní dělnický agitátor, účastník revoluce 1848—1849, od té doby ve styku s Marxem a Engelsem (korespondence do 1862); jeho historická zásluha spočívá v tom, že založením Všeobecného německého dělnického spolku v květnu 1863 splnil snahy pokrokových dělníků vymanit se organizovaně z vlivu liberální buržoazie; nedal však dělnické třídě žádné revoluční perspektivy, naopak vytvářel iluzi, že je možné za pomoci junkerského pruského státu mírovou cestou vrůst do socialismu; tato ideologie „královského pruského státního socialismu" vedla Lassalla k paktování s Bismarckem a junkersko-velkoburžoazním pruským militarismem, k souhlasu s vytvořením jednotného Německa „shora" pod hegemonií Pruska. — 274, 487

Laura, viz *Lafarguová*, Laura
Lavigerie, de. — 500, 533
* *Lavrov*, Petr Lavrovič (1823—1900), ruský sociolog a publicista, ideolog narodnictví, Marxův a Engelsův přítel, člen I. internacionály, od 1870 žil v emigraci; účastník Pařížské komuny, redaktor časopisu „Vperjod" (1873—1876) a stejnojmenného listu „Vperjod" (1875 až 1876); jeden z místopředsedů Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 263, 592
Lavy, Aimé (nar. 1850), francouzský socialista, posibilista, publicista, od 1887 člen pařížské městské rady, poslanec (1890—1898). — 281, 550
Lee, americký vydavatel Marxovy práce „Řeč o svobodě obchodu". — 170
Lee, Henry William (1865—1932), anglický socialista, reformista, člen Sociálně demokratické federace, později její tajemník (1885—1913), redaktor londýnské „Justice" (1913 až 1924). — 222
Lehmann I., viz *Vilém I.*
Leitner, von, německý mladohegelovec, příslušník společnosti „svobodných" v Berlíně. — 340
Lenka, viz *Demuthová*, Helena
Leo, Heinrich (1799—1878), německý historik, zastával krajně reakční politické a náboženské názory, jeden z ideologů pruského junkerství. — 369
Lessner, Friedrich (1825—1910), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním krejčí; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; člen Svazu spravedlivých a Svazu komunistů, účastník revoluce 1848—1849, v kolínském procesu proti komunistům 1852 odsouzen ke 3 letům vězení; od 1856 emigrant v Londýně, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; člen generální rady I. internacionály (1864—1872), delegát londýnských konferencí 1865 a 1871 a všech kongresů I. internacionály od 1867 do 1872, aktivně bojoval za prosazení Marxovy a Engelsovy politiky, člen britské federální rady, jeden ze spoluzakladatelů Nezávislé dělnické strany v Anglii (1893). — 46, 154, 155, 329, 460
Levraut, člen pařížské městské rady (1890), předseda komise pro vyučování. — 602
Lexis, Wilhelm (1837—1914), německý ekonom a statistik. — 129
Liebknecht, Theodor Karl (1870—1948), syn Wilhelma Liebknechta, známý obhájce v politických procesech, člen Sociálně demokratické strany Německa, vstoupil do Nezávislé sociálně demokratické strany Německa, poslanec pruského sněmu od 1921, 1933 emigroval. — 316, 318, 382, 383
* *Liebknecht*, Wilhelm (1826—1900), německý publicista, jeden z nejvýznamnějších vůdců německého a mezinárodního dělnického hnutí; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; účastník revoluce 1848 až 1849, emigroval do Švýcarska, pak do Anglie, kde se stal členem Svazu komunistů; 1862 se vrátil do Německa, 1863—počátek 1865 jako Marxův a Engelsův důvěrník, člen Všeobecného německého dělnického spolku; člen I. internacionály, propagátor a agitátor vědeckého komunismu, 1866 zakladatel a vůdce

Saské lidové strany, 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; odpovědný redaktor listů „Demokratisches Wochenblatt", „Volksstaat" a „Vorwärts", jako rozhodný odpůrce pruského militarismu se zasazoval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou; člen Severoněmeckého (1867—1870) a Německého říšského sněmu (1874—1900); za prusko-francouzské války vystupoval aktivně proti pruským anekčním plánům a na obhajobu Pařížské komuny; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893. — 27, 28, 45—47, 53—55, 73—75, 78, 114, 152, 153, 157, 159, 172, 173, 184, 194, 197, 198, 211, 213—218, 220—224, 229 až 232, 234, 235, 238—239, 241, 242, 250, 252, 254—257, 260, 268, 277, 281, 282, 287, 288, 292, 295, 301—303, 316—318, 320, 328—329, 345, 347, 348, 352, 357, 383, 407, 422—424, 442, 458, 462, 485—488, 490, 494—496, 501, 510, 514—517, 522, 542, 555, 556, 559, 562, 581, 582, 584, 585, 593, 604, 605, 609

Liebknechtová, Gertrud, dcera Wilhelma Liebknechta. — 316, 318

* *Liebknechtová*, Natalie (1835—1909), od 1868 druhá žena Wilhelma Liebknechta, matka Karla Liebknechta. — 316, 382—384, 487, 488

Lingenau, Johann Karl Ferdinand (zemř. 1877), americký socialista, původem Němec; účastník revoluce 1848—1849, emigroval do USA; své jmění odkázal mezinárodnímu socialistickému hnutí, zvláště Socialistické dělnické straně Německa. — 295

Locke, John (1632—1704), anglický filosof, senzualista; buržoazní ekonom. — 568

Lollini, Vittorio, italský advokát, socialista. — 427, 473

Longuet, Edgar (1879—1950), syn Jenny a Charlese Longuetových, vnuk Karla Marxe, povoláním lékař, představitel francouzského dělnického hnutí; člen Socialistické strany, od 1938 člen Francouzské komunistické strany; účastník boje proti fašismu. — 93, 312, 317, 318, 334, 530, 601

Longuet, Charles (1839—1903), francouzský novinář, proudhonovec; člen generální rady I. internacionály (1866—1867 a 1871—1872), dopisující tajemník pro Belgii (1866), delegát kongresu lausannského (1867), bruselského (1868), londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie, později se připojil k posibilistům, v osmdesátých a devadesátých letech člen pařížské městské rady; od 1872 muž Marxovy dcery Jenny. — 51, 60, 96, 97, 99, 138, 183, 203, 241, 260, 287, 317, 318, 332, 334, 337, 344, 353, 449, 530

Longuet, Jean Laurent Frederick (Johnny) (1876—1938), syn Jenny a Charlese Longuetových, vnuk Karla Marxe, jeden z vůdců Francouzské socialistické strany. — 93, 97, 312, 317, 318, 334, 530, 601

Longuet, Marcel (1881—1949), syn Jenny a Charlese Longuetových, vnuk Karla Marxe. — 93, 317, 344, 530, 601

Longuetová, Jenny (Mémé) (1882 až 1952), dcera Jenny a Charlese Lon-

guetových, vnučka Karla Marxe. — 93, 492, 500, 530, 585, 601

Lopatin, German Alexandrovič (1845 až 1918), ruský revolucionář, narodnik, 1870 člen generální rady I. internacionály; přeložil velkou část prvního dílu „Kapitálu" do ruštiny; Marxův a Engelsův přítel. — 23, 140, 284

Loria, Achille (asi 1857—asi 1943), italský sociolog a ekonom, vulgarizátor marxismu. — 448

Lovell, John W., americký nakladatel, 1887 vydal Engelsovu knihu „Postavení dělnické třídy v Anglii". — 42

Lubbock, John, londýnský biskup. — 316

Ludvík Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Ludvík Filip, vévoda Orleánský (1773 až 1850), francouzský král (1830 až 1848). — 331, 332

Lüning, Otto (1818—1868), německý lékař a publicista, v polovině čtyřicátých let představitel „pravého" socialismu; po 1866 liberál; redaktor „Neue Deutsche Zeitung". — 147

MacDonnel, J. Patrick (1847—1906), irský dělnický vůdce, socialista, fenian; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Irsko (1871—1872); delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); 1872 emigroval do USA, kde pracoval v americkém dělnickém hnutí. — 90

Mac-Mahon, Marie Edme Patrice Maurice, hrabě *de*, vévoda *de Magenta* (1808—1893), francouzský reakční voják a politik, od 1859 maršál, bonapartista; vrchní velitel versailleské armády, kat Pařížské komuny, president třetí republiky (1873—1879); účastník krymské války a války v Itálii 1859. — 242, 450

* *Mahon*, John Lincoln (1865—1930), představitel anglického dělnického hnutí, povoláním mechanik; člen výkonného výboru Sociálně demokratické federace (1884), od prosince 1884 člen Socialistické ligy a 1885 její tajemník, jeden z organizátorů Severoanglické socialistické federace (1887), autor díla „A Labour Programme" (1888); Engelsův známý. — 84, 185, 192

Malon, Benoît (1841—1893), francouzský maloburžoazní socialista; člen I. internacionály, delegát ženevského kongresu (1866); člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny; po její porážce emigroval do Itálie a do Švýcarska, kde se připojil k anarchistům; později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 182, 233

Mann, Tom (1856—1941), anglický socialista, povoláním kovodělník, připojil se k levému křídlu Sociálně demokratické federace (od 1885) a Nezávislé dělnické strany (1893); koncem osmdesátých let se podílel na organizování masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a jejich sjednocení v tradeuniony, vůdce řady velkých stávek; za první světové války internacionalista, účastnil se organizování boje anglických dělníků proti intervenci v Rusku, spoluzakladatel Komunistické strany Velké Británie (1920); aktivně bojoval za jednotu mezinárodního dělnického hnutí, proti imperialistické reakci a fašismu. — 259, 262,

263, 311, 320, 321, 373, 397, 456

Manning, Henry Edward (1808—1892), anglický duchovní, 1851 přestoupil ke katolické víře, od 1875 kardinál, měl blízko ke křesťanskému socialismu — 316, 373

Manteuffel, Otto Theodor *von* (1805 až 1882), pruský státník, představitel reakční šlechtické byrokracie; ministr vnitra (listopad 1848—listopad 1850), ministerský předseda a ministr zahraničních věcí (1850 až 1858). — 519

* *Martignetti*, Pasquale (1844—1920), italský socialista, úředník, přeložil Marxovy a Engelsovy práce do italštiny, do konce života zůstal věrný revolučnímu socialismu. — 31, 32, 76, 77, 289, 297, 349, 350, 367, 399—401, 427, 429, 430, 472, 473

Marxová, Jenny (roz. *von Westphalen*) (1814—1881), od 1843 Marxova žena a spolubojovnice. — 426, 519

* *Marxová-Avelingová*, Eleanor (*Tussy*) (1855—1898), nejmladší Marxova dcera, představitelka anglického a mezinárodního dělnického hnutí, publicistka, psala pro různé mezinárodní noviny; členka Sociálně demokratické federace (1884), spoluzakladatelka Socialistické ligy (1884), 1889 organizovala masové hnutí nekvalifikovaných dělníků a odborových svazů plynárenských a přístavních dělníků v Londýně; od 1884 žena Edwarda Avelinga. — 40, 49, 60, 64, 69, 79, 82, 84, 93, 96, 97, 99, 100, 102, 107, 109, 114, 119, 129, 133, 138, 143, 156, 166, 168, 174—176, 183, 184, 193, 215, 219, 225, 236, 240, 241, 243, 247, 252, 257, 259, 281, 312—314, 316, 318, 322, 332, 334, 336, 337, 339, 351, 361, 363, 364, 372, 374, 375, 377, 383, 389, 396, 402, 410, 421, 424 až 426, 456, 457, 460—462, 466, 468, 469, 475, 481, 498, 509, 520, 523, 524, 530, 533, 541, 548, 549, 552, 553, 556, 557, 559—561, 577, 578, 581, 585, 596, 609

Massingham, Henry William (1860 až 1924), anglický novinář, redaktor „Star". — 237, 240, 245, 247, 250, 260

Maurer, Georg Ludwig, rytíř *von* (1790 až 1872), německý buržoazní historik práva, studoval společenské a právní zřízení starověkého a středověkého Německa; velkou měrou přispěl ke studiu středověkého markovního společenství. — 507

Mayer, Julius Robert (1814—1878), německý přírodovědec, jako jeden z prvních formuloval zákon o zachování a přeměně energie. — 141

Meissner, Otto Karl (1819—1902), hamburský nakladatel, vydal „Kapitál" a další Marxovy a Engelsovy spisy. — 138, 198, 316, 530, 546

Mémé, viz *Longuetová*, Jenny

Meyen, Eduard (1812—1870), německý publicista, mladohegelovec, maloburžoazní demokrat; po porážce revoluce 1848—1849 emigroval do Anglie; redaktor „Berliner Reform" (1861—1863); později národní liberál. — 340

Meyerbeer, Giacomo (Jakob Liebmann Meyer Beer) (1791—1864), hudební skladatel, pianista, významný představitel operní tvorby. — 311

Millerand, Étienne Alexandre (1859 až 1943), francouzský politik a státník, advokát a publicista, maloburžoazní radikál; člen poslanecké sněmovny (od 1885); v devadesátých letech se

připojil k socialistickému hnutí, vůdce oportunistického směru; ministr obchodu (1899—1902); později vytvořil skupinu „nezávislých socialistů"; 1904 vyloučen z Francouzské socialistické dělnické strany; jeden z organizátorů intervence v Sovětském svazu; předseda vlády a ministr zahraničí (1920), president republiky (1920—1924). — 310, 315

Mills, Roger Quarles (1832—1911), americký státník, člen Demokratické strany, člen Sněmovny reprezentantů (1873—1892) a Senátu (1892 až 1899). — 68

Miquel, Johannes (1828—1901), německý politik, povoláním advokát, účastník revoluce 1848—1849; člen Svazu komunistů, později přešel na stranu buržoazie; 1859 spoluzakladatel Národního spolku; vrchní starosta Osnabrücku (1865—1870 a 1876—1880), od 1867 jeden z vůdců národně liberální strany, člen pruské poslanecké sněmovny, Severoněmeckého a Německého říšského sněmu. — 442

* *Mohrhenn*, německý socialista, účastník dělnického hnutí ve Wuppertalu. — 594, 595

Moltke, Helmut Karl Bernhard, hrabě (1800—1891), pruský důstojník, od 1871 generál polní maršál, reakční vojenský odborník a spisovatel, jeden z ideologů pruského militarismu a šovinismu; náčelník pruského (1857—1871) a císařského generálního štábu (1871—1888); za prusko-francouzské války vrchní velitel pruské armády. — 71, 416

Moore, Samuel (asi 1830—1911), anglický právník, člen I. internacionály, přeložil do angličtiny I. díl „Kapitálu" (spolu s Edwardem Avelingem) a „Manifest Komunistické strany"; Marxův a Engelsův přítel. — 33, 39, 43, 138, 156, 166, 243, 270, 272, 282, 285, 332, 334, 337, 374, 375, 378, 444, 445, 449, 526, 530, 554

Moreau de Jonnès, Alexandre (1778 až 1870), francouzský ekonom, autor řady statistických pojednání. — 186

Morgan, Lewis Henry (1818—1881), americký etnolog, archeolog a historik prvobytné společnosti, živelný materialista. — 171, 471, 476, 497, 509

Morier, Robert Burnett David (1826 až 1893), anglický diplomat. — 168, 169

Morris, William (1834—1896), anglický básník, spisovatel a umělec, socialista; člen Sociálně demokratické federace, od 1884 vedoucí představitel Socialistické ligy, 1889 se pro přibývající anarchistické tendence od ní odklonil a připojil se zase k Sociálně demokratické federaci; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 43, 46, 51, 234, 250, 259, 299, 380, 456, 497

Most, Johann Joseph (1846—1906), německý sociální demokrat, později anarchista, povoláním knihař; redaktor; od 1871 člen Sociálně demokratické dělnické strany; člen říšského sněmu (1874—1878); 1876 až 1878 redaktor „Berliner Freie Presse"; 1878 vypovězen z Berlína, emigroval do Londýna; od 1879 vydavatel a redaktor „Freiheit", 1880 jako anarchista vyloučen ze Socialistické dělnické strany Německa; 1882 odešel do USA a pokračoval

v propagandě anarchismu. — 155
Motteler, Julius (1838—1907), německý sociální demokrat, povoláním soukeník a účetní; od 1863 člen Svazu německých dělnických spolků, spoluzakladatel Saské lidové strany (1866), člen I. internacionály, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), člen říšského sněmu (1874—1878 a od 1903); v době platnosti zákona proti socialistům řídil z Curychu ilegální rozšiřování „Sozialdemokratu" a jiné socialistické literatury, dostal přízvisko „rudý poštmistr", 1888 vypovězen ze Švýcarska, do 1901 žil v Londýně, později v Lipsku, při rozkolu s revizionisty stál na straně Bebela. — 82, 85, 102, 108, 193, 305, 374, 383, 412, 474, 475, 514, 530, 542
Mottelerová, Emilie, žena Julia Mottelera. — 91, 99, 100, 102, 108, 383
Mügge, Theodor (1806—1861), německý spisovatel a publicista, mladohegelovec. — 340
Murrayová, Alma, anglická herečka. — 96
Mussak, ve čtyřicátých letech 19. století učitel v Berlíně, mladohegelovec. — 340
Mutual, viz *Lopatin*, German Alexandrovič

* *Nădejde*, Ioan (1854—1928), rumunský publicista, sociální demokrat, překladatel Engelsových děl do rumunštiny; v devadesátých letech oportunista, 1899 se přiklonil k národně liberální straně a vystupoval proti dělnickému hnutí. — 17—20, 83
Napoleon I. Bonaparte (1769—1821), francouzský císař (1804—1814 a 1815). — 35, 59, 71, 162, 180, 326, 344, 449, 450
Napoleon III. (Ludvík Napoleon Bonaparte) (1808—1873), synovec Napoleona I., president druhé republiky (1848—1851), francouzský císař (1852—1870). — 206, 326, 450, 478
Naporra, Rudolph, spolupracovník německé politické policie, jako provokatér se vetřel do řad polských dělníků-emigrantů v Berlíně, 1888 odhalen. — 72
Násiruddín (1831—1896), perský šach (1848—1896). — 275
Nieuwenhuis, syn Ferdinanda Domely Nieuwenhuise. — 438, 586
* *Nieuwenhuis*, Ferdinand Domela (1846—1919), představitel holandského dělnického hnutí, jeden ze zakladatelů a vůdců Sociálně demokratického svazu a později Sociálně demokratické dělnické strany Holandska; od 1888 člen parlamentu; účastník mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; od devadesátých let anarchista. — 48, 49, 232, 281, 287, 311, 316, 423, 438, 439, 524, 552, 586, 587
Nim, viz *Demuthová*, Helena
Nitzer, Carl August. — 55
Noilliac, Benique Victor Aimé, politik Francouzské revoluce, psal o ní pamflety. — 189

O'Brien, William (1852—1928), irský buržoazní politik a novinář, nacionalista; od 1883 člen parlamentu. — 45, 50
O'Connor, Feargus Edward (1794 až 1855), jeden z vůdců levého křídla chartistického hnutí, zakladatel a re-